

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Магістерський науковий вісник

Випуск № 35

Тернопіль — 2020

ББК 74.480.278
С.88

Магістерський науковий вісник. — Випуск № 35. — 2020. — 390 с.

*Рекомендовано до друку науково-технічною радою
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Протокол № 7 від 23 листопада 2020 року*

*Видрук оригінал-макету у науковому відділі Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

ББК 74.480.278
С.88

© Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, 2020

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Рожанська Наталія

Науковий керівник – канд. пед. наук Головацька Юлія

KEY CHALLENGES AND THEIR SOLUTIONS IN MEDICAL TRANSLATION

Translating medical texts is a great challenge. Medical translation belongs to a prominent group of technical translation. It is one of the most difficult translations and requires excellent knowledge of English as well as very good knowledge of medical terminology and medicine in general. The best translator is a person educated in both English and medicine. The ability to spot and solve translation problems is at the core of a professional translator's practice.

The aim of this article is to consider some difficulties of medical translation, namely defining the degrees of fidelity, rendering of medical metaphors, and expression of cultural perceptions.

Translating is about thinking clearly and understanding a text before relaying it in the target language. One of the main setbacks an inexperienced medical translator can come across is not spotting that there is a problem in the text. Frequently, novice translators just do not see that there is a problem where an expert translator would pick it up straight away. Therefore, it is crucial to become aware of the fact that not everything may be as easy as it seems at a first glance and improve your spotting or noticing, deciding, and self-monitoring skills.

By spotting or noticing we mean noting, observing, or paying special attention to a particular item, generally as a prerequisite for learning. Deciding is inherent to the whole process: to making macro- and micro-decisions, to brainstorming and choosing strategies and procedures, as well as to justifying your decisions. Justifying is related mainly to final problem-solving by making an informed choice and depends on the development of appropriate self-monitoring skills. It is highly probable that some of these skills may overlap and that different translators will acquire them following different routes and rates [3, p.26].

A translation problem can be defined as a (verbal or nonverbal) segment that can be present either in a text segment (micro-level) or in the text as a whole (macro-level) and that compels the translator to make a conscious decision to apply a motivated translation strategy, procedure and solution from amongst a range of options [1, p.74]. A translation strategy links the goals of the translation assignment with the necessary procedures to attain these goals in a given translation context by means of a group of coordinated decisions: parallel or logical thinking, resourcing, classifying, selecting, playing with words, accessing semantic fields and schemata, looking at procedures lists, scanning published translations, etc. Translation procedures are a range of specific techniques such as explicitation, foot-notes, calques, cultural adaptations, paraphrasing, substitutions, omissions, additions to re-express the source text in an acceptable way [1, p. 91].

Finally, a professional translator should be able to justify or evaluate the translation solution chosen in accordance with the translation context and considering the text, genre, discourse, function, and assignment [2, p.34].

Translation problems may be different for different translators. Translating and learning styles along with the personal and professional background of each translator will determine individual perceptions of translation problems.

One of the main challenges in medical translation is defining the degrees of fidelity. Different translations will require different degrees of fidelity depending on their purpose (skopos) and on who will be reading them. A technical text translated for a specialized journal requires a different approach from the translation of a joke, a poem, or an advertisement [5, p.42].

There are no changes in the message that has to be conveyed, that is, in what has to be said, or in who it is addressed to, but there have been changes in how it has been rendered for lexical, pragmatic, and sociocultural reasons.

The translator has to deal with the following points:

- ✓ Choosing between keeping mainly the meaning or the effect of the source text, or both if possible,
- ✓ Keeping to the translation assignment, i.e., writing bearing in mind the purpose of the target text as described by its initiator,
- ✓ Bearing in mind the reader who will receive the message,
- ✓ Applying appropriate strategies and procedures to solve potential problems
- ✓ Justifying and monitoring the appropriateness of the chosen translation solutions, and
- ✓ Producing a coherent translation that conforms to the norms of the target language and culture as well as to the text type required [7, p.24].

Interlineal translation is useful to understand how a language works syntactically, for example, but not to produce fluent texts.

Literal translation moves a step further towards the target language and is “correct” syntactically but can produce calques.

Balanced translation is more fluent and follows the source text closely.

Idiomatic translation tries to convey a similar effect on the reader of the target text.

Free translation emphasizes the effect without changing the message, as has been seen in the example above. It usually involves changing cultural references, dealing with wordplay, and so on, and is sometimes known as Adaptation.

We can conclude that translation is now mainly considered as “a dynamic process of communication” [5, p.54], communication being the key word here, whereas equivalence, understood as a one-to-one textual relaying, has no place in translation discussions.

Another key problem of medical translation is the rendering of metaphors. They are also very common in medical texts, in which abstraction and fuzziness can be present. Despite aiming for an objective language to explain medical processes, free from what some consider to be obscure references, metaphors, idioms, and, sometimes, even proverbs can be found in many scientific texts. Research points to the fact that metaphorical thinking is inborn and makes it easier for us to interpret and filter the messages around us [3, p. 64]. Moreover, metaphors in a given field bring to the surface its underlying conceptual system while helping the reader to visualize and understand its construction, its development, and its way of facing challenges.

The differentiation between denotative and connotative meaning can be a good starting point for exploring the question of medical metaphors. Denotation refers to the basic meaning of a word, e.g. rose (a flower), whereas connotation refers to the emotional associations the same word may carry for different users in different contexts, e.g. a trip to the seaside will put the roses back in your cheeks. The challenge in translation comes when the translator has to determine whether the denotative and connotative meaning of a word is the same for the source and target communities or if only partial or no equivalence can be established, whether the application of a given translation procedure is called for. Different degrees of correspondence can be established, for example, complete correspondence (same meaning); partial correspondence (same meaning, but different lexical or syntactic construction); partial correspondence: metaphors, idioms, and cultural references (same meaning, different cultural references); partial correspondence (polysemy: not all the meanings of the expression can be translated); false friends; lexical or phonetic correspondence, but a different meaning; no correspondence [7, p.64].

Common metaphors and idioms in medicine can be related to the war, sports, colours, spring, youth, animals, computers, food, or hunting, among other concepts. On the other hand, medicine also influences everyday language that has drawn from the field to illustrate different experiences.

The next challenge of medical translation is transferring cultural references. Some of the most specialized textual genres, such as research papers and in particular original articles, are highly standardized internationally. However, as we move along the continuum of medical written communication, genres and texts become more localized in specific cultural settings and, as a consequence, may reflect cultural elements such as:

- ✓ systems of weights and measures,
- ✓ references to health systems / administrative systems,
- ✓ social norms when dealing with ethnic groups, disabled groups, sex groups, etc.,
- ✓ varying degrees of formality, tenor,
- ✓ elements of popular knowledge (popular beliefs),

- ✓ degree of democratization of medical knowledge,
- ✓ differences in the relationship patient-physician,
- ✓ average medical education of the population,
- ✓ status and prestige of a given medical tradition,
- ✓ differences in basic notions to do with senses, such as hot, cold, sweet, etc. [8, p.27]

Here, we will reflect on how culture permeates the texts in each linguistic community determining and shaping style, meanings, and terminology, thus becoming a focal point of study and observation for any medical translator.

Despite the many attempts to define culture, no agreement has been reached as to its nature, perhaps unsurprisingly, since instability is its main feature. At first glance, spotting a cultural reference in a text may seem a straightforward task but culture understood as a manifestation of reality in a given context, is not objective, for its connotations may vary according to beliefs and values, producing different mind maps of the world [4, p.166].

According to David Katan, culture is the framework that helps the individual be a part of a given community; it is a system for orienting experience and forming a mental map of the community [6, p.86].

Basil Hatim, on the other hand, places cultural references on a cline between sociocultural objects with which the social life of given linguistic communities are normally identified, and sociotextual practices, which are influenced by the former [5, p. 159].

We would like to suggest the following operative definition of cultural reference adapted to translation purposes. Any kind of expression (textual, verbal, non-verbal or audiovisual) denoting any material, ecological, social, religious, linguistic, or emotional manifestation that can be attributed to a particular community (geographic, socio-economic, professional, linguistic, religious, bilingual, etc.) and would be admitted as a trait of that community by those who consider themselves to be members of it. Such an expression may, on occasions, create a comprehension or a translation problem [10, p.19].

As can be inferred from this definition, one person can belong to several different cultural communities and, although not all the members of the community will accept these manifestations as true or even like them, they will recognize them as belonging to their community.

Observing and reading about the communities involved can be accompanied by the exploration and practice of techniques that can help to solve the translation problems further such as chunking, proposed by Katan [6, p.148-157], i.e. finding alternatives to the cultural blocking problem. Through chunking up, down or sideways, the translator changes the size and the viewpoint of the problematic segment when there is no correspondence: from subatomic to universal, from concrete to abstract, from one way of viewing the world to another, from one cultural framework to another.

Thus, the complexity of medical translation consists in the huge and promptly growing vocabulary of medicine, the idiomaticity of the professional medical language, prevalence of metaphors in medical communication, grammatical difficulties of the English sentence, and cultural peculiarities. The successful performance of this kind of activity requires a close acquaintance with medicine.

REFERENCES:

1. Austin, John Langshaw. *How to Do Things with Words*, Oxford: Oxford University Press, 1962. 357 p.
2. Bastin, Georges. *Evaluating beginners re-expression and creativity: a positive approach*, *The Translator* 6(2), 2000. P. 231–245
3. Brown, Theodore L. *Making truth: Metaphor in Science*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2003. 213 p.
4. González Davies Maria, and Christopher Scott-Tennent. *A Problem-Solving and Student-Centred Approach to the Translation of Cultural References*, *Meta*50(1), 2005. P.160–179.
5. Hatim, Basil and Ian Mason. *Discourse and the Translator*, London: Routledge, 1990. 163 p.
6. Katan, David. *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*, second edition, Manchester: St. Jerome, 1999/2004. 173 p.
7. Lakoff, George and Mark Johnson. *Metaphors We Live By*, Chicago: University of Chicago Press, 1980. 93 p.
8. Montalt, Vicent. *Medical Translation in the Encyclopedia of Applied Linguistics*, 2011. 208 p.
9. Wakabayashi, Judith. *Teaching Medical Translation*, *Meta* 41(3), 1996. P. 356–365.

10. Wright, Patricia. Writing and information design of healthcare materials. London and New York: Longman, 1999. P. 85–98.

Алексевич Марія

Науковий керівник – доц. Бияк Наталія

СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ ПРОПРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті розглядаються способи і засоби передачі власних назв у художньому творі, досліджені відомими вченими–лінгвістами. Передача пропріальної лексики є невід’ємним компонентом для досягнення комунікативно–функціональної ефективності, яка має великий вплив на читача. Визначено основну роль перекладу онімної лексики, досліджено основні способи і засоби передачі власних назв.

Ключові слова: переклад, власна назва, транслітерація, транскрипція, транспозиція, калькування, хибні друзі перекладача.

METHODS OF TRANSLATION OF PROPRIAL VOCABULARY IN ARTISTIC TEXT

The article deals with the ways and means of translation proper names in an artistic text, explored by well-known scientists-linguists. The translation of proprial vocabulary is an integral component to achieve communicative and functional efficiency, which has a great influence on a reader. The main role of translation of proper names is determined, the main methods and means of translation of proper names are explored.

Key words: translation, proper name, transliteration, transcription, transposition, tracing, false friends of the translator.

Проблемі ономастичних досліджень було присвячено чималу кількість праць, адже власні назви займають важливе місце у системі лексичних засобів мови та мають особливе призначення у процесі комунікації [3]. Загальновідомо, що оніми виступають індивідуальними найменуваннями окремих одиничних об’єктів, які належать до реалій певної мовної культури, відрізняючи її від інших та називають об’єкт думки, особу чи місце, єдине та неповторне у своєму роді. Вивчення власних назв у художньому творі та у художньому перекладі неможливе без дослідження способів і засобів їх передачі.

Серед базових праць з ономастики та перекладознавства варто назвати наукові розробки вітчизняних на зарубіжних лінгвістів Л. Белея, А. Гудманяна, Л. Вергун, В. Калінкіна, Ю. Карпенка, Е. Магазаника, М. Мельник, Ф. Дебуса, В. Кьонінга та інших.

Мета статті полягає в аналізі праць, присвячених власним назвам у перекладі, та виокремленні основних способів та засобів передачі пропріальної лексики.

А. Швейцер розумів під «перекладом» односпрямований та двофазний процес міжмовної та міжкультурної комунікації. У результаті цього процесу на основі цілеспрямованого аналізу первинного тексту відбувається створення вторинного тексту (метатекст), який слугує заміною первинного тексту у другому мовному і культурному середовищі [9]. Перекласти – означає точно і повністю виразити засобами однієї мови те, що уже раніше виражено засобами другої мови. Як зауважував Я.І. Рецкер, головною особливістю при перекладі є в першу чергу збереження цілісності. Під цілісністю він розумів єдність форми і змісту на новій мовній основі [8].

Власні назви завдають значних труднощів при їх передачі з іноземної мови на рідну. Адже такі помилки можуть привезти до неточностей і дезінформації. Наприклад, помилка при перекладі особового імені в офіційному документі може призвести навіть до судового позову. Т. Кияк зазначає, що відтворення онімів ґрунтується на наступному правилі: для мов з однаковою графікою назва переноситься з оригіналу в переклад, якщо це стосується мов з різними графіками – транскрибується [4].

Як правило, у традиційному перекладознавстві прийоми, що застосовуються при передачі власних назв з іноземної мови на рідну, називають перекладом. Однак група лінгвістів заперечує таке трактування, зазначаючи, що ці процеси важко назвати перекладом, оскільки оніми здебільшого транскрибуються або транслітеруються. Тільки в окремих випадках власні назви можуть перекладатися.

Серед багатьох способів і засобів передачі власних назв лінгвісти виділяють 4 основних: транслітерація, транскрипція, транспозиція та калькування. Більшість онімів, як правило, передаються за допомогою транскрипції (офіційні іменування людей, їх неофіційні найменування, топоніми, назви організацій тощо). Однак досить часто транскрипція з німецької мови може створювати певні труднощі з різних обставин. Серед них є і розходження між німецькою орфографією та вимовою, і відсутність в українській мові фонем, які існують у німецькій мові. Отож основними способами передачі пропріальної лексики є транслітерація, або дослівний переклад.

Два вище зазначених способи передачі пропріальної лексики лінгвісти нерідко об'єднують під єдиною назвою транскодування. Дослідники виділяють таких чотири способи транскодування, як транскрибування або транскрипція; транслітерування; змішане транскодування (застосування транскрибування із елементами транслітерування); адаптивне транскодування (форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу).

Транслітерація ґрунтується на відображенні графічної форми іншомовного слова або інтернаціоналізму. Тут ми маємо справу із графічною формою висхідного слова, а саме із перекладацькою транслітерацією. На думку більшості дослідників, слово, що вийшло в результаті такої «механічної» підстановки вимовляється відповідно до вимог мови оригіналу, наприклад: Kanzler – канцлер, Watson – Ватсон, Bürger – бюргер, Olja – Оля тощо [7].

Наступний спосіб — транскрипцію Л. Бархударов вважає прийомом «безперекладного запозичення», який ґрунтується на передачі звукової зовнішності (вимови) одиниці мови оригіналу, наприклад: Goethe – Гьоте; Beaumarchais – Бомарше; Hauptschule – хауптшудле; Diderot – Дідро; grapefruit – грейпфрут тощо [1].

Нерідко буває складно розмежувати транскрипцію та транслітерацію. Перш за все це стосується тих випадків, коли графічна і фонетична форми слова збігаються, напр. München – Мюнхен; Berlin – Берлін; Weser – Везер; Oder – Одер тощо. Значна частина лінгвістів не проводять чіткої різниці між прийомами графічної та фонетичної передачі безеквівалентів. Загалом обидва терміни використовуються паралельно, без спеціальної диференціації понять: «транскрипція/транслітерація».

На думку М. Бережної, транспозиція – це використання однієї мовної форми у функції іншої форми, протилежної їй в парадигматичному ряді форми. Такий спосіб передачі пропріальної лексики слугує перенесенням будь-якої мовної форми, наприклад, транспозиція часів – використання теперішнього часу замість минулого чи майбутнього [2].

І. Корунець зауважує, транспозиція полягає в тому, що власні назви в різних мовах, які розрізняються за формою, але мають загальне лінгвістичне походження, використовуються для передачі один одного. Такий спосіб передачі пропріальної лексики характеризується тим, що слово або частина оригінального слова передається в українській мові з використанням тих самих лексичних засобів, які використовуються у вихідній мові. Варто зауважити, що тут використовуються як правило варіанти імен, висхідні до імен – прототипів (біблійських, латинських або грецьких). Це свідчить про те, що коли внутрішня форма імені не береться до уваги, особисті і географічні імена передаються за новими або старими правилами транскрипції або транслітерування [5].

Не менш важливим способом передачі власних назв є калькування. Цей тип перекладу передбачає передачу безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем або слів їх прямими лексичними відповідниками у перекладацькій мові [1].

Калька — (від франц. calque – копія) створена шляхом запозичення структури елемента чужої мови (слова або словосполучення) із заміною його матеріального втілення засобами рідної мови. І саме процес створення кальки називається калькуванням. У перекладознавстві розрізняють словотворчі, фразеологічні та семантичні кальки.

Лінгвісти виділяють повне та часткове калькування. Оскільки цей прийом передачі часто супроводжується елементами транскрипції чи транслітерації, або ж поєднується з трансформацією деяких складених компонентів, то його іноді позначають термінами «напівкалька» або «змішаний/гібридний переклад», напр. Drachensberge — Драконові гори, Reichsbahn — державна залізниця, Feuerland — Вогняна земля, Goethestadt — місто Гете (тобто

Беймар), Staatssekretariat — державний секретаріат, die Humboldt-Universität Berlin — Берлінський університет імені Гумбольдта тощо [7].

Отже, правильна передача власних назв є важливою складовою у художніх перекладах. Без цього не вибудовується комунікативна мета, а при некоректній передачі можлива повна дезорієнтація читача. Кожен спосіб і засіб передачі пропріальної лексики (транслітерація, транскрипція, транспозиція та калькування.) є важливим елементом у перекладознавстві і не поступається за своїм значенням іншому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бархударов Л. Язык и перевод. М. : Международные отношения, 1975. 373с.
2. Бережна М.В. Тринадцять етапів перекладу власних назв та імен / Вісник SumDU. Філологія. №1. 2007. С. 62-67.
3. Кам'янець В.М. Відтворення німецьких власних назв українською мовою / Іноземна філологія. Вип. 111. Л. : ЛНУ, 1999. С. 262-270.
4. Кияк Т.Р. Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами. /Міжнародна наукова конференція: доповіді та повідомлення. К., 1995. С. 30-47.
5. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця : Нова книга, 2003. 449 с.
6. Карабан В.І. Посібник–довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Київ-Кременчук : Вид-во КДПУ, 1999. 500 с.
7. Латышев Л.К. Технология перевода: Учеб. пособие по подготовке переводчиков (с нем. языка) М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 280 с.
8. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1974. С. 7.
9. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. М. : Воениздат, 1973. 75 с.

*Залужець Вікторія
Науковий керівник – доц. Іванців О.*

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

В останні десятиліття зросла зацікавленість проблемами галузевих терміносистем, що зумовлено збільшенням обсягу науково-технічної інформації та процесами інтеграції наук. Термінологія в галузі екології не виняток, оскільки вона посідає чільне місце у мовній картині світу і утворює терміносистему, що динамічно розвивається і тісно корелює з іншими терміносистемами природничих наук.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі композиційних складових англійської термінології охорони довкілля.

Суттєвий внесок у дослідження термінології охорони довкілля зробила низка дослідників: О. М. Боднар [1], К. М. Горохова [2], К. А. Латишевська [3], Д. О. Попов [4], А. М. Раїсова [5], М. Я. Саламаха [6], К. Ю. Симонова [7].

Терміни охорони довкілля – це слова, що позначають назви дій та процесів, назви методів, способів та заходів, назви обладнання та приладів, необхідних для боротьби з екологічними катастрофами, назви характеристик, ознак, величин, законів, принципів, пов'язаних з охороною довкілля [6].

Термінології охорони довкілля властивий системний зв'язок, що зумовлено позамовною залежністю термінології від понятійної системи знань. Кожен термін займає визначене місце серед інших термінів системи і знаходиться з ними у певних відношеннях. Кількість термінів охорони довкілля постійно зростає, тому виникає необхідність залучення фахівців у процес їхнього створення, уніфікації та впорядкування [6].

Виділяють такі складові англійської термінології охорони довкілля:

1) вузькогалузеві терміни, які позначають специфічні поняття різного ступеня узагальнення. Ці терміни формують ядро терміносистеми охорони довкілля: *disposal pond* – ставок для відходів, *conservancy area* – заповідник, *leachate collection system* – система збирання фільтрату, *ramp method* – рамповий спосіб ґрунтозасипання сміття, *emergency effluent treatment* – аварійне очищення стічних вод, *soil flushing* – промивання ґрунту (від органічних і

неорганічних забруднювальних отруйних відходів), *precipitation scavenging* – вимивання забрудників повітря атмосферними опадами тощо. Вузькогалузеві терміни охорони довкілля здебільшого позначають методи, способи та прилади, необхідні для охорони, очищення та підтримання навколишнього середовища у належному стані;

2) терміни споріднених галузей. Запозичення термінів зі суміжних фахових галузей зумовлено особливостями формування термінології охорони довкілля. У ній функціонують терміни географії, біології, екології, хімії, геології тощо. Наведемо декілька прикладів: *insecticide* – інсектицид (сільське господарство), *wildlife* – дика природа, *endangered species* – види, які перебувають під загрозою зникнення (біологія), *permeable soil* – фільтрувальний ґрунт, *soil percolation* – просочування ґрунту, *soil porosity* – пористість ґрунту (геологія), *permanent hardness* – постійна твердість (води), *ammonia* – аміак, *formaldehyde* – формальдегід, *nitric oxide* – оксид азоту (хімія) тощо.

3) загальнонаукові терміни, що утворюють загальний термінологічний фонд різних наук і мають частотне застосування. До прикладу: *compound* – суміш, *method* – метод, *processing* – обробка, *abolition* – ліквідація, усунення, *action* – дія, захід, *plan* – план, *system* – система, *limit* – обмеження, *concentration* – нагромадження, скупчення, *power* – потужність, енергія, *prevention* – запобігання, профілактика.

У сфері охорони навколишнього середовища функціонують терміни, які схожі на вузькогалузеві, наприклад, терміни на позначення методів, обладнання чи приладів, необхідних для ліквідації наслідків екологічних катастроф, охорони довкілля тощо: *hazardous waste incinerator* – спалювач небезпечних відходів, *vacuum sewer collector* – вакуумний каналізаційний колектор (для маловодного видалення стічних вод), *dust collector* – пилозбирач. Проте зазначені терміни функціонують і в споріднених галузях наук, оскільки позначають певні технічні аспекти. Тому немає підстав розглядати їх як вузькогалузеві, що функціонують винятково у сфері екології. Цей факт свідчить про дифузність меж груп термінів.

Отже, терміни охорони довкілля – це мовні знаки, що передають спеціальну інформацію, забезпечують процеси номінації й порозуміння між спеціалістами цієї сфери. Терміносистема охорони довкілля є сукупністю вузькогалузевих термінів, термінів суміжних галузей та загальнонаукових термінів. Вона характеризується цілісністю, відкритістю, динамічністю і структурованістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднар О. М. Лінгвістичні особливості німецької фахової мови екології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 23 с.
2. Горохова Е. М. Особенности формирования терминосистемы “Экология почвы” в английском и русском языках: дис. ... канд. филол. наук. М, 2007. 247 с.
3. Латышевская Е. А. Становление и развитие терминов системы экологии в английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Омськ, 2012. 19 с.
4. Попов Д. О. Особенности формирования терминосистемы «Экология воздуха» в английском и русском языках: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. М, 2003. 140 с.
5. Раисова А. М. Экстралингвистическая обусловленность становления и развития немецкой экологической терминологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Омск, 2012. 24 с.
6. Саламаха М. Я. Англомовна терміносистема охорони довкілля: структура, семантика, прагматика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 317 с.
7. Симонова К. Ю. Становление и развитие терминологии английского подязыка экологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Омськ, 2004. 22 с.
8. Український екологічний тлумачний словник : навч. посіб. / Клименко М.О., М.А.Михальчук, Т.Ю. Гринюк, З.М. Буднік. Рівне : НУВГП, 2011. 311 с.
9. McGraw-Hill. Dictionary of Environmental Science. New York, 2005. 496 p.
10. Micheals F. Illustrated Dictionary of Environmental Studies. New York: Lotus Press, 2004. 543 p

**ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ
Г. ГРАССА «БЛЯШАНИЙ БАРАБАН»**

У статті висвітлено функціональне навантаження антропонімів у романі Г. Грасса «Бляшаний барабан». Проаналізовано функції літературних онімів. Визначено стилістичну функцію як основну в художньому творі.

Ключові слова: літературна ономастика, художній твір, літературний онім, власна назва, номінативна функція, стилістична функція.

FUNCTIONAL YIELD OF ANTHROPONYMS IN NOVEL**«THE TIN DRUM» BY GÜNTER GRASS**

The article deals with the functional yield of anthroponyms in novel «The Tin Drum» by Günter Grass. Much attention is paid to the study of the functions in the literary texts. The stylistic function is defined as the main.

Key words: literary onomastics, literary work, literary onym, proper name, nominative function, stylistical function.

Кожна власна назва будь-якого художнього твору виконує у ньому одну або декілька завдань відповідно до задуму автора. Не дивно, що досі точаться суперечки між дослідниками ономастики щодо класифікації усіх можливих функцій літературних онімів, адже їх справді безліч — усе залежить від ідеї письменника чи поета. Зокрема, дослідженнями функціонального навантаження власних назв займалися багато відомих українських та зарубіжних науковців як Л. Белей, Ю. Карпенко, В. Калінкін, М. Мельник, В. Михайлов, Д. Лампінг, Ч. Косиль тощо.

Метою нашої статті є аналіз функціонального навантаження антропонімів у романі Г. Грасса «Бляшаний барабан».

В ономастиці сьогодні існує чимало вартих уваги класифікацій функцій власних назв і, зокрема, антропонімів. Досліджуючи завдання номінаційного поля роману «Бляшаний барабан», ми опиралися на доробки видатного українського мовознавця Ю. Карпенка [2]. Вчений виділяє лише номінативну та стилістичну функції власних назв. При цьому він наголошує: коли мова йде саме про художній твір, то більш важливу роль відіграє друга — стилістична функція. Науковець детально аналізує цю функцію і виділяє у ній окремі підвиди: 1) інформаційно-стилістичні: власне номінативна, ідентифікуюча, описова, фонові, соціологічна, локалізаційна; 2) емоційно-стилістичні: характеристична, емоційно-оцінна, експресивна, алюзивна та символічна [2, с. 10].

У романі Г. Грасса налічується 236 власних назв персонажів без їх варіацій. Усі вони виконують у творі різноманітні функції. Номінативна — це універсальна функція, яка притаманна абсолютно усім антропонімам роману. Її суть полягає лише у тому, що вона надає кожному персонажу конкретне ім'я: Alfred Matzerath, Fritz Truczinski, Hedwig Ehlers, Oskar Bronski, Elisabeth von Puttkamer, Bruno, Harry, Guste тощо.

Услід з Ю. Карпенком виділяємо стилістичні функції, серед яких, виокремлюємо інформаційно-стилістичні. Описова функція розкриває риси зовнішності персонажів, їх вік, статуру, колір очей тощо. При цьому не ідентифікуються позитивні чи негативні риси героїв: der Dreijährige, der Blauäugige, der kleine Oskar, junger Freund тощо.

Соціологічна функція дає вказівку на національність персонажу або його приналежність до певного суспільного прошарку. Н. Бияк зазначає, що «важливим компонентом антропонімного простору є чужомовні найменування персонажів твору, вжиті у творах з певною стилістичною метою для називання іноземців або людей інших національностей [1, с. 6]».

Такі прізвища як Truczinski, Bronski, Koljaiczek, Milewczuk дають нам змогу здогадатися про польське походження їх носіїв. Про це свідчить їх графічна форма і звукове оформлення. Зокрема, суфікси -inski, -czek, -czyk є типовим для творення польських прізвищ. Аналогічно прізвища Münsterberg, Münzer, Scheffler, Könnemann чітко вказують на приналежність таких персонажів до німецького народу (суфікси -berg, -er, -mann).

Локалізаційна функція дає змогу визначити місце розгортання сюжету та часовий простір. Звісно, Г. Грасс у своєму романі чітко вказує, де відбуваються події і коли. Це місто

Данциг (пор. нім. Danzig). Таку назву мало у час описування подій — від початку ХХ століття і у період Другої світової війни — сучасне місто Гданськ. З історії нам відомо, що у місті завжди проживало багато поляків, не залежно від того, кому належала влада у ньому. Тому не дивно, що більшість головних героїв твору мають польське походження, і це додатково локалізує події: Anna Koljaiczek, Hedwig Bronski, Herbert Truczinski, Wischnewski тощо. Але, разом з тим, чимало у романі прізвищ німецького походження: Rennwand, Schüler, Scheffler, Klein-Käschen тощо, що також обумовлено історично. Однак персонажі з такими прізвищами з'являються у творі пізніше, разом зі зміною історичних обставин.

До емоційно-стилістичних функцій відносимо серед інших характеристичну, яка, на наш погляд, є найбільш важливою стилістичною функцією літературних онімів. Вона детально знайомить читача з персонажем і пояснює його роль у художньому творі. Власні назви і особливо апелятиви є тим могутнім засобом, за допомогою якого митець змальовує персонажів, їх характер, таланти та здібності, родинні зв'язки, матеріальне становище, професію і навіть риси зовнішності, які нерідко мають прихований зміст і перегукуються з людськими якостями героїв. Ось як Г. Грасс описує головного героя роману Оскара Мацерата: його матеріальне становище: ein armer Mensch, Besitzer dieses Albums; професію і освіту: Romanschreiber, Blechtrommler Oskar, Lehrling, Praktikant, Begleitender Trommler; таланти, які він посідає: Blechvirtuos, Charakterdarsteller, Walzerkönig, ein guter Trommler; його характер: ein böser Oskar, Drecksau, bester Oskar, Held, Mörder; а також розумові здібності: Dreimalklugе, der Leseunkundige тощо.

Експресивна функція полягає у тому, що у власних назвах, а також в апелятивах виражається ставлення письменника до героїв роману або ж представлені стосунки персонажів між собою.

Наприклад, Оскар вважає свого доглядача Бруно зовсім не ворогом, а справжнім добряком: «Mein Pfleger kann also gar nicht mein Feind sein. Liebgewonnen habe ich ihn... Der Gute scheint meine Erzählungen zu schätzen, denn sobald ich ihm etwas vorgelogen habe, zeigt er mir, um sich erkenntlich zu geben, sein neuestes Knotengebilde» [3, с.5]. Так само позитивним було ставлення головного героя до Герберта – він називав його mein Freund. Цей чоловік справді був вірним другом Оскара, вони разом ходили на роботу до Герберта, де хлопчик був його талісманом і ділилися своїми життєвими пригодами.

У наступних словах головного героя, у тому, як він сам себе називає, виражається загальне ставлення близьких людей до нього: «... und sie nannten mich, Oskar, ein Kreuz, das man tragen müsse, ein Schicksal, das wohl unabänderlich sei, eine Prüfung, von der man nicht wisse, womit man sie verdiene» [3, с. 40-41]. Однак, найбільш огидним видавався Оскар своїй першій любові Марії: «Maria ... nannte mich eine verfluchte Drecksau, einen Giftzwerg, einen übergeschnappten Gnom, den man in die Klappsmühle stecken müsse» [3, с. 136].

Влучно Г. Грасс підібрав ім'я для першої любові Оскара – Марія. Воно має давньоєврейське походження та означає «гірка», «бажана», «безтурботна». Крім того, ім'я найпоширеніше в світі, адже саме так звать матір Ісуса. Як правило, у читачів одразу ж виникають певні асоціації. Марія – чиста, добра, непорочна. Саме такою Оскару видавалася його обраниця: «Sie hieß nicht nur Maria, sie war auch eine. Abgesehen davon, daß es ihr gelang, unsern Laden innerhalb weniger Wochen abermals in guten Ruf zu bringen, zeigte sie neben solch freundlich gestrenger Geschäftsführung — der sich Matzerath willig unterwarf — auch einigen Scharfsinn in der Beurteilung meiner Lage [3, с. 121] ».

Про алюзивну функцію можна говорити, якщо власна назва героя художнього твору натякає на якусь відому усім історичну постать або ж на конкретного персонажа іншого, не менш відомого твору. Наприклад, Оскар впродовж свого життя неодноразово називав себе Ісусом. Зрозуміло, що коли ми чуємо це ім'я, то пов'язуємо його з чимось таємним, святим, безневинним, уявляємо Спасителя цього світу. Однак, головний герой роману аж ніяк не вважав себе праведником. Хлопець уміло маніпулював людьми за допомогою свого барабану та зумів підкорити маси. Він справді був не такий як усі і дуже талановитий. Та все ж очевидно, що для читачів такого переліку не достатньо, щоб бачити в цьому персонажі Ісуса, тим більше у його вчинках та розбійництві не було нічого позитивного. То ж чому саме такий псевдонім? На наш погляд, єдиною підставою називати себе Ісусом було те, що Оскар так само як і колись Син Божий перед Розп'яттям відчував ненависть оточуючих до себе, але не злився на це у

відповідь (він любив своїх рідних, хоча ті вважали дитину тягарем, хрестом, який треба нести, і не приховували цього).

Г. Грасс у своєму романі свідомо та надзвичайно влучно підбирає власні назви та апелятиви для іменування персонажів. Усі вони виконують номінативну функцію, а більшість з них — різні види стилістичної: описову, соціологічну, локалізаційну, характеристичну, експресивну, алюзивну та символічну.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бияк Н. Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах // [автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”]/ Івано-Франківськ, 2004. 19 с.
2. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в художественной литературе // Onomastica. Т. 31. / Warszawa, 1986. С. 6 – 22.
3. Grass G. Die Blechtrommel / Frankfurt am Main : Fischer Bücherei, 1960. 281 S.
4. Förstemann E. Altdeutsches Namenbuch – Band I: Personennamen / Bonn : P. Hanstein, 2. Auflage, 1900. 1700 S.

Лейбич Ярина

Науковий керівник – канд. пед наук Головацька Юлія

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПОНЯТТЯ МАНІПУЛЯЦІЇ

Визначення маніпуляції у словнику Мерріам-Вебстер полягає в тому, щоб «вміло керувати або використовувати» та «контролювати ... хитрими, несправедливими або підступними засобами, особливо для власної вигоди» («to manage or utilize skillfully» and «to control ... by artful, unfair, or insidious means especially to one's own advantage»). Словник визначає засоби масової інформації як «систему та організації спілкування через яку інформація поширюється на велику кількість людей» («the system and organizations of communication through which information is spread to a large number of people») [6]. Отже, маніпулювання засобами масової інформації можна визначити як «керування системою та організаціями заради власної вигоди». Хоча в минулому маніпулювання засобами масової інформації трактувалось по-різному, це юридичне визначення терміна може бути одним із найбільш повних і всебічних: «акт створення іміджу чи аргументу, що сприяє певним інтересам». Це юридичне визначення доповнює визначення, що маніпулювання засобами масової інформації може включати використання «логічних помилок та прийомів пропаганди», а також «придушення інформації чи точок зору». Нарешті, у законодавчому визначенні США сказано: «Його часто використовують як потужний інструмент для маніпулювання масами за допомогою сучасних технологій». У цьому дослідженні термін маніпулювання ЗМІ означає «використання платформ соціальних медіа для поширення оманливих або неточних дезінформацій».

ЗМІ відіграють важливу роль у сучасному суспільстві. Це потужний ресурс, який використовують політики, відповідно це сприяло створенню такого явища, як політична мова. В результаті інформаційне поле стало дуже суперечливим і створило набір різноманітних уявлень одного і того ж явища, реальності чи події, часто взаємно виключаючи одне одного.

Яскравим прикладом маніпулятивного дискурсу є політична мова, тому вважаємо за доцільне проаналізувати її. Політична мова являє собою спеціальну знакову систему, призначену для політичного спілкування. Це не прерогатива професійних політиків чи державних службовців, а ресурс, відкритий для всіх членів мовної спільноти та пов'язаний із певним використанням публічної мови як засобу переконання та контролю. Політичну мову можна визначити як підсистему національної мови, призначену для політичного спілкування, включаючи пропаганду деяких ідей, емоційний вплив на громадян та їх подальшу мотивацію до певних політичних дій, розвиток громадського консенсусу. Політична мова є загальнодоступною, оскільки вона знаходиться між двома полюсами: функціонально обумовленою спеціальною мовою та сленгом певної групи з властивою їй ідеологією. Тому політична мова повинна бути доступною для розуміння відповідно до цілей пропаганди та орієнтована на певну групу з якихось історичних, соціальних та психологічних причин. Іншими

словами, політична мова позбавлена власності «таємної мови». Вона не містить конкретного лексикону, невідомого та незнайомого деяким членам суспільства. Таким чином, мова стає політичною через зміст переданої інформації та обставини, за яких відбувається розповсюдження інформації та функцій. Політична мова — це політична реальність, оскільки мова є не лише інструментом опису деяких подій, але й їх частиною, яка має сильний вплив на формування їхньої цінності, сприяючи формуванню політичних ролей, визнаних політиками та суспільством загалом. Очевидно, що політична мова являє собою невід'ємну частину політичної комунікації, оскільки певна мовленнєва діяльність, орієнтована на пропаганду тих чи інших ідей, емоційний вплив на громадян країни та їх мотивацію до певних політичних дій задля розвитку громадської згоди, прийняття та виправдання соціально-політичних рішень в умовах множинності точок зору в даному суспільстві.

На думку А.П.Чудінова, існує чотири види політичної комунікації:

1) службова (внутрішня, бюрократична) політична комунікація, орієнтована на взаємодію всередині урядових чи державних установ;

2) політична комунікація в публічній політичній діяльності, орієнтована на різні верстви населення, будучи формою здійснення професійної та громадської роботи політичних лідерів та активістів;

3) політичне спілкування, яке здійснюється журналістами та орієнтоване на масову аудиторію у формі інтерв'ю, аналітичних статей у газетах, написаних журналістами, політологами та / або політиками;

4) політична мовленнєва діяльність «пересічних» громадян (не професіоналів у галузі політичної комунікації), участь у мітингах, демонстраціях тощо [2].

Отже, очевидно, що відмінною рисою політичної комунікації є її масовий характер. Це пояснює, чому політична мова застосовується до різних типів впливу: переконання, контроль, маніпуляції, а засоби масової інформації стають її безпосереднім засобом реалізації та реалізації. Обговорюючи засоби масової інформації та їх вплив на маси, слід зазначити, що в постіндустріальному суспільстві сила знань та інформації стає переважаючою в соціальному управлінні, затьмарюючи вплив державного примусу. Урядовий, силовий примус замінюється інформаційним впливом та психологічним примусом. Духовна сфера суспільства зазнає безпосереднього впливу інформаційного середовища, деструктивні зміни у вигляді спотворених етичних стандартів та критеріїв, неадекватні соціальні стереотипи та твердження, помилкові цінності впливають, у свою чергу, на стан і процеси у всіх основних сферах суспільного життя. Відмінною рисою сучасного світу, здається, є перехід до нового якісного стану суспільства, що характеризується різким збільшенням інформаційних процесів та створенням цілої галузі виробництва інформації.

Можна припустити, що суспільство XXI століття переходить до якісно іншої форми свого існування — до інформаційної цивілізації. ЗМІ становлять специфічний соціальний інститут, тобто звернення до суспільства в процесі масової інформаційної підтримки його функціонування. Це створює своєрідний інформаційний аналог соціальної інституційної діяльності у всіх їх проявах. Початковою функцією засобів масової інформації є передача інформації. Аналіз інформації, що передається через засоби масової інформації, робить очевидним невелику кількість відправників інформації та велику кількість її одержувачів. Враховуючи, що будь-яка влада потребує більш опосередкованих форм та засобів комунікації між її носіями, виконавцями владної волі та громадянами, можна відзначити, що засоби масової інформації є потужним регулятором громадської думки, що здійснюється шляхом передачі інформації до своєї великої аудиторії. ЗМІ завжди були важливою частиною людського життя [1].

Науково-технічний прогрес став спонуканням до його розвитку, і як результат — до психологічних засобів впливу на людей. Останнім часом поле для роботи з громадською думкою зросло в сотні разів. Знання в галузі психології та PR пішли глибше. Усі перелічені факти сприяли появі терміна «маніпуляція». Слід зазначити, що термін «маніпуляція» (*manipulus*) походить від латинських слів, що означають: а) жменька (*manus* — «рука», а *pie* — «наповнювати»), б) невелика група, жменька (*manus + pi*) [5].

Друге значення цього слова використовувалося для позначення невеликої групи солдатів (близько 120 осіб) у римській армії. Зазначається, що в деяких європейських словниках

«маніпуляція» у загальному значенні визначається як поводження з предметами з якимись спеціальними цілями та намірами; як ручне управління та маніпуляції, зроблені руками, — тобто ручні дії. Використання цього терміна тісно пов'язане із зазначеним значенням «маніпуляція» як вмлі дії за допомогою важелів, зроблених руками. Важелі та ручки досить часто називають також маніпуляторами. В результаті процесу механічного ускладнення імітатори та штучні замітники рук стали називатися маніпуляторами як спеціальні пристосування для важкого переміщення речей з дистанційним управлінням (наприклад, для завантаження та розвантаження ядер з ядерним паливом). Усі ці розширення значень сприяють появі сучасного переносного значення слова «маніпуляція» як спритного поводження з людьми як з предметами та речами. Згідно з аналізом деяких європейських словників, ми можемо спостерігати сучасну тенденцію визначення слів з коренем «manipulat» у першому значенні як щось пов'язане з контролем чи впливом для власних цілей, і лише друге значення включає поняття «робота руками».

Свобода розповсюдження інформації стала основним принципом соціальної атомізації та встановлення ліберального порядку життя. Таким чином, прийняття подібних ідей стало культурним та духовним зрушенням, що має велику цінність. Засоби масової інформації перетворюються на головний інструмент розповсюдження та трансляції цих повідомлень, які закликають впливати на суспільну свідомість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Литвинчук О.М. Причини виникнення маніпуляції у педагогічному спілкуванні. Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України, за ред. академіка С.Д. Максименка. К.: Главник, 2005. Вип. 26, в 4-х т. Т. 2. 508 с.
2. Чудинов А. П. Ч-84. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: Монография. Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2003.
3. Chernyavskaaya, V.E. (2006). Discourse of power and power of discourse. Speech Impact Problems [Discourse of power and power of discourse. Problems of speech impact], Moscow, Nauka Publ., 136 p.
4. Chilton, P. (2008). Political Terminology. In Karlfried Knapp and Gerd Antos (eds.). Handbook of Communication in the Public Sphere. Handbooks of applied linguistics Vol.4. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
5. Day, N. (1999). Advertising: Information or Manipulation?, Springfield, NJ: Enslow.
6. Dictionary by Merriam-Webster. Електронний ресурс. <https://www.merriam-webster.com/>
7. Dyorina, N., Savinova, T., Zalavina, T., Zerkina, N., Kisel, O., et al. (2017). Polydiscursive Space: the Word, the Text, the Communication. Magnitogorsk: NMSTU.

*Коваль Ірина
Науковий керівник – доц. Чумак Галина*

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У сучасній лінгвістиці власні назви часто визначаються як номінативні лексичні одиниці на відміну від загальних назв, які вважаються одиницями, що позначають предмети. У власних назвах на першому місці стоїть функція номінативна. Окрім того, назви людей (антропоніми) і географічні назви (топоніми) не є первинними лексичними одиницями по своєму походженню, оскільки вони утворені на базі загальних назв.

Власна назва — завжди реалія. У мові вона називає щось, що дійсно існує або вигаданий об'єкт думки, особу або місце, єдині у своєму роді і неповторні[8, с. 215]. У кожному такому імені зазвичай міститься інформація про локальну і національну приналежність означеного ним об'єкту.

Актуальність нашої статі полягає у певній проблемності відтворення авторських власних назв засобами цільової мови, що зумовлює вибір перекладацької стратегії та впливає на адекватність перекладу загалом.

Мета дослідження – визначення найбільш адекватних способів відтворення авторських власних назв засобами цільової мови. Аналіз здійснювався на матеріалі англомовного

оригіналу казки Р. Дала «Чарлі і Шоколадна фабрика» та його українського перекладу, здійсненого Віктором Морозовим.

Предметом дослідження стала перекладацька стратегія Віктора Морозова у відтворення авторських власних назв – антропонімів засобами української мови.

Об'єкт аналізу – англомовні авторські власні назви та їх українські еквіваленти у перекладі В. Морозова.

Дослідженням теорії власних назв у сучасній українській лінгвістиці займався А. П. Критенко; М. В. Бережна визначила тринадцять етапів перекладу власних імен та назв [3, 6]. Аналіз власних імен як компресованих текстів-носіїв когнітивної інформації знаходимо у Бока О.В., а в дослідженні Тригуб А.М. проаналізовано компресовані прийоми збереження стилістичних, лексико-граматичних засобів у перекладі [4, 8].

Фантастичний роман «Чарлі і шоколадна фабрика» став і все ще залишається одним із найпопулярніших творів дитячої літератури. Яскраві персонажі, захоплюючий сюжет і такий надреальний вигаданий світ Роальда Дала знаходять собі все нових і нових прихильників по цілому світу. Переклад фантастичного роману «Чарлі і шоколадна фабрика» було не легким завданням. Однак, шалений успіх книги серед українських читачів підтверджує високий рівень перекладу. Саме тому визначення перекладацької стратегії В. Морозова – досить актуальне завдання.

У тексті оригіналу було ідентифіковано 40 власних назв. Це антропоніми, назви продукції фабрики та назви вигаданих солодошів. Ми проаналізували особливості перекладу антропонімів.

Історія починається із знайомства із головними персонажами дітьми. Їх є п'ятеро: Августус Глуп, Верука Солт, Віолета Борегард, Майк Тіві і Чарлі Бакет. На перший погляд це звичайні імена. Насправді ж, вони дають читачеві набагато більше інформації про теперішнє дітей, і навіть їх майбутнє.

Першим у списку є *Augustus Gloop*.

The finder was a boy called Augustus Gloop, and Mr Bucket's evening newspaper carried a large picture of him on the front page [10].

Щасливцем виявився якийсь Августус Глуп, і на першій сторінці вечірньої газети, яку читав пан Бакет, красувалося його велике фото [5].

Створюючи своїх персонажів, Р. Дал намагався не лише підібрати для них імена та прізвища, але і тим самим підкреслити певну рису характеру чи зовнішності. Тому, обираючи прізвище для дев'ятирічного хлопчика, що був надміру повним і надто багато їв, письменник підбирає слово *gloop*, що в перекладі з англійської означає *в'язка маса, безформна речовина*. В. Морозов передає цю власну назву за допомогою транскрибування.

Наступною у списку є *Veruca Salt*.

The lucky person was a small girl called Veruca Salt who lived with herrich parents in a great city far away [10].

Цього разу пощастило дівчинці, яку звали Верука Солт і яка жила зі своїми заможними батьками в далекому величезному міст [5].

В даному випадку додаткову інформацію несуть як ім'я, так і прізвище. В перекладі з англійської мови *verruca* означає *бородавка*. Дано слово викликає тільки негативні асоціації: щось непотрібне, що потребує зайвих клопотів та турбот. Саме такі характеристики і створюють образ дівчинки: вона завжди вередує, потребує надмірної уваги до себе. В. Морозов передає це ім'я методом транскрипції, і знову позбавляє читача можливості отримати додаткову інформацію про персонажа. Проте, інший герой твору, а саме власник шоколадної фабрики, перекладає значення цього імені ля всіх читачів. Тому, переклад можна вважати цілком адекватним. Що ж до прізвища героїні, то слово *salt* перекладається як *сіль*. Віктор Морозов знову застосовує транскрибування для перекладу. Так як обидва слова співзвучні, то досить легко зрозуміти значення прізвища. Сіль асоціюється не лише із приправою, але і з чимось болючим та дошкульним в певних ситуаціях. Таке значення слова повністю доповнює образ дівчинки.

Ще однією дівчинкою цього твору є *Violet Beauregarde*.

'The third ticket,' read Mr Bucket, holding the newspaper up close to his face because his eyes were bad and he couldn't afford glasses, 'the third ticket was ound by a Miss Violet Beauregarde [10].

«Третій квиток, - прочитав пан Бакет, підсунувши газету до самих очей, побачив поганенько, а на окуляри не мав грошей, - третій квиток знайшла панна Віолета Боретар. [5].

Для цієї героїні Р. Дал підбирає досить прості ім'я та прізвище. В. Морозов перекладає їх методом транскрибування. Однак, тут присутня певна іронія. В перекладі з англійської *violet* має два значення: ім'я Віолета; фіалка, фіолетовий колір.

Четвертим щасливчиком, що знайшов квиток став *Mike Teavee*.

The fourth Golden Ticket, ' he read, 'was found by a boy called Mike Teavee [10].

Четвертий Золотий квиток, - прочитав він, - знайшов хлопець Майк Тіві [5].

Вибір імені для цього персонажа став досить символічним. Хлопчик, який більш нічого не робить, тільки дивиться телевизор, отримує прізвище «телевізор», тільки англійською мовою. Пееркладач використовує транскрибування для передачі власного імені засобами української мови.

Останній персонаж дитячого віку *Charlie Bucket*.

Mr and Mrs Bucket and little Charlie Bucket slept in the other room, upon mattresses on the floor [10].

Пан та пані Бакети спали з малим Чарлі Бакетом в іншій кімнатці, на матрацах на підлозі [5].

В перекладі з англійської слово *bucket* означає *відро*. Роальд Дал підбирає таке прізвище для свого героя, аби підкреслити його соціальний стан. Особисті якості Чарлі дуже позитивні: вихований, ввічливий, люблячий. Проте, сім'я живе на межі бідності. В. Морозов знову використовує транскрибування.

Найбільш працюючий персонаж в цілому романі – це власник фабрики солодошів.

It was the largest and most famous in the whole world! It was WONKA'S FACTORY, owned by a man called Mr Willy Wonka, the greatest inventor and maker of chocolates that there has ever been [10].

Називалася вона «Вонка, а власником її був містер Віллі Вонка, найкращий за всі часи виробник і винахідник шоколадних цукерок [5].

Віллі Вонка завжди був відданим свої справі. Він ніколи не зупинявся на досягнутому і проявляв ініціативність у роботі. Саме такий підхід до справи зробив його фабрику найкращою у світі. Щоб підкреслити усі ці якості свого персонажа Р. Дал за основу прізвища Willy обирає слово *wonk*, що в перекладі з англійської означає *фанат, ботан*. На українську мову прізвище передано методом транслітерації.

Незвичайні солодоші, які виготовляли на фабриці «Вонка» мають і незвичні назви.

WONKA'S WHIPPLE-SCRUMPTIOUS FUDGEMALLOW DELIGHT, it said on the wrapper [10].

На обгортці було написано: «ВИСОКОЧУДЕСНИЙ ЗЕФІРМЕЛАД ВОНКИ» [5].

WONKA'S NUTTY CRUNCH SURPRISE, it said on the wrapper [10].

На обгортці було написано: «ВОНКА: ГОРІХОВИЙ ХРУСТКИЙ сюрприз» [5].

Для адекватного відтворення авторських назв перекладач обирає описовий переклад. Такий метод не обмежує перекладача у виборі лексики для перекладу, а головним завданням є передати зміст та задум автора.

У романі також є низка власних назв, які не мають перекладу як такого. Усього таких назв 9, і усі вони є одному вірші. В процесі перекладу вірші В. Морозов використовує певну заміну оригінальних назв.

Загалом, у тексті оригіналу було знайдено 40 власних назв. Під час відтворення власних назв В. Морозов використовував такі методи перекладу: 1) транскрибування / транслітерація – 23 назви; 2) описовий переклад / переклад – підстановка – 2 назви; 3) дослівний переклад – 3 назви; 4) заміна назви – 1 власна назва; 5) поєднання транскрибування / транслітерації та перекладу – 2 назви; 6) не перекладено – 9 назв.

Транскрибування / транслітерація переважають під час перекладу власних назв. Описовий переклад В. Морозов використав лише у двох випадках. Для власних назв в першу чергу важливо передати зовнішню форму, оскільки вони – маркери впізнаваності головних героїв.

У перекладі роману «Чарлі і шоколадна фабрика» значний акцент зроблено на адаптації твору. В. Морозов неодноразово додавав, змінював та, інколи, спрощував текст оригіналу для

того, щоб зробити його більш зрозумілим та легшим для читання. Такі перекладацькі трансформації в жодному разі не змінюють модальність оригіналу, не руйнують його внутрішньої форми, адекватно передають авторські інтенції та у повному обсязі є орієнтованими на україномовного читача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Англо-український словник: у 2 томах. Близько 120 000 слів. Т. 1, 2. К., Освіта, 1996. 1515 с.
2. Арделян О. Концептуалізація власних назв у фразеологізмах англійської мови // Наукові записки / Серія «Філологічні науки». Вип. 81(1). С. 131-134.
3. Бережна М. В. Тринадцять етапів перекладу власних імен та назв // Вісник СумДУ. Серія «Філологія». 2007. №1, Том 2. С. 62-66.
4. Бока О.В. Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і орден Фенікса») // Вісник СумДУ / Серія «Філологія». 2008. №1. С. 15-19.
5. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика. Переклад з англійської Віктора Морозова за редакцією О. Негребецького та І. Малковича. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2005. 240 с. Режим доступу:
6. http://ae-lib.org.ua/texts/dahl_charlie_and_the_chocolate_factory_ua.htm
7. Кристенко А. П. До теорії власних назв // Ономастика. К., 1966. С. 18-21.
8. Назаренко О. Сучасна авторська казка як приклад постмодерністського дискурсу // Наукові записки Кіровоградського ДПУ імені В. Винниченка. Сер. Філологічні науки. Кіровоград. КДПУ, 2008. Вип. 81 (3). С. 367-370.
9. Тригуб А.М. Компресовані прийоми збереження стилістичних, лексико-граматичних засобів у перекладі (на матеріалі українського та російського перекладів твору Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер та смертельні реліквії») // Вісник Київського національного університету. Мовні і концептуальні картини світу. 2009. Вип. 26, част. 3. С. 237-241.
10. Шипко М. Специфіка антропоніма як одиниці номінації в англійській мові // Збірник наукових праць «Південний архів» / Серія «Філологічні науки». Вип. 56. С. 116-120.
11. Dahl R. Charlie and the Chocolate Factory. Puffin Books, 2013. 119 p. Режим доступу: <http://www.readanybook.com/online/127>

Рибка Юліана

Науковий керівник – викл. Новосад Юлія

ФЕНОМЕН НЕОЛОГІЗМІВ У ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Всеосяжна еволюція сучасного світу сприяє появі найрізноманітніших змін у кожній сфері людської життєдіяльності. Вони простежуються й у мові, оскільки з'являються лексичні інновації, які відомі нам як «неологізми».

Так як мова повинна відповідати сучасним вимогам людства, поповнення словника неологізмами – це типове та необхідне явище сьогодення. А медійний простір – це одне з найбільш розвинених середовищ сучасної мови, у якому найчастіше зустрічаються нові лексичні одиниці та яке відіграє важливу роль у появі нових лексичних одиниць. Кількість неологізмів у медіа-текстах значно перевищує загальний обсяг вживання їх в інших сферах життєдіяльності суспільства [3]. Дослідники вважають, що сучасна молодіжна преса є особливою областю вживання нових слів, тому найчастіше саме тексти ЗМІ вважаються першим місцем появи новоутворених слів.

«Що ж таке «неологізми», які їхні ознаки та призначення?» – відповідь на це питання намагалися дати безліч мовознавців та дослідників. Тому, нові слова у мовознавстві називають «неологізмами» та стверджують, що це поняття походить від грецьких слів νέος — «молодий, новий» і λογισμός — «вислів, слово» [2]. Тож, неологізмами вважають новостворені слова, фрази, вислови, які з'явилися в мові нещодавно, тобто на даному етапі її розвитку, і перебувають у процесі входження в активний слововжиток [3]. Ось чому вони ще не включені до загальноновживаної мови. В англійській мові термін «неологізм» був вперше офіційно зафіксований у 1772 році [2].

І.В. Андрусак, Т.Є. Захарченко, В.Г. Гак, Е.В. Сенько, В.А. Звєгінцев, переконані, що неонейми характеризуються:

- новизною – кожне новоутворене слово з'явилося нещодавно і є незвичним у вживанні, звучанні та значенні;
- певним часом, тобто слова «прив'язані» до певного періоду та часу;
- входженням в мову – вони стають приналежністю мови;
- соціальною приналежністю – лексичні інновації позначають важливі поняття, які виникли в результаті розвитку різних сфер життя і діяльності людини;
- номінативністю – позначають певні предмети та явища;
- узуальністю – закріплені у загальному використанні [1; 2].

Щодо призначення неологізмів, то вони виконують наступні функції [3]:

- 1) Збагачувальну – неологізми слугують для збагачення мови.
- 2) Номінативну – неологізми називають нові реалії або ті, які ще не були названі.
- 3) Замінну – деякі неологізми служать для заміни попередніх найменувань/
- 4) Уточнюючу – певна частина нових лексичних одиниць створена для того, аби виразити або ж уточнити те чи інше поняття.
- 5) Оновлюючу. Найчастіше це стосується експресивно-стилістичного оновлення через зміну соціально-політичного характеру вживання окремих слів.
- 6) Відтворювальну – для відтворення мовного колориту певного періоду розвитку суспільства.
- 7) Експресивну – для вираження почуттів, емоцій, переживань та ставлення мовця до певних понять чи явищ.

Існує безліч класифікацій неологізмів, проте найчастіше вони поділяються: за ступенем новизни мовної одиниці (абсолютні і відносні неологізми), за способом утворення (запозичені, словотвірні, семантичні), за видом мовної одиниці (неолексеми, неосеми, неофраземи) та за видом означуваної реалії (нові реалії, старі, актуалізовані, відмираючі, неіснуючі)[4].

Стосовно способів утворення неологізмів англomовних ЗМІ, Ю. А. Зацний стверджував, що лексичні інновації медіа-простору утворенні за допомогою скорочення (усічення, аббревіації, телескопії), афіксації та словоскладання [5].

Провівши власний аналіз лексичного складу текстів сучасного англomовного медіа-середовища, виявляємо, що найпродуктивнішими та найпоширенішими способами утворення сьогоденних неологізмів є контамінація – виникнення нових слів у результаті зближення або поєднання частин двох подібних слів, форм чи виразів (walktail, maskne, philantourism, workation) та афіксація (catastrophizing, brexiteer, anti-fit, nanobot) [6]. Також варто зазначити, що зараз найпоширенішими суфіксами, які відіграють важливу роль у творенні неолексем, вважають наступні: *-holic, -dial, -on, -ase, -sol, -nik, -manship, -flexi, -rexia* [2]. Щодо префіксів, то найчастіше вживаються такі: *eco-, mini-, maxi-, flexi-, mega-, astro-* та ін [4]. До прикладу: *orthorexia* – a proposed eating disorder characterized by an excessive preoccupation with eating healthy food; *anti-fan* – a person who dislikes something or somebody, but is still interested in it; *flexi-schooling* – the teaching of children partly at home, usually by their parents, and partly at school; *minimoon* – a short honeymoon; *eco-guard* – someone whose job is to protect wild animals, especially those that are endangered; *astrotourism* – it is travelling to places to look at the stars or to see other events related to outer space [4; 6].

Словоскладання – це теж один із популярних способів творення нових лексичних одиниць, завдяки йому утворилися такі неологічні слова: *Zoomwear, coronavision, earworm* [6].

За допомогою конверсії, а саме вербалізації утворилися наступні неологізми, які ми часто зустрічаємо у медіа-текстах: дієслово «to spam» – виникло від іменника «a spam» та дієслово «to google» – від слова «Google», дієслово «facepalm» – від іменника «a facepalm» [6]. Варто наголосити, що у текстах медійної сфери часто можемо побачити аббревіації (Shape – Social Sciences, Humanities, and the Arts for People and the Economy; НІПА – abbreviation for high-intensity incidental physical activity) та скорочення («cli-fi» – скорочено від слів «climate» і «film» / «fiction»; «rando» – від слова «random») [6].

Отож, з метою привернення уваги, зацікавлення читачів та створення ефекту «новизни», журналісти вдаються до різних мовних «маніпуляцій», трансформацій і, звичайно, використання неологізмів. Тому ЗМІ вважають осередком поширення та відтворення нової лексики, яка у свою чергу має певні характерні ознаки та виконує відповідні функції. В

англомовних медіа-текстах найчастіше використовуються неологізми утворені за допомогою контамінації, афіксації, словоскладання, абрєвіації, рідше – завдяки скороченню та конверсії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзюбіна О. І. Диференціальні ознаки неологізмів і окаяоналізмів. Наук. вісн. ЛНУ ім. Івана Франка. Серія: Іноземні мови. 2014. № 22. С. 78–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VInu_in_mov_2014_22_13
2. Задорожний Б. М. Що таке розвиток і вдосконалення мови. Іноземна філологія. Львів: Світ, 1996. № 109. С. 3–8.
3. Звегинцев В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика. Москва: ЛЕСИ, 2007. 36 с.
4. Клименко Л. О. Продуктивні моделі творення неологізмів. Вісн. ПНУ ім. Василя Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ, 2001. № 7. 71 с.
5. Зацний Ю.А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів: ПАІС, 2007. 228 с.
6. Cambridge Dictionary: Веб-сайт. URL: <https://dictionaryblog.cambridge.org/tag/neologisms/>

Михайлишин Лєся

Науковий керівник – канд. пед. наук Головацька Юлія

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ПРАВНИЧОМУ ДИСКУРСІ

Досягнення наукової думки активізували потенційні засоби мови для розвитку, збагачення й стабілізації термінології в кожній із наук. Юридична термінологія постійно поповнювалася прямими і непрямими лексичними запозиченнями з генетично споріднених і неспоріднених мов світу. Поява іншомовних слів у лексичному складі мови зумовлена передусім економічними, політичними і культурними контактами, які існували чи існують між окремими народностями і націями в процесі їх історичного розвитку.

Проблемам та особливостям функціонування правових запозичень присвячені дослідження таких науковців, як М. Вербенець, Р. Помірко, Р. Дудок, Ю. Жлуктенко, К. Войтенко, Д. Лотте, М. Лібінсон, Б. Л. Гоффер та інші.

Важливим чинником, який стимулює збагачення лексичного складу мови запозиченими словами і, більше того, іншомовними словотвірними моделями, є розвиток науки, техніки та науково-технічний прогрес. Варто взяти до уваги, що наявність політичних, економічних, культурних контактів між різними націями за період творення історії людства також є невід’ємною складовою цього процесу впровадження слів у мовну систему. Запозичення слів вважають одним із найпродуктивніших способів поповнення та осучаснення лексичного складу кожної мови світу. Згідно аналізу сучасних галузевих терміносистем, близько 40% у них становлять слова, запозичені з інших мов. Саме це є невід’ємним доказом значущості дослідження, вивчення та аналізу запозичень у правничому дискурсі. Постійне наповнення мов іншомовними словами у юридичній сфері, потребує глибокого аналізу змісту, дефініції та етимології запозичення, аби збагачувати нормативно-правові документи, і не тільки, різноманітними запозиченими словами.

Мета статті - полягає у дослідженні особливостей функціонування запозичень в правничому дискурсі.

Проблема використання іншомовної лексики століттями супроводжує розвиток будь-якої літературної мови, загострюючись чи активізуючись на певних етапах її становлення.

Більшість мовознавців дотримуються думки, що запозичення – це процес переміщення різних мовних моделей з однієї мови в іншу для подальшого активного вжитку. *Запозичення* – це звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подібного перенесення.

За Д. С. Лотте, основна причина іноземних запозичень часто коріниться в суперечностях між вимогами точності терміна з одного боку, та вимогами стислості – з іншого [2, с. 39].

Масову частку юридичних термінів англійської мови становлять ті, що мають французько-латинське походження – 81 % (старофранцузькі – 12 %, латинські – 20 %, французько-латинські – 49 %). Наявність в англійській юридичній термінології 20 % прямих

запозичень із латини є цілком природним явищем, оскільки через колонізаторську політику римлян ще у I ст. до н. е. латина мала вплив на готську мову, з якої згодом виокремилася давньоанглійська та інші германські мови [1, с. 131].

Як нам відомо більшість юридичних термінів це запозичені слова, а саме інтернаціоналізми, які використовуються у багатьох мовах світу та мають одне спільне джерело. Наприклад, латиська мова, яка ще з давніх часів почала активно проникати в нашу мову, внесла в українську термінологію такі слова, як *алібі*, *архів*, *агент*, *адвокат*, *референдум* тощо. З грецької мови ми запозичили такі терміни, як *дактилоскопія*, *амністія*; з французької - *анкета*, *арбітраж*, *паспорт* тощо [3].

Доцільність використання запозичених слів і критерії їх включення до юридичного тексту залежать, по-перше, від власних синонімічних одиниць, по-друге, від мовної культури того, хто пише, і, безпосередньо, його майстерності. Останнім часом іншомовну лексику все активніше використовують у праві.

Часто латинські лексеми запозичуються англійською мовою шляхом зміни закінчення латини **-us** на англійське закінчення **-e**: *magistrate-magistratus*; або кінцевої частини основи разом із закінченням **-enti-a** на **-enc-e**: *evidence-evidentia*. А найпопулярнішими прикладами французьких запозичених термінів є ті, які містять суфікси **-ance** (*arrogance, hindrance*), **-ence** (*consequence, patience*), **-ment** (*development, appointment*), **-age** (*courage, passage*), **-ess** (*actress, tigress*), **-ous** (*curious, serious*), **en-** (*enable, enslave*).

Серед ряду фразеологічних одиниць окремо привертає до себе увагу поняття юридичного кліше, оскільки воно близьке до поняття юридичного терміну, але визначається повторюваністю в офіційному мовленні: *audire querelam* – вислухати скаргу; *capitalis plegius* – головний поручитель; *casus delicti* – випадок правопорушення; *cautio iudicatum solvi* – забезпечення виконання судового рішення тощо. Характерною ознакою юридичної терміносистеми є також використання стандартних прийменникових конструкцій (словосполучень із прийменником): *de lege lata* – з точки зору чинного закону; *de facto* – де-факто, фактично, за фактом та ін.

Використання термінів, що запозиченні з інших мов, у договорах є невід’ємною рисою, яка дозволяє передати всю правову унікальність та змістовність поняття, яке вживалося століттями в правничому дискурсі.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що запозичення у правничій сфері важливі тим, що дозволяють удосконалити правову систему не лише на основі певних стандартів права, а й з урахуванням досвіду застосування іноземних правових інститутів, що довели свою ефективність як у країні походження, так і за її межами. Вплив латинської, французької, німецької, грецької мов спричинений зв’язком народів, що призвело до культурного обміну поняттями, термінами і запозиченнями в різних мовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Випуск десятий. 2016. 134 с.
2. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. М. : Наука, 1982. 149 с.
3. Правнича термінологія української мови та процеси творення. URL:<http://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-765-2013/pravnycha-terminologiya-ukrayinskoyi-movy-ta-procesy>.
4. Bates L. Hoffer. Language Borrowing and the Indices of Adaptability and Receptivity. Trinity University. URL: <https://web.uri.edu/iaics/05-Bates-L.-Hoffer>.
5. Loanwords.Major Periods of Borrowing in the History of English. URL:<https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html>
6. Legal notice and terms of use. URL: <https://www.astrazeneca.com>.

ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛОМОВНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СТОМАТОЛОГІЇ

Термінологічна система стоматології – це одна з найскладніших у мові медицини. Стрімка інтернаціоналізація медичної комунікації та утворення великої кількості нових термінів спонукають лінгвістів до поглибленого вивчення медичної стоматологічної термінології.

Формування англійської стоматологічної термінології відбувалося протягом багатьох сторіч і віддзеркалює весь складний процес розвитку означеної галузі знань і професійної діяльності. Таким чином, англійська стоматологічна термінологія поділяється на 6 найважливіших тематичних підгруп:

Назви різноманітних стоматологічних захворювань та аномалій:

“Abrasion: Loss of tooth structure caused by a hard toothbrush, poor brushing technique, or Bruxism (grinding or clenching the teeth)”;

“Carries: Tooth decay or ‘cavities’”;

“Tartar: A common term for dental calculus, a hard deposit that adheres to teeth and produces a rough surface that attracts plaque”.

Назви ліків, матеріалів та приладів, якими користуються лікарі-стоматологи:

“Braces: Devices used by orthodontists to gradually reposition teeth to a more favorable alignment”;

“Clasp: Device that retains a removable partial denture to stationary teeth”;

“Analgesia: A state of pain relief or an agent that lessens pain”.

Назви різноманітних стоматологічних маніпуляцій та операцій:

“Bleaching: Chemical or laser treatment of natural teeth for whitening effect”;

“Bonding: Adhesive dental restoration technique. A tooth-colored composite resin to repair and/or change the color or shape of a tooth”;

“Curettage: Removal of diseased tissue from a periodontal pocket”.

Назви органів ротової порожнини:

“Alveolar Bone: The jaw bone that anchors the roots of teeth”;

“Palate: Hard and soft tissue forming the roof of the mouth”;

“Salivary Glands: The glands located under the tongue and in cheeks that produce saliva”.

Назви галузей стоматології:

“Cosmetic Dentistry: Treatments performed to enhance appearance (e.g., bleaching, veneers)”;

“Endodontics: The branch of dentistry concerned with the treatment of the dental pulp or nerve of the tooth. The most common procedure is a root canal”;

“Orthodontics: A specialized branch of dentistry that corrects malocclusion and restores the teeth to proper alignment and function. There are several different types of appliances used in orthodontics, one of which is commonly referred to as braces”.

Назви лікарів-стоматологів за їхньою спеціальністю:

“Endodontist: A specialist who treats injuries, diseases and infections of the tooth pulp (nerve chamber)”;

“D.M.D.: Doctor of Medical Dentistry”;

“D.D.S.: Doctor of Dental Surgery”.

Варто зазначити, що англійські медичні термінологічні одиниці поділяються з етимологічного погляду на питомі та запозичені. Вважається, що питомою англійською лексикою є слова англосаксонського походження, а запозиченою англійською лексикою є слова іншомовного походження. В англійській стоматологічній термінології переважають запозичення. До них, зокрема, належать: abrasion, abscess, allergy, analgesia, diastema, eruption, tartar, palate, arch тощо.

Англійські стоматологічні терміни за будовою та структурою поділяються на такі види:

1) прости – ті, що складаються з одного слова, наприклад:

dentin – мінералізована тканина зуба;

crown – коронка зуба;

allergy – алергія.

2) **складні** – ті, що складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс, наприклад:

hypersensitivity – гіперчутливість (надмірне проявлення реакції);

mouthwash – ополіскувач для ротової порожнини.

3) **терміни-словосполучення** – ті, що складаються з декількох компонентів, наприклад:

alveolar bone – альвеолярний відросток;

anterior teeth – передні зуби;

general anesthesia – загальний наркоз;

deciduous teeth – молочні зуби;

dental implant – зубний імплантант.

Прості терміни, тобто ті, що складаються з одного слова, складають переважну більшість термінологічних одиниць – приблизно 72%. Складні терміни, тобто терміни утворені методом словоскладання складають приблизно 3% від загальної кількості термінологічних одиниць. Що ж стосується термінологічних основ, то вони у відсотковому відношенні налічують приблизно 25%.

Таким чином, англійські термінологічні одиниці у галузі стоматології за своїм походженням не є однорідними. Стоматологічні терміни відображають сутність наукових відкриттів, передають створені та вже існуючі у науці й техніці поняття, служать назвами нових явищ та предметів, прокладають шлях до пізнання світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Косенко А. В. Основні характеристики англійської медичної термінології. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 18. С. 2.
2. Терлецька І. М., Кобильченко М. О., Шекера Н. С. Особливості сучасної медичної термінології. С. 2.
3. Тулес Т. С. Загальні аспекти становлення англійської терміносистеми медицини. *Littera Scripta Manet*: збірка студентських наукових праць. № 3. С. 4-5.
4. Dental dictionary. URL: <http://www.dentpedia.info/dental-education/dental-dictionary>.
5. Monarchdental terms glossary. URL: <https://www.monarchdental.com/services/dentist/dental-terms>.
6. Zalipska Y. The lexical-semantic organization and the structure of medical terms. URL: <https://doi.org/10.34142/23127546.2019.51.02>.

Плюхін Лілія

Науковий керівник – доц. Цепенюк Тетяна

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛЕНГІЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ ТЕЛЕДИСКУРСІ

Поняття «сленг» все частіше з'являється у новітній філології. Будь-яка мова невпинно розвивається, поповнюється новими словами, і пласт лексики, який найбільше підпадає під такі зміни – це сленг. Він іде в ногу з часом та змінюється настільки швидко, наскільки і соціокультурне середовище – те, що є сленгом сьогодні, може уже ним не бути через декілька місяців. Проте найважливішим залишається те, що сленгізми беззаперечно дають нам можливість проникнути у мовне середовище конкретної культури.

На сьогоднішньому етапі досліджень не існує єдиного правильного визначення терміну «сленг». Це явище привертає увагу багатьох науковців, які під різними кутами висвітлюють його особливості. Вивченням цього питання займалися науковці з різних куточків планети, серед яких Е. Патрідж, І. Р. Гальперін, В. Г. Вілломан, М. М. Маковський, Є. В. Алімова, У. О. Потятиник. До них належить також відомий український військовик, кандидат філологічних наук, професор Віктор Балабін, який досліджував питання сучасного американського військового сленгу.

Взагалі сленг можна поділити згідно зі всіма професіями, класами, інтересами тощо, які є притаманними відповідним групам людей. Власний сленг є у книголюбів, газетярів, журналістів, спортсменів, музикантів, політиків, військових, моряків, пілотів, науковців,

школярів, студентів, автомобілістів тощо. Однак слід звернути увагу, що єдиної правильної класифікації сленгу не існує, оскільки вкрай важко врахувати усі невід'ємні складові цього словникового рівня.

ЗМІ мають неабиякий вплив на формування світогляду, інтересів, ідеологій, сприйняття навколишнього середовища, мислення і поведінку окремих членів спільноти. Публіцистичні тексти та висловлювання можуть слугувати фундаментом для вивчення сучасної мови, оскільки саме в них найшвидше з'являються численні зміни мовної реальності та найбільш поширені особливості вживання мови сьогодення. Однак, поряд з тим мова ЗМІ вирізняється розмитістю та нечіткістю стильових меж.

У роботі «Порядок дискурсу» Мішель Фуко зазначає, що дискурс - це «сукупність висловлювань, що належать до однієї і тієї ж системи формацій. Саме таким чином я можу говорити про кліматичний дискурс, дискурс економічний, дискурс природничої історії і дискурс психіатрії» [1].

Теледискурс займає важливе місце в системі комплексного інформаційного впливу. У сучасному розумінні поняття «телевізійний дискурс» позначає цілий соціокультурний феномен. Завдяки широкому набору візуальних та мовних знаків він передає інформацію та надає дію, тим самим утворюючи комплексну непросту структуру взаємозв'язку вербальних і авербальних елементів. Його трактують як специфічний дискурс, що «відбиває складну семіотичну структуру взаємозв'язку вербальних і візуальних засобів у єдиному комплексі, зануреному в конкретний соціальний простір; повідомляє інформацію, здійснює вплив [3, с.7]». Його вивченням займалися І. В. Бетлер, О. В. Ревзіна, О. В. Дзикович, Г. О. Денискіна, Г. Г. Почепцов, М. Є Фролова.

Сленг стає частиною не лише низькосортних каналів та розважальних програм, але зокрема і преси національного масштабу. Слід зауважити, що це явище є свідомою трансформацією, яка націлена на спрощення сприйняття інформації, а також аби зробити сухий матеріал емоційнішим, живішим та зрозумілішим для кожного.

Аби з'ясувати наскільки активним є використання сленгу в сучасному англomовному теледискурсі проаналізуємо сленгове наповнення у британській компанії суспільного телерадіомовлення, а саме відеоматеріали телеканалу BBC. Матеріалом нашого дослідження слугували понад сотня відеоматеріалів телеканалу BBC, що розміщені на їхньому офіційному сайті у Всесвітній мережі. Перше, на що ми звернули увагу, це те, що відео політичного, економічного змісту, а також випуски новин, містять значно менше сленгового наповнення, ніж інтерв'ю та матеріали розважального характеру.

Найбільш вживаним сленгом виявилось слово *yeah* – так. В одному з відеороликів воно належить американському економісту і звучить так « – Paul? It's Bob Wilson. – *Yeah?*» [5]. *Yeah* належить до розмовної мови та згідно з усталеними нормами частіше використовується серед підлітків та студентів. Однак, у процесі дослідження ми помітили, що це слово вживають люди різних вікових категорій – від наймолодших до найстарших, обох статей, не зважаючи на посаду та місце у суспільстві. Відтак, слово *yeah* було вжито в опрацьованих матеріалах близько десятка разів і часто двічі чи навіть тричі в одному відео сюжеті. Серед них були підлітки, молоді чоловіки та жінки, а також старші особи, більшість з яких були пересічними людьми та простими учасниками відеоролику. Проте були і представники так званої еліти, наприклад, прем'єр-міністр, економіст, науковець та ведучий новин.

Інтернет-сленг виділяють окремою категорією за сферою використання. Це не дивно, оскільки це найбільш динамічна категорія. Першою причиною є те, що сленгізми з'являються так само швидко, як і зникають. Друга причина – це масштаби аудиторії.

Серед слів, які відносяться до категорії Інтернет-сленгу, ми зустріли такі популярні слова як *troll* і *trolling* – *насміхатися, жартувати над кимось*. Частіше цей термін пояснюють як провокацію, націлену на емоційну реакцію, образи та конфлікт. В одному з відео про бодіпозитив репортер поставила запитання про насмішки, яке звучало так: «*Do you face a lot of trolling?*» [4]. В англійській мові іменник «*troll*» датується ще 1610 роком, де трактується як «*потворний карлик або гігант* [2]». На теренах України теж з'явилися популярні серед молоді слова *троль*, *тролити*, *тролінг*. Сучасного значення термін *trolling* вперше набув у Usenet-конференціях у кінці 80-х років минулого століття. І якщо тоді це були лише разові спроби

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

опублікувати провокаційну інформацію в Інтернеті заради розваги, то тепер переважна більшість сайтів та сторінок у соціальних мережах зазнають впливу тролінгу [2].

Здійснивши практичний аналіз використання сленгу у сучасному англomовному теледискурсі, можна зробити висновок, що особливістю цього явища є відсутність рамок. Сленг просочився у пресу національного масштабу та міцно там утвердився. Ним не нехтують ні пересічні громадяни, ні представники держави, ним оперують люди різного віку, статі, раси та культур, що стирає межі класифікації сленгових одиниць на категорії та утверджує вплив та функціонування сленгу у сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дискурс: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дискурс> (дата звернення: 28.10.2020)
2. Тролінг: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Тролінг> (дата звернення: 16.10.2020)
3. Фролов М. Е. Телевизионный дискурс информационно-аналитических программ: автореф. дис. канд. филол. наук / 10.01.10. Тверь, 2004. 20 с.
4. Our complicated relationship with body hair removal and grooming: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/av/stories-54376807> (дата звернення: 16.10.2020)
5. 'Wake up, you've won a Nobel Prize': веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/av/world-54525689> (дата звернення: 16.10.2020)

Черненко Ольга

Науковий керівник – доц. Цепенюк Тетяна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРСОНАЖНОГО МОВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ У РОМАНІ Д. ТАРТТ THE GOLDFINCH («ЩИГОЛЬ»)

Дослідження мовної картини персонажного мовлення підлітків є досить актуальною темою сьогодення. Існує безліч поглядів щодо вивчення підліткового мовлення у сучасній науковій літературі, як і факторів, які впливають на нього. Сучасні дослідники акцентують увагу на необхідності відображення мовної картини молодіжного мовлення в художніх творах як засобу стилізації в художній літературі. А. А. Машталер у праці «Мовлення старшокласника в сучасному художньому тексті» аналізує функції мовлення підлітка в стилістичному аспекті, звертаючи увагу на різні варіанти його реалізації в літературному тексті [3, с. 71-75]. Як підкреслює В. О. Антонов у дисертації «Комунікативні стилі персонажного мовлення» [1, с. 21-24] у мовленнєвому стилі персонажів підлітків віком 13-18 років переважають комунікативні тактики образи, наказу, залякування, ігнорування, лексика негативної оцінки, сленгізми та вульгаризми, що є проявом агресії стосовно співрозмовника. У своїй роботі він уточнює поняття комунікативного стилю персонажів сучасної американської драми, визначає комунікативну взаємодію на основі віку, гендеру та освіти. Віковий параметр є однією із важливих статусних характеристик комуніканта. Фізичний віковий параметр комуніканта пов'язується з його психологічним і ментальним розвитком і характеризується специфічними рисами використання мовних та мовленнєвих засобів, конструкцій, тактик і стратегій, типів комунікативної поведінки та стилів [1, с. 35].

Під комунікативним стилем персонажів автор має на увазі таку організацію їхніх висловлювань, у якій лексико-стилістичний та актомовленнєвий складники реалізують обрану мовцем комунікативну тактику. Він виступає зразком мовленнєвої поведінки персонажа. У широкому розумінні комунікативний стиль визначається як системна конфігурація мовних, мовленнєвих та екстралінгвальних засобів, спосіб організації висловлювань мовця. Поняття може бути застосованим до вивчення як реальної комунікації, так і персонажного мовлення, що дає автору можливість використати термін комунікативний стиль персонажного мовлення [1, с. 16-18]. Персонажне мовлення — це відтворення процесу реальної комунікації між людьми літературними засобами писемного мовлення [4, с. 141], передача його специфічних особливостей для створення достовірної картини світу та образів самих персонажів [2, с. 21]. Висловлювання персонажів лексично наближується до реальної комунікації за допомогою вживання табуйованої, зниженої лексики, вульгаризмів, жаргонізмів, неологізмів, діалектних та сленгових лексичних одиниць [1, с. 55].

Яскравим прикладом сучасного персонажного мовлення підлітків може бути головний герой роману Д.Тартт «Щиголь» Тео. Мовлення Тео сповнене відхилень від граматичних та лексичних норм, хлопець постійно вживає слова-паразити, лайливу лексику, жаргонізми та арго, проте він не такий вже простак. Тео досить освічений, кмітливий, знається на мистецтві, часто використовує терміни й різні висловлювання, не притаманні його ровесникам. Це досить легко зрозуміти, оскільки оповідь в романі ведеться від імені самого хлопця. Перед нами чітко розкриваються всі тонкощі його мислення та особливості мовлення. Поряд із підлітковим сленгом, яким користується Тео, ми бачимо мовлення досить дорослої та начитаної людини: *temporary custody, tigerish air, sandalwood perfume, a golden honeybee brown* — він вживає багато епітетів та складних прикметників. Втративши у теракті матір, Тео змушений переїхати до батька, що мешкає разом із другою дружиною у Лас-Вегасі. Тут він знайомиться із Борисом, який невдовзі стає йому найкращим другом. У мовленні Тео з'являються , обценна лексика, сленг та арго. Наприклад, під час однієї з розмов вони сперечались щодо пограбування бідних та багатих людей, на що Тео відповідає: “*There are plenty of sleazy people walking around Vegas with wads of cash*” [5, с. 24]. У цьому реченні він вжив такі сленгізми як *sleazy people* у значенні *нідлі люди* та *wads of cash* — *пачки грошей*. Ще одним прикладом може слугувати ситуація, коли Тео писав листа своїй подрузі Піппі, в той час як Борис заважав йому, не даючи сконцентруватись: “*Is that your girlfriend? Said Boris — crunching an apple, reading over my shoulder. — Shove off*” [5, с. 36]. Цей вираз вживається у значенні *відстань, згинь, не заважай мені* [6]. Одного разу Борис, посварившись із своїм батьком, отримав доброго стусана, тому Тео спитав його: “*Pissed angry or pissed drunk*” [5, с. 41]. Саме слово *piss* в американському сленгу використовується в різних ситуаціях із різним значенням. У цьому випадку воно виконує функцію підсилення значення прикметників *angry* та *drunk*. Під час однієї з численних вечірок Тео каже: “*By midafternoon we were completely wrecked: rolling around on the carpet, tripping each other, laughing and swearing, crawling on hands and knees*” [5, с. 38]. У цьому реченні він вживає два сленгових дієслова *wrecked* і *tripping*. *Wrecked* у такому контексті має значення *не в собі, під кайфом, а tripping* — *бачити галюцинації, бути під дією наркотичних речовин*. Також він зазначає: “*Boris was hammered he kept trying to talk to me in Russian*” [5, с. 48]. *Hammered* — сленгове слово, так кажуть про когось, хто перебуває в сильному алкогольному сп'яніння. Якось обговорюючи дівчину, їхню однокласницю з Данії, Тео каже Борису: “*Boris, she is smoking hot. Are you crazy?*”. “*Smoking hot*” — молодіжний сленговий вираз, що означає “гаряча штучка” [5, с. 78]

Таким чином, цілком зрозуміло, що сучасне підліткове персонажне мовлення представлене різноманітними лексичними одиницями, такими як: сленгізми, вульгаризми, просторіччя та арго. Це дає нам змогу краще сприйняти сьогоденний підлітковий дискурс загалом та зрозуміти значення та вживання деяких лексичних одиниць. На нашу думку, мовлення Тео — це яскравий приклад розмови середньостатистичного сучасного підлітка, яка піддається впливу оточення, ЗМІ та внутрішнього емоційного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонов В. О. Комунікативні стилі персонажного мовлення: лінгвопрагматичний та соціолінгвістичний аспекти, 2017. — С. 21-24.
2. Байоль. О. В. Драматургічний дискурс Теннессі Вільямса: комунікативно-когнітивний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». — К., 2008. — 21 с.
3. Машталер А. А. Мовлення старшокласника в сучасному художньому тексті(функціональний аспект). — С. 71-75.
4. Mandala S. Twentieth-century drama dialogue as ordinary talk: speaking between the lines /S. Mandala. — Aldershot [u. a.]: Ashgate, 2007. — 141p.
5. Tartt. D. The Goldfinch, 2013. — 205p.
6. The free dictionary. URL:<https://www.thefreedictionary.com/shove+off> (дата звернення 25.10.2020)

ЕМОТИВНІСТЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

З давніх-давен емотивність була цікавим завданням для дослідження не тільки медиком, психологам чи психотерапевтам, але й сама людина часто задавалася питанням як саме з'являються ті чи інші емоції і як ними оперувати. Питання лінгвістики та емоцій також тісно між собою пов'язане, саме тому його вже досліджували багато різних науковців, серед яких: В. І. Шаховський, А. Вежбицька, Н. А. Красавський, Ф. Данеш, Дж. Лакофф та В. Г. Гак, однак не повністю розкрили ще й дотепер.

Емоційний стан нерідко пов'язують із фізичним станом здоров'я. Якщо людина почувається здоровою, є в хорошій формі, і біля неї немає жодних подразників, то найчастіше така особа буде виражати себе через позитивні емоції.

Емоційне самовираження має зв'язок з мовою, адже саме мова є неоднорідною структурою як знаковою системою, що складається з мовленнєвих явищ [1, с. 6]. Кожні емоції специфічно співставляються з певними вербальними та невербальними знаками, каталог яких формує семіотику людських емоцій. Крім того, емоції тісно пов'язані зі знаннями. Якщо у людини змінюється багаж знань, покращується її ерудиція, відповідно змінюються емоції з приводу різних ситуацій дійсності. Емоції мають властивість змінюватися протягом всього життя людини, змінюється вік – змінюється емотивний стан. Вони є одним із найточніших відображень мовного світу, але як стверджують вчені, вони є також і короткотривалими у своїй реальності. Емоції позначають людські переживання, відчуття та хвилювання [3].

Відомо, що людська поведінка регулюється здебільшого її внутрішніми переживаннями. Емоційне переживання людини – це різностороннє та складне явище. Складність вираження емотивності пов'язана із суб'єктивним психологічним станом мовця чи героя, а також з чималою кількістю мовних засобів, які використовуються для вербалізації внутрішнього стану людини [4, с.2]. Художня література має змогу показати і відтворити емоційну сферу людини за допомогою слів і тексту. Вона може чітко зобразити переживання героя щодо певної події, наприклад, виграшу у лотереї або перемоги у конкурсі, під час переживання якого будуть виключно позитивні емоції (радість, захоплення, вдячність тощо). Художня література описує також і негативні емоції, наприклад, коли трапляється сутичка між героями, то виникають часто такі емоції як гнів, сум, злість, розлючення тощо. Позитивні емоції виникають, коли плани між собою узгоджені, та немає ніяких непередбачуваних обставин. Негативні емоції, з'являються тоді, коли плани не є узгодженими, і, як наслідок, з'являються форс мажори.

Для передачі всіх цих почуттів автори художніх прозових творів вдаються до різноманітних методів, аби читач в подальшому міг з легкістю уявити прочитаний текст і, звичайно, щоб читач отримав насолоду від процесу читання роману або повісті. Таким чином, ми розуміємо, що вербальні засоби вираження емоцій можуть реалізуватися засобами різних мовних рівнів.

Фонетичний рівень передбачає виявлення емоцій за допомогою інтонації, темпу, тембру, наголосів, пауз, зміни фонетичної форми слова тощо:

- Ding-dong, tick-tock, money-shmaney.*
- So, where is your daddy, sweety-kitty?* [6, с. 35]

На синтаксичному рівні для вираження емоцій застосовуються окличні, питальні та інвертовані речення, вигуки, вставні конструкції:

- I can't believe that!*
- Are you kidding?*

Графічний рівень теж передає емотивність, наприклад за допомогою великих літер, збільшення букв у слові або розірваних слів:

- HE MADE IT! He maaaaa-deee iitttt!*
- Muuuuuum! COME HERE, PLEASE!*

На морфологічному рівні емоційність найлегше простежити за допомогою суфіксів, таких як: *-ish, -ard, -eer*, які застосовуються у словах, що мають негативне забарвлення та суфіксів *-ful, -ic, -ive* [5], що використовують для опису позитивних емоцій:

- *Childish, coward, profiteer;*
- *Beautiful, heroic, creative.*

Таким чином, ми можемо сказати, що для передачі емоційності, чи експресивності на письмі, автори художніх творів можуть вдаватися до всіх можливих варіантів лише для того, щоб в подальшому читач розумів і міг собі уявити прочитану ситуацію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вансяцкая Е. А. Роль невербальных и вербальных компонентов коммуникации в текстах, отражающих эмоциональные реакции человека, и их соотношение (на материале английского языка). Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Иваново, 1999. 302 с.
2. Глушак Н. Особливості відтворення емотивності в романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернетт. Актуальні питання гуманітарних наук. 2014. № 10. С. 100-104.
3. Засоби вираження емотивності, емоційності та експресивності в англійській мові. URL: <https://inyaz.bobrodobro.ru/2882>
4. Шаховский В. И. Эмоции: долингвистика, лингвистика, лингвокультурология. Москва, 2010. 128 с.
5. Adjectives: forms. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/%D0%B1%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/adj-ectives-forms>
6. Laura Moriarty The center of everything. New York, 2003. 291 с.

Яцюк Ольга

Науковий керівник – викл. Гоца Наталія

ЕМОТИВНО-ОЦІННА ЛЕКСИКА В РОМАНІ Ф. БЕРНЕТТ «ТАЄМНИЧИЙ САД»

Емоції вважаються значущим аспектом пізнання світу в житті кожної людини, активізуючи процес осмислення навколишнього середовища, формування відношення до тих чи інших предметів та явищ, а також надання їм певної об'єктивної оцінки – позитивної чи негативної. Оскільки емоції можливо висловити не лише невербальним, але й вербальним шляхом, «вони є універсальним інструментом характеристизації світу за допомогою мовних засобів» [4, с. 25].

Дослідженням особливостей художнього тексту, вивченню його мовних та лінгвостилістичних особливостей присвячено багато наукових праць, зокрема роботи Л. Бабенко, М. Брандеса, В. Кухаренко та ін. Питання емотивно-оцінних особливостей текстів досліджували В. Лагунін, В. Шаховський, М. Шорт та ін. Однак, проблематика емотивно-оцінної складової англійськомовних художніх творів залишається недостатньо вивченою.

Особливостями художньої мови є лексичне багатство, розмаїтість синтаксичних конструкцій та емоційність, а також образність, яка забезпечує повноцінне сприймання читачами художньої літератури, що досягається тоді, коли у їхній свідомості постають змальовані автором картини, взаємозв'язаний ланцюг подій, образів, компонентів твору [1, с. 123]. Взаємодія емотивності з оцінкою на сучасному етапі розвитку мовознавства набуває дедалі більшого значення, оскільки на сьогоднішній день проблема їх сутності та ролі в мові залишається суперечливою та невирішеною. Саме тому універсальність таких мовних категорій, як оцінка і емотивність, властивих кожній мові в будь-який період часу, зумовлює **актуальність роботи**. Таким чином, **метою** статті є виокремлення та аналіз емотивно-оцінної лексики у романі Ф. Бернетт «Таємничий сад». Поставленою в дослідженні метою передбачено виконання наступних **завдань**: 1) тлумачення понять оцінної та емотивної лексики крізь призму сучасних лінгвістичних розвідок; 2) виокремлення та аналіз особливостей використання емотивно-оцінних засобів у романі. **Предметом** дослідження виступає функціонування емотивно-оцінної складової в англійськомовному художньому творі. **Об'єктом** – емотивно-оцінна лексика у романі Ф. Бернетт «Таємничий сад».

Використання емотивно-оцінної лексики у романі зумовлене жанром та стилем написання автора. Основне завдання художнього стилю полягає у впливі на людську психіку, почуття, думки через зміст і форму створених авторами поетичних та прозових текстів. Художній стиль має на меті попередній вибір мовних засобів з метою створення літературних художніх творів. Саме тому у творі переважає емотивно-оцінна складова, яка забарвлює текст, зацікавлює читача та «змушує» його робити оцінку героя чи певної ситуації [3, с. 24].

Завдяки класифікації Г. Кабірової [7, с. 86], з роману ми можемо виокремити дві емотивно-оцінні групи слів, що застосовуються в аналізованому нами романі:

безпосередньо оцінні слова:

1) [...] *and her mother had been a great beauty who cared only to go to parties and amuse herself with gay people* [8].

У наведеному вище прикладі застосовано позитивну конотацію *great beauty* – *дуже жвава і вродлива жінка* [2] для опису матері головної героїні роману. Також можемо навести приклад застосування негативних конотацій у проаналізованому нами творі. Так, наприклад, описуючи головну героїню, дівчинку Мері, автор роману застосовує такі негативні конотації, як *sickly, fretful, ugly little baby*.

Слід зазначити, що у наведеному нижче прикладі автор, застосувавши опис ставлення до дівчинки *she was kept out of the way*, підкреслює негативні емоції її матері стосовно неї:

When she was a sickly, fretful, ugly little baby she was kept out of the way, and when she became a sickly, fretful, toddling thing she was kept out of the way also [8].

Ще одним прикладом застосування безпосередньо оцінних слів може слугувати конотація «*sour expression*» – «*наспулений вираз обличчя*», коли автор художнього твору аналізованого нами описує головну героїню Мері, маючи на меті передати її постійно похмурий вигляд:

She had a little thin face and a little thin body, thin light hair and a sour expression [8].

2) похідні оцінні слова:

Прикладами застосування похідних оцінних слів може слугувати негативна емотивно-оцінна конотація *panic-stricken*. У такому випадку спостерігаємо перетворення дефініції з метою виявлення оцінки: *panic + strike – panic-stricken*.

Everyone was too panic-stricken to think of a little girl no one was fond of [8].

Ще одним прикладом застосування похідного оцінного слова може слугувати лексема *horrid* (жахливий), що є синонімом слова *horrible*.

He's so cross he won't let them, and they wouldn't come if he would let them. He's a hunchback, and he's horrid [9].

Завдяки проведеному аналізу, можемо зазначити що у романі переважають безпосередньо оцінні слова, що становить 74%. Відповідно до цього, похідно-оцінні слова становлять 26% у художньому тексті.

У процесі аналізу було здійснено поділ безпосередньо оцінних та похідно-оцінних слів за позитивною та негативною емотивно-конотацією. У результаті здійсненого аналізу встановлено, що негативні конотації становлять значно більшу кількість, ніж позитивні, а саме 63% становить негативні емотивно-оцінні конотації, а позитивні емотивно-оцінні – 37%.

Різноманітність способів вираження емоцій у художній літературі зумовлює різноманітні підходи до вивчення поняття емотивності та невід'ємної від неї категорії оцінності, дослідження яких залишається актуальним завданням лінгвостилістики. Проведене дослідження робить певний внесок у розробку загальної теорії аналізу емотивно-оцінної лексики та сприяють глибшому розумінню особливостей емотивно-оцінних складових у контексті художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. М. : Флинта Наука, 2005. 496 с.
2. Бернетт Ф. Г. «Тесмничий сад». Переклад Н. Римської. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8360>.
3. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. М. : Прогресс-Традиция; ИНФА-М, 2004. 416 с.
4. Водяха А.А. Эмоциональная картина мира: реализация эмоционального кода. Acta Linguistica. 2007. № 2. С. 25-33.

5. Зайцева Е. И. Разновидности художественной речи в произведениях английских писателей. Исследования молодых ученых. Вестник ВолГУ. Серия 9. Выпуск 7. Волгоград: ВолГУ, 2008. С. 29-35.
6. Зотова А. Б. К вопросу о соотношении категорий «Эмоциональность», «Эмотивность», «Экспрессивность». Известия ВГПУ. 2010. №6. С.14-17.
7. Кабирова Г. У. Оценка как языковой концепт. Актуальные вопросы филологических наук: материалы междунар. науч. конф. (г. Чита, ноябрь 2011 г.). Чита, Издательство Молодой ученый, 2011. С. 85–87.
8. Burnett Frances Hodgson 'The Secret Garden'. URL : <https://www.gutenberg.org/files/113/113-h/113-h.htm>. 24

Лучко Руслана

Науковий керівник – викл. Головацька Юлія

ВАЖЛИВІСТЬ ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

Фемінітиви – група морфологічних одиниць, маркованих граматичним жіночим родом, альтернативних або парних аналогічним одиницям чоловічого роду, що утворює здебільшого стилістично забарвлений прошарок словникового складу, сфера вжитку якого часто перебуває за межами літературного мовлення. В українському мовознавстві фемінітивами традиційно називають лексичну групу іменників спільного роду, що становлять шар експресивно-оцінної лексики.

Протягом багатьох століть жінка була обмежена певною сферою, жінка не працювала, та займалась хатніми справами та сім'єю. В Конституції України закріплено, що жінки та чоловіки мають рівні права. Тобто, жінка має можливість працювати там, де їй заманеться, де вона бачить можливості та розвиток. Жінки почали займати посади, які раніше посідали лише чоловіки. Новий український правопис фіксує ті моменти, які внутрішньо притаманні самій мові, але раніше ігнорувалися. Наприклад, фемінітиви. В українській мові є категорія роду іменника, тому для більшості занять можна утворити як чоловічу, так і жіночу форму (виняток складають професії, позбавлені категорії роду – суддя, бариста тощо, та нечисленні випадки, коли чоловіча і жіноча форми позначають різні професії – друкар і друкарка, швець і швачка). Авраменко зазначав, що подібним займається не правопис, і що це проблема лексикології, але правопис потрібен саме для того, щоб нормувати подібні речі [2]. Однак, в той час як у живій українській мові активно використовують назви низько-кваліфікованих чи низько-оплачуваних професій в жіночому роді (прибиральниця, кухарка, домогосподарка, покоївка, манікюрниця, офіціантка), такі слова як професор, ректор, науковець на думку супротивників фемінітивів, звучать “нестатусно”, а назва чоловічого роду звучить компетентніше, авторитетніше і без емоційних конотацій [3, с.375].

Сьогодні в наукових колах спостерігається значна зацікавленість гендерною тематикою. Як за кордоном, так і в Україні, гендерні аспекти досліджуються в найрізноманітніших сферах людської життєдіяльності, також до них відносяться фемінітиви. Перед науковцями проблема вивчення гендерної ситуації в сучасному українському суспільстві постає особливо гостро. Особливе місце посідають медіа-дискурси, які віддзеркалюють і водночас формують гендерну картину в суспільстві. Саме мас-медіа належить ключова роль у здатності трансформування гендерного мислення суспільства. Таким чином, дослідження гендерного аспекту ЗМІ заслуговує нині особливої уваги. Проблема фемінізованих назв не є суто лінгвістичною, найбільшою мірою вона пов'язана безумовно з перекладом з різних мов. В українській мові явище фемінізації чоловічих назв професій не простежується у великому масштабі. Вчені стверджують, що відсутність жіночого роду в багатьох іменників цієї категорії пояснюється не мовними факторами, а соціальними та історичними чинниками. Для цього потрібен час, він зможе визначити, які лексико-граматичні інновації стануть нормативними, а які вийдуть з ужитку [3, с.378]. Найкращим матеріалом для дослідження будь-яких змін у мові є засоби масової інформації, адже цей сектор найшвидше реагує на ці мовні зміни. Фемінізація назви посад та титулів вже давно мала б стати узусом у повсякденному житті. Сьогодні в українській

мові є ціла низка професій і посад, які продовжують називати формами чоловічого роду попри те, що жінки опановують різні професії і посідають високі посади.

Певною частиною в процесі розвитку гендерних досліджень виступають міжнародні політичні ініціативи, які безпосередньо стосуються України. Зокрема, однією зі стратегічних цілей ООН на 2016–2030 рр. визначено забезпечення гендерної рівності й розширення прав і можливостей усіх жінок. Політичний курс нашої держави орієнтується нині на західноєвропейські цінності, серед яких вагоме місце посідає й гендерна рівність [1 с.56]. Роль і статус жінки по відношенню до чоловіків поступово змінювались з початку цього століття.

Засоби масової інформації відіграли вирішальну роль в утвердженні гендерних стереотипів. Медіа-дискурс це один з найдієвіших методів поширення інформації, в цьому випадку – фемінітивів. Завдяки ЗМІ люди чують використання фемінітивів та звикають до них, вони перестають «різати вухо». Завдяки розвитку феміністичних рухів, здобуття жінок різних посад у різних сферах все більше виникає потреба створювати фемінітиви.. Поняття «гендер» з'явилося відносно нещодавно, і його семантичне поле ще недостатньо чітко визначене. У гуманітарних науках поняття «гендер» відображає соціокультурний аспект статевої приналежності людини. [5; с.155-157.] Сьогодні гендер присутній в усіх сферах життя, і мова не є винятком у цьому напрямку. Протягом останніх років все частіше з'являються публікації, що висвітлюють гендерну проблематику. У зв'язку з цим, не менш популярною та актуальною залишається проблема репрезентації гендеру у мові. Найчастіше прояви сексизму у мові трапляються через бажання особи підкреслити важливість своєї соціальної статі, але для цього обираються не завжди порядні методи – досить часто це відбувається, на жаль, саме через приниження іншої статі. Через це сучасні феміністки розглядають мовну семантику як інструмент підтримання соціальної нерівності статей, досліджуючи, як вербальна та невербальна комунікація допомагає зберегти традиційні бар'єри між статями, як люди використовують лінгвістичні ресурси, щоб створити гендерну диференціацію. В результаті поширення таких феміністських ідей в дискурс мас-медіа був сформований новий тип правил мовленнєвої поведінки в офіційних сферах, основною тезою якого було: «не допустити сексизм у мову». Але, як зазначалося, ця проблема на сьогодні залишається невирішеною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Образ: науковий журнал (2017): за ред. Н. Сидоренко, В. Садівничого ; Сумський державний університет ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – Суми ; Київ. – Вип. 2 (24).
2. Остап Українець: Правопис: плюси, мінуси та важливі моменти LB.ua<https://lb.ua/society/2019/05/28/428054_pravopis_plyusi_minusi_vazhlivi.html> [online] [cit.28.05.2019].
3. Собецька Н. В. (2016): Вживання фемінітивів, як прояв гендерної культури. Н.В. Собецька. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет. – С. 375–378.
4. Юрій Літковець (2015): гендерні особливості назв посад і професій франко-українському перекладі с.427.
5. Янчук Е.И. (1998): Гендер. Новейший философский словарь; Сост. А.А. Грицанов. - Мн.: Изд. В.М. Скакун, - С. 155-157.

Лейбич Ярина

Науковий керівник – викл. Головацька Юлія

ТИПОЛОГІЯ ПРАВНИЧИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ

Правнича термінологія – це сукупність історично сформованих термінів, що виражають поняття з правової сфери суспільного життя і використовуються при викладі змісту текстів юридичних актів. На відміну від юристів, увагу мовознавців більше привертало питання входження юридичних термінів до системи літературної мови. Властивості термінологічного лексикону субмови права з погляду функцій, семантики, структури, способів і історії деривації термінів детально розкрито в працях іноземних дослідників: А. Зайди, Б. Галас, Т. Лізісової (А. Zajda, B. Nałas, T. Lizisowa), російських: Б.Я. Шарифулліна, М.Д. Голєва, Б.І. Осипова, Н.Н. Івакіної та інших.

Правничий термін – слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) у правничій літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях).

Для більш чіткого опису юридичної термінології необхідно проаналізувати класифікацію термінів, у зв'язку з чим, виникає необхідність вибору класифікаційних підстав.

А. Піголкін класифікує терміни за такими групами:

1) Загальноживані терміни – це звичайні, поширені найменування предметів, ознак, дій, явищ. У законодавстві вони використовуються в загальноприйнятому значенні, яке фіксується тлумачними словниками. Такі слова, як правило, є багатозначними. Вони можуть застосовуватися то в одному, то в іншому значенні. Тому використання таких термінів доцільно, якщо їх значення очевидне для всіх і не породжує будь-яких сумнівів у даному контексті [7].

Якщо в загально вжитку слово може позначати різні поняття, то при тлумаченні цього слова, вжитого в тексті нормативно-правового акта, з усіх можливих варіантів обирається лише один, який відповідає загальному змісту правової норми. Зазвичай, терміни вживаються в різних статтях нормативних актів в одному й тому самому чи близькому значенні, тому з'ясування значення терміна в одній статті нормативно-правового акта полегшує встановлення його значення і в інших статтях, а також в інших нормативних актах.

Існують також інші типи класифікації правничої термінології. Так, наприклад, відповідно до положень «Енциклопедичного юридичного словника», юридичні терміни поділяються на три різновиди за ознакою «зрозумілості» тієї або іншої частини населення:

Загальнозначущі терміни характеризуються тим, що вони вживаються в повсякденному житті і зрозумілі всім, до цієї групи термінів відносяться, наприклад: *біженець, свідок, працівник; accomplice, accreditation*.

Спеціальні юридичні терміни володіють особливим правовим змістом, (і, мабуть, зрозумілі далеко не всім, а лише фахівцям у галузі права), наприклад: необхідна оборона, задоволення позову; *coerced acquiescence, to retaliate accusation*.

Спеціально-технічні терміни відбивають галузь спеціальних знань – техніки, економіки, медицини тощо (мабуть, ці терміни повинні бути зрозумілі юристові, що є ще і фахівцем в іншій сфері), наприклад: *недоброякісна продукція, правила техніки безпеки, non-patentable, nuclear-free* [15].

У межах юридичної термінології виділяється значний відсоток термінів, утворених синтаксичним способом. За кількістю компонентів можна виділити:

- 1) двокомпонентні;
- 2) трикомпонентні;
- 3) полікомпонентні [15].

Найбільш поширеними в юридичній термінології є такі синтаксичні типи:

I. Двокомпонентні:

1) «прикметник + іменник у Н. в. однини»: *юридична практика, юридичний факт, досудове слідство, повторний злочин, прямий умисел, дитяча злочинність, смертна кара, умовне звільнення, виправні роботи, nonprejudicial character, law charge*;

2) «прикметник + іменник у Н.в. множини»: Приклади: *кримінальні діяння, речові докази, протиправні дії, умисні дії, правові інститути, загальні суди, тяжкі злочини, слідчі дії, port charges*;

3) «іменник у Н.в. + іменник у Р.в. без прийменника»: *орган дізнання, місце подій, вчинення злочину, суб 'єкти правовідносин, вирок суду, розірвання шлюбу, склад злочину, право власності, присікання хуліганства, позбавлення волі, сліди злочину, adult charge, accommodation of dispute*;

4) «іменник у Н.в. + іменниково-прийменникова конструкція»: *тримання під вартою, передача під нагляд, вбивство на замовлення, недонесення про злочин, кодекс про карі, доведення до самогубства, to escalate accusation* [15].

II. Трикомпонентні синтаксичні типи:

1) «прикметник + прикметник + іменник»: *загальнодержавне адвокатське об'єднання, невольові юридичні факти, організоване злочинне формування, міжнародна судова процедура, judge's finish charge*;

2) «іменник у Н.в. + прикметник + іменник у Р.в.»: *суд присяжних засідателів, право промислової власності, притягнення до кримінальної справи, вік кримінальної відповідальності, застосування вогнепальної зброї, notice of witnesses, charge of crime;*

3) «прикметник + іменник у Н.в. + іменник у Р.в.»: *спільна власність подружжя, законодавчі норми права, об'єктивне ставлення в провину, суб'єктивна сторона злочину, зворотня чинність закону, законна чинність вироку, закінчений замах на злочин, дійсний радник юстиції;*

4) «іменник у Н.в. + іменник у Р.в. + іменник у Р.в.»: *огляд місця події, право власності громадян, оскарження рішення суду, заподіяння шкоди здоров'ю, закінчення строку давності, відстрочка виконання вироку;*

5) «іменник у Н.в. + іменник у З.в. + іменник у Р.в.»: *право на відшкодування витрат, право на волю слова, пенсія за вислугу років, right of copyrighting;*

6) «прислівник + прикметник + іменник у Н.в.»: *особливо небезпечний рецидивіст, суспільно небезпечне діяння, особливо злісне хуліганство, особливо небезпечний злочин, chance-medley [15].*

III. Полікомпонентні терміни можуть включати чотири, п'ять, шість і більше одиниць: *спроба застосування вогнепальної зброї, слідчий в особливо важливих справах, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, небезпечні для життя тілесні ушкодження, to acknowledge recognizance in false name, acquisition by discovery and occupation.*

Розглянемо декілька прикладів відтворення правничих термінів у нормативних актах.

Багатозначним вважається термін “*regulation*”, який може мати різні контекстуальні еквіваленти. В юридичній сфері термін перекладається як: “*правило*”, “*розпорядження*”, “*норматив*” тощо.

...is a complex of measures aimed to ensuring adherence to the requirements of the legislation in the sphere of city planning activity, state construction norms, standards and regulations.	...сукупність заходів, спрямованих на дотримання вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм, державних стандартів і правил.
Regulation involves certain actions by government exercising its authoritative ability to allocate values.	Регулювання пов'язане з певними діями уряду, який реалізує авторитарну можливість розміщувати цінності.

Отже, терміни поділяються на прості, складні та терміни-словосполучення. Визначено, що найбільш поширеними в юридичній термінології є двокомпонентний, трикомпонентний і полікомпонентний синтаксичні типи. Ми дізнались, що в англійській мові основний акцент робиться на порядок слів у конструкціях або ж використання декількох прикметників. Найчастіше використовуються синтаксичні типи юридичних термінів типу Прикметник + іменник у Н. в. однини – 75 %, друге місце посідають терміни типу Прикметник + іменник у Н.в. множини – 15 %, а найменше використовуються юридичні терміни типу Іменник у Н.в. + іменник у Р.В. без прикметника – 5 %.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алтицева Л.Ю. Аналітична деривація як спосіб творення термінів. Термінологічні читання. Тези. Київ: 1991. С.86 – 89.
2. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія: навч. посібник. Київ: Стилос, 2002. 196 с.
3. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник для юрид. вузов. Миколаїв: Юриспруденція, 2000. 528 с.
4. Герд А.С. Основы научно-технической лексикографии. Львов: Изд-во ЛГУ, 1986. 73 с.
5. Голікова Ж.А. Перевод с англійского на руский. Минск: Новое знание, 2008. 287 с.
6. Кушнарьова О. В. Поняття і природа уніфікації нормативно-правової термінології. Юридична психологія та педагогіка. 2011. № 2 (10). С. 58–61.
7. Піголкін, А. С. Теорія держави і права: підручник М. : Городец, 2003. 544 с.
8. Снігур С. Юридичні терміни як перекладознавча проблема В: Проблеми української термінології. Л.: НУ «Львівська політехніка», №490. 2013. С. 71–75.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ВІДЕОІГОР В КОНТЕКСТІ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Локалізація – новий, динамічно розвинений напрямок у перекладі, що виник у 90-х роках і набуває чимраз більшого поширення у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, розвитком різноманітного софту, веб-сайтів, комп'ютерних ігор і з потребою в їх перекладі. Особливим напрямком локалізації є переклад комп'ютерних ігор, розроблення яких також набирає чимраз більших обертів. Локалізації піддаються численні елементи, що трапляються в тексті: назва гри, власні імена, вигадані слова та вирази, метафори чи одиниці, які мають рівнозначні відповідники в інших мовах, переклад яких в деяких випадках вимагає особливої майстерності та творчого підходу.

Оскільки відеоігри є інтерактивним, аудіовізуальним, мультимедійним та мультимодальним продуктом, взаємозв'язок між локалізацією гри та аудіовізуалізацією також заслуговує особливої уваги. Слід підкреслити, що хоча дослідження та підготовка локалізації відеоігор є частиною дослідження аудіовізуалізації, практика перекладу значно відрізняється в обох галузях.[6] Перекладачі, що працюють зі сценарієм гри, зазвичай не мають доступу до оригінального тексту, що є важливим джерелом візуального контексту. Таким чином, перекладачі можуть не знати, чи вони зобов'язані коригувати свої переклади відповідно до рухів губ в оригіналі чи ні. Такі проблеми можна подолати шляхом надання знімків екрану або контекстної інформації про ту чи іншу сцену. Також було б корисно в сценарії гри надати інформацію про символізм мовлення який використовують, як у випадку дубляжу на телебачення чи кіно. Було б корисним чітко вказати всі крупні плани, щоб перекладачі знали про необхідність врахування синхронізації губ. Деякі AAA ігри використовують технологію моделювання обличчя, що керується штучним інтелектом, для відповідності анімації персонажа до аудіо у грі. Також пропонують використовувати відеозапис обличчя, коли актори записують рядки для оригінальної версії. Ці знімки потім можуть бути використані для створення 3D-моделей, які служать в якості довідкового матеріалу для перекладачів і дозволяють повторювати у AAA іграх якість дубляжу не гіршу, ніж у фільмах.[2]

Проте, хоча цей підхід частіше використовують в кіноіндустрії, він все ще не набув широкого розповсюдження в процесі локалізації відеоігор. Таким чином, питання дубляжу в іграх та наближення цього процесу до практики дублювання в інших сферах застосування аудіовізуального перекладу залишається не достатньо вивченим [1].

Стандарти субтитрів, які застосовуються в інших засобах масової інформації, таких як телебачення, DVD і кіно, часто не застосовуються в іграх. Не рідко можна знайти однолінійні субтитри на 72 символи або більше, невеликі шрифти, невідповідність кольорів між субтитрами та фоном, погана сегментація та відсутність синхронізації між аудіо та субтитрами. Це може бути частково пов'язане з технічними аспектами, оскільки в деяких випадках програмне забезпечення відеоігри автоматично проектує субтитри на зображення. Крім того, сьогодні не існує прикладів субтитрів для людей із вадами слуху, а деякі ігри не містять субтитрів мовою оригіналу або субтитрів до всіх елементів гри, що містять аудіо. Це створює труднощі для людей з вадами слуху. [4]

Слід також підкреслити, що для консольних ігор компанії, які тестують відеоігри вимагають, щоб субтитри мовою оригіналу були переписані дослівно. Це означає, що для субтитрів не може бути скорочення, і деякі гравці можуть не мати достатньо часу, щоб прочитати їх. Якщо взяти до уваги, що гравці часто паралельно повинні виконувати інші завдання в грі під час читання субтитрів – наприклад, боротьба або водіння автомобіля – недотримання вимог з написання субтитрів може перешкодити ігровому процесу, оскільки гравці можуть пропустити якусь інформацію або втратити зосередженість на завданні, яке виконують. Що стосується використання програм для створення субтитрів, перекладачі відеоігор не завжди працюють з ними. Натомість вони використовують програму Microsoft Excel або пам'ять перекладу (TM – translation memory), тому процес перекладу субтитрів насправді не відрізняється від перекладу інших компонентів гри. Крім того, перекладачі гри можуть не мати інформації про шкалу часу або зміни локацій у грі. Таким чином, спосіб

передачі субтитрів для гри дуже відрізняється від способу субтитрування для інших продуктів аудіовізуального перекладу. Необхідно проводити додаткові дослідження щодо поточної практики субтитрування, щоб розробити керівні принципи або стандарт для ігрових субтитрів, що враховують мультимедійний характер відеоігор та їх інтерактивність.[5]

Отже, слід підкреслити, що співпраця між промисловістю та науковими колами має важливе значення для вдосконалення практики дублювання та субтитрів у відеоіграх. Існує нагальна потреба в тому, щоб розробники та видавці усвідомили важливість забезпечення хорошої якості дубльованих і субтитрованих ігор для своїх користувачів, оскільки це покращить ігровий процес та, як наслідок, сприятиме продажу відеоігор на міжнародному ринку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Процишин Т.Ю. Локалізація в контексті перекладу. Студентський науковий альманах. Випуск № 1 (14). Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2017. 275 с.
2. Процишин Т.Ю. Адаптація контенту відеоігор в процесі їх локалізації. Студентський науковий альманах. Випуск № 1 (16). Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2019. с. 138-141.
3. Череднюк Т. Особливості локалізації ігор. Описи. URL: <http://sbt.localization.com.ua/article/osoblivosti-lokalizatsiyi-ihor-opisi/>
4. (дата звернення 11.03.2020)
5. Bernal-Merino M. A. Challenges in the translation of video games URL: <http://www.fti.uab.es/tradumatica/revista/num5/articles/02/02.pdf> (дата звернення 12.03.2020)
6. Holovatska Y., Protsyshyn T. Localization as a means of intercultural communication: translation aspect. Наукові записки. Випуск 164. Серія: Філологічні науки. Кропивницький «КОД», 2018. С. 518-521
7. Holovatska Y., Protsyshyn T. Localization of videogames in terms of translation studies. Наукові записки. Випуск 175. Серія: Філологічні науки. Кропивницький «КОД», 2019. С. 743-747

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

*Данів Галина
Науковий керівник –доц. Варакута Ольга*

САМОСТІЙНА РОБОТА НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «УМІННЯ ВЧИТИСЯ УПРОДОВЖ ЖИТТЯ»

Пріоритетним напрямом розвитку сучасної вітчизняної та світової освіти стало перенесення акцентів із знань та вмінь, як основних результатів навчання, на формування в учнів системи компетентностей.

Проблема впровадження компетентнісного підходу в освітній процес з географії активно обговорюється у педагогічній науці та практиці.

Окремі загальні та методичні її аспекти досліджують вітчизняні і зарубіжні науковці: Н. Бібік, С. Бондар, Т. Гільберг, І. Гурняк, Е. Зеер, І. Зимня, Ю. Татур, С. Капіруліна, Н. Кузьміна, В. Краєвський, Л. Круглик, І. Родигіна, А. Хуторської, С. Шилов та ін.

Аналіз визначення вченими сутності поняття «компетентність» показав, що на перший план у його змісті виходить ознака «здатність до дії», можливість застосовувати знання для виконання продуктивної діяльності.

Таким чином, компетентність людини ґрунтується на знаннях, досвіді, системі цінностей, набутих і розвинутих завдяки навчанню, що дає можливість адекватно діяти у життєвих ситуаціях, ефективно розв'язувати теоретичні та практичні проблеми, що виникають у реальному житті.

Основне завдання сучасної загальноосвітньої школи полягає у ретельному доборі навчального матеріалу за принципом життєвої доцільності й функціональності, в активізації ролі самостійного навчання.

Варто зазначити, що питання виховання і розвитку в школярів самостійності, критичності мислення, здатності до творчих пошуків у педагогічній науці постійно розвивається і удосконалюється.

Самостійна діяльність учня – це умотивовані та усвідомлені самостійні дії школяра, що завершуються певним результатом. Однак, ця діяльність передбачає керівництво зі сторони вчителя (як суб'єкта освітнього процесу) стосовно діяльності учня (як об'єкта), управління цим процесом, а саме: спрямування (пояснення мотиву, цілі діяльності), проектування (план, структура дослідження), підтримки (навідні запитання, корегування, виправлення, уточнення тощо).

Під час самостійної діяльності учнів вчитель, керуючись принципами індивідуалізації і диференціації, організовує їх самостійну роботу.

У процесі навчання географії самостійна робота проводиться вчителем з різними дидактичними цілями, а саме:

- формування компонентів географічних знань (фактів, уявлень і понять);
- встановлення закономірностей і взаємозалежностей між географічними об'єктами і процесами;

оволодіння прийомами, вміннями й навичками роботи з різними джерелами інформації (підручником, картою, таблицями, схемами, графіками, діаграмами, Інтернет-ресурсами та ін.);

Самостійність у роботі учень може виявити в збиранні статистичних даних, спостереженнях, осмисленні почутого або прочитаного нового, виконанні різних графічних робіт, розв'язанні географічних задач, конспектуванні або рецензуванні окремих творів тощо.

Технологічно грамотно спланована самостійна робота вчителем може допомогти учням набувати певних компетентностей, а саме:

- отримувати знання з більш новітніх джерел, що дозволить розширити кругозір та вдосконалити світосприйняття;

- придбати навички самостійного планування та організації свого навчального процесу;
- сформувати та розвинути пізнавальний інтерес, оволодіти прийомами пізнання навколишнього середовища;
- знизити негативний вплив окремих психологічних та фізіологічних індивідуальних особливостей учнів та максимально використовувати позитивні сторони особистості завдяки самостійному вибору часу та способів роботи над навчальним матеріалом тощо;
- формувати та розвивати вміння творчої пошукової діяльності, що є однією із головних властивостей сучасної людини, яку чекає навчання упродовж життя. [4]

Важливим засобом формування географічних компетентностей є шкільний підручник.

Підручник – це один із найскладніших (і найдосконаліших) витворів людської культури, який концентрує і кристалізує в собі її різноманітні досягнення в багатьох сферах людського життя і діяльності; це певна форма втілення й організації людського досвіду з метою передачі його наступним поколінням і сприяння їх входженню (включенню) у доросле життя [1].

Важливо навчити школярів використовувати весь потенціал підручника, сформувати вміння самостійної роботи з його компонентами. Це дасть змогу переносити засвоєні способи діяльності на інші джерела інформації та успішно реалізовувати отриманий досвід у постійно змінюваних реаліях життя.[5]

Однак, власні спостереження під час педагогічної практики та аналіз стану проблеми формування вмінь самостійної роботи учнів з підручником географії у методичних розробках конспектів уроків різних авторів свідчить, що така робота є фрагментарною та несистемною. Вчителі географії лише частково реалізують можливості шкільних підручників, їм не вистачає методичного забезпечення щодо планування та організації різних форм та видів самостійної роботи з навчальною книгою.

Н.В.Кріт у статті «Методичні особливості формування вмінь самостійної роботи учнів з підручником фізичної географії» виділяє низку прийомів самостійної роботи з шкільним підручником, а саме: .[5]

- прийоми самостійної роботи з текстом, що ґрунтується на оволодінні учнями наступними способами навчальної діяльності: формулювати головну думку, визначати ключові поняття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, самостійно узагальнювати; складати план (простий, розгорнутий, у вигляді запитань), орієнтуватися у змісті параграфу; заповнювати таблиці, складати тези; створювати графічно-знакові моделі (таблиці, опорні схеми, графіки, що відображають текстовий матеріал); переказувати (відтворювати інформацію тексту за самостійно складеним планом, аналізувати географічні процеси та явища, давати характеристику географічним об'єктам що описуються); ставити запитання та знаходити на них відповіді у тексті;

- прийоми самостійної роботи з позатекстовим компонентом підручника, що включають: навчальну діяльність з ілюстративним матеріалом (здатність учнів розшифровувати інформацію, виділяти головні та другорядні елементи, аналізувати, порівнювати, давати характеристику зображуваного); з методичним апаратом (системою запитань і завдань, апаратом організації засвоєння (використовувати вказівки, які пояснюють як працювати з компонентами підручника)); із апаратом орієнтування, який забезпечує успішну налагоджену організацію самостійної роботи зі складовими елементами підручника.

Наведемо приклади різних прийомів самостійної роботи з текстом і позатекстовим матеріалом шкільного підручника для 8 класу з курсу «Географія. Україна у світі: природа, населення». (Автори: Бойко В.М., Дітчук І.Л., Заставецька Л.Б., 2016 р.). [3] Теми уроків відповідають чинній навчальній програмі з географії та календарно-тематичному плануванню. [2]

Тема уроку: «Карта «Тектонічна будова України». Основні тектонічні структури. Зв'язок рельєфу з тектонічними структурами».

- Прочитайте абзац. 2 на С. 79 підручника і выпишіть у географічні словнички визначення понять: «платформа», «щит», «плита».

- Прочитайте пункт «Платформи» на С.80-81 підручника і доповніть схему «Тектонічні структури в межах Східноєвропейської платформи»:

Тема уроку: «Формування рельєфу. Внутрішні та зовнішні рельєфотвірні чинники й процеси. Типи рельєфу за походженням. Рельєф і діяльність людини».

- Прочитайте абз.1 на С.88 підручника і скажіть, які форми рельєфу на території України займають найбільшу площу?

- Виконайте завдання на С.93 підручника «Попрацюйте в групі». (Вчитель заздалегідь сам об'єднує учнів у три групи).

З'ясуйте, яким тектонічним структурам відповідають рівнинні форми рельєфу:

група 1 – Придніпровська височина та Придніпровська низовина;

група 2 – Донецька височина та Причорноморська низовина;

група 3 – Подільська височина та Поліська низовина.

Поміркуйте, в який бік нахилена кожна з цих рівнин. Як ви це визначили?

- Прочитайте абз.1 на С.94 підручника і скажіть, чому Українські Карпати мають низькі й середні висоти, хоча за віком належать до молодих гір?

- Прочитайте §19. «Геоморфологічна будова» і доповніть твердження географічного диктанту :

Тектонічні форми рельєфу утворилися внаслідок ...

Вулканічні форми рельєфу є результатом ...

Гравітаційні форми рельєфу спричинені процесами, що ...

Водно-ерозійні форми рельєфу пов'язані з ...

Карстові форми рельєфу утворюються в результаті

Льодовикові форми рельєфу пов'язані з ...

Еолові форми рельєфу виникають як результат ...

Берегові форми рельєфу виникають на ...

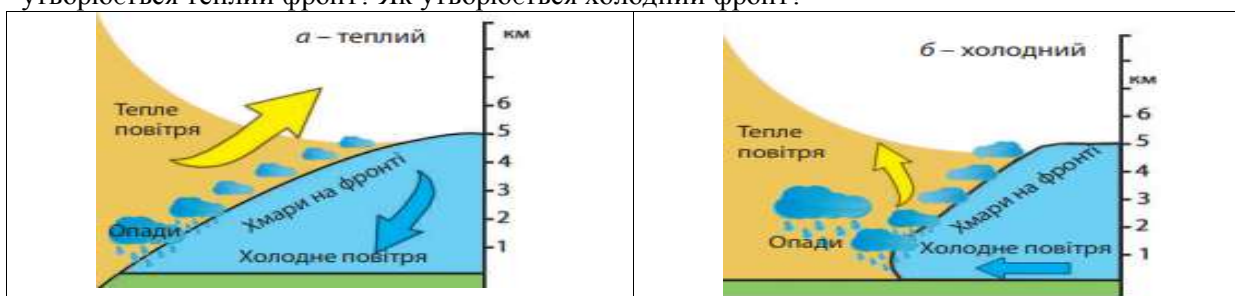
Антропогенні (техногенні) форми рельєфу – це ...

Тема уроку «Корисні копалини України, їх класифікація за використанням, закономірності поширення».

- Користуючись схемою «Класифікація корисних копалин України за використанням» на С.102 підручника, пригадайте, які корисні копалини відносяться до паливних? Які корисні копалини відносяться до рудних? Які корисні копалини відносяться до нерудних? Які корисні копалини відносяться до гідромінеральних?

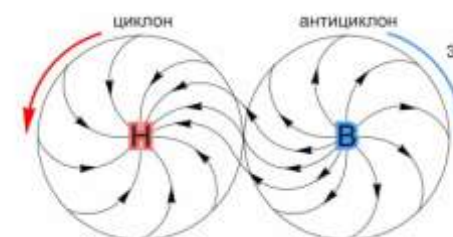
Тема уроку «Властивості повітряних мас, що впливають на територію України. Атмосферні фронти, циклони та антициклони».

- Користуючись мал.87 «Атмосферні фронти» на С.121 підручника, поясніть як утворюється теплий фронт? Як утворюється холодний фронт?

- Прочитайте абз.1,2 на С.122 підручника і зобразіть циклон і антициклон у вигляді схематичного малюнка.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

<p style="text-align: center;">Передбачуваний малюнок:</p>	<p style="text-align: center;">схематичний</p>
--	---

Тема уроку: «Вплив погодно-кліматичних умов на здоров'я і господарську діяльність людини. Охорона атмосферного повітря. Кліматичні особливості своєї місцевості».

- Прочитайте останній абзац на С.135 і на основі прочитаного побудуйте схему «Типи зволоження території за коефіцієнтом зволоження».

- Прочитайте пункт «Охорона атмосферного повітря» на С.136 підручника і назвіть джерела забруднення повітря. Які з них зустрічаються у вашій місцевості (області)?

Тема уроку: «Вплив рельєфу України на річки. Характер течії. Падіння, похил річки. Вплив клімату на формування річкової системи. Живлення і режим річок, густота річкової мережі. Річковий стік, витрати води».

- Прочитайте останній абзац на С.139 підручника і скажіть, чим повинь відрізняється від паводка.

- Розгляньте мал. 102. Схема річкової долини на С.141 підручника і пригадайте:

- Прочитайте рубрику «Географічна задача» на С.142 підручника та розв'яжіть задачу.

«Для характеристики річкового стоку використовують показник витрати води в річці – об'єму води, що протікає через поперечний переріз річки за 1 с. Його обчислюють за

Мал. 102. Схема річкової долини

- Що таке річище?

- Що таке заплава?

- Чим колись була тераса?

формулою: $Q = Sv$, де Q – витрата води, м³/с; S – площа поперечного перерізу річки, м²; v – швидкість течії річки, м/с. Обчисліть витрату води в річці, якщо поперечний переріз її русла має вигляд трапеції, ширина водної поверхні становить 56 м, ширина дна – 34 м, середня глибина – 2,5 м, а швидкість течії – 0,4 м/с.»

На прикладі лише незначної кількості завдань ми показали різні прийоми роботи з текстом і позатекстовим матеріалом підручника. Вчителів необхідно чітко, конкретно і правильно формулювати завдання, передбачити його місце у структурі уроку, ефективність у засвоєнні змісту теми та формуванні ключових і предметних компетентностей.

Таким чином, самостійна робота на уроках географії озброює учнів необхідними практичними навичками, сприяє розвитку організаційних здібностей, дає змогу плановірно і результативно забезпечити їхню успішну пізнавальну діяльність. Саме вона спонукає до формування компетентності «уміння вчитися упродовж життя».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арцишевський Р. А. Підручник учора, сьогодні, завтра /Р. А. Арцишевський // Підручник ХХІ століття. 2003. № 1–4. С. 22–29., с. 22-29
2. Варакута О.М. Календарно-тематичне планування. Природознавство. 5 клас. Географія. 6-11 класи (рівень стандарту, академічний рівень) Тернопіль : Підручники і посібники, 2019. 154 с.
3. Географія: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів/ В. М. Бойко., І. Л. Дітчук., Л. Б. Заставецька. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2016. 296 с.
4. Григоренко О. В. Соціалізація через ситуативні ігри / О. В. Григоренко //Логопед. 2012. №2. С. 10-12
5. Кріт Н. В. Методичні особливості формування вмінь самостійної роботи учнів з підручником фізичної географії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://enquir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/14162/1/1.pdf>

ПРОЕКТНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗАГАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Проектна технологія – одна із інноваційних технологій навчання і виховання, яка забезпечує формування ключових компетентностей учнів. Вона відома в історії як «метод проєктів».

Термін «проект» («projectus») у перекладі з латинської означає «кинутий уперед», той який «виступає, впадає в око». Фактично, проєкт – це будь-який задум, що має мету, час та конкретні кроки реалізації. [6]

Інноваційними проектними технологіями, їх сутністю, структурою, типологією та методикою проведення зацікавилися вчені, методисти та вчителі (Н. М. Анісімова, М. В. Елькін, О.Г. Стадник, С. Г. Кобернік, Пустовойт В. П. та ін.). [4]

Доцільно зауважити, що метод проєктів завжди спрямований на самостійну діяльність. В його основу покладено розвиток пізнавальних, творчих інтересів учнів, їх критичного мислення, вміння конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі тощо.

Основними ознаками, які відрізняють проєктні технології від інших інноваційних технологій – це те, що: проєкти мають разовий характер; кожний проєкт по-своєму унікальний, неповторний; проєкти обмежені чіткими часовими рамками та ресурсами; усі проєкти поєднані зі змінами; проєкти дають визначений результат.[5]

Проектна технологія дає можливість педагогові застосовувати розмаїття інтерактивних вправ, змінити роль вчителя з авторитарного передавача інформації на координатора освітнього процесу. Крім того, учні здобувають знання, порівнюючи, зіставляючи, даючи оцінку природним, суспільним і культурним явищам та процесам, спостерігають і роблять власні висновки.

Враховуючи різні основи класифікації, В. П. Корнеєв виокремлює наступні типи проєктів, які мають місце у вивченні шкільного курсу географії. (Див. табл.1.)

Таблиця 1.

Типи проєктів, які використовуються у вивченні географії

Основа класифікації	Типи проєктів
За змістом	Фізико-географічні, соціально-економічні, екологічні, історико-географічні, краєзнавчі, комплексні
За рівнем інтеграції	Монопроєктні, міжпредметні, надпредметні (останні виходять за межі шкільної програми)
За терміном виконання	Короткотривалий (до кількох тижнів), середньотривалий (до кількох місяців), довготривалий (понад півроку)
За кількістю учасників	Індивідуальні, групові, колективні
За видом діяльності	Дослідницькі, пошукові, творчі, рольові, прикладні, пізнавальні, практично орієнтовані
За характером контактів	Внутрішні (в межах класу, школи), регіональні (в межах району, області, країни), міжнародні (за участю представників різних країн).
За місцем у дидактичному процесі	Випереджальні, поточні, тематичні, підсумкові

Проекти, які використовуються в освітньому процесі з географії автор поділяє на навчальні, соціальні та управлінські, які в свою чергу класифікуються на дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні, практико-орієнтовані навчальні. [2]

Дослідницькі проекти – це проекти, в яких учасники цілковито проходять всі етапи «дорослих» досліджень (формулювання проблеми, огляд джерел інформації з теми дослідження, висунення гіпотези, постановка експерименту, формулювання висновків, захист).

Творчі проекти – це такі, які не мають конкретної структури спільної діяльності учасників, що підпорядковується кінцевому результату. Попередньо учасники проекту домовляються про результати та форму їх представлення.

Інформаційні проекти – це такі, метою яких є вивчення інформаційних об'єктів: енциклопедій, картотеки, книг, газет, атласів, підручників чи довідників.

Ігрові проекти – це проекти, під час реалізації яких учасники перебувають у визначеній їм ролі, що обумовлена характером та змістом проекту. Це можуть бути як літературні персонажі, так і реальні особистості. Тут імітуються їхні соціальні й ділові стосунки, які можуть ускладнюватися вигаданими ситуаціями.

Практико-орієнтовані проекти – це проекти, орієнтовані на соціальні інтереси учасників. Результатами їх реалізації є документ (програма, рекомендації, проект закону тощо).

В умовах проектної технології поєднуються та інтегруються компетенції декількох предметів.

Результати проектів мають бути матеріальні, тобто оформлені згідно з проектною документацією, яку готують вчителі. Це можуть бути презентації, відеофільми, альбоми з фотографіями, підготовлені стенди тощо.

У шкільних курсах географії можливості застосування проектної технології досить широкі. Але слід відзначити, що тривалість і складність проектів, які можуть розробити учні, прямо пропорційно залежить від їх вікових та індивідуальних особливостей. У шостому і сьомому класах діти можуть розробити лише переважно інформаційні і короткострокові чи середньострокові проекти, а вже в дев'ятих-одинадцятих класах більш творчо підійти до роботи, крім аналізу літературних джерел провести власні дослідження, зробити висновки, вказати альтернативні шляхи тощо.

Робота над проектами здійснюється поетапно. При цьому важливою є взаємна діяльність вчителя і учнів. (Див. табл.2.) [3]

У проектній діяльності між учнем і вчителем встановлюються певні відносини:

- ✓ учень визначає мету діяльності – учитель допомагає йому в цьому;
- ✓ учень відкриває нові знання – учитель рекомендує джерела знань;
- ✓ учень експериментує – учитель розкриває можливі форми і методи експерименту, допомагає організувати пізнавально-трудова діяльність;
- ✓ учень обирає – учитель сприяє прогнозуванню результату вибору;
- ✓ учень активний – учитель створює умови для розвитку активності;
- ✓ учень – суб'єкт навчання, учитель – партнер;
- ✓ учень відповідає за результати своєї діяльності – учитель допомагає оцінити отримані результати і виявити способи вдосконалення діяльності.

Будь-які інноваційні підходи у навчанні завжди сприймаються учнями досить позитивно і мають високу ефективність. Не є виключенням і проектна технологія в процесі вивчення географії, яка обов'язково повинна використовуватися в педагогічній практиці сучасного вчителя географії, оскільки вона має ряд позитивних рис. [1]

Проект дає можливість: подання великого обсягу інформації за короткий час; швидкого та чіткого її подання; візуального сприйняття інформації; практичного використання змісту природничих дисциплін; виховання почуття обов'язку та відповідальності учнів.

Також не слід забувати про те, що необхідно контролювати хід підготовки проектів, систематично проводити консультації, в разі необхідності рекомендувати учням джерела інформації тощо. Дуже часто сам процес підготовки вимагає багато зусиль і часу, і до того ж не тільки з боку учня, але і вчителя.

Успіх проектного навчання в значній мірі залежить від рівня проектної культури як учня, так і вчителя.

Особливу роль відіграють креативні здібності вчителя, його професійний потенціал, досвід творчої діяльності.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Діяльність вчителя і учнів під час роботи над проектом

	Етапи роботи над проектом	Діяльність учнів	Діяльність вчителя
1.	Підготовчий етап Визначення теми та мети проекту	Обговорення теми. Добір інформації	Представлення теми, мотивація, допомога у розподілі завдань
2.	Планування визначення джерел, засобів, методів аналізу; вибір засобів представлення результатів; вироблення критеріїв оцінювання	Формування завдань, вироблення плану дій	Коректування, пропозиція ідей
3.	Збір матеріалів Опрацювання літератури, спостереження, анкетування, експеримент	Добір інформації	Спостереження, спрямування дій учнів
4.	Узагальнення Систематизація та оцінка зібраних матеріалів, формування висновків	Аналіз матеріалів та відбір най- суттєвішого	Спостереження, коректування, поради
5.	Подання та оцінювання результатів Усний та письмовий звіт, оцінювання результатів та процесів дослідження	Колективне обговорення результатів. Оцінювання використаних можливостей.	Участь в обговоренні та оцінюванні
6.	Презентація проекту Рефлексія	Представлення, захист проекту	Допомога учням у презентації проекту. Визначення пріоритетів та перспектив

Зазвичай проектна діяльність вимагає наявності мультимедійних засобів, великих затрат часу, матеріальних затрат. Під час неї відбувається відволікання від вивчення інших предметів, відсутність контролю на окремих етапах реалізації, глибоке опрацювання лише окремих питань теми, не завжди об'єктивне виставлення оцінок, діяльність тільки сильних учнів, перевантаженість вчителя та ін.

Можна зробити висновок, що проектна технологія – дуже складна в організації, але дуже цікава для учнів діяльність.

Однак, метод проектів, будучи актуальним та результативним, не повинен витіснити класно-урочну систему. Він має доповнити її елементами новизни, творчості, самостійності. Вчитель має відшукати розумний баланс між базовими програмовими знаннями, уміннями та навичками та прагматичними діями учнів. Головною метою його роботи має стати власна проектна педагогічна діяльність, спрямована на підтримання стійкого інтересу учня до вивчення предмету та активної участі в позакласному пізнавально-дослідницькому процесі.

Таким чином, проектна технологія в свою чергу забезпечує перехід від традиційних освітніх технологій до нового типу навчання. Вона посилює його розвивальний характер, передбачає спільну, обґрунтовану, сплановану й усвідомлену діяльність партнерів, що вчаться. У свою чергу проектна технологія спрямована на формування в учнів певної системи інтелектуальних і практичних умінь, орієнтована на виконання соціальних ролей та удосконалення особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варакута Ольга Інноваційні підходи до формування змісту географічної освіти в школі//Освітній простір XXI століття: реалії, новації, перспективи. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ. С.22-26
2. Корнєєв, В. П. Технології в навчанні географії: Навч.-метод. посіб. / В. П. Корнєєв. Х.: Основа, 2004. С.111

3. Мельник Антоніна Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії та географічного краєзнавства шляхом використання проектних технологій. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://antoninamelnik.kr.sch.in.ua/>
4. Пустовойт В.П. Використання методу проектів на уроках географії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://valpustovoyt.ucoz.com/publ/vikoristannja_metodu_proektiv_na_urokakh_geografiji/1-1-0-2
5. Рач Валентин, Зварич Марина Управління проектами. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://present5.com/upravlinnya-proektami-vikladachi-rach-valentin-anatolijovich-zvarich-marina/>
6. Стадник О.Г. Метод проектів у навчанні географії // Географія. 2007. С. 3-13.

Маслюк Інна

Науковий керівник – доц. Лісова Наталія

НЕТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ БОРТЬБИ ІЗ ШКІДНИКАМИ ТА ЗАХВОРЮВАННЯМИ РОСЛИН ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ТРАДИЦІЙНИМ (НА ПРИКЛАДІ CUCUMIS SATIVUS L., CUCURBITA PEPO VAR. GIRAUMONTIA L., BRASSICA OLERACEA L.)

Ґрунтово-кліматичні умови України дають змогу одержувати найважливішу рослинницьку продукцію і такі врожаї та валові збори її, які повністю задовольняють потреби населення в продуктах харчування, тваринництва — у кормах, промисловості — в сировині. Але для цього потрібно впровадити сучасні інтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур, складовою технології яких є інтегрована система захисту від шкідників, хвороб і бур'янів.

У середньому втрати рослинницької продукції від шкідливих організмів становлять 30%, а в періоди спалахів розмноження шкідників, епіфітотій хвороб та при сильному засміченні полів бур'янами вони можуть перевищувати 50%, а інколи врожай гине повністю [1].

Щорічно на поля планети вносять понад 2 млн. т хімічних засобів боротьби зі шкідливими організмами. Циркуляція токсичних речовин, що надходять із засобами хімізації у ґрунт, воду, атмосферу, трофічні ланцюги призводить до забруднення біосфери та погіршення її якості. Надмірне використання пестицидів та інших хімічних препаратів разом з промисловим забрудненням ще більше ускладнює екологічну ситуацію в Україні, знижує відтворювальну здатність біосфери та екологічну стійкість агроландшафтів. Як альтернативу хімічному методу захисту рослин від шкідників і хвороб можна рекомендувати нетрадиційні методи, які не забруднюють навколишнього середовища та не шкідливі для людей.

Мета статті — запропонувати нетрадиційні методами боротьби зі шкідниками для *Cucumis sativus L.*, *Cucurbita pepo var. Giraumontia L.*, *Brassica oleracea L.* та проаналізувати їх ефективність.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що на основі наукових та експериментальних досліджень перевірено ефективність боротьби зі шкідниками нетрадиційними методами. Дані результати можна використовувати під час ведення сільського господарства та для зменшення його негативного впливу на навколишнє середовище.

Сьогодні кількість шкідників які завдають шкоди культурним рослинам є дуже великою і різноманітною. Це представники таких рядів, як прямокрилі, рівнокрилі, жуки, метелики, деякі перетинчастокрилі, багато двокрилих. Знищуючи рослини, вони завдають великих збитків народному господарству, особливо рільництву. Десятки тисяч видів шкідників спустошують посіви культурних рослин, заподіюють істотну шкоду деревам у садах і лісах. Особливо небезпечні періодичні масові розмноження комах-шкідників, характерні для саранових, деяких видів попелиць, метеликів, жуків [2].

Захист рослин – це одна з найважливіших галузей сільськогосподарської науки. Вона розробляє нові методи та прийоми боротьби зі шкідниками, хворобами та бур'янами. Крім того, захист рослин є цілим комплексом заходів з боротьби з наслідками діяльності шкідників та хвороб. Її задача полягає в тому, щоб не просто знищити шкідливі організми, але також своєчасно передбачити та усунути їх появу і, по можливості, зменшити масштаби поширення. Тобто, обмежити поширення шкідливих організмів та рослин на інші регіони. Базою для

захисту рослин слугують дані агрономічних, зоологічних та ботанічних дисциплін, а також генетика, фізіологія рослин та тварин, біохімія, метеорологія, кліматологія, хімія, токсикологія і т.д. [2].

Рослини захищають від шкідників і хвороб різноманітними методами і технічними засобами. Захисні заходи попереджають пошкоджувальність рослин шкідливими комахами-шкідниками та хворобами і знищують їх при масовій появі.

Виділяють наступні традиційні методи боротьби з шкідниками та хворобами рослин: хімічний, агротехнічний, фізико-механічний метод, біофізичний, імунологічний, інтегрований методи і карантин рослин. Однак жоден з цих методів не є універсальним. Найбільший ефект у боротьбі зі шкідниками та хворобами дає хімічний метод боротьби з використанням пестицидів відповідно до умов навколишнього середовища [5].

Застосування системи захисних заходів щодо боротьби з шкідниками та хворобами садових рослин і міських насаджень передбачає підвищення стійкості рослин шляхом створення сприятливих умов їх росту й розвитку, придбання в розплідниках більш стійких до хвороб і комах шкідників сортів рослин.

Система захисних заходів щодо боротьби з шкідниками та хворобами саду передбачає підвищення стійкості рослин шляхом створення сприятливих умов зростання, покупка стійких сортів рослин і, звичайно ж, своєчасне обприскування і обробка садових і міських насаджень препаратами від хвороб і шкідників (фунгіцидами та інсектицидами).

Система захисних заходів визначається фахівцями із захисту рослин на підставі обстеження зелених насаджень та сигналізації про появу шкідників і хвороб рослин [6].

Ефективність пестицидів у боротьбі із сільськогосподарськими шкідниками зумовлена їхніми біологічно активними властивостями, іншими словами — їхньою токсичністю.

Токсичність пестицидів потенційно небезпечна для людей, тварин та інших живих організмів зокрема і для навколишнього середовища загалом.

Обприскування хімікатами великих площ створює небезпеку їх знесення вітром і накопичення в невеликих концентраціях в атмосфері. Вони можуть бути небезпечними для корисних комах, наприклад бджіл, для диких тварин і птахів, що годуються на культурних рослинах, а також для організмів, які мешкають в посівах або в ґрунті під ними, і частково — для тих представників фауни, які харчуються цими організмами. Хімікати, що потрапляють на ґрунт, вимиваються дощем і зрештою зносяться в озера, річки і далі — в їх дельти та інші місця скупчення, де вони можуть негативно діяти на рибу і інші організми, які мешкають у воді.

Застосування пестицидів призводить до пригнічення біологічної активності ґрунтів і перешкоджає природному відновленню родючості, викликає втрату харчової цінності та смакових якостей сільськогосподарської продукції, збільшує втрати і скорочує термін збереження продукції, знижує урожайність багатьох культур внаслідок загибелі комах-запилювачів.

Токсичність пестицидів потенційно небезпечна і для людей. Так, продаж таких пестицидів або робота з ними в полі можуть бути небезпечними для здоров'я. Пестицидами обробляють рослини, урожай яких використовується в їжу, або вже зібраний урожай, і незначні залишки діючих речовин які в них залишаються можуть викликати гострі або хронічні отруєння споживача [3].

Усі без винятку пестициди при ретельному вивченні виявляли або мутагенну, або інші негативні дії на живу природу і людину. Навіть разові контакти людини з такими пестицидами, як діелдрин, паратіон, призводять до зміни біотоків головного мозку (енцефалограми). А вплив сучасних органофосфатних пестицидів, які швидко розкладаються, загрожує розвитком депресій, роздратування, розладом пам'яті, іншими нейропсихологічними порушеннями. Близько 90% усіх фунгіцидів, 60% гербіцидів і 30% інсектицидів є канцерогенними.

Щоб звести до мінімуму негативний вплив отрутохімікатів на все живе, їх необхідно використовувати в мінімальних кількостях, зберігати в безпечному місці й суворо дотримуватися інструкції, а під час роботи з ними необхідно завжди одягати захисний костюм. По можливості краще використовувати низькотоксичні пестициди [7].

Як альтернативу хімічному методу від шкідників і хвороб можна рекомендувати нетрадиційні методи. До нетрадиційних засобів захисту рослин належать настої чи відвари, виготовлені з диких та культурних рослин, які мають інсектицидні властивості. Вони менш

ефективні, ніж хімічні засоби. Їх доцільно застосовувати при невисокій чисельності шкідників. У рекомендованих концентраціях вони безпечніші для людей та довкілля, токсичні властивості на відкритому повітрі зберігаються порівняно недовго [3].

Крім того, рослинні препарати можна використовувати у пізніші строки вегетації рослин (до збирання врожаю) ніж хімічні засоби. Відомості про ефективність настоїв та відварів із рослин суперечливі і ґрунтуються, головним чином, на досвіді та спостереженнях садоводів-аматорів.

Ефективність нетрадиційних методів перш за все проявляється в їх економічній вигоді. Нами було проведено 3 експерименти, під час яких ми перевірили ефективність даних методів і на основі яких можна зробити попередній висновок про те, що нетрадиційні методи є дійсно безпечними для людей і довкілля, а також ефективними для відлякування шкідників і профілактики хвороб досліджуваних рослин.

Під час проведення експериментів на рослинах - *Cucumis sativus* L., *Cucurbita pepo* var. *Giraumontia* L., *Brassica oleracea* L. протягом двох років, більшість рослин за винятком декількох дали плоди, проте спостерігалися ознаки пошкодження внаслідок ураження шкідниками. Але оскільки шкідників вдалося знищити, то експеримент можна назвати вдалим.

Узагальнюючи результати дослідів, можна відзначити, що ефективнішими методами боротьби із шкідниками і захворюваннями рослин виявились наступні:

- підживлення рослин деревним попелом
- настій лушпиння цибулі проти хвороб огірків
- опудрювання рослин меленим перцем та золою
- обпилювання золою, змішаною з сухою гірчицею
- настій садових трав для підживлення огірків
- зольно-мильний розчин проти шкідників
- слабкий розчин марганцівки
- настій із часнику проти шкідників кабачків і капусти
- суміш гірчичного порошку і товченої ячної шкаралупи проти слимаків.

До засобів, які не дали бажаного результату можна віднести розчин оцету проти попелиць.

Отже, не традиційні методи боротьби із шкідниками та захворюваннями рослин в цілому є ефективними на невеликих ділянках, вони не забруднюють навколишнього середовища та не чинять шкоди для людини. Істотний мінус боротьби з шкідниками і хворобами рослин без хімічних засобів — необхідність часто повторювати обробку: обприскування, опудрювання, лікувальний полив та ін. Ефект натуральних засобів нестійкий, і для отримання врожаю його потрібно постійно поновлювати.

Експеримент вдалий, не традиційні методи, які ми використовували, були ефективними для відлякування шкідників і профілактики хвороб досліджуваних рослин і були безпечними для людей і довкілля. Отже, як альтернативу хімічному методу на присадибних ділянках і в садах для захисту овочевих, плодово-ягідних та інших культур від шкідників і хвороб можна рекомендувати нетрадиційні методи, які значно покращать екологію ділянки та дадуть можливість отримати продукцію, не забруднену пестицидами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Альбом: вредители и болезни полевых культур/ Беляев И. М. та ін. К., 1973. 231 с.
2. Бредли С. Защита растений. К : Кладезь-Букс, 2003. 143 с.
3. Бровдій В. М., Гулій В. В., Федоренко В. П. Біологічний захист рослин . Київ : Світ, 2004. 348 с.
4. Довідник із захисту рослин/ Бублик Л. І. та ін.; за ред. М.П.Лісового. Київ: Урожай, 2001. 744с.
5. Справочник по контролю за применением средств химзащиты в сельском хозяйстве/ Васильев В. П. та ін. ; Київ: Урожай, 2010. 160 с.
6. Герчикова И.Н. Рецепты приготовления отваров и настоев. К.: Внешиздат, 2001. 264 с.
7. Седокур Л. К., Павлова А. В. Справочник по пестицидам: Гигиена применения и токсикология. Изд.3-е, исправ. и доп. Київ: Урожай, 2006. 432 с.

*Скибіцька Тетяна
Науковий керівник – викл. Лісова Наталія*

ПРИНЦИП ZERO WASTE ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО ДРУЖНЬОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

На сьогоднішній день сучасна людина споживає в рази більше, ніж її предки. Щороку обсяги споживання зростають, а разом з ними зростає і кількість відходів. В даний час проблема забруднення є не просто труднощами, це вже екологічна катастрофа глобального характеру, яку необхідно терміново вирішувати. Частина країн вже зробили певні кроки після усвідомлення всієї небезпеки забруднення побутовими відходами, але в більшості країн ситуація не змінюється.

Zero Waste – це модний еко-тренд, який закликає до усвідомленого та відповідального споживання. Згідно з принципами філософії «побуту без відходів» кожна людина може змінити світ, роблячи його чистішим і безпечнішим, створюючи якомога менше сміття. Звучить складно, але на практиці це цілком реально.

Термін Zero Waste («нуль відходів») з'явився не у американських еко-блогерів, а прийшов з економіки. Принципи циклічності є базовими у виробництві і зводяться до замкнутого процесу: проектування продукту, виробництво, споживання, видалення або утилізація, відновлення або повторне використання. Все просто і логічно, будь-яка річ, пройшовши шлях створення і використання, рано чи пізно виявляється в смітті. У підсумку, нескінченний потік відходів і непотрібних речей заповнює особистий простір і планету.

«Zero waste» — це моральна, економічна, ефективна і далекоглядна ціль, спрямована на зміну способу життя людей та заохочення до створення стійких природних циклів, де всі надлишкові матеріали призначені для того, щоб стати ресурсами для інших [2].

«Zero waste» має на меті розробку та управління продуктами і процесами для уникнення та усунення обсягу і небезпеки відходів та матеріалів. Важливим є збереження та відновлення всіх ресурсів, а не їх спалення чи поховання.

Життя без сміття має очевидні й необхідні переваги, коли йдеться про вплив на довкілля: зменшує забруднення та заохочує консервування. Але переваги життя без сміття виходить за межі екологічних питань. У межах житла воно, беззаперечно, підвищує рівень життя його мешканців. Необізнані люди можуть вважати, що життя без сміття потребує додаткового часу й додаткових коштів, але ці припущення далекі від правди [3].

Український бренд Ksenia Schnaider вже кілька сезонів поспіль працює з технікою повторного використання вінтажних речей для створення нових моделей, яка є частиною концепції Reduce-Reuse-Recycle (споживати менше – використовувати повторно – переробляти). Найвідоміші в світі українські джинси Demi-denims, які навіть скопіював бренд Mango, зшиті зі старого деніму. В останній колекції Ксенія зайнялася переробкою спортивних олімпійок, випустивши лінійку одягу зі старих спортивних речей □4□.

Філософія Zero Waste актуальна та поширена в соціальних мережах, допомагає людям зберегти якість води, ґрунту, повітря, позитивно впливає на проблеми змін клімату. Раціональне користування речами та продуктами зменшує об'єм сміття, довкілля зберігається чистим. Даний стиль життя позначають хештегами: #zerowaste збігається з теоріями «мінімалізму» (#minimalism), простого життя (#simplelife), також сюди можна додати відмову або максимальне зменшення використання пластикових речей (#plasticfree), що спонукає до #eco та #ecofriendly #gogreen рухів □5□.

Відмова не повинна змушувати людей почуватися не комфортно в соціумі. Вона покликана змусити замислитися над щоденними рішеннями, над непрямим споживанням, частиною якого ми є, та над силою, яку маємо, об'єднавши зусилля громади. У той час, як індивідуальний акт відмови не змусить сміття зникнути, він створює попит на альтернативи. Концепція відмови базується на силі спільних дій: якщо всі відмовлятимуться від готельних безкоштовних зразків □ їх перестануть пропонувати, якщо всі відмовляться від чеків □ їх перестануть друкувати. Наприклад, у авторизованих пунктах продажу і мережах готелів є

можливість отримати чек і квитанції на електронну пошту замість роздруківок. Тож можна відмовитися від багатьох непотрібних речей □1□.

Є безліч мобільних додатків які допомагають орієнтуватись під час поводження з відходами. Так, goRecycle □ це мапа, на якій визначено пункти прийому технологічних відходів, а саме ламп та батарей. Recycle Paradise □ це гра англійською мовою, з якою як діти, так і дорослі навчаються роздільному збору. Гравець має розподілити конкретне сміття, наприклад, шматок скла або кришку з-під напою, в один із 4 контейнерів: для паперу, скла, пластика та виробів із металу. Допомагає гравцю муха Рінія. Другий тип гри допоможе дитині розвинути пам'ять. За її умовами потрібно на швидкість знайти пари зображень. Trash-It, з цим додатком англійською мовою все просто: слід фотографувати те, що йде у смітник, а машинний інтелект (як вказано розробниками) підкаже, чи це підходить для компосту, загального сміття, електронних відходів або може йти на переробку. Якщо програма сумнівається у типі відходів, то відобразить це у відсотках.

Smart Recycle □ цей додаток англійською мовою, нагадує попередній, але в ньому ще є й текстовий перелік відходів, які підлягають сортуванню, йдуть у компост або їх можна викинути на смітник. Ви завантажусте світлинку з зображенням відходів, які плануєте викинути, а Smart Recycle аналізує їх та вказує на тип відходів

Важлива роль і громадських організацій. Наприклад, Україна БЕЗ сміття @NowasteUkraine □6□ □ це громадська організація з 2015 року працює над тим, щоб надати системні можливості для українців розділяти свої побутові відходи і тим самим зменшувати негативний вплив на навколишнє середовище. Організація прагне відкрити громадські станції сортування відходів у всіх українських містах, щоб люди через практику сортування могли сформувати в собі нові корисні звички. Місія організації – навчити людей відповідальній культурі поводження з відходами і зупинити захоронення сміття на звалищах.

Минуле змінити неможливо, але ми можемо сфокусуватися на майбутньому. Майбутнє життя без сміття □ це те, чого потрібно вчити дітей, і те, що плануємо залишити по собі. І дорослі повинні зробити вибір: передати дітям у спадок речі або передати їм знання та навички, необхідні для спрощення побудови екодружнього майбутнього.

Знадобиться якийсь час, щоб люди зрозуміли, що безсміттєвість не позбавляє наше життя радощів, а звільняє в ньому місце для того, що є насправді важливе. Якщо навіть одній маленькій оселі потрібен час, щоб позбутися відходів, то звісно, і суспільству загалом знадобиться час для сприйняття й запровадження цієї ідеї, усвідомлення її економічного потенціалу. Нині життя без сміття розглядають, як стратегію поводження з відходами, а завтра воно може вбачатися як економічна можливість. Те, що сьогодні масово викидають на смітник і розглядають з почуттям огиди, вини та непевності, натомість розглядатиметься □ як це й має бути – як джерело цінних ресурсів. Нині відходи утворюються через недостатнє планування, непродуманий дизайн й інфраструктуру, а завтра це підкорятиметься простим і зрозумілим схемам дій і відображатиме ефективне поводження з ресурсами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрейцев Володимир Іванович. Право екологічної безпеки./: Навч. та наук.-практ. посіб. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка — К. : Знання-Прес, 2002. — 332с.
2. Качинський Анатолій Броніславович. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. - К., 2001. — 311с
3. Катрін де Сільгі. История мусора. От средних веков до наших дней /; пер. з франц., Зингер Г.: Текст, 2011.□288с.
4. Електронний ресурс/ Режим доступу: <https://pravdatut.ua/news/najbilsha-v-yevropi-rozdribnamerezha-z-torgivli-odyagom-h-m-prodavaty-me-vintazhnyj-odyag-ta-sekon-hend>
5. Електронний ресурс/ Режим доступу: <https://www.the-village.com.ua/village/service-shopping/style-things/261117-rechi-etichna-ekomoda>
6. Електронний ресурс/ Режим доступу: https://www.facebook.com/pg/NowasteUkraine/about/?ref=page_internal

**НЕТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ БОРТЬБИ ІЗ ШКІДНИКАМИ І
ЗАХВОРЮВАННЯМИ РОСЛИН ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ТРАДИЦІЙНИМ (НА
ПРИКЛАДІ *LYCOPERSICUM ESCULENTUM L.*, *CAPSICUM ANNUUM L.*,
SOLANUM MELONGENA L.)**

Україна має унікальне багатство — майже 60 відсотків її площі зайнято чорноземними ґрунтами, які за своїми характеристиками кореневмісного шару, властивостями, потенціалом родючості, придатністю до вирощування багатьох польових культур не мають собі рівних.

На присадибних та дачних ділянках захистити рослини від шкідників можна без хімічних препаратів, використовуючи рослини з інсектицидною дією. Це значно покращить екологію ділянки та дасть можливість отримати продукцію, не забруднену пестицидами. Перевага рослинних препаратів полягає в тому, що в рекомендованих концентраціях вони безпечні для людей, тварин та навколишнього середовища [3].

Захист сільськогосподарських культур від шкідників, хвороб і бур'янів є важливою ланкою у системі виробництва рослинницької продукції, істотним резервом поліпшення якості врожаю та підвищення продуктивності рослин.

Хімічні пестициди часто використовуються для боротьби з хворобами, шкідниками або бур'янами. Хімічний контроль заснований на речовинах, які є токсичними (отруйними) до шкідників. Коли хімічні пестициди застосовуються для захисту рослин від шкідників, хвороб або заростання бур'янами, ми говоримо про засоби захисту рослин. Звичайно, важливо, щоб рослина, яка потребує захисту, сама не постраждала від токсичних ефектів захисних продуктів [4].

Пестициди згруповано в п'ять основних категорій залежно від мети, на яку вони зазвичай застосовуються. До першої групи відносяться фунгіциди, які діють проти грибів. Потім є гербіциди, які використовуються проти бур'янів. Гербіциди забираються листям або корінням бур'янів, в результаті чого він гине. Інсектициди знищують шкідливих комах, а потім з'являються акарициди, які захищають рослини від кліщів. Нарешті, існують нематодциди для контролю нематод, які атакують рослини.

Безконтрольне використання фермерами та власниками присадибних ділянок хімічних засобів захисту рослин значно погіршило і без того тяжку екологічну ситуацію в Україні. Обприскування пестицидами без врахування порогів шкідливості хвороб та шкідників, фаз розвитку рослин, погодних умов, періоду чекання після обробки призводить до отримання хімічно забрудненої продукції і масового знищення корисних комах та комахоїдних птахів [4].

Сьогодні кількість шкідників які завдають шкоди є дуже великою і різноманітною. Більшість комах (близько 80%) живиться зеленими рослинами або їхніми рештками. Це представники таких рядів, як прямокрилі, рівнокрилі, жуки, метелики, деякі перетинчастокрилі, багато двокрилих. Знищуючи культурні рослини, вони завдають великих збитків народному господарству, особливо рільництву. Десятки тисяч видів шкідників спустошують посіви культурних рослин, заподіюють істотну шкоду деревам у садах і лісах. Особливо небезпечні періодичні масові розмноження комах-шкідників, характерні для саранових, деяких видів попелиць, метеликів, жуків [2].

Засоби захисту рослин від шкідників є дуже актуальним питанням сьогодення, тому їхнє використання має важливе значення. Використання хімічних засобів призвело до великих негативних наслідків. Зокрема це зникнення корисних видів комах, забруднення ґрунтів, водойм і повітря, потрапляння речовин у ланцюги живлення, що в результаті призводить до їхнього переміщення в людський організм. Цим самим вони викликають різні захворювання, що можуть носити генетичний і мутагенний характер. Як альтернатива сьогодні виступають нетрадиційні засоби, тобто різні відвари з дикорослих і культурних рослин, а також і інші речовини, які ми щоденно використовуємо у побуті. Такі засоби є не тільки екологічно чистими, а й дешевшими.

Проведення заходів проти того або іншого шкідника чи хвороби являє собою комплексну систему, в якій усі заходи, що застосовуються в боротьбі, тісно пов'язані між собою і виконуються у певній науково обґрунтованій послідовності. Так сьогодні використовують такі

методи захисту рослин від шкідників: агротехнічний, біологічний, хімічний, фізичний, механічний. Біологічний метод боротьби заснований на використанні природних ворогів шкідників, хвороб та бур'янів. Фізичний метод застосовується головним чином для боротьби зі шкідниками під час зберігання врожаю. Для цього використовують іонізуюче випромінювання, низькі температури, ультрафіолетові лампи та інше. Механічний метод трудомісткий, і тому застосування його в наш час обмежено. Найбільш провідне місце має хімічний метод, який базується на використанні хімічних речовин [1].

Як альтернативу хімічному методу на присадибних ділянках і в садах для захисту овочевих, плодово-ягідних та інших культур від шкідників і хвороб можна рекомендувати настої чи відвари, виготовлені з диких та культурних рослин, які мають інсектицидні властивості [3].

Наслідки забруднення хімічними речовинами залежать від масштабів і тривалості надходження забруднювачів у навколишнє середовище. Істотний вплив має хімічна природа забруднювачів. Наслідки також залежать від об'єкту забруднювання, пори року, існуючих природних і метеорологічних умов. У теперішній час господарська діяльність людини все частіше стає основним джерелом забруднення біосфери. В природне середовище у все більшій кількості надходять шкідливі речовини, зокрема ті, які людина свідомо використовує у своїй господарській діяльності. Різні хімічні речовини що знаходяться у ґрунті забруднюють його а цим самим піддають забрудненню водойм і повітря.

Засоби захисту рослин від шкідників є дуже актуальним питанням сьогодення, тому їхнє використання має важливе значення. Використання хімічних засобів призвело до великих негативних наслідків. Зокрема це зникнення корисних видів комах, забруднення ґрунтів, водойм і повітря, потрапляння речовин у ланцюги живлення, що в результаті призводить до їхнього переміщення в людський організм. Цим самим вони викликають різні захворювання, що можуть носити генетичний і мутагенний характер [4].

На присадибних та дачних ділянках захистити рослини від шкідників можна без хімічних препаратів, використовуючи рослини з інсектицидно дією. Це значно покращить екологію ділянки та дасть можливість отримати продукцію, не забруднену пестицидами. Перевага рослинних препаратів полягає в тому, що в рекомендованих концентраціях вони безпечні для людей, тварин та навколишнього середовища [1].

Порівнюючи результати 2019 і 2020 років, можна сказати, що ефективнішими методами боротьби із шкідниками і захворюваннями рослин *Lycopersicum esculentum L.*, *Capsicum annuum L.*, *Solanum melongena L.* виявились, застосовані у перших дослідах 2019 року, а саме:

- ✓ слабкий розчин з марганцівки;
- ✓ підживлення рослин рідкою органікою та дощовою водою;
- ✓ розчин з молочної сироватки та йоду;
- ✓ тютюновий настій;
- ✓ розчин з полину.

Ефективними методами, застосованими у дослідженні 2020 року, виявились:

- ✓ обприскування розчином «Мідний купурос»(BORDO MK);
- ✓ підживлення розведеною сумішшю кальцієвої селітри;
- ✓ розчин сульфату калію, карбаміду і суперфосфату.

Ефективність нетрадиційних методів перш за все проявляється в їх економічній вигоді. Нами було проведено дослідження протягом двох років, якими ми перевіряли ефективність даних методів і на основі яких можна зробити попередній висновок про те, що нетрадиційні методи є дійсно безпечними та ефективними на невеликих ділянках. Вони не забруднюють навколишнього середовища та не чинять шкоди для людини, проте ефект натуральних засобів нестійкий, і для отримання врожаю його потрібно постійно поновлювати.

Експеримент вдалий, оскільки нетрадиційні методи боротьби виявились ефективними. Всі досліджувані рослини зійшли і характеризуються позитивним ростом. Використання нетрадиційних методів для боротьби зі шкідниками та захворюваннями рослин стали чудовою альтернативою хімічному методу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбом: вредители и болезни полевых культур / за ред. Беляева И.М. и др. К.: ВШ., 1973. 231 с.

2. Герчикова И.Н. Рецепты приготовления отваров и настоев: монография. К.: Внешиздат, 2001. 264 с.
3. Захист зернових культур від популяції шкідників, хвороб та бур'янів при інтенсивних технологіях / за ред. Б.А. Арешнікова. К.: Урожай, 2014. 224 с.
4. Пестициди і технічні засоби їх застосування: навч. посібник / за ред. М.Д.Свтушенка, Ф.М.Марютіна. Харків : Сонце, 2001. 349 с.

Гавришко Марія

Науковий керівник –доц. Варакута Ольга

ПРИНЦИП BYOD – BRING YOUR OWN DEVICE (ПРИНЕСІТЬ СВОЇ ВЛАСНІ ПРИСТРОЇ) В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ

Останнім часом в Україні відбуваються процеси реформування освіти, які зумовили пошук ефективних навчальних, виховних, розвиваючих технологій, оновлення відносин між суб'єктами освітнього процесу. Ураховуючи нинішні освітні реалії, вагоме місце займає мобільне навчання, яке спрямоване на формування в учнів творчих здібностей, здатності та вміння знаходити нові шляхи для розв'язання практичних завдань, застосування набутих знань у майбутній діяльності.

Основні аспекти технології використання засобів мобільного навчання висвітлені у наукових та методичних працях Золотарьова І., Мардаренко О., Сараєва Т., Труш А. та ін.

У формуванні географічних компетентностей на особливу увагу заслуговує світовий тренд - Принцип BYOD: Bring Your Own Device, що в перекладі означає «принеси свій власний пристрій». Його застосування в освітньому процесі висвітлені у працях Браяна Р., Мілмана Р., Зільбермана М., та ін.

В Україні цю технологію активно почали досліджувати і впроваджувати в освітній процес останніми роками, про що свідчать дослідження Н. В. Житеньова [1], Г. В. Скрипки [5], В.М. Стоми [6] та ін.

Оскільки зараз майже кожна людина має мінімум один універсальний гаджет із набором потужних додатків та користується ним упродовж усього дня, оминати тренд BYOD в сучасному світі майже неможливо.

Вперше цю технологію почали використовувати в сфері ІТ ще у 2009 році, коли в компанії Intel помітили тенденцію серед працівників приносити на робочі місця свої власні ноутбуки, планшети та смартфони щоб використовувати їх для роботи в корпоративній мережі. Замість того, щоб заборонити, керівники навпаки підтримали цю практику зумівши побачити перспективи економії коштів та збільшення лояльності працівників. [7]

Згодом з масовим розповсюдженням смартфонів та планшетів, ця практика поступово перейшла в інші сфери життя, зокрема в освіту, де власне поступово інтегрується в навчальний процес.

Зміст Принципу BYOD в освіті полягає в тому, що вчителі та адміністрація шкіл не забороняють, а дозволяють і всіляко мотивують учнів на те, щоб вони приносили в школу свої пристрої, а саме: ноутбуки, планшети, електронні книги, смартфони та навіть MP3-плеєри, як засоби та інструменти для активного навчання. Можна сказати, що BYOD є відгалуженням моделі «1 учень: 1 комп'ютер».

Існує достатня кількість мобільних додатків, платформ та ресурсів, які можна використовувати для навчання географії, зокрема Google Forms, Survey Monkey, Kahoot it!, Plickers, Grand Tools, Prompt offline translator, Education App For Kids, Linear X, Quick quadratics, Prezi, PowToon та багато інших [3]. За допомогою цих додатків учитель має можливість швидко оцінити знання та уміння, створювати навчальні матеріали в електронному вигляді, при цьому враховуючи принцип інтерактивності. Як правило ці програми працюють з різними операційними системами, а саме: Windows, Linux, Android, BlackBerry, iOS, тому можна відповідати на контрольні запитання або проходити тести, розв'язувати рівняння, створювати презентації, будувати графіки та діаграми із власного мобільного пристрою, а не використовувати стаціонарний персональний комп'ютер [4].

Використання BYOD, як інноваційного інструменту, на сьогодні дає поштовх для розробки нових методик, технологій вивчення географії, які спираються на інтерес учня,

пробуджують його активність, ініціативу, самостійність й перетворюють процес навчання на захоплююче дослідження навколишнього світу.

На уроках географії чи позакласних заходах учні можуть використовувати власні пристрої для того, щоб шукати потрібну інформацію в мережі Інтернет, працювати з текстами електронних книг (не обов'язково підручників), електронних атласів, енциклопедій, довідників та ін. Спільно з однокласниками працювати над проектами, моделювати різні об'єкти, створювати спільні онлайн-дошки, навчальні документи, аналізувати результати проведених досліджень, як з допомогою онлайн-ресурсів, так і з використанням мобільних додатків, проводити опитування та багато іншого.

Завдяки моделі BYOD, навчання стає особистісно-орієнтованим, а програмне забезпечення і технології - доступними в будь-який час. І хоча на початку вчителі доволі скептично ставилися до BYOD та надавали перевагу класичним формам навчання, зараз потенціал цього методу розкривається сповна. Учням стає цікаво, оскільки вони можуть користуватися упродовж уроків своїм планшетом, смартфоном чи комп'ютером, до яких звикли та й власне сам процес навчання привносить новизну та виглядає сучаснішим і креативнішим.

Звичайно, щоб втримати увагу на предметі вчителям потрібно чітко продумати, які додатки використовувати. Наприклад, для цього ідеально підходять такі сервіси як Google Classroom, LearnBoost, Socrative, Google Drive та ін., завдяки яким можна з легкістю організувати та контролювати навчальний процес, а також інтегрувати додаткові аудіо, відео та інші візуальні матеріали, які допоможуть полегшити сприйняття теми.

Головне розуміти, що навіть звичайна фотокамера на смартфоні може якісно доповнити виконання завдань або робота онлайн дозволить швидко отримувати оброблені результати, проходити опитування, не витрачати час на роботу з методичними матеріалами та створювати свою базу потрібних закладок.

Завдяки BYOD можна не лише зробити цікавішим процес навчання, але й пришвидшити його. Адже не доведеться використовувати додатковий час на прості дії, наприклад, копіювання в зошит малюнків, графіків чи цитат, що займає багато часу на уроці. Покажемо це на конкретному прикладі під час вивчення курсу «Географія. Регіони і країни. 10 клас».

Фрагмент уроку з теми «Польща. Місце країни у світі та регіоні» на етапі «Узагальнення і систематизація засвоєних знань, умінь і навичок».

Для систематизації та з'ясування рівня засвоєного змісту теми вчитель пропонує учням пройти серію вправ у додатку Learningapps.

- Включіть свої мобільні пристрої та зайдіть за посиланням вправ 1,2.

(Вправа 1 передбачає з'ясувати чи учні засвоїли з якими країнами межує Польща та перевірити просторову уяву учнів щодо місцезнаходження країн-сусідів відносно її території, а виконання завдання 2 потребує застосування знань, що стосуються характеристики країни за всіма пунктами типового плану).

<p>Вправа 1 https://learningapps.org/display?v=pifgg0xin20</p>	<p>Вправа 2 https://learningapps.org/display?v=ps2ava68a20</p>
	

Фрагмент уроку з теми «Італія. Місце країни у світі та регіоні» на етапі «Формування і засвоєння нових знань, умінь і навичок».

Завдання №1

- За допомогою власних мобільних пристроїв та мережі Інтернет складіть візитну картку Італії. «Візитна картка»

Офіційна назва — *Італійська республіка*.

Площа — *301,3 тис. км²*.

Населення — *61,2 млн осіб*.

Столиця — *Рим*.

Тип країни — *економічно високорозвинена держава, країна «Великої сімки»*.

Державний устрій — *парламентська республіка, унітарна держава*.

Склад території — *20 областей->провінції->комуни*.

Член міжнародної організації — *«Великої сімки», ЄС, НАТО, ООН*.

Офіційна мова — *італійська*.

Релігії — *християнство, католицизм*.

Валюта — *євро*.

Завдання №2

- У змісті інформації про цю країну ви напевно неодноразово зустрічали термін «анклав». Давайте разом з'ясуємо його значення.

- У пошуковій системі свого мобільного пристрою введіть слово «анклав». (Один учень з класу зачитує відповідь).

- Скільки таких анклавів є на території Італії? Назвіть їх.

- Що вам відомо про держави Ватикан та Сан-Марино?

Завдання №3

- Зайдіть у своїх мобільних пристроях за посиланням <https://www.google.com/maps> у режим «ландшафт» та дайте відповідь на запитання. Якими морями омивається Італія? Які острови належать території Італії? Де знаходяться гори відносно її території? Назвіть їх. Назвіть найбільші річки Італії. І т.п.

Завдання №4

- За допомогою сервісу <https://www.worldometers.info/uk> дізнайтеся точну кількість населення країни. До якого типу відтворення населення відноситься Італія? Для яких ще країн він характерний?

Завдання №5

Учнів класу вчитель об'єднує у 3 групи.

- На відміну від інших розвинених країн Західної Європи, у територіальній структурі господарства Італії існують суттєві контрасти у розвитку господарства півночі, центру і півдня.

- Користуйтеся інтернет-джерелами за посиланням <http://www.geograf.com.ua/italy/537-italy-ecopomy-general>, дайте характеристику цим відмінностям: 1 група Північна Італія; 2 група – Центральна Італія; 3 група – Південна Італія. (Час на дослідження - 10 хвилин).

- Як ви гадаєте, чому існує такий дисбаланс у розвитку господарства Італії? З чим це пов'язано?

Ці та інші завдання спонукають до самостійного пошуку інформації, розвивають вміння працювати з Інтернет-сервісами, аналізувати, порівнювати, робити власні висновки тощо.

Одним із важливих аспектів, що спонукає до використання BYOD є оцифрування Міністерством освіти і науки підручників. Деякі комерційні видавництва («Gutenbergz», «Перун», «Око») починають запроваджувати інтерактивні елементи в підручники, наприклад відео, додаткові матеріали, посилання та 3D-моделі, роблячи навчання значно цікавішим.

Звичайно, використання технології BYOD викликає ряд проблем. Окремі з них висвітлює Зільберман М.А. та пропонує шляхи їх вирішення. (Див. таб. 1.) [2].

Надзвичайно важливе значення має проблема недосконалого володіння інноваційними сучасними девайсами та гаджетами самими вчителями. Особливо це проявилось в час карантину, пов'язаного з COVID-19.

Отже, мобільні пристрої стають невід'ємними освітніми інструментами, відкривають широкі можливості для використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. Тому вчителям потрібно розробляти нові способи донесення інформації до учнів із використанням мобільних пристроїв та поєднувати їх із традиційними методами навчання.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Застосування технології BYOD є доцільним засобом для удосконалення освітнього процесу та підвищення інтересу учнів до навчальних дисциплін.

Таблиця 1.

Шляхи вирішення проблем, що виникають за умов використання технології BYOD

Проблеми	Шляхи вирішення
Шкідливий вплив на зір	Планувати роботу з пристроями не більше, ніж на 10-15 хвилин. Виконувати вправи для очей.
Не всі діти мають смартфони і планшети	Робота у групах, командах, щоб кожен міг працювати з мобільним пристроєм. Ознайомити батьків з мобільними технологіями.
Можливість учнів при роботі з пристроями вчитись, а не грати в ігри	Продумувати завдання таким чином, щоб у них не було можливості відволіктись.
Обмін інформацією між мобільними пристроями, передача даних на стаціонарні комп'ютери	Сервіс Google+, соціальні мережі, електронна пошта. Використання USB-хабів, кардрідерів.
Доступ до Інтернету	Використання Wi-Fi, якщо в школі є Wi-Fi роутер, 3G Інтернет.
Заборонений контент	Функція «Батьківський контроль».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Житеньова Н. В. Технології візуалізації в сучасних освітніх трендах /Н. В. Житеньова // Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2016. № 2. С. 170-178.
2. Зильберман М.А. Использование мобильных технологий (технологии BYOD) в образовательном процессе [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://didaktika.org/2014/p/ispolzovanie-mobilnyh-tehnologij-v-obrazovatelnom-processe/>
3. Золотарьова І.О. Застосування мобільного навчання в системі освіти /І.О.Золотарьова, А. М. Труш // Системи обробки інформації. 2015. Вип. 4. С. 147-150.
4. Сервіси для створення інтерактивних вікторин Kahoot! [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://kahoot.it>
5. Скрипка Г. В. Використання підходу BYOD у вивченні предметів освітньої галузі «Технології» [Електронний ресурс] / Г. В. Скрипка. Режим доступу: <http://timso.koipro.kr.ua/hmura11/688-2/>
6. Стома В.М. Використання технології byod для підготовки майбутніх учителів природничо-математичних спеціальностей на основі qr-кодів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/3179-7835-1-SM.pdf>
7. Що таке BYOD? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://thefuture.news/byod>

Валицька Ганна

Науковий керівник – проф. Заставецька Леся

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Децентралізація є однією з найбільш важливих реформ, яка наразі здійснюється в Україні. Головною метою реформи є передача значної частини повноважень, ресурсів і відповідальності від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування. Окремі механізми реалізації децентралізації досі лишаються дещо дискусійними, проте все очевиднішими є позитивні наслідки децентралізації. Доходи об'єднаних територіальних громад (ОТГ) значно збільшились, в них активізується економічне життя, активно розбудовується інфраструктура. Одержані в результаті децентралізації повноваження та ресурси надали органам місцевого самоврядування більше можливостей для розвитку територій, створення сучасної освітньої, медичної, транспортної, житлово-комунальної інфраструктури.

Варто також відзначити, що довіра населення до реформи децентралізації також зростає: з 15% у 2015 році до 60% в 2019 році [3].

За твердженням експертів, децентралізація в Україні просувається швидше, ніж в інших країнах, які цей шлях вже пройшли.

Незважаючи на загальне позитивне сприйняття суспільством децентралізації як однієї з найбільш важливих соціально-економічних реформ, ціла низка проблем процесу децентралізації залишається малодослідженою. Це, насамперед, - пошук методик та показників, за допомогою яких можна об'єктивно оцінити ефективність діяльності територіальних громад як низових елементів перспективного адміністративно-територіального устрою країни [2].

Дослідженням різних аспектів децентралізації, реформування адміністративно-територіального устрою країни в останні роки займається значна кількість науковців та управлінців. Обґрунтування принципів засад процесу децентралізації висвітлені у публікаціях Ю.Ганущака, А.Ткачука, Б.Данилишина. Ризики та виклики у фінансовій сфері, які можуть з'явитись під час процесу децентралізації, добре розкриті у працях О.Пелехатої, І.Сторонянської, Л. Бенювської. Дослідженням проблем реформування адміністративно-територіального устрою займаються і представники суспільної географії. Прикладні аспекти децентралізації, зокрема особливості формування об'єднаних територіальних громад в Україні, в її окремих регіонах розкриті в роботах М. Барановського, А. Мельничука, П. Остапенка.

За офіційними даними станом на 20 листопада 2019 р. в Україні створено 1002 об'єднані територіальні громади (23 громади очікували на призначення перших виборів). Процесом охоплено близько 43,2% території країни та 32,1% всього населення [4].

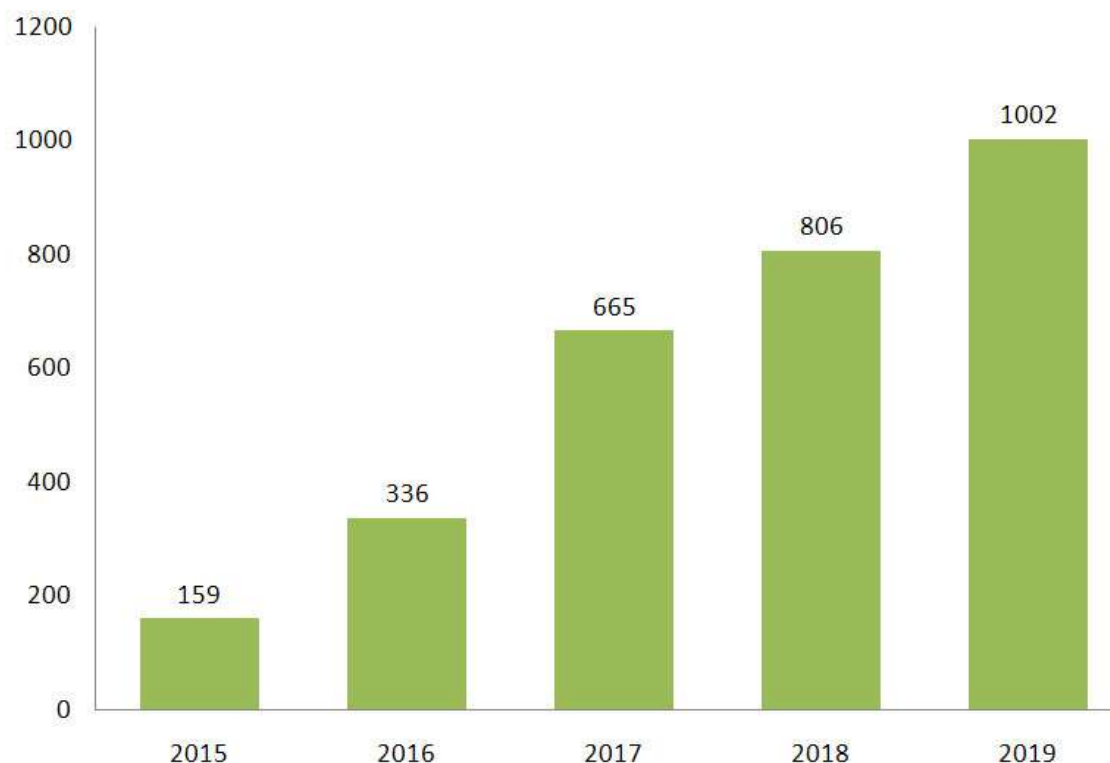

Рис. 1. Динаміка кількості об'єднаних територіальних громад, од. (2015 – 2019 рр.)

Рейтинг областей щодо формування спроможних громад очолили Житомирська, Дніпропетровська, Хмельницька, Чернігівська та Запорізька області. На останніх позиціях рейтингу – Кіровоградська, Закарпатська, Вінницька, Київська, Львівська області.

Об'єднані громади здобули повноваження та ресурс, які мають міста обласного значення, зокрема - зарахування до місцевих бюджетів ОТГ 60 % податку на доходи фізичних осіб на власні повноваження. Окрім того, на місцях повністю залишаються надходження від податків: єдиного, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт). Місцеві бюджети зараз володіють ресурсною базою, яка була значно збільшена, і це стосується не лише об'єднаних громад [1].

З початку фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів стрімко зростають: якщо у 2014 році їх обсяг становив 68,6 млрд. грн., то за п'ять років, очікується, що зростуть майже в 4 рази та за підсумками 2019 року складатимуть 267 млрд. грн. [4]

Однак слід констатувати, що загалом в Україні процес формування територіальних громад ще далекий до завершення. Тільки 8 областей мають затверджені перспективні плани формування територій громад, які покривають 100% їх території. Однак і ці плани потребують коригування.

Негативним чинником процесу децентралізації є створення малолюдних громад. Майже 37% ОТГ України налічують менш як 5 тис. осіб, що, по-перше, не відповідає розрахунковим нормам щодо кількості населення, по-друге, ставить під сумнів їхню фінансову самодостатність і доцільність децентралізації загалом [2].

На відміну від досвіду попередніх реформ, нинішній процес децентралізації виграє від виключно тісної співпраці з міжнародними партнерами. До країн, які найбільше підтримують децентралізацію в Україні, належать Німеччина, Швеція, Канада, Польща та Швейцарія. Сполучені Штати запустили два власні багатомільйонні проекти на підтримку децентралізації під аббревіатурами «PULSE» (Політика для місцевого самоврядування України) і «DOBRE» (Децентралізація, що забезпечує найкращі результати та ефективність). Загалом західні донори виділили на сьогоднішній день понад 250 мільйонів євро на українську децентралізацію і пов'язані з нею реформи [7].

В результаті децентралізації, яка зараз проводиться, спостерігається поживлення економічної активності на місцевому рівні, у сфері обслуговування створюються робочі місця, які раніше не були характерні для сільської місцевості, реалізуються соціальні та інфраструктурні проекти. Реформа децентралізації сприяє якісному покращенню життєвого середовища для мешканців громад, створенню реальних умов для всебічного розвитку територій та людських ресурсів, формування засад дієвого місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 15 питань та відповідей про децентралізацію в Україні // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://businessviews.com.ua/ru/strategies/id/decentralizacija-1622/>
2. Барановський М.О. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: чи є реальні успіхи у фінансовій діяльності територіальних громад? // Науковий вісник Херсонського державного університету, 2019. – С.9-15.
3. В 2020 году во всех регионах Украины будут сформированы громады // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/ru/news/100680?sv>
4. В Україні створено понад 1000 ОТГ // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/v-ukrayini-stvoreno-ponad-1000-otg/>
5. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання: наукова доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянської І.З. – Львів: ІД НАНУ, 2018. – 144 с.
6. Олійник, Я.Б., Остапенко, П.О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози // Український географічний журнал. Випуск 4, 2016 . - С. 37–43.
7. Романова В., Ульманд А. Реформа децентрализации в Украине с 2014 года: первые достижения и будущие вызовы // Идеология і політика, № 3 (14). - 2019. - С.148-169.

Балабан Зоряна

Науковий керівник – проф. Заставецька Леся

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ, ОБСЯГІВ ТА НАПРЯМІВ ТРУДОВИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ 2008-2019 РР.

Соціально-економічні трансформації в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, а також перехід до ринкової системи господарювання, привели до розшарування населення і загострення матеріальних проблем значного числа домогосподарств, які намагаються використовувати різні можливості для задоволення своїх потреб. Одним з ефективних способів підвищення матеріального забезпечення населення стала трудова міграція.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Для проведення дослідження і виявлення обсягів трудових міграцій українців за межі країни було використано статистичні дані Державної служби статистики України за період 2008-2019 роки. Екстраполяція отриманих результатів на все населення дала змогу оцінити чисельність трудових мігрантів, тобто громадян, які хоча б раз упродовж досліджуваного періоду виїжджали за кордон з метою працевлаштування або працювали за кордоном на вказаний момент. За підрахунками 2001 р. за межами України працювало понад 2,3 – 2,7 млн. осіб, або понад 10% працездатного населення країни. В 2008 р. було виявлено 1,5 млн. трудових мігрантів, які були працевлаштовані за кордоном, або 5,1% від працездатного населення. Вже у 2012 р. цей показник становив 1,2 млн. осіб. Окремо варто звернути увагу на частку осіб працездатного віку серед загальної кількості трудових мігрантів (тобто осіб у віці 15-70 років) - 3,4%. За даними 2019 р. їхня чисельність зросла до 1,3 млн. осіб, а частка в населенні відповідного віку до 4,5% (в дослідженні не підраховувалась частка від населення тимчасово окупованих територій).

Демографічні та соціологічні обстеження, які проводились в Україні в 2008-2019 роках, дають можливість з'ясувати якісні характеристики трудової міграції з України, а також, завдяки їх періодичному проведенню по всій території країни, тенденції її розвитку.

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що основними країнами призначення українських працівників-мігрантів є сусідні країни – Росія, Польща, Чехія, Угорщина, а також країни Південної Європи (Італія, Іспанія, Португалія). Порівняння результатів 2008, 2012 та 2019 років показує, що поступово розподіл мігрантів за країнами призначення змінювався: частка Росії скорочувалася, а європейських країн, передусім Польщі, зростала (рис. 1). Саме Польща на сьогодні є основною країною призначення трудових мігрантів з України, що обумовлено потребами ринку праці країни, сприятливим для тимчасового (до 6 місяців упродовж року) працевлаштування іноземців законодавством, територіальною та культурною близькістю.

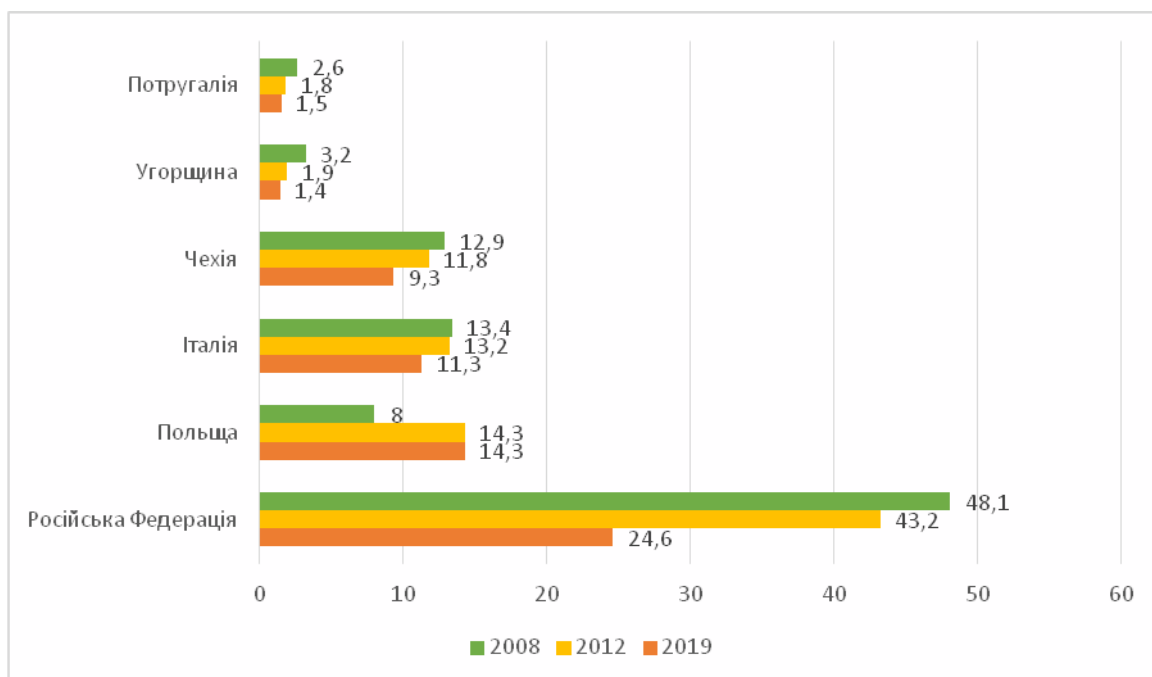

Рис. 1. Частка трудових мігрантів-українців у окремих країнах Європи у 2008, 2012 та 2019 рр. (побудовано автором за джерелом: [1])

За даними 2019 р. понад 2/3 від усієї чисельності мігрантів становили – чоловіки (71,4%), що в цілому відповідає результатам попередніх обстежень (2001 р. – 69,2%, 2008 р. – 62,3%, 2012 р. – 65,6%), однак свідчить про деяке збільшення чоловічої міграції. Дослідження особливостей формування трудових міграційних потоків з України в останні роки, дають підстави стверджувати, що збільшення частки чоловіків пов'язане не лише із потребами ринку

праці країн призначення (будівництво, транспорт), а й виїздом за кордон внаслідок воєнних дій на Сході України [2].

За віковими групами мігранти-чоловіки розподілені в цілому рівномірно з деяким переважанням осіб у віці 40 – 49 років (24%). Разом з тим жінки починають виїжджати на роботу за кордон пізніше за чоловіків, проте продовжують працювати за межами України навіть досягнувши передпенсійного чи й пенсійного віку. Більшість жінок, які мігрують в пошуках роботи за кордон - старші 40 років, а третина з них – старші 50 років.

Трудова міграція нерівномірно охопила територію країни. За даними 2019 р. 69,4% тих, хто виїжджав на роботу за кордон, рекрутувалися з числа мешканців західних областей. Це дещо менше, ніж в 2012 р., коли вони становили 72,4%. Частка вихідців із цього регіону скоротилася за рахунок жителів центральної частини країни, які становили 9,2% мігрантів, тоді як в 2012 р. їх налічувалось лише 3%. Вихідців з Півдня в 2019 р. було 8,6%, Сходу – 6,8%, Півночі – 6% [1].

В оцінці наслідків трудової міграції для України найважливішим компонентом є настрої щодо повернення та їх реалізація. Якщо тимчасова відсутність має позитивні і негативні наслідки, то виїзд з України назавжди – майже виключно негативні. І в цьому контексті дуже оптимістичним видається бажання 65 % потенційних трудових мігрантів повернутися до України навіть за наявності за кордоном постійної роботи. Безперечно, наміри можуть змінитися, але і настрої тих 23 %, хто волів би не повертатися, також не обов'язково реалізуються. Враховуючи, що 41 % українських трудових мігрантів у 2015–2017 рр. молодші за 35 років і тільки 20 % старші за 50, неминучими наслідками масштабного впливу економічно активного населення стануть:

- 1) дефіцит робочої сили за окремими професіями, особливо за робочими, який спочатку охопить місцеві ринки праці, а потім створить загальнодержавний трудовий колапс;
- 2) поглибитися явище демографічного старіння, а отже, і збільшення навантаження на працююче населення;
- 3) посилення демографічної кризи, темпи якої вже впродовж 25 років є найвищими в Європі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зовнішня трудова міграція населення України (за результатами модульного вибіркового обстеження) / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl_ztmz-2017.zip
2. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції Українців: масштаби, причини, наслідки // Демографія та соціальна економіка. – 2018.- № 2 (33). – С. 10–26.
3. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках / Елла Лібанова, Олександр Цимбал, Олег Ярош та Лариса Лісогор; Міжнародне бюро праці. – Женева, МОП, 2016. –123 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/2016_Zvit_rynok_pratsi.pdf
4. Chmielewska I., Dobroczycki G., Puzynkiewicz J. A new wave of Ukrainian migration to Poland. Central European Financial Observer.eu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://financialobserver.eu/poland/a-new-wave-of-ukrainian-migration-to-poland>

Тарчинець Ангеліна

Науковий керівник – доц. Дем'янчук Петро

АНАЛІЗ І ОЦІНКА МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Закарпатська область у медико-демографічному відношенні є порівняно благополучним регіоном України. Зниження чисельності населення тут почалося пізніше, ніж в цілому по Україні і відбувається не такими швидкими темпами.

За даними Головного управління статистики [5] області проживає 1 256 802 населення (це 92 % від кількості населення, яке проживало в області у 2015 році). За його кількістю область серед інших регіонів займає 17-е місце, а за щільністю населення (97 осіб на 1 км²

території) – восьме. Найбільша щільність населення у низинних та передгірних районах, найменша – у гірських. Найбільш густонаселеними районами області є Виноградівський (168 осіб/км²) та Іршавський (112 осіб/км²), найменш заселеним є Воловецький та Великоберезнянський райони, де щільність, відповідно, становить усього 51 і 35 осіб/км².

Закарпатська область належить до низько урбанізованих регіонів України – частка сільського населення становить 62,9 % і є найвищою в нашій державі. У містах проживає 37% населення, у тому числі 116,9 тис. осіб в обласному центрі. Співвідношення мешканців міст та мешканців сіл впродовж останніх років практично не змінюється.

За рівнем народжуваності область упевнено посідає 2-те місце серед регіонів України. В 2018 р. загальний коефіцієнт народжуваності тут становив 11,0‰, тоді як у цілому по Україні – 8,7‰. Ще на початку 1990-х, коли депопуляція охопила більшість областей України, Закарпатська область продовжувала зберігати рівень народжуваності, достатній для простого відтворення населення – понад 2 дитини на одну жінку.

Сумарний коефіцієнт народжуваності (на 1 жінку) в Закарпатській області в 2018 р. становив 1,52 (в Україні 1,2). При цьому в міських поселеннях він не набагато менший, ніж у сільських – 1,46 проти 1,55. Високий рівень народжуваності в цьому регіоні підтримується збігом факторів, які сукупно діють у напрямку зростання інтенсивності народжень. Одним із таких важливих чинників є висока питома вага сільського населення (понад 60%), серед якого зберігаються традиції раннього шлюбу та раннього народження дітей, великої сім'ї, що сприяє підтриманню народжуваності на високому рівні. Тобто, хоча міській і сільській рівні народжуваності в Закарпатській області близькі за сумарним показником, принциповою відмінністю сільської народжуваності є те, що в сільській місцевості зберігається модель раннього дітонародження, з яскраво вираженим максимумом у 21-22 роки. Міські жінки натомість більш інтенсивно народжують у віці понад 27 років.

Середній вік населення 37 років: чоловіки – 35 років, жінки – 39 років.

Починаючи з 2017 р. вперше кількість померлих перевищила число новонароджених. Загальний коефіцієнт природного приросту у 2018 р. опустився до відмітки -1,2‰. За прогнозами вчених-демографів [1] у найближчій перспективі темпи скорочення пришвидшаться й до 2030 р. чисельність населення Закарпаття суттєво зменшиться і становитиме 1 243 000 осіб, що відповідатиме чисельності, яка була у 2009 р. Частка осіб працездатного віку знизиться і становитиме 55,0% (станом на 01.01.2019 р. – 68,2%), відповідно зросте частка осіб старше працездатного віку – на початок 2031 р. до цієї вікової групи належатиме 24,4% населення Закарпатської області (станом на 01.01.2019 р. – 11,8%). Такий невтішний сценарій прогнозують вчені на майбутнє, якщо нічого не зміниться на краще в нашій державі.

Незважаючи на несприятливі тенденції в динаміці смертності в Закарпатській області, молода вікова структура населення і відносно високий рівень народжуваності дозволяють досягати додатних коефіцієнтів природного приросту в багатьох адміністративних районах регіону.

Порівняння показників природного приросту та вікової структури вказує, що в районах із високою часткою осіб похилого віку рівень природного приросту низький. Так, найнижчий коефіцієнт в 2018 р. спостерігався у Великоберезнянському районі. У ньому ж найвища частка населення старше працездатного віку та найнижча – у працездатному (рис. 1). Тячівський і Виноградівський райони мають найнижчий рівень постаріння населення та високий рівень природного приросту.

Рис. 1. Демографічна ситуація в Закарпатській області у 2018 році (побудовано за результатами дослідження)

Загалом, внаслідок збереження народжуваності на відносно високому рівні область має низький рівень постаріння населення. Частка осіб старше працездатного віку тут значно нижча, ніж в середньому по Україні. Натомість вищою є частка інших вікових груп, особливо дітей.

За причинами смерті населення досліджуваного регіону, згідно зі статистичними даними [3], характерний такий їх розподіл (рис. 2): 61,7 % від хвороб системи кровообігу; 12,4 % від новоутворень; 5,7 % від хвороб органів травлення; 5,4 % від зовнішніх причин захворюваності та смертності; 2,7 % від хвороб органів дихання; 2,3 % від інфекційних хвороб; 0,8 % від туберкульозу; 0,06 % від ВІЛ-інфекції.

Онкозахворювання – на другому місці серед усіх захворювань (після серцево-судинних), які є причиною смерті. Тому важливо своєчасно виявляти і проводити профілактику цих хвороб. У 2018 році в закладах охорони здоров'я Закарпатської області зафіксовано 4 тис. онкохворих.

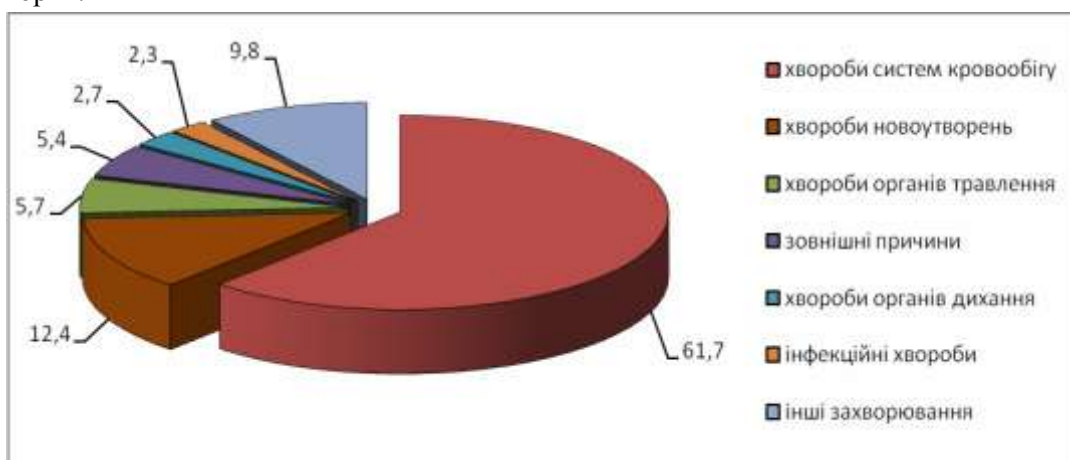

Рис. 2. Розподіл померлих за причинами смерті у Закарпатській області (у підсумку за 2018 р.), %

У структурі захворюваності чоловічого населення провідні місця займають злякисні новоутворення легенів – 15,8%, шкіри – 9,4%, передміхурової залози – 7,6%, шлунка – 6,5 %, ободової кишки – 6,4%, глотки – 6,1%, прямої кишки – 5,9%, сечового міхура – 4,1%, нирки – 3,9%, порожнини рота – 3,7%.

В структурі захворюваності жіночого населення провідні місця займають злякисні новоутворення молочної залози – 19,2%, шкіри – 11,6%, тіла матки – 9,4%, шийки матки – 8,4%, ободової кишки – 5,6%, яєчників – 5,2%, прямої кишки – 4,8%, шлунка – 4,2%, лімфоми – 3,4%, нирки – 3,3%. Минулого року прооперували 14 людей із раком стравоходу, третина з яких – жінки. Раніше таких показників не було.

За свідченням вчених [4], причиною онкозахворювань може бути комплекс факторів: а) фізичні фактори – канцерогени, такі як ультрафіолетове, іонізуюче випромінювання та ін.; б) хімічні канцерогени, такі як азбест, компоненти тютюнового диму, миш'як (забруднювач питної води) та ін.; в) біологічні канцерогени, такі як інфекції, викликані деякими вірусами, бактеріями або паразитами та ін.; г) вік – з віком захворюваність на рак зростає, найімовірніше, через накопичених ризиків розвитку деяких онкологічних захворювань.

Вченими встановлено [4], що ризик раку на 30-35% пов'язаний з неправильним харчуванням, ще стільки ж додає куріння, а також різні інфекційні захворювання (викликані в тому числі вірусами гепатиту В, гепатиту С і деякими типами вірусу папіломи людини та інші) зумовлюють близько 17% пухлин, алкоголь – 4% і тільки по 2% припадає на забруднене зовнішнє середовище і спадковість. Доведено, що ризик розвитку деяких форм раку, таких, наприклад, як рак кишківника або рак молочної залози, зростає на третину в умовах низької фізичної активності.

На третьому місці серед усіх захворювань, які є причиною смерті, знаходяться хвороби органів травлення (5,7%), на четвертому – зовнішні причини (5,4%), далі йдуть хвороби органів дихання (2,7%) та інфекційні захворювання (2,3%); на інші причини смерті припадає 9,8%.

Результати дослідження засвідчують те, що демографічна ситуація у Закарпатській області дещо краща ніж в решти регіонів нашої держави. Тут зафіксовано найменші темпи падіння приросту населення (після Київської області) в Україні. Однак, демографічна ситуація та стан здоров'я населення в Закарпатській області, як свідчать результати досліджень, погіршуються. Це зумовлено різними факторами, у тому числі й розбалансованістю системи охорони здоров'я.

У структурі причин смерті населення найбільшу частку мають летальні випадки: від хвороб системи кровообігу (61,7 %); від новоутворень (12,4 %); від хвороб органів травлення (5,7 %); решта – від інших причин. Високий рівень смертності від хвороб системи кровообігу та новоутворень зумовлений: 1) низьким рівнем виявлення хвороб на ранніх доклінічних стадіях; 2) недостатньою інформованістю населення про чинники ризику та можливості запобігання цим захворюванням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демографічний прогноз до 2031 року виконали спеціалісти Інституту демографії та соціальних досліджень ім. В.М. Птухи. Закарпатська область. Схема планування території. Т. 1. К. 2011. 200 с.
2. Демографічний паспорт території [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Database/Passport/databasetree_uk.asp
3. Держкомстат України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Бюлетень національного канцер-реєстру України №18 «Рак в Україні, 2015-2016: захворюваність, смертність, показники діяльності онкологічної служби» / За ред. О. Колеснік. К.: Національний інститут раку, 2017. 110 с.
5. Статистичний щорічник Закарпаття за 2018 рік. Головне управління статистики у Закарпатській області. Ужгород, 2019. 512 с.

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ БРОДІВСЬКОГО РАЙОНУ

Дослідження стану земельних ресурсів регіону, особливостей їх трансформації, виявлення деградації та наукове обґрунтування шляхів оптимізації і раціоналізації землекористування є особливо актуальним.

Метою статті є аналіз екологічного стану земельних ресурсів Бродівського району.

За даними Головного управління Держземагенства в Львівській області загальна площа земельного фонду Бродівського району становить 116205 га (з урахуванням міста Броди).

У структурі земельного фонду району найбільшу площу сільськогосподарські землі – 67072,3 га (57,8%), ліси і лісовкриті землі – 40004,8 га (34,4%), площа інших категорій земель є значно меншою. Сіножаті займають площу 11294,5 га, пасовища – 12203,7 га. Незначні площі земель водного фонду (1472,5 га) та під відкритими заболоченими землями – 593,2 га.

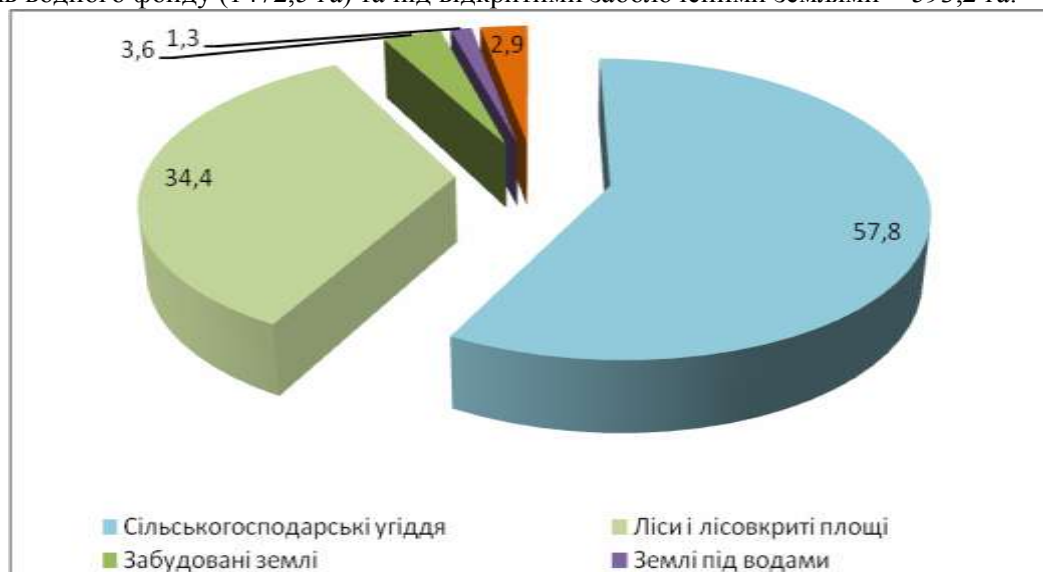

Рис. 1. Структура земельного фонду Бродівського району

Відображені в Земельному кодексі України та в Законі України «Про охорону земель» нормативи в галузі охорони земель і відтворення родючості ґрунтів передбачають запобігання надмірному антропогенному навантаженню на сільськогосподарські землі, зокрема надмірній розораності сільськогосподарських угідь, проте розроблені нормативи оптимального співвідношення земельних угідь (ріллі, багаторічних насаджень, пасовищ, сіножатей, земель полезахисних лісосмуг) для різних природних сільськогосподарських районів [1] не завжди впроваджуються в практику, існують у вигляді відповідних наукових розробок і методичних рекомендацій.

Оцінку екологічного стану земельних угідь Бродівського району нами виконана на основі методики Медведєва В.В. і Лактіонової Т.М. (1998 р.).

За структурою земельного фонду території розраховують коефіцієнт стійкості агроландшафтів K_{ca} , який є аналогом коефіцієнта стійкості угідь і співвідношенням суми площ екологічно стійких угідь (сіножатей, пасовищ, перелогів, лісів, боліт), а також земель, відведених під реабілітацію та регенерацію, до сумарної площі орних земель і багаторічних насаджень. За цим показником до досить стійких належать території з $K_{ca} > 0,7$, до найбільш уразливих – з $K_{ca} < 0,3$. Коефіцієнт стійкості агроландшафтів дає змогу перевірити ефективність проведення роботи з оптимізації земельних угідь.

Коефіцієнт екологічної стійкості земельних угідь ($K_{ст}$) розраховується за формулою:

$$K_{ст} = S_{ст} / S_{ріллі} \quad (1)$$

де - $S_{ст}$, площа стабільних угідь, га; $S_{ріллі}$ - площа ріллі, га.

Ступінь екологічної стійкості земель певного району чи області оцінюють за результатами розрахунку за шкалою:

$K_{ст} > 1$ - стійкі угіддя; 0,7-1 - умовно-стійкі; 0,6-0,7 - середньостійкі; 0,3-0,6 - слабостійкі; $< 0,3$ - нестійкі угіддя.

На основі визначених показників проведено аналіз екологічної стійкості земельних угідь Бродівського району. Середній показник екологічної стійкості земельних угідь району досить високий і становить 2,2. Такий високий показник пояснюється значною залісеністю території району.

Нестійкі і слабостійкі угіддя поширені в південно-східній і центрально-східній частинах району, а саме на території тих сільських рад де найбільшою є площа ріллі: Вербівчицька, Гаївська, Суховільська, Паликоровівська, Пониквянська сільські ради.

Найбільший показник екологічної стійкості характерний для земельних угідь північної і центральної частини району. Максимальних значень він досягає в Ражнівській і Станіславчицькій сільських радах де найбільша площа лісів у структурі земельного фонду.

Одним із показників, який відображає антропогенний вплив на земельні ресурси району є їх еродованість. На основі проведеного аналізу бачимо, що у Бродівському районі найтісніший зв'язок спостерігається між площею поширення еродованих орних земель та їх розміщенням на схилах з крутістю 3–5° та 5–7°. Між показником частки еродованих орних земель та показниками частки орних земель на схилах різної крутизни, за винятком показника частки орних земель із крутістю схилів до 3°, існує прямий зв'язок. Це вказує на те, що збільшення площі орних земель на схилах з крутістю понад 3° супроводжується збільшенням площ еродованих земель [5].

Частка еродованих орних земель у Бродівському районі є незначною, так як 80% площ орних земель знаходиться на схилах крутизною менше 3°.

Показник еродованості залежить не тільки від антропогенного впливу, але і від площі еколого-стабілізуючих угідь. Чим більша площа екологічно стабілізуючих угідь (сіножатей, пасовищ, лісів та ін.) у структурі земельних ресурсів, тим інтенсивність ерозійних процесів менша.

Основними причинами задовільного та критичного екологічного стану земельних ресурсів в Бродівському районі є: недбайливе ставлення до землі, максимальне залучення сільськогосподарських угідь до обробітку, інтенсивні технології, недотримання науково-обґрунтованих сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, нерегульоване внесення мінеральних добрив та невиконання комплексно-ландшафтно-меліоративних, природоохоронних, протиерозійних та інших заходів.

Рис. 2. Частка еродованих орних земель у Бродівському районі

Стан екологічної безпеки аграрного землекористування в Україні значною мірою визначається ефективністю регіональної політики на основі сучасної системи моніторингу якісного стану сільськогосподарських земель. Саме тому необхідно активізувати роботи із землеустрою та агрохімічного обстеження сільськогосподарських земель усіх категорій на

основі єдиних (міжвідомчих) показників (індикаторів, індексів екологічного моніторингу) для оцінки стану екологічної безпеки аграрного землекористування та оптимізувати міжвідомчий обмін інформацією (попередження розходжень в оцінках та використання різних методик розрахунків показників) [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь: Проект постанови Кабінету Міністрів України від 21 січня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dkzr.gov.ua.
2. Головне управління Держгеокадастру у Львівській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://lvivska.land.gov.ua/>
3. Земельні ресурси України / За ред. В.В. Медведєва, Т.М. Лактіонової. — К.: Аграрна наука, 1998. — 150 с.
4. Купінець Л.Є. Жавнерчик О. В. Екологічна безпека аграрного землекористування: теорія і механізми забезпечення: монографія Одеса, 2016. С. 93-94.
5. Стойко Н. Є. Організація використання земель в ерозійно-небезпечних ландшафтах: монографія. Львів, 2005. – 144 с.
6. Третяк А. М. Екологія землекористування. Теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія, 2012. – 436 с.

Гут Вікторія

Науковий керівник – доц. Заблоцький Богдан

**СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ**

Останнє десятиліття в історії України ознаменувалося радикальними реформами, які охопили значну частину сфер діяльності людини та життя суспільства. Зміна адміністративного устрою нашої держави та децентралізація владних повноважень загострили питання пов'язані з ефективним використанням території. Ці обставини обумовили важливість аналізу трансформації земельного фонду для виявлення ефективності використання земельних ресурсів конкретних територій. Особливої уваги потребують приміські землі, які зазнають найбільших структурних змін.

Метою дослідження є аналіз структури земельного фонду Тернопільського району Тернопільської області та виявлення тенденцій трансформації земельних ресурсів.

Трансформація земельних ресурсів, як явище досліджується багатьма науковцями, однак найбільш різноплановими є дослідження в контексті географічних та економічних досліджень. Суттєвий вклад в розвиток теорії з даної проблематики зробили К. М. Бойко, О. В. Бугайчук, М. Я. Височанська, О. І. Гуторов, І. Г. Кириленко, Ю. В. Ліщук, А. Г. Мартин, Д. І. Пшоняк, А. М. Третяк та інші. Регіональні аспекти структури та використання земельних ресурсів досліджували О. С. Будзяк, Б. В. Заблоцький, О. В. Заставецька, В. В. Горлачук, А. Я. Сохнич, М. Р. Питуляк та інші.

Аналіз впливу природних, соціально-економічних та екологічних чинників на зміну структури земельного фонду району виявив суттєве домінування групи соціально-економічних факторів. Базовим соціально-економічним чинником такої зміни є потреба розвитку та зростання потужностей виробництва, об'єктів соціальної сфери та інфраструктури. Реалізація вказаної потреби веде до посилення господарського комплексу регіону, покращення добробуту та умов проживання населення, проте, такий вплив призводить до зменшення площ природних об'єктів та традиційних, роками сформованих агроландшафтів.

За останнє десятиліття характер трансформації земельних ресурсів практично не змінився. Сільськогосподарські землі, які є найбільшою за площею категорією даного ресурсу переводяться в інші, як правило, – в землі під забудову. Рідше змінюють цільове призначення земель лісів та інших лісовкритих площ (див. рис. 1).

Географічні дослідження розвитку господарства та життєдіяльності населення Тернопільського району виявили направленість, характер та інтенсивність впливу конкретних чинників на трансформацію структури його земельного фонду та розподіл змін по території.

По-перше, потужний вплив здійснює наявність на території району обласного адміністративного центру – м. Тернопіль, що суттєво інтенсифікує трансформаційні процеси поблизу міста.

По-друге, внаслідок проведення адміністративної реформи відбувається формування нових ядер трансформаційних процесів, якими стали центри територіальних громад.

По-третє, з метою здешевлення виробництва та зберігання продукції відбувається виведення багатьох господарських об'єктів (підприємств, організацій, складів тощо) за межі м. Тернопіль з подальшим їх розташуванням на території сільських рад у приміській зоні.

По-четверте, наявність значних обсягів вільних фінансових ресурсів у населення (в основному внаслідок активної трудової міграції за межі нашої держави) на фоні тотальної недовіри до банківської системи та інвестиційних проектів спонукає до придбання землі та нерухомості, що у свою чергу сприяє виведенню земель різних категорій під житлову забудову. Особливо активно даний процес проходить на території м. Тернопіль та населених пунктів, які географічно наближені до обласного центру (смт Великі Бірки, с. Байківці, с. Біла, с. Велика Березовиця, с. Великі Гаї, с. Петриків, с. Довжанка та с. Буцнів).

Таким чином, дослідження виявило, що загальні тенденції трансформації земельних ресурсів Тернопільського району та міста Тернополя за останнє десятиліття практично не змінилися – відбувається переведення сільськогосподарських земель в інші категорії, переважно в землі під забудову; сучасні реалії розвитку суспільства накладають свій відбиток на інтенсивність трансформації земельних ресурсів, а також на особливості її просторового перебігу (формується нові ядра, навколо яких дані процеси протікають більш динамічно).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський М. О. Особливості трансформаційних процесів у розвитку аграрного сектора та сільських територій України. Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України : матеріали V Міжнар. наук. конф. Київ, 2010. С. 34-36.
2. Довідка з державної статистичної звітності про наявність земель та розподіл їх за власниками земель, землекористувачами угіддями (за даними форми 6-зем). Тернопільський район. 2000-2019 рр. Держземагентство в Тернопільському районі.
3. Заблоцький Б. В. Ризики сільськогосподарського використання земельних ресурсів Тернопільської області. Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика : мат. міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю географ. фак-ту ТНПУ ім. В. Гнатюка (21-23 трав. 2015 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. С. 199-202.
4. Питуляк М. Р., Питуляк М. В. Земельно-ресурсний потенціал Тернопільської області та ефективність його використання в сучасних умовах господарювання. Наук. зап. Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія: Географія. Тернопіль, 2018. № 1. С. 190-196.
5. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2019 рік. Тернопіль : Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Тернопільській області, 2020. 392 с

*Васильків Наталія
Науковий керівник – доц. Заблоцький Богдан*

ОЦІНКА ВПЛИВУ ДЕМОГРАФІЧНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО ФАКТОРІВ НА ОСВІТУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ М. ПОЧАЇВ КРЕМЕНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Важливими чинниками розвитку країни та її регіонів є економічний, демографічний та соціальний потенціали. До соціального потенціалу відноситься освіта, культура, охорона здоров'я. Саме освіта відіграє дуже важливу роль, адже вона формує свідомого громадянина, здатного успішно працювати на благо власної держави, виховує відповідальне ставлення до обраної професії та й суспільства в цілому. У свою чергу, демографічна та економічна ситуації відіграють неабияку роль у формуванні та трансформації системи освіти як в Україні так і в її окремих регіонах.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Демографічна ситуація в нашій країні погіршується протягом останніх десятиліть – демографи відзначають поширення явища депопуляції населення. Особливо це стосується районів, які є віддаленими від індустріальних центрів і характеризуються як провінційні регіони, прикладом таких є Кременецький район Тернопільської області та містечко Почаїв зокрема. Тут складне демографічне становище та економічний спад неабияк впливають на кількісний та якісний склад освітніх суб'єктів, перспективний розвиток навчальних закладів.

Проблематика впливу економічних та демографічних процесів на розвиток освіти у науковій літературі піднімалася не раз. Та все ж більшість дослідників приділяли увагу кожному з цих аспектів окремо. Крім того, більше висвітлена проблема впливу демографічного та економічного факторів на розвиток вищої освіти. Цю тематику висвітлювали у своїх дослідженнях В. Є. Сафонова, Н. Ф. Стеблюк, В. В. Баранівський, О. М. Коваль, М. І. Кагадій, В. П. Думанська та інші. Проте, проблема впливу економічного та демографічного факторів як взаємопов'язаних та взаємозалежних складових на розвиток освіти регіону висвітлені недостатньо.

Метою та завданням статті є: аналіз впливу демографічного та економічного факторів на функціонування та розвиток закладів освіти м. Почаїв Кременецького району Тернопільської області.

Почаїв, як і багато провінційних міст України, зіткнувся із багатьма проблемами, які переважно негативно впливають на освітній потенціал. Часто проблеми освіти викликані складною економічною ситуацією та несприятливими демографічними процесами.

Структура освіти Почаєва включає в себе такі рівні освітньої системи: дошкільна освіта, загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, позашкільна освіта. Освітні заклади є одними із основних роботодавців містечка, так станом 01.09.2019 р. у них працювало 372 особи, що складає близько 9,8 % усього працездатного населення Почаєва.

Впродовж останніх десяти років демографічна ситуація в містечку має негативну тенденцію (табл. 1). Аналіз чисельності наявного населення міста протягом десятиріччя показав скорочення на 84 особи [3], хоча, статистичні дані за 2011-2013 рр. вказують на тимчасове зростання населення за рахунок збільшення природного приросту (табл. 2).

Таблиця 1

*Чисельність мешканців м. Почаїв (2010-2019 рр.), осіб**

Територія / рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Почаїв (та Затишшя)	7819	7848	7904	7919	7906	7904	7895	7870	7820	7735
Кременецький район	69400	69200	69100	68905	68700	68617	68260	67791	67276	6790

* За даними статистичного щорічника Тернопільської області (2010-2019 рр.).

Зростання народжуваності у 2010-2013 рр. вплинуло на збільшення кількості дітей дошкільного віку – із 605 осіб (2012 р.) до 872 осіб (2017 р.) – 36 %. Ці тенденції сприятливої демографічної ситуації в першу чергу торкнулися *дошкільної освіти*, яка представлена у місті Почаєві лише одним дошкільним навчальним закладом (ДНЗ). У дитячому садку зростає наповнюваність груп відповідно із 246 (2012 р.) до 253 дітей (2016 р.) – 3 %, але кількість посадових одиниць педагогічного складу не збільшилась і протягом останніх п'яти років становить 49 осіб [3]. У період 2017 - 2019 рр. кількість дітей дошкільного віку скоротилася на 5 % і становила 831 особу [3]. Прогнози й надалі є невтішними як у місті так і в регіоні. А це може призвести до скорочення частки дітей зайнятих дошкільною освітою. На даний час дошкільною освітою охоплено лише 24 % дошкільнят, що підтверджує загальноукраїнську тенденцію охоплення дошкільною освітою дітей сільської місцевості, яке є набагато нижчою ніж у великих містах (87 %) [4]. Низький показник збільшення кількості дошкільнят, які відвідують ДНЗ спричинений також зростанням рівня безробіття, якщо у 2013 р. показник становив 348 жителів міста то 2019 р. він зріс на 24 % і сягнув 431 осіб [3]. Серед зареєстрованих безробітних більшу частку становлять жінки, які мають можливість самостійно піклуватися про своїх дітей.

Природний та міграційний рух населення м. Почаїв, осіб*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Народжені	146	155	167	189	133	125	148	124	117	100
Померлі	142	141	137	165	142	130	155	130	147	165
Природний приріст	4	14	30	24	-9	-5	-7	-6	-30	-65
Прибулі	124	149	190	161	154	153	145	143	134	132
Вибулі	161	142	164	160	158	150	147	162	154	147
Сальдо міграції	-37	-7	26	-9	-4	3	-2	-19	-20	-15
Разом (+ / -)	-23	9	56	15	-13	-2	-9	-25	-50	-85

* За даними Почаївської міської ради Кременецького району Тернопільської області

Загальна середня освіта є також чутливою до демографічних, економічних та соціальних змін, які відбуваються у суспільстві. Цей рівень освіти в Почаєві представлений трьома навчальними закладами: опорний заклад Почаївська ЗОШ І-ІІІ ст., філія Старотараська ЗОШ І-ІІ ст., філія Затишанська ЗОШ І ст. Найбільш несприятливий демографічний та економічний клімат відреагували філії ОЗ Почаївська ЗОШ, де проходить поступове зменшення учнів (рис. 1).

Рис. 1. Відсоткова зміна кількісного складу учнів упродовж 2015-2020 н.р. у школах Почаївської МОТГ*

* За даними Відділу освіти, молоді і спорту Почаївської міської ради.

Це ще раз засвідчує про те, що сільські школи регіону як і в Україні в цілому занепадають. Розмір класів значно скоротився і на вчителів тепер припадає істотно менше учнів. Тим часом дві третини українських шкіл розміщені в селах, у них працює половина вчителів, але навчається – менше третини школярів країни. При цьому маленькі сільські школи дають

істотно гірші навчальні результати, про що свідчать і результати ЗНО, і моніторинг компетентностей випускників початкової школи, що ще раз спонукає до оптимізації шкіл.

Почаївська ЗОШ І-ІІІ ст., у 2018 р. стала опорним закладом. За останні п'ять років кількість її учнів зростає і становить на даний час 1478 здобувачів освіти. Збільшується наповненість класів, яке в середньому становить 30 осіб. Цьому посприяло збільшення народжуваності у 2011 - 2013 рр., а також те, що частина батьків – жителів навколишніх сіл, оцінює якість освітніх послуг ЗОШ і вважає доцільним здобування освіти їхніми дітьми саме у цьому закладі.

Згідно із Законом України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 року у Почаївській ЗОШ діють як очна так і індивідуальна форми навчання, приділяється значна увага інклюзивній освіті, у якій зараз задіяно 19 здобувачів освіти та 8 педагогів, асистентів. На якість середньої освіти впливає технічна оснащеність школи, комфортабельність шкільних приміщень, налагоджена система харчування, що сприяє зростанню бюджетних видатків призначених для школи (за останні 5 років зросли на 45 %) [4].

Покращенню якості освіти сприяє оновлення педагогічного складу, у Почаївській ЗОШ за останні роки він оновився на 18 %, середній вік педагогічних працівників станом на 01.09.2020 р. – 34 роки. Загальна кількість педагогічних працівників на даний час становить 137 осіб, на одного працівника припадає 10,7 умовного учня. Та все ж у Почаївському ОЗ, як і в Україні, зберігається тенденція зниження престижності педагогічної професії.

Створення ефективної системи *професійної освіти* – одна зі складових економічного зростання держави, сталого розвитку суспільства, запорука професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку особистості упродовж життя. З погляду демографії та економіки, найважливішими функціями професійно-технічної освіти є забезпечення професійної адаптації до трудового життя та соціалізація молоді, професійна адаптація безробітних, а також інших соціально-вразливих категорій населення, яким складно реалізувати себе у професійній діяльності. У даний час значення цих функцій дещо втрачено, хоча їх актуальність для суспільства не зменшилась, а навпаки зросла. Нажаль, сьогодні лише 20 % випускників українських шкіл обирають навчання у профтехучилищах, однак в Європі в середньому цей показник становить 40 %, а в деяких країнах ЄС сягає 70 %. Прикладом цього може стати Держаний навчальний заклад «Почаївське вище професійне училище», в якому кількість здобувачів освіти скоротилася із 502 (2015-2016 н. р.) до 367 (2020-2021 н. р.) – на 29,8 %, а кількість педпрацівників скоротилася із 84 (2015-2016 н. р.) до 67 (2020-2021 н. р.) – на 20,2 %. Аналіз виявив, що виникла диспропорція між скороченням кількості учнів і педагогів. Це призвело до того, що значна частина освітян не мають повного педагогічного навантаження і працюють на 0,6 - 0,8 % педагогічної ставки. така тенденція може й надалі поглиблюватися. Підвищити престиж робітничих професій і якості професійної освіти можна завдяки модернізації освітнього середовища, залучення до навчання працівників з виробництв та сфери послуг, стимулювання професійного розвитку педагогів закладу. Також слід створити необхідні навчальні умови для людей з особливими освітніми потребами.

Демографічні та економічні чинники вплинули також на розвиток *позашкільної освіти*, яка представлена в Почасві дитячою школою мистецтв та Почаївською дитячою музичною школою естетичного виховання. Тут відбувався спад до 2016 р., але за останні чотири роки кількість дітей значно зросла із 450 до 785. До демографічного чинника, який вплинув на кількість вихованців закладів, додалися ще адміністративні зміни, а саме створення у 2015 р. Почаївської об'єднаної територіальної громади, оскільки до міських вихованців додалися діти із сільської місцевості. Якщо, у 2015 р. кількість вихованців становила 15 осіб, то у 2020 р. – 100 осіб. Основними проблемами закладів позашкільної освіти є проблема нестачі приміщень та технічного оснащення.

Отже, демографічні та економічні чинники мають безпосередній вплив на освіту регіону через зміну кількості здобувачів освіти а також зміну умов та якості надання освітніх послуг у 2016-2020 роках. Проте зменшення народжуваності, від'ємне міграційне сальдо, складна економічна ситуація, неprestижність педагогічної професії упродовж останніх років може призвести до зниження якості освіти та подальшої оптимізації закладів освіти регіону.

Водночас, у 2019-2020 н. р. з огляду на пандемію COVID-19 та запроваджені карантинні обмеження, перед системою освіти як України в цілому так і регіону зокрема постали нові виклики, пов'язані з забезпеченням безперервного освітнього процесу в умовах впровадження

дистанційної освіти. Усе це спонукає посилювати складові реформи освітньої галузі, пов'язані з інформатизацією освітнього простору, із забезпеченням закладів освіти доступом до мережі Інтернет, а здобувачів освіти і педагогічних працівників – цифровими пристроями та електронними освітніми ресурсами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної ради України. 2019. № 2657-VIII. 2661 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2019 рік / ред. А. А. Чорний; Держ. служба статистики України, Головне управління статистики у Тернопільській області. Тернопіль, 2020. 439 с.
3. Паспорт Почаївської міської об'єднаної територіальної громади. URL: <http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2007/03/Passport-Pochayv-.pdf>.
4. Совсун І. Р. В режимі виживання. URL: <https://zn.ua/ukr/ukraina-1991-2020/u-rezhimi-vizhivannja.html>.
5. Сафонова В. Є. Прогнозні аспекти розвитку вищої освіти в умовах демографічної кризи в Україні. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_ekon/2009/15.pdf.
6. Кравчук О. Я. Демографічна ситуація в Тернопільській області: сучасні проблеми та прогнози. Інноваційна економіка. 2011. № 3. С. 262-265.

Гоменюк Іванна

Науковий керівник – доцент Питуляк Мирослава

ОСОБЛИВОСТІ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ ДП «ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ЛІСГОСП»

Ліси є складною еколого-економічною системою і виконують ряд важливих функцій.

Дослідження лісів центральної частини області є актуальним, оскільки вони зазнають значного антропогенного впливу.

Метою статті є аналіз лісистості та категорій лісів ДП «Тернопільський лісгосп».

Площа земель ДП «Тернопільський лісгосп» складає 26015,0га, в тому числі вкрита лісом – 23913,2 га (91,9%). До складу підприємства входить 8 лісництв Микулинецьке, Скалатське, Терехівлянське, Тернопільське, Мшанецьке, Збаразьке, Залозецьке, Буданівське (рис.1). Частка земель вкритих лісовою рослинністю коливається в межах від 91,3% в Скалатському лісництві до 96,1% у Тернопільському лісництві. Лісові ділянки, що не вкриті лісовою рослинністю представлені лісовими розсадниками, плантаціями, рідколіссями, згарищами, зрубам, галявинами, біогалявинами, лісовими шляхами, просіками та іншим.

У структурі загальної площі лісового фонду переважають лісові культури (57,3%), які займають площу 14606,0 га і лісові розсадники – 36,4%.

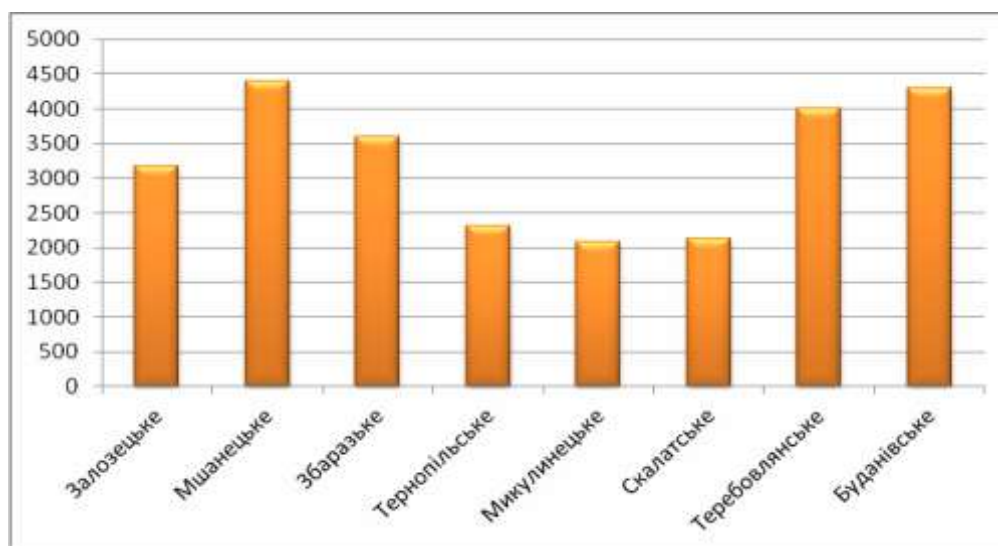

Рис. 1. Площа лісництв «ДП Тернопільське лісове господарство», (га) (побудовано за [2])

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

У структурі нелісових земель орні землі, сіножаті і болота, частка яких становить відповідно 19,5%, 23,3%, 13,4%. У структурі лісового фонду найбільша частка земель вкритих лісовою рослинністю (лісових ділянок) – 97,9% (рис.2).

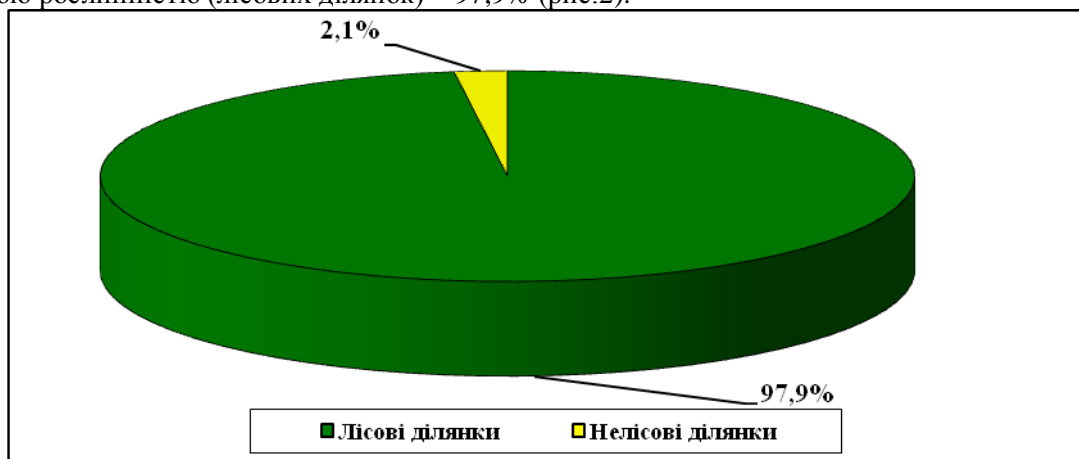

Рис. 2. Розподіл загальної площі лісового фонду за категоріями лісових (побудовано за [2])

ДП «Тернопільський лісгосп» знаходиться в центральній частині області, яка характеризується низькою залісненістю: Збаразький – 9,1%, Підволочиський – 5,1%, Терехівський – 8,4%, Тернопільський – 7,9%, Зборівський – 11,% райони.

Існуючий поділ площі на категорії лісів відповідає господарському призначенню, природним та економічним умовам району розташування лісгоспу, має позитивний вплив на стан ведення лісового господарства, приведений у відповідність з вимогами сучасного природоохоронного законодавства, і сприятиме охороні навколишнього середовища, збільшенню рекреаційної ролі лісів, збереженню цінних ділянок високопродуктивних насаджень, ділянок з наявністю реліктових рослин.

Існуючий поділ лісів на категорії проведено згідно Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, затверджених постановою КМ України від 16.05.2007 року №733 та затверджений наказом Державного агентства лісових ресурсів України №556 від 25.12.2014 р.

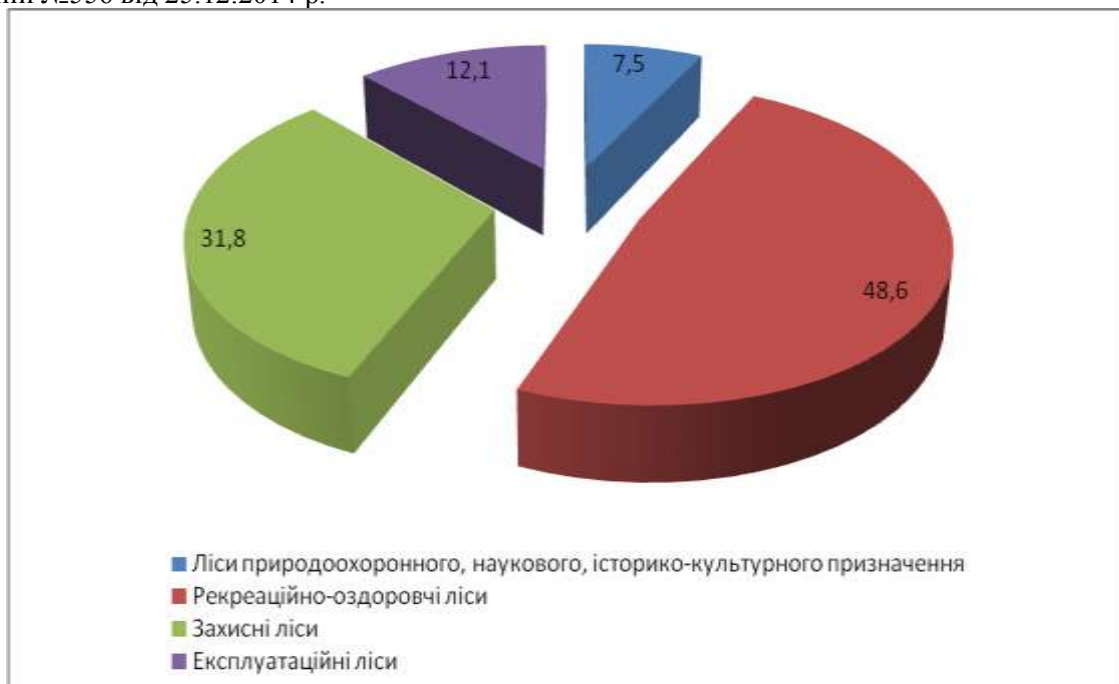

Рис. 3. Розподіл лісів ДП «Тернопільський лісгосп» за категоріями, % (побудовано за)

Найбільшу площу в ДП «Тернопільський лісгосп» займають рекреаційно-оздоровчі ліси – 12655,5 га (48,6%), які розміщені по території лісгоспу нерівномірно. Найбільша частка їх в

Микулинецькому лісництві – 98,1%. Найбільшу площу вони займають в Теробовлянському лісництві (3668,3 га). Значна частка рекреаційно-оздоровчих лісів в більшості лісництв лісгоспу і коливається від 83,8% до 98,1%. Найменша частка рекреаційно-оздоровчих лісів в Буданівському (1,8%) і Залозецькому (9,5%) лісництвах.

Ліси природоохоронного, наукового та історико-культурного призначення в Тернопільському лісгоспі займають незначну площу – 1950,0 га, що становить 7,5%.

Захисні ліси на території лісгоспу займають 8266,0 га. Найбільша частка цих лісів у Залозецькому (92,2%) і Мшанецькому лісництвах (66,3%).

Експлуатаційні ліси представлені на території Буданівського лісництва і займають площу 3142,9 га. Разом з тим зазначимо, що на території всіх лісництв частина лісів має особливий режим користування і є можливою для експлуатації.

Породний склад у всіх категоріях лісів характеризується домінуванням твердолистяних порід, частка яких становить 86,4%.

Отже, ліси ДП «Тернопільський лісгосп» належать до чотирьох категорій, характеризуються різноманітністю породного складу в якому переважають дуб звичайний, граб звичайний, ясен звичайний.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Географія Тернопільської області: монографія. В 2-х т. Т.1 Природні умови та ресурси // ТНПУ ім. В.Гнатюка. – Тернопіль: Крок, 2017 с. 504 с.
2. Проект організації і розвитку лісового господарства ДП «Тернопільський лісгосп» Тернопільського обласного управління лісового та мисливського господарства. – Львів 2010 р. – 194 с.
3. Тернопільське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://ternopillis.gov.ua/golovna.html>

*Дутка Андрій
Науковий керівник – доц. Питуляк Микола*

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ ГУСЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ

Актуальність проведених досліджень. Район дослідження має багаті ресурси для формування рекреаційного господарства. Серед них виділяють природні, історико-культурні, соціально-економічні. За умови їх раціонального використання в регіоні можуть розвиватися різні види рекреаційної діяльності. Тому важливим є визначення найбільш оптимальних напрямків розвитку рекреаційної діяльності на основі використання місцевих рекреаційних ресурсів.

Метою статті є дослідження рекреаційного потенціалу Гусятинського району.

Однією із галузей, яка в сучасних умовах починає відроджуватися майже у всіх регіонах України, є рекреація. Вона забезпечує потреби населення у відпочинку і оздоровленні, є стимулятором розвитку допоміжних та обслуговуючих галузей, а також важливим чинником, що впливає на рівень та якість життя населення. Для оптимального розвитку цієї галузі важливо вивчити стан ресурсного забезпечення, особливості використання рекреаційного потенціалу, розвиток туристичної інфраструктури, рівень кадрового забезпечення галузі, тобто рівень сформованості та структури рекреаційного господарства.

Актуальним питанням розвитку багатьох регіонів України у зв'язку з визначенням туризму як однієї із пріоритетних галузей є дослідження їх туристсько-рекреаційного потенціалу з метою виявлення характеристик та проблем на регіональному рівні та їх подальше практичне застосування уже на національному. Територія Гусятинського району володіє багатим природно-ресурсним потенціалом, що поряд із яскравими регіональними особливостями створюють всі передумови для розвитку рекреаційної діяльності. Характерною рисою природи Гусятинщини є її різноманітність. Більшу частину займає плоска рівнина з древніми річковими долинами і чітко вираженою Товтровою грядою (Медоборами) [6].

На сучасному етапі важливо з'ясувати сучасний стан використання історико-культурного потенціалу району для виявлення найбільш перспективних видів туризму, які можуть досягти

максимального розвитку на території за умов раціонального використання історико-культурних ресурсів [1].

На території Гусятинського району знаходиться велика кількість історико-культурних туристичних ресурсів. Вони представлені пам'ятками архітектури, сакральними, замковими та музейними ресурсами, археологічними знахідками та подієвими ресурсами. Використання таких об'єктів дає змогу розвивати різноманітні види туризму: пізнавальний, сентиментальний, етнічний, релігійний (в т. ч. паломницький), замковий, фестивальний, сільський зелений туризм та інші.

Із понад 2 тисяч археологічних знахідок у Тернопільській області, шість мають національне значення. Найбільша кількість археологічних ресурсів національного значення розміщена на території Тернопільського та Гусятинського районів. Це ранньопалеолітичні стоянки та городища часів Київської Русі біля сіл Городниця (Богіт) та Крутилів (Звенигород) Гусятинського району [5].

Загальна цінність кожного об'єкта при цьому визначається залежно від його атрактивності з врахуванням розміщення об'єкта у певному типі поселення, на транспортних шляхах, що до закладів розміщення і харчування та стосовно включення об'єкта у туристичні маршрути.

Для зручності оцінювання (співставлення і порівняння оціночних параметрів) важливо ввести поняття "коефіцієнта пізнавальної цінності" (K_p), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок.

Загальна цінність кожного об'єкта при цьому визначається залежно від його атрактивності з врахуванням розміщення об'єкта у певному типі поселення, на транспортних шляхах, що до закладів розміщення і харчування та стосовно включення об'єкта у туристичні маршрути.

Для зручності оцінювання (співставлення і порівняння оціночних параметрів) важливо ввести поняття "коефіцієнта пізнавальної цінності" (K_p), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок.

$$K_p = \frac{A}{A_{max}} \quad (1)$$

де: A - сума балів пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, території (блоку);

A_{max} - максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Виходячи із значення K_p , можна провести наступне ранжування рівнів пізнавальної цінності:

0,86-1,00 – унікальні; 0,65-0,85 – високоатрактивні; 0,45-0,64 – середньоатрактивні; 0,25-0,44 – малоатрактивні; менше 0,25 – неатрактивні.

Проведено таке оцінювання для трьох найбільших населених пунктів району: смт. Гусятин, міста Хоростків і Копичинці

Для смт. Гусятин: $A = 21$; $A_{max} = 47$

$$K_p = \frac{21}{47} = 0,45$$

Виходячи із значення K_p , смт. Гусятин належить до середньоатрактивних населених пунктів.

Для міста Хоростків: $A = 22$; $A_{max} = 47$

$$K_p = \frac{22}{47} = 0,46$$

Виходячи із значення K_p , місто Хоростків належить до середньоатрактивних населених пунктів.

Для міста Копичинці: $A = 20$; $A_{max} = 47$

$$K_p = \frac{20}{47} = 0,42$$

Виходячи із значення K_p , місто Копичинці належить до малоатрактивних населених пунктів.

Цей коефіцієнт зручний для визначення рівня привабливості комплексу історико-культурних ресурсів населених пунктів.

Туризм істотно впливає на близько 50 секторів економіки, насамперед транспорт, торгівлю, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку, і є одним з найбільш перспективних напрямів структурної перебудови економіки. З огляду на те, що створення одного робочого місця у секторі туризму обходиться у десять разів дешевше, ніж у виробництві, ця галузь є однією з найбільш перспективних у питаннях подолання проблеми безробіття (згідно з даними Всесвітньої туристичної організації) [4].

Потужний природно-ресурсний, суспільно-історичний потенціал, його раціональне та повноцінне використання у Тернопільській обл. є передумовами забезпечення її стабільного та стрімкого соціально-економічного розвитку. Основні передумови розвитку туристичної галузі області найоб'єктивніше відображає SWOT-аналіз

SWOT-аналіз туристичної галузі Гусятинського району

<p><i>1. Сильні сторони</i> Вигідне суспільно-географічне положення; Багатий природно-рекреаційний потенціал (лікувальні мінеральні води, лісові, ландшафтні, геоморфологічні (у тім числі спелео-) ресурси, природоохоронні території); унікальна суспільно-історична спадщина; популяризація фестивалівних заходів як унікальних туристично-рекреаційних продуктів; комунікаційна доступність; наявність регіональних програм розвитку туризму в області; зростання конкуренції на ринку туристичних послуг; активна позиція населення щодо розвитку туристичної галузі області</p>	<p><i>2. Слабкі сторони</i> Недостатній рівень розвитку туристичної інфраструктури (низький рівень надання послуг у туристичних закладах; недостатня кількість закладів розміщення та харчування, невпорядкований стан автошляхів); низький рівень реклами та поінформованості населення щодо туристичних програм регіону; недостатній рівень кваліфікації працівників туристичної сфери; відсутність державних програм збереження та відновлення унікальних туристичних пам'яток; високий рівень дигресії популярних туристичних ресурсів і територій; низький рівень попиту на туристичний продукт з боку проведення на території регіону туристичних конференцій, виставок, ярмарок; створення туристичних кластерів; запозичення іноземного досвіду в процесі використання туристичних атракцій</p>
<p><i>3. Можливості</i> Використання географічного положення для збільшення міжобласних туристичних потоків; використання природного потенціалу для розвитку сільського зеленого, екологічного, водного, оздоровчо-лікувального відпочинку; залучення об'єктів історико-культурної спадщини до нових пізнавальних та розважальних туристично-рекреаційних проєктів; облаштування закладів розміщення та відпочинку в місцях із туристичними</p>	<p><i>4. Загрози (перешкоди)</i> Недостатнє фінансування з державного бюджету нових туристичних програм; зменшення кількості іноземних туристів через недосконалість туристичної інфраструктури та низький рівень надання туристичних послуг; невідповідний рівень заробітної плати у туристичній сфері; руйнування архітектурних пам'яток у випадку їх запусіння; зменшення туристичних потоків через низький рівень маркетингу туристичної галузі регіону;</p>

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

атракціями; населення регіону через низький рівень доходів; низький рівень інвестиційної активності туристичної галузі. Впровадження новітніх технологій у процесі здійснення туризму та рекреації; облаштування транспортної інфраструктури дасть змогу збільшити кількість пасажироперевезень у межах області до об'єктів туризму; збільшення кількості готельних закладів та агросадіб дасть змогу здійснювати довготривалий відпочинок поблизу туристичних дестинацій; створення якісного туристичного продукту через зростання конкуренції на ринку туристичних послуг	надмірне використання вичерпних природнорекреаційних ресурсів; недофінансування туристичних програм
---	---

Із цього аналізу випливає, що сильних сторін та можливостей для розвитку рекреаційної діяльності в Гусятинському районі є більше, ніж слабких сторін та перешкод. Реалізація зазначених можливостей потребує значних капіталовкладень та підтримки з боку держави. Проте така стратегія дає змогу в майбутньому отримати позитивний соціально-економічний ефект у межах регіону та його окремих населених пунктів. З огляду на той факт, що туризм впливає на понад 50 секторів економіки регіону, насамперед транспорт, торгівлю, будівництво, сільське господарство і є перспективним напрямом перебудови економіки, туризм в районі варто розвивати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Медведєва К. В. Про методи оцінки регіонального історико-культурного потенціалу / К. В. Медведєва // Регіон-2011. Стратегія оптимального розвитку : матеріали наук.-практ. конф. (10-11 листопада 2011). – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011
2. Основні напрямки оптимізації рекреаційного господарства Тернопільської обл. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://geography.lnu.edu.ua>
3. Підходи до оцінки рекреаційного потенціалу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tourlib.net>
4. Програма розвитку туризму в Гусятинському районі на 2016 – 2020 роки
5. Територіальна організація рекреаційного господарства регіону. / Б.Т. Пушкар, З.М. Пушкар. – Тернопіль: «Вектор» 2014
6. Тернопільська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://oda.te.gov.ua>

*Солярчук Оксана
Науковий керівник – доц. Питуляк Микола*

ДО ПИТАННЯ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ»

Відносинам людини з природою слід забезпечити гармонійне поєднання, що матеріалізуються у створенні культурних ландшафтів, у яких структура раціонально змінена і оптимізована на науковій основі.

У даному інформаційному світі, в період екологічної кризи, на міжнародному рівні розробляється стратегія захисту навколишнього середовища. Один із шляхів виходу з даної кризи є відновлення, збереження і розвиток культурного ландшафту.

Здійснення аналізу і дослідження трактування поняття «культурний ландшафт» на основі літературних, довідкових джерел, встановлення головних чинників їх формування є метою нашого дослідження.

Культурний ландшафт є об'єктом детального вивчення різних наук і наукових напрямів, зокрема історії, культурології, мистецтвознавства, ландшафтної архітектури тощо. Проте з метою розв'язання питань раціонального природокористування це об'єкт дослідження саме антропогенного ландшафтознавства. В українській та зарубіжній географії до цієї проблеми зверталися такі вчені: Ю. Веденін, М. Гродзинський, Я. Данек, Г. Денисик, В. Каганський, В. Калущков, О. Ковальов, Т. Красовська, М. Кулешов, Ф. Мільков, В. Ніколаєв, В. Пашенко, С. Романчук, та інші. В американській та європейській географії концепція культурного ландшафту впроваджена К. Зауером [2]. Проблематика руського культурного ландшафту розроблялася на початку XX століття, а українського – початок XXI століття, активно формується поняттєво-термінологічний апарат, складаються різні підходи, система методів, проводяться польові дослідження.

У вітчизняних наукових ідеях поняття «культурний ландшафт» пройшло еволюцію від елементарного його ототожнення з антропогенним, через розширене визначення з деталізацією всіх його ознак, властивостей та значення до символічного конструкта, що наявний лише у свідомості людини.

В даний час поняття "культурний ландшафт" має такі визначення:

У сучасному ландшафтознавстві культурний ландшафт – це ландшафт, який є ефективним з погляду виконання ним заданих суспільством функцій і при цьому його середовище є сприятливим для життя людини, а деструктивні ландшафтоутворюючі процеси відсутні [4]; це свідомо змінений господарською діяльністю природний ландшафт для виконання ним певних функцій (сільськогосподарських, лісгосподарських, житлових, виробничих тощо), який підтримується людиною в такому стані, який би був максимально наближений до його природного оточення (збереження і відтворення компонентів ландшафтного комплексу) [6]; це різновид антропогенного ландшафту, створеного людиною свідомо, шляхом зміни природного ландшафту у потрібному напрямі для господарських потреб [7]. М.Д. Гродзинський обґрунтовує культурний ландшафт з п'яти точок зору: як антропогенний ландшафт; як оптимальний ландшафт; як регіон; як середовище; як зразок, спадщина.

Г.І. Денисик зазначає: «щоб зрозуміти суть поняття «культурний ландшафт» необхідно мати на увазі таке:

– культурний ландшафт – це антропогенний ландшафт, а тому будь-які спроби віднести до культурних натуральні ландшафти, що часто можуть краще виконувати необхідні для людини господарські, естетичні та інші функції, ніж антропогенні, не можуть мати наукового обґрунтування. Більше того, не кожний натуральний ландшафт, як і антропогенний, придатний для життя та діяльності людей;

– поняття «антропогенний ландшафт» значно ширше ніж «культурний ландшафт». Культурний ландшафт складова антропогенного, тому ототожнювати їх неможливо. Антропогенний ландшафт – це ландшафт створений людиною (загальне поняття), культурний – лише та його частина, що задовольняє ті чи інші «культурні» вимоги окремої особи або суспільства;

– культурні ландшафти не можуть розвиватися самостійно. Це регульовані людиною антропогенні геокомплекси, які необхідно постійно підтримувати в оптимальному для людини стані. У їх структурі домінують ландшафтно-інженерні системи, що часто дає змогу ставити знак рівності між ними. Якщо людина перестає підтримувати функціонування культурного ландшафту, він поступово переходить у ландшафтно-техногенну систему або власне антропогенний ландшафт;

– культурний ландшафт – результат раціонального природокористування й ведення господарства незалежно від суспільного устрою. При всіх формах державного устрою і в різні історичні часи, значимість і продуктивність культурного ландшафту були вищими тих природних (натуральних, натурально-антропогенних та антропогенних) ландшафтів на місці яких вони створені;

– культурний ландшафт не може формуватися стихійно. Це запрограмований ландшафт і його можуть перебудовувати від потреб людини, а тому появу культурного ландшафту та регіони його розповсюдження можна прогнозувати;

– культурний ландшафт функціонує лише заданий, тобто необхідний людині проміжок часу. З припиненням дії людини, він перестає розвиватися, вірніше функціонувати, як культурний [5].

Становленням і розвитком концепції культурного ландшафту в зарубіжних наукових працях найчастіше слід завдячувати ЮНЕСКО.

Все частіше акцентують увагу охороні цілісних історико-культурних і природних територіальних комплексів, що включають в себе: окремі пам'ятки та їх ансамблі; історично характерні типи забудови та об'єкти ландшафтної архітектури; різноманітні форми інженерного облаштування території; природно-технічні системи; біоценози, адаптовані до традиційного природокористування; інші об'єкти, демонструють взаємодію і взаємообумовленість природних і культурних об'єктів, явищ і феноменів. Саме такі утворення складають один з найбільш складних об'єктів історико-культурної спадщини, належить до категорії «культурний ландшафт».

Головними ознаками культурного ландшафту є: гармонізація природної, соціальної та виробничої підсистем; оптимальне та стійке функціонування; мінімізація деструктивних процесів; здорове середовище існування; наявність постійного моніторингу; антропогенне управління, охорона та догляд; високі естетичні якості [4].

Зацікавленість науковців у пізнанні феномену сучасного культурного ландшафту зрозуміла. Це вимагає від науковців детальніших досліджень культурних ландшафтів не лише у межах природних зон, але й у міжзональних геоекотонах де їх формування й подальше функціонування має свої специфічні ознаки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безлатня Л.О. Специфічні ознаки культурних ландшафтів міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України // Геополітика и екогеодинамика регионів. – Симферополь, 2014. – Т. 10. – Вып. 1. – С. 356-358
2. Веденін Ю. А. Культурний ландшафт як об'єкт культурної та природної спадщини // Изв. РАН. Сер. геогр. - 2001. - № 1. - С. 7--14.
3. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля - Вінниця: ПП «О.Власюк», 2011.-270с., іл..
4. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: монографія: у 2 т. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – Т. 2. – 503 с
5. Денисик Г.І. Культурний ландшафт: теорія і практика. – Вінниця, ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – С. 3-4.
6. Єлькіна С. В. Юридична природа «культурного ландшафту» як складова інституту ландшафтного використання та охорони земель // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. - 2014. - Т. 27 (66), № 2. - С. 104-113
7. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць. – Львів : Світ, 2005. – 454 с.
8. Ковальов О.П. Ландшафт культурний і безкультурний // Культурний ландшафт: теорія і практика. Збірник наукових праць [за ред. Г.І. Денисика]. – Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – С. 4-10.
9. Мильков Ф.Н. Основные проблемы физической географии – М. : Высшая школа, 1967. – 251 с

Небесна Лілія

Науковий керівник – доц. Таранова Наталя

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ РОЗПОДІЛ АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ НА ТЕРИТОРІЇ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проблема клімату нашої планети та її мінливості є однією з центральних у сучасній метеорологічній науці. В умовах стрімкого науково-технічного прогресу залежність людства від клімату не зменшилась, а навпаки, значно зросла, завдяки чому дослідження мінливості клімату набули чітко визначеного практичного значення. Протягом останнього десятиліття двадцятого та початку двадцять першого століть виникла потреба у вищому рівні розуміння

кліматичної системи та розвитку можливостей запобігання зміні клімату та, насамперед, небезпечних та стихійних гідрометеорологічних явищ (СГЯ).

Ця проблема стала найбільш гострою через значне збільшення кількості випадків та тривалості цих явищ через зміни кліматичної системи.

Метою даного дослідження є визначення характеру розподілу опадів на станціях Хмельницької області на початку XXI століття в умовах зміни клімату та коливань.

В Україні майже щороку в будь-якому регіоні створюються умови для виникнення стихійних гідрометеорологічних явищ. Раціональне природокористування, вирішення природних та екологічних проблем, довгострокове планування та розміщення різних галузей народного господарства, створення ефективних методів боротьби зі шкідливим впливом стихійних гідрометеорологічних явищ базуються на кліматологічній інформації.

Визначити природу атмосферних явищ, розробити вірогідні методи їх прогнозування та ефективні заходи щодо запобігання значним економічним втратам, подальші комплексні дослідження, вдосконалення та збільшення інформаційної бази із застосуванням сучасних методів статистичного аналізу та чисельного моделювання. У міру накопичення метеорологічної інформації деякі значення, а також імовірнісні характеристики потребують постійного оновлення через те, що СГЯ надзвичайно мінливі в часі та просторі. Проблеми глобальних змін клімату та природних гідрометеорологічних явищ постійно перебувають у центрі уваги Всесвітньої метеорологічної організації (ВМО) та науковців у основних сферах кліматичних досліджень, включаючи небезпечні та природні гідрометеорологічні явища.

Опади є важливою складовою як глобального, так і регіонального клімату. Вони є однією з найважливіших характеристик вологості і є одними з найбільш змінних метеорологічних як у просторі, так і в часі.

Для визначення особливостей просторово-часового розподілу місячної кількості опадів використовували дані за 00, 06, 12 та 18 годин. Динаміку режиму зволоження Хмельницької області розглядали на початку XXI століття.

З огляду на це, потрібно було опрацювати вихідні дані для всіх станцій Хмельницької області за один період спостереження.

Для виявлення закономірностей розподілу опадів були проаналізовані дані всіх метеорологічних станцій та постів у кліматичних довідниках [1; 3; 4], які містять показники опадів з 39 пунктів у Хмельницькій області.

На рисунку 1 показана висота розташування метеорологічних станцій та постів: в північних районах області розташовані переважно на абсолютних висотах 210-250 метрів, в центральній частині Подільської височини на висотах 280-350 метрів, у південній частині території спостерігається диференціація висоти пунктів спостереження від 300-320 м на вододілах до 220-280 м у долинах річок. Абсолютна висота пунктів спостереження за опадами в придністровських регіонах коливається від 220-230 м у вододілах до 140-150 м у долині Дністра та 290-315 м у Товтрах.

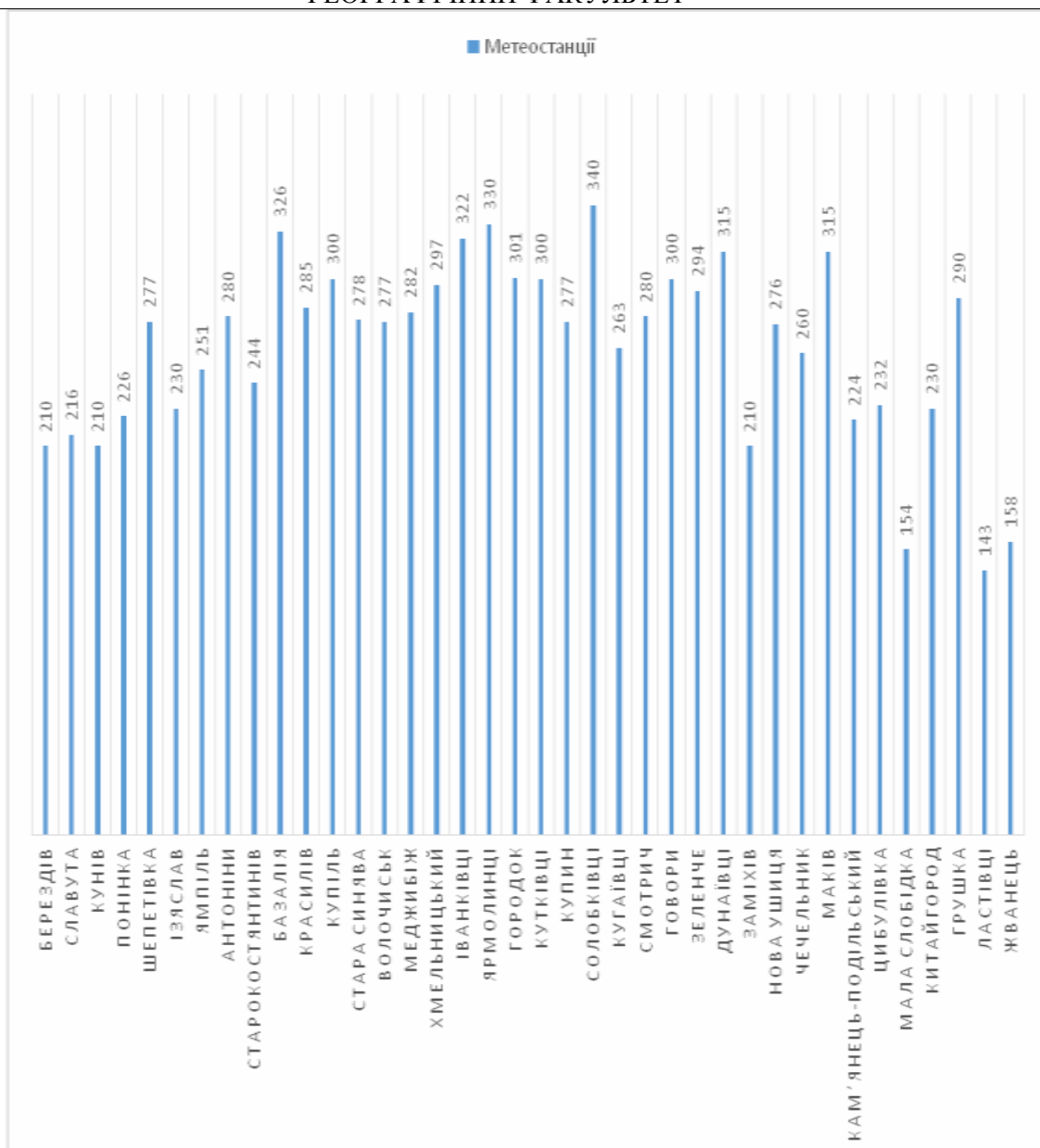

Рис. 1. Висота метеостанцій Хмельницької області над рівнем моря в метрах (побудована автором за даними архіву погоди)

На рисунку 2 представлені дані метеостанцій та постів Хмельницької області про розподіл опадів за місяцями. З даного рисунка чітко бачимо, що найбільш дощовими місяцями є травень та червень.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

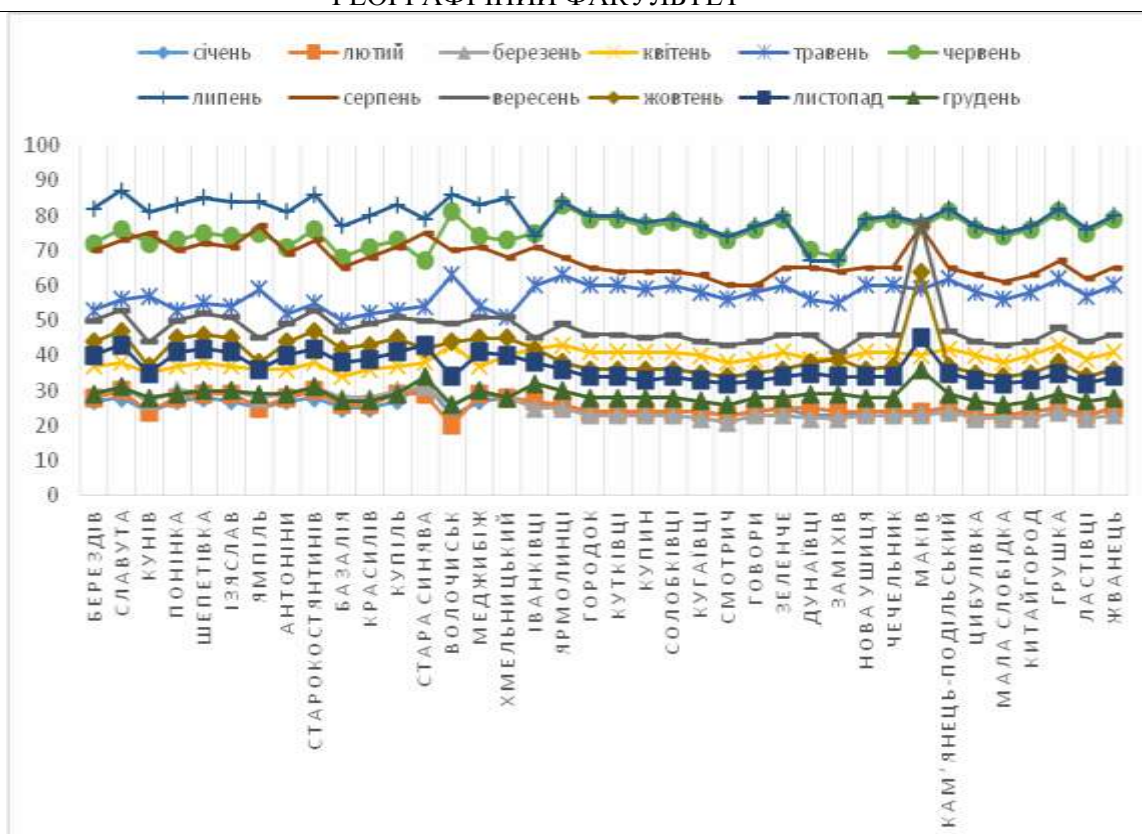

Рис. 2. Розподіл опадів за місяцями Хмельницької області (побудована автором за даними архіву погоди)

Найбільші річні опади в Хмельницькій області характерні для півночі та північного сходу, де випадає 575-600 мм опадів на рік, а в окремі роки від 650 до 700 мм. На рисунку 3 представлені дані метеостанцій та постів Хмельницької області та розподіл опадів за рік.

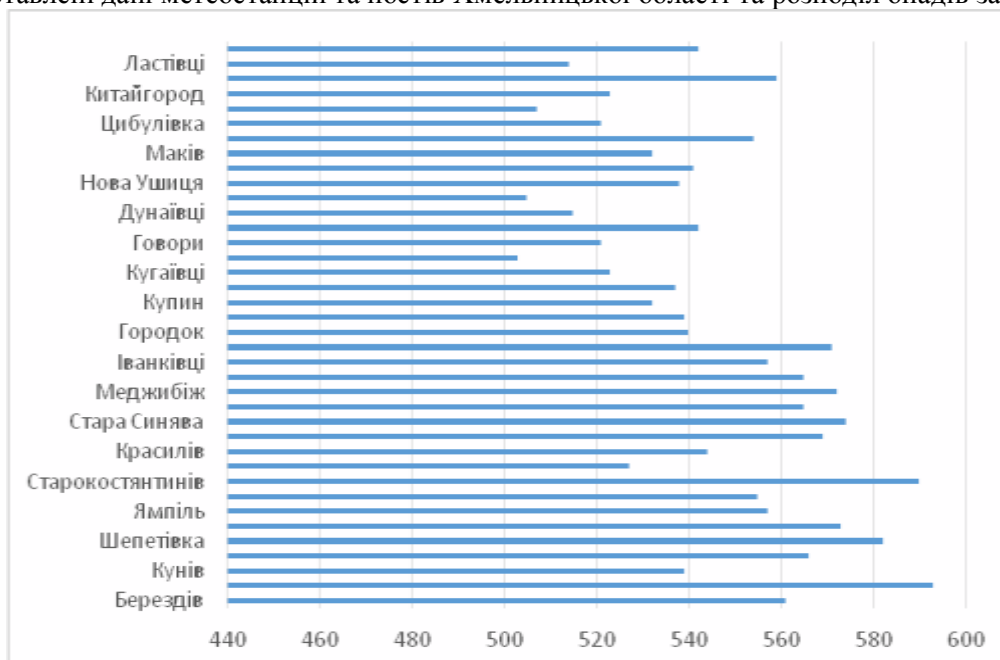

Рис. 3. Розподіл атмосферних опадів за рік в Хмельницької області (побудована автором за даними архіву погоди)

Смуга найбільшої кількості опадів простягається вздовж північних схилів Подільської височини, вона характеризується поступовим зменшенням кількості опадів до 560-550 мм у східному та південно-східному напрямках.

Від Білогорського району до Красилова йде смуга зменшених опадів до 550-530 мм за рік.

На захід від цієї смуги біля меж Лановецького та Підволочиського районів Тернопільської області річна кількість опадів збільшується до 575 мм і більше. Середня частина регіону від Волочиська до Старосинявського та Деражнянського районів та Ярмолинців характеризується зменшенням річних сум із заходу на схід та південний схід із коливаннями від 575 до 550 мм, в окремі роки до 600-650 мм.

У південних та південно-східних районах області кількість опадів зменшується з 550 до 525 мм за рік.

На південно-західних і південних схилах Товтр річна кількість опадів збільшується і часто перевищує 550 мм.

У придністровських частинах річок Збруч, Жванчик, Смотрич, Тернава, Калюс, Лядова та інші річки кількість опадів зменшується до 505-510 мм, а іноді до 501-502 мм.

Через долину Дністра між гирлами річок Жванчик та Смотрич кількість опадів збільшується до 525 мм за рік під впливом адвекції вологого повітря через нижню частину долини Прут від Чорного моря.

Середньорічна кількість опадів на півдні Хмельниччини зменшується з півночі на південь та південний схід з 550 мм за рік до 525 мм за рік і до 510-505-503 мм на південному сході та півдні в долині Дністра.

Середньорічна кількість опадів поступово зменшується з півночі на південь з 550 до 525 мм. На південному заході кількість опадів зменшується з 525 мм до 512-507 мм біля гирл Жванчика та Збруча. В околицях Кам'янця-Подільського річна кількість опадів збільшується з 525 мм до 554 мм. На схід від долини Мукша кількість опадів зменшується з 525 мм до 521-523 мм і 512 мм у долині Дністра у гирлі річки Тернави. На поверхні вододілу висотою 280-300 м між пригірловими частинами долин Студениці та Ушиці річна кількість опадів в околицях села Грушка збільшується до 550 мм.

Протягом року найбільше опадів (70-75%) випадає в теплий період року (370-420 мм).

Місячна кількість опадів найвища влітку: до 80-85 мм у липні, до 79-81 мм у червні та до 65-75 мм у серпні. У північній частині області липень та серпень відрізняються більшою кількістю опадів, ніж на півдні, в серпні різниця сягає 10 мм. У зимові місяці (січень, лютий) кількість опадів зменшується до 30-25 мм на півночі та до 25-23 мм на півдні. Для північної частини області найнижчі місячні опади характерні для січня та лютого, а для південної частини найсухіші березень (21-23 мм). У квітні місячна кількість опадів становить 5-10 мм менший у північній частині області. Для осінніх місяців типове переважаання опадів та днів з опадами на північ від широти Хмельницького району (53-45 мм на півночі, 35-45 мм на півдні), що зумовлено процесами фронтальної циркуляції та рельєфу.

На розподіл опадів впливає орографія, абсолютна висота та експозиція схилів. На кожні 100 м висоти кількість опадів збільшується на 55 мм, а навітряні схили отримують більше опадів, ніж закриті долини та басейни. У долині Дністра на збільшення опадів впливає водосховище та вологе морське повітря, яке сягає сюди по долинах Пруту та Дністра і влітку приносить грози та зливи. Тому кількість опадів збільшується переважно на схилах південної, південно-західної та західної експозицій, а ближче до Дністровського водосховища також південно-східних експозицій.

Спостереження виявили циклічні зміни опадів з частотою 2-4, 5-7, 10-12 та 23-27 років. У посушливі роки на півдні річна кількість опадів зменшується до 400 мм, а на півночі до 500 мм, а у вологі до 600-700 мм.

Кількість днів з опадами коливається від 163-165 днів на півночі до 155-146 днів на рік на півдні Хмельниччини. У Придністровській частині в середньому 150-152 дні з опадами, в тому числі 102-105 днів з дощем і 35-40 днів зі снігом. Середня кількість опадів у Шепетівці становить 1050 годин на рік, а в Кам'янці-Подільському 780 годин на рік. Як у північній, так і в південній частині регіону спостерігається тенденція до зменшення кількості опадів із заходу на схід та південний схід. Холодний період року має набагато більшу кількість днів з опадами тривалої природи та низькою інтенсивністю (15-17 днів на місяць), а влітку кількість днів з опадами набагато менше (11-12 днів на місяць), але вони в основному проливні та високої інтенсивності.

Отже, в розподілі та річному ході опадів на території Хмельницької області виявляються загальні зональні та місцеві закономірності і відміни між північними та південними районами. Найбільше опадів випадає у північних районах області, а найменше у південних, зі зменшенням на схід і південний схід. Особливості орографії і рельєфу, абсолютні висоти вододілів та експозиції схилів річкових долин ускладнюють диференціацію в розподілі та режимах опадів по сезонах та місяцях року. Оцінка розподілу та режиму опадів необхідна для запобігання екологічних проблем та визначення цільового використання земель в різних районах. Таким чином, географічне розташування Хмельницької області формує складний характер атмосферних процесів і відповідно розподіл опадів по її території на початку XXI століття в умовах сучасних змін і коливань клімату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. – М.: ГУГК, 1978. С. 78-104.
2. Архів погоди в Хмельницькій області. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://trp5.ua> (дата звернення: 30.10.2020 р.).
3. Природа Украинской ССР. Климат. К. : Наукова думка, 1984. 308 с.
4. Справочник по климату СССР. Ленинград : Гидрометеоздат, 1969. Вып. 10. Ч. 4. Осадки. 610 с.; Ч. 5. Облачность и атмосферные явления. 161 с.

Сідляк Лілія

Науковий керівник – доц. Таранова Наталія

СЕЗОННА ДИНАМІКА МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ УМОВ МІСТА БУЧАЧА

Актуальність дослідження полягає в тому, що сучасні трансформації навколишнього середовища, які пов'язані з змінами погоди та клімату, в даний час представляють великий науковий інтерес. Дуже важливо контролювати сезонні зміни природних екосистем, щоб виявити зміни кліматичних умов.

Метою даного дослідження є вивчення сезонної динаміки метеорологічних умов міста Бучача протягом осінньо-зимового та весняно-літнього сезону 2007-2010 рр.

Збільшення концентрації CO₂ та інших газів є причиною парникового ефекту, який проявляється у підвищенні температури навколишнього середовища. За останнє століття середня температура на планеті піднялася приблизно на 0,5°C. Зміна цих параметрів середовища з часом дає підстави очікувати, що клімат на Землі в найближчі кілька десятиліть може суттєво змінитися. З початку промислової революції концентрація парникових газів в атмосфері постійно зростала, переважна більшість з яких вуглекислий газ. З 1958 року його вміст у повітрі зріс майже на 15%, що є значним та пов'язаний з антропогенною діяльністю [3].

Зміна температури навколишнього середовища призводить до змін кліматичних умов та реакцію біоти у вигляді пристосування або повного вимирання того чи іншого виду. Зміни температури, опадів та сонячної енергії суттєво впливає на деякі види рослин, продуктивність сортів тощо [2].

Велике значення для моніторингу сезонних погодних умов має метод фенологічних спостережень, за допомогою якого вивчаються зовнішні прояви внутрішньорічних циклічних змін у природі, терміни їх настання та причини, що визначають ці терміни [2].

Дослідженням закономірностей сезонного розвитку екосистем та їх компонентів займається спеціальна наука – фенологія. Інтерес до фенологічної інформації постійно зростає. Вирішення однієї з найбільш актуальних наукових проблем таких як сучасних кліматичних змін – виявилось неможливим без оцінки значення цих змін для стану різних природних середовищ. А фенологічні дані дозволяють дати прямі відповіді на багато питань в рамках обговорення цієї проблеми щодо біологічної складової біосфери [2]. Дані про терміни настання сезонних явищ у природі дають змогу безпосередньо оцінити взаємозв'язок їх змін з динамікою клімату в місті, з мінливими умовами існування біологічних спільнот та організмів. Одним з основних методів вивчення таких реакцій є аналіз довгострокових даних про динаміку певного біотичного показника та метеорологічної ситуації [3].

Невід'ємною частиною такого моніторингу є спостереження сезонних змін структурних характеристик природних екосистем та їх антропогенних модифікацій. Вивчення сезонного

ритму природи має важливе значення для збереження природи та планування природокористування.

Перебіг фенологічних явищ залежить від багатьох кліматичних факторів. Серед таких факторів – температура повітря і ґрунту, освітленість, стан снігового покриву, глибина промерзання ґрунту та ін. У рослин річний цикл тісно пов'язаний з фізичними умовами в нижніх шарах атмосфери – напрям вітру, температура, хмари та опади. Через ці взаємозв'язки фенологічна інформація є дуже надійним показником кліматичних умов певного сезону.

Результат фенологічних спостережень в один момент узагальнюється в природному календарі, який є довідковою таблицею або графіком із середніми багаторічними періодами настання сезонних явищ місцевої природи.

Протягом сезону осінь-зима та весна-літо 2007-2010 рр. було зафіксовано час настання сезонних явищ.

При аналізі природних календарів за досліджуваний період були виявлені відмінності у змінах характеристик різних метеорологічних показників. У деяких випадках відзначається більш пізній початок того чи іншого фенологічного явища, особливо в осінній сезон (набагато пізніше спостерігалось пожовтіння беріз, перехід середньодобових температур нижче +10°C, 0°C, -5°C, -15°C, встановлення постійного снігового покриву, утворення льоду на річках тощо). В окремі роки тривалість безморозного періоду збільшувалася. В осінній період останнім часом відзначається значне потепління.

Зимовий сезон 2009-2010 років виявився набагато холоднішим, ніж минулий. У цей період відзначаються сильні але не тривалі морози, пік яких припадає на січень. Встановлено антициклонічний тип погоди, що супроводжується високими значеннями атмосферного тиску. Зима 2009-2010 рр. відзначилася аномальним холодом, який встановився з кінця листопада (рис. 1).

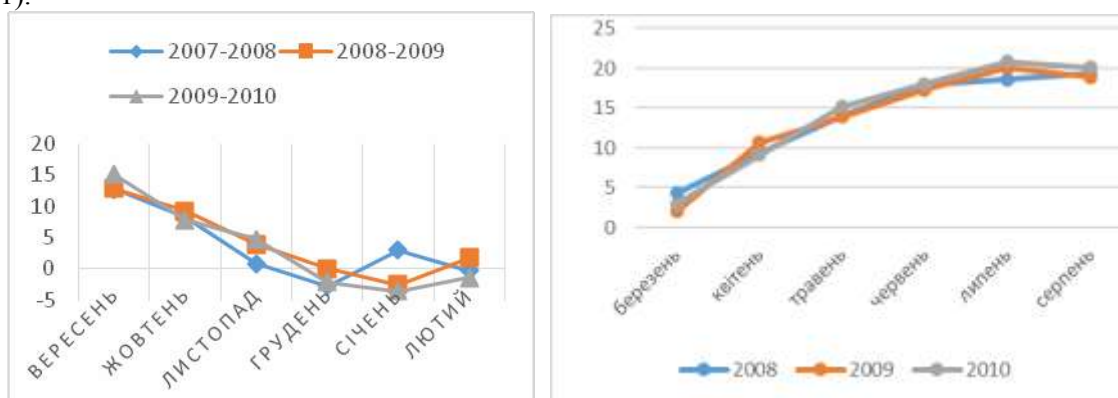

Рис. 1. Середня температура повітря (°C) у м. Бучачі в осінньо-зимовий та весняно-літній сезони 2007-2010 рр. (побудовано автором за даними архіву погоди).

Весняний та літній сезони суттєво не відрізняються один від одного за своїми метеорологічними характеристиками. Отже, березень 2009 року виявився надзвичайно холодним – він характеризується поширеністю низьких додатних температур повітря (до +2°C).

У 2008 році спостерігаються ранні ознаки початку теплої пори року, що є наслідком домінування сприятливих метеорологічних умов.

Навесні та влітку 2009 року відмічалися погодні умови, нетипові для цієї пори року, коли нестабільна погода спостерігалася холоднішою, ніж зазвичай, з частими змінами погодних умов. Середньомісячна температура повітря була приблизно на 1-3°C нижчою за середні довготривалі значення.

Інтенсивне збільшення температури спостерігається з березня по квітень і з квітня по травень. Відбувається чергування морозів з відлигами в окремі роки, викликаючи ранню вегетацію та подальші пошкодження заморозками пагонів рослин.

Весняний сезон характеризується такими кліматичними факторами, як: перехід температурних показників через 0°C, 5°C і 10°C, руйнування снігового покриву, закінчення стійких морозів. Типовим є початок весняного сезону розвиток ранньовесняних рослин, розвиток їх фенофаз з початку вегетації до кінця цвітіння, дозрівання насіння. Для дерев і чагарників – початок набрякання бруньок, масова поява листя, цвітіння.

Для літнього сезону характерними кліматичними факторами є перехід середньодобові температури після 15°C. Інтенсивне нагрівання повітря і ґрунту.

Послаблення фенофаз росту у трав'янистих рослин. Дерева та чагарники мають масове цвітіння та плодоношення. Масове дозрівання насіння у трав'янистих рослин.

Атмосферних опадів випало набагато більше норми. Наслідком нетипових погодних умов у даному регіоні є пізніший початок дат явищ, а структура сезонів року змінюється.

Максимальні значення показників атмосферного тиску – у січні, особливо в найхолодніший місяць 2007 року (742,2 мм рт. ст.), протягом якого атмосферний тиск підвищувався до аномальних значень. Це пов'язано з домінуванням антициклону. Крім того, взимку 2007 року було встановлено значно високий атмосферний тиск – це визначає аномально низькі температури повітря цього періоду (рис. 2).

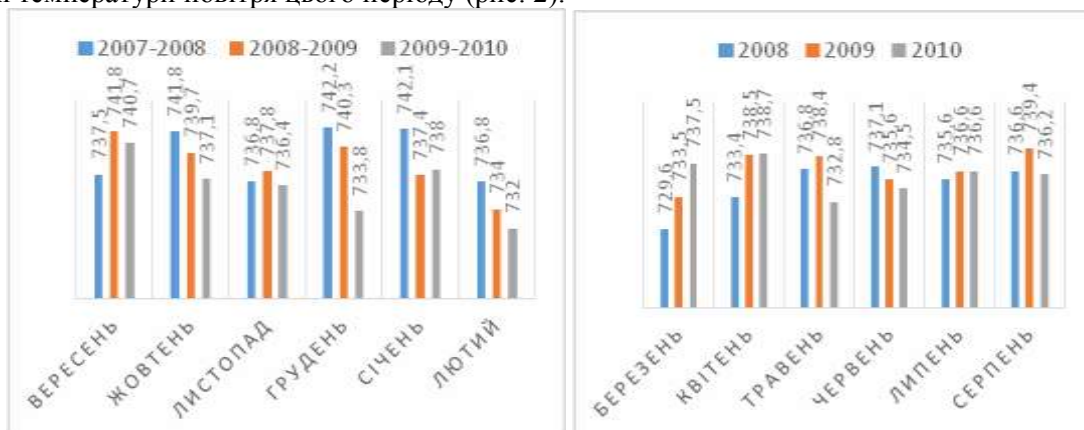

Рис. 2. Середній атмосферний тиск (мм рт. ст.) у м. Бучачі в осінньо-зимовий та весняно-літній сезони 2007-2010 рр. (побудовано автором за даними архіву погоди).

Атмосферний тиск визначає переважання циклонічного та антициклонічного типу погоди і досягає максимальних значень протягом року в холодні періоди.

Атмосферний тиск повітря у літні місяці перевищує значення весняного періоду. У серпні 2009 року через стійку спекотну погоду атмосферний тиск повітря досягав 739,4 мм. рт. ст. і перевищив липневі значення, а в серпні 2010 року тиск повітря становив 736,2 мм. рт. ст., тобто переважали циклонічні типи погоди (рис. 2).

Протягом трьох осінніх сезонів спостерігається загальне підвищення вологості повітря, значення якого знаходяться в межах 90%. Це підтверджує особливості кліматичних особливостей досліджуваної території. Оскільки протягом осені 2009 р. випала велика кількість атмосферних опадів, середньомісячні показники відносної вологості повітря також мають великі значення, які перевищують значення відповідного сезону 2007-2008 рр. (рис. 3).

Зимовий період не відрізняється високими показниками відносної вологості, яка набуває тенденції до зменшення з кожним роком. Значення вологості повітря безпосередньо пов'язане з режимом опадів. Найнижча відносна вологість повітря була встановлена в кінці весни – на початку літа, що характерно для клімату нашої місцевості, а максимальна – у серпні. Ці значення характеризують регулярний розподіл вологості у повітрі. Весняно-літній сезон 2010 року характеризується значеннями вологості повітря набагато вищими за норму (рис. 3).

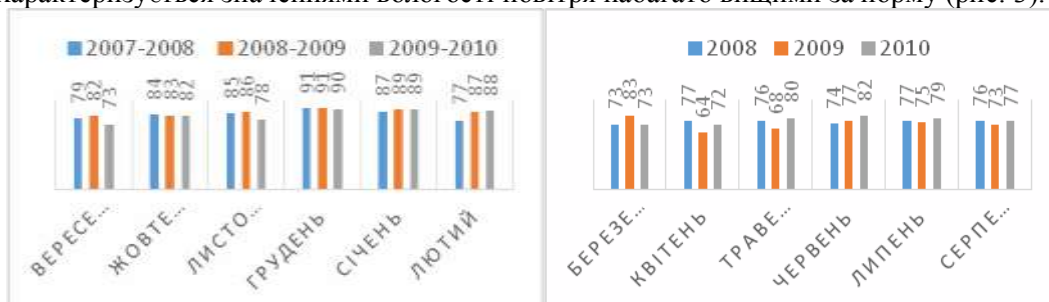

Рис. 3. Середня відносна вологість повітря (%) у м. Бучачі в осінньо-зимовий та весняно-літній сезони 2007-2010 рр. (побудовано автором за даними архіву погоди).

Сніговий покрив є одним з головних факторів формування клімату, і його вивчення особливо важливо в нашому регіоні. Сніговий покрив формує мікроклімат підстилаючої поверхні в морозний період і визначає фенологічну активність рослинності та живих організмів. Час утворення та танення снігу з поверхні визначає тривалість морозного періоду.

Середнє довгострокове значення товщини снігового покриву становить 6,6 см (рис. 4). Терміни формування та танення снігового покриву є одним з основних показників динаміки кліматичних умов місцевості та характеризують тривалість морозного періоду. Вже багато років постійний сніговий покрив встановлюється у другій половині листопада. Аномально високі температури повітря восени 2008 та 2010 років призвели до пізнього виникнення снігового покриву – у січні та, як наслідок, порушення біоритмів фауни.

На початку зими сніговий покрив може довго не лягати на землю. Під час частих відлиг у грудні новорічні свята часто проходять без снігу. Ясних, сонячних днів не більше 5. Тривалість ночі в грудні досягає 16 годин, а день триває лише 8 годин. Сильні морози не часто спостерігаються, а відлиги трапляються майже регулярно. Сніговий покрив незначний не більше 20,3 см. Умови життя тварин відносно сприятливі.

Найбільша товщина снігового покриву припадає на грудень-січень-лютий. Метеорологічні умови в березні 2009 та 2010 років сприяли наявності 2,9 та 5,5 см товщі снігового покриву (рис. 4).

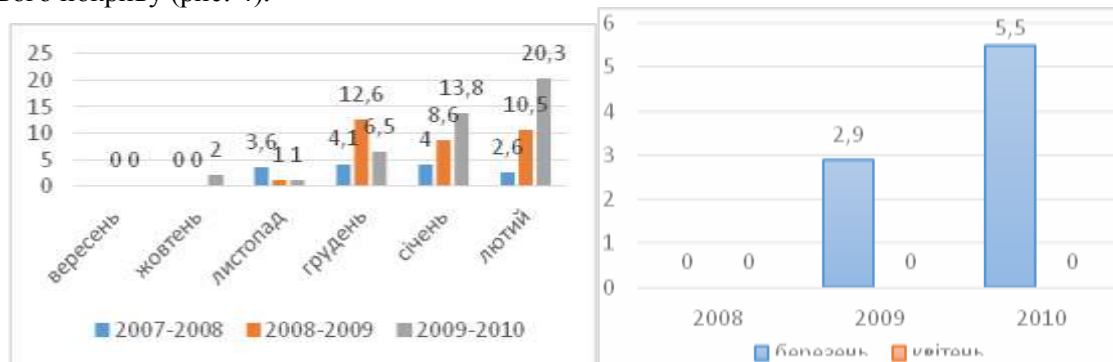

Рис. 4. Середня висота снігового покриву (см) у м. Бучачі в осінньо-зимовий та весняний сезони 2007-2010 рр. (побудовано автором за даними архіву погоди).

Фенологічні спостереження особливо актуальні, оскільки в наш час поширюється думка про глобального потепління, що виражається в швидких змінах термінів та характеристик сезонів не тільки в даному регіоні, але і по всій планеті.

Отже, фенологічна інформація у довгостроковій перспективі має велике значення для розуміння взаємозв'язку між розподілом метеовеличин та зміною клімату. Рослини чітко реагують на зміну температури, а тривалість вегетаційного періоду пов'язаний з кліматичними умовами в даному регіоні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архів погоди в Бучачі // rp5.ua URL: <https://rp5.ua/> (дата звернення: 20.10.2020 р.).
2. Таранова Н. Б. Щоденник із сезонних спостережень: методична розробка для студентів 2 курсу географічних спеціальностей вузів. Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. 148 с.
3. Фекета І. Ю. Феноспостереження як складова частина моніторингу кліматичних змін / Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Географія. Землеустрій. Природокористування. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 2. С. 26-31

Aikaterini-Sotiria Argyriou
Master's Degree student
Geography faculty Supervisor:
PhD in Geographic sciences, Associate Professor Taranova N.B.

FACTORS THAT CONTRIBUTE TO THE FORMATION OF FOREIGN POLICY

The Humanity in its effort to understand the world, in recent decades has been increasingly concerned with geopolitics. Geopolitics is an extremely important tool of theoretical analysis that aims to interpret and predict the processes and ways in which a political entity seeks to gain or increase its power in the international environment. In other words, it constitutes the "geography of power", reducing the science of Geography and the concept of "space" to important parameters in the process of interpreting the entanglement of international relations. In geopolitical narratives, the concepts of space and geography are of particular value as space is perceived as a source of wealth as well as a distance from a starting point to a destination. In this sense, geopolitics is a dynamic approach combined with technological development. Technology creates new sources of wealth and devalues others, while at the same time discovering new ways of transporting and communicating, which is constantly changing the data and the correlations of forces [6].

The purpose of this study is to investigate the factors that shape the content of foreign policy.

Foreign policy and the behavior of states in the international arena in general, is based on a number of factors, which come from the domestic space, its structural and functional nature, as well as from the international environment, influences and dependencies on the indoor environment. The foreign policy of a state is exercised serving its goals and aspirations to maintain its territorial integrity and power in times of both war and peace. The success of the strategies chosen in each case depends on the factors that determine the power. It is a fact that the territorial area affects the relative power while at the same time the natural resources affect the population density and the economic structures, which are an important factor in shaping and exercising foreign policy [5]. The factors that influence the formation of a state's foreign policy are none other than the geopolitical importance of the state, the size of the population and the natural resources or otherwise the wealth of a state [3].

The geopolitical factor. It is a relatively stable factor that largely and for a long time determined the foreign policy of a country, basically expressing the political importance that the geographical and strategic position of a state attaches. Some important aspects of foreign policy and military strategy are directly related to the geographical conditions of a state and to the political assessment of these conditions. Space, topography, location, climate combined with population, communication opportunities, agriculture, industry and technology, natural resources and their exploitation are factors of power of a state and are connected with geopolitical. In the past, geopolitics has played a major role in shaping state policy. The geographical location itself was an important constant. For example, the position of Austria, and France, determined the diplomatic policy of these countries. Britain's island position has enabled its political and military leadership to stay away from European crises (as we will see in the next chapter) and conflicts and to intervene vigorously when conditions were favorable for it. In other cases, the power struggle will bring some areas to the fore while others will temporarily remain in the background, resulting in the downsizing of these areas [1]. The study of the geographical influences in the shaping of the foreign policy of the states started already at the end of the last century and culminated in the interwar period with the emergence of the so-called "geopolitical school". The spokespersons of Ratzel, Kjellen, Mahan, Mackinder, Haushofer, used extensive terms such as "living space", "natural borders", "geographical location" to justify the expansionist policy of the nation-states at that time. As mentioned, the first theorist to refer in detail to the concept of geopolitics was Rudolf Kjellen, who argued for the first time that the "geographical environment" was "the field of action of diplomacy and strategy". During the interwar period, Geopolitics developed as a theory and ideology in Central Europe. In Germany, Karl Haushofer publishes the monthly geopolitical magazine *Zeitschrift fur Geopolitik*, where he republishes texts by geopolitical theorists. Thus is formed the German School of Geopolitics which formulates theories and principles on the foreign policy behavior of the states that were an element of Nazi ideology and an instrument of Hitler's expansionism [2]. After the Second World War, a revival of the perceptions of geopolitics appeared again. In the USA, Nicholas Spykman published his work "The Geography of Peace" (1944) and in West Germany the publication of the magazine *Zeitschrift fur Geopolitik* resumed. In the first post-war period, geographical factors maintained a fundamental position in political manipulation, both for the Great Powers seeking to play a major role in international politics and for the politics of small states where geographical borders and their strategic position were key factors in determining of their defense policy. In conclusion, the role of the geopolitical factor in shaping the foreign policy of states can not

be described as insignificant. Even today, the geographical and strategic position of a state decisively influences the foreign policy choices of governments. In addition, what is important to mention about the role and use of geopolitics is that geographical data do not change, what changes each time is their importance for foreign policy. Therefore, a dynamic attitude and approach must be characteristic of any geopolitical analysis. Continuous and rapid changes in the political scene, the development of technology as well as advances in communication speed and industrial techniques change the importance of the factors or the factors themselves, which are related to power, while inevitably changing the position of power of specific states.

The demographic factor. The demographic factor is a study element for the analytical process of a country's foreign policy. Historically, this factor has been the subject of study. Montesquieu reports that 18th-century Europe was "on the road to desolation" and attributed the decline of the French population to Parisian astyphilia. The importance of the demographic factor was also emphasized by the Ancient Greek philosophers such as Plato, who pointed out the need to determine the number of citizens in a state. And Aristotle in *Politics* emphasizes the importance of a correct demographic policy. The demographic policy advocated by the two great ancient philosophers emphasized the importance of maintaining a "stable" level, avoiding both overpopulation and underpopulation. Analytically, the importance of the demographic factor in foreign and international policy is located in the context of three different influences [4]:

to the security of the state, since demographic development is a function of military mobilization and reserves. Historically, it is understood that the military strength of a state is related to its demographic potential to the extent that in the era of conventional weapons it played an important role in stopping the enemy.

economic growth in terms of traditional economic schemes. Of course, the view that a population increase does not automatically lead to an increase in a country's economic potential (eg in the case of overpopulation) cannot be supported.

in national beliefs. This is the effect that the demographic factor can have on the ideas and beliefs of society as a whole, of public opinion. Increasing the population, for example, as long as it does not cause overpopulation, is a vital element that can inspire confidence in the national future and create feelings of optimism.

Population size (social resource) is a component of military power precisely because it is of great importance for the successful conduct of wars. After all, states with small populations could never be considered or become Great Powers [3]. It should be emphasized, however, that while the effects of the demographic factor were evident in the past, they are now overshadowed by other factors such as technological, cultural and economic development as the threats and dangers facing current states change or multiply. transnational and global.

Natural resources and industrial development. The total natural resources of a state (energy sources, agricultural and mineral wealth, industrial production, ability to exploit natural resources) are a key factor in determining foreign policy directions. The wealth of a state is the second important factor in the formation / acquisition of military power. The more resources a state has, the greater its power in international relations and foreign policy, which largely ensures its success in achieving goals and aspirations in the context of a rivalry, conflict or war. Wealth theoretically incorporates both the demographic and economic dimensions of power, because a state must have a large population in order to produce abundant wealth and vice versa. This type of wealth can be described as "mobilizable wealth", that is, wealth that is available for building military forces. It is taken for granted that it includes industries that produce the most modern and advanced technologies that are integrated in the most advanced equipment [4].

REFERENCES:

1. Aggestam, L., & Hedling, E. (2020). Leaderisation in foreign policy: performing the role of EU High Representative. *European security*, 29(3), 301-319.
2. Collins, S. D., DeWitt, J. R., & LeFebvre, R. K. (2019). Hashtag diplomacy: twitter as a tool for engaging in public diplomacy and promoting US foreign policy. *Place Branding and Public Diplomacy*, 15(2), 78-96.
3. Mearsheimer J. (2007) *The Tragedy of the Politics of the Great Powers*, Quality Publications W.W. Norton & Company, Athens 2007.
4. Morin, J. F., & Paquin, J. (2018). *Foreign policy analysis: A toolbox*. Springer.

5. Spykman N. (2004) *The Geography of Peace*, Papazisis Publications, Athens.
6. Varvarousis P. (2005) *Analysis of foreign policy*, Kardamitsa Publications, Athens 1995.

Танавський Ігор
Науковий керівник – к.г.н. Гулик С.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

Будь-яке дослідження вимагає використання певних підходів і методів до вивчення того чи іншого об'єкта, що дає можливість дати йому об'єктивну різносторонню характеристику. Вивчення адміністративно-територіального устрою також повинно ґрунтуватись як на загальнонаукових, так і конкретно наукових (географічних) підходах і методах.

Важливим є діалектичний підхід, який виявляється в аналізі явищ і процесів у розвитку, єдності і взаємозв'язку з іншими явищами і процесами. Це дозволяє розглядати адміністративно-територіальний устрій як цілісну складну систему компонентів, що постійно розвивається в територіальному аспекті на основі своїх особливих закономірностей. Даний підхід вимагає також виявлення причинності розвитку, обумовленої взаємодією об'єктів і оцінку їх структури. Що являє собою систему взаємозв'язаних елементів, виявлених протиріччя і диспропорції [5].

З діалектичним тісно пов'язаний історичний підхід, який означає, що об'єкти, особливо такі динамічні як економіко-географічні повинні розглядатися з наступних точок зору: а) їх внутрішньої структури як цілісної органічно взаємозв'язаної системи; б) процесу історичної зміни внутрішніх зв'язків; в) виявлення і вивчення якісних змін в їх структурі; г) виявлення і розкриття закономірностей розвитку. Історичний підхід до вивчення адміністративно-територіального устрою дає можливість простежити його історичні форми, процес їх складання і розвитку, спадкоємність формування АТО різного рангу тощо.

Головна теоритико-методологічна функція системного підходу – створення взаємозв'язаної системи понять і методів дослідження. Він передбачає цілісний підхід до об'єктів і предметів дослідження прогнозування, планування і конструювання. Системний підхід складається з аналізу і синтезу, тобто це шлях поділу складних об'єктів і явищ дійсності на підсистеми і наступне їх об'єднання, тобто синтез. Методично системне дослідження має такі етапи: 1) встановлення цілісності системи, її характеру; 2) структуризація системи; 3) параметризація і формалізація системи; 4) оптимізація.

Ще один важливий підхід – структурно-функціональний, який полягає у виділенні окремих структур (компонентної, територіальної, управлінської), що дозволяє всебічно вивчати складні суспільно-географічні об'єкти, їх функціональну структуру [5].

Нарешті, топологічний підхід, який націлює методи на виявлення найбільш істотних рис схожості або відмінності у економіко-географічній конкретиці, яка вивчається.

Перелічені наукові підходи лежать в основі конкретних методів дослідження, які використовуються для збору, систематизації і обробки матеріалу.

Серед основних методів збору матеріалу важливе місце займає аналіз документальних джерел. Джерелами для вивчення особливостей адміністративно-територіального устрою виступають певні наукові публікації, архівні матеріали, карти, статистичні публікації тощо.

Літературний метод дослідження (аналіз наукових публікацій) дає можливість прослідкувати сучасний стан і особливості формування адміністративно-територіального устрою в різні історичні періоди, вивчити спірні питання, розглянути і порівняти підходи різних авторів до того чи іншого питання.

Як джерела фактичних вступають архівні матеріали (метричні книги, матеріали розмежувань, дані переписів населення, певні законодавчі акти і ін.). Саме вони виступають документальною основою для теоретичних узагальнень стосовно адміністративно-територіального устрою певної території чи країни в цілому.

Ефективним методом дослідження є картографічний, що полягає у цілеспрямованому складанні і використанні картографічних творів у науковій і практичній діяльності. Картографічний метод дослідження включає різні прийоми аналізу та цілеспрямованого

використання картографічного зображення: візуальний аналіз і опис за картами, графічні побудови, картометричні, математичного моделювання та ін.

Аналіз статистичних матеріалів при вивченні адміністративно-територіального устрою має допоміжне значення. Використання цього методу дає можливість ширше висвітлити окремі питання (наприклад, дані про чисельність населення тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць, його щільність і ін. допомагають при порівнянні цих одиниць, визначення якоїсь середньої величини і т. п.). Серед методів узагальнення статистичних даних, які можуть використовуватись при дослідженні адміністративно-територіального устрою, можна виділити наступні: 1) ґрунтування по відношенню до яких-небудь порогових значень; 2) використання типових числових значень для характеристики деяких «середніх» умов; 3) вимір відхилення нетипових числових значень з метою показу діапазону розподілу; 4) використання типових числових значень і відхилень для відображення загальної картини з допомогою однієї характеристики, яка вбирала б в себе як «середні» умови, так і розмір відхилення від них [4].

Цінну інформацію при дослідженні адміністративно-територіального устрою може дати використання математичних методів дослідження, зокрема теоретико-графове моделювання [3]. Теоретико-графові прийоми використовуються при дослідженні просторової організації економіко-географічних систем, зокрема мереж кордонів територіальних поділів, схем багатоступінчастої (ієрархічної) територіальної організації продуктивних сил і ін. За інформацією, закладеною в графах можна порівнювати фактичну мережу АТП з ідеальною гексагональною, визначати різні показники мережі (міри центральності, зв'язності, форми).

Традиційними методами теоретичних досліджень є логічні, серед яких вирізняють методи індукції, дедукції, абстрагування, ідеалізації та ін.

Важливим методом обробки інформації є порівняльно-географічний – зіставлення, порівнювання подібностей та відмінностей складу, структури, властивостей і станів аналогічних, розташованих поряд або віддалених у просторі і часі географічних об'єктів, на які впливають одні й ті ж фактори (діють з різною інтенсивністю) або різні фактори [3]. На основі цього методу можна порівнювати сучасний адміністративно-територіальний устрій України чи її частин з сусідніми державами, а завдяки історичному підходу можливе порівняння адміністративно-територіального устрою різних територій як в минулому, так і порівняння сучасного устрою з минулим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративно-територіальний устрій України: Історія та сучасність. – К.: Секретаріат КМ України, 2002. – 270 с.
2. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми: Монографія / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, А. А. Вітман та ін. / За ред. І. О. Кресіної. – К.: Логос, 2009. – 480 с.
3. Дітчук І. На стику Галичини, Волині та Поділля (Історико-географічне дослідження формування адміністративної території Тернопільщини) // Історія української географії: Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – Випуск 13. – С. 62-75.
4. Захарченко А. Проблеми законодавчого забезпечення адміністративно-територіальної реформи в Україні [Електронний ресурс]. – www.laboratory.kiev.ua
5. Олуйко В. М. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність / В. М. Олуйко, П. Я. Слободнюк, М. І. Баюк, В. А. Смолій (ред.). – Хмельницький, 2005. – 400 с.

Сембрат Сергій

Науковий керівник – к.г.н. Гулик С.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За своєю суттю історико-географічне дослідження є передусім дослідженням писемних джерел як пам'яток культури, що відображали географічні реалії або стан географічної науки певного часу. В свою чергу, і писемні джерела минулих епох є одними із надзвичайно цінних пам'яток культури певних народів чи місцевостей поряд із такими пам'ятками як речові, лінгвістичні, фольклорні, іконічні тощо. Зрозуміло, що чим ближче до нашого часу, тим більше зростає роль саме писемних, а не інших джерел.

При вивченні писемних джерел особливу увагу слід передусім звернути на їх класифікацію, поділ на окремі види. Професор С. А. Макарчук виділяє такі види писемних джерел: літописи, законодавчі акти, ділова документація, приватні акти, статистичні джерела, періодична преса, документи особистого походження (мемуари, спогади, щоденники, листи, автобіографії), літературні пам'ятки, публіцистика і політичні твори, наукові праці з певних історичних періодів тощо [2].

Автор ще виділяє джерела, яким властиві ознаки кількох названих видів. До них він відносить економіко-статистичні, економіко-географічні чи військово-топографічні описи, що є одночасно і видами статистичних джерел, і науковими працями або й джерелами особистого походження [2, с. 11].

Ця класифікація в основному відображає сукупність джерел, в яких відтворюються проблеми історії певного народу, держави, окремої суспільної сфери. Вони більше стосуються історичної географії, ніж історії географії. Так, наприклад, законодавчі акти є цікавим джерелом для історичної та історико-географічної реконструкції суспільних відносин того періоду, якого вони стосуються. У кращому разі в них може бути певна інформація про особливості географічного мислення автора (авторів), які склали ці акти. Отже, не всі писемні джерела, які мають навіть географічну номенклатуру, слід зараховувати до джерел, що використовуються в географо-історичних дослідженнях.

Головними джерелами у історико-географічних дослідженнях адміністративного району є переважно писемні носії інформації, які фіксують географічні особливості території у певний час або характеризують теоретичні, методологічні чи метатеоретичні, фундаментальні чи прикладні аспекти розвитку географії у певну епоху. Коли такі джерела (книги, статті, рукописи, державні акти, карти і т. д.) поставити у часові ряди, проаналізувати тенденції та етапи розвитку наукової інформації, зосередженої в них, то в результаті отримаємо характеристику історико-географічного процесу та структури регіону [1].

Найбільшою групою фахових джерел є твори вчених, присвячені описово-географічним характеристикам, починаючи від описів світу в цілому (світове господарство) і закінчуючи описами окремих економічних центрів чи населених пунктів. Серединними ланками тут є описи окремих держав (країнознавство) і регіонів різних таксономічних рівнів (зон, районів, субрайонів тощо). Фахові характеристики відрізняються від нефахових (навіть зроблених фахівцями негеографами) логічною послідовністю (наприклад, на початку економіко-географічної характеристики розглядаються фактори розміщення виробництва, а вже потім - саме це розміщення, нарешті, форми геопросторової організації виробництва певного регіону чи країни), використанням науково-географічної термінології, акцентуванням уваги на просторові зв'язки тощо.

Для галицької географії міжвоєнного періоду серед трьох аспектів описового землезнання найкраще представлене джерелами країнознавство, менше - регіоналістика і найменше - світознавство. Серед країнознавчих праць передусім виділяються монографії і підручники, присвячені Україні. Це, зокрема, праці В. Гериновича "Економічна географія України" (1920 р.), С. Рудницького "Основи землезнання України. Антропогеографія" (1926 р.), В. Садовського "Нариси економіки українських земель" (1935 р.), В. Кубійовича із співавторами "Географія українських і сумежних земель" (1938 р.) [5].

Ще одна група фахових джерел - це картографічні твори: різного виду карти й атласи чи серії карт. В історії географії складання карти було переважно метою географічних досліджень. Сама карта служила засобом орієнтації на земній поверхні і носієм необхідної геопросторової інформації. Це вже у наш час вона стала важливим методом географічних досліджень, як носій і зберігач просторової інформації, яку можна зчитувати і трансформувати з метою одержання нової геопросторової інформації.

В історії української географії загальновідомими є карти України, виконані у XVII ст. французом Гійомом Левассером Бопланом. Важливим джерелом геопросторової інформації на макрорівні є кадастрові карти Йосифінської (кінець XVIII ст.) і Францісканської (перша половина XIX ст.) метрик. Першою картою національної географії України була створена у 1896 р. доктором Григорієм Величком "Народописна карта українсько-руського народу". А наукові основи національної картографії заклав акад. С. Рудницький. У 1919 р. у Відні вийшла

його фундаментальна "Фізична карта України" масштабу 1:1000000 з декількома картами-врізками, в т. ч. етнічною картою[1].

Серед найфундаментальніших картографічних джерел української географії міжвоєнного періоду був "Атлас України і сумежних країв", який вийшов у Львові в 1937 р. за редакцією професора В. Кубійовича. Це - фундаментальна комплексна картографічна праця галицьких географів і вчених з інших наукових сфер, яка підвела ризику під періодом становлення української наукової картографії. Дві третини карт створені В. Кубійовичем. Більшість карт були антропогеографічними. В основному їх сюжети стосувалися географії населення, особливо розселення українців, розміщення головного у 30-х роках сектора економіки - сільського господарства. Серед авторів окремих антропогеографічних карт Атласа слід назвати самого В. Кубійовича, В. Садовського, М. Кулицького, І. Крип'якевича, Р. Зубика та ін. Певний внесок у створення картографічних джерел зробила доктор географії Олена Степанів.

Неоціненне значення як джерел до історико-географічних досліджень має епістолярна спадщина вчених-географів. Як правило, вона розкидана по світу між адресатами чи їх родичами, а тому є вона дуже спорадична. Проте якась частина її зберігається в архівах. Так, наприклад, листи В. Кубійовича знаходяться у Державному архіві Канади в м. Оттаві, частково в архіві НТШ у Сарселі (біля Парижа). Його листи 30-х років до НТШ у Львові зберігаються в Державному Історичному архіві у Львові (тут є важлива інформація про підготовку "Атласа України", виставки карт атласу), в архіві Д. Донцова у Варшаві, архіві А. Шептицького, у Науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка НАН України у Львові. Листи С. Рудницького, які частково розкривають процеси створення Інституту географії і картографії у Харкові, а також творчу лабораторію вченого, опубліковані д-ром М. Мушинкою у книзі "Листи Степана Рудницького до сестри Софії та Станіслава Дністрянських (1926-1932 рр.). - Едмонтон: Вид-во КІУС, 1991.

Дуже часто архіви містять незавершені праці вчених або рукописи праць, що були видані чи з певних причин не побачили світу. Зокрема, у тому ж Львівському Історичному архіві знаходиться майже весь рукопис з редакторською правкою другого тому "Географії українських і сумежних земель" В. Кубійовича, що не був опублікований внаслідок окупації Західної України більшовиками у 1939 р. [3].

Отже, не так самі писемні джерела відносяться до вивчення їх історією географії чи історичною географією, як окремі аспекти їх змісту і структури. Справа ще й у тому, що коли певне писемне джерело появляється, то воно не характеризує собою ні історії науки, ні історичної географії. Воно є елементом наукової актуальності. Фактом історії воно стає значно пізніше, після проходження певного часу. Тоді воно само стає історичним фактом, історичним джерелом. А у його змісті і структурі відображені моменти історії розвитку науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жупанський Я. І. Історія географії України. - Львів: Світ. - 1997. - 267 с.
2. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. - Львів: Світ. - 1999. - 351 с.
3. Онопрієнко В. І. Історія української науки XIX-XX століть. - К.: Либідь. - 1998. - 304 с.
4. Шаблій О. І. Степан Рудницький - фундатор української географії. - Львів- Мюнхен. - 1993. - 223 с.
5. Шаблій О. І. Історичні виміри української географії. - // Історія української географії. - Тернопіль. - 2000. - Випуск 1. - С. 7-15

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

*Глебова Анастасія
Науковий керівник – доц. Секо Ярослав*

ФАКТОРИ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ ІДЕОЛОГІЇ НА ПОВСЯКДЕННЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СРСР В 1920-1930-Х РР.

Комуністична революція, яка відбулася в СРСР мала на меті не лише зміну соціально-економічних і політичних відносин, але й створити «новий тип людини» – «людини радянської». Саме вона мала зруйнувати дореволюційні буржуазні структури суспільства та створити нові форми поведінкового стилю. Створення цієї людини – будівника комунізму було не просто ідеологічним кліше, але й пронизувало новий радянський побут, форми дозвілля та відпочинку.

Радянська життя, тобто надання йому відтінку колективності, передбачала відмову від приватності. Все це відобразилось у концепції «нового побуту» 1920-х років та ідеї «культурності» в 1930-х. Тож метою статті є окреслення особливостей використання владою тогочасних здобутків науково-технічного прогресу для досягнення цих цілей. Важливо підкреслити сталий зв'язок між поширенням комуністичної ідеології і розвитком факторів цивілізаційного процесу у спектрі повсякденного життя міського населення СРСР в 1920-1930-і роки.

Напрямок історії повсякдення є одним із найбільш динамічних у історіографії, проте окреслені проблеми у працях І.Орлова [9, 10] та Н. Лебіна [7] переважно розглядаються в контексті загальних проблем радянського повсякдення. Саме тому в статті спробуємо на основі застосування письмових джерел того часу (газети, журнальна періодика, художня література) конкретизувати роль цивілізаційних чинників задля ідеологічної обробки міського населення та перетворення його в свідомих будівників комунізму.

«Кіно – найважливіше з мистецтв», – стверджував В. Ленін та використовував цей концепт у створенні нового комуністичного суспільства. Дану тезу можна застосувати до всієї цивілізаційної сфери повсякдення у сенсах поширення нових комуністичних тез серед населення. Заклади культури, ідальні, готелі та інші фактори цивілізаційного процесу через свою масовість стали ключем, який відкривав замок осупільнення на всіх рівнях масової свідомості.

Також спрацьовувала дихтономія «доступність – недоступність», що сприяла позитивному сприйняттю радянської влади серед населення. Адже в царську епоху ці фактори цивілізації майже не були доступні пролетаріату. Хоча, у порівнянні із розвинутими країнами Європи та США, радянська система на початках відставала у контексті технічного прогресу.

Міжвоєнний період характеризувався розвитком стрімкого технічного прогресу у культурно-мистецькій сфері, куди входили: кінотеатри, театри, бібліотеки тощо. Через них здійснювався прямий вплив на масову свідомість населення. Найкраще із цим завданням справлявся кінематограф, який на противагу «буржуазному» театру був масовим і доступним. У 1924 році у Петрограді діяло 73 кінотеатри, і попри те, що майже всі вони належали приватним власникам, їхня заповнюваність була значною. Кінематограф став улюбленим видом дозвілля радянської молоді. У 1925 р. 75 % надавали перевагу кіно на противагу іншим видам дозвілля. В середньому молоді люди відвідували кінотеатри три рази в місяць. При цьому звернемо увагу на сприйняття ними кінематографу: для 60% це була лише як розвага та не замислювались над ідейним змістом фільмів [7, с.150].

Влада підлаштовувалася під настрої і навіть сприяла колективним походам у кіно. Це охоче висвітлювалося в кінохроніках, де розміщувалися оголошення про наступні сеанси. Подекуди робилися знижки на квитки у кіно або ж роздавались через профспілки.

Однак, на думку керівництва, справа не зводилася лише до показу фільмів. Наголошувалося, що варто було подавати фільми таким чином, «...щоб і розважальний матеріал

кіно організовував думки і почуття глядачів в потрібному пролетаріату напрямку» [13]. Сама тематика кінофільмів зазвичай була революційно-визвольною. Смаки відвідувачів розподілялися наступним чином: «революційні фільми» подобалися 50 % опитуваних, «жалісливі» 30 %, «трюкові» 20 % [7, с.152].

Інша ситуація складалася з театром. М. Зошенко у своїй розповіді «Кінодрама» зазначає: «Театр я не лаю. Але кіно все ж таки краще. Воно вигідніше театру. Роздяться, наприклад, не потрібно – гривеник від цього весь час економить. Голитися знову ж таки не обов'язково – в п'ятні особистості не видно» [4, с.210]. З нього зрозуміло, що театр залишався в своїй суті більш буржуазним дозвіллям і в крузі пролетаріату не користувався популярністю. Він, як і до революції, позиціонувався як елемент міської культури інтелігенції.

У Петербурзі навіть представники робочої інтелігенції не відвідували великі імператорські театри. У 1921 році в Петрограді систематично пустувало більше половини місць театральних залів. Мало допомагали безкоштовні квитки і спроби примусу відвідування театрів за трудовими книжками. Тому багато з них сприймали театральне мистецтво як норму міського культурного середовища лише після відвідин фабрично-заводських театрів і передусім театру робочої молоді (ТРАМ).

Театр робочої молоді став своєрідним майданчиком для включення мистецтва у норму життя молоді. Його позачерговим завданням, згідно рішення північно-західного бюро ЦК ВЛКСМ від 30 травня 1925 року, було здійснювати постановку комсомольських п'єс в межах не професійної роботи, а самодіяльності широких мас робітничої молоді. Тобто про політичну доцільність створення ТРАМу [7, с.153].

Іншим фактором стало радіо. Перші установки в Росії з'явилися у 1921 р., а наступного року – проведено першу мовну радіопередачу центральної і радіотелефонної станції Москви та перший радіоконцерт артистів Великого театру [3]. Тут для радянської ідеологізації відкрився ще одний шлях для пропагування комуністичного ладу, який був значно масовішим аніж кінотеатри та театри.

З осені 1922 року по радіо передавалися повідомлення суспільно-політичної тематики. Процес регулярного виходу радіопрограм в СРСР був налагоджений лише в 1924 році. У цьому році Рада Народних Комісарів прийняла спеціальний декрет, який дозволяв всім громадянам організувати прийом радіопередач [3].

Майже одночасно з'явилися радіогазети, які стали основною формою радіомовлення аж до 1932 року. Набула популярності радіогазета «Культурний спадок – дітям», орієнтована на піонерів і школярів, а також «Молодий лєнінець». Очевидно, що радіо повинно було за задумом влади не лише доповнювати пресу, але й нести своєрідну функцію заміщення її обов'язків у системі інформації [3].

Специфічним чинником облаштування системи «нового радянського побуту» стала структура громадського харчування, яка прекрасно підлаштовувалася у призму колективізму приватного життя. За її допомогою руйнувалася традиційна модель сімейного харчування.

На початках 1920-х рр. ресторанна справа була в занепаді й вимагала втручання влади. В жовтні 1921 р. наркомат продовольства дав дозвіл на поширення приватних кафе-ресторанів та їдалень, а на початку 1923 р. влада створила конкуруючі з приватним сектором заклади громадського харчування. Ця роль покладалася на кооперативне товариство «Народне харчування». Ціни в ньому були не високими, але асортимент та якість значно поступалися приватній частині. Місцеві союзи споживчого товариства мали на своєму балансі основну частину пивних, де в роки НЕПу не тільки пили, але й їли. Готували там без забаганок, але смачно [10, с.223].

Соціальна трансформація суспільства та посилення ролі фабрик не лише як центру виробництва, але й колективного життя, підсилювала значення заводських їдалень. Те ж саме відбувалося і в державних установах. [2, с.565].

Поступово сфера громадського харчування переходила під державний контроль. Вона розвивалася навіть під час голодних років та існування карткової системи 1930-х років. Система народного харчування передбачала наявність системи державних закладів громадського харчування та передбачала картки для всіх груп населення. Окремо існували їдальні для працівників центрального партійно-радянського апарату. Власне громадське

харчування мала також інтелігенція. Для решти громадян країни існувала традиційна зрівнялівка [10, с. 224].

Схожу функцію з ідальнями мали готелі. Вважалося, що вони мали стати своєрідним культурним центром радянського суспільства. Однак, на початках це були такі самі готелі, які описували І. Ільф і Є. Петров у «12 стільцях»: «Довелося поселитися в номері за рубль 80. Там не було пейзажів, не було килимів, а меблювання було строго витримане: два ліжка і нічний столик» [5, с.18]. Перехід до НЕПу позначився і на становищі готелів та їх сервісі. Восени 1921 року в Москві відкрилися «Грантд-отель», «Савой» і «Європа», а дещо згодом – знаменитий «Метрополь» [9, с. 217], про який згадано в М. Булгакова: «А в Метрополі чудові номери, це першокласний готель...». [1, с. 678].

Символом доступності та соціальної рівності радянської влади став автомобіль, який за висловом І. Ільфа і Є. Петрова був «не розкішшю, а засобом пересування» [5, с. 351]. В цілому інформація щодо кількості автомобілів в ранній радянський період дуже . Журнал «За рулем» 1928 року оцінював стан автопарку як незадовільний: «маємо за статистикою 19 тис. машин з яких 6-7 тис. – жалюгідні інваліди» [11, с. 4]. У порівнянні з європейськими країнами кількість автомобілів в експлуатації була нікчемною.

Говорити про використання автомобіля в міських умовах достатньо важко, все ж газетні хроніки фіксували автомобільні аварії. Для прикладу газета «Київський пролетар» за 1925 р. у колонці «Події» сповіщала: «...автомобіль, номер якого не було встановлено наїхав на безпритульного хлопчика» [12, с. 8]. Найбільше автомобілів було в Москві, не випадково прийнятий 10 липня 1920 р. декрет Раднаркому про правила використання автомобіля стосувався лише столиці та її околиці [8, с. 18].

Наприкінці 1930-х рр. розпочалася розробка автомобіля розрахована на масове виробництво, що в перспективі мало б забезпечити широкі прошарки населення доступним індивідуальним транспортом. Створення такого легкового автомобіля для населення розглядалося послугою держави в межах розвитку повсякденного життя [8, с. 24].

Як бачимо більшовицька політика орієнтована на поширення так званих благ цивілізації на широкі верстви населення найбільш послідовно здійснювалася в містах. Ці блага ставали інструментом поширення комуністичної ідеології і наочним підтвердженням «пролетарського характеру» більшовицької влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булгаков М. Полное собрание романов, повестей и рассказов в одном томе. М.: Альфа-книга, 2008. 1088 с.
2. Глуценко И. В. Советская модернизация и кулинарная политика // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. 2012. № 27. С. 564–573.
3. Горбаткова О. Специфические особенности развития отечественного медиаобразование на материале радио в советский период (1920-е годы) // URL: file:///D:/ACER/Downloads/spetsificheskie-osobennosti-razvitiya-otechestvennogo-mediaobrazovaniya-na-materiale-radio-v-sovetskiy-period-1920-e-gody%20(2).pdf
4. Зощенко М. М. Рассказы. Фельетоны. Повести. М.: Высш. шк., 1979. 360 с.
5. Ильф И., Петров Е. Двенадцать стульев. Золотой теленок: романы. М.: Эксмо, 2006. 716 с.
6. Лебедева В. Судьбы массовой культуры России. Вторая половина XIX - первая треть XX века. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. 324 с.
7. Лебина Н. Повседневная жизнь советского города: Нормы и аномалии 1920-1930 годов. СПб.: Летний Сад, 1999. 320 с.
8. Мирская, М. Л. Автомобиль в советской культуре. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. 48 с. .
9. Орлов И. «Коммунальная страна»: становление советского жилищно-коммунального хозяйства (1917–1941). М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. 336 с.
10. Орлов И. Советская повседневность: исторический и социологический аспекты становления. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2010. 317с.
11. С чего начинать // За рулем. 1928. № 1
12. Проишествия // Киевский пролетарий. 1925. № 4
13. Ханжов. С. Кино и властный дискурс в СССР 20-х – первой половины 30-х годов XX века. // URL: file:///D:/ACER/Downloads/kino-i-vlastnyy-diskurs-v-sssr-20-h-pervoy-poloviny-30-h-godov-hh-veka%20(4).pdf

**ПРОБЛЕМА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ РОЛІ ЦЕРКВИ В
ПУБЛІЦИСТИЦІ АДАМА МІХНІКА**

Витоки польського опозиційного руху в сучасній історіографії тісно пов'язуються з феноменом ревізійонізму 1950-1960-х рр. Під ним розуміють інтелектуальний рух (Анджей Валицький), стиль, культурну формацію, моду (Адам Міхнік), «програму чи критичні пропозиції» (Вадим Волобуєв), в межах яких відбулося важливе переосмислення соціалістичного ідеалу та практики його побудови в країнах Східної Європи. Питання розвитку ревізійонізму неодноразово піднімалися в історіографії (праці В.Волобуєва [1], А.Фрішке [2], Я.Сека [3],[4]), проте проблема подальшої еволюції поглядів ревізійоністів розглядалася виключно в політичному ключі, під кутом зору створення ними опозиційних дисидентських організацій.

У даній статті головну увагу буде звернуто на переосмислення колишніми ревізійоністами ролі польського Костелу та католицизму як важливих форм польської історичної традиції, та їх ролі в польському суспільстві 1970-1980-х рр. В якості прикладу нами буде розглянуто трансформацію поглядів відомого польського діяча Адама Міхніка від «Церква...це вельми прикра недуга людського розуму» [5, с.80] до «не розуміючи Церкви, годі зрозуміти Польщу» [5, с.158]. Ще б пак, адже народившись у сім'ї ідейних комуністів, Адам виховувався на засадах атеїзму.

Вважаємо, що звернення ревізійоністів до теми Церкви було не випадковим. Розлучившись з комуністичною доктриною, вони відчували потребу знайти нові організаційні форми руху і визначити власні ідейні позиції. Попередніми ідейними та організаційними основами «ревізійонізму» були марксизм і партія. Після відмови від марксизму місце колишньої ідеології почала займати релігія, спочатку – як система цінностей, що дозволяла легально і ефективно протистояти «генеральній лінії» партії, а згодом – як ідея, що віками освячувала боротьбу польського народу за незалежність.

Наприкінці 1960-х – 1970-х років розпочалося співробітництво колишніх «ревізійоністів» В.Ворошільського, Я.Закревського, Я.Стшелецького, Е.Едліцкого, А.Міхніка, М.Круля з католицькими виданнями «Тигоднік повшехни» і «Вензь». Одночасно, в еміграції, колишній ідеолог ревізійоністів Л. Колаковський проводив думку, що релігія – це один з небагатьох гарантів стабільності культури і норм міжлюдських відносин [6, с.169].

Після 1968 р. в житті А.Міхніка наступив момент переосмислення Церкви та її суспільної ролі, що співпало зі світоглядною еволюцією, необхідністю самоусвідомлення власної ідентичності та духовності [5, с.199]. Разом із товаришами, серед яких був Яцек Куронь, вони побачили в Церкві антитоталітарну силу. Отримавши касету із записаними запитаннями від знайомих в еміграції, котрі були стурбовані тогочасним становищем католицької церкви та релігії в комуністичній Польщі, Я.Куронь та А.Міхнік спробували відповісти на них. З цього вийшов спеціальний випуск «Анекс», зі вступом Лешека Колаковського.

Звертаючись до християнства, колишні «ревізійоністи» спочатку підкреслювали не співпрацю з Церквою, а цінність гуманістичних і соціальних ідей Нового Завіту. Так Я.Куронь, попри тісні зв'язки з окремими єпископами, відкидав вчення церкви про гріховну сутність людини. Він стверджував, що люди приречені творити зло лише в силу порочного суспільного устрою, і з цим потрібно боротися, а не миритися. Ця розбіжність мала принципове значення, оскільки саме смиренність колишні «ревізійоністи» ставили в докір католикам і єпископату.

У 1971 р. вийшла книга Б.Цивінського «Родоводи непокірних». Її автор, колишній ревізійоніст, стверджував, що етика бунту міститься в постулатах релігії, хоча і проявляється зазвичай поза зв'язком з вірою. На його думку, бунт громадський часто веде до бунту метафізичного і це змушує християнську філософію не звертати увагу на протиріччя [7]. Це видиме неприйняття Церквою радикальних заходів і породило, за словами Цивінського, протистояння «прогресивної» інтелігенції і «консервативного» єпископату, що спостерігалось в Польщі з другої половини XIX ст. А гуманізм непокірних поступово оформився в атеїстичні, або, принаймні, позацерковні форми.

Католицька Церква поглиблювала цей розрив, адже, будучи відстороненою від влади, вона ставала в опозицію до діючого уряду. Ототожнюючи себе з усім суспільством, вона не визнавала інших опозиційних центрів. Такий стан Б.Цивінський назвав «юліанівською церквою» (за іменем імператора Юліана Відступника, який розпочав боротьбу з християнською релігією). Перебуваючи поза владою, така церква з легкістю підтримує свій високий моральний престиж, але нав'язує всьому суспільству власний погляд на речі, протиставляє народ владі, аби самій повернутися до владних функцій [7]. Вихід із порочного кола бачився Б.Цивінському в зверненні церкви до нерелігійної за своєю суттю чесноти солідарності, що лежить в основі етосу бунту. Церква мала б відмовитися від влади і тим самим прихилити на свій бік ліберальну інтелігенцію.

Книга Б.Цивінського сприяла докорінній зміні ставлення до Церкви в освічених колах польського суспільства, і, зокрема, справила сильне враження на А.Міхніка [5, с.156]. Вслід за Цивінським, Міхнік вважав, що «ліві» (колишні «ревізійністи») боялися саме «юліанівської» політики Церкви, тому завжди ставилися до єпископату з неприхованою ворожістю [7, с.109].

Власну платформу об'єднання зусиль лівих і єпископату А.Міхнік сформулював в книзі «Церква, ліві, діалог» (1976 р.). Його книга народилася з рефлексій на рахунок вини інтелігенції щодо Церкви. На думку Міхніка, інтелігенція не розуміла Церкви і часто діяла їй на шкоду. Умови комуністичної держави, які одночасно є викликом і для Церкви і для інтелігенції, стають підставою для їх зближення. А ідеологічною основою в межах якої варто розширювати співпрацю має стати концепція прав людини, захисту особистості перед всевладдям держави. Права людини повинні бути для всіх, інакше їх немає ні для кого. Автор книги звертав увагу на те, що польський єпископат не раз виступав проти репресивних заходів держави, встаючи на захист основоположних цінностей людського буття, проте завжди нашоувхувався на глуху ворожість лівих, які вважали церкву втіленням реакції. Але на початку 1970-х років ліва демократична опозиція визнала, що якщо «до війни Церква була реакційною, а комунізм проповідував прогресивні ідеї, то тепер – навпаки» [6, с.96].

Конфлікт між церквою і державою, на думку А.Міхніка, був викликаний повною відсутністю громадянських свобод в країні. Не можна переслідувати людей за релігійні переконання, бо, якщо віра не завжди веде до добра, то репресії проти віруючих завжди ведуть до зла. Таким чином, необхідними умовами для налагодження співпраці між ліво-демократичною опозицією і церквою повинні бути: з боку лівих – відмова від «політичного атеїзму» і розуміння специфіки релігійних завдань, до яких покликана церква; а з боку єпископату – самокритичність, толерантність, захист особистості, критика тоталітаризму і «любов як революційно-критичний принцип». «Нинішня близькість Церкви та прогресивної некатолицької думки, – резюмував А.Міхнік, – народжується не з світоглядних концепцій, а скоріше, з посилення почуття відповідальності за людство, саме існування якого поставлено під загрозу» [5].

У межах цього діалогу ліві мали переглянути своє ставлення до віруючих, бо «тільки поважаючи чужу віру, ми зможемо вимагати поваги до своєї невіри». Розвиваючи цю думку, публіцист підкреслював: «Політичний борг лівих полягає в тому, щоб захищати свободу Церкви і цивільні права християн абсолютно незалежно від того, що думаємо ми про роль Церкви 40 років тому і про можливу її роль через 40 років» [5., с.101, 104].

Праця над книгою мала велике значення для формування особистості А.Міхніка. Адже змінювалося не лише його ставлення до Церкви, але й до релігії: «У мене було відчуття, що формація, з якої я походжу (комуністична, атеїстична – А. К.), неправдиво ставилася і до релігії, і до Церкви. І що вона повинна пояснити цю брехню» [5].

Прихід до віри і Церкви не означав автоматичного прийняття всього комплексу вірувань, догматів і канонів. З боку Міхніка це була пропозиція розмови, а не акт навернення. Він приходив щоб поговорити, а не лише слухати проповіді.

Зі свого боку ставлення Церкви до опозиції було складним. Але в критичні моменти єпископат виступав проти застосування жорстких репресій проти опозиції. Кардинал Кароль Войтила, єпископ Ігнаці Токарчук, і навіть примас Польщі кардинал Стефан Вишинський, підтримували зв'язок із опозиційними активістами. Комунікуючи з владою, Вишинський застерігав її від використання репресій. У 1977 і 1979 рр. у варшавських церквах відбулося два голодування в підтримку арештованих. Церковна влада відкрила для опозиційної інтелігенції

багато церков та парафіяльних залів для зустрічей та лекцій. Це стало полем для культурних та історичних дискусій, в межах яких будувався діалог між католицькою та світською гуманістичною традицією.

Поворотним моментом у відносинах між опозицією і Церквою стало обрання у 1978 р. кардинала Войтили Римським папою. Для А.Міхніка ця подія повністю змінювала систему координат: «Ейфорія була цілковита. У всіх нас було почуття, що змінюється перебіг польської історії, що доля нам нарешті усміхнулася. Постала абсолютно нова система координат – і то така, яку ніхто не зможе піддати сумніву, ні злегковажити, ні ігнорувати» [5, с. 236]. Суть цієї системи полягала в тому, що національна ідентифікація поляків відтоді почала вибудовуватися не на історії, не на авторитеті політичного лідера, а через ототожнення з «Нашим Папою». Після цього, за словами відомого польського філософа, священика Ю.Тішнера, «кожен поляк почувався так, ніби то він до певної міри став папою» [5, с. 236].

Польський папа став для польської опозиції не лише верховною релігійною владою, але й національною. А його паломництво на батьківщину в червні 1979 р. зруйнувало домінуюче в суспільстві почуття незмінності польської долі та додало відчуття альтернативи. Очевидно, що і комуністична влада і опозиція прагнули використати цей візит у своїх інтересах. У листі «Урок гідності» (1979 р.) Міхнік описував реакцію режиму наступним чином: «Вони мусили повірити, що ці мільйони людей із сяючими обличчями, що товпляться навколо Івана Павла II, не є доказом повного фіаско їх тридцятирічного правління» [8]. Але з іншого боку проглядалася наступна картина: «У червні 1979 року, завдяки Папі я вперше в житті побачив шматок вільної Польщі. То було під час першого папського візиту до Польщі, на варшавській площі Перемоги, під час папської меси. У неозорому натовпі не видно було жодних слідів СБ (Служби безпеки – А. К.). Ми були серед вільних людей у вільному місті» [5, с. 239]. Фігура римського понтифіка у дивний спосіб єднала поляків і створювала потенційну можливість для діалогу, який, зрештою відбудеться у 1989 р.

В опозиційних колах не було атеїстичної чи антиклерикальної течії, хоча ставлення до Церкви та релігії було різним. Церква вважалася авторитетним суспільним інститутом, тож опозиція апелювала до неї через надсилання важливих заяв та декларацій до примаса Польщі [2]

На думку Міхніка, Іван-Павло II став «інтегруючим, модеруючим фактором у польському суспільстві» [5]. І прийняття цього стало важливим елементом еволюції поглядів дисидента: «Я завжди думав, що полякам потрібні три речі: суверенітет, політична демократія та економічна свобода. Я був неправий. У людей є ще одна глибоко вкорінена потреба: безпека. Це закодовано в нас» [9]. А вище відчуття безпеки дається через Церкву, яка «огорнута небесним плащем Божої Матері» [6].

У листі з в'язниці Бялоленка (1982 р.) Міхнік називав Церкву «найвищим моральним авторитетом Польщі». В іншому листі (1980 р.) ця думка представлена так: «Церква не лише представляла свої інституційні інтереси, вона представляла прагнення всього народу» [8]. Тобто, тут чітко можна простежити зміну вектору розуміння ваги Католицької Церкви у баченні міхнікового аналізу польської ситуації.

Пізніше, у одному з інтерв'ю «Газеті Виборчій» він підкреслить, що подібна вагомість Церкви в житті громадянського суспільства – це чисто польська історія, це її особливість [9]. На відміну від свого південного сусіда – Чехії, поляки дуже набожні і глибоко віруючі, тоді коли у чехів церква не відіграє такої ролі у політичному житті.

Отож, у 1980-х інститут Церкви став важливим місцем для польської справи. Традиційний у польській духовності розрив – поділ між поляком-радикалом та поляком-католиком – почав звужуватися, і в ході антикомуністичної революції 1989 р. відбулася зустріч, яка стала ударом для комуністичної влади. «Наче дух християнства та дух просвітлення потиснули один одному руки», – підсумовував А.Міхнік [5].

На прикладі публіцистики А.Міхніка чітко простежується як «ревізіоністи» методом проб і помилок, з деяким запізненням, долаючи забобони і упередження, переконались, що саме Церква в умовах польського тоталітаризму була єдиним послідовним захисником людських свобод, що саме вона є природним (а не тільки тактичним) союзником будь-кого, хто захищає права людини. Важливу роль у цьому відіграло обрання Папою кардинала Войтили. Воно вказало на Церкву як головну об'єднавчу силу поляків та духовну опозицію. За кілька років це привело до діалогу та співпраці між дисидентами, частину яких склали колишні дисиденти,

та Церквою. Вони довели, що можуть співпрацювати задля творення вільної Польщі починаючи від діалогу на шпальтах газети «Тигоднік Повшехні» і до проведення спільних акцій. Суть цієї співпраці можна звести до тези А.Міхніка про безмежну довіру до Папи, і відповіді останнього: «Я говорю до вас і за вас» [5, с.396].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волобуев В. Политическая оппозиция в Польше. 1956–1976. М.: Институт славяноведения, 2009. 240 с.
2. Фрішке А. Пристосування і опір: Дослідження з історії Польщі 1945–1980 років. К.: Дух і Літера, 2017. 456 с.
3. Секо Я. Ревізіонізм середини 1950-х рр. у країнах Східної Європи // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. У трьох частинах. – Тернопіль: ТНПУ, 2014. Вип. 1. Ч. 1. С. 151–156.
4. Секо Я. Польський ревізіонізм на тлі інтелектуального портрета Адама Міхніка // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. У трьох частинах. Тернопіль: ТНПУ, 2018. Вип. 1. Ч. 2. С. 29–39.
5. Міхнік А., Тішнер Ю., Жаковський Я. Розмови між паном і панотцем. К.: Дух і Літера, 2013. 624с.
6. Michnik A. Kościół. Lewica. Dialog, AGORA 2009, 302 с.
7. Cywiński B. Rodowody niepokornych. Paris, 1985. S. 199—200, 382—383
8. Michnik A. W cieniu totalitaryzmu. Nr 1, Agora 2019. 624s.
9. Michnik A., Cave J. Letters from Freedom: Post-Cold War Realities and Perspectives — University of California Press — 1998 — 346p.

*Богайчук Наталія
Науковий керівник – проф. Алексієвець Леся*

ЖІНОЧИЙ РУХ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (1919–1939)

Жіночий рух міжвоєнного періоду 1919-1930-х років на теренах Західної України відзначився успішною активністю українок у сфері суспільно-політичного життя краю. Починаючи з середини ХІХ ст. та надалі, значний вплив на розвиток українського жіночого руху мали західноєвропейські процеси, особливо, міжнародна суспільна думка про роль та місце жінок у національно-політичному житті в напрямку їх рівноправності й права на утворення самостійних громадських об'єднань. Жіночий активізм у Східній Галичині мав і свої специфічні особливості, які, в першу чергу, були обумовлені бездержавним статусом українців. Цей чинник мав визначальний вплив на формування міцного зв'язку між жіночим рухом і національно-визвольними зусиллями. Діяльність організацій жіноцтва, впливаючи на всі сфери українського буття, стала дієвим чинником соціальних трансформацій того часу.

Метою статті є аналіз жіночого руху у Східній Галичині, як невід'ємної складової українського суспільно-політичного життя у 1919-1939 роках.

Серед вітчизняних дослідників, котрі займалися ґрунтовним вивченням даної проблематики, необхідно назвати М. Богачевську-Хом'як [1], О. Маланчук-Рибак [6], М. Дядюк [3] та інші.

З початком нового, повоєнного етапу розвитку країн Центрально-Східної Європи, український жіночий рух входить у нову фазу, проявляючи активність практично у всіх сферах суспільного життя.

У міжвоєнний період правове становище жінок у Східній Галичині було визначене положеннями Конституції Польщі 1921 року. Для всіх громадян задекларовані рівні політичні права, що обумовлювало здобуття жіноцтвом права голосу. Тому, в цей період, українки докладали всіх зусиль, щоб якомога ефективніше використати надані чинною правовою системою гарантії жіночої рівноправності в суспільстві.

Активістки західноукраїнських теренів відштовхувались від досвіду довоєнного жіночого руху, який передовсім асоціювався з іменем Наталії Кобринської й першими жіночими організаційними структурами, які виникли в Австро-Угорській імперії у 1880-1890-х роках. На теренах Галичини функціонувала низка жіночих організацій: Жіноча кооператива «Труд»; «Українське народне мистецтво»; «Жіноча громада»; товариство «Українська

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

захоронка»; кружок «Рідної школи» ім. Ганни Барвінок; «Порадня матерей» (філія Товариства охорони дітей і опіки над молоддю); Марійське товариство (у Львові існували також інші католицькі жіночі організації) та багато інших. Критично осмислюючи відсутність власної цілісної організації під час визвольних змагань, українки визнали за необхідне розпочати формування у 1917 році організаційної основи руху – жіночого товариства «Союз українок» (СУ). Організаційним зародком СУ стали різні жіночих товариства, розкидані по всій Галичині [3].

Товариство «Союз Українок» значно відрізнялося серед існуючих жіночих організацій і претендувало на особливу роль у суспільстві, саме тому на Всеукраїнському жіночому з'їзді у Львові 22-23 січня 1921 р., СУ задекларував себе як федерацію всіх жіночих товариств краю. Найважливішим результатом цього з'їзду стало організаційне оформлення «Союзу українок».

У 1921 р. організація включала 14 філій та 11 гуртків, а вже у 1939 р. – відповідно 82 і 1022. Чисельність СУ протягом 1921-1939 рр. зросла до 60 тисяч осіб. Відповідальність за організацію жіноцтва, вдосконалення головних принципів управління, норм, кадрової політики тощо, несли очільниці жіночого руху. Першою головою СУ стала Катря Гриневич (1921-1923), надалі організацію очолювали: М. Білецька (1924-1925), О. Федак-Шепарович (1925-1926), Донцова (1926-1927), І. Вітковицька (1927-1928). Упродовж 1928-1939 рр. безсумнівною лідеркою СУ була Мілена Рудницька [3]. «Союз Українок» відіграв надзвичайно важливу роль у процесі інституалізації східногалицьких українських жіночих товариств, виробивши оптимальну організаційну будову: місцеві гуртки, відділення й головну управу.

Діяльність СУ базувалася на виключно демократичних принципах, включаючи в свої ряди представниць усіх верств населення. Марта Богачевська-Хомяк окреслює «Союз Українок», як «унікальну модель громадської організації бездержавного суспільства». У своїй книзі «Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884 –1939.», аналізуючи діяльність українських жіночих організацій, дослідниця зазначає, що в ній майже не відбилися феміністичні гасла, і це було не випадково, адже фемінізм поширений тільки у демократичних суспільствах, де забезпечено права і свободи людини. Українок же мало обходила безпосередня ліквідація статевого приниження. Вони розглядали як головне поле своєї діяльності боротьбу за національні та соціальні права всього народу і вважали, що здобуття їх забезпечить й жіночу емансипацію [1].

Визначальними напрямками діяльності СУ у міжвоєнний період, були: культурно-просвітницький, релігійно-моральний, освітній, господарсько-економічний, суспільно-політичний. Однак, найважливішим вважається саме суспільно-політичний напрямок, де багато уваги приділялося домінуванню національної ідеї, як основної у всіх видах діяльності.

Проникнення жіночої спільноти у систему українських суспільно-політичних процесів першої половини ХХ ст. відбувалося в складних умовах, на «спірній» території Галичини, яка була неоднорідною за національним складом населення, що виявлялося у протистоянні з польським урядом та різних формах взаємодії з національними політичними течіями, різними за орієнтацією партійними структурами тощо [3].

Незважаючи на всілякі обмеження з боку поляків (польська влада двічі (1929 і 1938 рр.) забороняла в Галичині діяльність Союзу українок., і в обох випадках українській громадськості у судовому порядку вдалось оскаржити це рішення), організоване українське жіноцтво Східної Галичини використовувало різні форми і методи громадської діяльності та впливу на соціально-політичне життя. Найпоширенішими були: віча, заклики й звернення, видання агітаційної літератури про значення виборів, роз'яснення виборчих законів, прав жінок, виступи з різноманітними рефератами, таємні наради, пов'язані з виборами, підготовка обіжників для філій і гуртків, проведення дискусій у передвиборчих акціях, а також засоби масової інформації як сили, впливової на суспільну думку [2].

Вагоме місце в діяльності українських жіночих організацій Східної Галичини займали жіночі видання, які мали на меті посилення національної самосвідомості жіноцтва. У міжвоєнний період лише у Львові виходили такі часописи для жінок, як: "Жіночий вістник" (1922), "Жіночий голос" (1931-1939), "Жінка" (1935-1939), "Громадянка" (1938), "Світ українки" (1938), "Українка" (1938-1939) та ін. У міжвоєнний період досліджуваний період українські жіночі організації видавали понад 20 часописів [4]. Окреслені видання мали значний

вплив на піднесення національно-політичної самосвідомості жінок-галичанок і етнічне самозбереження українців Східної Галичини.

Важливу роль у суспільно-політичній діяльності українок відіграв міжнародний досвід та співпраця із впливовою організацією «Міжнародний жіночий союз». Приймаючи участь у повоєнних конгресах, які проводив «Міжнародний жіночий союз», у Римі (1923) та Парижі (1926), українки отримали можливість перейняти досвід західноєвропейського жіноцтва у таких важливих питаннях, як принципи залучення до політичних партій та форми використання виборчого права.

Великим досягненням організації українського жіноцтва стала участь у державних органах Польщі шляхом прилучення до виборчих кампаній і праці у польському парламенті. Впродовж 1919-1939 рр. у парламенті Польщі працювало до 50 жінок, із них двоє українок Східної Галичини – Мілена Рудницька (у польському сеймі) та Олена Кисілевська (у сенаті) [5].

Успішна тактика "Союзу українок" у період виборів 1928 і 1930 рр. надала можливість українкам (членам парламенту) на засіданнях сейму і сенату акцентувати увагу на важливих питаннях політичного, економічного та культурного життя української спільноти. Обрання М. Рудницької та О. Кисілевської до польського сейму і сенату підтвердило зростання впливу українського жіночого руху в Східній Галичині на національно-політичне життя загальної спільноти українців. Захист українських національних інтересів – було визначальною метою українок у парламентській діяльності Польщі та на міжнародній арені.

Громадська активність українського жіноцтва щодо консолідації національно-політичних сил відбувалася також шляхом співпраці з українськими політичними партіями та суспільними організаціями. Важливо, що в усіх напрямках їх громадсько-політичної діяльності переважали загальнонаціональні інтереси. Жінки були залучені майже до всіх національних партій, які діяли у Східній Галичині (УНДО, УСРП та ін.). Міцна співпраця жіноцтва відбувалася із такими громадськими інституціями, як: "Просвіта", "Рідна школа", "Сільський господар", "Сокіл", "Січ", "Пласт" та інших [2]. Беручи участь у громадських організаціях український жіночий рух залучався до вирішення нагальних соціально-політичних питань. Та, попри безпосередню взаємодію з українськими політичними партіями й суспільними організаціями, важливим є той факт, що українські жіночі організації залишалися самостійними впливовими суспільними чинниками.

Виявом сили українського жіночого руху став перший жіночий Конгрес у Станіславі, скликаний у 1934 р. з ініціативи «Союзу українок». Участь у ньому взяли представниці жіночих організацій з усіх українських земель поза УСРП і з еміграції, які «підкреслили своє прагнення до єдності українок». Було висловлено пропозицію про створення загальноукраїнського об'єднання жіночих організацій у Світовому Союзі українок із центром у Львові [2].

Таким чином, жіночий рух на теренах Східної Галичини у 1919-1939 рр., увібравши в себе досвід довоєнних жіночих організацій та будучи частиною загальноєвропейського жіночого руху – обрав шлях об'єднання жінок на основі демократизму, ідеї національного відродження, на ґрунті реальної культурно-просвітньої та громадсько-політичної праці. Інституційно оформившись у вигляді організації «Союзу українок», жіночий рух відіграв чималу роль у суспільно-політичному житті Східної Галичини, а згодом і всієї України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884 –1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
2. Деревінський В., Капінос А. Культурно-просвітницька діяльність «Союзу Українок» в 1920-1930-х рр.(за матеріалами часопису «Жіноча доля»). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки.2020. №30. С.142-155
3. Дядюк М. Змагання за представницьку рівність: політична діяльність жінок у міжвоєнній Галичині. Українські жінки у горнілі модернізації. Під ред. О. Кісь. Харків, 2017. С. 176-203
4. Кость С. Жіноча преса. Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. 2007. № 30. С. 123-141
5. Левчук І. Діяльність польських, українських та єврейських жіночих організацій в Другій Речі Посполитій: компаративний аналіз. Сторінки історії. 2014. №38. С. 88-98
6. Маланчук-Рибак О. Типологічна ідентичність українського емансипаційного руху жінок. Етнічна історія народів Європи. 2011. №11. С. 93-96

**ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЛИТВИ (1918; 1990): ІСТОРИЧНИЙ
ДИСКУРС**

XX століття позначене глибокими політичними змінами, що заторкують виникнення та відновлення держав у Європі. Особливого значення набуває досвід відновлення державності Литви. 16 лютого 1918 р. в Вільнюсі відбулася подія, яка назавжди змінила історію литовців, повернувши їх на шлях відродження суверенності та свободи. На весь світ голосом Акту незалежності Литви національний орган влади - Литовська Тариба (Рада Литви) -заявила про відновлення держави литовського народу [4].

Проголошення незалежності Литовської держави обумовило здобуття нею вагомого місця у системі міжнародних відносин Центрально-Східної Європи та впливу на історичні процеси на європейському континенті в умовах міжвоєнного часу.

Вивчення минулого держав Балтії за останнє десятиліття істотно активізувалося в Україні. Свідченням цього є поява значної кількості перекладних і вітчизняних наукових та науково-популярних праць з історії Естонії, Латвії і найбільше - Литви.

Литовсько-українські зв'язки в історичній ретроспективі сягають іще Середньовіччя, часів Великого князівства Литовського, проте нині актуальними, а подекуди й такими, що набувають стратегічного значення, є події останнього десятиліття XX століття в Литві, зокрема відновлення Литовською державою своєї незалежності [4].

Дослідженням державницьких питань литовської історії займаються такі вітчизняні історики як А. Петрик, О. Кучерук. Значним у питанні відновлення литовської незалежності залишається внесок таких литовських істориків як Д. Варнайте, В. Плячкайтис, А. Віюк-Коялович.

Незалежна Литва після Першої світової війни змінила політичну карту Європи. Її поява є однією з найбільших геополітичних подій початку XX ст. Здобуття Литвою ознак повноцінної держави, рівноправного суб'єкта міжнародних відносин відбувалося за складних і суперечливих умов повоєнного облаштування, що значною мірою визначило характер і зміст повоєнної політики на міжнародній арені.

Окупована протягом майже трьох років, Литва перебувала під контролем німецької адміністрації Обер Ост [5]. Німці не поділяли патріотичних прагнень литовської інтелігенції. Балтія розглядалася в Берліні, як власна територія. Литва, з точки зору німецьких еліт того часу, на відміну від Естонії і Латвії, мала право на державність, проте, в суто обмеженій формі - «в союзі з Німецькою імперією».

Можливість почати дихати вільно з'явилася у литовців тільки в листопаді 1918 р. Поразка Німеччини та її союзників у Першій світовій війні відкривали для Державної Ради Литви можливість реалізувати свої державницькі прагнення.

Тогочасна нестабільна ситуація навряд чи була сприятливою для державотворчих процесів: війна, розруха, економічна криза, проте литовським військовим вдалося здобути перемогу над німцями, а потім і червоними, щоб мати змогу будувати своє власне майбутнє. Акт незалежності Литви, проголошений 16 лютого 1918 року, та утворення Литовської Тариби назавжди залишаються головними подіями, що визначили новітню історію країни. Після відновлення суверенітету настали часи Війни за незалежність (1918–1920 рр.), коли ідея народної Литви здобула підтримку серед тисяч селян, що зберігали національну ідентичність [4].

Варто розуміти, що військо є запорукою ефективного функціонування будь-якого державного механізму. Як вказувалося вище, специфікою розвитку держав Балтії було те, що значний вплив у тамтешньому суспільстві мали парамілітарні організації, де велася систематична робота з патріотичного виховання молоді. Важливі наукові й публіцистичні здобутки литовських військових, серед яких видання для офіцерів "Лісетувоспарнай" ("Литовське крило") і "Кардас" ("Меч") [1].

У ті часи ніхто, крім самих литовців, не вірив в життєздатність Республіки. Спроби знищити молоду державу слідували одна за одною. «Пальма першості» тут належить більшовикам. Комуністи, скориставшись дезорієнтацією литовського керівництва під час виведення німецьких окупаційних військ, а також відсутністю власної армії, проголосили

створення тимчасового революційного уряду Литви на чолі з Вінціасом Міцкявічусом – Капсукасом. Він декларував створення маріонеткової Литовської Радянської Республіки, повністю підпорядкованої Москві [2].

Незабаром до місцевих більшовиків приєдналися частини Червоної армії з Росії, які повели наступ на сили, вірні національному уряду. Тоді, в грудні 1918 року, фактично почалася вітчизняна війна литовського народу проти інтервентів і їх місцевих посібників. Радянська Литва проіснувала недовго. Уже 27 лютого 1919 року її включили до складу державного утворення, яке отримало назву Литовсько - Білоруська Радянська Соціалістична Республіка, або просто, в дусі більшовицької «Новомови» - Літбел. Столицею Літбелу проголосили зайнятий більшовиками Вільнюс.

Литовська республіка проіснувала до 1940 року, після чого перетворилась у Литовську Радянську Соціалістичну Республіку.

У контексті подій 1918 року в Литві, події 1990-го року носили не менш кровопролитний характер. В основі відновлення державницьких амбіцій лежали фактично ті ж чинники, що й у першому випадку [3].

Збройний опір національних партизанів тривав у Литві до початку 1950-х. Однак варто розуміти, що радянський режим у країнах Балтії був поміркованіший, ніж в Україні. Допускалися більший розвиток освіти і культури рідними мовами, ширша свобода релігійного життя, деякі економічні преференції. Але вищий, ніж в інших республіках СРСР, рівень життя полегшував «радянізацію» місцевого населення за рахунок масової міграції «рускоязычних». У перспективі великі міста мали стати російськомовними й інтернаціональними. Лише у Вільнюсі частка литовців становила половину (50,5%) [4].

Серед правлячої комуністичної верхівки утворювалося протистояння між промосковським керівництвом та "національними кадрами". В середовищі останніх наприкінці 1980-х дозрівали лідери, які були здатні очолити національний рух. Так, у 1988 році першим секретарем Комуністичної партії Литви став Альгірдас Міколас Бразаускас (1932–2010). Його підтримав народний рух "Саюдіс". Бразаускас створив на основі національного крила Компартії Литви нову Демократичну партію, яка вийшла зі складу КПРС. Протягом 1992–1998 років перебував на посаді президента Литовської Республіки, а у 2001–2006 роках – прем'єр-міністра [6].

Литва відмовилася від радянської спадщини, а проголосила натомість відновлення республіки, яка була незалежною у 1918–1940 роках. У Литві в 1990-му припинили дію конституцій СРСР та Литовської РСР і відновили чинність Конституції Литовської Республіки 1938 року. Це була не юридична формальність, а принципова різниця в процесі державотворення Литовської держави. Зокрема, литовці відмовилися від творення своїх збройних сил на основі частин радянської армії та на її традиціях, оголосивши радянську армію окупаційною та вимагаючи її виводу за межі республіки. Натомість був створений «Департамент оборони краю» та почалося формування власних литовських збройних сил. А литовська молодь відмовлялася від служби в радянській армії, хлопці масово спалювали свої військові квитки.

Відновлення незалежності Литви викликало шалену протидію московського керівництва. Верховна Рада СРСР назвала цей процес «антиконституційним» [5]. Незгодні зі змінами діячі Компартії Литви продовжили діяльність в рамках КПРС. Радянські військові частини зайняли у березні 1990 року для комуністів та прорадянської організації "Єдінство" кілька будівель у Вільнюсі: міський комітет компартії, Вищу партійну школу, Будинок політпросвіти, які стали осередками антилитовських сил.

18 квітня 1990 року почалася економічна блокада Литви. Обмеження постачання товарів до республіки призвело до розбалансування внутрішнього ринку. Зрештою, стан хронічного дефіциту на початку 1990-х став типовим для всього СРСР.

Для збалансування торгівлі уряд Литви, очолюваний Казимирою Прунскене, 7 січня 1991 року здійснив "лібералізацію" цін. Ціни на основні продукти зросли втричі. У наступні дні проросійські та прокомуністичні організації організували мітинги біля будинку Сейму Литви. 10 січня президент СРСР Михайло Горбачов висунув вимогу відновлення дії радянської конституції та законів СРСР у Литві. 11 січня радянські десантники (7-ма повітряно-десантна

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

дивізія) зайняли Будинок преси, будівлю Департаменту захисту краю й інші важливі об'єкти у Вільнюсі, інших литовських містах [2].

Голова Сейму Вітаутас Ландсбергіс закликав литовців встати на захист парламенту, телевежі й інших ключових об'єктів інфраструктури. В ніч проти 13 січня радянські десантники за допомогою танків і броньованих машин штурмували телевежу у Вільнюсі, розташовану на високому пагорбі на правому березі ріки Неріс (Вілії). О 2-й годині ночі десантники захопили телевежу, й телепередачі припинились. До ранку були зайняті також телеграфна агенція та радіоцентр. Але штурм парламенту відмінили. Ніби за наказом М. Горбачова. Хоча сам Горбачов потім виправдовувався, що він нічого не знав про цю операцію, яка була засуджена урядами та парламентами багатьох країн світу. Зокрема, і тодішніми Верховними Радами України, Російської Федерації, Білорусі та Казахстану. У своїй заяві Президія Верховної Ради УРСР виступала за забезпечення конституційного порядку, поваги до закону в будь-якому регіоні, підтримку законно обраних органів державної влади у республіках, вважала неприпустимим використання на території будь-якої республіки військової сили для вирішення внутрішньополітичних і міжнаціональних конфліктів.

Здійснивши аналіз обох подій варто зауважити, що литовський шлях до незалежності не був безкровним в жодному з випадків. Агресія з боку східного сусіда знайома не лише українцям, а і литовцям.

Будучи першою балтійською державою, яка відстояла свої державницькі наміри вкінці ХХ століття, Литва стала символом клопіткої роботи нації та націєтворців в боротьбі за власну ідентичність та шансом для інших народів вибороти свою державність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бразаускас А. Пять лет президента. События, воспоминания, мысли. М., 2002.
2. Вушкарник А. В. Проблемы отношений России со странами Балтии (1990-1996). М., 1997
3. Галаганов З. П. Межнациональные отношения в СССР. Кемерово, 1997.
4. Петрик А. "Свет и тени" Первой республики: Литовское государство в 1918–1940 годах. Херсон, 2018. 320 с.
5. <http://valstybingumas.lt/RU/saltiniu-apzvalga/diplomatija/Pages/default.aspx>
6. <https://www.youtube.com/watch?v=hkb7gmRHon8>

Крупник Дарія

Науковий керівник –проф. Алексієвець Леся

ВИКЛАДАЧ ІСТОРІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Вибір теми та її актуальність зумовлені тим, що освіта переживає складні зміни, тому що на неї впливають економічні та соціальні фактори. В таких умовах потрібні висококваліфіковані педагоги, які постійно шукають найефективніші шляхи і засоби навчання, виховання й формування громадян, що сприяють духовному відродженню України. Розвиток освіти в державі напряму залежить від тих державотворчих процесів, які в ній відбуваються. Державотворчий процес – це неперервний процес, що охоплює всі складові розвитку держави та напрямки її діяльності. Відповідно, варто сказати, що освіта напряму з ним пов'язана. А викладач історії є її носієм, що і робить його основним суб'єктом даного процесу.

Постать вчителя постійно привертає увагу науковців. А особливо як суб'єкта навчальної діяльності. Тому що, це одна з творчих і складних професій, яка поєднує в собі науку та мистецтво. Ця професія пов'язана не розривними зв'язками з іншими напрямками діяльності. Характеризуючи вчителя історії, слід відзначити його високу соціальну значущість у процесі державотворення, формування національної свідомості і духовної культури підрастаючого українського суспільства.

Варто зазначити, що сьогодні шкільні курси історії майже повністю звільнилися від ідеологічних напрямів і підходів. Однозначно такі трансформації добре вплинули на формування у суспільній свідомості нового образу вчителя історії.

На сучасному етапі вимоги до професійних та особистих якостей педагога найкраще представлені у законі "Про загальносередню освіту": „...Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний

рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки." Поряд із цим, він повинен бути носієм культури і вселюдських цінностей, провідником ідей державотворення і демократичних змін, людиною великої душі й доброго серця. Не останню роль у його професійній діяльності відіграють особистісні якості, а саме: чуйність до іншої людини, гуманність у помислах і діях. У жодній професії особистість людини, її характер, переконання, моральність, ставлення до інших людей не мають такого вирішального значення, як у професії педагога. До особистості вчителя ставляться особливі вимоги в умовах соціальної значимості педагогічної праці[1].

Вважаємо, сучасному викладачу історії повинні бути притаманні такі риси:

Державницька свідомість. В умовах нового сучасного трансформованого українського суспільства, що довгий час було під впливом тоталітаризму, і нарешті дійшло до демократичної держави, вчитель історії стає носієм державницько-національних ідей. Має з почуттям патріотизму висвітлювати традиції та прагнення українського народу до свободи й незалежності власної держави. Беручи до уваги багатий історичний матеріал, він змальовує героїчні постаті князів, гетьманів, героїв національно-визвольної боротьби, простих людей, для яких державність України стала найвищим сенсом життя і діяльності.

Професійна майстерність. Основним є два аспекти: вільне й ґрунтовне володіння історичним матеріалом, постійна самоосвіта, а також володіння сучасними технологіями, які зможуть давати вагомий результат у навчанні та вихованні учнів.

Гуманістична спрямованість навчання. Відзначимо, що цей компонент – якісно новий у навчанні історії. Адже в центрі історичних подій стояли не партії, класи, рухи, а конкретні люди з їх постійними життєвими потребами. Звернення до особистості, загальнолюдських цінностей, утвердження високих моральних норм якнайкраще відповідає ідеям сучасного державотворення в Україні.

Демократизм. У процесі навчальної роботи даний компонент дає можливість педагогу знайти індивідуальний підхід до кожного учня. Адже даний метод дозволяє підтримати право кожного учня на власне бачення історичних подій, яке може відрізнитися від позиції самого педагога. Багатоманітність наукових підходів відкривають перед учнями шляхи до подальшої пізнавальної діяльності, а не до вивчення енциклопедичних знань. Демократизм ставить перед учителем застосування педагогіки співробітництва, створення комфортного психологічного клімату та суб'єктної взаємодії.

Висока особиста культура педагога. Сучасний учитель передовсім має бачити у своїх вихованцях особистість. Своїм зовнішнім виглядом педагог повинен створити позитивний образ, який стає прикладом для школярів.

Нова державна концепція освіти і виховання вимагає удосконалення педагогічної діяльності вчителів й досягнення ними професіоналізму.

Перед освітою і її представниками стоять певні ризики, що можуть не дозволити виконувати свої обов'язки.

Освітні ризики – це виклики або загрози для функціонування і розвитку системи освіти такого ступеня, що вони можуть спричинити значні втрати. В процесі державотворення модернізуються існуючі та створюються нові соціальні інституції та утворення, а отже система освіти повинна вчасно реагувати на ризики нових умов. Ці ризики виявляються в економічній, соціокультурній сферах, сфері самоідентифікації людини тощо. Економічними втратами в освіті можуть стати вивільнення істотної частини висококваліфікованого персоналу; закриття навчальних закладів; втрата контингенту; скорочення або втрата фінансових ресурсів. Серйозними можуть бути також соціальні втрати (посилення процесів соціальної селекції та послаблення функції соціальної мобільності, значні диспропорції ринку праці – безробіття серед висококваліфікованих працівників і низький рівень оплати праці), педагогічні втрати (неефективність навчальних технологій, недостатній рівень загальної освіченості або компетентності випускників), політичні втрати (відсутність престижу національної системи освіти через її неефективність або корумпованість, низькі показники цієї системи в рейтингах, її непривабливість для іноземних студентів) тощо[7].

Соціокультурні виклики освіти також можуть бути спровоковані процесами державотворення, оскільки освіта – це процес самореалізації людини, це сфера, де відбувається

становлення її як особистості, здобуття знань, умінь і навичок, розвиток творчої діяльності. Тому освіта є найважливішою умовою діяльності людини, існування її в суспільстві [7].

Сучасна сфера освіти перебуває під впливом соціальних та економічних чинників, тому освітня політика не повинна відокремлюватися від національного, економічного і соціального розвитку держави. Освіта має плануватися і впроваджуватися в рамках цих змін. Серед факторів, які зумовлюють та визначають вектор розвитку освітньої системи, вкажемо зовнішні: науково-технічний прогрес, зміни соціально-економічного стану країни, характер та особливості управління суспільством, розвиток науки та теорії управління, соціально-політичні фактори, світовий контекст розвитку освіти; внутрішні: зміна освітньої парадигми як реакція на зазначені зовнішні фактори, розвиток школи, зміна соціальних та особистісних потреб людини. З другого боку, процес національного державотворення зараз ускладнюється саме світовими тенденціями глобалізації та універсализації [7].

З вище зазначеного можна зробити висновок, що держава виступає суб'єктом освітньої взаємодії. Її основні повноваження полягають у наданні освітніх послуг, забезпечення контролю якості освіти та ефективності використання коштів належать державі.

Викладачу історії, як суб'єкту педагогічної діяльності потрібно поєднувати і враховувати усі чинники, що відбуваються у навчальному процесі. Відповідно, він виконує різні ролі :

- координатора;
- методиста;
- джерела інформації;
- мотиватора;
- натхненника;
- президента;
- контролера;
- авторитета.

Проглянувши ці ролі, можна зрозуміти, що вчитель історії повинен бути експертом у своїй справі. Його діяльність чітко пов'язана з трансляцією світових процесів і напрямку розвитку та діяльності, тої держави, в якій він перебуває. Від його діяльності залежить майбутнє процесу українського державотворення. Що і робить його основним суб'єктом освітньої та державотворчої діяльності.

.Отже, роль викладача історії в освітньому процесі та державотворчому процесі є дуже важливою. В своїй діяльності він виступає суб'єктом, що відзначає його високу соціальну та освітню значущість у процесі державотворення, формування національної свідомості й духовної культури підрастаючого українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божик М.В. Професійні та особисті якості вчителів-предметників і особисті їх формування засобами професійно-прикладної фізичної підготовки [Електронний ресурс]. 2009. Режим доступу: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-04/09bmvapp.pdf>
2. Закон України "Про загальну середню освіту" № 651-ХІV [Електронний ресурс]. 2006. Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/pravo/law>.
3. Зязюн І.А., Сагач В.Н. Краса педагогічної дії. Київ, 1997. 302 с.
4. Коник С.М. Державотворення як управлінська категорія [Електронний ресурс]. 2012. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2012_2_6.pdf
5. Навчальний процес у вищій педагогічній школі / За ред. О.Г.Мороза. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2001.
6. Національна доктрина розвитку України у ХХІ столітті. Проект: Шкільний світ. Київ, 2001.
7. Силадій І.М. Освітні виклики в процесах державотворення. Науковий вісник. Серія «Філософія». Харків: ХНПУ, 2017. Вип. 48 (1).
8. Стефановская Т.А. Педагогика: наука и искусство. Москва: Совершенство, 1998. 362 с.

ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ УПСАЛЬСЬКОГО СОБОРУ 1593 Р. ДЛЯ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШВЕДСЬКОГО КОРОЛІВСТВА

Релігійне та церковне життя тих чи інших держав завжди відігравало важливу роль у їх розвитку, політичному та соціальному житті. Особливо яскраво це проявлялося в Європі у період середньовіччя та ранньомодерного часу (V–XVIII ст.), а зокрема, у Шведському королівстві.

Актуальність роботи полягає у з'ясуванні впливу Реформації та її особливостей у Швеції на життя цієї держави наприкінці XVI ст., яскравим проявом чого є Упсальський собор 1593 р.

Мета статті – проаналізувати основні аспекти Упсальського собору і його впливу на подальший розвиток Шведського королівства.

Для досягнення мети необхідно вирішити низку завдань, зокрема:

- визначити передумови та причини проведення собору;
- дослідити особливості утвердження протестантської церкви у Швеції та вияви цього в Упсальському соборі;
- продемонструвати наслідки проведення собору для тогочасного шведського суспільства та зовнішньополітичного курсу держави.

Об'єкт дослідження – релігійне становище Швеції у XVI ст. у контексті її вибору між католицизмом і протестантизмом.

Предмет наукового дослідження – особливості утвердження протестантизму у Швеції як державної релігії у контексті Упсальського собору.

Історіографічною базою дослідження є наступні праці: «Історія Швеції» І. Андерсона [1], «Коротка історія Швеції» Й. Вейбулля [2], «Історія Швеції» А. Кана [3], «Історія Швеції» Я. Меліна, А. Юханссона, та С. Хеденборг [5], «Відносини між Річчю Посполитою та Шведським королівством у контексті особистої унії Сигізмунда Вази (кінець XVI ст.)» Т. Липки [4]. Згадані дослідження характеризують становище релігійного життя у Шведському королівстві у визначений період. Хочемо також звернути увагу на недостатню розробленість проблеми в українській історіографії.

Перш за все, варто з'ясувати витоки протестантських вчень на території Шведського королівства. Зміни, які привели до Реформації в Швеції, були покладені за короля Густава I Вази рішеннями риксдагу в Вестеросі в 1527 році [3, с. 155–156; 1, с. 121–123]. Внаслідок його рішень король став главою Шведської лютеранської церкви, а відносини з Римом були фактично перервані [3, с. 156; 2, с. 33]. Поглиблення віровчення Шведської церкви відбулося уже в 1536 році. На скликаному Густавом Вазою Синоді церкви в Швеції канонічне право римо-католицької церкви було взагалі скасовано [1, с. 129]. Очікувано, що це викликало невдоволення з боку католицької частини населення країни. Проте за правління сина Густава I – Юхана III шведська лютеранська церква схилилася в бік католицизму: у 1571 році вона прийняла так званий «Шведський церковний статут», у якому проглядається не лише прагнення короля підпорядкувати протестантську церкву собі, а і його фанатичний намір ввести свої власні правила-догмати, котрі надто вже нагадували католицькі та були названі «Червоною книгою» [1, с. 145–146; 5, с. 95].

У 1592 році у Швеції Юхан III помер, а згідно з Вестероським законом про престолонаслідування 1544 року, після його смерті, наслідником королівського трону мав стати його син Сигізмунд Ваза [4, с. 84; 5, с. 96]. Майбутній шведський король, саме котрого у 1587 р. було обрано королем Речі Посполитої [1, с. 140, 142; 3, с. 164–165; 5, с. 89, 96], вихований у католицьких контрреформаційних традиціях, тому, цілком імовірно, мав у планах надати саме католицизму статусу державної релігії. Припускаємо, що він мав намір опиратися на селянство та католицьку знать Швеції. Але, зважаючи на ряд причин [4, с. 83–86], ці плани вели до соціальних вибухів.

Лютеранська шведська знать, розуміючи такий розвиток подій у майбутньому, вирішила зіграти на випередження. У лютому–березні 1593 року, ще до прибуття до країни Сигізмунда, ця знать у союзі з протестантським духовенством скликали Упсальський собор, на якому було

закріплено так зване Аугсбурзьке рішення. Католицька літургія Юхана III («Червона книга») була відкинута. Більше того, представникам усіх інших віровчень та конфесій навіть заборонялося проводити публічні зібрання, а якщо б вони цього правила не дотримувалися, то опинялися б за межами країни. Таким чином, ортодоксальне лютеранське віровчення остаточно визначалося не лише як державна релігія у Швеції, а й фактично єдина дозволена [5, с. 96; 1, с. 148–149; 3, с.165]. Цей собор створив усі передумови для боротьби між новим королем Швеції Сигізмундом та опозиційною йому лютеранською знаттю.

Що ж дав Упсальський собор у стратегічному значенні для Швеції? По-перше, саме він вважається однією із переломних точок в остаточному перетворенні Швеції на королівство протестантів. Звісно, після собору відбувалася ще довга боротьба за першість між лютеранами та католиками, адже держава не могла в одну ніч заснути католицькою, а наступного ранку прокинутися протестантською, для цього був потрібен час, але саме цей собор був визначальним у цьому плані. По-друге, це на деякий час породило у суспільстві релігійну напругу. Проте, варто розуміти, що така напруга все одно б настала, навіть якби остаточну перевагу отримали саме католики. Разом із тим, програш католиків означав певний занепад тих культурно-освітніх здобутків, які несла з собою католицька церква. Їх необхідно було змінити на протестантські, а цей період певного переходу означав би затримку у розвитку держави у згаданих сферах. По-третє, собор вплинув на зовнішньополітичний курс держави. Швеція ставала потенційним союзником для держав-протестантів і потенційним суперником для католицьких. Це створювало перепони для імовірної унії із Річчю Посполитою (з якою із 1593 р. у шведів був спільний король), а в умовах певних територіальних суперечок між державами за Балтику – це лише погіршувало і без того нелегкі стосунки між державами. По-четверте, перетворення Швеції на країну із офіційною державною релігією, де править король-глава національної церкви, сприяло централізації влади, такій характерній для пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу.

Отже, як бачимо, упродовж XVI століття Шведське королівство поступово відходило від католицизму та схилялося у бік протестантизму, квінтесенцією чого став саме Упсальський собор. Держава зробила свій вибір, це означало ряд позитивних і негативних для неї наслідків, а також довгу боротьбу, адже великі зміни потребували довгого часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон И. История Швеции. Москва, Издательство иностранной литературы, 1951. 409 с.
2. Вейбулль Й. Краткая история Швеции. Стокгольм, Шведский институт, 1994. 163 с.
3. История Швеции / Под ред. А.С. Кана. Москва, Наука, 1974. 719 с.
4. Липка Т. Відносини між Річчю Посполитою та Шведським королівством у контексті особистої унії Сигізмунда Вази (кінець XVI ст.) // Студентський науковий вісник. Тернопіль, 2020. С. 83–86.
5. Мелин Я., Юханссон А.В., Хеденборг С. История Швеции. Москва, Весь мир, 2002. 400 с.

*Лушев Олександр
Науковий керівник – проф. Алексієвець Микола*

В'ЯЗЕНЬ ГУЛАГУ – ЙОСИФ СЛІПІЙ

Актуальність статті полягає у важливості осягнення сьогодні духовного подвигу велетів української історії. У квітні цього року минуло 75 років від арешту митрополита УГКЦ Йосифа Сліпого. Мета – дослідження його діяльності під час відбування покарань у різних частинах СРСР.

Після смерті митрополита Шептицького, 1 листопада 1944 року, Сліпий очолив Галицьку митрополію УГКЦ. У квітні 1945 року, під час репресій радянської влади проти ієрархії УГКЦ, Йосиф Сліпий був арештований і кілька разів засуджений [1, с.174]. Як згадує: «Була це середа (11 квітня 1945 року). Вже зрана Святий Юр кругом обставлено стійками. Наглядали, чи нема яких рухів і чи чого не виноситься. Наїхало дуже багато авт з поліцією. Полковник Мельников приніс мені рішення від прокурора на арешт. Мене обшукали та забрали на авто і відвезли на Лонцького» [2].

Через декілька днів через страх виникнення громадських заворушень у Львові, митрополита привезли до Києва [3]. Там його тримали у в'язниці на вулиці Короленка,

спочатку в одиночній камері, а потім перевели в камеру до православного архієпископа Кам'янця-Подільського Дамаскина [2].

Допити Йосифа Сліпого тривали годинами, так що він дуже втомлювався. За вже роками напрацьованою схемою органи КДБ арештованих допитували вночі, а вдень не дозволяли їм спати, погано харчували. Одного разу, після таких тортур митрополиту запропонували відректися Папи Римського і католицької Церкви, й прийняти православну віру. Йому обіцяли за це свободу та посаду Київського митрополита. Та Йосиф Сліпий відмовився від такої пропозиції органів влади.

Для радянської влади митрополит Сліпий був важливим в'язнем, і його боялися, адже, коли митрополит попросив, щоб йому дозволили прийняти передачу, то слідчий відповів: «Якби то був хто інший, то я йому був би вже давно дозволив. А за вас треба йти до начальника, а начальник піде до міністра, а міністр буде питатися аж в Москві» [2].

Через рік слідства, в травні-червні 1946 року, відбувся суд над митрополитом. Це був воєнний трибунал з трьох суддів і двох секретарів, слухання тривали 6 днів, за закритими дверима [2]. За рішенням суду Йосифа Сліпого засудили на 8 років виправних таборів. Через два місяці Сліпого етапували до місць виправних робіт.

Прибув Йосиф Сліпий в табір ослабленим і хворим. Проте, як він потім напише в «Спогадах», недолікувавши його випасали з шпиталю, бо «був це приказ “опера” — уповноваженого, і на це не було ніякої ради. І так вони завжди зі мною робили за весь час каторги, завжди викидали мене зі шпиталю на приказ “опера” — уповноваженого, навіть зі запаленням легенів і 39° гарячки. Часом потайки я міг дістати якесь лікарство» [2].

Перебуваючи на засланні митрополит завжди знаходив спільну мову із іншими засудженими, серед них: інтелігенція, православні єпископи, лікарі, інженери, дипломати, прості люди. Проте були й такі, що доносили на митрополита в органи МДБ.

Не упускав митрополит і релігійного аспекту життя, за кожної нагоди відправляв літургії, за потреби сповідав людей.

Про харчування Сліпий згадує так: «...харч був такий, що замало, щоби жити, а забагато, щоби вмерти». Майже кожних пів року владику етапували до іншого табору. Для того, щоб він не встигав налагоджувати зв'язки, більше вимучувати слабку від безлічі хвороб людину.

У 1950 р. владику знову повернули в Київ, утримуючи у в'язниці на вулиці Короленка. Там його допитували про священників, адміністраторів, єпископів. Проте Йосиф Сліпий намагався нічого по суті справи не свідчити, щоб ще більше не нашкодити тим особам, що несправедливо перебували під слідством. Унікав відповіді, посилаючись на те, що в митрополії було більше 3 тисяч священників і він не міг всіх пам'ятати. Далі – митрополита знову повернули до таборів.

Навесні 1953 р. Сліпому було оголошено, що, після закінчення терміну ув'язнення, його буде переведено до будинку інвалідів, кудись в Сибір [2].

Та все змінилося після смерті Сталіна, владику привезли до Москви й поселили в одному із готелів, купили нові речі. В Москві він мав зустріч із заступником Берії – генералом Жуковим, як уточнює сам митрополит, що це був не маршал Жуков, а інший з таким же прізвищем. Усе це відбувалося у найбільшій таємниці. Там він розпитував про католицьку церкву, інститут папства, греко-католиків. Питав владику про те, чим би він міг послужити радянській владі. На що той відповів, що може працювати в бібліотеці чи науці. А генерал йому заперечив, і сказав, що він потрібний для унормування відносин із Ватиканом. Перша їхня розмова тривала близько двох годин. Після неї попросив Сліпого написати короткі реферати на ці теми. А на наступній розмові прохав митрополита написати «Нарис історії Церкви». Сліпий зазначив, що йому потрібно буде доступ до бібліотек, генерал йому дозволив. Та обіцяв Сліпому повернення до Львова і легалізацію Церкви. Проте 26 червня 1953 р. Берія був арештований, а з ним і його помічники, і всі сподівання митрополита на вихід церкви із підпілля зруйнувалися. Через тиждень митрополит потрапив до іншого генерала, який вже йому пропонував друге місце після московського патріарха, за те, що той відмовиться від папи й католицької віри. Але Сліпий був непохитним. Через декілька днів митрополита відправили в дім інвалідів у Сибір.

Це було містечко Маклаково, там його поселили в бараці, владику знайшов багато українців, вони почали в неділі служити літургії в підсобці, куди збиралося близько ста

чоловік. Проте, через деякий час, митрополиту заборонили це робити. Й надалі він служив лише для себе і кількох людей. Митрополиту було дозволено займатися наукою. Так він продовжив роботу над написанням «Історії Вселенської Церкви на Україні». Відвідував бібліотеки Єнісейська й Красноярська, отримував книги із бібліотек Москви та Львова. «І так від 1953–1957 років я написав чотири грубі томи “Історії” і зачав п’ятий від Замоїського Синоду 1720 року» [2].

Навесні 1957 року Йосифа Сліпого арештували, в будинку провели обшук, і вилучили все, в тому числі й працю «Історію ...». На слідство відправили митрополита в Київ, там відбувся й суд, що виніс новий вирок – 7 років ув’язнення. Рік відбував покарання в Києві, далі відправили на Камчатку. Потім знову повернули до Києва для переговорів. Запропонували працювати в АН УРСР. Також митрополита вкотре умовляли виступити супроти Папи. Після незгоди його знову повернули на Колиму.

У 1963 р., стараннями Ватикану та президента США і рішенням керівництва СРСР від 12 січня 1963 р., митрополит Йосиф Сліпий звільнений і висланий за межі СРСР [4, с.101]. З табору спочатку відправили митрополита в Москву, а звідти він виїхав до Риму. Так закінчилась історія поневірянь Йосифа Сліпого таборами СРСР.

Як бачимо, радянська влада докладала багато зусиль, щоб, якщо не знищити митрополита, то, принаймні, перетягнути на власну сторону, проте – не змогла. Йосиф Сліпий, незважаючи на жодні життєві труднощі, завжди залишався справжньою людиною, співпереживав іншим, допомагав. Займався науковою діяльністю, навіть коли це було небезпечно, через загрозу ув’язнення. Мілена Рудницька у праці «Невидимі стигмати» цитує кардинала Кушінга, який згадує про Йосифа Сліпого: «У довгій історії Церкви є мало, якщо взагалі є, таких ісповідників і мучеників за віру, які так довго терпіли б» [5]. Сам митрополит потім напише в своєму «Заповіті»: «Нічне ув’язнення, таємні судилища, нескінченні допити і підглядання, моральні і фізичні знущання й упокорення, катування, морення голодом; нечестиві слідчі і судді, а перед ними я, безборонний в’язень-каторжник, «німий свідок Церкви»» [6]. Митрополит переніс на собі долю багатьох українців, й не зламався, як і більшість патріотів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боршовська О. християнські сторінки історії України. Львів: Свічадо, 2014. 254 с.
2. Сліпий Йосиф. Спомини. Ред. Іван Дацько, Марія Горяча. Львів - Рим: Видавництво УКУ 2014. 608 с.
3. Документальний фільм: «Справа Рифи» реж. Олена Мошинська. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uHe9eECH7xk> (дата звернення: 04.11.2020)
4. . Бабинський А. Історія УГКЦ за 90 хвилин. Вид 2-ге, доп. Львів: Свічадо, 2018. 160 с.
5. Рудницька М. Невидимі стигмати. Рим, Мюнхен, Філадельфія. 1971.
6. Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого. URL: http://ugcc.ua/official/ugcc-today/slipyj/tvory/zapov%D1%96t_blazhenn%D1%96shogo_patr%D1%96yarha_yosifa_sl%D1%96pogo_78940.html (дата звернення: 04.11.2020)

Пана Назарій

Науковий керівник – проф. Алексієвець Микола

ЛЮБОМИР ГУЗАР В ДУХОВНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Духовна історія України є важливою складовою історії України. Адже цікавість народу щодо церкви помітно зростає. Завдяки тому, що на сьогоднішній час церква знаходиться поза ідеологічними рамками, бажаючі можуть дізнатись багато нової інформації. Стаття має на меті простежити розвиток Української Греко-Католицької Церкви та внесок Любомира Гузара у розвиток УГКЦ після її виходу з підпілля. Щодо безпосередніх джерел важливими є як праці самого Любомира Гузара, так і про нього [1-4].

Блаженніший Любомир Гузар народився 26 лютого 1933 року у Львові, або, як його тоді називали «малий Париж Східної Європи». Ще із дитячих років маленький Любчик проявляв неабияке бажання до науки, тому батьки вирішили влаштувати Любомира у народну школу (у

якій навчались діти різних верств населення), після успішного закінчення він вступив у львівську гімназію. Тут Любомир закінчив лише перший клас, оскільки, зважаючи на воєнні дії Другої світової війни, родині довелось емігрувати. У 1944 році сім'я його батьків виїхала до Австрії: у місті Зальцбург продовжив навчання в українській гімназії. У 1949 р., переїхавши в США, здобув середню освіту в Малій духовній семінарії в м. Стемфорді (штат Коннектикут, США). Був членом «Пласту». Капелан молодечих таборів Спілки Української Молоді (СУМ) у м. Елленвілі (штат Нью Йорк, США). Студював філософію в Колегії св. Василя та в 1954 році здобув ступінь бакалавра. Богослов'я студював у Вашингтонському католицькому університеті в Америці [5].

Коли у 1989 р. Українська Греко-Католицька Церква вийшла з підпілля, ще не було відповідних семінарій, тому тодішні священники УГКЦ були випускниками в основному православних семінарій. Велику допомогу у рішенні цієї справи надав Блаженніший Мирослав-Іван Любачівський, який у 1991 році повернувся з Риму, зібравши навколо себе кількох монахів студитів із США та Італії. Вони мали на меті зорганізувати життя УГКЦ, відкрити канцелярію, організувати адміністративний порядок. У 1993 р., разом зі всією спільнотою з м. Гроттаферрата (Італія), повернувся в Україну. Владика Любомир Гузар, повернувшись з довготривалої еміграції зі США, мешкав у передмісті Львова — селі Зимна Вода. Саме з цього часу розпочалась його духовна діяльність на рідній землі. В той час львівська архієпархія одержала приміщення в с. Рудне, де починалась підготовка юних семінаристів (серед яких був сьогоднішній архієпископ Святослав Шевчук), для яких Любомир читав лекції. Було зроблено багато, з'явилися семінарії, які з 1995 р. почали працювати у повноцінному режимі, та насправді початок відновлення УГКЦ ознаменувався появою священників, які могли доносити релігійну думку зрозумілою для парафіян мовою, адже після років підпілля за часів СРСР, насадження способу мислення, людям нав'язували зовсім інші твердження.

У 1994 р. Любомир Гузар переїхав до монастиря в с. Колодіївка, що на Тернопільщині. Як говорив сам Любомир, у цій монастирі Теодора Студита, люди дуже добре поставилися до прибулих монахів.

У 1995 р. Папа Іван-Павло II призначив блаженнішого Любомира екзархом в Києві, й 1 червня 1996 року Любомир вступив до Києва як екзарх. Екзархат мав свою територію, але дуже мале число вірних. Блаженніший намагався донести людям, що створення екзархату це не акт агресії проти східних областей України та проти православної церкви.

14 жовтня 1996 р. Синод Єпископів Української греко-католицької церкви обрав Блаженнішого Любомира Єпископом Помічником Глави Української Греко-Католицької церкви з делегованими правами, у зв'язку з тим, що здоров'я Кардинала Мирослава-Івана Любачівського значно погіршилось. Коли 14 грудня 2000 року Блаженніший Мирослав-Іван Любачівський помер, Любомир Гузар виконував обов'язки Апостольського адміністратора УГКЦ.

24 січня 2001 р. на Святоюрській горі у митрополичих палатах розпочався виборчий Синод Української Греко-Католицької Церкви. Рішенням цього синоду і утворенням святішого отця Івана-Павла II Папи Римського, преосвященний владика Любомир Гузар вибраний і благословенний главою і отцем Української греко-католицької церкви.

У лютому 2001 р. Папа Римський посвятив Любомира Гузара у кардинали (найближчі помічники понтифіка). До цього кардинали були тільки в Римі. Те, що глава УГКЦ став кардиналом, означало ще більше зміцнення зв'язків між місцевою церквою та апостольським Римом.

Коли тодішній президент, Леонід Кучма запросив Івана-Павла II, Папа приїхав в Україну, оминувши Росію, для УГКЦ це було дуже приємно. Ще Папа виявив свою повагу до УГКЦ тим, що всі промови говорив українською мовою. Росія, своєю чергою, думала, що Папа Іван-Павло II, який був поляком за національністю, приїхав спершу до західної церкви, щоб бунтувати народ проти Росії [6].

Коли у 2004 р. Блаженніший Любомир знаходився в Києві за урядовими потребами, до нього зателефонував Омельченко О. О. з пропозицією отримати земельну ділянку під забудову храму у Києві й чи готовий глава УГКЦ перейти на лівий берег. Любомир, кажучи, «Лівий берег це та сама Україна» - погодився. Зі слів самого Блаженнішого, наступного дня у

проросійських газетах з'явилась цитата «Прокляті уніати вже перестрибнули Дніпро»[7]. Цього ж року тодішній глава УГКЦ Блаженніший Любомир (Гузар) прийняв рішення, затверджене Синодом, яке благословив Папа Римський, про повернення осідку Верховного архієпископа Церкви зі Львова до Києва. Офіційною датою повернення вважається 21 серпня 2005 року. Від цього дня Глава УГКЦ іменується титулом «Верховний архієпископ Києво-Галицький»[8].

Відтоді розпочався активний розвиток УГКЦ на теренах України. Під час останньої реорганізації УГКЦ наприкінці 2011 року в межах України було створено три нові митрополії — усі вони знаходяться на заході країни й охоплюють, окрім трьох галицьких, ще дві прилеглі області.

Усі 10 років свого єпископства, Любомир втілював заповіт Йосифа Сліпого, який мав на меті розбудувати УГКЦ, як основу одвічності Божої правди і незламності української нації. Любомир говорив – «триматись уряду за всяку ціну – смішно», коли йому виповнилось 75 років, Любомир почав робити заходи, щоб його звільнили. І 10 лютого 2011 року о 13.00 Любомир заявив, що він більше не глава УГКЦ, і додав: «Я ще не дозволив собі вимурувати печі, на якій буду засідати, як старий чоловік, я ще хочу щось робити». Не зважаючи на поважний вік, слабе здоров'я і повну втрату зору Любомир Гузар і після свого зречення продовжував активну діяльність у житті церкви та народу[7].

Його життя обірвалось на 85 році життя 31 травня 2017 року. До слів цієї світлої людини прислухались і вірячи, і священники, і політики. Протягом церковної діяльності Любомир Гузар всіма силами намагався установити між церквою та політикою паритетні відносини. Блаженніший Любомир Гузар, своїми просвітницькими діями, залишив великий слід не тільки в історії розвитку Української Греко-Католицької Церкви, але й зробив вагомий внесок в історії України. Це була людина, яку Блаженніший Святослав Шевчук, називав «велетнем думки і розуму». У своїй особі Блаженніший Любомир Гузар зумів поєднати велику скромність, глибоку віру, любов до церкви та народу. Й сьогодні його життя є дороговказом для багатьох, потребує наукового осмислення і появи нових праць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гузар Л. Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901-1944) провісник екуменізму. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 496 с.
2. Гузар Л. Про гріхи і чесноти. Харків: Фоліо, 2018. 141 с.
3. Гузар Л. Три дороги. Львів: Друкарські куншти, 2013. 118 с.
4. Щоткіна К. Любомир Гузар. Хочу бути людиною. Харків: Віват, 2017. 267 с.
5. Блаженніший Любомир Гузар. Електронний ресурс. <https://synod.ugcc.ua/data/blazhennishyuy-lyubomyr-guzar-430/>
6. «Любомир. Бути людиною». 5 серія. Електронний ресурс. <https://zhyve.tv/video/475-lyubomyr-butuyudynoyu-5-seriya/>
7. «Любомир. Бути людиною». 6 серія. Електронний ресурс. https://www.youtube.com/watch?v=hFxAeE2CNdI&feature=emb_rel_end
8. Історія Українська Греко-Католицька Церква. XI. Повернення до Києва (2005). Електронний ресурс. http://ugcc.ua/official/ugcc-history/xi_povernennya_do_kiieva_2005_76328.html

Мунило Назар

Науковий керівник – проф. Алексієвець Леся

РОЛЬ ЗМІ У ДЕРЖАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ, АБО ЧЕТВЕРТА «ГІЛКА ВЛАДИ» В ДІЇ

У сучасних умовах засоби масової інформації (ЗМІ), зважаючи на суспільну важливість, масовість та доступність, мають величезний вплив на духовні процеси, що відбуваються в суспільстві. Залучаючи громадян до інформаційних відносин, ЗМІ формують певні ціннісно-сміслові моделі для засвоєння суспільством і таким чином змінюють аксіологічну картину соціуму. Здатність швидко охоплювати найбільш широкі аудиторії дає можливість сучасним мас-медіа трансформувати традиційну систему духовного виробництва в певному напрямі, з приводу чого в розвинутих суспільно-політичних системах панує теза, що той, хто володіє засобами масової інформації, володіє громадською думкою.

Особливо важливим є вплив ЗМІ на формування національної свідомості, оскільки вони виступають вагомим засобом створення історико-культурного інформаційного простору держави, який, по суті, є тим духовно-ідеологічним цементом, що скріплює народ у політичну націю. Відомий фахівець у галузі масових комунікацій В. Лизанчук зазначає: "...людські спільноти творяться мережами інформаційних комунікацій, через які передається необхідна державно-політична, суспільно-економічна, ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація. Національна мережа засобів масової комунікації - це один із "трьох китів", на якому базується державна самосвідомість, поряд з національною інтелігенцією та національною політичною елітою" [11, с. 15].

Отже, *мета статті* – за допомогою аналізу наявних емпіричних матеріалів і теоретичних викладів визначити вплив мас-медіа на формування громадської думки, концептуальний аналіз специфіки діяльності сучасних мас-медіа в процесах демократичних трансформацій суспільства, їх впливу на формування громадської думки, політичної культури населення та нових форм політичної комунікації в умовах світової інформатизації та локалізації в країнах Центральної та Східної Європи, також є визначення оптимальних умов впливу засобів масової інформації на формування національної свідомості населення Європи, як основи консолідації суспільства на підставі дослідження історичних аспектів та сучасного стану функціонування ЗМІ, особливостей реалізації державної інформаційної політики в сучасних умовах. Досягнення цієї мети зумовлює розв'язання низки завдань: з'ясувати роль засобів масової інформації у процесах формування національної свідомості європейців; охарактеризувати інструменти впливу ЗМІ на створення у суспільстві відповідної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій, визначити напрями діяльності органів державної влади щодо забезпечення повноцінного функціонування ЗМІ як чинника формування національної свідомості в умовах глобалізаційних процесів [3].

Висвітлення різних аспектів теоретичних та практичних питань діяльності ЗМІ в сучасних умовах здійснюється в публікаціях таких українських авторів, як В. Бадрак, Г. артанов, В. Здоровега, О. Гриценко, С. Квіт, О. Копиленко, В. Кравченко, І. Крупський, О. Кузнецова, В. Лизанчук, Й. Лось, Е. Мамонтова, І. Мащенко, О. Мелешенко, Л. Мукомела, І. Ненов, І. Паславський, Т. Петрів, В. Різун, О. Сибірякова, М. Скуленко, І. Слісаренко, А. Чічановський, О. Чекмишев, В. Шкляр та інші. Також заслуговують на увагу дослідження таких авторів, як С. Телешун, В. Журавський, С. Томенко, присвячені проблемам вдосконалення демократичного суспільства в Україні та Е. Мамонтової, що розглядає роль преси в процесах демократичних перетворень [9].

Відаючи належне науковій і практичній значущості розглянутих наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, слід, однак, зауважити, що серед невіршених частин проблеми залишається дослідження механізмів впливу ЗМІ на формування національної свідомості європейців, як важливого чинника державотворчих процесів в Східній та Центральній Європі, що й обумовлює зацікавленість зазначеною проблематикою.

Отож, ЗМІ можуть не лише консолідувати суспільство, а й відігравати деструктивну роль, підривати його соціально-психологічну стійкість шляхом створення і просування у масову свідомість негативних ціннісних образів, чужих вітчизняній культурі ідеалів та цінностей. Тому суспільство й держава повинні постійно дбати про нейтралізацію регресивних тенденцій в інформаційно-аксіологічному полі й мобілізувати ресурсний потенціал ЗМІ для формування такої ціннісної системи, яка змогла б забезпечити духовну єдність суспільства [7].

Ця проблема є особливо актуальною сьогодні для України, перед якою стоїть завдання консолідації багатоетнічного українського суспільства в єдину політичну націю з високим рівнем національної свідомості. Оскільки інформаційна діяльність засобів масової інформації буде і надалі незмінно зростати й посилюватися, впливати на всі сторони життєдіяльності суспільства і держави, завдання полягає в тому, щоб ця діяльність відповідала українським національним інтересам, сприяла утвердженню незалежної Української держави. Тому дослідження інструментів впливу ЗМІ на формування національної свідомості є доцільним і своєчасним [6].

Питання власності на ЗМІ є одним із головних для свободи ЗМІ, а відповідні приватизаційні ініціативи – істотною гарантією від концентрації ЗМІ та способом забезпечення справжнього плюралізму ЗМІ, завдяки якому існує преса, в якій відображено різноманітні погляди, а не просто численні друковані органи інформації. Після розпаду СРСР питання приватизації привертає до себе значну увагу в країнах Центральної і Східної Європи, де нові

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

медійні структури виявляють чіткі тенденції і моделі. Зміни в політичній системі викликали бурхливі трансформації в середовищі ЗМІ, хоч і не обов'язково такі, на які можна було очікувати[13].

У більшості країни ЦСЄ зміни у структурі власності на ЗМІ не поширилися на законодавче регулювання у царині ЗМІ, а в регіоні здебільшого панує думка, що здобуту щойно свободу вираження поглядів не слід обмежувати путами медійного законодавства. Публічні дебати опиралися на тезу про цілковиту непотрібність медійного законодавства та про доцільність регулювання ЗМІ політично й ідеологічно нейтральними ринковими силами. Проте в багатьох випадках приватні медіа почали розглядати скоріше як знаряддя для здобуття політичної влади і впливу, ніж як форму життєздатного підприємництва. Процес реформування законодавства у царині ЗМІ виявився тривалим. У деяких країнах – наприклад, в Угорщині – відбувся процес «спонтанної приватизації», в межах якого редакції самі розпочали перемовини з іноземними інвесторами, аби здобути незалежність од колишнього партійно-державного апарату. Однак цей процес не був аж такий однозначний, адже йому бракувало прозорості й фінансовий вигреш від нього дістався колишній комуністичній партії, яка в наступні роки почала вести «медійні війни». За останні два десятиліття статус свободи ЗМІ загалом виявився кращим у тих краях, де з приватизацією не барилися, і гіршим там, де її відклали. Узагалі кажучи, приватні медіа розширили вибір, а подекуди й звільнили пресу від зовнішнього політичного впливу[2].

У більшості країн регіону процес приватизації розпочався внаслідок отримання незалежності 1991 року. У деяких, включно зі Словенією та Естонією, працівники органів масової інформації почали викупувати акції своїх часописів і претендувати на спільну власність[4]. Однак така форма власності довго не протрималася і в середині 1990-х розпочався процес ринкової концентрації, в перебігу якого місцеві суб'єкти господарської діяльності заходилися викупувати акції в журналістів. Під кінець 1990-х років навіть у тих країнах, де був час, коли редакційні колективи самі володіли своїми виданнями, тенденції в сфері власності на ЗМІ не залишилися незмінними. Отож після короткого проміжного періоду спільної власності колишню державну власність просто замінила монополія медіа-магнатів. Загалом, ЗМІ скуповувалися іноземними медійними корпораціями, серед яких на ринку панували німецькі й шведські, проте в окремих випадках власниками виступили місцеві бізнесмени з помітними зв'язками в сфері політики[10].

Очевидно, що стан свободи ЗМІ в тих країнах, в яких процеси приватизації завершилися рано, загалом є кращим. Проте, хоч приватні медіа часто дорівнюють до власне вільних, приватизація не є кінцево попередньою умовою незалежності ЗМІ, а сама лиш чисельність органів масової інформації не завжди тотожна плюралізму поглядів. На Балканах, приміром, приватизація ЗМІ часто була яскраво політичною. Панівна еліта, втративши змогу впливати на ЗМІ відкрито, могла й далі контролювати пресу з допомогою фінансових важелів, таких як оподаткування чи вибіркова реклама, а також з використанням такої переваги, як широко сформульовані норми закону про дифамацію, щоб змусити замовкнути критичні голоси. Отже, приватизація ЗМІ не є жодною гарантією автоматичного демонтажу існуючих у країні механізмів політичного впливу. Кращу гарантію справжнього плюралізму поглядів, висловлюваних у ЗМІ, дають такі умови, як прозорість, доступ до інформації та обмеження на частку власності і концентрації[1].

Таким чином, зміни у структурі власності на ЗМІ, що відбувалися в регіоні на початку 90-х років, були джерелом як тривоги, так і надії. Сподівання, що демократизації в медіа просторі вдасться досягти просто за рахунок зміни власності, було помилковими. Коли приватна власність на ЗМІ переходила від колективів працівників до місцевих підприємців, а там і до транснаціональних конгломератів, багато хто гадав, що от західні власники гарантуватимуть плюралізм в ЗМІ, бо ж самі політично незаангажовані й розглядають пресу регіону як комерційну інвестицію, а не політичну платформу чи пропагандистське знаряддя[5]. Знані західні корпорації, як уважалося, не відчуватимуть тиску з боку внутрішніх політичних сил і, мабуть, зуміють зацепити «західні» підходи до управління, плекати правдиві вартості журналістики й демократичну культуру ЗМІ, не забуваючи ділитися сучасними технологіями, фінансовими ресурсами та спеціальним досвідом. У багатьох країнах були переконані, що без

іноземних інвестицій вітчизняні видання ніколи б спромоглися покращити свою поліграфію й модернізувати видавничий процес[8].

Засоби, через які пасивні, та здебільшого – активні важелі впливу ЗМІ та їх вплив на національну свідомість відіграють для країн Центрально-Східної Європи роль державотворчих чинників, роблять реформування їх економічних систем та систем державного управління довгостроковими та незворотніми завдяки тому, що:

– спрацьовує відверта обумовленість: просування в передвступному процесі пов’язане з прийняттям законів і запровадженням реформ;

– сам цей процес править за механізм твердої відданості неухильному реформуванню, позаяк зміна на пряму стає відверто збитковою для будь-якого майбутнього уряду. Заглиблюючись у процес, національні уряди приймають передбачуваний курс економічної політики, який слугує важливим сигналом внутрішнім і зовнішнім економічним гравцям;

– наближення до членства в ЄС змінює характер і силу різних груп суспільства.

Усі вкупі, ці засоби й механізми не просто гола обумовленість, а ”перетворювальна” обумовленість: держава, економіка та суспільство перетворюються внаслідок залучення до процесу, що триває кілька років.

Виходячи із складності зазначеної проблематики, наступних досліджень потребують роль і місце регіональних ЗМІ у формуванні національної свідомості громадян, проблема взаємодії регіональних ЗМІ у формуванні міжнародного миру і злагоди, функціонування ЗМІ як важливого механізму реалізації державної етнонаціональної політики в країнах Центральної та східної Європи.

Дослідження мають бути присвячені пошуку шляхів застосування державотворчого потенціалу євроінтеграційних процесів для оптимізації державотворчих процесів в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Євтух В. Б. Концептуальні засади вирішення етнонаціональних проблем [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL // <http://www.politik.org.ua/pfv.php>.
2. Політологія: підручник / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. К. : ВЦ Академія, 2010. С. 227.
3. Левченко А. М. Роль регіональних ЗМІ у соціокультурній, економічній та політичній системах суспільства // Електронна бібліотека Інституту журналістики [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://joumHb.uhuv.kiev.ua/mdex.php?ad=artide&artide=1381>.
4. Сысоев В. О. Новые демократии Центральной и Восточной Европы: проблемы политической трансформации // Политическая наука. Динамика политического сознания и поведения. М.: РАН. ИНИОН, 2002.
5. Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За гол. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр. – Канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. К. : Ай Бі, 2002. С. 390-391.
6. Політичний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. К. : Генеза, 2004. С. 218.
7. Гриценко О. Основні принципи взаємодії ЗМІ і громадської думки // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць. К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2001. Вип. 5. С. 49- 56.
8. Канченко А. В. Вплив засобів масової інформації на прийняття політичних рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL // http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/6.pdf.
9. Гриценко О. М. Преса і політика: динаміка і кореляція // Преса і політика: проблеми, концепції, досвід. К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. С. 5-11, 23-29, 45-55
10. Дзюба М. Т. Роль засобів масової інформації в формуванні громадської думки // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. К. : 2008. С. 77-81.
11. Європеїзація Центральної та Східної Європи [Текст] : наук. видання / Ф. Шіммельфенніг, У. Здельмаєр : Пер. з англ. К. : Юніверс, 2010. 288 с.
12. Вахудова А. М. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму [Текст] / М. А. Вахудова : Пер. з англ. К. : Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2009. 379 с.
13. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999 [Текст] / Т. Снайдер : Пер. з англ. К. : Дух і Літера, 2013. 464 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Борецька Мар'яна

Науковий керівник – викладач Юрків Мирослав Михайлович

РОЗВИТОК СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дошкільний вік – період швидкого збагачення словника. Від умов життя й виховання безпосередньо залежить розвиток і збагачення словникового запасу малюків; стають більш помітні індивідуальні особливості, ніж у будь-якій іншій галузі психічного розвитку. Це означає, що якісний розвиток лексичної компетентності є важливою умовою повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу. Виховання з перших років життя інтересу до мови і вживання образних слів, влучних висловів та словосполучень, прагнення до більш досконалого володіння рідною мовою – це перш за все надійний шлях до розвитку виразного, яскравого мовлення і формування високодуховної особистості, громадянської гідності людини.

Добре розвинуте мовлення є засобом повноцінного спілкування і розвитку особистості. Лексика – найважливіша частина мовної системи, яка має загальноосвітнє і практичне значення. Багатство словника – це ознака високого розвитку дитини.

Науковці довели, що від того, яка якість і кількість слів, якими володіє дитина, залежить здатність вираження її думок, намірів, почуттів, бажань. Формування в дитини її комунікативно-мовленнєвої компетенції і потенційної можливості як суб'єкта спілкування та предметно-практичної діяльності залежить від розвитку й рівня здатності дитини активізувати слова в мовленні. [1; 2; 5].

Багатьох психологів, філософів та педагогів впродовж тривалого періоду цікавила проблема мовленнєвого розвитку дітей. Вона є актуальною і сьогодні. Адже розкриття особливостей та закономірностей розвитку словника дітей дошкільного віку дає змогу ефективно здійснювати його формування.

У різних напрямках досліджувалась проблема словникової роботи з дітьми на етапі дошкільного віку. Зокрема, збагачення словника дітей раннього віку досліджували Ю. Аркін, Г. Ляміна, Н. Маліновська та ін.; дошкільного віку – А. Богуш, Ю. Ляховська, особливості розвитку та становлення словника дошкільників – А. Іваненко, Н. Луцан, Н. Савельєва та ін. Головним аспектом низки досліджень стало вивчення особливостей засвоєння семантики слів, уточнення і розширення значень уже відомих слів у певному контексті, використання тематичного принципу введення лексики, асоціативного поєднання слів.

Мовознавці у своїх працях висвітлили проблему урахування особливостей вияву різних видів виразності в мовленні (Г. Коваль, О. Федорова та ін.); психологи вивчали взаємозв'язок значення і смислу слова (Л. Виготський, О. Лурія та ін.); психолінгвісти присвятили свої праці тому, як діти усвідомлюють мовну дійсність, як треба та організовувати мовленнєву діяльність (В. Виноградов, О. Леонт'єв та ін.); педагоги дослідили шляхи збагачення словника дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Луцан, О. Трифонова та ін.), формування в дошкільників словникового багатства мови (Н. Гавриш, А. Лаврент'єва та ін.) та лексичну роботу з текстами художніх творів (Н. Гавриш, Н. Кирста та ін.). В Україні різні напрями розвитку словника дошкільників розробляють А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Пироженко, Ю. Руденко та ін.

Мета статті: Проаналізувати особливості становлення словникового запасу дітей дошкільного віку та з'ясувати значення словникової роботи в загальній системі роботи з розвитку мовлення дітей.

Актуальність дослідження. Словникова робота є одним із головних завдань мовленнєвого розвитку дитини-дошкільника. Формування словника дитини – це тривалий, складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння їх соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати слова у конкретних умовах спілкування. Діти не тільки засвоюють лексичне

та граматичне значення під час роботи над словом, а й вчать скласти словосполучення, речення, а потім і зв'язний текст. У них має вироблятися вміння свідомо обирати зі словникового запасу ті мовні засоби, які влучно відобразять задум мовця і робитимуть висловлювання не лише граматично правильним, а й виразним. Зміст спілкування забезпечує слово. Лише за наявності достатнього словникового запасу можливе усне та писемне мовлення.

Цілеспрямована педагогічна діяльність, що забезпечує ефективне засвоєння словникового складу рідної мови, саме так в сучасній методиці розглядають словникову роботу. Під розвитком словника Ю.Руденко розуміє тривалий процес кількісного нагромадження слів, засвоєння їх соціально закріплених значень і формування вміння використовувати їх у конкретних умовах спілкування [4, С. 21].

Розвиток мовлення починається в дитини з трьох місяців. Це етап активної підготовки мовного апарату до вимови звуків. Також здійснюється процес розвитку розуміння мови, тобто формується імпресивна мова. На думку А. Богуш, перш за все, малюк починає розрізняти інтонацію, потім слова, що позначають предмети та дії. Дитина вимовляє окремі слова, що складаються з однакових парних складів (ма-ма, та-то) до дев'яти-десяти місяців. Словник зазвичай досягає 10-12 слів до року, а іноді і більше, це залежить від індивідуального розвитку дитини. Уже на другому році життя дитини формується експресивна мова, слова і звукосполучення стають для неї засобом мовленнєвого спілкування [2, С. 404].

До двох років активний словник у дітей складається з 250-300 слів, це встановлено науковцями. Процес формування фразової мови розпочинається у цей же час. Спочатку це прості фрази з двох-трьох слів, але з часом, до трьох років, вони ускладнюються. Активний словниковий запас досягає 800–1000 слів. Мова стає повноцінним засобом спілкування. Збільшується до 2500-3000 слів активний словник у дітей до 5-ти років. Поліпшується вимова, подовжується та ускладнюється фраза. У дитини спонтанно коригуються фізіологічні порушення звуковимови при нормальному розвитку мови до чотирьох-п'яти років. Дитина правильно вимовляє всі звуки рідної мови, має достатній за обсягом активний словник і практично оволодіває граматичною будовою мови до 6-ти років [2; 5; 6].

Кількісне зростання – перша сторона розвитку словника дітей. Дошкільний вік це період швидкого збагачення словника. Дані про кількість зростання слів умовленні дошкільнят одного і того ж віку дуже різняться між собою тому, що це залежать від умов життя і виховання. У дітей до кінця першого року життя з'являються перші осмислені слова. Значною мірою випереджає активний словник розвиток розуміння мови. Збагачення активного словника відбувається швидкими темпами після 1,5 років, і до кінця другого року життя він становить 300-400 слів, а до трьох років може досягати 1500 слів. Величезний стрибок у розвитку словника відбувається не тільки і не так внаслідок запозичення слів з мови дорослих, як унаслідок оволодіння способам творення слів. Унаслідок збільшення кількості слів, що позначають предмети найближчого оточення, дії з ними, а також окремі їх ознаки здійснюється розвиток словника. У наступні роки кількість уживаних слів також швидко зростає, однак темп дещо сповільнюється. Період найбільшого збільшення активного словникового запасу – це є третій рік життя. До 4 років кількість слів – 1900, в 5 років – до 2000–2500, а в 6-7 років до 3500–4000 слів [3; 4; 6].

Коло інтересів і потреб дитини відображає словниковий склад. Слова, що позначають різні сфери життя, можна виявити у промові дітей. Особливості змісту найбільш вживаних частин мови в словнику дітей третього року життя встановлені у дослідженні В. Гербової та А. Богуш. Серед іменників назви предметів побуту становлять 36%; назви засобів пересування – 15,9%; назви об'єктів живої природи – 16,5%. Найбільш вживаними є назви явищ неживої природи, частин тіла, будівельних споруд серед іменників та третю частину всіх слів становлять дієслова. Діти вже на третьому році життя володіють досить різноманітним словником, що забезпечує повноцінне спілкування з тими, хто їх оточує [3, с. 192].

На думку Л. Виготського щодо якісного розвитку словника, то розвиток значень слів представляє «грандіозну складність». Для малюка спочатку, слово асоціюється тільки з конкретним одиничним предметом. Наприклад, дитині, яка завжди гралась лише з синім м'ячем, дали два м'ячі – знайомий йому синій і незнайомий великий різнокольоровий м'яч. Коли запитували: «Де м'яч?», дитина завжди показувала тільки на синій м'яч. Поступово вона починає позначати всі предмети цієї категорії, з розвитком здатності узагальнення.

Слово заміщає чуттєвий образ тільки одного предмета, це перший ступінь узагальнення (м'яч – тільки ось цей м'яч). Цей ступінь узагальнення є доступний дітям кінця першого – початку другого року життя.

Слово заміщає чуттєвий образ ряду однорідних предметів (слово «м'яч» відноситься до будь-якого м'яча, незалежно від його розміру та якісних ознак, це другий ступінь узагальнення. Значення слова тут ширше. Цей ступінь узагальнення стає доступний дітям кінця другого року життя.

Слово позначає кілька груп предметів, що мають загальне призначення (іграшки, посуд тощо), це третій ступінь узагальнення. Слово «іграшки» узагальнює в собі і м'ячі, і ляльки, і кубики та інші призначені для гри предмети. Дуже широке сигнальне значення такого слова, але разом з тим віддалене від конкретних образів предметів. Третій ступінь узагальнення доступний дітям трьох – трьох з половиною років.

Слово досягає вищої стадії інтеграції – четвертий ступінь узагальнення. У слові відбувається об'єднання попередніх рівнів узагальнення (слово «річ», наприклад, містить у собі узагальнення слів «посуд», «іграшки», «меблі» тощо). Надзвичайно широке сигнальне значення такого слова, з великими труднощами простежується його зв'язок з конкретними предметами. Лише на п'ятому році життя діти досягають такого рівня узагальнення[4].

Словотворчість становить важливу особливість дитячого мовлення, оскільки словник дошкільнят активно збагачується кількістю слів, «придуманих» ними. Період від двох до п'яти років відрізняється активним словотворенням дітей, про це свідчать факти, які були зібрані педагогами, лінгвістами, психологами. За законами мови на основі наслідування тих форм, які вони чують від тих, хто їх оточує, побудовані нові слова. Засвоєння морфологічних елементів мови є показником словотворчості, з якими пов'язане кількісне накопичення слів і розвиток їх значень.

Важливість завдання навчання та виховання полягає в урахуванні закономірностей засвоєння значень слів, у поступовому їх поглибленні, формуванні вмінь семантичного відбору слів відповідно до контексту висловлювання.

Словникова робота в дошкільному навчальному закладі полягає в тому, що вона проходить через усю навчально-виховну роботу з дітьми, це і є її особливість. Становлення словника відбувається в процесі ознайомлення з навколишнім світом, в повсякденному житті, спілкуванні, усіх видах дитячої діяльності. Робота над словом поглиблює її почуття, уточнює уявлення дитини про навколишній світ, дає соціальний досвід. У дошкільному віці закладають основи розвитку мислення й мовлення, відбувається становлення соціальних контактів, формується особистість, тому саме тоді усе це має особливе значення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада. Москва: Мозаика-Синтез, 1999. 272 с.
2. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 440 с.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопр. і доп. Харків: Ранок, 2013. 192с.
4. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. Одеса: 2003. 21 с.
5. Русова С.Ф. Дошкольное воспитание. Катеринослав: 1918. 162 с.
6. Українське дошкільля :програма виховання дітей у дитячому садку. Львів: Ред. видав. відділ при управ. по пресі, 1991. 227 с.

*Бортняк Світлана
Науковий керівник – доц.Матіяш Валентина*

ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА ІДЕЯХ МИРУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Серед миролюбних країн Українській державі належить визначне місце. Питання збереження миру у всьому світі неодноразово розглядалось на сесіях Верховної Ради України, закріплювалось на рівні законодавчих документів нашої держави. Тому одним із засобів

виховання підростаючого покоління виступає миротворча діяльність школи України, спрямована на виховання учнів у дусі патріотизму.

Відтак, проблема виховання особистості в дусі миру завжди була і є пріоритетною у педагогіці. Особливого значення вона набуває сьогодні, у зв'язку з воєнними діями на сході України. За останніми підрахунками півмільйона дітей України бачили наслідки військових операцій на сході нашої Батьківщини. На жаль, маленькі першокласники уже знають, що таке війна, чому їздять танки, і що таке АТО. В таких випадках педагоги покликані виховати громадянина, який має глибоко усвідомлену життєву позицію, налаштований патріотично й водночас толерантно, з повагою ставиться до інших людей, їхніх національних культур та поглядів.

Відомо, виховання в дусі миру – це напрямок у педагогічній теорії й практиці, що має на меті соціальну, духовну підготовку до свідомої й активної участі в рішенні найважливішої проблеми сучасності – встановлення миру, взаєморозуміння й довіри між людьми, народами.

Проблема виховання шкільної молоді у дусі миру не є принципово новою для педагогічних колективів українських загальноосвітніх шкіл. Кожен крок в організації педагогічного процесу у школі спрямований, насамперед, на моральне виховання покоління молодих українців. А сприйняття цінності миру, як у найближчому оточенні, так і в глобальному сенсі, є однією з найважливіших рис члена сучасного громадянського суспільства, до будівництва та розвитку якого прагне нова Україна. Однак, проблема виховання учнів на ідеях миру ще недостатньо досліджена у вітчизняній педагогічній науці.

Між тим, до проблем виховання молодого покоління в дусі миру в різні часи зверталися такі загальновідомі класики української педагогічної науки, як: Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренко, О. Огієнко, С. Ф. Русова, Г. С. Сковорода, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та інші видатні вчені.

Зауважимо, вперше в історії педагогіки теорію виховання, побудовану на принципах гармонії і гуманізму, створили давні греки. Про це розповідається в "Трактатах" Платона. Про виховання якості добродійності, громадянства та миротворства писав у книзі "Політика" Аристотель [3].

Особливо цінною для сучасної практики є педагогічна спадщина талановитого українського педагога-гуманіста, педагога-новатора і філософа Василя Сухомлинського. Запропоновані ним форми і методи освітнього впливу на дитячу особистість актуальні й тепер. Він вбачав пріоритет у формуванні нового покоління свідомої молоді, вихованні справжніх патріотів, що по-справжньому люблять Батьківщину, горді за свій народ та його історичне минуле, відповідальні за його майбутнє. Дитинство, вважав В. О. Сухомлинський, - це повсякденне відкриття світу, і дуже важливо щоб це відкриття стало перш за все пізнанням людини і Батьківщини, щоб у дитячий розум і серце входили краса справжньої людини та велич краси рідної Вітчизни. На думку Василя Олександровича, патріотизм починається з колиски і не може бути вірним єдиним своєї землі той, хто не є справжнім сином своїх матері і батька [1].

Великий вклад у розробку теорії виховання дітей на ідеях миру вніс А.С.Макаренко. З власного багаторічного досвіду він дійшов висновку, що успіх у вихованні в дусі ідей миру залежить від постановки виховної роботи в школі, від її високого рівня. Однією з важливих, необхідних умов організації виховної миротворчої роботи, школи А.С.Макаренко вважав органічне включення її в загальну систему виховання дітей, яку запроваджує школа. Тому однією з ефективних форм патріотичного виховання учнів, які міцно ввійшли в практику роботи А.С.Макаренка, були різні походи та екскурсії по місцях рідного краю [3].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки методологію та теорію виховання на ідеях миру висвітлено у працях А. Алексюк, І. Бех, Т. Демянюк, В. Коротюк, А. Нісімчук, А.Петрук, А. Сиротенко, О. Сухомлинської, І. Шкурко, М.Яковець, М. Ямницького.

Науковці підкреслюють, що зміст виховання дітей в дусі миру залежить від ряду факторів. Серед них : мета та завдання виховання, політика держави і завдання, що стоїть перед суспільством в цей історичний момент, система виховання дітей, час, що відводиться на проведення різноманітних заходів з дітьми, зв'язку виховного процесу навчального закладу з життям суспільства.

Дослідник А. Петрук чітко визначає принципи виховної роботи з учнями на ідеях миру: гуманізація і демократизація виховного процесу, взаємозв'язок виховання з сучасним життям, послідовність, систематичність і єдність виховних впливів, свідомість, самодіяльність і активність учнів, виховання учнів в ході спільної діяльності, єдність вимог і повага до особистості [4].

Науковий фонд з проблеми дає можливість нам окреслити напрями виховання школярів у душі миру: повсякденне залучення дітей до спілкування, виховання в них уміння розв'язувати будь-які конфлікти на основі діалогу і подолання стереотипів та забобонів; розвиток критичного мислення і здатності самостійно аналізувати факти дійсності.

Позитивною, на нашу думку, є чітка практична спрямованість рекомендацій відомого українського вченого І. Д. Бега, який підкреслює, що якісний рівень та ефективність виховання підростаючого покоління в душі миру досягається комплексом навчального матеріалу, організаційно-управлінського, науково-методологічного забезпечення. Процес виховання цього феномену потребує постійної уваги і на уроках, і у виховній роботі, і в сім'ї. Він пропонує вчителю різноманітні форми та методи виховання підростаючого покоління в руслі проблематики педагогіки миру. Наприклад, бесіди: «Планета – наш загальний дім», «Що для мене мир», «Гуманізм – найважливіша умова мирного співіснування» та інші; огляди періодичної преси («Що? Де? Коли?», за текстами газет «Цікаві хвилинки», «Пульс планети», огляд телепередач; форми роботи пов'язані з вивченням історії краю і народом – історичне краєзнавство; виховання відповідального ставлення до природи; виховання правосвідомості; виховання засобами праці – продуктивна, соціально-ціннісна діяльність, благодійництво, проведення операцій «Турбота», «Милосердя», «Світ навколо мене», та інші [2].

Проте аналіз масового педагогічного досвіду з проблеми дослідження свідчить, що вчителі-практики в основному тяжіють до таких форм виховної роботи, як-от: бесіди, уроки миру, свята, клуби школярів. Інколи ця виховна робота проводиться безсистемно та епізодично, не дивлячись на підвищений інтерес до педагогіки миру. Отже, виникає потреба ретельного наукового та методичного підходу до розробки цієї проблеми з урахуванням умов, у яких перебуває сьогодні суспільство та сучасна школа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Реалізація ідей В.О.Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи: Збірник матеріалів регіональних педагогічних читань. Випуск 8. Вінниця, 2012. С.158-160.
2. Виховання молодших школярів на засадах миру та злагоди в суспільстві [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://studcon.org/vyhovannya-molodshyh-shkolyariv-na-zasadah-myru-ta-zlagody-v-suspilstvi>.
3. Педагогічна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу ресурсу: http://slovník.com.ua/?grupa=11&id_sl=212.
4. Петрук А.П. Зміст виховання на ідеях миру/ Педагогіка єдиного і цілісного миру. Рівне, 1995. С.28-32

Вояк Христина

Науковий керівник – доктор психологічних наук Савелюк Н.

УЧАСТЬ ЖІНОК У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Так уже в Україні повелося, що історія пам'ятає справи лише «чоловічі». Помітні ті вчинки, які відчутно змінюють світ. Наприклад, війна, адже воюють здебільшого чоловіки. Історична жіноча участь у війні—це лікування поранених, приготування їжі, ремонтування одягу для бійців—уся ця праця залишалася непомітною. Та попри все це, в історії України є немало видатних жінок, які були не лише хорошими матерями й господинями, а й робили великі справи. Серед них велика княгиня Ольга- перша жінка-правителька, яку церква вважає святою. Вона дбала про розвиток української держави, прагнула, щоб про Русь дізналися інші європейські держави, здійснила багато перетворень. Українка Роксолана взагалі є унікальним випадком у світовій історії. Навряд чи десь знайдеться інша жінка, яка понад три десятиліття була однією з найвпливовіших постатей, та ще й у мусульманській країні! А про проста селянку з Київщини, талановиту художницю Оксану Білокур знає весь світ. Вона стала

відомою після того, як 1954 року її картини було виставлено в Парижі [1]. І це ще далеко не всі приклади легендарних українських жінок.

Історичні традиції активності українського жіноцтва реалізуються і до тепер. Українки активно проявляють себе в різних галузях суспільного життя, зокрема, обіймають високі посади в керівних структурах та самореалізуються в політиці. Однак на своєму шляху вони досі стикаються з багатьма проблемами. За словами Віце-прем'єр-міністра – Міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України Геннадія Зубко, чим вищий статус представницького органу (тобто, де більше можливостей, ресурсів, фінансів і впливу), тим у депутатському корпусі представництво жінки є нижчим [3]. В нинішньому(до виборчого) скликанні Верховної Ради 20,6% жінок [2].

А проте, рівноправна участь жінок і чоловіків у всіх сферах функціонування суспільства є не лише принципом демократії та соціальною справедливістю, а й передумовою для сталого економічного розвитку. Подолання проблем гендерної нерівності – важливе завдання усіх рівнів влади, і, найперше, місцевого самоврядування. Саме місцева влада є найближчою до громади, а тому вона найкраще пристосована до того, щоб залучати жінок і чоловіків до процесу управління [3]. Увага до інтересів, потенціалу та потреб кожної статі є надважливою для прийняття обґрунтованих рішень, справедливого розподілу ресурсів, пільг і відповідальності.

Проаналізуємо, зокрема, представництво жінок та чоловіків у Тернопільській міській раді. За результатами місцевих виборів 2015 року мандати депутатів Тернопільської міської ради отримали 7 жінок та 35 чоловіків. Керівні посади в раді займають чоловіки, а серед заступників міського голови Тернополя є лише одна жінка [4]. Офіційних даних ЦВК про результати місцевих виборів 2020 року ще немає, однак за даними Тернопільської міської ТВК серед 42 депутатів, що цьогооріч отримують свої мандати, 11 жінок [5].

До слова, цього року законодавство України вперше передбачило обов'язковість дотримання вимог до представництва чоловіків та жінок у виборчих списках політичних партій (законодавчо закріплені квоти – не менше 2 осіб кожної статі у кожній п'ятірці виборчого списку). Наразі найменше представництво жінок зафіксовано на виборах міських голів. Так, у Тернополі з 10 кандидатів на посаду мера була лише одна жінка, що засвідчує необхідність продовження державної політики зі зміцнення рівноправного представництва чоловіків та жінок у всіх сферах суспільного життя.

Гендерний аналіз політичних процесів демонструє, що чоловіки та жінки не завжди поділяють одні й ті ж погляди, і не завжди мають однакові потреби, тому пропорційне представництво жінок є виключно важливим для того, щоб інтереси обох статей могли бути адекватно адресовані, сприйняті та реалізовані.

Участь жінок у політичному житті відбувається й поза партійними структурами. Жінки часто є активними у громаді, проте вони не завжди достатньою мірою залучені до реального процесу прийняття ключових рішень та управління ресурсами. Очевидно, що жінки зможуть до кінця усвідомити суспільні проблеми тільки тоді, коли братимуть участь в управлінні державними справами на рівноправних засадах із чоловіками.

Важливо відмітити, що з кожним роком спостерігається тенденція збільшення жіночої активності на усіх рівнях управління – від міських рад і до губернаторів у регіонах. З усім тим, можна виокремити декілька головних перешкод на шляху до гендерної рівності й забезпечення участі жінок у політичній діяльності в Україні. Серед них наступні:

- краще сприйняття громадськістю чоловіків-лідерів у політиці та громадському житті;
- неактивність з боку громадянського суспільства щодо посилення політичної участі жінок та фрагментарність їх заходів щодо рівності між чоловіками та жінками, участь у ній лише представниць жіночої статі;
- відсутність поінформованості та зацікавленості суспільства щодо важливості гендерних питань [6].

Безумовно, способами вирішення даної проблеми може бути всебічна і реальна підтримка державою участі жінки в політичному житті країни на законодавчому рівні, робота з населенням з метою подолання стереотипів у суспільстві щодо управлінської та керівної ролі жінки, формування нового покоління жінок-політиків, зацікавлених діяти на користь громади та відігравати важливу роль у розбудові демократичного й гендерно паритетного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Петренко І. Жінки в історії України: веб-сайт. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/interior.pdf> (дата звернення 15.11.2020)
2. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvasya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv> (дата звернення 14.11.2020)
3. Зубко Г. Збільшення представництва жінок в органах місцевого самоврядування має стати трендом : веб-сайт. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/zbilshennya-predstavnictva-zhinok-v-organah-miscevogo-samovryaduvannya-maye-stati-trendom-gennadij-zubko> (дата звернення 14.11.2020).
4. ГО «ОПОРА» Чоловіки та жінки у складі Тернопільської обласної та Тернопільської міської рад : веб-сайт. URL : <https://www.oporaua.org/news/vybory/partii/19951-choloviki-ta-zhinki-u-skladi-ternopils-koyi-oblasnoyi-ta-ternopils-koyi-miskoymi-rad> (дата звернення 14.11.2020).
5. Стали відомі прізвища всіх депутатів нової Тернопільської міської ради: веб-сайт. URL : <https://terminovo.te.ua/news/40361/> (дата звернення 14.11.2020).
6. Тимченко Н. С. Актуальні проблеми гендерної рівності в публічному управлінні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 2018, №17. URL : <https://www.internauka.com/issues/2018/17/4241> (дата звернення 14.11.2020).
7. Стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 роки : схвалено Указом Президента України від 1 лют. 2012 р. № 45/2012. : веб-сайт. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2012> (дата звернення 13.11.2020).

*Ганущак Анастасія
Науковий керівник – викл. Юрків Мирослав*

**МЕТОДИКА ОПРАЦЮВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЛЕКСИКИ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

На процес вивчення та удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів вагомий вплив мають знання елементів лексики та їх вміння використовувати лексичні засоби в мові та мовленні.

Мета статті полягає у визначенні ефективної методики роботи щодо опрацювання лексики в початковій школі на основі аналізу вивченої науково-педагогічної літератури та досвіду роботи вчителів.

Робота над вивченням лексики є надзвичайно важливою складовою процесу навчання української мови. Як зазначають науковці, вона спрямована на збагачення активного словника учнів, розвиток зв'язного мовлення, вироблення навичок свідомого оволодіння новими словами, а також уточнення значення та сфери вживання слів, що забезпечує комплексний підхід до опрацювання лексики на уроках у початковій школі. А тому соціальна значущість проблеми вимагає її глибокої теоретичної розробленості й практичної дієвості. Проте немає цілісного дослідження цієї теми. Аналіз сучасної науково-методичної літератури свідчить, що проблема є актуальною, а тому була в полі зору багатьох науковців. Зокрема, сучасна методика вивчення лексики базується на основі здобутків українського та зарубіжного теоретичного мовознавства. Це праці О. Потебні, Л. Булаховського, І. Срезневського, В. Виноградова, Л. Паламарчука, Б. Ларіна, В. Русанівського, А. Бурячка, В. Ващенко, І. Олійника, І. Білодіда, М. Жовтобрюха, Н. Москаленко, А. Коваль, Н. Бабич та ін. Наукові засади методики навчання елементів лексикології досліджували В. Сухомлинський, М. Вашуленко, І. Синиця, Л. Марченко, М. Дорошенко та ін. Отже, ця проблема є важливою, а тому потребує подальшого дослідження.

Учні початкової школи знайомляться з лексичними елементами на уроках української мови, адже такого предмета як лексика в них немає. Однак знання, які вони отримують під час вивчення цієї теми в подальшому полегшують вміння дітей оперувати засобами виразності в усному і писемному мовленні. До елементів лексики, які вивчають учні у школі належать знання про пряме і переносне значення слова, багатозначність слів, синонімія та антонімія.

Л. Куценко говорив, що для того, щоб краще володіти лінгвістичними нормами та правильно усвідомлювати значення слів, із дітьми проводять словникову роботу. У ній можна виокремити такі напрями роботи над словом із дітьми:

1. Збагачення словника. Під час цього етапу вивчають нові слова або нові значення вже знайомих слів.

2. Уточнення словника. Введення окремих слів у контекст, зіставлення, виявлення значеннєвих відмінностей між синонімами, робота з антонімами, аналіз багатозначності, переносних значень слів тощо.

3. Активізація лексичного запасу. Збагачення активного словника учнів новими словами та активного використання їх.

4. Вилучення з мовлення дітей нелітературних слів (діалектизмів, росіянізмів, жаргонізмів тощо [2. С. 17-20].

О. Лобчук зазначає, що для уточнення і розширення словника із дітьми проводять певну роботу до якої входять:

1. Лексичний та лексико-стилістичний аналізи мови текстів, що їх вивчають на уроці : робота над текстом для виявлення незнайомих слів і висловів, добір синонімів чи антонімів до відомих слів, уточнення відтінків значень окремих слів і висловів, виявлення слів вжитих в переносному значенні та з'ясування їх суті, визначення їх смислових відтінків, аналіз зображувальних засобів мови тексту.

2. З'ясування значення слів шляхом використання різних способів семантизації: демонстрація малюнка чи картинки, слайди з зображенням невідомого предмета, показ предмета чи його дії, добір до слова синонімів та антонімів, введення слова до контексту тощо.

3. Виконання завдань з певним напрямом роботи : добір прикметників для опису предметів, слів для характеристики людини, опису її зовнішності, добір дієслів для опису дій, об'єкта тощо.

4. Введення вивчених слів у речення чи тексти: складання речень за опорними словами, заміна слів у реченні відповідними синонімами чи антонімами, вміння пояснити значення слова, розкрити його суть тощо [3. с. 24-25].

Діти можуть почерпнути інформацію до словника різними способами, та найпоширенішими є те з чим вони мають постійний контакт, тобто навколишня діяльність, зокрема природні явища, життя і праця дорослих, екскурсії, ілюстративний матеріал, журнали, книги, газети, також радіопередачі та телепередачі.

Г. Коваль зазначає: «У процесі навчання та самоосвіти для дітей особливими помічниками є навчальні книги – підручники, довідкова література. З їхньою допомогою у дітей збільшується словниковий запас та розширюється активний словник, що саме слугує опорою на реалізацію міжпредметних зв'язків. У шкільних підручниках української мови в початкових класах робота з навчальною книгою виконується двома шляхами: а) ознайомлення з найважливішими лексикологічними поняттями; б) шляхом розробки системи вправ спрямованих на лексику та граматику» [5. С. 11-14].

За словами С. Дорошенко, діти розпочинають вивчати лексику в початковій школі з ознайомлення зі словом та його значенням, для цього використовують декілька способів і прийомів із сучасної методики, які є актуальними для вчителів. Щоб пояснити дітям незрозумілі слова, вчителі використовують такі способи:

- а) розгорнутий опис (інформація про слово : Київ- це столиця України);
- б) демонстрація предмета чи малюнка (показ натуральних предметів, макетів, муляжів, коротких фільмів чи відео, слайдів, презентацій);
- в) найпростіший словотворчий аналіз (самоскид);
- г) використання контексту (введення слів в контекст, пояснення змісту слова учнями так, як вони його розуміють, конкретизація);
- д) тлумачення слів – поділ загального поняття на часткові (рослини - це квіти, дерева, трави, кущі.);
- е) використання довідкових матеріалів (тлумачний словник, енциклопедії, виноски в читанках);
- ж) зіставлення паронімів (крапля-капля), омонімів (рідна мати- мати досвід);
- з) добір синонімів (хоробрий-сміливий), антонімів (закрито-відкрито);
- і) підведення часткових понять під загальні (корова, коза, вівця, кролик - свійські тварини) [4. с. 172].

Діти повинні вміти розрізняти пряме і переносне значення слова, а також вживати їх в мовленні. У 1-2 класах розпочинається ознайомлення зі спостереження над спеціально дібраними текстами, реченнями, до складу яких входять прикметники [4. с. 174].

Важливим є пояснення того, що слово може мати не одне, а декілька значень, тобто може бути багатозначним. Вчителю треба пояснити дітям про те, що слово потрібно вживати у мовленні точно, адже воно може мати багато значень. Також вчитель може поступово підштовхувати дітей до того, щоб вони самостійно зв'язували значення слова та складали з багатозначним словом речення у різних його значеннях. Ці види роботи сприяють розширенню словника учнів та його активізації.

Ознайомлення учнів з омонімами починається в період навчання грамоти. Діти усвідомлюють, що окремі слова однаково звучать, але мають різне значення, вчать вживати ці слова в мовленні.

Під час вивчення будови слова вчитель звертає увагу на корені-омоніми, коли розглядає слова для морфологічного аналізу водоюма -водій, гора - горе тощо.

Згідно з думкою А. Коніщенко, під час ознайомлення учнів із синонімами треба допомагати їм усвідомити не тільки лексичну, а й синтаксичну їх функцію, показувати, як за допомогою синонімів можна пов'язувати речення у зв'язному висловлюванні, а також те, що до одного слова можна добирати синоніми і тим самим змінювати речення [1. С. 21-24].

Антоніми в мові використовують для надання їй контрасту, надає предметам протилежних характеристик, робить їх більш виразними. Потрібно пояснити, що є різні види антонімів: однокореневі (утворені за допомогою префіксів корисливий - безкорисливий); різнокориневі (вправо-вліво); створенні додавання до слова частки не (гарний -негарний, безпека - небезпека, правда - неправда).

М. Вашуленко зазначає, що для роботи з антонімами в початкових класах під час вивчення розділів «Слово» та «Частина мови» дітям подані такі типи завдань: заміна в реченні виділених слів на антоніми і створення протилежних речень за значенням, знаходження антонімів у текстах, добір протилежних слів до поданого, спостереження за тим, як змінилось речення при заміні слова на антонім, складання речень з поданими антонімічними парами [6. С. 48].

На основі вивчення праць учених-практиків (А. Коніщенко, Л. Кутенко, О. Лобчук, С. Дорошенко, М. Вашуленко та ін.), що працювали над проблемою вивчення елементів лексикології та запропонували ефективну методику навчання лексики для дітей на уроках української мови в початковій школі, треба більш активно впроваджувати відомі методи роботи для формування лексичних знань, умінь і навичок молодших школярів, а також упроваджувати нові інтерактивні форми і методи роботи. На нашу думку, проблема вивчення елементів лексикології є актуальною і потребує подальшого дослідження як ученими, провідними методистами, так і вчителями-практиками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каніщенко А.П. Збагачення активного словника молодших школярів : Початкова школа, 1986. С. 1 - 24.
1. 2.Кутенко Л.О. Особливості роботи над словом : Початкова школа, 1990. С. 17-20.
2. 3.Лобчук О. Лексико-семантичні групи як засіб збагачення словникового запасу : Початкова школа, 2005. С. 24 - 25.
3. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови: навч. посібник / за ред. С.І Дорошенка. – 2-ге вид. перероб. і допов. Київ: Вища школа .1994. 174 с.
4. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: навч. Посібник. Рівне: Астон, 2008.
5. Дорошенко С.І., Вашуленко М.С., Мельничайко О.І. Методика викладання української мови: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1989. 423 с.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ У СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Соціальна адаптація особистості завжди була предметом особливої уваги з боку суспільства. Водночас те, що український соціум переживає перехідний період свого розвитку, зумовлює виникнення ряду негативних явищ, які ускладнюють процес соціальної адаптації особистості і викликають його порушення – соціальну дезадаптацію. Особистість перехідного періоду – це індивід, який значною мірою втратив орієнтири у принципах побудови своїх взаємовідносин з іншими людьми, групою, суспільством. Зазначені негативні тенденції яскраво проявляються у підлітковому віці, який є сам по собі критичним з погляду онтогенетичних психофізіологічних змін. Тому однією із нагальних проблем як самого індивіда, так і соціуму є пошук ефективних шляхів подолання соціальної дезадаптації в цілому і дезадаптивної самоорганізації підлітків зокрема, а відтак і тих чинників, котрі детермінують виникнення цього феномену.

До психологічних чинників, які впливають на дезадаптацію, належать: особливості уваги, пам'яті, інтелекту підлітків, деформація мотиваційної сфери, акцентуації характеру, несформованість способів соціально прийнятної поведінки, педагогічна запущеність. Поділяємо думку Н. Максимової про те, що незадоволення базових потреб дітей є основою дезадаптації.

Все зазначене вище і зумовило *мету статті*, а саме – обґрунтувати соціально-психологічні чинники дезадаптації у старшому підлітковому віці.

Аналіз джерел наукової літератури свідчить про те, що адаптивні механізми у старшому підлітковому віці розвинуті недостатньо (вчені І. Булах, Т. Драгунова, Л. Закутська, В. Каган, І. Кон, О. Личко, Н. Максимова, С. Подмазін, Г. Прихожан, І. Сабанадзе, Г. Чуткіна, О. Яковлева та інші). Саме тому підлітки важко адаптуються до нових умов життєдіяльності. Крім того, проблемні аспекти процесу адаптації старших підлітків підсилюються «кризовістю» та «критичністю» цього вікового етапу, що виражається у підвищеній тривожності, пов'язаній з особливостями самооцінки, необхідністю вибору майбутньої професії, труднощах входження у доросле життя, недостатньою підготовленістю до виконання нових соціальних ролей, суперечностями у сфері спілкування з оточуючими тощо. Проблемам шкільної дезадаптації, її психологічним детермінантам, емоційним та соціально-психологічним чинникам присвячені праці Н. Вострокнутова, Н. Максимової, В. Трубникова, Г. Федоришин [9] та ін. Проте, незважаючи на значну увагу педагогів, психологів, соціологів до процесу соціального становлення особистості, розв'язання проблеми дезадаптованих старших підлітків потребує подальшого розроблення.

Дезадаптація означає зниження адаптаційних можливостей людини в умовах середовища життєдіяльності в цілому або в певних умовах (в класі, групі). Тривала дезадаптація, стримуючи самовиявлення й соціальну активність особистості, спричинює затримку в розвитку, формування негативних установок, тривожність. Сутність дезадаптації підлітків полягає у невідповідності між цілями соціального середовища і результатами діяльності, яка супроводжується відхиленнями у процесі оволодіння особистістю норм, вимог, правил найближчого середовища, зокрема школи та сім'ї, тобто порушенням інтеріоризації зовнішніх механізмів регуляції поведінки і діяльності у внутрішню самоорганізацію особистості.

Вивчення процесу дезадаптації особистості в підлітковий період онтогенезу відбувається у відповідності із психологічними тенденціями і підходами до розгляду змісту і структури поняття дезадаптації, його сутності й детермінантів. В основі вивчення тенденцій дезадаптації на даному віковому етапі є численні якісні зрушення у фізіологічному, психічному, соціальному аспектах розвитку дитини в цей період. Вони зумовили його характеристику як «критичного», «кризового».

Існує багато гіпотез і теорій зазначеної проблеми. Одним з перших вчених, хто запропонував концепцію перехідного віку, є С. Холл (теорія рекапітуляції). Разом із З. Фрейдом (теорія про стадії психосексуального розвитку, де вторинне виникнення Едипової ситуації на

початку підліткового розвитку розглядається як універсальне і генетично зумовлене явище) вчений заклав основу уявлень про біологічну зумовленість критичного розвитку в підлітковому віці [7].

На думку К. Левіна, специфіка становища підлітка полягає в тому, що він знаходиться «між» двома соціальними групами, що аналогічно стану людини, яку в соціальній психології називають «marginal man» – «неприкаяний». Стан «неприкаяності» є джерелом специфічної картини поведінки й емоційного стану, який характеризується напруженістю, підвищеною чутливістю, невпевненістю, зміною контрастів поведінки і настрою, епізодичною агресивністю, виникненням дезадаптації особистості [1].

Якщо, на думку С. Холла, прагнення стати дорослим є тільки однією з особливостей розвитку особистості підліткового віку, то Л. Виготський вважає цю особливість стрижневою, структурним центром особистості, її афективно-потребним ядром, яке визначає зміст і спрямованість соціальної активності підлітка, систему його реакцій і переживань. Вчений виділяє декілька можливих джерел виникнення «почуття дорослості», серед них – зрушення у фізичному розвитку і початок статевого дозрівання (ці зміни роблять підлітка більш дорослим об'єктивно і у власних очах) та соціальні джерела (почуття дорослості виникає в умовах самостійності дитини і довіри дорослих; формування почуття дорослості відбувається під дією ставлення до підлітка як до рівного старшими за віком товаришами; почуття дорослості формується шляхом встановлення своєї схожості з людиною, яку підліток вважає дорослою) [9].

На думку В. Скрипник, існують моменти, що визначають можливість встановлення нового типу взаємовідносин з дорослими в різних формах. Одні – сприяють цьому переходу, інші – гальмують, спричиняючи шкільну дезадаптацію. До них відносяться: відсутність готовності у дорослих розширення самостійності і прав підростаючої особистості, матеріальна залежність підлітків від батьків, а в батьків і вчителів – збереження ролі вихователів; інерція попереднього досвіду дорослого постійно спрямовувати і контролювати дитину; відсутність у підлітків уміння діяти самостійно, що призводить до перевищення оцінки своїх можливостей і необхідності керівництва й контролю з боку дорослих [8]. Характер зміни відносин значною мірою залежить від того, хто стає ініціатором цієї зміни. При ініціативі дорослого існує можливість керувати цим процесом і уникнути труднощів. Якщо ініціатива йде від підлітків, то ймовірність виникнення шкільної дезадаптації досить велика, і залежить від ставлення дорослих до підлітків.

В. Казміренко передбачає три варіанти розвитку таких взаємовідносин. Перший варіант характеризується поглибленням шкільної дезадаптації, що виникає внаслідок ставлення дорослого до претензій підлітка на самостійність, довіру і повагу як до необгрунтованих. Це викликає опір в останнього. В результаті зміна стереотипу старих відносин затягується на весь підлітковий період і набуває форми хронічного конфлікту. При цьому розвиток деяких сторін дорослості гальмується, а особистість деформується (з'являються відповідні агресивно-деспотичні тенденції, брехливість, конформізм тощо). Швидко росте відчуженість підлітка; втрачає авторитет дорослий. Другий варіант виникає тоді, коли ставлення дорослого не змінюється, але поступово під натиском підлітка, всупереч своїм поглядам, дорослий починає йти на поступки і дозволяти те, що заборонялося. Завдяки цьому ймовірність виникнення шкільної дезадаптації зменшується, але все таки вона залишається через незмінність відносин між дорослим і підлітком. Третій варіант виникає у випадку, коли дорослий з часом починає бачити в підростаючій особистості не дитину, а більш дорослу людину і змінює своє ставлення до неї. Тому напруга у стосунках поступово зменшується [3].

М. Кондратьєв розрізняє наступні види «діяльнісних деформацій», які є базовими основами дезадаптації підлітків:

Ситуація, коли провідна в молодшому шкільному віці навчальна діяльність у своїй традиційній формі залишається домінуючою і в підлітковому віці. Внаслідок цього відбувається не тільки заміна навчальною діяльністю навчально-професійної, але й унеможливується включення підлітка в повноцінне інтимно-особистісне спілкування з дорослими і ровесниками.

Ситуація, коли у зв'язку з соціальними обставинами індивідуального розвитку підліток на попередніх етапах онтогенезу не «відпрацював» ігровий період, тобто, коли гра, розвиваючі ресурси якої повністю не були задіяні раніше, виходить на перший план, стає основною

діяльністю в підлітковому віці. У даному випадку мова йде не про природне розширення сфери підліткової полідіяльності за рахунок підвищення ігрової активності, а про переважаючі орієнтації саме на ігрові цілі і завдання за рахунок мінімізації включеності в інші соціально визнані й схвалювані види діяльності.

Ситуація, коли провідна як у психічному, так і в особистісному розвитку підлітка, багатопланова розгорнута діяльність виявляється детермінованою, збідненою у зв'язку з дисбалансом питомої ваги інтимно-особистісної та навчально-професійної її сторін. Переважаюча орієнтація підлітка на цінності інтимно-особистісного спілкування відображає факт першочерговості для нього сьгоднішніх проблем і мінімізації значущості на цьому фоні питань як професійних, так і в кінцевому рахунку особистісної перспективи. Надмірна завантаженість навчально-професійною діяльністю, яка схвалюється вчителями в загальноосвітніх школах, неадекватна вікова готовність відмовитись від інтимно-особистісного спілкування, перш за все з ровесниками, пов'язана з ідеєю повністю присвятити себе оптимально швидкій професіоналізації і відображає загострене почуття дорослості у поєднанні з хворобливою незадоволеністю своєю соціальною позицією. Таку тактику можна розглядати як спробу якщо не перескочити підлітковий вік, то максимально його скоротити, уникнувши емоційних затрат [4].

Труднощі, що виникають у соціальній адаптації підлітків, А. Зданевич розглядає як результат внутрішніх і зовнішніх суперечностей між потребою у самоствердженні і можливістю її задоволення; ставленням підлітків до себе як до дорослих і ставленням дорослих до них як до дитини, між самооцінкою і оцінкою групи, вимогами групи і своїми установками [2].

Зазначене вище дозволяє констатувати, що проблема дезадаптації старших підлітків є однією з серйозних соціальних проблем, яка вимагає негайного продуктивного розв'язання як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Тому, на основі проведеного аналізу теоретичних досліджень приходимо до висновку, що соціально-психологічними детермінантами дезадаптації є кризові явища в організмі, психіці і взаємовідносинах підлітків:

1. *Прискорений і нерівномірний розвиток організму* підлітків в період статевого дозрівання: нерівномірність розвитку серцево-судинної і кістково-м'язової систем, що погіршує психічне самопочуття підлітків; гормональні зміни, викликані підвищеною активністю ендокринної системи в період статевого дозрівання, які проявляються в підвищеній збудженості, емоційній нестабільності, в неадекватних емоційних реакціях, непередбачуваності настроїв підлітків.

2. *Зміни в характері взаємовідносин з дорослими*, які проявляються у конфліктності з батьками, вчителями і пояснюються такими причинами: «конфлікт моралей», коли мораль підкорення, притаманна відносинам дитини і дорослого, замінюється мораллю рівноправності; почуття дорослості, реакція емансипації, незалежності від дорослого; підвищена критика дорослих при одночасно підвищеній увазі до думки однолітків.

3. *Зміни у взаємовідносинах з однолітками* як своєї статі, так і протилежної: активне формування самосвідомості в підлітковому віці призводить до загострення потреби спілкування з однолітками, прагнення самоствердження; статево дозрівання, що викликає серйозні проблеми у сфері взаємовідносин статей в цьому віці (перша закоханість, підвищена зацікавленість інтимним життям людини), в деяких випадках гіперсексуальність, що також може стати чинником дезадаптації.

Отже, серед чинників дезадаптації учнів старшого підліткового віку слід виокремити несприятливі умови взаємодії особистості з безпосереднім оточенням. Їх вплив може бути як безпосередній, так і опосередкований. Він призводить до соціальної дезадаптації і деформації внутрішньої регуляції індивіда, відчуження від інститутів соціалізації (сім'ї, школи тощо). У підлітковому віці значну роль відіграють також особистісні (психологічні) детермінанти дезадаптації, які перш за все проявляють себе у вибірково-активному ставленні підлітків до оточуючого середовища, спілкування, до педагогічних впливів у сім'ї, школі, суспільстві, до соціально-моральних цінностей і норм найближчого оточення.

Перспективами подальшого дослідження соціально-психологічних чинників дезадаптації у старшому підлітковому віці є вивчення емпіричним шляхом гендерних та особистісних відмінностей у проявах цього явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ермакова И., Даниленко О. Адаптация подростков. *Народное образование*. 2008. № 5. С. 157–165.
2. Зданевич А.В. Як живеться підлітку? Системне дослідження процесу адаптації. *Гуманітарні науки*. 2012. № 2. С. 174–179.
3. Казміренко В. П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. №6. С. 76–78.
4. Кондратьев М.Ю. Типологические особенности психосоциального развития подростков. *Вопросы психологии*. 1997. № 3. С. 99-103.
5. Коцур Н. Адаптація підлітка: психолого–педагогічні та медичні критерії. *Рідна школа*. 2008. №10. С. 38-42.
6. Психология человека от рождения до смерти / под ред. А.А. Реана. Санкт-Петербург: прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. 656 с.
7. Ревасевич І. Психологічні концепції адаптації особистості у системному теоретичному обґрунтуванні. *Психологія і суспільство*. 2001. № 4. С. 16–40.
8. Скрипник В. Особливості перебігу соціально–психологічної адаптації підлітків. *Психологія і суспільство*. 2005. №2. С. 87–93.
9. Федоришин Г.М. Психологічні детермінанти шкільної дезадаптації підлітків: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Рівне, 2002. 19 с.

Мага Ірина

Науковий керівник– проф. Олексюк Наталія

ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Головною метою соціального розвитку сучасного суспільства є повага до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повну інтеграцію у соціум усіх верств населення, в тому числі й осіб з обмеженими можливостями здоров'я. В основу інтеграції закладено принцип доступності та дотримання прав людини щодо рівного доступу до здобуття якісної освіти [7, с. 5; 4, с.2]. Європейська спільнота висловила, що освіта має надаватися в межах можливого, у загальноосвітніх школах, без будь якого вияву дискримінації стосовно дітей з інвалідністю. Таким чином, у більшості випадків інвалідність сама по собі не є перешкодою, дискримінація – ось що перешкоджає дитині отримати освіту у загальній системі. В окремих випадках, відповідно до законодавчих норм, діти з інвалідністю зобов'язані відвідувати спеціальні школи, що є офіційною сегрегацією [1, с. 14] .

Відрядно, що за роки незалежності України проблемі захисту дітей з особливими потребами приділяється все більше уваги. Позитивну роль у цьому відіграв Закон України від 16 листопада 2000 року «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», де вперше порушене питання про необхідність пошуку шляхів і механізмів поліпшення життя таких дітей та створення умов для їхньої інтеграції в суспільство. Певним стимулом в активізації соціально-реабілітаційної роботи з дітьми з інвалідами став Указ Президента України від 2 грудня 2002 року «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту інвалідів та проведення в Україні у 2003 році Року людей з інвалідністю», на який відгукнулися обласні і міські державні адміністрації, соціальні служби для молоді. Ці документи поєднані ідеєю з Конвенцією ООН про права дитини, в якій статтею 23 визначається право дитини з інвалідністю вести повноцінне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють впевненості у собі, а також право дитини на особливе піклування, доступ до освіти, відновлення здоров'я, соціального, культурного і духовного життя. Ці положення знайшли також відображення у Національній програмі «Діти України», в якій рання реабілітація дітей з інвалідністю розглядається як проблема національного значення, що потребує першочергового розв'язання [2].

Проблему інтеграції дітей з особливими потребами досліджували велика кількість вітчизняних науковців (Н. Грабовенко, І. Іванова, А. Капська, Л. Коваль, І. Зверева, В. Ляшенко, М. Малафеев, В. Тесленко та ін.). На даний час описано чималий досвід практичної роботи з дітьми з інвалідністю (Т. Носова, Ж. Петрочко, В. Ткачова, К. Щербакова та ін.). Поряд з цим, аналіз публікацій свідчить, що у науковій літературі майже відсутні

комплексні характеристики процесу інтеграції дітей означеної категорії у загальноосвітній простір.

Відповідно до широкого розуміння інклюзивної освіти та згідно міжнародних документів, діти з особливими потребами – це особи віком до 18-ти років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, працюючі діти, діти-мігранти, діти-представники національних меншин, діти-представники релігійних меншин, діти із сімей з низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти-сироти, діти із захворюваннями СНІД/ВІЛ та інші). В українському законодавстві поняття «*діти з особливими освітніми потребами*» використовується у вужчому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю [2, с. 65; 3, с. 19].

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що головна проблема дитини з особливими потребами – це порушення її зв'язку з навколишнім світом, обмеження спілкування, в доступі до культурних цінностей, а інколи і до елементарного навчання. Саме тому важливе місце у забезпеченні максимально нормальної життєдіяльності дітей з особливими потребами займає їх інтеграція в соціальне середовище, насамперед – у загальноосвітній простір. Інтеграцію дітей з особливими потребами у загальноосвітній простір визначаємо як зусилля (технології, роботу) соціального педагога, учителів, вихователів, батьків, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір з метою отримання освіти та виховання [3, с. 48; 5, с. 37].

Розрізняють декілька типів інтеграції: соціальна інтеграція (залучення дітей з особливими освітніми потребами до участі разом з іншими дітьми у позакласній діяльності, однак вони не навчаються разом) та функціональна інтеграція (тип інтеграції, при якому діти з особливими освітніми потребами спільно навчаються з дітьми з типовим рівнем розвитку в одній школі. Існує два типи такої інтеграції: часткова і абсолютна. За часткової інтеграції діти з особливими освітніми потребами навчаються в окремому спеціальному класі або відділенні школи і відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи, тоді як за абсолютної інтеграції діти проводять увесь час у загальноосвітніх класах). При зворотній інтеграції діти з типовим рівнем розвитку навчаються у спецшколах. Спонтанна або неконтрольована інтеграція має місце тоді, коли діти з особливими освітніми потребами навчаються у загальноосвітніх закладах, не отримуючи при цьому належної спеціальної підготовки. Комбінована інтеграція – для тих дітей, у яких психофізичний розвиток наближений до вікової норми, але їхнє навчання в умовах масового закладу обов'язково має супроводжуватися корекційною допомогою відповідних фахівців, зокрема вчителя-дефектолога спеціального класу. Часткова інтеграція передбачає перебування дитини з обмеженими можливостями здоров'я серед своїх здорових однолітків у масовому навчальному закладі лише частину дня (найчастіше другу половину). Тимчасова інтеграція – за якої всі школярі спеціального класу (закладу) незалежно від стану психофізичного розвитку об'єднуються кілька разів на місяць для проведення спільних заходів [1, с.24; 4, с. 13-14; 7, с. 159].

Основними принципами інтеграції дітей з особливими потребами у загальноосвітній простір є: пріоритетність розвитку програм інтеграції означеної категорії дітей; розвиток системи освітніх закладів, дотримання загальнодержавних інтересів з урахуванням сучасного стану дитячої інвалідності; послідовний підхід до організації і здійснення інтеграції дітей з особливими потребами та налагоджена взаємодія учасників цього процесу, зокрема, органів соціального захисту населення, охорони здоров'я, освіти тощо; системний підхід до інтеграції дітей з особливими потребами, який забезпечить їм реалізацію можливостей, гарантованих кожному громадянину Конституцією України; використання вітчизняного та міжнародного досвіду роботи, сучасних прогресивних методик інтеграції дітей з особливими потребами; доступність, гуманність та економічність системи [7, с. 161-163].

Зміст процесу інтеграції дітей з особливими потребами визначається рядом чинників та відображається в програмі інтеграції. Інтеграційні програми можна згрупувати за такими напрямками: власне інтеграційні; психологічні; соціально-культурні; професійні. Виділяють три сфери, в яких відбувається процес соціальної інтеграції дітей з особливими потребами: діяльність, спілкування, самосвідомість [5, с. 237-238]. Вибір форм і методів соціальної інтеграції залежить від таких соціально-психологічних, фізіологічних та

соціокультурних факторів, як: категорії проблемності і особливих потреб дитини; віку дитини; її зовнішнього вигляду; психофізичних можливостей дитини; реакції батьків на інвалідність дитини, динаміки інвалідності; реакції найближчого оточення на інвалідність дитини; віку батьків, їхньої емоційної зрілості; віросповідання батьків; соціокультурного і соціоекономічного статусу сім'ї; наявності в сім'ї інших дітей; місця проживання та інфраструктури; наявності соціальної служби для надання соціальних послуг [3, с. 116]. Індивідуальна програма соціальної інтеграції дитини з особливими потребами включає комплекс оптимальних для її інтеграції заходів та сприяє створенню таких умов, коли дитина відчуватиме себе не об'єктом, а суб'єктом соціально-культурної діяльності [5, с. 238].

На основі досвіду практичної діяльності можемо стверджувати, що інтеграційний процес будуватиметься на основі використання методик інтеграції через педагогічно обґрунтований зміст, форми і методи навчання, що забезпечують засвоєння дітьми з особливими потребами необхідних знань, умінь та соціальних навичок, врахування (а за можливості – корекцію) особливостей розвитку. Принциповою властивістю комплексного інтеграційного процесу є обов'язкова диференціація особистісних підходів до планування та здійснення соціальної інтеграції дітей з особливими потребами [5, с. 240].

Особистісно орієнтовані технології інтеграції дітей з особливими потребами забезпечують виконання таких завдань, як: виховання та соціалізація особистості дитини з особливими потребами з максимально можливою індивідуалізацією; створення умов для саморозвитку, самореабілітації, запуск у дитини механізму перманентної «інтеграції протягом життя»; створення умов для формування у дитини осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей. Методика інтеграції передбачає використання таких форм, як: групові заняття; індивідуальні та групові корекційно-відновлювальні заняття; заняття з сенсорної інтеграції, соціально-побутової, просторової орієнтації, розвитку комунікативної діяльності, розширення досвіду соціально-психологічної адаптації та інтеграції; залучення до інтеграційної роботи батьків дітей з особливими потребами, надання їм методичної допомоги, організація занять з дитиною удома, забезпечення відвідування батьками та іншими членами родин постійно діючого батьківського лекторію тощо [1, с.44; 4, с. 15].

Результати проведеного дослідження підтверджують необхідність створення цілісної системи підтримки дітей з особливими потребами в Україні, у тому числі – інтеграції їх у загальноосвітній простір та вказують на необхідність розробки адекватного до сприйняття змісту навчання і виховання, запровадження особистісно-орієнтованої та розвиваючої технологій, психологічного і педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, підготовки навчальних закладів до роботи з ними, ресурсного забезпечення, спеціального навчання батьків та наставників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борщевська Л.В., Зіброва А.В., Іванова І.Б. та ін. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами. К.: Український інститут соціальних досліджень, 2018. 79 с.
2. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист. (Збірник документів): ч. II, К., АТ «Видавництво «Столиця»», 2018. С. 63–66.
3. Зверева І. Д., Петрочко Ж. В. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навчально-методичний комплекс. За ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. К., 2007. 216 с.
4. Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні. Дефектологія. 2016. №1. С. 2–15.
5. Соціальна педагогіка: Підручник. Видання 5-те. За ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 412 с.
6. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Навч.-метод. посібник для соціальних працівників і соціальних педагогів / За ред. А. Й. Капської. К. : ДЦССМ, 2013. 168 с.
7. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: монографія. К.: НТІ «Інститут соціальної політики», 2014. 324 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ГРУП ВЗАЄМОДОПОМОГИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

Одним із найважливіших елементів системи соціальної роботи є групи, діяльність яких будується на принципах само та взаємодопомоги. У сучасних умовах все більшої актуальності набуває допомога, спрямована на активізацію внутрішнього потенціалу особистості, малих груп [2]. Цілі та завдання такої діяльності реалізуються в групах само та взаємодопомоги, діяльність яких має реалізовуватися за підтримки соціальних служб, державних і громадських структур, задовольняючи потребу населення у оперативній та кваліфікованій соціально-психологічній підтримці.

Групи само та взаємодопомоги як форма соціальної підтримки є предметом наукових досліджень У. Бутриновської, Н. Заверико, У. Купріної, Н. Масленцевої, Ж. Конопки, К. Кроуфорда та інших.

Мета статті: визначити обізнаність фахівців соціальної роботи щодо діяльності груп само та взаємодопомоги та дослідження готовності соціальних служб до організації та підтримки таких форм соціальної допомоги.

У науковій літературі існує проблема диференціації понять групи самодопомоги і групи взаємодопомоги. Поширеною є думка, що групи самодопомоги – спільноти індивідів без ієрархічної структури, що створюються лише за наявності певної проблеми і діяльність яких спрямована на надання допомоги учасниками групи самим собі. Головне призначення груп самодопомоги – компенсувати недостатню увагу соціальних інституцій до тих чи інших проблем різних груп населення.

У групах взаємодопомоги особливого значення набуває роль професійного соціального працівника чи іншого фахівця, який координує діяльність такої групи. Слід зазначити, що участь в групах само та взаємодопомоги дає можливість клієнту соціальної служби відчувати, що він не покинутий напризволяще у проблемній ситуації. Допомога ґрунтується на власному досвіді членів груп у вирішенні конкретних проблем і відображає процеси взаємного обміну і взаємної участі, тобто допомога є взаємною, а не односторонньою [1; 3].

Організація груп само і взаємодопомоги в умовах конкретного закладу передбачає вивчення можливостей, потенціалу фахівців із соціальної роботи, бажання клієнтів взяти активну участь у роботі груп, вивчення наявності ресурсів для діяльності в даному напрямку. У зв'язку з цим нами було здійснене опитування фахівців соціальних служб щодо питань, дотичних до проблематики організації та функціонування груп взаємодопомоги. Результати проведеного дослідження вказали на поле діяльності фахівця соціальної служби. Так, до основних напрямків діяльності фахівців соціальних служб опитані віднесли проведення спільної роботи з іншими установами, уповноваженими вирішувати проблеми сім'ї (МВС, Міністерство освіти та інші). Близько половини опитаних назвали патронаж сімей, консультування, постановку на облік, оформлення документів на отримання матеріальної допомоги, пільг, надання психолого-педагогічної допомоги, організацію дозвілля дітей, формування бази даних клієнтів. Фахівці із соціальної роботи складають і реалізують комплексні реабілітаційні програми роботи з дітьми з сімей різних категорій і груп. Також поле діяльності фахівців установи соціального обслуговування становить розробка, реалізація соціальних програм, надання соціальних послуг. Безумовно, весь вищезгаданий спектр функцій і напрямків діяльності може бути доповнений реалізацією ще однієї соціальної технології, а саме – організацією груп само та взаємодопомоги. Аналіз відповідей на питання: «Чи знайомі Ви з практикою організації груп само та взаємодопомоги?» показав, що більшість фахівців знають про практику організації таких груп (76%). З одного боку, обізнаність фахівців щодо даного питання зумовлює необхідність створення груп само та взаємодопомоги, з іншого боку, ми не можемо судити про повноту і зміст уявлень учасників інтерв'ю про практику функціонування груп взаємодопомоги.

Відповіді на питання: «У чому, на Вашу думку, полягає діяльність груп само та взаємодопомоги?» засвідчують, що для більшості опитаних група само та взаємодопомоги є об'єднанням осіб, діяльність якої спрямована на надання допомоги самим собі (67%).

Половина опитаних вважає, що діяльність груп само і взаємодопомоги полягає в узагальненні і обміні власним досвідом між членами групи з метою вирішення конкретних проблем. Поширеною є думка, що це об'єднання, головним завданням яких є збереження або відновлення функціональної здатності існуючих груп, а також, що це спільноти, діяльність яких базується на принципах самоврядування, де учасники самі вирішують певну проблему. Потрібно відзначити, що будь-яка діяльність повинна бути обумовлена її метою, яка, на думку опитаних, полягає в наступному: підтримка людини, яка опинилася у складній життєвій ситуації та обмін інформацією – 43%, набуття нових життєвих навичок – 80%, пом'якшення впливу негативних явищ, а не повне їх подолання – 15%.

Результати опитування дозволили виокремити сфери, в яких необхідно створювати групи само та взаємодопомоги за ступенем їх актуальності: сфера охорони здоров'я (терапевтичні зустрічі для людей з інвалідністю та різними захворюваннями); впровадження соціальних програм самодопомоги, для осіб, які перебувають у важкій життєвій ситуації на базі молодіжних центрів, освітніх закладів; самодопомога безробітних через групи професійного навчання; підтримка маргінальних груп населення (самопомога бездомних, мігрантів); організація груп взаємопідтримки з метою зростання інформованості громадян щодо їхніх соціальних прав тощо.

Основними технологіями, що застосовуються в роботі груп само і взаємодопомоги, є обмін досвідом між окремими особами, проведення освітніх семінарів, взаємне оцінювання і благодійність. На думку опитаних нами фахівців соціальної роботи, процес формування груп само та взаємодопомоги може включати вивчення потреб клієнтів (81%), виявлення пріоритетних проблем і здійснення цільового планування групових занять (75%), організацію та проведення запланованих зустрічей (52%), координацію діяльності груп само та взаємодопомоги (44%), контроль за діяльністю груп само та взаємодопомоги (25%).

Дані, отримані в ході дослідження, дозволяють виявити точки дотику та напрями співпраці між фахівцями із соціальної роботи та клієнтами соціальних служб: фахівці можуть знаходити осіб, які потребують допомоги; можуть надавати постійні або разові консультації групам; виступати ініціаторами створення нових спільнот взаємодопомоги для вирішення проблем певної групи клієнтів. Здійснення подібної роботи вимагає від фахівця володіння певними професійними навичками. Основна проблема готовності до участі в організації таких груп полягає в нестачі знань як практичних, так і теоретичних: недостатні знання і уявлення про діяльність груп само та взаємодопомоги (52%), слабка матеріально-технічна база і ресурси установи (56%). У той же час труднощі можуть бути викликані небажанням клієнтів йти на контакт (64%), низькою зацікавленістю клієнтів (29%).

Важливим моментом даного дослідження є проблема результативності роботи даних груп, їх впливу на людину. На думку учасників опитування, формування таких груп буде сприяти утворенню нових контактів, розвивати мережі підтримки між її членами, удосконалювати особистісні якості, підвищувати активність, підприємливість клієнта. Таким чином, мета визначає характер діяльності групи, концепцію її розвитку, основні напрямки, вимагає вироблення відповідних завдань для її досягнення.

Особливу роль на організаційному етапі відіграють категорії клієнтів, життєві ситуації яких служать приводом до формування груп само та взаємодопомоги. Так, проблемні сім'ї, сім'ї з дезадаптованими дітьми та підлітками, неблагополучні сім'ї становлять менший відсоток потенційних клієнтів даних груп, оскільки вони неохоче йдуть на контакт в силу своїх психологічних особливостей і настроїв. Батьки, які мають дітей з інвалідністю, найбільшою мірою усвідомлюють свою відповідальність перед дитиною і починають діяти з метою створення необхідних умов для організації повноцінного розвитку і виховання дитини.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що в основному всі фахівці соціальної роботи обізнані із такою технологією надання соціальної допомоги як групи само та взаємодопомоги. Попри те, це відносно новий напрямок в їхній діяльності, що дозволяє підвищити ефективність роботи, реалізувати свій професійний потенціал, організувати мережу соціальної підтримки. Проблема готовності фахівців до

організації таких груп полягає насамперед у недостатності теоретичних знань, не сформованості практичних навичок і умінь. Однак труднощі такого стибу відчувають усі фахівці при впровадженні нових елементів, прийомів, методів у процесі вдосконалення своєї діяльності. Отже, на етапі мотивації та залучення фахівців із соціальної роботи до створення груп само і взаємодопомоги з'являється ряд конкретних завдань, серед яких можемо назвати: підвищення рівня інформованості фахівців і клієнтів, забезпечення інформаційного супроводу через проведення тренінгів, освітніх семінарів.

Таким чином, отримані дані дозволять впроваджувати нові технології соціальної роботи, які сприятимуть розвитку соціальної активності клієнтів соціальних служб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутриновська У.П. Групи самопомоги як ефективна форма соціальної роботи. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2017. Вип. 23. С. 8-13.
2. Зыкова Н., Крысова Е., Кольцова М. Организация групп само- и взаимопомощи в условиях социальной службы: профессиональный взгляд теории и практика общественного развития. 2012. № 10. С. 49–51.
3. Konopka G. Groupwork in the Institution: A Modern Challenge. New York: Association Press, 1970. 304 p.

Марусяк Марія

Науковий керівник – канд. психол. наук Адамська Зоряна

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Процеси трансформації у сучасному українському суспільстві означають перехід до нової моделі розвитку й супроводжуються системною кризою в усіх його сферах. У соціальній психології вже є усталеною думка про те, що український соціум перебуває в стані соціальної аномії, що виявляється в порушенні або ігноруванні значною частиною населення, особливо підлітками, не лише ціннісних норм, а й традицій, стереотипів, усталених стилів мислення та діяльності. У цій ситуації в одних підлітків посилюється здатність до пошуку ефективних шляхів адаптації в нестабільному соціумі, а в інших, навпаки, вона втрачається, що призводить до поширення девіантних форм поведінки.

Усвідомлення науковцями (М. Вовканич, В. Годованець, В. Івановою, Н. Ківенком, І. Козубовською, І. Лановенко, Т. Малковою, П. Мельником, Н. Онищенко, Т. Семенець, Г. Товканець, Л. Кучерявенко, В. Федоровою та ін.) факту значного поширення девіантної поведінки серед підлітків дає підстави вважати її соціальною проблемою. Окрім того, соціологічні дослідження систематично фіксують суттєве зростання підліткової злочинності, наркотизації, алкоголізації та суїцидальної поведінки. Проте аналіз саме психологічних розвідок з проблем підліткових девіацій дає змогу стверджувати, що основні чинники девіантної поведінки у старшому підлітковому віці досліджені недостатньо. А це, своєю чергою, унеможливорює розробку системи психологічної профілактики й корекції вказаного поведінкового феномена.

З огляду на зазначені аспекти, **метою** нашої статті стало обґрунтування основних чинників девіантної поведінки у старшому підлітковому віці.

Дослідження девіантної поведінки у сучасній психології представлені достатньо широко. Зокрема, доведено, що девіантна поведінка перешкоджає соціалізації особистості, її становленню й розвитку. Серйозний дефіцит позитивного впливу на молоде покоління призводить до того, що у підлітків домінуючими почуттями стали тривога, агресія, соціальна пасивність. Ситуація на сучасному етапі ускладнюється й тим, що девіації стали характерною, а подекуди й унормованою рисою підліткової та молодіжної субкультур.

Аналіз психологічної літератури з досліджуваної проблеми (М. Алемаскін, Б. Баєв, О. Бондарчук, Г. Бочкарьова, Т. Гуріна, В. Демиденко, О. Змановська, В. Казанська, О. Ковальов, І. Кон, С. Кулаков, О. Лазурський, Н. Максимова, В. Мінська, А. Реан, О. Хархан та ін.) дає змогу перейти до розгляду поняття «девіантна поведінка».

Практично всі сучасні дослідники підкреслюють, що девіація □ це відхилення від норми, крайній її варіант. Так, І. Козубовська та Г. Товканець визначають соціальну норму як «відсутність певних виражених патологічних симптомів» [5, с. 13]. М. Вовканич визначає норму як щось середнє, найбільш пристосоване до оточуючого середовища, а «ознаками нормальної особистості виступають як відсутність патологічних симптомів, так і особливих особистісних характеристик» [1, с. 90].

Н. Онищенко під девіантною поведінкою розуміє вчинок, дії людини, які не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим, визнаним у даному суспільстві нормам (шаблонам, стандартам) [8]. Л. Кучерявенко визначає девіантну поведінку як соціальне явище, яке виражає в масових формах людську діяльність, що не відповідає офіційно встановленим або фактично сформованим, визнаним у даному суспільстві нормам (шаблонам, стандартам) [6]. У першому значенні девіантна поведінка – переважно предмет психології, психіатрії, у другому – предмет соціології та соціальної педагогіки.

Узагальнюючи здобутки вчених у дослідженні проблеми, зупинимося на визначенні В. Іванової □ «девіантна поведінка характеризує особистість, яка не сприйняла суспільних моральних норм спільноти, й адаптувалася на стику двох чи кількох субкультур, завдяки особистісним новоутворенням, сформованим під впливом соціальних факторів. Така поведінка відрізняється інфантильністю, порушеннями міжособистісних стосунків, нездатністю соціально адекватно реагувати на події, що відбуваються, і контролювати свою поведінку» [2, с. 14].

Джерела та причини відхилення поведінки від норми вчені намагаються пояснити тим, що люди за своїм біологічним складом схильні до певних типів поведінки, а «кримінальний тип» є результатом деградації на ранніх стадіях людської еволюції (Ч. Ломброзо); девіантна поведінка пов'язана з особливістю будови тіла людини (Х. Шелдон); аномаліями статевих хромосом (П. Уіткін); розумовими дефектами, психопатією (З. Фрейд) та ін. Психологічні підходи до трактування девіантної поведінки представлені теоріями соціальних детермінант колективної поведінки (Дж. Смелзер), деструктивного впливу соціального конфлікту на особистість (Д. Кретч, Р. Кратчфілд), фрустрації (Дж. Долард, Л. Беркович) та ін. У своєму дослідженні ми дотримуємося точки зору вчених (М. Вовканич, В. Іванової, І. Козубовської, Т. Малкової, П. Мельника та ін.), які, визнаючи значення біологічних факторів, вирішальну роль у процесі становлення особистості підлітка надають сім'ї, соціальному середовищу, умовам життя і виховання. Звичайно, що в рамках кожного підходу вироблено унікальні методи й прийоми роботи з підлітками з девіантною поведінкою.

Аналіз психологічної літератури дає змогу стверджувати, що старший підлітковий вік сензитивний до девіантної поведінки. Вітчизняні й зарубіжні дослідники вважають підлітковий вік періодом суперечностей, прагнень дорослості та визнання, поглиблення самоаналізу, розвитку самосвідомості, становлення «Я-концепції», прагнення до соціального й особистісного самовизначення (Л. Виготський, Р. Бернс, Л. Божович, Е. Еріксон, Х. Ремшмідт та ін.).

Зокрема, М. Савчин та Л. Василенко стверджують, що така сприйнятливність підлітка до негативних утворень виходить із суперечностей віку, коли свідомість характеризується зростанням розумової активності, зміною ціннісних орієнтирів й поглядів на стосунки з навколишніми. При цьому «у старшого підлітка виникає критичне ставлення до поведінки дорослих, проте менш критичне – до своєї» [9, с. 162].

Новими характеристиками особистісного розвитку, на відміну від уже відомих (становлення «Я-концепції», полярність психіки, прагнення до соціального й особистісного самовизначення й т. ін.), у старшому підлітковому віці є:

- прагнення інтегруватись у шкільний колектив, в групи однолітків, співвідносячи їхні норми й стандарти поведінки із засвоєними у колі своєї родини, близьких людей [7];
- наявність «комплексу прихованої невпевненості» [1];
- прагнення знайти «особисте-Я», ідентифікуючись з відомими їм успішними й сильними людьми, нерідко маскуючись під них [5];
- загострене «почуття справедливості» до поведінки оточуючих і специфічні реакції-виклики на взаємодію з оточуючим світом, якщо він не відповідає їхнім домаганням [8].

Психологічні особливості старшого підліткового віку відзначаються також поєднанням чутливості до сторонньої оцінки своєї зовнішності з умінням спілкуватися з крайньою самовпевненістю й безапеляційними судженнями щодо навколишніх; уважності до інших людей – з разючою грубістю; хворобливої сором'язливості – з розв'язністю; бажання бути визнаним і оціненим оточуючими – з показною незалежністю, боротьбою з авторитетами, визнаними ідеалами й загальноприйнятими правилами, з обожнюванням випадкових кумирів; почуттєве фантазування – з сухим мудруванням. Всі ці поведінкові прояви, як зазначає М. Савчин, отримали назву «підліткового комплексу» [9, с. 164].

Важливо, що у старших підлітків цей комплекс утворюють такі поведінкові реакції: 1) реакція емансипації (крайній ступінь – бродяжництво); 2) реакція групування з однолітками (формування власної субкультури); 3) реакція захоплення (хобі) [4, с. 84]. Також «особливістю старшого підліткового віку є акселерація, яка є причиною виникнення протиріччя між установленими, традиційними соціальними умовами виховання й нормами поведінки, а це, у свою чергу, є джерелом конфліктів і афективних форм поведінки» [7, с. 52].

Як зазначає Н. Онищенко, в основі потенційної девіантної поведінки старших підлітків також постають притаманна їм «неврівноваженість, суперечливість переживань, можливість зривів, афективна поведінка, що виникає внаслідок невідповідності між домаганнями та можливостями дитини» [8, с. 174]. При цьому опір підлітка педагогічному впливу стає стійким, а їх нервова система втрачає пластичність. Навіть тоді, коли в підлітка не виникають стійкі негативні новоутворення у поведінці, й вона розвивається досить благополучно, його стосунки з навколишнім середовищем все одно відзначаються значним внутрішнім психологічним напруженням. Це напруження й утворює негативне тло, яке дає підстави «вважати підлітковий вік «важким», а кожного підлітка – близького до «зони» потенційного неблагополуччя» [6, с. 184]. До того ж, стан потенційності у підлітковому віці здатний реалізуватися в будь-який момент.

На думку Л. В. Кучерявенко, девіації в старшому підлітковому віці виникають також і як відповідь на неспроможність реалізувати свої особистісні тенденції до самореалізації [6]. Ситуацію ускладнює недостатня сформованість у підлітків навичок спілкування, а саме замкнутість; нездатність одержувати інформацію в спілкуванні; нездатність використовувати зворотний зв'язок, тобто наявність труднощів при формулюванні запитання для одержання додаткової інформації; нездатність звернутися за допомогою і прийняти її; нездатність брати участь у спільній діяльності з іншими дітьми при виконанні спільного завдання [3]. Як бачимо, відхилення у комунікативній сфері також сприяють проявам девіантної поведінки.

Констатуємо, що детермінантами девіантної поведінки у старшому підлітковому віці є такі позиції: девіантність виникає як механізм компенсації унікальності особистості; девіантність виникає як наслідок психологічної деформації особистості, що призводить до втрати механізму суб'єктної регуляції її соціального функціонування; девіантність програмується в процесі порушеного онтогенезу в комунікативній системі розвитку особистості.

Типологічний аналіз специфічних для старшого підліткового віку деструктивних форм прояву девіантної поведінки дозволив визначити, що в сучасних умовах найбільш прискореними темпами розповсюджується наркоманія, токсикоманія, пияцтво, а також має місце поширення нових форм девіацій, зокрема, гемблінгу, жебрацтва, ранніх сексуальних стосунків тощо.

Отже, результати здійсненого нами теоретичного аналізу засвідчили, що девіантна поведінка особистості не відповідає офіційно встановленим або визнаним у даному суспільстві нормам і стандартам; при цьому девіантна поведінка перешкоджає соціалізації особистості старших підлітків, їх становленню й розвитку самосвідомості. В ході аналізу основних теоретичних підходів визначено такі чинники девіантної поведінки старших підлітків: девіантна поведінка є наслідком процесу дезадаптації; вона є наслідком стійкої патогенної, психічної або соціальної дезадаптації; такі поведінкові прояви підлітка є стереотипними, постійними, пов'язаними зі стійкими особистісними властивостями; характеризується як перешкода для успішної соціалізації особистості.

1. ЛІТЕРАТУРА:

2. Вовканич М. Д. Аспекти девіантної поведінки підлітків. Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи. Ужгород, 2009. Вип. 1. С.90-95.
3. Іванова В.В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. Практична психологія та соціальна робота. 2010. № 5. С. 14-16.
4. Ківенко Н.В., Лановенко І.І., Мельник П.В. Девіантна поведінка : сучасна парадигма. Ірпінь : Академія держ. податкової служби України, 2012. 240 с.
5. Клейберг Ю.А. Психологія девіантного поведіння : учеб. посіб. М. : Сфера, 2001. 160 с.
6. Козубовська І.В., Товканець Г.В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей в процесі професійного педагогічного спілкування. Ужгород : Патент, 2008. 195с.
7. Кучерявенко Л. В. Девіантна поведінка: аналіз наукових підходів до пояснення її сутності і форм прояву в суспільстві. Нова парадигма. Вип. 47. К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2015. С. 181-187.
8. Малкова Т. М., Федорова В. П., Семенець Т. В., Годованець В. Ф. Психологія девіантної поведінки неповнолітніх : причини, умови виникнення, шляхи профілактики. К. : НАВСУ, 2009. 195 с.
9. Онищенко Н.П. Девіантна поведінка школярів як психолого-педагогічна проблема. Вісник ЛНУ ім. І.Франка. Серія педагогічна. 2012. Вип. 16. С. 174-182.
10. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2005. 384 с.

Миколюк Зоряна

Науковий керівник – професор Олексюк Наталія

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Процес становлення незалежної демократичної України з її прагненням стати повноправним членом європейської спільноти передбачає всебічне утвердження в суспільному та індивідуальному бутті на основі загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних засад життя українського народу. Тому мета сучасного освітнього процесу в навчально-виховних закладах – не тільки надати ґрунтовні знання з різних предметів, а й сформувати інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, громадянина, патріота, готового вправлятися з особистими проблемами, протистояти асоціальним впливам, творити себе й оточуючий світ [4, с. 18]. До початку ХХІ століття в загальноосвітніх навчальних закладах України ці завдання виконували класні керівники, вихователі груп продовженого дня, організатори дитячих колективів, тренери та керівники гуртків, заступники директорів з навчально-виховної та виховної роботи. Сьогодні на допомогу їм приходять працівники соціально-психологічної служби [2, с. 7].

Соціально-психологічна служба у системі освіти України функціонує відповідно до Закону України «Про освіту», вимог Державної національної програми «Освіта. Україна ХХІ століття», «Положення про психологічну службу в системі освіти України». У своїй діяльності соціально-психологічна служба керується Загальною Декларацією прав людини, Конвенцією про права дитини, чинним законодавством України, посадовими обов'язками штатних працівників [5].

Протягом останніх років напрацьовано значну кількість досліджень, присвячених роботі соціального педагога та практичного психолога у загальноосвітньому навчальному закладі. Теоретичні засади професійної діяльності фахівців соціально-психологічної служби висвітлені в працях Т. Дуткевич, І. Зверевої, А. Капської, Ю. Приходько. Методологія функціонування соціально-психологічної служби розглянута в роботах І. Загурської, В. Савченка, С. Харченка. Напрями роботи та функції соціального педагога та практичного психолога освітнього закладу вивчали Н. Басюк, Т. Дем'янюк, О. Коструб, Т. Федорченко. Змісту роботи соціально-психологічної служби в загальноосвітній школі присвячені праці І. Загурської, І. Козубовської, Ю. Мельник, А. Обухівської. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про необхідність подальшого вивчення різних аспектів діяльності соціально-психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів, оскільки окремі з них залишаються висвітленими не повною мірою, зокрема, проблема формування життєвих цінностей в учнів.

Ретельне вивчення соціологічних, культурологічних, філософських, психологічних і педагогічних підходів до визначення поняття «цінність» дозволило трактувати його як будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе. Як правило, цінності є однією з форм відносин між суб'єктом та об'єктом, а ціннісні орієнтації – засобом реалізації цінностей, коли вони набувають особистісного сенсу [9, с. 170-171].

Життєві цінності – це погляди і переконання, яких людина дотримується при здійсненні своїх вчинків. При цьому життєві цінності відображають спрямованість соціальної активності особистості й виявляються, насамперед, у мотивах її діяльності. У процесі проведеного нами дослідження встановлено, що учні загальноосвітніх закладів до основних життєвих цінностей відносять: любов, друзів, освіту, досягнення мети, свободу, успіх у житті, чесність, здоров'я, сім'ю, домашній затишок, сімейне благополуччя, вірність, щирість та цілеспрямованість. Цікаво, що студенти, які навчаються у закладі вищої освіти до основних життєвих цінностей відносять: професію, особистий успіх, матеріальне забезпечення, соціальні контакти, сім'ю та здоров'я. Такі відмінності у виборі життєвих цінностей пояснюємо віковими особливостями респондентів та життєвим досвідом [6, с. 95].

На основі аналізу науково-педагогічної літератури приходимо до думки, що головними чинниками, які визначають сутність і роль життєвих цінностей учнів загальноосвітніх навчальних закладів, є такі:

- історичні чинники, які визначають особливості історичного розвитку того чи іншого соціуму та рівень розвитку суспільства на даний момент часу;
- соціальні чинники – як такі, що детермінують значення та роль цінностей для даної соціальної групи, прошарку;
- соціально-економічні чинники, від яких залежить місце і роль особистості в умовах ринкової економіки;
- культурологічні чинники, що означають зміст та значення життєвих цінностей у соціумі залежно від рівня розвитку культури у ньому [5, с. 16].

У процесі дослідження нами виокремлено таких агентів формування життєвих цінностей в учнів загальноосвітнього навчального закладу, як: соціальний педагог, практичний психолог, класний керівник, вчитель, вихователь, дирекція закладу, працівники закладу, учнівський колектив, батьки учнів, середовище, в якому функціонує загальноосвітній навчальний заклад тощо [7, с. 12].

Визначено, що на виникнення групових життєвих цінностей в учнів загальноосвітнього навчального закладу впливають єдність цілей, мотивів, ціннісних орієнтацій членів групи, подібність їх поглядів та установок, смисложиттєвих та нормотворчих орієнтацій; обґрунтовані групові очікування та розподіл ролей в реалізації спільної діяльності; успіх у виконанні групових ролей та опосередкування цього успіху емоційними станами студентів; пізнавальна, соціальна, моральна активність членів групи; успішність групових дій самоконтролю й самореалізації; активізація соціально-значущих мотивів; емоційна та комунікативна психологічна єдність, яка характеризує процес міжособистісного пізнання та взаєморозуміння між членами студентської групи; позитивний соціально-психологічний клімат на рівні емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів [4, с. 28-29].

Як показує досвід практичної діяльності, головним із шляхів формування ціннісних орієнтацій школярів є вдосконалення змісту навчально-виховної роботи. Вона повинна пронизувати усі ланки освітнього процесу і, в першу чергу, виховний процес, що є одним з найголовніших напрямів роботи школи й охоплює організацію усієї життєдіяльності дитини. Уточнення й конкретизація змісту роботи по формуванню життєвих цінностей повинна здійснюватися за двома напрямками: відповідно до морально-етичних установ суспільства та відповідно до вікових особливостей учнів і психічних форм їхнього засвоєння. Другим шляхом формування ціннісних орієнтацій є самоствердження особистості. Учні середньої школи починають здобувати власний морально-ціннісний життєвий досвід, вони вже піднімаються до рівня узагальнень і починають мислити досить широкими моральними поняттями. У них починають виокремлюватись життєве розуміння добра й орієнтація на нього під час яких-небудь подій, що відбуваються [1, с. 35-36].

Найважливішою складовою формування ціннісних орієнтацій є позитивний моральний досвід, подолання негативних тенденцій у відношенні до реального функціонування моральних норм, а шлях його придбання лежить через духовно багату, відкриту дітям особистість соціального педагога, вчителя, батька (матері) [3, с. 59].

Вважаємо, що одним із основних способів формування цінностей в студентській групі в умовах освітнього середовища є навчальна ситуація соціальної взаємодії, яка розгортається в перебігу учнями виконання завдання, вирішення проблеми. При цьому навчальна ситуація розглядається як система сконструйованих умов, що спонукають і опосередковують активність молоді людини в соціальному контексті майбутньої діяльності. Моделлю навчальної ситуації виступає завдання, яке моделює у своєму змісті типові ситуації, що виникають в реальному житті. У таких ситуаціях відбувається засвоєння та актуалізація учнями знань, становлення у них мотивації, розвиток якостей, мислення, набувається досвід реалізації знань, а також емоційно-вольової регуляції вчинків [8, с. 13-14].

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують необхідність: оптимізації процесу формування життєвих цінностей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів; цілеспрямованого гармонійного розвитку особистості дитини; створення навколо дитини позитивного оточення; координації педагогічних впливів на дитину; формування психолого-педагогічних знань у батьків щодо важливості їх авторитету, процесів соціалізації та соціального виховання дитини, причин ранніх відхилень у поведінці дитини; сприяння оволодіння батьками методиками виховної роботи з дитиною на різних вікових етапах її розвитку; забезпечення взаємодії сім'ї з усіма виховними інститутами.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямі вивчення інших проблем формування життєвих цінностей в умовах модернізації освіти.

1. ЛІТЕРАТУРА:

2. Артюшкіна Л. М. Соціальний педагог школи: теорія і практика роботи. Суми : Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. 124 с.
3. Безпалько О. В. Напрями і функції професійної діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі. Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: Збірник наукових праць. К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. № 11 (спецвипуск, ч.1). С. 7–11.
4. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. К.: ЗМН, 2006. 232 с.
5. Дем'янюк Т. Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: науково-методичний посібник. Суми: Видавництво «Антей», 2006. 384 с.
6. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України. Упоряд. В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. К.: Ніка-Центр, 2005. 436 с.
7. Кондрашова Л. В., Лаврентьєва О. О., Зеленкова Н. І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
8. Робота психолога та соціального педагога в закладах освіти. *Збірник нормативних документів*. Укладач І.С. Загурська. Житомир, 2010. 85 с.
9. Соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу. Статус та основні напрямки діяльності: метод. рекомендації. Х.: ХОН-МІБО, 2006. 76с.
10. Трухін І.О. Основи шкільного виховання : навчальний посібник. К: Вид-во навчальної літератури, 2004. 368 с.

Дмитерчук Галина

Науковий керівник – професор Олексюк Наталія

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Самореалізація – це здатність людини пізнати себе і здійснити своє покликання. Кожна людина має потребу у самореалізації, однак не всі усвідомлюють її значення. Мистецтво самореалізації – це здатність усвідомити і реалізувати свій особистий потенціал, спроможність жити динамічно і натхненно, рости, розвиватись, удосконалюватись, рухатись уперед, ставити перед собою амбітні цілі й досягати їх, долаючи перепони, знаходячи оптимальні рішення для себе й оточення [5, с. 127-128]. Автор теорії потреб А. Маслоу вважав, що люди часто відмовляються від можливостей самореалізації й тому не такі щасливі, якими могли б бути, адже якість нашого життя безпосередньо пов'язана із задоволенням вищих потреб, у тому числі

й потреби у самореалізації [7, с. 78]. Самореалізація можлива, коли людина визначила її стратегію – шляхи особистісного розвитку і самовдосконалення [5, с. 129]. Зробити це нелегко. Тому у своєму дослідженні ми звернули увагу на самореалізацію обдарованих людей, а саме – учнів, у яких є амбіції, багато життєвих планів, а також можливостей для їх реалізації.

Очевидним є той факт, що розбудова незалежної України потребує змін у структурі системи освіти з метою відтворення інтелектуального потенціалу народу. З кожним днем помітно зростає потреба суспільства в людях, які вміють нестандартно мислити, можуть вносити нову якість у соціальне та виробниче життя країни, розвиток культури народу. Саме тому Україні потрібна енергійна, талановита молодь, яка творчо вирішуватиме не лише поточні завдання, але й ті, що виникатимуть у майбутньому [2, с. 140].

Під час дослідження явища обдарованості школярів та можливостей їх самореалізації ми опиралися на Державну національну програму «Освіта України XXI століття», метою якої є забезпечення можливостей постійного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації, а одним зі стратегічних завдань – створення умов для виховання освіченої, творчої особистості та громадянина [4]. Метою Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, є забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями й потребами на основі навчання впродовж життя [6]. Нами проаналізовано надбання психолого-педагогічної науки, зокрема: концепція творчої обдарованості О. Матюшкіна, концепція «вікового потенціалу» Н. Лейтеса, теорія розвитку творчого потенціалу В. Романця, трактування обдарованості як прояву творчого потенціалу людини Ю. Бабаєвої, психодидактичний підхід до навчання та розвитку обдарованості дітей в умовах загальноосвітньої школи В. Клименка, теорія креативності Е. Торренса, триколова концепція обдарованості Дж. Рензулі, психосоціальна модель А. Танненбаума та фундаментальні праці вчених В. Бондаря, В. Демченка, О. Киричука, Н. Клокар, С. Кривоноса, В. Олійника, В. Онушкіна, М. Протасової, М. Романенка, Т. Сорочан та ін. Незважаючи на величезний науковий інтерес до проблеми обдарованості, що набуває актуальності вже протягом кількох сторіч, проблема самореалізації обдарованих людей, в тому числі, учнівської молоді, залишається малодослідженою.

Не викликає сумніву те, що потенціал обдарованості є найціннішим ресурсом духовного поступу й матеріального розвитку людства. Тому цінність особистості визначається не тільки тим, що вона являє собою в даний момент, але й закладеними в неї можливостями подальшого розвитку й вдосконалення [3, с. 19]. Під обдарованими учнями ми розуміємо школярів, які мають задатки, позитивну «Я»-концепцію та особистісні якості, розвинуті до рівня вищого ніж умовно «середній», завдяки яким у певному соціальному середовищі вони досягають значних успіхів у будь-якій області навчання (яке може розглядатися у формальному або неформальному форматі). До якостей, якими володіють обдаровані школярі відносимо: наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працездатність і сміливе прийняття рішень [1, с. 134].

Структура розвиненої обдарованості школяра включає три основних підструктури: високу пізнавальну активність, яка опирається на високо чутливу сенсоріку (увага, сприймання, пам'ять) та дивергентне мислення (оригінальність, критичність, здатність до узагальнення, прогнозування); творчу інтерпретацію пізнавального досвіду (вміння порівнювати, зіставляти, аналізувати, бачити нове, реконструювати раніше створене, оригінальний підхід до рішення проблем, варіативність у рішенні задач); емоційну захопленість діяльністю (інтерес, енергетичність, висока харизма, впевненість у досягненні успіху, «відновлення» в разі неуспіху) [8, с. 203-204]. Вважаємо, що саме таке поєднання високого рівня перцептивних, інтелектуальних та емоційно-вольових якостей і їх позитивна моральна спрямованість забезпечує успіх обдарованого школяра у навчальній діяльності та самореалізації. Адже як для навчальної діяльності, так і для самореалізації, вагоме значення має розвиток таких складових, як: самопізнання і самооцінки; самовизначення; саморегуляції; самоосвіти та самовиховання [7, с. 89].

Обдарованість характеризується п'ятьма ознаками, а саме: високим рівнем загального інтелекту; наявністю спеціальних здібностей; певними особистісними особливостями; впливом середовища; щасливим випадком. Як система обдарованість включає такі компоненти:

анатоμο-фізіологічні задатки; сенсорно-перцептивні блоки; інтелектуальні та розумові можливості; емоційно-вольові структури; високий рівень продукування нових образів, фантазія, уявлення і цілий ряд інших [5, с. 122]. Триколова модель обдарованості об'єднує: інтелект (комплекс специфічних властивостей, здібностей вище середнього рівня – лінгвістичний, просторовий, музичний, логіко-математичний, тілесно-кінестетичний, особистісний (інтра- та інтер-особистісний)); креативність (відносно автономна, самостійна, універсальна здатність особистості, що виражається в оригінальних засобах одержання продукту, в нових підходах до вирішення проблем, створення оригінального продукту); мотивація (психічне явище, що спонукає до діяльності) [5, с. 130-131]. Усі схарактеризовані ознаки є гарним підґрунтям для самореалізації обдарованого учня.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє виокремити різні види обдарованості. Так, за напрямками прояву розрізняють інтелектуальну (загальні розумові здібності і здібності в спеціальній галузі знань), академічну, художню, креативну (творчу), лідерську (соціальну), психомоторну (спортивну) обдарованість. За силою, розмахом та періодом прояву виділяють обдарованість: явну (спостерігається в діяльності дитини яскраво й чітко) та приховану (латентну, перебуває в прихованій, завуальованій формі); потенційну (представляє певні психічні можливості, потенціал для високих досягнень, але не реалізований у момент діяльності та в силу їхньої функціональної недостатності) й актуальну (виявлену, очевидну обдарованість, тобто помічений талант); загальну (щодо різних видів діяльності) та спеціальну (виражену щодо одного конкретного виду); ранню (проявлену у дитинстві) та пізню (проявлену у зрілому віці) [2, с. 143-145]. Ефективна та своєчасна діагностика видів обдарованості підвищує ймовірність результативної самореалізації учнів загальноосвітніх закладів.

Вважаємо, що основними засадами самореалізації обдарованого учня є: домінування інтересів і мотивів; емоційна заглибленість у діяльність; волю до успіху; загальну і естетичну задоволеність від процесу і продуктів діяльності; розуміння сутності проблеми, завдання, ситуації; несвідоме, інтуїтивне вирішення проблеми; стратегію в інтелектуальному поведженні (особистісні можливості висування і виконання проєктів); багатоваріативність рішень; швидкість рішень, оцінок, прогнозів; винахідливість, спритність [1, с. 6].

Особливості самореалізації обдарованого учня можуть проявлятися по різному в більш чи менш вираженій формі. До ефективної самореалізації обдарованих учнів призводять такі їх риси, як: прагнення до самоактуалізації; перфекціонізм; самостійність; соціальна автономність; егоцентризм; лідерство; змагальність; особливості емоційного розвитку; творче сприйняття випадків; гумор [8, с. 206]. Тому головним завданням для батьків, вчителів, соціального педагога, є своєчасний вияв й врахування цих особливостей, і, тим самим, забезпечення умов для повноцінного розвитку унікальної особистості школяра [8, с. 210-211].

Для успішної самореалізації обдарованих учнів соціальному педагогу, на наш погляд, важливо: створити безпечну психологічну атмосферу дитині в її пошуках, де вона могла б знайти розраду у разі своїх розчарувань і невдач; підтримувати здібності школяра до творчості й виявляти співчуття до ранніх невдач; допомагати учневі сформувати систему цінностей; допомагати дитині цінувати в собі творчу особистість.

Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність створення цілісної системи підтримки обдарованої молоді в Україні, у тому числі, спеціальної державної програми, що має забезпечити розвиток якості обдарованості у підростаючого покоління та вказують на необхідність сучасної діагностики можливостей школярів, адекватного змісту навчання, упровадження особистісно-орієнтованої та розвиваючої технологій, психологічного й педагогічного супроводу школярів, підготовки навчальних закладів до роботи з неординарними учнями, відповідного ресурсного забезпечення, суспільного визнання й матеріального заохочення обдарованої молоді та її наставників [4; 6; 9, с. 57].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія. Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка. Житомир, 2015. 458с.
2. Антонюк Л. Діагностика обдарованих дітей і підлітків – важливе завдання педагогічного колективу навчального закладу. Нова педагогічна думка. 2018. № 1. С. 140–146.
3. Басюк Н. А. Обдарованість: її виявлення та розвиток. Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. 2018. № 46. С. 17–20.

4. Державна національна програма «Освіта України XXI століття». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p#Text>.
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень : монографія. / ред.: В. О. Моляко, О. Л. Музика; Державний фонд фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.
7. Обдарованість: сутність, структура, технології розвитку. Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді: наук.-метод. зб. / За заг. ред. І.І. Якухна, Л.В. Корінної. Житомир: ЖОППО, 2008. С. 78–89.
8. Соціальна робота: технологічний аспект / За ред. проф. А.Й. Капської. К.: ДЦССМ, 2004. 364 с.
9. Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей та молоді : матеріали соц.-пед. проектів учасників II Всеукраїнської студентської олімпіади зі спец. «Соціальна педагогіка», 17-19 трав. 2011 р. / упорядк.: д-р пед. наук, проф. Міщик Л. І., канд. пед. наук, доц. Зінченко В. П. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. 108 с.

Онуфрієнко Марія

Науковий керівник – викл. Гончаровська Г.

КОГНІТИВНИЙ СТИЛЬ ЯК ОДНА ІЗ СТИЛЬОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ

Актуальність статті полягає в тому, що більшість дослідників спрямовують свої зусилля на виявлення стильових особливостей мислення дорослої людини, тоді як період виникнення і закріплення певних когнітивних стратегій поки що досліджений явно недостатньо та остаточно не вирішено, чи є когнітивні стилі стійкими ознаками мислення в ранньому дитячому віці, чи їх формування залежить від особливостей організації навчання. У однієї і тієї ж людини водночас можуть бути наявними ознаки різних стилів, що породжує нові проблеми у розумінні того, яким чином з окремих ознак створюється індивідуальний стильовий ансамбль, його якісні і кількісні характеристики, а тому виявлення взаємосполучень окремих когнітивно-стильових особливостей, виникнення певних когнітивно-стильових комплексів, є важливим науковим напрямом дослідження. Потрібно дослідити та констатувати чи здійснює вплив на розвиток пізнавальної сфери людини той чи інший стиль, адже більшість дослідників скоріше гіпотетично припускають про існування зв'язку між індивідуальними когнітивними стилями, розвитком і функціонуванням інших психічних процесів, а це, в свою чергу, суттєво гальмує тенденції індивідуалізації навчання, використання природних механізмів розвитку психіки дитини з метою забезпечення найбільш сприятливих умов подальшого розвитку.

Значний внесок у розв'язання проблеми взаємозв'язку когнітивного стилю з особистісними характеристиками зробили як зарубіжні (Д. Броверман, Р. Гарднер, Дж. Гілфорд, Д. Каган, Р. Кетелл, Г. Клаус, Дж. Клейн, С. Мессік, У. Найссер, Г. Олпорта, Г. Уїткін, П. Хольцман та ін.), так і пострадянські дослідники (О. Асмолов, Д. Богоявленська, С. Бондар, Л. Дорфман, Є. Клімов, В. Колга, Г. Куценко, О. Лібін, В. Мерлін, В. Моросанова, О. Напрасна, Н. Пов'якель, М. Прохорова, Л. Романовська, О. Скориніна, І. Скотнікова, А. Студенікін, В. Толочек, В. Федько, М. Холодна, Ю. Черножук, І. Шкуратова та ін.).

Мета статті – виокремити когнітивний стиль серед інших стильових характеристик особистості: життєвого, індивідуального, пізнавального, особистісного стилів.

Поняття «стиль» як глобальний психологічний параметр був введений в науку в якості стилю вивчення реальності індивіда. Його поява в системі психологічних категорій викликала певний професійний ажіотаж, який був спричинений ростом очікувань щодо поглиблення знань про природу людського інтелекту. В диференційній психології поняття «стиль» використовують для характеристики проявів всіх рівнів індивідуальності людини при взаємодії зі світом.

Дослідження стильових феноменів розпочалися з вивчення стилю життя, які ще досі в сучасному науковому просторі продовжують залишатись досить затребуваними та актуальними. Інтерес до наукових досліджень щодо зв'язку індивідуальних особливостей особистості та її когнітивно-стильових характеристик лише зростає. Одну з перших вказівок на

важливість стилю людської поведінки приписують І. Гете, який вважав його проявом вищих властивостей індивідуальності.

Когнітивний стиль особистості посідає важливе місце у вивченні індивідуальних особливостей людини. Разом з тим, необхідно чітко його виокремлювати серед безлічі інших стилів, таких як життєвий, індивідуальний, пізнавальний, особистий.

На думку О. Соколової, когнітивний стиль є аналітичним компонентом ширшого утворення – особистісного стилю, що також включає індивідуальні особливості взаємодії людини з соціальним оточенням, її самооцінку, превалюючі шляхи контролю та регуляції афективної сфери. Вивчення когнітивних стилів знаходиться на межі психології пізнання і психології особистості.

Також, варто зазначити, що за останні десятиліття в вітчизняній психологічній науці досліджувались такі аспекти когнітивних стилів: психологічні особливості читання тексту іноземною мовою студентами з різним когнітивним стилем (С. Бондар, 2003); когнітивно-стильові характеристики у зв'язку з навчальною діяльністю студентів (О. Напрасна, 2004); динаміка інтегральної когнітивної структури мислення суб'єкта у процесі оволодіння професійними поняттями (О. Савченко, 2004); когнітивний стиль особистості як чинник процесу розуміння тексту (Л. Романовська, 2005); когнітивні стилі як чинник професійного становлення майбутніх психологів (Л. Жердецька, 2007); когнітивний стиль як чинник розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього практичного психолога (О. Пісоцький, 2008); когнітивні механізми засвоєння іншомовних текстів як чинник розвитку професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів (Г. Зеленін, 2009); тощо.

Дослідників проблеми когнітивних стилів цікавить людська індивідуальність і переконання в існуванні характерних для всіх людей індивідуальних форм розуміння реальності. В світлі загальнопсихологічної теорії діяльності О. Леонтєва стиль постає перед нами як механізм, що здійснює функції регуляції діяльності на різних її рівнях. Загалом, виділяють три етапи становлення терміну «стиль» та стильового підходу в психології.

На *першому етапі* в контексті психології особистості стиль розглядався для тлумачення індивідуально-особистих способів взаємодії людини зі своїм соціальним оточенням. Альфред Адлер вперше почав використовувати поняття життєвого стилю для пояснення унікального поєднання рис, способів поведінки і звичок, які визначають неповторну картину існування людини. В своїх психоаналітичних роботах [1] він говорив про існування індивідуальних стратегій поведінки, які виробляються особистістю для подолання комплексу меншовартості. Так, розвиваючи свою ідею про початкове переживання людиною своєї неповноцінності, А. Адлер вважав, що таке переживання стає нестерпним і спонукає людину до дій, які виправляють ситуацію. Як наслідок, в особи з'являється мета, яку останній прагне досягнути усіма доступними йому способами, компенсуючи початковий недолік, дефект чи просто низький рівень здібностей. А відтак, поняття стилю відповідає системному принципу еквіфінальності, згідно якого в складних системах існують різні шляхи, які призводять до одного і того ж результату (фіналу).

Стиль життя присутній завжди, але виявляється лише при зіткненні людини з життєвими проблемами. Це обумовлено тим, що формується він в дитинстві під впливом труднощів, що переживаються, і ґрунтуються на прагненні до мети, остаточно закріплюючись до 4-5 років. А доросле життя людини, на думку А. Адлера, лише фіксує і зберігає стиль життя, і тому дає можливість передбачати людську поведінку. Дуже важливим в контексті індивідуальної психології є порядок народження дітей в сім'ї. Знаючи місце людини у ряді його братів і сестер, можна визначити і його стиль: наприклад, з погляду А. Адлера, було очевидним, що старші діти завжди переживають ревності по відношенню до молодших і тому вимушені самостверджуватися спочатку в сім'ї, а потім - і у великому соціумі (в сучасній психології, втім, вирішальне значення порядку народження є суперечливим). Стиль життя включає психологічні якості, що розташовані на трьох рівнях індивідуальності: це дефект як індивідуальна характеристика, мета як духовно-світоглядна ознака і спосіб досягнення мети.

Щодо американського дослідника Гордона Олпорта, то він застосовував поняття стилю для опису експресивного аспекту поведінки, який характеризує диспозиції особистості (її мотиви і цілі). Стиль – це способи реалізації мотивів і цілей, до яких схильна особистість у зв'язку зі своїми індивідуальними особливостями (будь-які особистісні риси, починаючи з

вибірковості сприйняття і закінчуючи актом товариськості). Сформованість стилю, за Г.Олпортом, – це свідчення здатності особистості до самореалізації, що відповідно передбачає високий рівень психічної організації «Я» [11, с. 240].

Таким чином, на даному етапі поняття стилю мало швидше якісне значення; при цьому увага дослідників акцентувалася на важливості індивідуалізованих аспектів поведінки. Характерно, що стиль, трактований як особистісна властивість, розглядався як прояви вищих рівнів психічного розвитку індивідуальності.

На *другому етапі* стильового підходу, що охоплює 50-60-ті роки ХХ століття, на перший план виходить дослідження індивідуальних особливостей сприйняття, аналізу, структурування та категоризації інформації, позначених терміном «когнітивний стиль», що став ключовим поняттям в теоретичних «експериментальних» дослідженнях проблеми «особистість – пізнавальні процеси», а відтак інтерпретується та розглядається як певна стратегія мислення, що є однією з найважливіших чинників становлення інтелекту людини, як вираження інструментальної цілісності особистості, як набір певних способів вибору операційного складу процесів переробки і структурування інформації, що визначає більше спосіб та манеру, а не рівень здійснення діяльності.

Вивчення когнітивних стилів знаходиться на межі психології пізнання і психології особистості. Дослідників проблеми когнітивних стилів цікавить людська індивідуальність і переконання в існуванні характерних для всіх людей індивідуальних форм розуміння реальності, стиль постає перед нами як механізм, що здійснює функції регуляції діяльності на різних її рівнях.

Дослідники інтерпретують когнітивний стиль як вираження інструментальної цілісності особистості, як набір певних способів вибору операційного складу процесів переробки і структурування інформації, що визначає не стільки рівень, скільки спосіб, манеру здійснення діяльності. Вони розглядають «когнітивний стиль» як стабільну систему установок, що характеризують індивідуальну стратегію вирішення пізнавальних задач (що і як я повинен робити, щоб дізнатись), а також механізм, що здійснює функцію регуляції діяльності на різних її рівнях та характеризується стійкістю в часі.

В дослідженнях когнітивних стилів торкаються питання, що пов'язані з роллю когнітивного фактору в психічній організації людини, механізми різноманітності проявів пізнавальної активності, психологічної взаємності методичних процедур і т.д. В психології пізнавальних процесів на перше місце ставиться диференційно-психологічний аспект, а саме: дослідження індивідуальної специфіки процесів опрацювання інформації, яка в загальному вигляді позначається як «когнітивний стиль». Індивідуальні розбіжності в способах отримання і перетворення інформації, прийомах аналізу і структурування свого оточення, в свою чергу, утворюють деякі типові форми когнітивного реагування, відносно яких групи людей є схожими і відрізняються один від одного.

Однак терміни «пізнавальний» і «когнітивний» не є синонімами. «Пізнавальний» – це такий, що стосується процесу відображення дійсності в індивідуальній свідомості у вигляді пізнавального образу (сенсорного, перцептивного, мнемічного, розумового), тобто цей термін адресується тому, що відображено в пізнавальному образі. «Когнітивний» – це такий, що стосується психічних механізмів переробки інформації в процесі побудови пізнавального образу на різних рівнях пізнавального відображення, тобто цей термін адресується тому, як будуватиметься пізнавальний образ.

На цьому етапі термін «когнітивний стиль» використовувався для специфікації особливого роду індивідуальних особливостей інтелектуальної діяльності, які принципово відмежовувалися від індивідуальних відмінностей в успішності інтелектуальної діяльності, які описувалися традиційними теоріями інтелекту. Відмінною рисою цього етапу є перехід на діяльнісні визначення когнітивних стилів, коли та чи інша стильова властивість визначається у процесі її застосування.

Нарешті, *третьій етап* стильового підходу, початок якого пов'язується із 80-ми роками минулого століття, відрізняється тенденцією до надмірної узагальненості поняття стиль. Зокрема, поняття когнітивного стилю розширюється за рахунок появи нових стильових понять, таких як «стиль мислення», «стиль навчання», «епістемологічні стилі».

Відбувається поява стильових метапонять («метастилів»), які заміщують безліч описаних на даний момент конкретних когнітивних стилів: артикулювання – глобальність [13, с. 240], аналітичність – синтетичність [7, с. 117], образність – вербальність і цілісність – детальність [12, с. 284].

Більше того, поняття стилю починає застосовуватися до всіх сфер психічної активності (відповідно до знаменитого визначення Ж. Бюффона: «стиль – це людина»). Так, в останні три десятиліття у вітчизняній літературі з'явилися дослідження «оцінного стилю» [2, с. 95], «емоційного стилю» [4, с. 113], «стилю педагогічного спілкування» [6, с. 66], «стилю психічної діяльності дошкільника» [10, с. 58], «стилю життя особистості» [5, с. 24], «стилю активності» [3, с. 41], «стилю поведінки у складних життєвих ситуаціях» [9, с. 417] тощо. Результатом схожої узагальненості, на наш погляд, є концепція «стилю людини», в якій стиль розглядається як метавимір щодо всіх властивостей індивідуальності на всіх рівнях її організації, починаючи з темпераменту і закінчуючи смисловою сферою [9, с. 312]. Таким чином, в межах третього етапу спостерігається фактичне ототожнення стилю з індивідуальними відмінностями в психічній діяльності. Однак, якщо стилі – це завжди індивідуальні відмінності, то індивідуальні відмінності далеко не завжди є стилями.

Проблема когнітивного стилю тісно пов'язана з індивідуальним стилем діяльності. За визначенням Є. Климова, «індивідуальний стиль – це індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо чи стихійно звертається людина з ціллю оптимального зваження своєї індивідуальності з предметними, зовнішніми умовами діяльності» [6, с. 75].

Отже, узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку, що когнітивний стиль є організуючою системою інтелектуальної діяльності кожного окремого індивіда. Розуміння когнітивного стилю як особистісного фактора регуляції пізнання фіксує загальне джерело різних «суб'єктивних задатків в організації процесів сприймання та мислення». Власне впровадження знань про когнітивний стиль в сферу психології пізнання дало можливість виокремити новий погляд на природу пізнавальних особливостей: відмінності у внутрішній організації процесів обробки інформації, що накладають свій слід не на змістові, а на формальні (пов'язані зі способами дій суб'єкта і в цьому значенні стилістичні) особливості когнітивних стратегій людини. Фактично, знання про когнітивний стиль діяльності індивіда відкривають шлях до цілеспрямованого формування і організації вмінь та навичок будь-якого навчання, матеріалу, який вивчається чи засвоюється. Загалом, слід сказати, що у кожного індивіда (чи то студент чи то учень) закладено великий творчий потенціал, який прагне до реалізації, і щоб його вивільнити, слід підібрати відповідні форми організації навчального процесу, враховуючи пізнавальні особливості його учасників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адлер А. Наука жить. Киев: Port-Royal, 1997. 288 с.
2. Безносков С. П. Профессиональная деформация личности. Санкт-Петербург: Речь, 2004. 272 с.
3. Вяткин Б. А. Стили активности как фактор развития интегральной индивидуальности. *Интегральное исследование индивидуальности: стиль деятельности и общения*: межвуз. сб. науч. тр. Пермь: Изд-во Пермского государственного педагогического университета, 1992. С.36-55.
4. Дорфман Л. Я. Эмоционально-когнитивные синтезы в структуре индивидуального эмоционального стиля. Пермь, 1990. 120 с.
5. Злобина Е. Г. Понятие «стиль» в науке. *Стиль жизни личности: теоретические и методологические проблемы*. Київ: Наукова думка, 1982. С.16-43.
6. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы. Казань: Изд-во Казанского ун-та. 1969. 278 с.
7. Колга В. А. Дифференциально-психологическое исследование когнитивного стиля и обучаемости: дис. канд. психол. Нук: 19.00.07 / Львів, 1976. 180с.
8. Коротаев А. А., Тамбовцева Т. О. Исследование индивидуального стиля педагогического общения. *Вопросы психологии*. 1990. №2. С. 62-70.
9. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. Москва.: Смысл, 1999. 532 с.
10. Стеценко С. А. О стилях психической деятельности дошкольников. *Психологические проблемы индивидуальности*. Вып. 1. Москва, 1983. С. 58-59.
11. Allport G. W. Personality: A psychological interpretation . New York: Holt, Rinehart and Winston, 1937. 248 p.

12. Riding R., Douglas G. The effect of cognitive style and mode of presentation on learning performance. University of Birmingham Press, 1993. 307 p.
13. Witkin H. A., Dyk R. B., Faterson H. F., Goodenough D. R., and Karp S. A. Psychology Differentiation /. New York: Willey. 1962. 418 p.

*Павлишин Христина
Науковий керівник – проф. Олексюк Наталія*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Глобальні зміни, які охопили всі сфери існування людини, якісно характеризують сучасне суспільство. У процесі цих змін відбувається заміна попередніх ціннісних орієнтирів на нові, ще недостатньо сформовані, щоб почувати себе впевнено. Одним із принципів ціннісного самовизначення є ціннісний підхід, при якому толерантність – це цінність і життєва позиція, вона проявляється внаслідок сподівань особистості, орієнтацій і вчинків із відповідними ідеалами та змістами на основі здійснення свідомого вибору певної позиції, прийняття відповідального рішення [1].

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що поняття «толерантність» розглядається як соціально важливе явище, норма життя у демократичному суспільстві [3, с. 912; 6, с. 301]. Це один з головних принципів взаємовідносин між людьми [2, с. 85]. Толерантність визначає багатовимірність середовища і різноманітних поглядів; забезпечує гармонійне мирне співіснування представників, відмінних за різними ознаками; виступає громадським гарантом недоторканості і не насилля по відношенню до різних меншин і легалізує їхнє становище за допомогою закону; дозволяє стримувати ворожість, пропонує конструктивний вихід із конфліктної ситуації; сприяє нормалізації психологічної атмосфери в групі, у колективі, суспільстві; підтримує і розвиває самооцінку особистості і колективу; є досконалим взірцем організації життєдіяльності в соціумі; забезпечує успішну соціалізацію [2, с. 86; 3, с. 912].

Сучасна наука розглядає проблему толерантності у філософському, психологічному, педагогічному та соціокультурному контекстах. Різні аспекти проблеми толерантності, зокрема його особливої значущості для формування професіоналізму особистості педагога досліджено у наукових працях вітчизняних учених (М. Андрєєв; О. Безносьок, О. Волошина, О. Грива, В. Калошина, О. Кихтюк, І. Кресіна, О. Майборода, О. Отич, В. Пісоцький, Т. Пилипенко, М. Товта, Ю. Тодорцева, О. Швачко та ін.). Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про необхідність подальшого вивчення проблем професіоналізму соціального працівника, оскільки окремі аспекти залишаються висвітленими не повною мірою, зокрема: готовність до соціального працівника до створення толерантного середовища; вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на прояви толерантності; особливості професійної підготовки майбутнього фахівця до виховання толерантності в особистості (соціумі). За таких умов проблема толерантності в професійній діяльності соціального працівника набуває особливої актуальності, а її розв'язання потребує змін у вітчизняній системі соціальної роботи.

Толерантність визначаємо як інтегративну якість особистості, що відображає активну моральну позицію і готовність до конструктивної взаємодії з людьми і групами незалежно від їх національної, соціальної, релігійної, гендерної приналежності, поглядів, світогляду, стилю мислення і типу поведінки; сприяє успішному самоствердженню особистості та її самореалізації у суспільстві [4, с. 20; 5, с. 7; 6, с. 301].

Вважаємо, що головною функцією толерантності є спрямування розвитку потенційно конфліктної ситуації до її конструктивного вирішення. Щоб запобігти конфліктам у суспільстві, основою якого є полікультурність і розмаїття, слід на чільне місце в політиці взаємовідносин поставити впровадження толерантності, що містить в собі риси, які підносять дієвість громадян і сприяють мирному вирішенню конфліктам: почуття єдності в різноманітті; пошук компромісів; громадянський настрій; патріотизм, поважне ставлення до інших людей; готовність вислуховувати точки зору інших; повага до прав інших осіб; особиста

відповідальність (перед родиною, членами громади, державою); самодисципліна (добровільне виконання законів і правил); широкий світогляд; критичний настрій [1; 3, с. 913].

До інших функцій толерантності відносимо: толерантність визначає багатомірність середовища і різноманітних поглядів; забезпечує гармонійне мирне співіснування представників, відмінних за різними ознаками; виступає громадським гарантом недоторканості і не насилля по відношенню до різних меншин і легалізує їхнє становище за допомогою закону; дозволяє стримувати ворожість, пропонує конструктивний вихід із конфліктної ситуації; сприяє нормалізації психологічної атмосфери в групі, у колективі, суспільстві; підтримує і розвиває самооцінку особистості і колективу; є досконалим взірцем організації життєдіяльності в соціумі; забезпечує успішну соціалізацію [2, с. 87; 4, с. 21; 5, с. 8].

Посилення уваги до толерантності як ціннісної основи професійної діяльності соціального працівника пов'язане з кардинальними змінами в уявленнях про соціальну роботу та швидким перетворенням соціуму в мультикультурне середовище. Йдеться перед усім про подолання парадигми суб'єкт-об'єктних відносин у соціальній роботі. Теоретичною основою цього подолання є розмежування категорій «професійна діяльність» і «соціальний процес». Згідно з цим розмежуванням соціальний працівник є водночас і суб'єктом професійної діяльності, що передбачає вільне і свідоме самовизначення в практиці соціальної роботи, прийняття відповідальності за результати соціального виховання та соціалізації і суб'єктом соціального процесу (він виступає проєктувальником, конструктором, організатором і безпосереднім учасником зустрічі поколінь, носієм певної особистісної, буттєвої позиції) [6, с. 303].

Реальна професійна діяльність соціального працівника характеризується різноманітністю контекстів використання знань, комплексним характером ситуацій, які вимагають системного їх використання, що робить неможливим пряме перенесення знань у практику роботи в мультикультурному середовищі [6, с. 303]. Саме тому діяльність соціального працівника з позиції толерантності має три аспекти: особистість суб'єкта соціальної роботи, якому притаманні толерантні якості; прояв толерантності у професійній діяльності; реалізація принципів толерантності у професійному спілкуванні [2, с. 89-90].

Толерантний соціальний працівник усвідомлює, що його сприймають як взірець, опановує і використовує відповідні навички для розвитку діалогу і мирного вирішення конфліктів; заохочує творчі підходи до вирішення проблем; забезпечує умови для спільної конструктивної активності учасників процесу соціальної взаємодії і для особистісних досягнень, не підтримує агресивну поведінку або загострене суперництво; сприяє залученню усіх сторін взаємодії до прийняття рішень і розробок програм спільної діяльності; вчить критично мислити і цінувати позиції інших; чітко формулює власну позицію у спірних питаннях; цінує культурну різноманітність і створює умови для визнання культурних відмінностей і їх проявів у житті [4, с. 24-26].

Шляхи реалізації толерантності у соціальній роботі розроблено у педагогіці толерантності – «педагогіці співробітництва», «педагогіці успіху», «педагогіці діалогу», «педагогіці ненасилля» (Ш. Амонашвілі, І. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Сухомлинський та ін.), за якими досягнення позитивних результатів у соціальному вихованні індивіда та соціалізації особистості можливе за умови врахування їхніх інтересів, надання їм права вільного вибору, чуйного ставлення до них та адекватного прийняття всіх їхніх позитивних і негативних особливостей. Основними позиціями цих педагогічних систем є прояв інтересу до життя людини, її переживань; спілкування з нею як з рівним, від якого очікують взаємної довіри, поваги, розуміння; врахування внутрішньої мотивації її поведінки; встановлення з людиною щирих і довірливих взаємин, створення атмосфери співробітництва, співтворчості [6, с. 138-139].

Окремим аспектом виступає проблема формування толерантності у майбутніх соціальних працівників у процесі їх професійної підготовки. Адже вивчення реального стану підготовки майбутніх соціальних працівників у вітчизняному досвіді показало, що формування у них толерантності передбачає лише ознайомлення з основами толерантної взаємодії та отримання загальних уявлень про міжнаціональну толерантність, окремі аспекти проблеми толерантності, її формування та виховання. Штучний характер зв'язку теорії з реальною практикою негативно позначається на результативності підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної діяльності в соціумі [1]. Ефективність такої підготовки має забезпечуватися, на нашу думку,

гнучкістю та полікультурною спрямованістю змісту навчальних планів і програм закладів вищої освіти, які готують майбутніх соціальних працівників, інтеграцією навчальних курсів, використанням інтерактивних технологій навчання на основі компетентнісного, порівняльного, гуманістичного, культурологічного особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Вважаємо, що суттєвих змін потребує також цілеспрямована виховна робота в закладах вищої освіти.

Таким чином, результати проведеного нами дослідження підтверджують важливість толерантності як ціннісної основи професійної діяльності соціального працівника в мультикультурному середовищі та необхідність створення програми формування толерантності у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балл Г. А. Актуальні методологічні питання дослідження моралі і моральної поведінки. Соціальна психологія. 2007. Спец. випуск. С. 1422.
2. Довгополова Я. В. Толерантність як ціннісна парадигма освіти в контексті євроінтеграції. Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України: Зб. наук. праць. За заг. ред. Г. Є. Гребенюка. Харків: Стиль Іздат, 2005. 326 с. С.85–90.
3. Докукіна О. М. Толерантність у вихованні. Енциклопедія освіти. Акад. пед.наук України; головн. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 912–913.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: Монографія. К. Черкаси: В-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького. 2008. 567 с.
5. Кремень В. Г. Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. За ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. Випуск 1.32. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. (Серія «Педагогічні науки»). С 6–9.
6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. За заг. ред. І. Д. Звереві. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 336 с.

*Пиндиківська Ольга
Науковий керівник – проф. Радчук Галина*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ВЧИТЕЛЕМ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема оцінювання була й залишається в центрі уваги науковців. Значення оцінки та оцінювання в системі педагогічної роботи з дітьми відображено в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів та психологів, які у своїх працях зосереджували увагу на психологічних особливостях оцінювання, на його позитивному чи негативному впливах на навчальний процес та на розвиток особистості школяра (Ш.О. Амонашвілі, Б.Г. Ананьєв, В.О. Сухомлинський, А.К. Маркова, А.Ліпкіна, О. Савченко, Г.А. Цукерман та ін.).

Мета статті полягає в аналізі психологічних аспектів впливу оцінювання вчителем результатів діяльності на формування особистості молодшого школяра.

Актуальність дослідження зумовлена особливою роллю у гармонійному розвитку молодшого школяра оцінювання навчальної діяльності учнів, яка є провідною в молодшому шкільному віці.

За проектом Державного стандарту початкової освіти в сучасній українській школі метою початкової освіти декларують гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, виховання загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості [6]. І саме оцінка викликає в учня безліч емоцій: радість, задоволення досягненнями, сором за невдачу чи внутрішній протест проти несправедливості. Радість і задоволення успіхами в навчанні підтримують мотивацію учня до навчання та засвоєння знань, створюють позитивні взаємостосунки з учителем та однолітками. Почуття гіркоти, невдоволення невдачами можуть викликати неусвідомлений конфлікт з оточенням, зниження самооцінки, зневіру у власних силах. Таким чином, оцінка навчальної діяльності вчителем впливає на самооцінку молодшого школяра, як особистості.

Стимулююча функція оцінки може перетворюватися на чинник, який спричиняє тривожність, страх отримати низькі бали, невпевненість в собі, і може гальмувати розвиток навчальної діяльності учня, адже у молодшому шкільному віці у дітей ще недостатньо сформовані пізнавальні процеси, мовлення, саморегуляція, що впливає на рівень засвоєння знань, які вчитель змушений оцінювати низькими балами [8, с. 95-96]. Молодші школярі ще мають навчитися об'єктивно оцінювати власну роботу, усвідомити взаємозв'язок між результатом і оцінкою, сприймати оцінювання не лише як констатацію факту, але й як програму самоконтролю та саморозвитку. Адже, ядром учіння є самосвідомість – усвідомлення учнем мотивів, цілей, прийомів навчання, сприйняття себе як суб'єкта навчальної діяльності, який організовує, спрямовує і контролює цей процес [5].

З огляду на це, В. Сухомлинський радив гуманізувати оцінювання та взагалі не ставити ніяких оцінок, якщо знання в учнів «туманні». Педагог спонукав відмовлятися від бальної системи оцінок, особливо в молодших класах і шукати їй адекватну заміну [9, с.167].

Особливістю застосування безбальної системи оцінювання в початковій школі є порівняння результатів праці учня з його ж показниками, досягнутими раніше, що дає можливість учителю корегувати процес навчання і допомагати школярам успішно вчитися, розвивати їх пізнавальну активність. Відмова від використання бальної системи оцінювання в першому і другому класах є хорошою альтернативою для невиправданого заохочення змагальності, що нерідко провокує надмірну конкуренцію, неприязні стосунки між учнями і, врешті-решт, їхню тривожність та невротизацію. «Краще сказати школяреві яким він може стати, докладаючи зусилля, ніж, нехай навіть із великим жалем і співчуттям, повідомити йому, яким він не став, оскільки не проявив певних старань. Важливіше поставити йому в приклад не товариша, який досяг успіху в учінні, а свої ж поки-що окремі досягнення», – пише Ш.О. Амонашвілі [1, с. 154].

Ідея початкової школи без оцінок зовсім не означає скасування оцінювання взагалі. З найменшого віку дитина перебуває в просторі оцінних суджень дорослих та інших дітей, під впливом яких формується одне з ключових психічних новоутворень дошкільного віку – первинні етичні інстанції. Також, варто взяти до уваги працю А.І.Ліпкіної, яка у процесі експериментального дослідження впливу оцінки на навчальну діяльність учня та на його самооцінку виявила, що 98% дітей бажає, щоб їхня навчальна діяльність була оцінена вчителем [4, с. 34]. В свою чергу, відомий психолог Б.Г.Ананьев стверджував, що «відсутність оцінки є найгірший вид оцінки, оскільки цей вплив не орієнтуючий, а дезорієнтуючий, не позитивно-стимулювальний, а депресуючий об'єкт, що спонукає людину робити власну самооцінку не на основі об'єктивної оцінки, в якій відображено дійсні його знання, а на досить суб'єктивних тлумаченнях натяків, незрозумілих ситуацій, педагогів і учнів. Інтонація, жест, міміка педагога набувають особливого смислового значення для учнів власне тоді, коли вони оцінюються звичайним чином» [2, с. 145].

Однак, в результаті оцінювання важливо, щоб оцінка не ставала мірилом та головним критерієм особистості дитини. В особистісно зорієнтованому класі вчитель часто здійснює зворотний зв'язок з дітьми щодо їхніх робіт. Мотивація дітей зростає, коли вони бачать, що вчитель цікавиться їхньою роботою та спрямовує їх. Психологи також звертають увагу на розширення практики вербального коментування вчителями динаміки розвитку школяра в навчальній діяльності, адже вона має значний мотиваційний потенціал, зберігає у школяра бажання вчитися, формує позитивне ставлення до школи та до навчання [3, с. 220].

О.Я. Савченко вважає, що «у початкових класах мають домінувати вмотивовані оцінювальні судження вчителя, які допомагають учневі усвідомити, як саме він справився з роботою, що вийшло добре, у чому помилка, як її краще виправити. Змістове оцінювання стимулює дітей до праці, до самовдосконалення. Тому в цих висловлюваннях слід передавати схвалення, підтримку в різній словесній формі (впорався з роботою, зможеш і надалі добре вчитися); перспективу удосконалення, поради щодо одержання допомоги і т. ін.» [7, с. 79]. Робота вчителя в початковій школі – *розкрити потенціал кожної дитини*, а не перевірити її на відповідність певному стандарту. Ось чому, важливим чинником оцінювання є гуманний особистісно-орієнтований підхід до кожного учня з урахуванням того, що він знає і в чому є потреба йому допомогти, дати шанс на подальший саморозвиток. Це показує, що перехід до

справжнього змістового оцінювання в українській школі вимагатиме серйозної зміни культурних норм, педагогічних звичок і парадигм.

Таким чином, виважене, тактовне змістове оцінювання результатів діяльності дитини молодшого шкільного віку безсумнівно сприятиме розвитку у неї позитивного самосприйняття і соціально-психологічної компетентності. Коли дитина зустрічає шире розуміння і зацікавлене ставлення до себе, відчуває, що в неї вірять, вона часто сама переборює свої внутрішні конфлікти, негаразди і стає здатною до самоствердження і особистісного зростання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников: Экспериментально-педагогическое исследование. М.: Педагогика, 1984. 296 с.
2. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды: [2 т.]. М.: Педагогика, 1980. 288 с.
3. Ельконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника. Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 1989. 258 с..
4. Липкина А. И. Критичность и самооценка в учебной деятельности. М. : Просвещение, 1968. 141 с.
5. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі : Навч.-метод. посібник ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. К. : ІЗМН, 1998. 192 с.
1. 6.Проект Державного стандарту початкової освіти <http://newstandard.nus.org.ua/idejni-zasady/meta-rochatkovoyi-osvity/>
6. Савченко О. Л. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. К. : Абрис, 2000 . 416 с
7. Савченко О. Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. 85 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані тв. [у 5 т.]. К. : Рад. шк., Т. 3. 1976. 670 с.

Рубінський Володимир

Науковий керівник – доц. Свідерська Г.

ПОНЯТТЯ СТРЕСУ ТА СТРЕСОВОЇ СИТУАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Із розвитком інформаційного суспільства та мереж комунікації, проблема стресу постає актуальною у будь-якому аспекті вивчення. Багато вчених говорять про синдром хронічного стресу у житті сучасної людини. Якщо стрес є постійним та сильнодіючим, тоді він переважніше адаптаційні можливості і призводить до психологічних та фізичних розладів в організмі людини [4].

Згідно оцінок деяких європейських експертів, 70% захворювань людей пов'язані з емоційним стресом. В Європі щороку помирає більше 1 млн. осіб внаслідок стресогенних порушень функцій серцево-судинної системи. Основними їх причинами є емоційна напруга, міжособистісні конфлікти в сім'ї і напружені виробничі стосунки. Ці фактори порушують функцію сформованих в процесі еволюції механізмів підтримання гомеостазу [4].

Як зазначає О.О.Гребенюк, стрес (від англ. stress) – це стан психічної напруги, що виникає у людини в процесі діяльності в найбільш складних, важких умовах, як у повсякденному житті, так і при особливих обставинах. До основних теорій і моделей стресу, проаналізованих та класифікованих В.А. Бодровим, відносять наступні [2]:

1. Генетично-конституціональна теорія Дж. Фуллера, суть якої зводиться до положення, що здатність організму чинити опір стресу залежить від зумовлених захисних стратегій функціонування організму, незалежно від поточних обставин.

2. Модель схильності (diathesis) до стресу П. Парсона, яка ґрунтується на ефектах взаємодії спадкових і зовнішніх чинників середовища. Вона допускає взаємний вплив упереджених чинників і несподіваних, сильних дій в розвитку реакцій напруги.

3. Психодинамічна модель, яка ґрунтується на положеннях теорії З. Фрейда. У своїй теорії він описав два типи зародження і прояви тривоги, занепокоєння, зокрема: а) сигналізуюча тривога виникає як реакція передбачення реальної зовнішньої небезпеки; б) травматична тривога розвивається під впливом несвідомого, внутрішнього джерела.

4. Модель Х. Воффа, згідно з якою стрес розглядається як фізіологічна реакція на соціально-психологічні стимули і встановлена залежність цих реакцій від природи атиюдів (позицій, стосунків), мотивів поведінки індивіда, визначеності ситуації і ставлення до неї.

5. Міждисциплінарна модель стресу (Х. Басович, Р. Грінкер). На думку вказаних авторів, стрес виникає під впливом стимулів, які викликають тривогу у більшості індивідів або окремих їх представників і призводить до ряду фізіологічних, психологічних і поведінкових реакцій, у ряді випадків патологічних; але можливо призводять до вищих рівнів функціонування і нових можливостей регулювання.

Перша теорія стресу була обґрунтована в 1936 році канадським фізіологом Г. Сельє, в якій стрес або загальний адаптаційний синдром показаний як «неспецифічна відповідь організму на будь-яку пред'явлену вимогу. Але Г.Сельє дуже обережно в своїх працях давав окреслення феномену. «Слово «стрес» так само, як «успіх», «невдача» і «щастя», має різне значення для різних людей. Тому дати його визначення дуже важко, хоча воно і увійшло в нашу повсякденну мову» [3].

Пізніше, як відомо, стрес було розділено на позитивний (евстрес) та негативний (дистрес). Тож під позитивним стресом мається на увазі будь-яка подія або діяльність, яка приносить людині задоволення – творчість, хобі, улюблена робота, успіх, хороший відпочинок тощо. Негативний стрес або дистрес (з англ. – distress) – горе, нещастя, невдача, виснаження. В контексті нашої проблематики ми розглядаємо негативний стрес. Г. Сельє було виділено три стадії загального адаптаційного синдрому:

Рис. 1. Структура стресу за Г. Сельє

Як бачимо з рис.1, на першій стадії відчувається **реакція тривоги**, коли організм змінює свої звичайні характеристики під впливом стресу. Рівень стійкості організму знижується, але організм мобілізує свої резерви і включає механізми саморегуляції захисних процесів, та якщо вони здорові, то організм повертається до нормального життя.

Наступна фаза називається фазою опору. Якщо дія стресора сумісна з можливостями адаптації, організм дає опір, ознаки реакції тривоги практично зникають. Рівень опору стає значно вищим, ніж зазвичай.

Третій етап - фаза виснаження. Після тривалої дії стресора, до якого організм пристосувався, різко виснажуються запаси адаптаційної енергії. Проявляються ознаки тривоги, але вже незворотні [3].

Також Г.Сельє вказав на існування двох рівнів адаптаційної енергії – поверхневої, яка доступна відразу – на першу вимогу, та глибокої, яка зберігається у вигляді резервів. Виснаження останньої призводить до незворотніх, фізіологічних та психічних, змін в організмі.

В 1966 році американський вчений Р. Лазарус запропонував розрізнити фізіологічний та психологічний види стресу (див. рис.2).

Рис. 2. Структура стресу за Р. Лазарусом

За Р. Лазарусом фізіологічний стрес обумовлений порушенням гомеостазу і викликаний дією несприятливого стимулу на організм. Психологічний стрес виступає як обумовлене «загрозою» емоційне переживання, яке впливає на здатність людини досить ефективно здійснювати свою діяльність. Що стосується останнього, то тут грають велику роль такі моменти, як значущість ситуації, особистісні якості людини, характер відповідних реакцій. Психологічний стрес припускає індивідуальні та не завжди передбачувані реакції [2].

У свою чергу, сучасний російський вчений В.А. Бодров визначив стрес «як особливий психічний стан пов'язаний з зародженням і проявленням емоцій, але він не зводиться тільки до емоційних феноменів, а детермінується і відображається в мотиваційних, когнітивних, вольових, характерологічних та інших компонентах особистості» [1].

За визначенням В. Бодрова, «психологічний стрес – це своєрідна форма віддзеркалення суб'єктом складної, екстремальної ситуації, в якій він знаходиться. Специфіка психічного віддзеркалення обумовлюється процесами діяльності, особливості яких (їх суб'єктивна значущість, інтенсивність, тривалість протікання і так далі) значною мірою визначаються вибраними або прийнятими цілями». За результатами дослідження В.А. Бодрова стає зрозумілим, що в процесі діяльності мотиви сполучаються з інтенсивними емоційними переживаннями, які виконують особливу роль в виникненні і протіканні станів психологічної напруженості та досить часто ототожнюються з емоційним компонентом діяльності. Звідси з'явилися такі поняття, як «емоційна напруженість», «нервово-психічна напруга», «емоційна збудженість», «емоційний стрес» та подібні. Загальним для всіх цих понять є те, що вони означають стан емоційної сфери людини, в якій відображаються її переживання та діяльність. Психічна напруженість супроводжується відчуттям загального дискомфорту, тривоги, іноді страху. Ступінь психічної напруженості визначається багатьма факторами, головними з яких є: сила мотивації, значущість конкретної ситуації, наявність досвіду подібних переживань тощо. Стрес, в вищезазначеному контексті, визначається як вищий рівень психічної напруженості. Але мова йде не про той конструктивний стан напруженості, що мобілізує людину до дії та дає змогу адекватно функціонувати організму. Мається на увазі саме той рівень, що призводить до дезорганізації діяльності [1].

Українська дослідниця Н.І. Наєнко запропонувала психічну напруженість (психологічний стрес) розподілити на два види: операційну та емоційну.

Рис.3. Структура стресу за Н.І. Наєнко

За визначенням Н.І. Наєнко операційна напруженість виникає в результаті власне самої діяльності. Сам процес діяльності забезпечує безперервне збудження і стимулює людину до її продовження. Операційна напруженість виникає в ситуаціях інформаційних перевантажень, коли людина, що несе велику відповідальність за наслідки рішень, які приймаються нею, не справляється з пошуком потрібного рішення, не встигає приймати вірні рішення в необхідному темпі. Емоційна напруженість теж має стосунок до діяльності людини. Але в її основі лежить результат мотиву самоствердження, потреби в самоактуалізації, визнанні, самоповазі, визначенні рівня домагань. Емоційна напруженість має місце в ситуаціях, які загрожують фізичній безпеці людини, її добробуту, соціальному статусу, міжособистісним стосункам [2].

Таким чином, аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі стресу та його впливу на життя людини, вказав на існування різних підходів щодо пояснення цього явища. Але, незважаючи на різноманітність теорій та моделей феномену стресу, висновок можемо зробити один – стикаючись зі стресом, людина переживає такі психічні стани, як напруга, роздратування, гнів, розгубленість, навіть безвихідь. Тому якщо це трапляється постійно, можлива варіативність розвитку фізіологічного та психічного виснаження, що може призвести до втрати однієї із значущих цінностей нашого життя – здоров'я. Звичайно, ступінь реагування на стрес-фактори залежить від багатьох чинників та особистісно-типологічних якостей самої людини. Тому досить важливим є практичне дослідження феномену стресу у контрольованих умовах, вивчення існуючих на сьогодні копінг-стратегій та впровадження у реальне життя програм успішного подолання стресу з метою збереження людиною свого фізичного та психологічного самопочуття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодров В.А. Информационный стресс: Учебное пособие для вузов / В.А.Бодров. М.: ПЕР СЭ, 2000. 352с.
2. Гребенюк О.О. Теоретичні аспекти вивчення особливостей поняття стресу в житті та діяльності людини. Проблеми сучасної психології. 2016. №2. С.30-36.
3. Селье Г. Стресс без дистресса: [пер.с англ.; общ.ред. А.Н.Лука, И.С. Хорола под общ.ред. Е.М.Крепча] М.: Прогрес, 1979. 124 с.
4. Щербатых Ю. В. Психология стресса и методы коррекции. СПб.: Питер, 2006. 256 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

Законом України «Про освіту» визначено, що «метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [1]. Успішно реалізувати вищезазначений процес можливо через формування вучнів стійкої позитивної мотивації до навчання. Проблему розвитку мотиваційної сфери молодших школярів висвітлено і в Концепції Нової української школи: «Найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учень/учениця, які вміють вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, усвідомлювати себе громадянином/громадянкою України» [2].

Тож мотивація до навчальної діяльності є одним із важливих факторів якісного засвоєння знань, спрямованості до досягнення успіху, продуктивної навчальної діяльності. Саме у початковій школі закладається основа для подальшого навчання дитини і часто від бажання навчатися у початковій школі залежить і готовність до навчання у середніх та старших класах. Про важливість мотивації до навчання говорили в тій чи іншій формі вчителі-педагоги і психологи: Ш. Амонашвілі, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Л. Божович, О. Ковальов, Г. Костюк, В. Мерлін, В. Сухомлинський, М. Алексеева, І. Синиця та інші.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування ефективності застосування засобів та прийомів арттерапії з метою розвитку навчальної мотивації молодших школярів.

У психолого-педагогічній науці знаходимо різні визначення поняття мотивація. Зокрема, А. Дербеньова зазначає, що мотивація є сукупністю причин психологічного характеру, які обумовлюють поведінку особи та визначають її спрямованість та активність [8, с.7].

За визначенням І. Зязюна, «мотивація – це спонукання активності організму і його цілеспрямованості. У широкому розумінні мотивація використовується в усіх сферах психології, що досліджують причини і механізми поведінки людей» [8, с.59]. І. Підласий визначає мотивацію як процеси, методи, засоби спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти [8, с. 47]. У сучасній психології термін «мотивація» використовують як визначення системи факторів, що детермінують поведінку (мета, потреби, мотиви, наміри, прагнення та ін.), як характеристику процесу, що стимулює й підтримує поведінкову активність на певному рівні.

Останніми роками спостерігається зміна освітніх пріоритетів, яка на перший план виводить суб'єкт-суб'єктну модель взаємодії вчителя з учнем, а відтак і готовність школяра брати активну участь в освоєнні навчальної діяльності, його бажання та вміння вчитися, розвиток внутрішніх мотивів учіння.

Саме у молодшому шкільному віці поступово формується особистісне ставлення до навчання, на що особливу увагу звертають М. Алексеева, Л. Божович, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Скрипченко та ін. З перших днів шкільного навчання важливо підтримувати і розвивати мотиви учіння, пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесом виконання.

Мотивація навчальної діяльності – один із засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти, учіння школярів, які прямо залежать від рівня її сформованості. Оскільки особистісно зорієнтоване навчання спирається на положення, що тільки особистіснозначущі поняття засвоюються учнем, проблема формування мотивації учіння дуже актуальна [6, с. 109].

Для сучасної психолого-педагогічної науки залишається пріоритетною проблема пошуку ефективних технологій, завдяки яким можна розвивати мотивацію сучасних школярів. Звичайно сучасні педагогічні технології роблять урок насиченим, цікавим і можуть

підвищувати інтерес дітей до навчання, однак не завжди сприяють розвитку саме стійкої внутрішньої мотивації до навчання. Це може бути зумовлено різними чинниками: лінь дитини, нетерплячість, зосередженість на короткострокових цілях, прояви гіперактивності, сенсорна деривація, фрагментарність образного мислення тощо.

Любов до предмету у молодшому шкільному віці дуже тісно пов'язана з відчуттям психологічного комфорту, радості, потреби і готовності до спілкування, які створює вчитель на уроці. Однією з таких ефективних технологій може стати включення у викладання різних арттехнологій. Адже завдяки використанню різноманітних форм художньої експресії виникають умови, за яких кожна дитина переживає відчуття успіху, оскільки побічним результатом арттерапії зазвичай є задоволення, що виникає в результаті виявлення прихованих талантів [5, с. 157]. Це не лише розвиває художні здібності, але й підвищує самооцінку дітей, сприяє укріпленню віри у власні сили. А це в свою чергу пробуджує внутрішню мотивацію до навчання.

Враховуючи невелику кількість наукових праць, присвячених вивченню різних арттехнологій у освітньому процесі нової української школи як окремого методу навчання в сучасній психології і педагогіці предмет дослідження знаходиться у зоні дефіциту наукової рефлексії. Здійснюючи наукові пошуки стосовно застосування арттерапії в освітній системі, можемо представити позицію зарубіжних дослідників, як-от: Д. Аллан, Т. Боронська, Ч. Ірвуд, Е. Хольцман, Л. Монтанарі, Р. Сільвер, Е. Холт, М. Федорко, С. Керрел, К. Уелсбі, М. Ессекс, К. Фростиг, Д. Хертз, В. Бреусенко. Досліджували це питання і вітчизняні науковці, такі як О. Вознесенська, О. Деркач, О. Древицька, І. Зязюн, Л. Злочевська, О. Копитін, В. Кокоренко, О. Кондрицька, М. Кісельова, Л. Лебедева, Л. Мова, Л. Терлецька, зазначаючи, що арттехнологіям властиві суттєві переваги порівняно з іншими методами практичної психології.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день арттерапію визначають також як систему психолого-педагогічних впливів, які базуються на використанні мистецьких засобів у навчально-виховному процесі з метою подолання негативних емоційно-чуттєвих станів та створення особливих умов в освітньому просторі для творчого розвитку особистості (О. Федій)[4].

Важливим є те, що арттерапевтичні методи є досить функціональними у порівнянні з іншими психотерапевтичними методами та техніками, оскільки можуть забезпечити кілька функцій одночасно. Зокрема, діагностична, терапевтична та корекційна функції із застосуванням арттерапії можуть виступати паралельно і взаємопов'язано. Так, засобами арттерапії можна виявити певні проблеми чи труднощі (наприклад, проєктивні методики) у молодших школярів. Через казкотерапію чи інші арттерапевтичні техніки можна подарувати дитині відчуття захищеності, психологічного комфорту, підсилити мотивацію та інше. Також, арттерапія дає можливість виявити та скорегувати внутрішні конфлікти, тривожність, страхи, агресію тощо. Застосовуючи арттерапевтичні техніки у роботі з молодшими школярами, ми тим самим навчаємо дітей невербальної комунікації, сублімації негативних емоцій чи переживань, допомагаємо знайти відчуття рівноваги та гармонії зі світом.

Через універсальність цей метод психотерапії активно застосовується в освітній сфері, де отримав назву артпедагогіка. За дослідженнями Л. Лебедевої, цей напрям має неклінічну спрямованість, тобто розрахований на потенційно здорову особистість. Завдяки своєму міждисциплінарному характеру арттерапія здатна не лише здійснити терапевтичний чи корекційний вплив на психофізичний стан дитини, а й реалізувати основні освітні функції [4, с. 69].

Під поняттям «артпедагогіка» Є. Таранова розуміє галузь педагогічної науки, що вивчає специфіку інтегративного впливу всіх видів занять мистецтвом та пробуджених ним форм продуктивної особистості на систему її соціальних зв'язків і ставлень [7, с. 95].

Форми і засоби артпедагогіки цілому та арттерапії зокрема виходять за межі традиційної освіти та можуть бути спрямовані на підвищення ефективності творчого самовираження особистості молодшого школяра, його вмотивованості до навчання.

Таким чином, можна припустити, що використання засобів арттерапії дозволяє значно розширити форми роботи на уроках у початковій школі. Водночас проблема впровадження артпедагогічних технологій в освітній процес нової української школи залишається недостатньо дослідженою і потребує ґрунтовного вивчення.

Проведений аналіз наукової психолого-педагогічної літератури свідчить, що арттерапія є одним із перспективних методів формування всебічно розвиненої особистості та повністю відповідає сучасним тенденціям гуманізації освіти. Використання арттерапевтичних технологій у навчально-виховному процесі навчального закладу сприяє підвищенню у дітей інтересу до навчальної діяльності, розвитку творчого потенціалу, мотивації до навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Про освіту» Закон України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.10.2020).
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>(дата звернення: 01.10.2020).
3. Алексеева М. І. Мотиви навчання учнів. Київ : Радянська школа, 1974. 120 с.
4. Бойко А. Е. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя «Психолого-педагогічні науки», 2014. №5. С. 68-73.
5. Деркач О. О. Реалізація виховного потенціалу арт-педагогіки в умовах навчально-виховного процесу початкової школи. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14 «Теорія і методика мистецької освіти»: збірник наукових праць. М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 8 (13). С. 155-159.
6. Музика О.О. Діагностика мотиваційних стратегій учбової діяльності. Психологічне діагностування в роботі практичного психолога: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 20 лютого 2013 р.). Умань: Візаві, 2013. С. 109-111.
7. Таранова Е. В. Арт-педагогический практикум по работе с дошкольниками: игры, упражнения, занятия. Ставрополь: Ставропольсервисшкола, 2003. 95 с.
8. Усе про мотивацію / уклад. А. Г. Дербеньова Харків: Основа, 2012. 207 с.

*Устіменко Наталія
Науковий керівник – доц. Свідерська Галина*

ФЕНОМЕН САМООЦІНКИ У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У теорії і практиці психологічної науки однією з найважливіших є проблема становлення особистості. Як зазначають психологи, значний вплив на поведінку, діяльність, спілкування людини має самооцінка, яка значною мірою зумовлює соціальну адаптацію людини, є регулятором її поведінки та діяльності. Тому у сучасній психології проблема самооцінки, її формування, структура, функції, зв'язок з іншими особистісними утвореннями постійно привертає увагу вчених.

Дослідженню феномену самооцінки присвячено значну кількість публікацій психологічної спільноти. Вона була предметом наукових розвідок таких зарубіжних психологів, як А.Адлер, А. Бандура, Р. Бернс, І.Бранден, К.Горні, В. Джеймс, Е.Еріксон, Ф. Зімбардо, Ч.Кулі, С.Куперсміт, К.Левін, Дж. Мід, К.Роджерс, З.Фройд. У радянській та російській психології фундаментальні дослідження феномену самооцінки викладені у працях Б. Г. Ананьєва, Л. І. Божович, Л. В. Захарова, І. С. Кона, О. М. Леонтьєва, А. І. Ліпкіної, М.І. Лісіної, О. Г. Спіркіна, В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва, О. М. Прихожан, С. Л. Рубінштейна, І. І. Чеснокової, К. В. Шорохової та ін.

Оскільки феномен самооцінки вивчався багатьма науковцями, то це призвело до формування різних підходів до її вивчення [5] (див. табл.1):

Як підкреслює М.А.Пирлик, багатоаспектне вивчення самооцінки підтверджує її складність і багатозначність як психологічного феномену, її вплив на розвиток та функціонування різних психологічних виявів особистості. Складність дослідження самооцінки також вбачається в органічному поєднанні процесуального і структурного компонентів: самооцінка може змінюватися в процесі діяльності та водночас впливати на неї [6].

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Один з найвідоміших зарубіжних психологів, який досліджував самооцінку, Р. Бернс, визначав її як особистісне судження про власну цінність, яке виражається в установках, що притаманні індивіду. Вона є засобом та умовою формування “Я”-концепції [1].

Таблиця 1

Основні підходи до вивчення самооцінки

№	Назва підходу	Зміст
1.	Особистісний підхід	розглядає самооцінку як важливий компонент самосвідомості особистості
2.	Структурно-цілісний підхід	вивчає самооцінку як один із компонентів цілісної структури особистості й одночасно як складне системне за своєю природою утворення: вона є цілісною і водночас багатоаспектною, має багаторівневу будову та ієрархічну структуру, міжсистемні зв'язки з іншими утвореннями
3.	Діяльнісний підхід	пропонує розглядати самооцінку як чинник, що впливає на якість результатів діяльності особистості;
4.	Динамічний підхід	використовується під час аналізу самооцінки у процесі вікової зміни індивіда у взаємозв'язку зі становленням особистості;
5.	Психопатологічний підхід	розглядає самооцінку як показник психічного здоров'я особистості;
6.	Функціональний підхід	передбачає вивчення самооцінки як однієї з основних функцій особистості

Самооцінку також детально розглядав М. Вагнер. Він запропонував перелік взаємозалежних чинників, з яких складається самооцінка:

1) відчуття себе потрібним, бажаним, коханим є центральним стрижнем самооцінки (людина повинна належати родині, суспільству; відсутність любові створює цілий комплекс емоційних проблем, що турбуватимуть людину впродовж більшої частини життя);

2) почуття гідності тісно пов'язане з першим компонентом: якщо людина відчуває любов, повагу, підтримку з боку оточуючих, вона швидше за все буде сприймати себе;

3) почуття компетентності – люди, які мають здорове уявлення про себе, оптимістичний та впевнений погляд на речі, легко вирішують проблеми, з радістю й ентузіазмом зустрічають новий день [6].

Як бачимо, виходячи з аналізу психолого-педагогічної літератури, можна виділити такі функції самооцінки: мотиваційну, орієнтаційну, регулятивну і рефлексивну.

Так, *мотиваційна функція* самооцінки виявляється у вигляді мотивів, цілей, ідеалів, які виражають причини діяльності особистості.

Орієнтаційна функція передбачає орієнтування в ситуаціях оцінювання себе, своїх можливостей, своєї діяльності в групі.

Регулятивна функція забезпечує свідому саморегуляцію свого поведіння в умовах, що вимагають свідомих зусиль, щоб рухатися до мети, не відступаючи від задачі.

Рефлексивна функція виявляється в умінні людини усвідомлювати те, що вона робить, і аргументувати, обґрунтовувати свою діяльність.

Окремі вчені-психологи підходять до опису самооцінки як такої, що може бути різних видів, а відтак кожен вид може виконувати свої, специфічні функції в житті особистості. Зокрема, А. В. Захарова [2] виокремлює наступні види самооцінки:

1) прогностична самооцінка надає можливість суб'єкту оцінити свої можливості, визначити ставлення до них; вона набуває актуальності від початку діяльності та до здійснення вчинку. Однією з характеристик прогностичної самооцінки є рівень домагань, основу якого складає оцінка суб'єктом своїх можливостей. Емоційний компонент прогностичної самооцінки виявляє міру сформованості у суб'єкта почуття відповідальності за можливий результат власних дій;

2) **актуальна самооцінка** оцінює і коригує виконавчі дії під час здійснення вчинку. Таку самооцінку Х. Хекхаузен називав “поточною” або “інтроспективною”, звертав увагу на те, що вона фіксує емоційні стани, зміни очікувань, ступінь “вдалої діяльності”. Слід зазначити, що важливим психологічним механізмом цього виду самооцінки є дії самоконтролю;

3) **ретроспективна самооцінка** аналізує досягнутий рівень розвитку, підсумків діяльності, наслідків, вчинків. Також вона бере участь у визначенні суб’єктом перспектив свого розвитку, оскільки під час її актуалізації людина відзначає як позитивні, так і негативні сторони своєї діяльності й особистості. Цей вид самооцінки детермінує процеси “каузальної атрибуції” – пояснення суб’єктом причин успіху чи невдач власної поведінки і діяльності.

Як підкреслює М.А.Пирлик, усі види самооцінки тісно пов’язані між собою, а у реальній діяльності самооцінювання постійно спостерігаються їх взаємні переходи, трансформації одна в одну. Виконуючи регулятивну функцію, самооцінка є необхідною внутрішньою умовою організації суб’єктом своєї поведінки [6].

Українські вчені Ю.В.Козерук Ю.В. та Я.О. Євсейчик зазначають, що сучасні дослідники виділяють актуальну (те, що вже досягнуто) і потенційну (те, на що здатна конкретна особа) самооцінку. Самооцінка може бути високою і низькою, розрізнятися за ступенем стійкості, самостійності, критичності [2]. Людина може оцінювати себе адекватно і неадекватно (завищувати або занижувати свої досягнення) [4].

Адекватна – це самооцінка, яка дозволяє людині правильно співвідносити свої сили із завданнями різної складності та вимогами тих. При оптимальній адекватній самооцінці суб’єкт правильно співвідносить свої можливості і здібності, досить критично ставиться до себе, прагне реально дивитися на свої невдачі та досягнення у певній діяльності, вміє ставити перед собою досяжні цілі. До того, що досягнуто, він підходить не тільки зі своїми мірками, але і намагається передбачити, як до цього поставляться люди, що його оточують. До оптимальної самооцінки відносять “високий рівень” самооцінки і “вище за середнього рівня” (це тоді, коли людина дійсно поважає себе, цінує і задоволена своїми успіхами [3].

Неадекватна (завищена або занижена) – самооцінка деформує внутрішній світ особи, перетворює її мотиваційну й емоційно-вольову сфери і тим самим перешкоджає гармонійному розвитку. Неадекватна самооцінка ускладнює життя не тільки тих, кому вона властива, але і навколишніх, тих людей, що у різних ситуаціях – виробничих, побутових і інших – спілкуються з ними. Якщо людина недооцінює себе в порівнянні з тим, чого вона у дійсності вартує, то у неї самооцінка занижена. У тих же випадках, коли вона переоцінює свої можливості, результати діяльності, особистісні якості, зовнішність, для неї характерною є завищена самооцінка [4].

Занижена самооцінка виявляється в підвищеній вимогливості до себе, постійному остраху негативної думки про себе, підвищеній ранимості. Це спонукує скорочувати контакти з оточуючими людьми. Низька самооцінка руйнує в людини надії на добре ставлення до неї, а реальні свої досягнення й позитивну оцінку вона сприймає як тимчасові й випадкові. Недооцінка своєї корисності знижує соціальну активність, ініціативність.

Натомість висока самооцінка виявляється в тому, що людина керується своїми принципами, незалежно від думки навколишніх. Якщо самооцінка не занадто висока, вона може позитивно впливати на самопочуття, оскільки породжує стійкість до критики. Людина в цьому випадку сама знає собі ціну, думки навколишніх для неї не мають абсолютного, вирішального значення. Тому критика не викликає бурхливої захисної реакції і сприймається спокійніше. Але якщо рівень домагань вище можливостей, душевна рівновага неможлива. При завищеній самооцінці людина самовпевнено береться за роботу, що перевищує її можливості. Нерідко люди стають нещасливими через сформоване в дитинстві перебільшене уявлення про власну значущість [3].

Отже, самооцінка – це елемент самосвідомості, що характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків [3]. Самооцінка визначає взаємини людини з її оточенням, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і розвиток її особистості. Самооцінка пов’язана з однією з центральних потреб людини – потребою в самоствердженні, що визначається відношенням її дійсних досягнень до того, на що людина претендує, які цілі перед собою ставить. Самооцінка – це результат тривалого

процесу, який відбувається під впливом різноманітних чинників і не припиняється впродовж усього життя людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Общ.ред. В.Я. Пилиповского. Москва: Прогресс, 1986. 424 с.
2. Захарова А.В. Психология формирования самооценки. Минск, 1993. 185 с.
3. Козерук Ю.В., Євсейчик Я.О. Самооцінка як фактор становлення особистості студента. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип.124. С.163-165.
4. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. М.: Политиздат, 1984. 335 с.
5. Пастухова, М. В. Теоретические аспекты психологического изучения самооценки личности. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Т. 12. 2010. № 5. С. 460–462.
6. Пирлик М.А. Структурно-динамічна модель самооцінки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 5.

Вовчок Тетяна

Науковий керівник – доц. Свідерська Галина

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Життя в динамічному, безперервно мінливому світі ставить сучасну людину не тільки перед необхідністю адаптуватися до нових умов, але й активно, творчо пізнавати навколишню дійсність, впевнено діяти в непередбачуваних ситуаціях. Щоб долати труднощі, знаходити інноваційні шляхи вирішення проблем, бути успішною, людина повинна активізувати свій творчий потенціал, свою креативність.

Креативність виступає потужним фактором розвитку особистості, визначає її готовність до нестандартного мислення й поведінки. Творча обдарованість стає запорукою економічного процвітання й засобом національного престижу.

Підвищення інтелектуального потенціалу нації і розвиток творчої особистості є однією з найактуальніших цілей освіти. Адже саме зараз, у зв'язку з проблемою впровадження нової освітньої парадигми, зростають вимоги до особистості, яка повинна гнучко мислити, приймати нестандартні рішення, активно розвивати уяву для розв'язання найскладніших завдань, які висуває життя.

З огляду на це, *мета* нашої статті полягає в розкритті психологічного змісту креативних здібностей та висвітленні особливостей їх розвитку в молодшому шкільному віці.

Вагомий внесок у дослідження проблеми креативності зробили вітчизняні та зарубіжні автори. Так, у психолого-педагогічних розвідках зосереджено увагу на аналізі креативності як когнітивного показника (Дж. Гілфорд, Е. П. Торренс, А. Ротенберг, М. Рорбах, Р. Мей, С. Меднік, М. О. Холодна), особистісної властивості (К. Тейлор, К. Кокс, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. В. Шавиніна), синтетичного утворення (Дж. Рензуллі, Р. Стернберг, С. Каплан, К. Хеллер, Д. Б. Богоявленська, Е. Л. Яковлева).

Уперше термін «креативність» було вжито психологом Д. Сімпсоном у 1922 році. Учений вважав, що «креативність» – це здатність людини відмовитися від стереотипних способів мислення, «здатність до руйнування загальноприйнятого, звичайного порядку походження ідей у процесі мислення» [4, с.120].

Незважаючи на те, що термін тривало застосовувався, креативність як окреме поняття було виділено лише в 50-х рр. ХХ ст. завдяки Дж. Гілфорду. Дж. Гілфорд вважав, що креативність – це здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення. Саме після публікації його робіт, у яких він визначає різницю між двома типами мисленнєвих операцій – конвергенцією і дивергенцією, концепція креативності набула широкої популярності та почала активно опрацьовуватися [4, с.121].

Як зазначають С.Й. Гаваші, М.М. Лалакулич, ведення в український науковий обіг терміну «креативність» під впливом зарубіжних досліджень з проблем даного явища в

другій половині ХХ століття сприяло виокремленню самостійної галузі дослідження особистісного аспекту творчості, у якій його визначають як творчі, або креативні здібності, що виявляються в різних видах психічної діяльності людини, і характеризують особистість в цілому, або її окремі сторони, а також продукти діяльності й процес їх створення[3].

В сучасній психології не існує єдиної структури або моделі креативних здібностей, проте в усіх моделях акцентується увага на важливості особистісних рис. Наголошується, що провідну роль у реалізації креативних здібностей відіграє мотивація (Т. Амабайл, Д. Треффінджер, К. Урбан) [2]; створення позитивного емоційного фону, в якому панує креативний клімат (Д. Треффінджер) [2, с. 9]; а креативні досягнення неможливі без специфічних знань з проблеми креативності (Т. Амабайл) і володіння методами й прийомами генерування й аналізу ідей (Д.Треффінджер,К.Урбан). [2]. У такому контексті досить важливим постає питання цілеспрямованого розвитку креативних здібностей особистості.

Розвиток креативних здібностей – це складний процес, який має свої особливості на кожному віковому етапі. Крім того, він тісно пов'язаний із розвитком інтересів дитини, самооцінкою особистості у тій чи іншій діяльності, а також залежить від багатьох соціальних умов. Саме молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для творчого розвитку дітей, оскільки в цьому віці спонтанна і репродуктивна діяльність дитини поєднується зі швидко зростаючим інтелектом, абстрактним та логічним мисленням. З цього вікового періоду діти уже можуть самостійно ставити перед собою певні цілі, тобто освоюють компоненти психологічної структури творчої особистості. Відтак формування творчої активності у молодшому шкільному віці як найбільш сприятливому періоді для творчості, є одним із важливих завдань сучасної школи.

Нами було проведене дослідження, спрямоване на виявлення особливостей розвитку креативних здібностей у молодшому шкільному віці. Емпіричне дослідження здійснювалося на базі опорного закладу «Жидачівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 2» Львівської області у двох початкових класах. Загальна чисельність досліджуваних становила 55 осіб. Вік молодших школярів 7–8 років.

Для дослідження особливостей розвитку креативних здібностей учнів початкових класів використовувалися такі методики: дослідження гнучкості побудови графічного образу Е.Торренса, методика для діагностики невербальної креативності Е.П Торренса, методика вербальної креативності С.Медніка, Шкалу Вільямса (Опитувальник для батьків і вчителів для оцінки креативності дитини).

Детальніше проаналізуємо результати за методикою діагностики невербальної креативності Е. П. Торренса (рис. 1).

Отримані в ході дослідження результати вказують на високий рівень розвитку невербальних креативних здібностей у більшості учнів класу. Найкращим чином у молодших школярів сформовані такі показники креативного мислення, як швидкість, оригінальність та унікальність. Також досліджувалися такі критерії креативності, як абстрактність назви і розробленість. Можна відзначити, що серед цих критеріїв кращі показники діти продемонстрували за критерієм розробленості. При аналізі малюнків він спостерігався у багатьох дітей, тобто фіксувалася певного роду винахідливість та конструктивна діяльність.

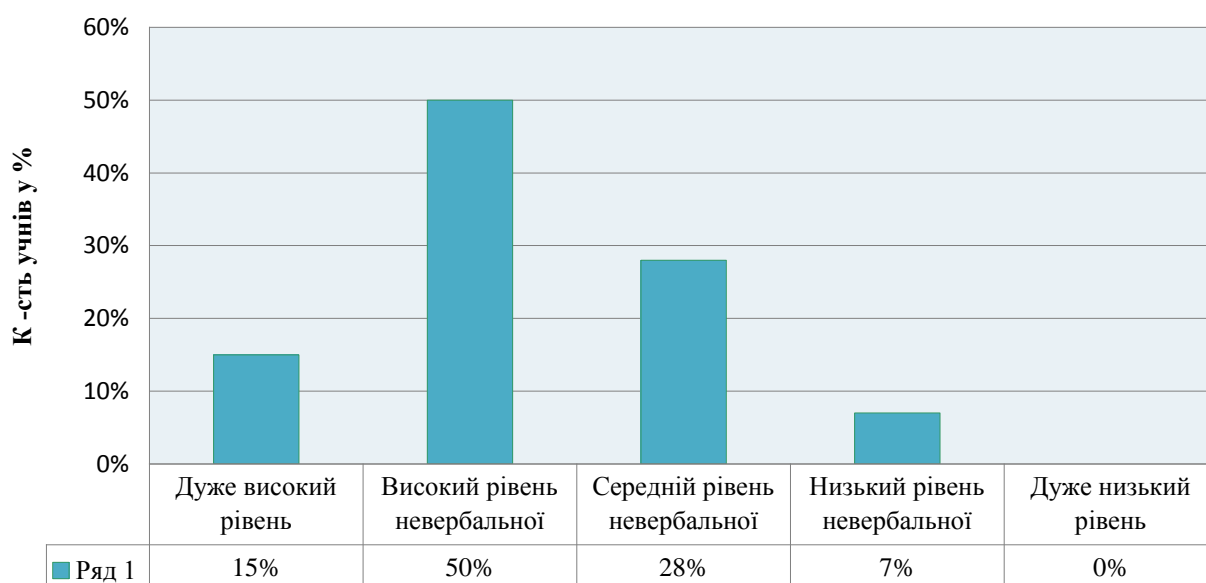

Рис.1 Відсоткове співвідношення рівнів розвитку невербальної креативності молодших школярів

Також нам вдалося дослідити вербальну креативність молодших школярів. У більшості досліджуваних ми діагностували дуже високий та високий рівень вербальної креативності. Такі діти старалися підбирати слова, які найбільш точно підходять до запропонованої трійки слів. Відповіді цих дітей були якомога оригінальними і яскравими.

Аналіз гендерних особливостей розвитку креативності демонструє, що у хлопчиків більше розвинена невербальна креативність, а у дівчаток – вербальна. Такі результати зумовлені тим, що в цьому віці у дівчаток спостерігається більш розвинений вербальний інтелект, а у хлопчиків невербальний, академічна успішність виявлена вищою у дівчаток, ніж у хлопчиків, які ще прагнуть до ігрової діяльності.

В результаті дослідження креативних здібностей молодших школярів нами була виявлена яскрава вираженість когнітивних складових креативності (швидкість мислення, гнучкість мислення, оригінальність мислення та розробленість мислення). Слабку ж вираженість ми спостерігали за особистісними складовими креативності (допитливість, уява, складність та схильність до ризику).

Отже, в цілому молодші школярі володіють помірним творчим потенціалом. Все ж, більшою мірою у них розвинені когнітивні складові креативності. Учні здатні до вироблення великої кількості різноманітних оригінальних ідей, до перебільшення, доповнення, але не до кінця підготовлені до того, щоб захищати свої особисті ідеї, конструктивно сприймати критику, самостійно досліджувати невідоме, приводити в порядок невпорядковане, вбачати просте в складному, а також до кінця довіряти своїй інтуїції (що не в останню чергу пов'язане, на нашу думку, із їхнім віком).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агапов В. С., Шульга Е. П. Структура и развитие креативных способностей младших школьников. Москва, 2010.
2. Антонова О. С. До проблеми визначення сутності поняття креативності: проблеми та пошуки. Нові технології навчання: наук. метод. збірник. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ-Вінниця, 2012. Вип. 71. С. 8-15.
3. Гаваші С.Й., Лалакулич М.М. Креативність як умова самореалізації фахівця. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 21: наук. збірник. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. С.57-68.

4. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал. Житомир: «Полісся». 2016. Вип. 11. С.120–131.
5. Eysenck H. W. Creativity. The Blackwell dictionary of cognitive psychology. Oxford: Blackwell Reference, 1994. P. 86–87.
6. Stefina N. To problems of development of creative skills of the new schools by musical art: realities and prediction. Актуальные научные исследования в современном мире. 2019. №6 - 8(50). С. 42- 45.

*Дяків Олена
Науковий керівник – проф. Шпак Марія*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ

Соціальні виклики сучасного суспільства зумовлюють необхідність молодій людині творчо пізнавати навколишню дійсність, нестандартно мислити, знаходити інноваційні шляхи вирішення проблем, щоб успішно адаптуватися до умов життя та соціального оточення. Це передбачає активізацію творчого потенціалу особистості.

Розвиток творчих здібностей в учнів є важливим завданням сучасної системи вітчизняної освіти. Особливо важливого значення воно набуває у зв'язку з впровадженням концепції Нової української школи. Вона передбачає розвиток креативності особистості, яка повинна гнучко мислити, приймати нестандартні рішення, творчо розв'язувати найскладніші завдання, які висуває життя.

Розвиток творчих здібностей – це складний процес, який має свої особливості на кожному віковому етапі життя. Він тісно пов'язаний як з віковими, так і з індивідуально-психологічними особливостями дитини (пізнавальними потребами, інтересами, самооцінкою особистості), а також залежить від багатьох соціальних умов (навчання, виховання, впливу батьків і вчителів на творчу діяльність дитини).

Проблема розвитку творчих здібностей, креативності особистості була предметом дослідження зарубіжних (Дж. Гілфорд, Р. Стернберг, П. Торренс та ін.) та вітчизняних (Д.Б. огоявленська, В.М. Дружинін, Я.О. Пономарьов, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов та ін.) психологів. Її вивченню присвячені праці сучасних українських дослідників (О.С. Донченко, В.В. Клименко, А.Б. Коваленко, В.О. Моляко, В.А. Роменець та ін.).

На думку О.С. Донченко, між поняттями «креативність», «творчість» і «творчі здібності» є певні відмінності. Креативність позначає здатність, потенціал особистості, що забезпечує можливість творчої діяльності, а творчість, своєю чергу, відображає діяльність, що призводить до створення нового, тобто реалізовану креативність. Категорію «творчі здібності» можна визначити як високий рівень розвитку креативності, що значно вирізняє людину за цією ознакою серед інших і характеризується створенням суспільно цінних творчих продуктів [3, с. 5].

Отже, креативність є властивістю особистості, її здатністю до творення чогось нового, оригінального.

Розвиток творчих здібностей пов'язаний з дивергентним мисленням людини. Дж. Гілфорд під поняттям «дивергентне мислення» розумів *здатність людини мислити у різних напрямках, висувати безліч рівноцінних правильних розв'язань однієї проблеми*, на відміну від «конвергентного мислення», коли зусилля спрямовуються на пошук одного, єдиного правильного розв'язку. *Дж. Гілфорд виокремив такі параметри дивергентного мислення, як: оригінальність, семантична гнучкість, образна гнучкість, спонтанність мислення* [2].

П. Торренс вважав, що творчий процес – це складне і динамічне явище, яке включає декілька етапів: сприйняття проблеми, пошук рішення, виникнення і формулювання гіпотез, перевірку гіпотез, їхню модифікацію й отримання результату. Е. Торренс визначив такі параметри креативності: легкість мислення (швидкість виконання тестових завдань), гнучкість мислення (кількість переключень з одного класу об'єктів на інший у процесі відповіді), оригінальність (нестандартність виконання завдань) [7].

А.М. Матюшкін у структурі творчої особистості виокремлює такі складові: домінуюча роль пізнавальної мотивації; дослідницька творча активність, що виявляється у відкритті нового, в поставці та розв'язанні проблем; оригінальність рішень; можливість прогнозування і

передбачення; здатність до створення ідеальних еталонів, що включають високі естетичні, моральні та інтелектуальні оцінки [5].

Отже, вивчення та аналіз наукових джерел з проблеми дослідження показали, що існують різні наукові підходи до розуміння та інтерпретації понять «творчі здібності», «креативність», «творчість», оскільки по-різному визначається їх місце в структурі особистості. Творчі здібності вивчають здебільшого у тісному зв'язку з дослідженням інтелекту та пізнавальних процесів (Дж. Гілфорд, В.М. Дружинін, Н.С. Лейтес, Ж. Піаже, С. Тейлор, О. Тунік та ін.), тоді як креативність частіше розглядається як особистісне утворення (К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та ін.). Під творчістю розуміють діяльність людини спрямовану на створення нових та оригінальних продуктів праці (В.О. Моляко, В.А. Роменець та ін.).

Розвиток творчих здібностей активізується у підлітковому віці. Саме цей період є найбільш сприятливим для творчого розвитку дітей, оскільки навчально-пізнавальна діяльність підлітків поєднується з швидким розвитком інтелекту, абстрактним та логічним мисленням, становленням самооцінки, розвитком особистісної рефлексії [6]. Підлітки, зазвичай, володіють широким спектром пізнавальних інтересів і захоплень, мрійливістю, підвищеною емоційністю і чутливістю, вразливістю, багатим внутрішнім світом, високим рівнем естетичного сприйняття. Водночас вони також характеризуються несхильністю до конформізму, цілеспрямованістю, нерідко впертістю і прагненням до самовираження [6]. Тому розвиток творчих здібностей у підлітковому віці є одним із важливих завдань сучасної школи.

Одним із способів розв'язання зазначеної проблеми є, на наш погляд, створення та реалізація спеціальних програм навчання, які відповідали б пізнавальним потребам та інтересам учнів, їх інтелектуальному рівню розвитку та здібностям, і могли б забезпечити розвиток творчого потенціалу дитини. При цьому важлива роль належить особистості вчителя, його умінню реалізувати творчий підхід до викладання навчального матеріалу, що передбачає застосування інтерактивних методів навчання, нестандартних форм проведення уроку, діалогічного спілкування з учнями. Провідним у навчанні творчо обдарованих дітей має бути принцип «дитиноцентризму».

Важливу роль у розвитку творчого потенціалу дитини також відіграє сім'я. Адже від того, якою буде психологічна атмосфера в сімейному оточенні, наскільки батьки розуміють і підтримують дитину, створюють сприятливе сімейне середовище для розвитку її здібностей та обдарувань, значною мірою буде залежати спрямованість творчої активності дитини.

Необхідний психологічний супровід розвитку творчих здібностей дітей повинна здійснювати шкільна психологічна служба та практичний психолог закладу освіти. Одним із найбільших ефективних методів розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку є, на нашу думку, соціально-психологічний тренінг.

Таким чином, розвиток творчих здібностей підлітків передбачає забезпечення необхідних психолого-педагогічних умов та вимагає спільних зусиль зі сторони батьків, вчителів та практичного психолога школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. Москва : Академия, 2002. 320 с.
2. Гилфорд Дж. Творческое мышление. Москва : Педагогика, 1982. 232 с.
3. Донченко О. С. Развитие профессиональной креативности будущих воспитателей закладів дошкільної освіти засобами арт-терапії: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 20 с.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
5. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности. *Вопросы психологии*. 1989. № 6. С. 29–35.
6. Психология современного подростка / Под ред. Д. И. Фельдштейна. Москва : Педагогика, 1987. 240 с.
7. Torrance E. P. Guiding creative talent. Englewood Cliffs, W.J.: Prentice-Hall, 1962. 278 p.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ФАХІВЦІВ ВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ

Сучасні умови ринкової економіки висувають до керівників виробничих підприємств усіх форм власності нові вимоги задля досягнення успіху. Серед них і конкурентоспроможність компанії, що досягається за рахунок позитивного іміджу кожного її працівника. Однак позитивна налаштованість персоналу не з'являється сама собою і не існує сама по собі. Вона вимагає від керівництва підприємства цілеспрямованої систематичної соціально-психологічної роботи, пов'язаної з перетворенням реального іміджу в позитивний. Саме тому особливо актуальною сьогодні постає проблема дослідження соціально-психологічних особливостей позитивного іміджу фахівців виробничої сфери.

Проблемі вивчення психологічних особливостей іміджу персоналу організацій та підприємств присвячені праці цілої низки як вітчизняних (Н. В. Барни, Г. А. Василь'єва, В. А. Полякова, Т. Я. Довгої, М. О. Мазоренко та ін.), такі і зарубіжних науковців (Л. К. Аверченко, Р. Арнхейма, П. Берда, К. Боулдинга, В. Л. Бозаджиева, Д. Бурстіна, Р. Б. Квеско, С. Б. Квеско, Є. Б. Перелигіна, Дж. Ягера та ін.). Проте, структура та основні показники позитивного іміджу фахівців виробничої сфери є мало дослідженою, що й зумовило формулювання мети цієї статті: теоретико-методологічне обґрунтування структури та основних показників позитивного іміджу фахівців виробничої сфери.

Поняття «імідж» в останні роки стало досить поширеним. У числі перших, хто звернувся до нього, були фахівці в сфері public relations, реклами і політики. Дещо пізніше цей термін став все активніше культивуватися в психології, соціології, культурології, менеджменті. Все частіше в спеціальній літературі і в засобах масової комунікації можна зустріти описи іміджу лідера, політика, бізнесмена, іміджу організації, товару, послуги, іміджу міста, країни, професії тощо [2].

Загалом, слово «імідж» походить від латинського «*imago*», що означає «картинка, зображення, подоба, уявний образ, уявлення, символ». Цей переклад відображає одне із значень терміну, а саме: «Імідж» як зовнішній візуальний образ. Однак, сьогодні цей термін частіше використовують у значенні: образ – уявлення – репутація [1].

У зарубіжній соціальній психології можна знайти достатньо базових передумов для виокремлення теоретичних підходів до дослідження феномену іміджу: теорії семіотичного підходу, символічної комунікації, індивідуальної соціальної поведінки і соціального впливу, когнітивного дисонансу. До них необхідно додати і розробки таких важливих напрямів, як вивчення особистості та групових процесів, теорії соціального впливу, сприйняття, мотивації, волі тощо, тобто базових наукових положень загальної психології. Однак, попри численні дослідження феномену іміджу, точного визначення цього поняття поки не знайдено. Імідж як поняття володіє граничною широтою і спільністю характеристик сутності явища, що виражається в трактуванні його через велику кількість різних понять. Загалом, можна виокремити такі психологічні підходи щодо його вивчення: синонімічний, класифікаційний, функціональний, комунікативний, проєктивний (табл. 1).

Таким чином, імідж є багатограничним поняттям, яке, з одного боку, розглядаємо як результат життєдіяльності людини, а з іншого – як засіб управління життєвою перспективою.

Як показує аналіз досліджень, імідж – явище цілісне і включає в себе, як внутрішні (професійні, особистісні та моральні якості) образ, так і зовнішні, соціально-психологічні змінні – репутація, стилі та моделі поведінки людини. На підставі узагальнення проаналізованого матеріалу виділяємо структурні компоненти іміджу особистості (рис. 1). Варто зазначити, що складові іміджу не існують відокремлено, а перебувають у тісній взаємодії, впливаючи при цьому один на одного.

Психологічні підходи щодо вивчення поняття «імідж»

Підхід	Визначення поняття «імідж»
Синонімічний підхід	“Імідж” ототожнюють з близькими за значенням поняттями (“ділова репутація”, “візуальна привабливість особистості”, стереотип, роль, символ).
Класифікаційний підхід	Імідж визначається як набір певних якостей, які люди асоціюють з певною індивідуальністю.
Функціональний підхід	Персональний імідж розглядається з точки зору реалізації таких його функцій як терапевтична, функція самовираження, функція психологічного захисту, функція досягнення цілей, функція соціального тренінгу.
Комунікативний підхід	Імідж розглядається з точки зору включеності його в комунікаційні процеси.
Проективний підхід	Імідж розглядається як проекція людських якостей на об’єкт, тобто йому приписуються властивості, що характеризують його як психологічний суб’єкт.

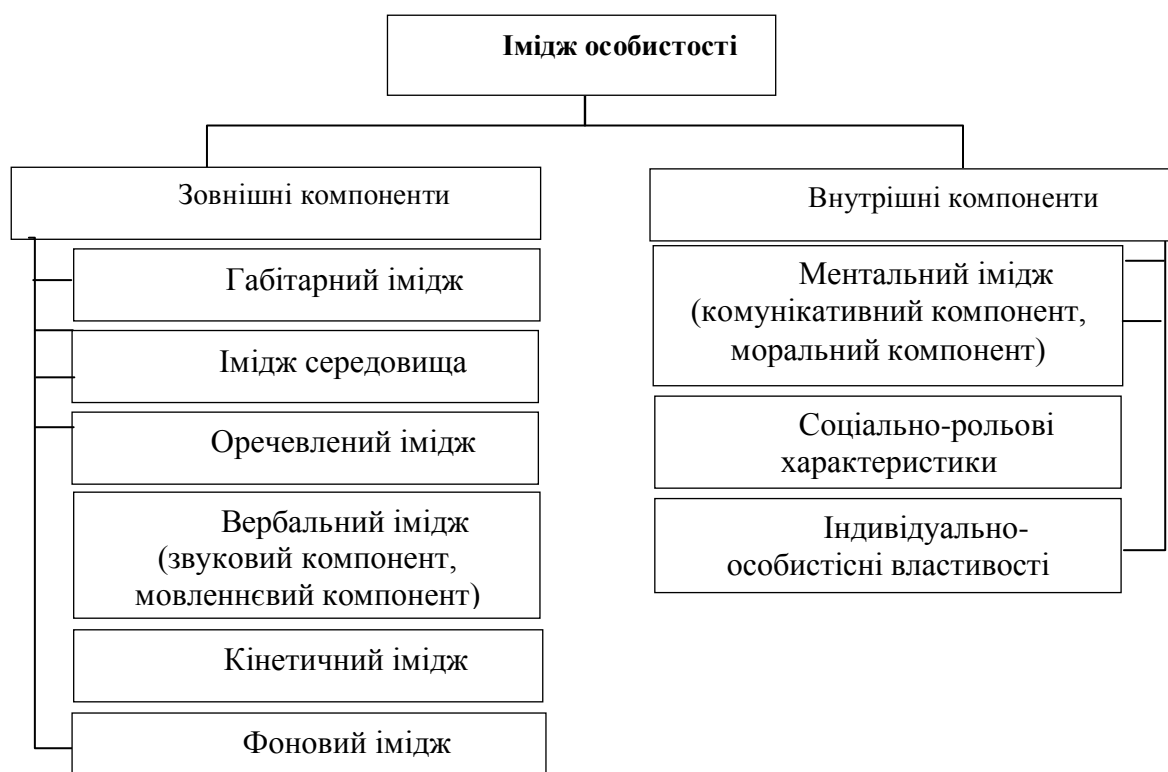

Рис. 1 Структурні компоненти іміджу особистості

Таким чином, імідж являє собою досить складний соціально-психологічний феномен, в якому переплетені різноманітні чинники, і всі вони повинні братися до уваги під час створення об’єктивного образу людини-фахівця. Вирішення цього питання неможливе без вивчення психологічної структури та основних складових позитивного іміджу фахівця.

Попри численні дослідження ще й досі не досягнуто згоди щодо структури іміджу. У більшості досліджень під іміджем сьогодні розуміють образ людини-фахівця загалом; тобто, як вона сприймається іншими людьми. Це комплексне уявлення оточуючих про зовнішній вигляд, внутрішній світ, особистісні та професійні властивості та фаховий досвід.

На думку М. О. Мазоренко імідж – це певне повідомлення, яке людина-фахівець передає власному оточенню, і яке містить в собі інформацію про себе, розкриває власні особливості. Головною частиною такого повідомлення є інформація про власну унікальність [3]. Дослідниця виокремлює такі складові у структурі іміджу фахівця: 1) зовнішні компоненти іміджу; 2)

професійна спрямованість; 3) професійна компетентність; 4) професійно-важливі властивості особистості; 5) професійно-важливі психофізіологічні особливості [3].

Важливим є те, який вплив має фахівець на навколишніх, яке враження він справляє на людей, що з ним спілкуються. Ефективний імідж потребує від людини бути приємною, емпатійною, відкритою, відчувати симпатію до інших. Так, М. О. Мазоренко вказує на те, що імідж включає ціннісні характеристики людини, які є соціально привабливими. Він виражає явні та приховані потреби оточуючих людей, в образі професіонала, що є прismsними для його аудиторії. Імідж вказує на те, як одна людина виглядає в очах інших людей [3].

Так, зовнішніми компонентами іміджу є: фізичні дані; одяг та зачіска; особливості поведінки (манери, рухи, міміка, жести); мовлення та голос (розвиненість мовлення, швидкість мовлення, тембр голосу); запах. Важливу роль відіграють демографічні дані: вік, стать, ріст, вага, комплекція, зовнішній вигляд, зовнішні індивідуальні особливості, наявність або відсутність зовнішніх дефектів. Вагоме значення мають особливості одягу, стиль одягу, аксесуари, косметика.

Теоретичний аналіз психологічних аспектів іміджу фахівця виробничої сфери, дає можливість виділити компоненти його професійної спрямованості: мотиви (наміри, інтереси, схильності, покликання), мета, ціннісні орієнтації (заповзятливість, діловитість, професіоналізм, професійну чесність, соціальну відповідальність, корпоративність), потреби; професійну позицію (ставлення до професії, установки, очікування й готовність до професійного розвитку), професійне самовизначення, та цінності людини-фахівця.

До підструктури професійної компетентності належать знання, уміння й навички фахівця, що дозволяють йому успішно виконувати професійні завдання. У психології праці компетентність часто ототожнюється із професіоналізмом. Професійна майстерність є складовою частиною іміджу, а засоби формування та підтримки іміджу входять до складу професійної майстерності.

Підструктура професійно важливих якостей містить якості особистості, що визначають ефективність діяльності фахівця виробничої сфери (продуктивність, якість, результативність). М. О. Мазоренко усі професійно-важливі якості, що входять до складу іміджу фахівця, умовно розділяє на три групи: 1) когнітивні (особливості сприйняття, пам'яті, мислення, увага, увага та творче мислення фахівця); 2) комунікативні (доброзичливість, привітність, емпатія, ненав'язливість, товариськість, щирість, вміння тримати дистанцію, незалежність, об'єктивність, вміння викликати інтерес, подібатись іншим, вміння впливати на власну аудиторію, розвиненість та нормативність мовлення); 3) регулятивні (емоційна стабільність, рішучість, витривалість, наполегливість, цілеспрямованість, дисципліна, самоконтроль і пластичність) [3].

До психофізіологічних особливостей професійно важливих якостей фахівця виробничої сфери відносять тип нервової системи, індивідуальні властивості темпераменту (екстраверсія, нейротизм), тип темпераменту (холерик, сангвінік, флегматик або меланхолік), реактивність, енергійність, зорово-рухову координацію, окомір тощо [3].

Н. Є. Тимошенко, О. В. Кирилюк відзначають, що коли психофізіологічні властивості професіоналізуються в процесі розвитку фахівця, вони можуть набувати самостійного значення [4].

Варто також зазначити, що імідж людини-фахівця формується під впливом двох джерел: з одного боку – це уявлення про нього з боку оточення, з іншого – уявлення професіонала про самого себе [3]. Уявлення про професіонала з боку оточення пов'язане з поняттям соціальної перцепції, з складом інформації (характеристикою суб'єкта), та особливостями процесу соціальної перцепції. В уявленні про себе важливу роль відіграють цілісність сприйняття власного образу, адекватна самооцінка, знання особливостей свого характеру, позитивне ставлення до себе, об'єктивність, адекватна самокритичність.

Таким чином, здійснений нами теоретичний аналіз дозволив нам виокремити такі психологічні підходи щодо вивчення поняття «імідж»: синонімічний, класифікаційний, функціональний, комунікативний, проєктивний. Імідж є багатограним поняттям, яке, з одного боку, розглядаємо як результат життєдіяльності людини, а з іншого – як засіб управління життєвою перспективою. Імідж – явище цілісне і включає в себе, як внутрішні (професійні, особистісні та моральні якості) образ, так і зовнішні, соціально-психологічні змінні – репутація,

стилі та моделі поведінки людини. Імідж являє собою досить складний соціально-психологічний феномен, в якому переплетені різноманітні чинники, і всі вони повинні братися до уваги під час створення об'єктивного образу людини-фахівця.

У нашому дослідженні ми опираємося на думку М. О. Мазоренко, яка у структурі іміджу фахівця виокремлює такі складові: 1) зовнішні компоненти іміджу; 2) професійна спрямованість; 3) професійна компетентність; 4) професійно-важливі властивості особистості; 5) професійно-важливі психофізіологічні особливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверченко Л. К. Имидж и личностный рост : учебное пособие. Новосибирск: НГАЭиУ, 1999. 147 с.
2. Бозаджиев В.Л. Имидж психолога. Москва : Академия Естествознания, 2009. 219 с.
3. Мазоренко М. О. Психологічна структура іміджу професіонала. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2011. Вип. 9. С. 177 – 184. URL : <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol9/023.pdf>
4. Тимошенко Н. С., Кирилюк О. В. Складові формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. Вип. 23. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2017. С. 193 – 199. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19351>

Гавришків Ірина

Науковий керівник – канд. психол.наук Адамська Зоряна

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Студентство в Україні складає вагомий частку суспільства, яка зайнята специфічною працею - навчанням. За останні роки відбулося значне зростання кількості молодих людей, які здобули або здобувають вищу освіту, що позитивно впливає на становлення нашої країни, як демократичної європейської держави. З огляду на те, що молода людина, як правило, вступає у заклад вищої освіти зразу після закінчення середньої школи, необхідно активно розвивати соціальні структури, які сприятимуть успішній соціалізації та професійному становленню студентської молоді.

Найважливішою соціальною вимогою до вузів є орієнтація освіти не тільки на засвоєння студентами певної суми професійних знань, а й на розвиток їх особистості, пізнавальних і творчих здібностей, успішної соціалізації в суспільстві та активної адаптації на ринку праці. Саме тому **метою статті** є теоретичне обґрунтування можливих адаптаційних чинників, які впливають на оптимізацію процесу навчання студента у закладі вищої освіти.

Як відомо, проблемі соціально-психологічної взаємодії особистості та суспільства, функціонування особистості у великих і малих соціальних групах, пошукові дієвих методів впливу на процес соціалізації особистості присвячували наукові роботи як зарубіжні (Ч. Кулі, Г. Мід, А. Асмолов Дж. Морено, Г. Тард, Г. Андреева, О. Донцов, Дж. Хоуманс, Є. Кузьмін, Р. Кричевський, Р. Немов, А. Петровський, Б. Паригін, О. Шорохова, А. Свенцицький), так і українські психологи (Л. Орбан - Лембрик, М. Пірен, Л. Гармаш, Н. Любченко, О. Венгер, О. Гречишкіна, О. Прудська, В. Гамов, А. Фурман, І. Шаповал, та ін.).

Як показали дослідження науковців, вступаючи до закладу вищої освіти, студенти стикаються із проблемами, що пов'язані з недостатньою психологічною готовністю до нових умов навчання, з руйнуванням роками вироблених установок, навичок, звичок, ціннісних орієнтацій вихованців середньої школи і виробничих колективів, втрати роками закріплених взаємин з колективом та формуванням нових навичок, а також невмінням здійснювати психологічну саморегуляцію власної діяльності та поведінки [1].

Як зазначає В.І. Юрченко, період адаптації першокурсника пов'язаний із руйнуванням раніше сформованих стереотипів, що може породжувати труднощі як у навчанні, так і в спілкуванні. Адаптаційний період у різних студентів відбувається по-різному, залежно від їх індивідуально-психологічних особливостей, рівня готовності до навчання у вищій школі. Труднощі адаптаційного періоду пов'язані з розлученням зі шкільними друзями і позбавленням

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

їхньої підтримки та розуміння; невизначеністю мотивації вибору професії та недостатньою психологічною готовністю до опанування нею; не сформованістю системи саморегуляції і самоконтролю за своєю діяльністю і поведінкою та відсутністю повсякденного контролю за ними з боку батьків і викладачів; пошуком оптимального режиму праці й відпочинку та налагодженням побуту; відсутністю навичок самостійної навчальної роботи [3].

Сучасне уявлення про адаптацію ґрунтується на роботах І.П. Павлова, І.М. Сеченова, П.К. Анохіна, Г. Сельє та ін. Завдяки процесу адаптації досягається збереження гомеостазу при взаємодії організму і середовища, тому адаптація включає в себе не тільки оптимізацію функціонування організму, але і підтримку збалансованості в системі «організм - середовище». Процес адаптації реалізується кожного разу, коли в системі «організм - середовище» виникають значні зміни, і забезпечує формування нового гомеостатичного стану, що дозволяє досягти максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій [2].

Ще одну цікаву точку зору на проблему соціально-психологічної адаптації студентів висловила Л.М. Яворовська [4]. Виділено три форми адаптації студентів-першокурсників до умов закладу вищої освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика форм адаптації студентів-першокурсників

Форми	Характеристика
Формальна адаптація	Стосується пізнавально-інформаційного пристосування студентів до нового оточення, до структури вищої школи, до вимог і своїх обов'язків.
Соціальна адаптація	Процес внутрішньої інтеграції груп студентів-першокурсників та інтеграція цих груп зі студентським оточенням в цілому.
Дидактична адаптація	Стосується підготовки студентів до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі.

Перший рік навчання є дуже важливим тому, що в цей час у студента відбувається багато емоційно-особистісних і когнітивних змін – нерідко кількість цих змін перевищує ту, яка припадає на весь період навчання у вищому освітньому закладі. Вони обумовлені ситуацією нових і незвичних вимог для студента.

З вивчених джерел можна зробити висновок, що адаптація студентів у вузі - це складний, динамічний і багатосторонній процес, пов'язаний з психологічною перебудовою діяльності та поведінки студента в нових для нього умовах вузу. «У процесі адаптації особистості, колективу, - не стільки набуваються нові властивості, якості, скільки перебудовуються ті, що вже є» [2, с.117].

Основними психологічними механізмами перебудови діяльності та свідомості студентів можна назвати: самопереконавання, самонавіювання, самоуправління, самозаохочення, самопримус, самоствердження та інші. За допомогою цих механізмів особистість здійснює свідомо саморегуляцію своєї діяльності відповідно до нових її видів та умов. Через ці механізми здійснюється інтеріоризація особистістю нових умов і потреб до діяльності, мотивування їх здійснення, створення уявлень про необхідні дії, спонукання до їх реалізації, вироблення потрібних засобів діяльності та поведінки в нових умовах. Усі ці механізми перебувають у взаємозв'язку і взаємодіють, виявляючи психологічний зміст і характер діяльності та поведінки людини в нових обставинах.

Найбільш загальне розуміння психологічної адаптації до нових незвичних умов передбачає формування психологічних механізмів, завдяки яким особа забезпечує свою безпеку і адекватну орієнтацію в новій ситуації. При успішній адаптації особистість отримує можливість максимально успішної самореалізації без надмірних зусиль. Такий підхід до розуміння сутності процесу адаптації та механізмів її здійснення дозволяє розмежувати поняття

адаптації й соціалізації людини та стверджувати, що перше є органічною складовою частиною другого, тобто адаптація є елементом процесу соціалізації людини.

Соціальна адаптація є динамічним системним процесом, ефективність якого залежить від взаємодії людини й ситуації. Об'єктивні властивості ситуації, без сумніву, впливають як на її успішність, так і на психологічні механізми, які лежать в основі поведінкових стратегій, спрямованих на пристосування. У разі високого та низького рівнів адаптивності наявні відмінності застосовуваних стратегій. Оптимальним для соціальної адаптації є поєднання прийняття себе та інших з прагненням реалізувати власні ресурси та переконанням щодо власної самоефективності та сенсовності свого життя.

Неспроможність людини адаптуватись до нових умов середовища породжує явище соціально-психологічної дезадаптації, що спричиняє втрату сформованих позитивних установок і відносин студента-першокурсника. Важким наслідком дезадаптації є стан напруженості, зниження активності у навчанні, зниження інтересу до громадської роботи, погіршення поведінки, невдачі на першій сесії, а в ряді випадків - втрата віри у свої можливості, розчарування у життєвих планах [4].

У закладі вищої освіти значно збільшується обсяг самостійної навчальної роботи, з'являються нові форми організації навчання. Новизна дидактичної обстановки, з якою зустрічається першокурсник, часто знецінює надбані ним у школі способи засвоєння навчального матеріалу. Спроби компенсувати це старанністю, сумлінним ставленням до навчальних обов'язків не завжди приводять до бажаного успіху. Потрібно виробляти нові шаблони та опановувати нові засоби, адекватні новим вузівським умовам навчання.

Період адаптації не всі однаково проходять. За результатами дослідження Подоляк Л. та Юрченко В., 49% студентів важко перебудовуються до нових форм організації навчального процесу; 20% - гостро переживають відірваність від сім'ї, важко пристосовуються до самообслуговування; 12% студентів відчувають труднощі входження у новий колектив; 39% - не можуть охопити весь обсяг самостійної роботи. Залежно від активності студента адаптивний процес може бути двох типів: активне адаптування або пасивне, конформне прийняття цілей і цінностей нової соціальної групи [3, с.67].

Для системи освіти першочерговою є проблема навчальної адаптації студентів (одна з різновидів соціальної адаптації). Від успішності навчальної адаптації на молодших курсах ЗВО багато в чому залежать подальша професійна кар'єра та особистісний розвиток майбутнього фахівця. Численними дослідженнями встановлено, що ефективність навчання багато в чому залежить від можливостей студента освоїти нове середовище, в яке він потрапляє вступивши до закладу вищої освіти. Початок занять означає включення студента в складну систему адаптації.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що першокурсники мають труднощі в протіканні процесу соціально-психологічної адаптації, тому що у них не сформувалися такі риси особистості як: здатність навчатися самостійно, контролювати і оцінювати себе; володіти своїми індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності; вміння правильно розподілити свій робочий час для самостійної підготовки. Слід зазначити, що рівень особистісної готовності до самостійного життя сучасних випускників шкіл вимагає суттєвої додаткової психологічної роботи з ними в системі вузівського навчання. Проблема адаптації першокурсників вимагає як спеціального теоретичного вивчення цього процесу, так і експериментальної перевірки системи навчально-виховних заходів, здатних оптимізувати процес входження студентів у нове середовище, звести до мінімуму наслідки дезадаптації. Основні напрями цієї роботи, на наш погляд, мають бути пов'язані зі стимуляцією розвитку таких особистісних якостей, як самостійність, відповідальність, інтегрованість, а також керованість пізнавальної та емоційної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аблонська Т. В. Проблеми адаптації студентів до ВНЗ у сучасному середовищі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2014. № 5(2). С. 6-10.
2. Васянович Г. П. Проблема адаптації студентської молоді до навчання у вишах України. Науковий журнал «Освітній простір України». Івано-Франківськ. 2014. №1. С. 116-129.
3. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. К.: ТОВ "Філ-студія", 2006. 320с.

4. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам [укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. Вип. 3. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 88 с.

Новицька Катерина
Науковий керівник – проф. Шпак Марія

ПСИХОСОМАТИКА ОНКОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Здоровий дух – здорове тіло. Лікарі Стародавнього Сходу ніколи не намагалися лікувати окремо душу та тіло. Вони вважали, що хороший лікар лікує не хворобу, а хворого. Тому вони не тільки шукали патології в різних органах, а й водночас звертали увагу на психологічну дисгармонію, що викликала нездужання людини.

Психосоматика – «розділ медичної психології, що вивчає вплив психологічних факторів на виникнення, перебіг і лікування соматичних захворювань, а також вплив органічних чинників на психічний тонус. У виникненні низки захворювань певну роль відіграють особливості афективної сфери, психологічні конфлікти особистості, труднощі соціальної адаптації» [9, с. 247].

У сучасному тлумачному психологічному словнику за редакцією В. Шапара «медицина психосоматична» (психосоматика) (від лат. *medicina* і гр. *psyche* – душа та *soma* – тіло) визначається, як «напрямок медицини, заснований на визнанні виняткової, переважної або особливої ролі психічних факторів у виникненні, перебігу та результаті соматичних захворювань. Виникла в середині ХХ ст. на основі використання ідеї, методів і технік психоаналізу з метою пояснення і терапії неврозів органів та органічних захворювань. За оцінками, в індустріально розвинутих країнах близько 50 % органічних захворювань – психогенного характеру» [10, с. 245].

Психологічні аспекти дослідження проблеми психосоматичних розладів особистості розглядають Ф. Александер, І. Брязгунов, Л. Виготський, Л. Дідковська, С. Кулаков, С. Максименко, І. Малкіна-Пих та інші. У різних наукових поглядах на психосоматику особистості простежуються загальні особливості розуміння її як складної якості особистості з акцентуванням уваги на психогенних факторах розладів та їх патогенезу.

Для прояву психосоматичних розладів має значення безліч як соціальних, так і особистісних психологічних чинників: характер, сила волі, винахідливість, пристрасть, досвід, уміння формулювати проблеми, самостійність, критичність, незалежність; неконформність оцінок і суджень; відкритість розуму, сприйняття нового незвичайного; толерантність до невизначених ситуацій, конструктивна активність в них; естетичне почуття; особливості «Я-концепції», котра характеризується впевненістю в своїх здібностях, силою характеру в поведінці [8; 11].

Найпоширенішими психотравмами, що зумовлюють онкологічні захворювання, фахівці з психосоматики (Ф. Александер, С. Кулаков, І. Малкіна-Пих та ін.) називають такі:

1) глибоке та інтенсивне переживання втрати (людини, роботи, високого соціального статусу, житла), яке іноді триває роками;

2) канцерофобія. Надмірна боязнь захворіти на рак нерідко виникає у тих, хто якийсь час перебував у близькому контакті з людьми, які страждали від онкологічних або інших важких захворювань, що призвели до смертельного результату. Постійні гнітючі спогади формують у людини програму страху.

3) втрата сенсу життя. Уявлення людини про світ і про себе незмінно зазнають змін під впливом життєвих обставин. Якщо глибокі образи, розчарування, незадоволення собою та оточуючими постійно тривожать людину, імунні клітини організму слабшають.

У психологічній та медичній науці під поняттям «рак» (грец. *carcinos*; лат. *carcer* – рак, краб, лат. *oma* – пухлина) розуміють –зляжисну пухлину з епітеліальної тканини [1]. Походження терміна пов'язане, ймовірно, з тим, що найдоступніші для спостереження форми захворювання часто проростають в навколишні тканини, при цьому форми їхніх проростів

нагадують клешні рака. У багатьох країнах цим терміном позначають будь-які злоякісні пухлини незалежно від їхнього тканинного походження та будови.

Рак – давнє захворювання, яким страждали ще предки сучасної людини. Механізм виникнення пухлинних клітин відомий. Під впливом несприятливих факторів клітини, що містять неправильну генетичну інформацію, починають розмножуватися з величезною швидкістю, при цьому втрачаючи здатність до відмирання. Імунній системі здорового організму не складає труднощів розпізнати і знешкодити клітини-мутанти. Однак якщо її робота порушена, починає розвиватися онкологічне захворювання.

Розділ медицини, що вивчає доброякісні та злоякісні новоутворення (пухлини), механізми та закономірності їх виникнення і розвитку, діагностику та їх лікування називають онкологією [1]. Нині існує багато точок зору щодо причин виникнення раку, зокрема: радіація, ультрафіолетове випромінювання, канцерогенні речовини, віруси, інфекції, паразити, грибки, спадковість тощо.

Аналіз захворюваності та смертності від раку, проведений ВООЗ, свідчить про те, що понад 45% смертей, пов'язані з впливом чинників довкілля, палінням і зловживанням алкоголем, а також з контактом з такими речовинами, як: азбест, бензол, анілінові барвники, гербіциди та пестициди, і дією сонячного або іонізувального опромінення. У розвитку онкологічної патології має значення харчування, що містить велику кількість тваринних жирів, натрію хлориду, простих вуглеводів, консервантів або хімічних барвників, вживання технологічно обробленої, копченої, консервованої, смаженої їжі [6; 8].

Причина «непередбачуваної поведінки» раку пояснюється тим, що люди по-різному реагують на стресові ситуації. Саме від індивідуально-психологічних особливостей реагування людини на стрес залежить, який вплив він здійснює на організм.

Вивчення та аналіз наукових джерел з проблеми дослідження [3; 5; 6; 7] дозволили описати психологічний портрет онкологічних хворих:

1) негармонійні взаємини з батьками: відсутність емоційного контакту, довіри або, навпаки, занадто близькі, залежні стосунки (як правило, з домінуючою матір'ю);

2) втрата психологічної опори в житті, що виражається у порушенні важливих емоційних зв'язків. Як правило, це трапляється за 1-3 роки до виникнення захворювання. Люди надзвичайно болісно реагують на втрату. Як наслідок, травма стає нестерпною і поступово призводить до психологічної дезадаптації – людина не може прийняти і пристосуватися до нових обставин життя;

3) типова реакція на життєві труднощі – відмова від боротьби, зумовлена переживанням почуття безпорадності, невіра у свої сили;

4) відчай, породжений психотравмуючою подією (горем, стресом), не знаходить виходу. Люди переживають його глибоко в душі, накопичуючи в собі біль, гнів і відчуття ворожості. Внутрішня заборона на вияв емоцій не дозволяє їм відкрито виражати свою агресію. Вони пригнічують свої справжні емоційні реакції. Також для потенційних хворих на рак властиво уникнення конфліктних ситуацій. Заради того, щоб «все було тихо, мирно», вони готові регулярно жертвувати своїми потребами та інтересами;

5) негативне мислення є причиною депресивного настрою, почуття власної безпорадності, підвищеної особистісної тривожності. Люди, схильні до депресії, реагують на хворобу, зосереджуючись на собі, й звинувачують у її появі себе;

6) схильність до песимістичних оцінок життєвих подій. Неможливість розслабитися і бачити подальші перспективи власного життя не дають хворій людині пристосуватися до нових життєвих умов. Їй важко приймати і просити допомогу інших. Формуються стійкі поведінкові стереотипи.

Особливості психічного стану людини можуть впливати не тільки на розвиток онкологічного захворювання, а й на його протікання та якість життя пацієнта загалом. Психосоціальні фактори разом з іншими чинниками ризику можуть зіграти вирішальну роль у перебігу захворювання, так як формують повсякденний спосіб життя людини [4].

Клінічні дослідження показують, що відсутність позитивної соціальної стимуляції, яка слугує джерелом позитивних емоцій, інтересу й радості, може викликати в людини серйозні психічні й фізичні порушення. Щаслива людина зазвичай здорова. Тому надзвичайно важливо для хворої людини відчувати емоційну підтримку рідних і друзів, розуміння і прийняття її

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

такою, якою вона є. При цьому необхідно усвідомити, що є джерелом особистих страхів, намагатися зцілити свої душевні рани, пробачити застарілі образи, позбутися почуття провини, знайти ресурси всередині себе і навчитися любити світ [1; 6].

Хвороба не тільки несе страждання і біль – іноді вона допомагає людям вирішити деякі психологічні проблеми, дозволяє вести себе так, як вони ніколи б не наважилися поводитися, коли були здоровими. Безперечно, рак – занадто висока ціна, щоб з його допомогою вирішувати проблеми, з якими можна було б впоратися, змінивши деякі стійкі життєві правила. Тому у кожної людини є шанс змінити своє життя – хоча б заради того, щоб зберегти здоров'я.

Отже, онкологічні захворювання зумовлюють виникнення психосоматичних розладів в людей. Хворим необхідно спілкуватися з тими, хто в змозі допомогти їм віднайти сили, особистісні ресурси і психічну енергію, які слід спрямувати на подолання хвороби. За свідченням багатьох людей, які перенесли онкологічне захворювання, радісні переживання, позитивні емоції прискорюють процес оздоровлення. У таких людей знижується рівень особистісної тривожності, вони переосмислюють життєві цінності, у них з'являються нові захоплення, життєві цілі, мрії, сенс до нового життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Москва : Институт общегуманитарных исследований, 2011. 221 с.
2. Анцыферова Л. И. Мудрость и её проявления в разные периоды жизни человека. *Психологический журнал*. 2004. Т. 25. № 3. С. 17–24.
3. Брызгунов И. П. Психосоматика у детей. Москва : Психотерапия, 2009. 480 с.
4. Гнездилов А. В. Очерки работы психотерапевта в онкологической клинике и хосписе. Санкт-Петербург : КЛИНТ, 1995. 148 с.
5. Гуляровський В. А. Про взаємовідношення соматичного і психічного в медицині. *Лікувальна справа*. 47, № 8.
6. Кулаков С. А. Психосоматика. Санкт-Петербург : Речь, 2010. 320 с.
7. Максименко С. Д. Медична психологія. Вінниця : Нова книга, 2013. 209 с.
8. Малкина-Пих И. Г. Психосоматика. Москва : ЭКСМО, 2010. 231 с.
9. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова / за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.
10. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : ПРАПОР, 2007. 640 с.
11. Baltes P. B. The aging mind: Potential and limits. *Gerontologist*. 1993. № 33 (5). P. 580–594.

Юрдига Наталя

Науковий керівник – проф. Шпак Марія

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВОЇ ТЕРАПІЇ

Повсякденне життя людини пов'язане з різними емоційними переживаннями та стресовими ситуаціями. Кожного дня людина постійно стикається з необхідністю керування своїм емоційним станом та пошуком найбільш ефективних способів емоційної саморегуляції. Не є винятком і навчально-професійна діяльність, в контексті якої студенти повинні проявляти здатність розуміти власні емоції та керувати ними, що забезпечує, своєю чергою, психологічне благополуччя та гармонійність функціонування особистості, полегшує процес навчання та досягнення поставлених цілей, сприяє ефективності соціальної взаємодії.

У психологічному словнику за редакцією А.В. Петровського та М.Г. Ярошевського емоції (від лат. *emovere* – приголомшую, хвилюю) визначаються як «психічне відображення у формі безпосереднього суб'єктивного переживання сенсу життєвих явищ і ситуацій, зумовлене ставленням суб'єкта до їх об'єктивних властивостей залежно від його потреб. Будучи суб'єктивною формою вираження потреб, емоції передують діяльності для їх задоволення, спонукаючи і спрямовуючи її» [10, с. 461].

Психологи стверджують, що емоції впливають на всі сфери людського життя, у тому числі й на навчання та процес становлення і функціонування особистості студента.

Як зазначають дослідники М.І. Дьяченко і Л.О. Кандибович, вік 18-20 років – це період активного розвитку всіх видів почуттів, особливо моральних і естетичних, підвищеної

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

емоційної чутливості (подразливості) до різних обставин навколишнього життя. Вчені вказують, що для емоційних процесів студентів характерні: висока інтенсивність прояву (особливо інтелектуальних почуттів), різноманітність, чергування емоцій, прискорене формування вищих почуттів. У навчально-професійній діяльності студентів емоції і почуття виступають в ролі регулятора, що підсилює і спонукає пізнавальну активність, впливає (позитивно або негативно) на сприймання і переробку інформації, на спрямованість уваги та дії загалом [6]. Тому важливо формувати у студентів уміння здійснювати емоційний самоконтроль, емоційну саморегуляцію.

Дослідженням емоційної саморегуляції як психологічного феномена займались: Г.О. Балц, В.А. Бодров, М.И. Боришевський, А.В. Брушлінський, Л.Ф. Бурлачук, О.О. Конопкін, А.Б. Кузьміна, Б.Ф. Ломов, В.І. Моросанова, Н.В. Наумчик, С.Д. Смірнов, О.Я. Чебикін, Л.Г. Яновська та ін.

Під поняттям «емоційна саморегуляція» вчені розуміють: керування людиною власними емоціями у процесі її діяльності чи спілкування з іншими людьми [1]; здатність швидко відновлювати фізичні та душевні сили, адаптуватися до умов життєвої ситуації [9]; вміння долати негативні емоції та конструктивно управляти інтенсивністю емоцій та їх вираженням [12].

На думку Ю.В. Саєнко, регуляція емоцій – це усвідомлення людиною своїх емоційних переживань, їх біологічно і соціально доцільне використання для досягнення мети і задоволення потреб. Регуляція емоцій розуміється авторкою як трансформація деструктивних емоцій у конструктивні, що сприяє продуктивному здійсненню поточної або майбутньої діяльності та спілкуванню [12].

Поняття «саморегуляція» В.В. Зарицька визначає як процес впливу на власний фізіологічний і нервово-психологічний стан, який передбачає управління власними емоціями, почуттями та переживаннями, і як наслідок – поведінкою. Дослідниця стверджує, що здатність до саморегуляції не дається від народження, а розвивається в процесі життя, тобто піддається формуванню і вдосконаленню [7].

Усвідомлення, контроль та регуляція емоцій допомагають студентам краще адаптуватися в процесі навчання, приймати правильні рішення, управляти власною поведінкою та досягати поставлених цілей. Здатність до саморегуляції емоційних станів безпосередньо пов'язана з можливістю реалізації життєвого потенціалу особистості студента.

Аналіз тлумачення поняття саморегуляції емоцій дозволяє стверджувати, що емоційна саморегуляція передбачає володіння прийомами стабілізації емоцій відповідно до умов певної життєвої ситуації.

К. Ізард виокремлює такі методи регуляції емоційного стану індивідом: а) взаємодія емоцій – свідомо активація іншої емоції, протилежної пережити, з метою зниження інтенсивності останньої; б) когнітивна регуляція – використання уваги і мислення для пригнічення небажаної емоції або контролю над нею; в) моторна регуляція – фізична активність, яка б знизилася інтенсивність емоційного переживання [8].

Одним з ефективних методів регуляції емоційного стану студентів є моторна регуляція, а саме фізична активність, якої можна досягнути засобами танцювально-рухової терапії (далі – ТРТ).

Дослідження ТРТ здійснювали такі вчені: І. Бартьєфф, В.М. Бехтерев, Н.І. Веремеєнко, А.Е. Гіршон, Х. Кин, М. Левенталь, Д. Мак-Нілі, В. Руттенберг, М. Уайтхаус, М. Чейз, К. Шмаїс, Т. Шуп та ін.

У 1979 році Юдіф Банні, яка на той час була президентом Американської танцювальної терапевтичної організації, запропонувала таке визначення ТРТ – це вид психотерапії, що використовує рух для соціального, когнітивного, емоційного і фізичного розвитку людини [4].

Традиційно вважається, що внутрішній світ людини безпосередньо пов'язаний з тілом та рухами. Танець відображає не лише різні аспекти культури, а також є ефективним засобом інкультурації людини, універсальною мовою спілкування, важливим важелем у формуванні ідеалів, цінностей, внутрішнього і зовнішнього стану людини [13].

Дослідники (Х. Кендон, Л. Клаїн, К. Рудестам, М. Фенделькраїз та ін.) визначають танцювальну терапію як синтез психотерапії і танцювального мистецтва, який базується

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

на досвіді різних психотерапевтичних шкіл, танцювальній педагогіці. Фундаментальним положенням танцювальної терапії є переконання, що при зміні манери и характеру рухів людини, які віддзеркалюють риси особистості, змінюється її ставлення як до себе, так і до оточуючих [4].

Танець дозволяє людині висловити все, що може і не може бути виражено словами; він може як стимулювати, так і надавати форму глибоко прихованим фантазіям, таким чином символічно відображати людські переживання. Так як танець використовує природну енергію і ритм, які доступні всім, він сприяє розвитку усвідомлення, розуміння «Я». Рух сам по собі змінює відчуття. Ці мінливі фізичні відчуття часто загострюються в танці. Вони забезпечують той базис, на якому виникають і виражаються почуття. Те, що знаходилося на несвідомому рівні, часто кристалізується в безпосереднє почуття і особистісне переживання [2].

Як зазначає І.В. Бірюкова, головна перевага ТРТ порівняно з іншими видами терапії полягає в тому, що вона є загальнодоступною, в процесі її здійснення акцент ставиться не на якості виконаних рухів, а на проживанні людиною власних емоцій під час руху, вільному прояві почуттів і абсолютній свободі рухів [3].

Значний внесок у розвиток ТРТ внесла теорія «м'язового панцира» Вільгельма Райха. Вчений уперше довів, що скованість («м'язовий панцир») людини виникає ще в дитинстві і безпосередньо пов'язана зі страхом бути покараним, незрозумілим, відчуженим, а також з необхідністю постійного пригнічення людиною своїх сексуальних відчуттів. У результаті комплекси і затиски накопичуються в організмі и здатні призвести до різних душевних і тілесних захворювань. В. Райх доводив, що здійснення пацієнтом спонтанних рухів тіла в комплексі з рівним розміреним диханням здатне зняти м'язову напругу и дозволяє ефективно усунути затиски і блоки, що заважають людині жити [11].

Одним із ефективних методів ТРТ є техніка «автентичний рух», яку розробила М. Уайтхаус. Вона називала її «рухом в глибині» (movement-in-depth). Цей метод сприяє вираженню різних аспектів особистості, активізує ті частини психіки, які К.Г. Юнг описував як частини несвідомого. Основна ідея техніки полягає в тому, що людина рухається за своїми внутрішніми імпульсами. У «автентичному русі» є дві ролі – «Рухомий» і «Спостерігач». «Рухомий» закриває очі і, слухаючи імпульси свого тіла, слідує за ними. Завдяки цьому він своїм тілом наче розповідає історію. «Спостерігач» несе відповідальність за безпеку руху, стежить за тривалістю часу, при цьому не дає ніяких інтерпретацій і оцінок, а лише повинен говорити про власні переживання [5]. Важливим аспектом цього методу ТРТ є те, що він сприяє прояву індивідуальності, спонтанності та самоприйняттю людиною своєї особистості.

Таким чином, використання засобів ТРТ є одним із ефективних методів розвитку емоційної саморегуляції, оскільки, по-перше, вони є загальнодоступними, не потребують тривалого часу для вивчення, по-друге, рух допомагає краще відчувати власне тіло, емоції, переживання та внутрішні блоки, а музика створює умови для імпровізації та міжособистісної взаємодії.

Отже, за допомогою ТРТ студенти можуть значно покращити свій емоційний стан, зрозуміти свої переживання та прожити їх у танці, трансформувати деструктивні емоції у конструктивні, як наслідок підвищити рівень своєї емоційної саморегуляції. Це дасть їм змогу бути врівноваженими, емоційно стійкими, а відтак покращити результативність та продуктивність навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александрова Н. П., Богданов Е. Н. Эмоциональная саморегуляция и личностные факторы стрессоустойчивости. Прикладная юридическая психология. 2014. № 1. С. 22–30.
2. Баскаков В. Ю. Хрестоматия по телесно-ориентированной терапии и психотехнике. Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2004. 352 с.
3. Бирюкова И. В. Основные жизненные темы: методическое пособие по танцевально-двигательной терапии / составитель Е. А. Чудина. Москва: Институт практической психологии и психоанализа, 2005. 285 с.
4. Гренлюнд Э., Оганесян Н. Ю. Танцевальная терапия. Теория, методика, практика. Санкт-Петербург: Речь, 2004. 412 с.
5. Гиршон А. Е. Истории, рассказанные телом. Практика Аутентичного движения. Санкт-Петербург : Речь, 2010. 158 с.

6. Дьяченко М. И. Психология высшей школы: учеб. пособ. Минск: 1978. 92 с.
7. Зарицька В. В. Саморегуляція емоцій в структурі емоційного інтелекту. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія». 2010. № 6. С. 33–37.
8. Изард К. Е. Эмоции человека. Москва: Изд-во МГУ, 1980. 450 с.
9. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с.
10. Психология: словарь / под общей ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.
11. Райх В. Посмотри на себя, маленький человек! Санкт-Петербург: «Мир Гештальта», 1997. 112 с.
12. Саенко Ю. В. Техники и приемы регуляции эмоций. Вопросы психологии. 2010. № 3. С. 83–93.
13. Фрегер Р. Танцевальная терапия. Москва: Прогресс, 2001. 76 с.

*Тарка Оксана
Науковий керівник – доц. Сіткар Віктор*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ МОБІНГУ

Правдиве, видиме та безконфліктне життя підприємства приватного чи державного сектору – це складна система взаємин різних категорій персоналу. Саме люди з притаманними їм особистісними особливостями, чеснотами, пристрастями та інтересами є рушійною силою колективів. Майже у кожній групі працівників, поряд із позитивними, мають місце і негативні соціально-психологічні процеси та явища, які є результатом суперечливості людської натури та проблемних міжособистісних стосунків. Серед таких явищ є мобінг. На жаль, третирування на робочому місці може поставити під загрозу виконання завдань, що стоять перед конкретною групою працівників, а також негативно віддзеркалитися на самопочутті людей. Через це потрібно звертати увагу на психологічний клімат колективу та шляхи його покращення.

Сьогодні в Україні все частіше можна почути про випадки мобінгу на роботі, або ж іншими словами – цькування працівника з боку його колег, підлеглих або керівництва. Та ще донедавна це питання, або ж замовчувалось, або ж просто не виносилось у публічну площину. Не виключено і через те, що мобінг досі не врегульований на законодавчому рівні. Ситуація дещо змінилась, коли у Верховній Раді зареєстрували проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу» № 0118 від 01.03.2019 р. Як мінімум, про нього почали активно говорити [5].

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні соціально-психологічних чинників виникнення мобінгу працівників сфери послуг на робочому місці.

Питання, пов'язані з психологічним переслідуванням працівника, тобто з так званим мобінгом, слугувало предметом розвідок медиків, психологів, правників-цивілістів та спеціалістів зі сфери трудового права. Мобінг як наукова проблема представлена в працях таких зарубіжних дослідників, як Х. Леймана, Д. Лейна, К. Лоренца, І. Малкіної-Пих, Б. Мешкустат, К. Нідла, Д. Ольвеуса, Е. Пелігріні, Е. Регнет, Б. Уілсона та ін. В українській сучасній науці сутність, особливості, причини та наслідки мобінгу у трудових колективах досліджували Л. Вишинська [1], А. Губко, Т. Дзюба [2], Т. Коляда, О. Корабльова, І. Лагутіна, О. Сердюк, О. Сорока, С. Стельмах, І. Шупта та ін. Ці українські вчені у своїх наукових дослідженнях розкривають мобінг як: соціально-психологічне явище, деструктивну взаємодію, підтип агресії, який може мати різні форми вияву; усвідомлене насилля над слабшими, які нездатні себе захистити.

Масштаби поширення, а також загрози, пов'язані із наслідками для здоров'я та роботи жертв мобінгу, з одного боку, ставлять завдання перед підприємствами та організаціями створити безпечне середовище для працівників, з іншого боку, посилюють потребу більш глибокого наукового аналізу цього негативного соціально-психологічного явища.

У трудовому законодавстві деяких європейських держав поняття «мобінг» знайшло своє закріплення (Польща, Франція, Швеція та ін.), в деяких розглядається як прояв дискримінації або як прояв психологічного насилля. Таким чином, мобінг – одна з форм дискримінації прав людини у трудових відносинах, яка проявляється через психологічне, економічне та інше насильство з метою приниження людської гідності підлеглих та найманих працівників з боку

керівництва за певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи [5].

В літературі мобінг визначається як психологічний терор, переважно груповий, цькування щодо будь-кого з працівників з боку його колег, підлеглих або керівництва, що включають в себе постійні негативні висловлювання на адресу працівника, його соціальну ізоляцію всередині організації, поширення про працівника завідомо неправдивої інформації [5].

Узагальнення наукових положень класичної та сучасної психології дають змогу стверджувати, що мобінг (від англ. *mobbing* – утискати, хамити, нападати; *mob* – натовп) – це соціально-психологічне явище, яке характеризується створенням співробітнику нестерпної атмосфери в організації шляхом претензій до його якості праці або прискіпувань особистого характеру. Кінцева мета мобінгу – це змусити працівника звільнитись з місця роботи або ж послабити міру його соціального чи професійного впливу в організації [5].

Типовими ознаками мобінгу є: 1) систематичність (повторюваність) діяння; 2) наявність сторін – кривдника, потерпілого (жертви мобінгу), спостерігачів (у разі наявності); 3) дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди; 4) тривалість агресивної поведінки моберів, що сприймається «жертвою» як ворожа; 5) дисбаланс влади між сторонами мобінгу: «жертва» не здатна себе захистити та протистояти групі моберів; 6) віктимізація / стигматизація «мішені» та ін. [5].

О. Качмар вважає, що чинники виникнення мобінгу як явища (на рівні колективу) полягають у розподілі статусів у колективі; примітивних реакціях у спілкуванні; в успадкованому інстинкті; вікових особливостях розвитку; загальній культурі й моральності тощо [3].

Статус – це властивість особистості як елемента соціальної групи займати певну просторову позицію в ній, тобто певним чином співвідноситися з іншими елементами. Розподіл статусів у колективі переважно зумовлює «природний відбір». Людина, в якій більша кількість переваг, що цінуються в соціальній групі, буде мати ієрархічно вищий статус. Той, у кого найбільше таких якостей – лідер, найменше – відторгнутий. Усі люди різні й мають різний набір переваг, тому й неможливим є існування групи без своєї ієрархії. Звідси випливає, що особистість у різних групах може мати різні статуси. Варто зауважити, що розподіл статусів є причиною виникнення ролі «відторгнутого», але не завжди є причиною виникнення явища мобінгу, оскільки відторгнутий є потенційною, але не обов'язково реальною його жертвою. Проте ймовірність переходу людини зі статусу відторгнутого в статус жертви значно підвищується, якщо в групі наявні примітивні реакції та правила у спілкуванні. У «примітивних групах» стосунки будуються на застосуванні сили, на фізичному або ж словесному приниженні тих, хто слабший.

Примітивні реакції та правила не діють, якщо в групі високий рівень культури й моральності. Незважаючи на те, що стосунки в сучасних соціальних групах є цивілізованими, ми не можемо вести мову про високий моральний рівень пересічного колективу. Це пов'язано з інстинктивним страхом відділитись від групи, який людина відчувала ще в первісному суспільстві. Від того часу до сьогодні змінилось багато умов життя, але цей успадкований страх нам і сьогодні важко усвідомити та подолати. Опинившись в ситуації відторгнення, людина відчуває панічний страх, схожий на страх, який відчувала первісна людина тисячі років тому, опинившись у вигнанні. Більшість людей боїться бути відторгнутими. Тому мало хто може подолати первісний інстинктивний страх і відділитись від групи заради ідеї, принципу, несправедливості [3].

З огляду на спрямованість нашого дослідження становлять інтерес чинники мобінгу, виокремлені Т. Дзюбою: 1) особливості професійного спілкування, що виявляються через примітивні реакції (стереотипи) у спілкуванні (реакції амбіції, реакції самовдоволення, реакції агресії, реакції заздрості, реакції зловтіхи тощо); 2) закономірності статусно-рольового розподілу як засобу реалізації тієї чи іншої поведінкової стратегії у ролі «жертви». У результаті мобінгу одні працівники набувають статусу «безхребетних виконавців чужого волевиявлення», перетворюючись на безініціативних, немічних, не прагнучих до професійного розвитку й творчості, інші – обирають стратегію позиції жертви, що формується під впливом тривалого функціонування в ситуації мобінгу і виявляється через егоїстичну спрямованість на себе, демонстративність, вміння маніпулювати, репресивність, схильність до «інакомислення» тощо;

3) процеси в структурі формальних і неформальних груп організації, які зумовлюються успадкованими стадними інстинктами (так званий інстинктивний страх бути відторгнутим групою), віковими особливостями розвитку і низьким рівнем культури і моральності; 4) індивідуально-психологічні якості ініціатора й жертви мобінгу, які виявляються через стиль керівництва колективом; соціальну, фізичну, психологічну несхожість жертви мобінгу на інших членів колективу; неадекватне сприйняття власної особистості (вкрай висока чи вкрай низька самооцінка, комплекс неповноцінності або переваги); неадекватне сприймання групи; акцентуації характеру, слабкий тип нервової системи; некоректний (авторитетний, тоталітарний) стиль виховання особистості жертви, який порушив процес успішної соціалізації; фізична слабкість (хворобливість), пасивна роль у конфліктах [2].

Чинники мобінгу можуть бути досить різними. Так, наприклад, Н. Ларченко [4, с. 5-6] виокремила тридцять три чинники, які ми об'єднали у три групи: *особистісні, сімейні, виробниче оточення* (середовище). До *особистісних* належать: жага помсти з боку мобера, особиста озлобленість, заздрість, самоствердження, агресивність, незадоволення собою, антипатія до оточуючих, відсутність потрібної мотивації у співробітників, різні страхи (страх за власне благополуччя, страх перед розкриттям старих «гріхів»). Будь-яка інакшість потенційної жертви – відмінність працівника від інших, наприклад, особистісні якості, самовпевненість, зовнішній вигляд, стан здоров'я, національність тощо є однією з найчастіших причин цькування.

До *сімейних чинників* включено: здійснення переслідування у зв'язку з сімейними проблемами переслідувача, влаштоване особисте життя жертви (найбільш це є характерним для жіночого колективу).

Чинники виробничого середовища: жертва – хороший фахівець і ефективний працівник, а її переслідувачі мають значно нижчу кваліфікацію і не можуть змиритися з тим, що хтось є розумнішим за них, працює краще, отримує більшу заробітну плату тощо, нова посада жертви, робочі конфлікти та невміння ефективно їх вирішувати, боротьба з-поміж персоналу за кращих клієнтів, кризова ситуація в організації, велика кількість претендентів на одне престижне місце, неоднозначно прописані обов'язки та розмиті межі відповідальності, погана організація праці, прагнення керівництва звільнити того чи іншого працівника, відсутність зворотного зв'язку у взаємовідносинах, відсутність системи кадрового просування і можливості кар'єрного зростання, значне переваження окремих фахівців і наявність вільного часу в інших.

О. Смук зазначає, що на думку більшості дослідників, причиною спалаху мобінгу є цілий ряд соціальних факторів. Зокрема, особливості суспільства в якому проявляється насилля: характер соціально-економічного устрою країни, рівень безробіття, бідність, наявність локальних військових дій, рівень злочинності, слабкість законів, відсутність цілісної і дієвої системи захисту. Глобалізаційні процеси в соціально-культурній сфері вплинули на кризу персональної ідентичності, яка детермінувала появу цілої низки чинників невротизму, які спричиняють внутрішній дискомфорт, стреси, провокують виникнення різних неврозів, що проявляються в агресивних формах. Прогрес призвів до розвитку шкідливих для життя рис характеру [6].

В. Гладких вважає, що в основі такого явища, як мобінг, є досить багато різних причин і психологічних аспектів. «Найчастіше він провокується заздрістю, конкуренцією, почуттям переваги. А почуття переваги часто базується на такій патології, як нарцисизм. Нарцис – це людина, яка хвалить сама себе, щоб компенсувати те, чого їй бракує. Плюс до цього додається бажання домінувати, придушувати. Захищатися від цькування, особливо в разі відсутності бодай якихось законодавчих важелів, насправді складно» [1].

Не зважаючи на те, що поняття мобінгу досі не врегульоване на законодавчому рівні – позитивні тенденції у цьому напрямку все ж присутні. Сьогодні в більшості зарубіжних країн на законодавчому рівні регулюється протидія мобінгу. Слід виокремити, Директиву Європейського Союзу від 27.10.2000 №2000/78/ЄС, яка встановлює рівність поводження у сфері праці та зайнятості, визначаючи поведінку з метою створення ворожої, принижуючої гідність людини або образливої обстановки як переслідування працівника, що прирівнюється до дискримінації трудових прав [5].

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, дозволяє констатувати, що для того щоб успішно працювати над профілактикою мобінгу в організації, треба, в першу чергу,

працювати із особистісними чинниками, стереотипами та упередженнями, оскільки вони становлять основу, на якій зароджується ненависть та агресія щодо інших. По-друге, варто звертати увагу на способи поведінки керівників, їм слід працювати і над своїми емоціями, слідкувати за власними висловлюваннями та вчинками, реакціями та способами поведінки, щоб не провокувати мобінг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишинська Л. Хто захистить «білу ворону» від цькування на роботі? : [інтерв'ю з психологом Вікторією Гладких]; інтерв'ю вела Л. Вишинська. Opinion : онлайн видання. 2018. URL : <https://opinionua.com/2018/12/11/xto-zaxistit-bilu-voronu-vid-ckuvannya-na-roboti/> (дата звернення : 17.04.2019).
2. Дзюба Т. М. Мобінг як чинник руйнації професійного здоров'я вчителя. Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кременчук, 21-22 квітня 2016 р.). Кременчук : КрНУ, 2016. С.111-114 .
3. Качмар О. В. Мобінг як різновид психологічного насильства в трудовому колективі. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 14. С. 58-61.
4. Ларченко Н. Моббинг или психологическое насилие в трудовом коллективе. Волгоград : Волгоградский областной центр медицинской профилактики, 2015. 25 с.
5. Мобінг у трудових відносинах: що варто знати. URL : <http://sfs-group.com.ua/mobing-u-trudovyh-vidnosynah-shho-varto-znaty/> (дата звернення: 10.05.2020).
6. Смук О. Мобінг як наслідок злоякісної агресії. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2018. Вип. 2 (43). С. 260–264.

Татомир Юрій
Науковий керівник – доц. Свідерська Галина

ЧИННИКИ АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Асертивність, як і будь-яке психологічне явище відповідно до принципу детермінізму має власні умови та чинники розвитку. Сучасними вченими досліджуються як зовнішні (соціальні), так і внутрішні (психологічні, суб'єктивні) чинники асертивності та асертивної поведінки, ті, які сприяють чи заважають її розвиткові. На думку В.З.Лучків, до зовнішніх умов становлення та прояву асертивності відносять особливості сімейного та шкільного виховання, вплив референтних груп, особистий соціальний досвід людини тощо. До внутрішніх умов розвитку – її базові потреби, сформованість відповідних індивідуально-психологічних характеристик особистості, особливості мотиваційної сфери, установки, цінності [3].

Американський психотерапевт Ендрю Солтер, розвиваючи у своїх клієнтів асертивність, навчав їх спонтанних реакцій, розумному прояву емоцій, умінню безпосередньо говорити про свої бажання і вимоги. І прийшов до висновку, що найбільш цінним засобом створення почуття впевненості у собі є здатність проникнення в сутність поняття «Хто ти є». На його думку, ця здатність, по-перше, допомагає усвідомити власну неповторну індивідуальність. А по-друге, усвідомлення рольових характеристик допомагає визначити, як саме впевненість у собі може пригнічувати висунення до самого себе занадто високих чи занадто малих вимог [2].

М. Брух також визначає чинники, за яких здійснюється формування асертивної поведінки. Це, зокрема, знання власних прав та обов'язків; адекватне оцінювання себе й оточуючих; усвідомлення особистих потреб та інтересів; розуміння власних цілей, намірів і шляхів подальших дій; ставлення з повагою до прав та інтересів інших людей; здатність досягати поставлених цілей, не маніпулюючи іншими; уміння переконувати і завойовувати прихильність, звертатися за порадою чи допомогою до людей; спроможність укладати компромісні рішення; встановлювати ділові контакти та партнерські стосунки [8].

За переконаннями К. Келлі, І. Крістофа, Е. Круковича, А. Ланге, В. Ромека, асертивна поведінка – не стільки важливе особистісне утворення суб'єкта, що дозволяє пристосовуватися до умов, які змінюються, скільки встановлення таких взаємин, які сприяють творчому зростанню, розширенню ступеня волі й саморозвитку на основі відповідальності за вибір своїх почуттів, дій і стосунків із собою та навколишніми. Це також можливість прогнозувати роль,

яку асертивність відіграє в процесі адаптації особистості, у можливості її саморозкриття в особливих умовах життєдіяльності; суб'єктна властивість індивіда, котра інтегрує ініціативу й готовність до ризику у важких життєвих ситуаціях, упевненість у собі й позитивне ставлення до інших, здатність вільно приймати рішення й відповідати за їхні наслідки, наполегливість у захисті своїх прав і досягненні життєвих цілей, спрямованих на саморозкриття та самовдосконалення [6].

Д. Майерс інтерпретує цей стан як наявність самоповаги і поваги до інших людей, що є основною складовою асертивної поведінки і наголошує: люди, які недооцінюють себе, схильні недооцінювати й інших» [4]. У цьому варіанті асертивна поведінка є чинником формування певної ціннісної позиції стосовно самого себе й інших, досягнення власних цілей, адекватної самооцінки та встановлення конструктивних соціальних стосунків.

Як бачимо, асертивність - це вміння, яке можна набути. Асертивна людина має окреслену мету дії і вміє контролювати свої емоції, не піддається швидко маніпуляціям та емоційному тиску інших людей. Асертивність не означає ігнорування емоцій і прагнень інших людей. Ідея асертивності передбачає формування в особистості визначеної якості поведінки, завдяки якій вона може володіти спонтанними реакціями, розумним проявом емоцій, вмінням прямо говорити про свої бажання і вимоги, здатна висловлювати власну точку зору, не боїться заперечувати, використовуючи аргументацію, наполягати на своєму в ситуаціях, коли будь-яка аргументація виявляється зайвою; володіти тактиками задоволення справедливих вимог і відмови у відповідь на неприпустимі прагнення таким чином, аби при цьому не порушувалися права інших людей.

Специфіка професії психолога, її спрямованість на надання психологічної допомоги іншим, передбачають, що основним інструментом його роботи, окрім знань спеціальних психологічних методик та іншого, має виступати його особистість; самооцінка, цінності, образ себе та навколишнього тощо. Вміння вибрати адекватну форму прояву своїх емоцій, здатність володіти собою, керувати власними емоційними станами – показник розвиненої емоційної культури психолога. Все це сприяє повноцінному спілкуванню, дає змогу знайти вихід із складних конфліктних ситуацій. Такий контекст, на думку Н.В.Чепелевої, сприяє розвитку асертивної поведінки і є важливим засобом оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації студентів у вищих навчальних закладах [7].

С. Герасіна стверджує, що асертивна поведінка студентів потребує такої здатності, як оволодіння спонтанними реакціями, розумним проявом емоцій, вмінням прямо говорити про свої бажання і вимоги, висловлювати власну точку зору, не боячись заперечувати; оперувати фактами, наполягати на своєму в ситуаціях, коли будь-яка аргументація виявляється зайвою [1]. У такому варіанті асертивна поведінка студентів є результатом подолання особистісно-психологічних протиріч між активною і пасивною життєвою позицією з однієї сторони, і агресивною та мирною реакцією на зовнішні впливи – з іншої. Результатом подолання таких протиріч є формування адекватної реакції в умовах гострих соціальних ситуацій та усвідомлення власної відповідальності у процесі суспільно значущих дій студента. Це вимагає впевненої рішучої поведінки, яка базується на адекватних і виважених рішеннях і відповідальності за власні вчинки.

Отже, під асертивною поведінкою майбутніх психологів розуміють самоутверджувальну активність, що виражається, передусім, в самостійності, незалежності від інших, в умінні відстоювати свої права та думки при самоповазі й повазі до інших. Для майбутнього психолога формування асертивності передбачає у першу чергу, усвідомлення людиною, наскільки її поведінка визначається власними схильностями і спонуканнями, а наскільки – кимось нав'язаними установками. Це зумовлено соціально-психологічними чинниками, які актуалізовані самими студентами; викладачами, керівниками навчального процесу; спільною діяльністю. Тобто студента як особистість формує сукупність впливів, яким він піддається: організація навчання, заняття з різних предметів, особистий приклад викладача, ставлення одногрупників. Будучи взаємно пов'язаними і взаємозалежними, всі вони здійснюють вплив в органічній єдності.

У професійному становленні майбутніх психологів основне місце має бути відведене формуванню асертивної поведінки через розвиток впевненості, мотивації досягнень, вольового

самоконтролю, зниження тривожності та сприяння соціально-позитивній установці у взаємодії в студентській групі.

Очевидно, що внутрішньою передумовою становлення асертивної поведінки особистості майбутнього психолога є формування позитивної Я-концепції, адекватної самооцінки та впевненості в собі. Завдяки асертивній поведінці у майбутнього фахівця проявляються такі професійно важливі якості, як здатність до самостійного регулювання власної поведінки, незалежність від зовнішніх впливів і оцінок; знання власних прав та обов'язків; адекватне оцінювання себе й оточуючих; усвідомлення особистих потреб та інтересів; розуміння власних цілей, намірів і шляхів подальших дій за умови відкрито та без дискомфорту про них заявляти; повага до прав та інтересів інших людей; здатність досягати поставлених цілей, не маніпулюючи іншими; уміння переконувати, завойовувати прихильність, звертатися за порадою чи допомогою до інших учасників міжособистісної взаємодії; здатність укладати компромісні рішення; встановлювати ділові контакти та партнерські стосунки тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герасіна С.В. Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді. Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць. К.-ПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка. Випуск 10. 2010. С. 139-149.
2. Гук О. Асертивність як складова культури демократичного врядування. Науковий вісник «Демократичне врядування». 2012. Вип.9
3. Лучків В. З. Психологічні особливості розвитку асертивності в юнацькому віці. Дис...канд. психолог. наук (доктора філософії) за спеціальністю 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 200 с.
4. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: «Питер», 1999. 688 с.
5. Марчук Л. М. Соціально-психологічні особливості формування асертивної поведінки у професійному становленні майбутніх психологів 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи: дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук. НАПН. Київ, 2016. 225 с.
6. Ромек В. Тренинг уверенности в межличностных отношениях. СПб. : Речь, 2003. 175 с.
7. Чепелева Н. В., Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. Психологія. зб. наук. праць. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. Вип. III. 1998. С.35–41.
8. Bruch M.A. A task analysis of assertive behavior revisited: Replication and extension. Behavior Therapy, 1981. Vol. 12. P. 217—230.

Ткачук Наталія

Науковий керівник – доцент Сорока Ольга

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАСТАВНИЦТВА ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Практика наставництва або менторинг (від лат. mentor – вихователь, керівник) сьогодні сприймається як соціальний інститут адаптації. Термін «наставництво» походить від англ. «mentor», що в перекладі означає «наставник». Закордоном наставництво є доволі поширеною звичною практикою. Нажаль, у нашій країні воно тільки починає розвиватися, оскільки є ефективною формою захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Наведемо приклади наставництва зарубіжних країн, досвід яких, на нашу думку, можна було б імплементувати в соціальну практику. Так, у 1904 році у Сполучених Штатах Америки з'явився рух Big Brothers Big Sisters (BBBS). Його засновником став молодий клерк Нью-Йоркського суду Ернест Култер. Працюючи в суді, він помітив, що все більше дітей притягуються до кримінальної та адміністративної відповідальності. Переважно, це були діти з девіантною поведінкою, які не мали правильних соціальних прикладів. Е. Култер поставив за мету, знайти для таких дітей, волонтерів та добровольців, які будуть готові займатися з дитиною, приділяти їй свій час, стати взірцем для наслідування та допомогти сформувати правильну соціальну поведінку і моральні цінності. BBBS об'єднала наставників, волонтерів, добровольців для різних дітей по всьому світу [1].

Сьогодні рух BBBS працює за декількома програмами наставництва:

□ наставництво в громаді (Community-Based Mentoring) – індивідуальне наставництво, де наставник і вихованець проводять час разом, гуляють, спілкуються тощо;

□ наставництво для дітей військовослужбовців (Mentoring for Military Children) – підтримка сімей та дітей військовослужбовців;

□ «Big in Blue» – програма, до якої залучаються правоохоронні органи для встановлення довірливих зв'язків з дітьми та їхніми сім'ями;

□ шкільне наставництво (School-Based Mentoring) – наставниками є вчителі, які мають створювати міцні стосунків з дітьми (від 7 до 21 р.), де дитина знаходить підтримку у реалізації своїх потреб [1].

Організація BBBS не працює над вирішенням глобальних проблем. Їхня мета та завдання – задовольнити базові потреби кожної дитини, яка цього потребує.

Окрім організації «Big Brothers Big Sisters of America», на теренах США є ще одна організація, що займається наставництвом для молодих людей та дітей, – «The Mentoring Project», гаслом якої є «Кожна дитина потребує наставника». Діти, які виховуються без батьків, більш схильні до скоєння правопорушень, вживання алкоголю, наркотиків, частіше їх виключають із навчальних закладів. Організація «The Mentoring Project» розширила свою діяльність і поза межами Америки. Вони займаються підготовкою осіб, які вирішили стати наставниками по всьому світу [2].

Цікавим вважаємо досвід кенійської організації «Education for All Children» («EfAC»), яка здійснює супровід наставництва після закінчення спеціалізованого закладу. Вони займаються підтримкою молодих талантів. Наставники допомагають адаптуватися своїм вихованцям у новому для них середовищі, разом складають «план успіху» у навчанні і в майбутньому житті. З їх допомогою учні можуть закінчити школу, вступити в коледж і влаштуватися на робоче місце [3].

Сьогодні існують програми, де вихованець проживає окремо, а наставник і надалі супроводжує та підтримує його. Цей досвід є цікавим для нашої держави особливо в період деінституціалізації.

«Omnis» та «Sublimitas» – громадська організація в США, що допомагає дітям-сиротам або дітям, позбавленим батьківського піклування, отримати освіту. Вони залучають молодих фахівців до роботи з дітьми, які виховуються у дитячих будинках та не мають зразків наслідування. Наставники дають поради, надають допомогу в підготовці до навчання та скеровують на навчання після закінчення закладів загальної середньої освіти. Окрім цього, наставники допомагають формувати у молодих людей життєві навички, наприклад формування бюджету, управління часом, самозахист, самообслуговування, міжособистісні зв'язки тощо [4].

Kidsave International – міжнародна організація, основна мета якої спрямована на безболісний перехід дітей із притулків у сім'ї, під опіку прийомних батьків, або створення постійних зв'язків із дорослими наставниками. В такому випадку діти потрапляють до тих, хто про них дійсно буде піклуватися. Девіз організації – «Кожній дитині потрібна сім'я». Характерною особливістю організації є те, що вони орієнтовані на всиновлення українських та російських дітей у американських сім'ях [5].

Відомою у Великій Британії є організація «Toobox», що допомагає дітям, які зазнали маргіналізації та жорстокого поводження з боку тих, хто повинен їх захищати. Вони співпрацюють з місцевими органами, які допомагають їм не потрапити на вулицю. Робота організації здійснюється не через прямий контакт наставника з дитиною, а через посередницькі відносини [6].

Heart for Orphans – некомерційна організація в США, що займається одразу кількома проектами. Вона має «перехідні будинки» для підлітків-сиріт віком від 16 до 22 років, для їхнього безпечного життя, щоб вони могли жити в нормальних умовах. Прийомні батьки стають наставниками, люблять, навчають, допомагають облаштуватися в суспільстві. Організація має клуби для підлітків, де з випускниками дитячих будинків займаються наставники, які виховують у релігійному дусі. Діяльність Heart for Orphans розрахована для підлітків, які потрапили у важкі життєві ситуації, а також для мам-сиріт, за якими закріплюється дорослий наставник, що надає емоційну підтримку та допомагає знайти правильне вихід зі складної ситуації [7].

Oak Tree Project – корейський проект, який був започаткований у 2013 році. Програма наставництва цього проєкту вирізняється тим, що наставники працюють не з дітьми, а з випускниками спеціалізованих закладів. Кожній дитині виділяється стипендія та за нею

закріплюється наставник, який допомагає у здобутті вищої освіти. Він вчить вихованця правильно розпоряджатися коштами, які розраховані на харчування, шкільне приладдя мобільний зв'язок, транспорт. Усі наставники працюють як волонтери.

Проаналізований зарубіжний досвід наставництва дає змогу побачити позитивний вплив на формування і розвиток дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Наставництво закордоном є важливим ресурсом підтримки і розвитку потенціалу дітей-сиріт, а також сприяє їх ефективній соціальній інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Big Brothers Big Sisters of America. 2018. URL: <http://www.bbbs.org>
2. Education for All Children. 2018. URL: <http://educationforallchildren.org>
3. Heart for Orphans. 2018. URL: <https://heartfororphans.com>
4. Kidsave International. 2018. URL: <https://www.kidsave.org>
5. Oak Tree Project. 2018. URL: <https://www.oaktreeproject.com>
6. «Omnis»&«Sublimitas». 2018. URL: <http://www.sublimitaschildren.org>
7. The Mentoring Project. 2018. URL: <http://www.thementoringproject.org>
8. Toybox. 2018. URL: <https://toybox.org.uk>

Федорова Тетяна

Науковий керівник – професор Радчук Галина

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА У ДІВЧАТ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Можна констатувати той факт, що материнство займає незначне місце в ієрархії цінностей жінки, поступово витісняючись іншими цінностями, такими як: професіоналізм, пошуки матеріального благополуччя, прагнення до гедонізму та індивідуалізації. Сучасні теоретичні та практичні дослідження, що вивчають проблему материнства підкреслюють важливість материнської поведінки для розвитку здорової та гармонійної дитини. Дослідження проблематики прийняття та усвідомлення жінкою ролі матері є особливо актуальним, оскільки це дає змогу виокремити чинники та сенситивні періоди, що можуть значно впливати на розвиток материнства.

Варто зазначити, що структура психологічної готовності до материнства є складною і не до кінця розробленою та дослідженою. Так, існує багато підходів до розуміння вивчення материнства, як у вітчизняній психології (І. В. Братусь, О. Б. Кізь, С. Ю. Мещерякова, Г. Г. Філіппова, Ю. І. Шмурак та ін.), так і в зарубіжній (Е. М. Бадінтер, Д. М. Дьусбері, М. Е. Мід та ін.).

Саме розуміння готовності до материнства дозволило би вчасно діагностувати порушення материнської поведінки, а також би допомогло спроектувати способи її профілактики та корекції. Ми можемо бачити як у вихованні матері обирають деструктивні патерни поведінки, агресивний підхід, а також ті стилі батьківського виховання, які можуть нести негативні наслідки на формування Я-ідентичності дитини.

Та не зважаючи на такий великий обсяг наукових досліджень, досі не існує достатньо робіт, які б відображали зв'язок між готовністю до материнства, реальною материнською поведінкою та розвитком дитини. Усе це підтверджує актуальність досліджуваної проблеми.

Відтак, дуже важливо дослідити сформованість готовності до материнства у дівчат студентського віку, зважаючи на те, що їх репродуктивна функція уже завершує своє формування.

Психологія материнства є одною із малодосліджених та найскладніших у вивченні областей науки. Материнство у психології вивчається у різноманітних аспектах, які торкаються не лише психології материнства, а й психології розвитку, педагогічної психології, психології особистості та ін.

Материнство як психосоціальний феномен в основному розглядається із двох позицій [2]:

- материнство як забезпечення умов для розвитку дитини;
- материнство як частина особистої сфери жінки.

Поняття материнства як забезпечення умов для розвитку дитини має у своїй основі взаємодію матері та дитини. У цьому контексті виділяються материнські якості і характеристики материнської поведінки, соціальні, культурні, еволюційні, фізіологічні та психологічні основи. (О. В. Баженова, В. А. Вагнер, Е. Г. Еріксон, К. З. Лоренц, К. Д. Остін, Е. Н. Панов, Д. Н. Штерн та ін.)

Материнство як частина особистої сфери жінки у сучасній психології вивчається в аспекті задоволеності роллю матері і як стадія статевої та особистісної ідентифікації. (О. В. Баженова, К. Ч. Бонне, В. І. Бругман, І. А. Захаров, С. Ю. Мещерякова, В. Б. Міллер, М. С. Радіонова, Ю. І. Шмурак та ін.)

Материнство – це одна із фундаментальних цінностей жінки. Позиція матері має дуже важливе значення для розвитку дитини, саме тому в багатьох сучасних психологічних та соціологічних дослідженнях розкривається багатство можливих варіантів материнської поведінки, визначається її складна структура. Зважаючи на це ми можемо розглядати материнство як самостійну реальність.

У психології будь-яка готовність розглядається як вибіркова активність індивіда при підготовці до певної діяльності, а головним завданням готовності є налаштування організму до майбутньої діяльності.

С. Ю. Мещерякова дає визначення поняттю «психологічна готовність до материнства», на думку вченої це специфічне особистісне утворення, центром якого є суб'єкт-об'єктна орієнтація у ставленні до дитини, яка ще ненароджена. С. Ю. Мещерякова припускає, що це ставлення проектується на реальну материнську поведінку після народження дитини [3].

Загалом вчені виділяють такі компоненти психологічної готовності до материнства [1]:

□ мотиваційний – суб'єктивний (потреба у любові до дитини як стійке психологічне утворення, необхідна умова існування) та об'єктивний (потреба сім'ї, яка детермінується суспільством);

□ когнітивний – здатність до пошуку, сприймання, переробки та засвоєння необхідної інформації, пов'язаної з материнською діяльністю;

□ операційний – сформованість у свідомості жінки уяви про вміння та навички необхідні для виношування, народження, годування, доглядання і виховування дитини;

□ особистісний – емоційна спрямованість цінності дитини, суб'єктне ставлення до неї, що залежить від рівня особистісної зрілості жінки (відповідальність, толерантність, життєва філософія, глибинність переживань, енергійність, контактність, креативність).

Невід'ємною частиною психологічної готовності до материнства є усвідомлення власної відповідальності за розвиток дитини і свою материнську позицію. Хорват Ф. вважає, що відповідальність – це результат відчуття любові. Відповідальність ґрунтується на любові, розвивається із цього почуття і з'являється завдяки материнській любові [5].

Проте різка зміна життя дівчат юнацького віку, які стали матерями, обмеження в способах проведення вільного часу, спілкування з друзями, труднощі в отриманні освіти призводять до негативних емоційних реакцій по відношенню до дитини, формуванню негативного образу дитини вже на етапі вагітності. Небажання дитини в юності визначається іншими актуальними віковими завданнями: отримання освіти, досягнення особистісної ідентичності, початок професійної кар'єри [4].

Отож, зважаючи на дані теоретичного дослідження, ми звернули увагу на емоційно-ціннісний компонент готовності до материнства, адже саме він вже точно є сформованим у кожної дівчини. Ми припускаємо, що саме він має одне з визначальних впливів на формування інших компонентів психологічної готовності до материнства.

У нашому дослідженні ми використали такі методики: анкета «Мое сприйняття материнства», тест колірних співвідношень, опитувальник рольових орієнтацій дітородіння М. М. Родштейн, методика дослідження репродуктивної установки «Факти, що асоціюються з народженням дитини у сім'ї» В. В. Бойка у модифікації О. С. Каримової. Об'єктом дослідження є дівчата у віці від 17 до 22 років. Вибірка становить 53 особи.

За результатами дослідження 70% досліджуваних ідеалізують та гіпертрофують роль дитини у житті жінки та лише 30% мають реалістичне сприймання материнства, усвідомлюють цінність дитини та мають сформовану материнську позицію.

Лише 32% досліджуваних мають активну материнську позицію, усвідомлюють свою відповідальність за нове життя та володіють достатнім комплексом знань про догляд, взаємодію та розвиток дитини.

Аналізуючи дані ми зробили висновок, що лише 4% досліджуваних мають сформоване реалістичне усвідомлення цінності дитини і любові до неї, підкріплене активною материнською позицією і комплексом інформаційно-прикладних знань та навичок.

Отож, у дівчат студентського віку психологічна готовність до материнства ще не цілком сформована, для неї більш характерна ідеалізація дитини. Згідно якісного аналізу ми бачимо, що лиш 20% досліджуваних відчують себе готовими до материнства, тоді як 80% не визначились або ж відчують, що не готові до материнства.

У переважній більшості досліджувані (48 учасниць) мають позитивну установку на материнство та на дитину.

Сферою материнства, яка несе найбільший рівень тривоги згідно нашого дослідження є пологи, саме це у них викликає почуття страху. Так, 35 досліджуваних мають чіткі негативні асоціації із цим поняттям, та лише 4 учасниці дослідження мали позитивне ставлення.

Окрім страху пологів у досліджуваних домінують такі негативні переживання пов'язані із материнством: найсильнішим переживанням для дівчат студентського віку є можливість втрати дитини під час вагітності (41 вибір); у другу чергу респондентом лякає відповідальність за нове життя (36 виборів) і відповідно страх не стати хорошою мамою (27 виборів). Разом із тим досліджуваних лякає те, що їх дитина може народитись із пороком розвитку (25 виборів), лякає сам процес пологів або незнання як він відбувається (24 вибори). Також у юначок існують переживання через нездатність матеріально забезпечити дитину.

Дискомфорт, що може супроводжувати вагітність (токсикоз, збільшення об'ємів тіла, швидка втомлюваність і неповороткість на останніх місяцях вагітності) – 14 виборів, страх втратити фізичну форму і привабливість – 5 виборів, страх людського осуду (рання вагітність, пізня вагітність, самотня вагітність) – 5 виборів, нездатність продовжувати таке ж насичене життя, як і раніше, будучи вагітною – 5 виборів, незнання особливостей протікання вагітності – 4 вибори, віра в те, що дитина обмежує свободу – 3 вибори – також відносяться до чинників, що впливають на психологічну неготовність до материнства.

Згідно аналізу результатів жодна досліджувана не має страху втратити кар'єру через материнство.

Усі дівчата, що брали участь у дослідженні планують у майбутньому побудувати сім'ю і народжувати дітей. Хоча на даному етапі, більшість з них вже уявляють себе матір'ю, проте вони ще не готові брати на себе таку відповідальність.

Дівчата студентського віку сприймають дитину як цінність, адже у них вже домінує страх втрати дитини. Зважаючи на орієнтованість дівчат на материнську роль у них існують страхи пов'язані із цією роллю.

Таким чином, дівчата студентського віку мають частково сформовану психологічну готовність до материнства.

Підготовка до материнства має бути комплексною у своїй основі, так як вона прикликає вирішувати цілу низку важливих питань і завдань. Необхідно звертати увагу на соціальну і психологічну престижність бути матір'ю, орієнтуючи дівчат на заміжжя, сім'ю і дітей. Водночас потрібно підвищувати психологічну готовність до материнства, даючи дівчатам об'ємні, якісні знання щодо догляду за дитиною, психології дитячого віку, дитячій педагогіці і т.д.

Відтак, можна визначити, що дане дослідження далі може бути спрямоване на розробку тренінгової програми з розвитку психологічної готовності до материнства дівчат юнацького віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брутман В. И., Варга А. Я., Хамитова И. Ю. Влияние семейных факторов на формирование девиантного материнства. Психологический журнал. 2002. №2. С. 79-87.
2. Даниленко Н. В. До проблеми визначення поняття психологічної готовності жінки до материнства. Вісник Київського міжнародного університету. 2007. Вип. 10. С. 19-27.
3. Мещерякова С. Ю. Психологическая готовность к материнству. Вопросы психологи. 2000. №5. С. 18-27.
4. Обухів Л. С. Психологія: підручник / під заг. ред. К. С. Обухова. Москва : Юрайт, 2016. 404 с

Стравінська Надія

Науковий керівник – проф. Чайка Володимир

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ТА ЇХ СТРУКТУРА

Використання ігор у навчанні робить недоречною авторитарну позицію вчителя в спілкуванні з дітьми. Адже, щоб зацікавити дітей майбутньою діяльністю, внести у навчання ситуації несподіванки, вільного вибору, яскраві позитивні емоції, педагог повинен сам стати учасником гри.

За словами Т. Рудакової, особливо важливе поєднання гри з навчальною діяльністю в початкових класах, коли складний перехід від дошкільного дитинства до школи зумовлює поступову зміну провідних видів діяльності — ігрової на навчальну [2, с. 7].

Структура розгорнутої ігрової діяльності включає такі компоненти (рис. 1): спонукальний, орієнтувальний, виконавський і контрольно – оцінний .

Рис. 1. Структура ігрової діяльності

Всі компоненти між собою взаємопов'язані. Так, спонукальний пронизує орієнтувальний, а у виконавському є елементи орієнтувального і контрольно – оцінного.

Спонукальний охоплює потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання дитини брати участь у грі.

Орієнтувальний передбачає вибір засобів і способів ігрової діяльності.

Виконавський містить дії, операції, які дають можливість реалізувати ігрову мету.

Контрольно-оцінний відображає корекцію і стимулювання активності ігрової діяльності.

У дитячих іграх вільна ігрова діяльність виступає переважно як самоціль. У дидактичних іграх, створених педагогікою (в тому числі й народною), ігрова діяльність спеціально планується і пристосовується для навчальних цілей. Дидактичні ігри — різновид ігор за правилами. У світовій педагогіці відомі системи дидактичних ігор, які вперше розробили для дошкільного виховання Ф. Фребель і М. Монтесорі, а для початкового навчання — О. Декролі

Дидактична гра має сталу структуру, що відрізняє її від інших видів ігрової діяльності. На основі узагальнення результатів наукових досліджень визначено структуру, основними елементами, які одночасно надають їй форми навчання і гри, є дидактичні та ігрові завдання, правила, ігрові дії, результат (рис. 2).

Рис. 2. Структура дидактичної гри

Дидактичні та ігрові завдання. Кожна дидактична гра має специфічне дидактичне (навчальне) завдання, що відрізняє її від іншої. Ці завдання обумовлені передбаченим програмою навчальним і виховним впливом педагога на дітей і можуть бути різноманітними (наприклад, з розвитку мовленнєвого спілкування — розвиток мовленнєвого апарату, зв'язного мовлення, закріплення звуковимови, уточнення і розширення словникового запасу при ознайомленні з живою і неживою природою тощо). Наявність дидактичного завдання (або кількох) підкреслює спрямованість навчального змісту гри на пізнавальну діяльність дітей.

Виконуючи під час гри ігрове завдання, діти виявляють активність, бажання і потребу розв'язати його. Як і дидактичні, ігрові завдання можуть бути найрізноманітнішими. Наприклад, під час гри в лото завдання полягає в тому, щоб першому закрити всі клітинки великої картки; у грі з пірамідкою — зібрати її так, щоб ребро утворювало рівну лінію; у грі “Чарівний мішечок” дитина повинна навпомацки визначити предмети і назвати їх. В.Букатов зазначає, що дидактичні та ігрові завдання відображають взаємозв'язок навчання і гри [1, с. 36].

Правила гри. Правила кожної дидактичної гри обумовлені її змістом та ігровим задумом, вони визначають характер і способи ігрових дій дитини, організують і спрямовують її стосунки з іншими дітьми, спонукають дошкільника керувати своєю поведінкою, оскільки йому часто доводиться діяти всупереч безпосередньому імпульсу.

Дотримання правил вимагає від дитини вольових зусиль, уміння взаємодіяти з іншими, переборювати негативні емоції у зв'язку з невдачами тощо. У дидактичній грі правила є критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки. Вони по-різному впливають на поведінку учнів: одні діти беззаперечно приймають ігрові правила і стежать за їх виконанням іншими учасниками; інші підкоряються правилам лише у провідних ролях, а у звичайних — порушують їх, намагаючись виграти; ще інші за недотримання правил іншими учасниками мовчки підтримують їх. Тому підвищення дієвості ігрових правил, на думку П.Щербань, в організації і спрямуванні поведінки дітей є важливим педагогічним завданням [4, с. 91].

Ігрові дії. Основою, сюжетною канвою дидактичної гри є ігрові дії, завдяки яким діти реалізують свої ігрові задуми. Без підпорядкованих певним правилам дій неможлива гра.

Увага дитини в грі спрямована на розгортання ігрової дії, а захопленість ігровою ситуацією є передумовою мимовільного розв'язання дидактичного завдання. Завдяки ігровим діям і правилам дидактичні ігри, що використовуються на заняттях, роблять навчання цікавішим, сприяють розвитку довільної уваги, формуванню передумов для глибокого оволодіння змістом передбаченого програмою матеріалу.

Ігрові дії полягають у перестановці, збиранні предметів, їх порівнянні, доборі за кольором, розміром, імітуванні рухів, голосів тощо. Ігрові дії дітей середнього і старшого дошкільного віку виражають значно складніші стосунки між ними. Вони можуть полягати у виконанні конкретної ролі у конкретній ситуації, загадуванні і відгадуванні, своєрідному змаганні (хто скоріше закрисе порожні клітинки великої картки маленькими тощо).

Захоплюючими є ігрові дії в народних іграх, завдяки яким, як стверджував К. Ушинський, дитина вчиться мислити, набуває важливі знання. У кожній народній грі розум учня працює жваво й енергійно, почуття напружені, дії організовані, їх зміст насичений

яскравими образами, внаслідок чого дитина не просто їх наслідує, а живе у певній ігровій ситуації.

Результат гри. Результатом дидактичної гри є сформованість елементів знаків, умінь, відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань, вияв кмітливості та інших якостей також є результатом гри і сприймається дитиною як особисті досягнення. Виявляється він і в задоволенні учасників гри від участі в ній. П.Щербань констатує, що для вчителя результатом гри є рівень засвоєння дітьми знань, їхній успіх у розумовій діяльності, налагодженні гармонійних взаємин [5, с.18].

Отже, зробимо деякі узагальнення. Дидактична гра має сталу структуру, що відрізняє її від інших видів ігрової діяльності. Основними елементами, які одночасно надають їй форми навчання і гри, є дидактичні та ігрові завдання, правила, ігрові дії, результат. Ці компоненти між собою взаємопов'язані. Дидактичні та ігрові завдання відображають взаємозв'язок навчання і гри, а правила обумовлені змістом цих завдань і без підпорядкування певним правилам дій неможлива гра. Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання. Відсутність, ігнорування хоча б одного з цих елементів унеможливує гру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Букатов В. М. Педагогічні таїнства дидактичних ігор: Посібник. — К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. — 126 с.
2. Рудакова Т.І. Дидактична гра — дієвий засіб активізації пізнавальної активності учнів // Початкове навчання та виховання. — 2005. — № 16-18.— С. 7-13.
3. Чайка В. М. Ціннісно-цільова спрямованість навчального процесу в підготовці вчителя початкової школи до саморегуляції педагогічної діяльності / В. М. Чайка // Інноваційний потенціал професійної підготовки майбутніх фахівців початкової і дошкільної освіти : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Федій ; відпов. ред. Н. В. Ковальська. — Полтава, 2015. — Вип. 2. — С. 35–46.
4. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. — К.: Вища школа, 2004. — 206 с.
5. Щербань П.М. Дидактичні ігри в навчально-виховному процесі // Початкова школа. —1997. — №9. — С. 18-20.

*Стельмах Зоряна
Науковий керівник – доц. Адамська Зоряна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Поведінку особистості загалом можна розглядати як взаємодію з довкіллям, опосередковану її зовнішньою і внутрішньою активністю у формі цілеспрямованої послідовності вчинків. При цьому кожний вчинок особистості являє собою свідому дію, акт морального самовизначення, в якому людина утверджує себе як особистість у ставленні до іншої людини, самої себе, соціальної групи або суспільства, життя загалом.

Поведінку особистості, включаючи девіантну, досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед вітчизняних були такі як Н. А. Андреев, В. С. Афанасьєв, М. І. Боднєв, О. І. Бондарчук, Л. С. Виготський, О. В. Змановська, Н. Ю. Максимова, Д. І. Фельдштейн, Ю. А. Клейберг та ін. Серед зарубіжних: Е. Дюркгейм, Р. Мертон, З. Фрейд, А. Адлер, Ч. Ломброзо, Е. Кречмер, У. Шелдон та ін.

Серед дослідників не має єдиної точки зору щодо поняття «девіантна поведінка»: дехто вважає, що йдеться про всі відхилення від схвалюваних суспільством соціальних норм; деякі включають у це поняття лише порушення правових норм. Здійснений нами теоретичний аналіз показує, що оцінка будь-якої поведінки завжди має на увазі її порівняння з певною нормою і дозволяє нам визначити, що девіантна поведінка – це система вчинків чи окремі вчинки особистості, які не відповідають суспільним, правовим, дисциплінарним, побутовим та іншим нормам.

З огляду на це, *мета* нашого дослідження полягає в обґрунтуванні соціально-психологічного тренінгу як ефективного методу профілактики девіантної поведінки в старшому підлітковому віці.

У психологічній літературі поняття «профілактика» трактується як попередження, запобігання, спрямоване на те, щоб не допустити виникнення чогось, небажаного або неприємного [4].

Тренінг – це особливий різновид навчання через безпосереднє «переживання» і усвідомлення [2]. Як зазначає З. М. Адамська груповий психологічний тренінг виходить за рамки значень «виховання, навчання, підготовка, тренування» і використовуються, з метою розвитку, психокорекції, просвітництва та профілактики у найширшому розумінні [1].

О. Л. Евтіхов описує тренінг як абсолютно особливу форму навчання, що спирається не так на декларативне, як на реальне знання. Він зазначає, що декларативне знання про шкоду пияцтва і куріння, мало що здатне змінити в житті підлітка [3].

Таким чином, тренінг є методом навмисних змін особистості підлітка, спрямований на його розвиток через набуття, переоцінку й аналіз уявлень про себе в процесі групової взаємодії.

За допомогою тренінгу відбувається руйнування раніше сформованих негативних мотивів, особистісних установок, цінностей, здійснюване соціально-психологічними засобами.

Соціально-психологічний тренінг дозволяє працювати з особистістю, торкатись таких глибинних внутрішніх структур, які іншими методами коригувати важко.

Для оцінки ступеня і характеру дезадаптації та дослідження проявів агресивної поведінки підлітків, нами було використано опитувальник «Діагностика стану агресії» А.Басса - А.Даркі і Карта спостережень (Д. Стотта). У дослідженні взяли участь 32 учнів 8 класу, віком 13-14 років.

За результатами дослідження ми бачимо, що найменшу вираженість має симптомокомплекс хвороби – 3%. Наступними виступають сексуальний розвиток та фізичні дефекти – 5%; розумовий розвиток та тривога за прийняття дорослими й інтерес з їхнього боку – 6% (рис. 1).

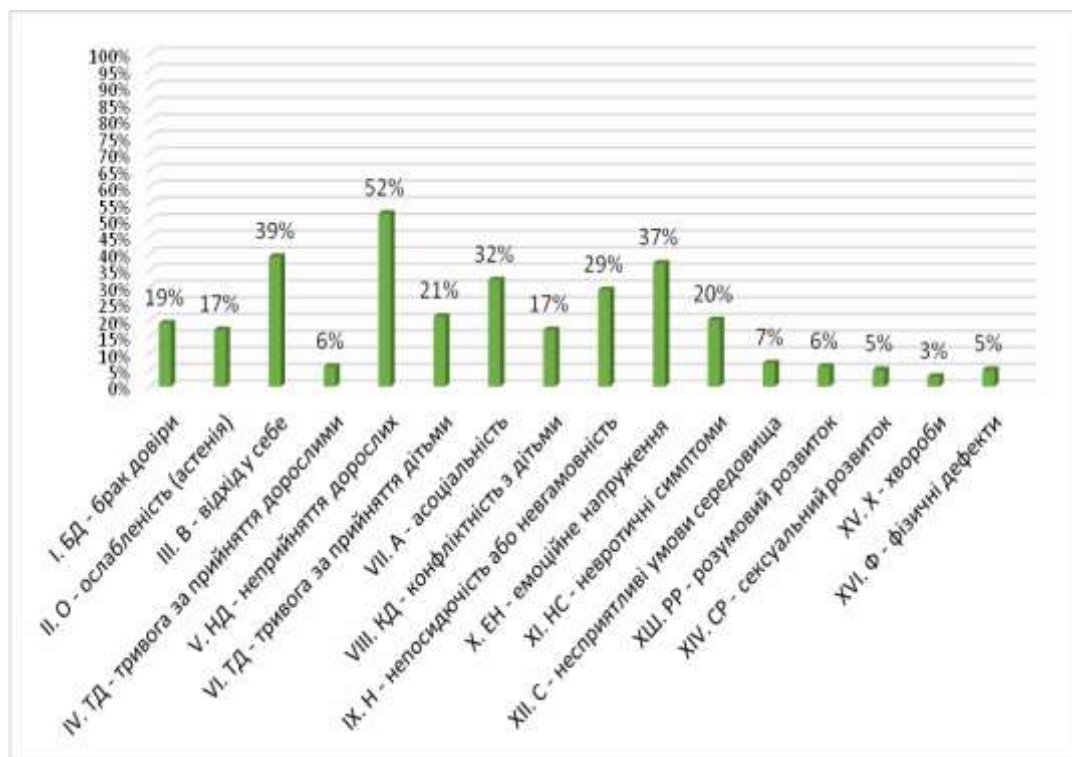

Рис. 1 Розподіл показників симптомокомплексів у старших підлітків за Картою спостережень Д. Стотта (n=32)

Симптомокомплекси – брак довіри, ослабленість, тривога за прийняття однолітками, конфлікти з однолітками та невротичні симптомокомплекси – відповідають середньому рівню вираженості. Відповідно, самозаглиблення, прийняття дорослих, асоціальність, непосидючість та емоційне напруження мають високий рівень вираженості, порівняно з іншими. Найвищим показником (52%) є неприйняття дорослих.

За результатами дослідження ми можемо стверджувати, що прояви асоціальності зустрічаються у 32% підлітків. Конфліктність з однолітками зустрічаються у 17%. Ступінь прояву ознак несприятливих умов середовища виявлено у 7% (рис. 2).

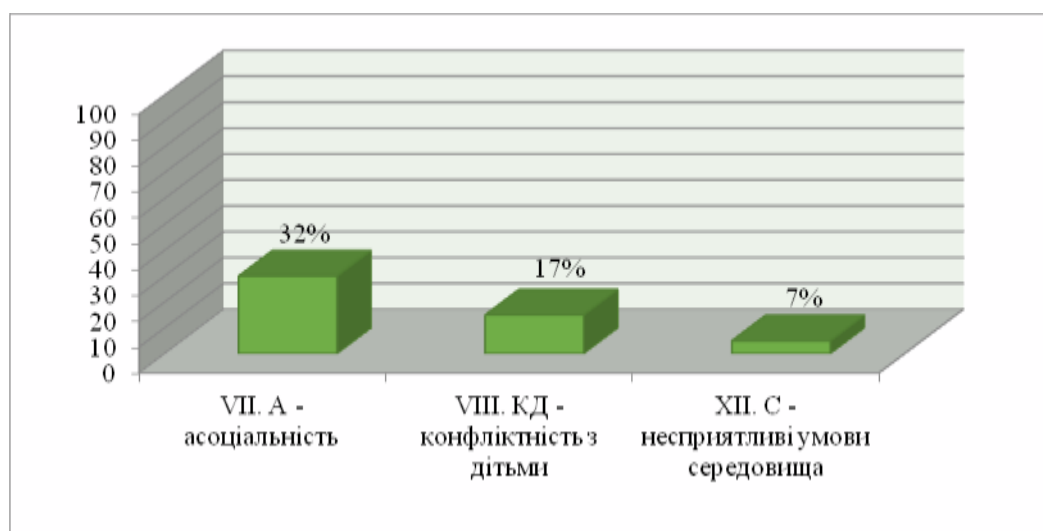

Рис. 2 Розподіл показників девіантної поведінки у старших підлітків за Картою спостереження Д. Стотта (N=32)

Також можна говорити про те, що найвищі показники мають такі типи негативних емоційних переживань як фізична агресія (81%), образа (81%) та негативізм (68%) (рис. 3). Високий показник негативізму можна розглядати як властивість їхнього вікового періоду. Важливо наголосити на тому, що почуття провини та каяття, що мають стримуючий вплив на прояв форм поведінки, які, зазвичай, забороняються, становить 61%. Тобто більше половини підлітків переконані в тому, що вони є поганою людиною та скоюють неправильні вчинки.

Як видно з діаграми, у хлопців явно переважає фізична агресія (90%), а в дівчат – непряма агресія та почуття провини (70% та 68%). У дівчаток менше проявляється підозрливість (52%), ніж у хлопців (58%), але більше роздратування (55%). Ідентичними виявились результати за шкалою «негативізм» (68%). Високі показники має образа (83% – у хлопців, 78% – у дівчат).

Опираючись на результати теоретичного аналізу, а також одержані емпіричні показники, ми розробили соціально-психологічний тренінг «Всі ми різні, всі ми рівні». Оскільки основними причинами девіантної поведінки у старших підлітків є агресія, образа і негативізм, саме на роботу з цими негативними явищами повинен бути спрямований тренінг. Тренінгова програма базувалася на адаптації практичних розробок вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків.

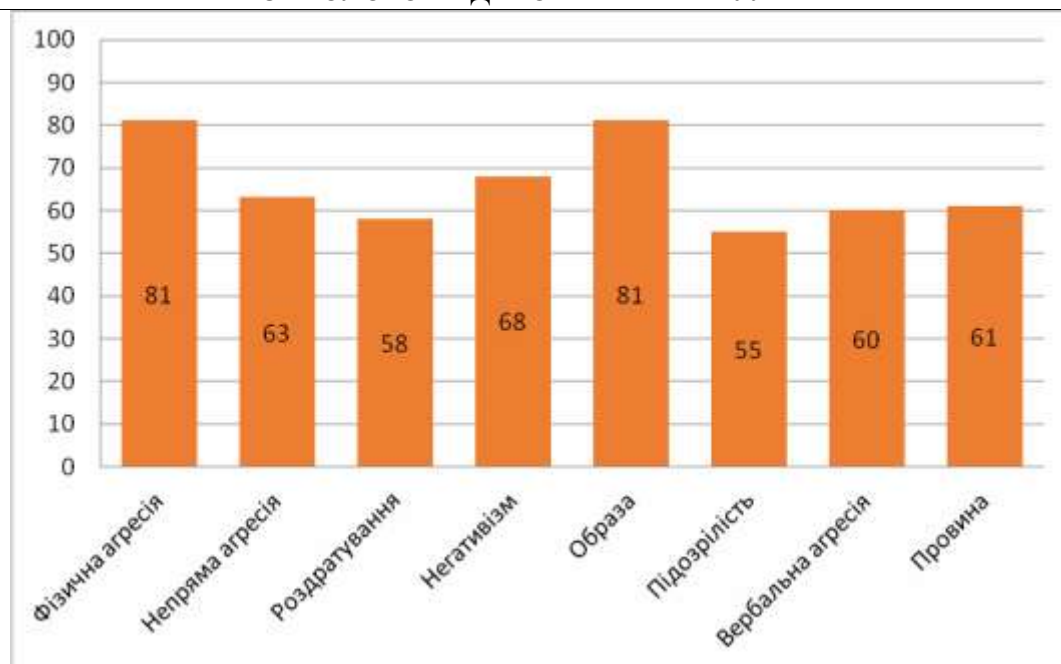

Рис. 3 Розподіл показників типів емоційних переживань у старших підлітків за методикою А. Басса - А. Дарки (N=32)

Тренінг складається з 8 занять, орієнтовна тривалість кожного з яких – 1 год. 15 хвилин. Загальний обсяг тренінгової програми складає 10 годин.

Умовно в програмі тренінгу ми виділили блоки: «Самопізнання» і «Саморозвиток», які допомагають його учасникам пізнати свій внутрішній світ, характер, особистісні прояви, сильні і слабкі сторони, шукати своє місце у міжособистісному просторі, і поступово усувати причини власної девіантної поведінки.

У програмі використовується низка методів та прийомів соціально-психологічного тренінгу: інформаційне повідомлення, рольова гра, моделювання ситуацій, мозковий штурм, дискусія тощо.

Отже, соціально-психологічний тренінг є методом навмисних змін особистості підлітка, спрямований на його розвиток через набуття, переоцінку і аналіз уявлень про себе в процесі групової взаємодії. Саме тренінг дозволяє працювати з особистістю, торкатись таких глибоких внутрішніх структур, які іншими методами коригувати важко, що й підтверджує його ефективність у профілактиці девіантної поведінки старших підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамська З. М. Фасилітативний потенціал інтерактивних методів у психологічній профілактиці підліткових девіацій. Теорія та практика прфілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід: монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. С. 192-203
2. Грецов А. И. Тренинг общения для подростков: методическое пособие. Санкт-Петербург, 2008. 160 с.
3. Евтихов О. Л. Практика психологического тренинга. Санкт-Петербург, 2005. 254 с.
4. Колесникова Г. И. Психологические виды помощи: психопрофилактика, психокоррекция, психоконсультирование: учеб. пособ. Ростов-на-Дону, 2007. 350с.

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Безушко Вікторія
Науковий керівник – доц. Шевчик Л.

ВІДОБРАЖЕННЯ ТАКСОНОМІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ ТА БІОТОПНОГО СКЛАДУ ПРЕДСТАВНИКІВ РЯДУ ГОРОБЦЕПОДІБНІ У ОРНІТОЛОГІЧНІЙ ЕКСПОЗИЦІЇ КОЛЕКЦІЇ ПЗ «МЕДОБОРИ»

Горобцеподібні формують основну частку видового багатства орнітофауни, а за щільністю поселень та біомасою є домінуючою групою птахів більшості регіонів Західної України.

Матеріалом дослідження послужили збори мертвих та поранених птахів Тернопільської області за період 2000 - 2019 років. У колекції представлені 28 екземплярів птахів, що належать до 23 видів. Для визначення видової належності користувалися визначником Фесенка Г.В. та Бокотея А.А. [1]. Перелік видів подано у відповідності до переліку українських наукових назв птахів фауни України Фесенка Г.В., Бокотея А.А. [2].

АНОТОВАНИЙ СПИСОК ПТАХІВ КОЛЕКЦІЇ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «Медобори»

РЯД ГОРОБЦЕПОДІБНІ PASSERIFORMES

Родина Плискові Motacillidae

Рід Motacilla Linnaeus, 1758

1. Плиска біла Motacilla alba Linnaeus, 1758

Родина Сорокопудові Laniidae

Рід Lanius Linnaeus, 1758

2. Сорокопуд терновий Lanius collurio Linnaeus, 1758

3. Сорокопуд чорнолобий Lanius minor Gmelin, 1788

Родина Вивільгові Oriolidae

Рід Oriolus Linnaeus, 1766

4. Вивільга Oriolus oriolus (Linnaeus, 1758)

Родина Шпакові Sturnidae

Рід Sturnus Linnaeus, 1758

5. Шпак звичайний Sturnus vulgaris Linnaeus, 1758

Родина Воронові Corvidae

Рід Garrulus Brisson 1760

6. Сойка Garrulus glandarius (Linnaeus, 1758)

Рід Corvus Linnaeus, 1758

7. Грак Corvus frugilegus Linnaeus, 1758

Родина Волові очка Troglodytidae

Рід Troglodytes Vieillot, 1807

8. Волове очко Troglodytes troglodytes (Linnaeus, 1758)

Родина Мухоловкові Muscicapidae

Рід Muscicapa Brisson, 1760

9. Мухоловка сіра Muscicapa striata (Pallas, 1764)

Рід Erithacus Cuvier, 1800

10. Вільшанка Erithacus rubecula (Linnaeus, 1758)

Рід Turdus Linnaeus, 1758

11. Чикотень Turdus pilaris Linnaeus, 1758

12. Дрізд чорний Turdus merula Linnaeus, 1758

13. Дрізд співочий Turdus philomelos C.L. Brehm, 1831

Родина Синицеві Paridae

Рід *Remiz* Jarocki, 1819

14. Ремез *Remiz pendulinus* (Linnaeus, 1758)

Рід *Parus* Linnaeus, 1758

15. Синиця блакитна *Parus caeruleus* Linnaeus, 1758

16. Синиця велика *Parus major* Linnaeus, 1758

Родина Горобцеві *Passeridae*

Рід *Passer* Brisson, 1760

17. Горобець хатній *Passer domesticus* (Linnaeus, 1758)

18. Горобець польовий *Passer montanus* (Linnaeus, 1758)

Рід *Fringilla* Linnaeus, 1758

19. Зяблик *Fringilla coelebs* Linnaeus, 1758

Рід *Spinus* Koch, 1816

20. Чиж *Spinus spinus* (Linnaeus, 1758) лісовий птах

Рід *Carduelis* Brisson, 1760

21. Щиглик *Carduelis carduelis* (Linnaeus, 1758)

Рід *Coccothraustes* Brisson, 1760

22. Костогриз *Coccothraustes coccothraustes* (Linnaeus, 1758)

Родина Вівсянкові *Emberizidae*

Рід *Emberiza* Linnaeus, 1758

23. Вівсянка звичайна *Emberiza citrinella* Linnaeus, 1758

Таксономічна складова представників визначається регіональними особливостями орнітофауни і у складі експозиції представлена 18 родами та 10 родинами ряду Горобцеподібні *Passeriformes*.

Орнітологічна експозиція Горобцеподібних колекції природного заповідника «Медобори» побудована з врахуванням адаптивних особливостей птахів до місць проживання. Виходячи із яскраво виражених групоспецифічних ознак птахів, можна виділити основні екологічні групи.

У експозиції широко представлені лісові птахи Західного Поділля: вивільга, грак, мухоловка сіра, вільшанка, усі види дроздів, зяблик, чиж, костогриз. Лістяні ліси, парки та садки заселяють щиглик, синиця велика та блакитна. Значна кількість об'єктів експозиції репрезентують екологічну групу «птахи відкритих просторів»: горобець польовий, плиска біла, вівсянка звичайна сорокопуд терновий. Цікаво, що сорокопуд чорнолобий надає перевагу мозаїчним ландшафтам, де деревна рослинність чергується з відкритими просторами з низьким травостоем або повною його відсутністю.

Зміна клімату, природні фактори розселення птахів та інші причини призводять до розширення переліку оселищ існування видів. Типові мешканці рідколісся лісів різного типу, пасовищ і садів (шпак звичайний та сойка) лише протягом останніх років призвичаїлися до життя поблизу людей.

Орнітофауна представлена у колекції природного заповідника «Медобори» доволі чисельна, хоча мало індивідуальна, що обумовлено тісними зв'язками з фаунами прилеглих територій, тобто, у ландшафтному відношенні не відокремлена від інших і формує з ними єдине ціле.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фесенко Г. В. Анований список українських наукових назв птахів фауни України / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – Київ ; Львів, 2000. – 44 с.
2. Фесенко Г. В. Птахи фауни України: польовий визначник / Фесенко Г. В., Бокотей А. А. – Київ: ТОВ «Новий друк», 2002. – 416 с.].

ВИКОРИСТАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

На сучасному етапі суспільного розвитку основне призначення закладів освіти – створити оптимальні умови для широкої загальноосвітньої підготовки учнів і їх всебічного розвитку. Основна мета шкіл полягає у забезпеченні фундаментальної підготовки з обраного профілю, залежно від уподобань та пізнавальних інтересів учнів, сприяти формуванню національної інтелігенції, здатної до самостійного прийняття рішень у нестандартних життєвих та виробничих ситуаціях.

Спрямованість системи освіти на засвоєння знань, яка була традиційною і виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних членів суспільства. Це потребує формування в учнів здатності діяти на основі здобутих знань, а не виконувати лише дію за аналогією, за зразком. Тому сучасні дидакти шукають такі засоби, які б допомагали всім дітям фундаментально засвоїти матеріал програми, набути вміння самостійно вчитися, сприяли б їхньому розвитку. Одним із таких питань, яке на сучасному етапі вимагає перегляду і уточнення, є використання завдань під час формування дослідницьких умінь у процесі навчання.

Опрацювавши сучасну наукову літературу (І.Бех, І.Богданова, В.Борисов, І.Зязюн, І.Каташинська, Н.Кузьміна, Н.Кушнаренко, Л.Левченко, К.Макагон, Л.Макарова, Н.Недодатко, О.Попова, В.Семиченко, С.Сисоєва, В.Сластьонін, В.Шейко та ін.) визначено, що в структурі педагогічної діяльності науково-дослідна і дослідницька діяльність займають провідне місце. Проте, на сьогоднішній день, недостатньо розроблена проблема формування дослідницьких умінь школярів, спостерігається пасивність учнів під час засвоєння навчального матеріалу, зниження їх пізнавальної активності та самостійності. Частковому усуненню даної проблеми є використання завдань дослідницьким методом. Розгляд завдань різного рівня складності і є метою даної публікації.

Розглянемо, насамперед, визначення відповідних понять. На думку М. Зуєвої існують такі види завдань: запитання, вправи, задачі. Зазначені основні види завдань можна виділяти в залежності від діяльності, яку вони обумовлюють, – репродуктивну, чи продуктивну [2, с. 14]. Частина авторів трактують завдання як форму реалізації змісту освіти, зокрема, А. Уман [13, с. 13], М. Пак [9, с. 111], або як форму діяльності, доповнюючи згаданий перелік завданнями творчого характеру. На думку А. Сохора, “одна й та сама задача для однієї і тієї ж людини може виступати або як задача, або як приклад – залежно від використовуваного способу розв’язку” [12, с. 20].

Узагальнивши погляди А. Алексюка [1], Н. Кузьміної [8], В. Старости [4] під терміном “завдання” розглядаються різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи. За В. Бейлінсон [3, с. 106] завдання – це припис, команда до виконання якої-небудь роботи, або якоїсь дії. Як стверджує С. Гончаренко [14, с. 128] навчальні завдання – різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи, які виконуються учнями за вказівками учителя, обов’язкова складова процесу навчання й важливий засіб його активізації.

Проведений нами аналіз наукової літератури засвідчив, що навчальне завдання – явище багатопланове. Воно може розглядатись з кількох точок зору: змісту освіти; діяльності навчання – процесу взаємодії вчителя та учнів (викладання та навчання). В такому розумінні завдання є засобом організації діяльності і контролю за її проходженням з боку вчителя та, одночасно, орієнтиром діяльності учнів, а також засобом засвоєння змісту освіти. Тому закономірним є той факт, що у психолого-педагогічній науці немає єдиного підходу щодо визначення дефініції “навчально-дослідницькі завдання”, яке є видовим поняттям до поняття “завдання”. М. Махмутов визначає дослідницькі завдання як самостійну роботу дослідницького характеру та підкреслює їх функціональну специфічність як найбільш ефективного засобу організації проблемного навчання, здатного викликати проблемні ситуації, активізувати мисленнєву діяльність, забезпечити формування та розвиток здібностей особистості [7, с. 38].

За О. Рудницькою, “дослідницькі завдання – це перелік послідовності робіт, виконання яких дає можливість досягти поставленої мети; програма дослідницьких процесів, що відображають логіку наукового пошуку” [10, с. 207]. На думку Є. Кулика, науково-дослідницьке завдання – це проблемне завдання, яке спрямоване на вивчення певних фактів та явищ, актуалізацію знань про них з метою вироблення й систематизації суб’єктивно нової інформації про дійсність [6]. М. Князян стверджує, що навчально-дослідницьке завдання – це проблемне завдання, яке націлене на вивчення певних фактів та явищ, на актуалізацію знань про них з метою вироблення й систематизації суб’єктивно нової інформації про дійсність [5].

Під комплексом дослідницьких завдань, які сприяють формуванню дослідницьких умінь учнів в процесі вивчення біології, ми розуміємо послідовний і прийнятний ряд дидактично обґрунтованих завдань, взаємопов’язаних в єдине ціле спільною метою та змістом, що є системотвірними факторами. Вони є ефективним засобом формування дослідницьких умінь, розвитку самостійності школярів, їх здатності до рефлексивної, комунікативної та презентаційної діяльності. Основними характеристиками комплексу є: новизна; високий (або достатній) рівень складності; варіативність; диференціація; різноманітність; випереджувальність; творча діяльність. Нижче наведено невелику частину комплексу завдань.

Завдання на порівняння: Порівняйте характерні ознаки відмінностей у будові рослин і тварин, як ці ознаки впливають на особливості їх життєдіяльності?

Завдання на аналіз, класифікацію: Класифікуйте запропоновані Вам на гербарних аркушах рослини: квасениця звичайна, веснівка дволиста, осика, береза, жостір ламкий, брусниця, чорниця на групі: світлолюбиві та тіньовитривалі.

Завдання на встановлення причинно-наслідкових зв’язків, доведення і аргументацію: Доведіть, чому розпушування зораного ґрунту сприяє збереженню вологи в ньому?

Завдання на формування умінь висувати, аналізувати, доводити, або спростовувати гіпотези: Чому говорять: “Весняний день рік годує”?

Завдання на формування умінь робити висновок за результатами спостереження та експерименту: Поясніть, як з дички виростити культурне плодове дерево?

Завдання на проведення експериментального дослідження: Деяким рослинам необхідний період спокою для проростання насіння. Проведіть дослідження на потребу у періоді спокою в певних культур.

Завдання на цілісне планування дослідження: Розробіть план вирощування і догляду за розсадою помідора їстівного. Які умови необхідні для покращення урожаю?

Завдання на формування дослідницьких умінь стратегічного рівня використовуються, переважно, у позааудиторній роботі. На їх виконання витрачається більше часу. Для роботи із завданнями в учнів повинні бути сформовані операційні і тактичні дослідницькі умінь. При використанні системи завдань, важливою умовою для роботи системи є створення мотиваційно-рефлексивного поля, тому при виконанні кожного завдання студенти залучаються до рефлексивної діяльності.

Поступове ускладнення завдань супроводжується зростанням рівня пізнавальної активності учнів. Різноманітність завдань, використання матеріалів з біологічних досліджень та результатів дослідницької діяльності сприяє розвитку мотиваційної сфери. Бажаного результату можна досягти, якщо перед учнями послідовно ставити посильні теоретичні та практичні завдання, виконання яких дає їм нові знання. Навчання за допомогою небагатьох, але добре підібраних завдань, які виконуються, здебільшого самостійно, сприяє включенню їх у творчу дослідницьку діяльність.

Таким чином, включення школярів у дослідно-експериментальну роботу, дозволяє не тільки розширити та поглибити їх теоретичну підготовку, а й активізувати практичну діяльність щодо пошуків шляхів підвищення якості освіти, приведення її у відповідність до нового соціального замовлення на підготовку особистості, спроможної до самореалізації і саморозвитку у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. К.: Рад. шк., 1983. 464 с.
2. Амелина Н. С. Учебно-исследовательская деятельность студентов педвуза: автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. пед. наук: 13.00.02. “Теорія та методика навчання”. К., 1982. 22 с.

3. Бейлінсон В. Г. Арсенал образования. М.: Книга, 1986. 288 с.
4. Буринська Н. М. Складання завдань у процесі навчання як педагогічна проблема // Педагогіка і психологія: науково-теоретичний та інформаційний журнал. 2010. № 3. С. 5–14.
5. Князян М. О. Навчально-дослідницька діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань (на базі вивчення іноземних мов): дис. кандидата пед. наук. Ізмаїл, 1998. 176 с.
6. Кулик Є. В. Педагогічна дослідницька діяльність: аналіз стану проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання // Людинознавчі студії: зб. наук. праць ДДПУ. Педагогіка. Дрогобич: Вимір, 2004. Вип. 9. С. 38–49.
7. Махмутов М. И. Проблемное обучение. М.: Педагогика, 1975. 367 с.
8. Методы системного педагогического исследования: [под ред. Н. В. Кузьминой]. Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. 180 с.
9. Пак М. С. Основы дидактики химии: учебное пособие/ СПб.: РГПУ им. А. Герцена, 2004. 307 с.
10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник. К. ТОВ “Інтерпроф”, 2002. 270 с.
11. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики. М.: Педагогика, 1994. 96 с.
12. Сохор А. М. Объяснение в процессе обучения: элементы дидактической концепции. М.: Педагогика, 1988. 128 с.
13. Уман А. И. Учебные задания и процесс обучения. М.: Педагогика, 1989. 56 с.
14. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания. Одесса: Астро-Принт, 1999. 308 с.

Вільгушинська Зоряна

Науковий керівник – асистент Яворівський Руслан

АНАЛІЗ ЧЕРВОНОКНИЖНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНО-РІДКІСНИХ ВИДІВ ФЛОРИ БОТАНІЧНОГО ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «МОГИЛА» (БЕРЕЖАНСЬКИЙ РАЙОН, ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ)

Ботанічний заказник місцевого значення «Могила» розташований поблизу села Гутисько Бережанського району Тернопільської області, неподалік від Голицького ботанічного заказника загальнодержавного значення [1]. Створений відповідно до рішення виконкому Тернопільської обласної ради № 189 від 30 серпня 1990 року. Площа – 3,2 га, на якій під охороною перебувають лучні та лучно-степові фітоценози [2].

Флористичні дослідження планетарного масштабу так чи інакше проектується у площину їх проведення на регіональних рівнях, що, у кінцевому рахунку, сприяє створенню найбільш оптимальних умов для збереження раритетної компоненти флори певного регіону. Тому аналіз видового складу заказника, зокрема, червонокнижних та регіонально-рідкісних видів його флори є *актуальним* за змістом досліджень й має вагомим практичне значення.

Метою досліджень було встановлення видового складу флори заказника, проведення аналізу популяцій раритетних видів флори та розробка перспектив розвитку цього важливого об'єкту природно-заповідного фонду Бережанщини.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні *завдання*:

- виявити нові або підтвердити відомі популяції червонокнижних і регіонально-рідкісних видів досліджуваної флори;
- дослідити та проаналізувати динаміку розвитку популяцій окремих раритетних видів флори заказника;
- запропонувати комплекс перспектив розвитку заказника з метою більш якісної ландшафтної й біотичної репрезентації території Бережанського горбогірного району.

Найважливішим кількісним показником будь якої флори вважаємо її флористичне багатство, рівень якого визначається кількістю видів, родів та родин у її складі. На основі проведених у 2019–2020 рр. маршрутно-експедиційних досліджень було встановлено, що флора заказника нараховує 117 видів вищих судинних рослин, котрі належать до 3 відділів, 4 класів, 37 родин та 97 родів [3, 7, 8].

Ступінь видового і родового різноманіття у відділах вищих судинних рослин презентують флористичні пропорції, тобто співвідношення середньої кількості родів у родині

та видів у родині, роді. Для досліджуваної флори ця основна пропорція становить 2,62 : 3,16 : 1,21 (тобто середня кількість родів у родині становить 2,62, видів у межах родини – 3,16, а видів у роді (родовий коефіцієнт) – 1,21) [7].

Домінуючими у систематичній структурі флори заказника є представники відділу Покритонасінні (*Magnoliophyta*), котрий нараховує 115 видів або 98,3 % загальної чисельності. Лише два види представляють судинні спорові із відділів Хвощеподібні (*Equisetophyta*) та Папоротеподібні (*Polypodiophyta*). Співвідношення видів класу Однодольні (*Liliopsida*) – 11 видів (9,56 %) до Дводольних (*Magnoliopsida*) – 104 види (90,44 %) у межах відділу *Magnoliophyta* становить 1 : 9,45 [5, 7, 8, 10].

Унікальність флори будь якої території визначається присутністю у її складі так званої раритетної фракції, тобто регіонально-рідкісних, ендемічних та червонокнижних видів [6]. Зазначимо, що із загальних 117 видів флори заказника – 8 (6,84 % сукупної чисельності) занесені до «Червоної книги України. Рослинний світ» (2009)» [4]. Цей показник є значно нижчим, ніж аналогічний для флори України у цілому – 12,22 % [4] і практично тотожний із таким у флорі Тернопільської області – 7,84 % та Голицького ботанічного заказника – 7,41 % [1, 9].

Ці 8 видів презентують 4 родини – 3 види родини Зозулинцеві (*Orchidaceae* Juss.), по 2 види з родин Айстрові (*Asteraceae* Dumort.) і Жовтецеві (*Ranunculaceae* Juss.) та 1 вид родини Бобові (*Fabaceae* Lindl.), зокрема:

1) гніздівка звичайна – *Neottia nidus-avis* (L.) Rich. Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss. Вид зі складною біологією розвитку та сапрофітним (симбіомікотрофним) типом живлення. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – вразливий. Виявлено дві популяції чисельністю 3 та 5 особин, котрі зростають у розрідженому трав'яному підліску;

2) билинець довгорогий – *Gymnadenia conopsea* (L.) R. Вр. Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss. Вид зі складною біологією розвитку. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – рідкісний. Популяції доволі чисельні (щільність іноді сягає понад 50 особин), повночленні, із домінуванням генеративних особин, поширені на лучних та лучно-степових ділянках заказника;

3) зозулинець шоломоносний – *Orchis militaris* L. Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss. Євразійський палеарктичний вид на південній межі ареалу. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – вразливий. Локальна популяція нараховує 7 особин, котрі зростають на лучно-степовому трав'яному схилі з високим вмістом карбонатів;

4) жовтозілля Бессера – *Senecio besserianus* Minder. Родина Айстрові – *Asteraceae* Dumort. Волино-подільський ендемік. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – вразливий. Локальними малочисельними популяціями (до 5 особин) або поодинокі поширений у місцях виходу на поверхню вапняку;

5) відкашник осотоподібний – *Carlina cirsioides* Klokov. Родина Айстрові – *Asteraceae* Dumort. Ендемічний вид із вузькою еколого-ценотичною амплітудою. Занесений до Європейського червоного списку. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – вразливий. Насіннєве поновлення задовільне, але насіннєва продуктивність порівняно низька, ймовірно, через відсутність ефективного запилення. Популяція досить малочисельна й нараховує 11 особин, котрі зростають на лучно-степовій ділянці переважно у північно-західній частині заказника;

6) сон розкритий – *Pulsatilla patens* (L.) Mill. s. l. Родина Жовтецеві – *Ranunculaceae* Juss. Вразливий європейський вид близько південної межі ареалу. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – рідкісний. Доволі чисельними та повночленними популяціями поширений на лучних та лучно-степових трав'яних схилах по усій території заказника;

7) горицвіт весняний – *Adonis vernalis* L. Родина Жовтецеві – *Ranunculaceae* Juss. Євросибірський лісостеповий вид. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – рідкісний. Популяції континуальні, чисельні (іноді щільністю до 10-12 особин на 1 м²), поширені на лучно-степових ділянках переважно у південній та південно-східній частинах заказника;

8) підковка чубата (гіпокрепіс чубатий) – *Hippocrepis comosa* L. Родина Бобові – *Fabaceae* Lindl. Західноєвропейський вид із диз'юнктивним ареалом; в Україні на північно-східній межі поширення. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – вразливий. Виявлено 4

популяції, незначні за площею та чисельністю (щільність до 20 особин), котрі трапляються переважно у місцях виходу на поверхню вапняку [2, 4, 6, 8].

Також необхідно зазначити, що 17 видів (14,5 %) флори заказника віднесені нами до категорії *регіонально-рідкісних*, зокрема:

1) анемона лісова (*Anemone sylvestris* L.); 2) буквиця лікарська (*Betonica officinalis* L. s. l.); 3) вероніка колосиста (*Veronica spicata* L.); 4) віхалка гілляста (*Anthericum ramosum* L.); 5) волошка тернопільська (*Centaurea ternopoliensis* Dobroc.); 6) воронець колосистий (*Actaea spicata* L.); 7) гадючник звичайний (*Filipendula vulgaris* Moench); 8) гвоздика картузіанська (*Dianthus carthusianorum* L.); 9) герань криваво-червона (*Geranium sanguineum* L.); 10) живокіст Бессера (*Symphytum besseri* Zaverucha); 11) конюшина гірська (*Trifolium montanum* L.); 12) лембротропіс чорніючий (*Lembotropis nigricans* (L.) Griseb.); 13) осока низька (*Carex humilis* Leys.); 14) півники угорські (*Iris hungarica* Waldst. et Kit.); 15) сонцесвіт яйцеподібний (*Helianthemum ovatum* (Viv.) Dun.); 16) стародуб широколистий (*Laserpitium latifolium* L.); 17) чебрець Маршаллів (*Thymus marschallianus* Willd.) [2, 6].

Основними факторами, котрі визначають зменшення чисельності популяцій червонокнижних і регіонально-рідкісних видів на досліджуваній території вважаємо наступні: *стенотопна еколого-ценотична амплітуда та низька насіннева продуктивність через відсутність ефективного запилення у окремих видів, зривання на букети, збирання населенням як лікарської сировини та як декоративних видів, порушення структури лучних та лучно-степових угруповань заказника внаслідок осінніх та весняних підпалів травостою тощо.*

Поки що ботанічний заказник місцевого значення «Могила» – ізольований природно-заповідний об'єкт невеликої площі, недостатньо вивчений та не надто сприятливий для повноцінного збереження і відтворення свого унікального фітогенофонду. Тому вважаємо за доцільне підвищення у майбутньому природоохоронного статусу досліджуваної території, наприклад, шляхом її включення у структуру Голицького ботанічного заказника загальнодержавного значення із перспективою створення регіонального ландшафтного парку «Бережанське Опілля» [2, 9].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барна М. М., Барна Л. С., Яворівський Р. Л. Червонокнижні рослини Голицького ботанічного заказника та їх охорона. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Біологія. Тернопіль, 2014. № 3 (60). С. 16–30.
2. Вільгушинська Зоряна. Ботанічний заказник місцевого значення «Могила» – унікальний об'єкт природно-заповідного фонду Тернопільської області. Магістерський науковий вісник. 2020. Вип № 34. С. 239–242.
3. Заверуха Б. В. Флора Вольно-Подолли и ее генезис. Киев : Наук. думка, 1985. 192 с.
4. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. К. : Глобалконсалтинг, 2009. 912 с.
5. Яворівський Р. Л., Вільгушинська З. М. Аналіз еколого-ценотичної структури флори ботанічного заказника місцевого значення «Могила» Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience – 2020 : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю хіміко-біологічного факультету ТНПУ (Тернопіль, 22–23 травня 2020 р.). Тернопіль : Вектор, 2020. С. 49–53.
6. Яворівський Р. Л., Вільгушинська З. М. Аналіз раритетної фракції флори ботанічного заказника місцевого значення «Могила». Біотехнологія, звершення та надії : зб. тез Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 15 листоп. 2019 р.). Київ : б. в., 2019. С. 154–156.
7. Яворівський Р. Л., Вільгушинська З. М. Аналіз систематичної структури флори ботанічного заказника місцевого значення «Могила». Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience – 2019 : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження д.б.н., проф. Явоненка О. Ф. та 75-річчю від дня народження д.б.н., проф. Яковенка Б. В. (Тернопіль, 4–5 листоп. 2019 р.). Тернопіль : Вектор, 2019. С. 311–314.
8. Яворівський Р. Л., Вільгушинська З. М. Флористичний аналіз ботанічного заказника місцевого значення «Могила». Біорізноманіття України в контексті сучасних природних умов середовища : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 4–5 червня 2020 р.). Тернопіль : Крок, 2020. С. 131–133.
9. Яворівський Р. Л., Згурська Т. І., Гратковська М. Т. Голицький ботанічний заказник: систематичний, еколого-ценотичний аналіз флори та перспективи розвитку. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Біологія. 2018. № 2 (73). С. 41–48.

10. Яворівський Руслан, Вільгушинська Зоряна. Аналіз географічної структури флори ботанічного заказника місцевого значення «Могіла». *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матер. XXVI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав, 30 квітня 2020 р.). Переяслав : б. в., 2020. С. 8–11.

Наконецна Анастасія

Науковий керівник – асис. Яворівський Руслан

АНАЛІЗ ВИДОВОГО СКЛАДУ ROSACEAE JUSS. У ФЛОРИ ЗОЛОЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Родина Розові (*Rosaceae* Juss.) – одна з найчисельніших родин флори земної кулі, до структури якої належать близько 100 родів та 3 000 видів. На території України в умовах природної флори та як декоративні трапляються представники 40 родів та 289 видів *Rosaceae* (близько 9,6 % від загальносвітової чисельності видів родини) [3]. Флористичні дослідження планетарного масштабу у кінцевому рахунку проектуються в площину їх проведення на регіональних рівнях, що сприяє створенню найбільш оптимальних умов для збереження раритетної компоненти флори певного регіону. Тому аналіз видового складу родини *Rosaceae* Juss. у межах Золочівського району Львівської області є **актуальним** за змістом досліджень й має вагоме практичне значення.

Мета досліджень полягала у проведенні комплексного аналізу систематичної структури родини Розові у межах досліджуваного регіону, зокрема, ареалів поширення видового різноманіття, дослідження популяцій регіонально-рідкісних, червонокнижних та ендемічних видів флори і розробка комплексу практичних рекомендацій щодо оптимізації природокористування на Золочівщині.

Для реалізації поставленої мети вирішувалися наступні завдання **завдання**:

- аналіз фізико-географічних умов Золочівського району щодо сприятливості зростання на його території представників досліджуваної родини;
- проведення детального аналізу головних діагностичних ознак родини *Rosaceae* Juss. та її основних таксонів;
- складання переліку або анотованого списку видів родини Розові, котрі трапляються на території району дослідження;
- виявлення чи підтвердження ареалів поширення раритетної фракції *Rosaceae* та встановлення головних чинників, що викликають чисельне скорочення популяцій червонокнижних і регіонально-рідкісних видів досліджуваної флори;
- розробка комплексу практичних заходів та рекомендацій з метою охорони, збереження та раціонального використання представників досліджуваної родини на Золочівщині.

Об'єктами дослідження слугували види родини *Rosaceae* Juss., котрі поширені у природно-кліматичних умовах Золочівського району Львівської області.

Для реалізації мети досліджень та вирішення поставлених завдань було використано наступні **методи**: аналіз літературних джерел, колекцій фондового гербарію Львівського національного університету імені Івана Франка, проведення польових маршрутно-експедиційних і геоботанічних досліджень різнотипових рослинних угруповань з метою підтвердження або виявлення ареалів поширення представників родини Розові у межах району дослідження, збір фотоматеріалів та окремих гербарних зразків.

Практична значимість отриманих результатів досліджень полягає у тому, що вони можуть бути досить успішно використані у процесі впорядкування визначника та атласу вищих судинних рослин флори Львівської області, створенні регіональних Зеленої і Червоної книг, з метою оптимізації природокористування у регіоні, спеціалістами із охорони навколишнього природного середовища, а окремі результати вже зараз впроваджено у структуру лекційного курсу «Систематика вищих Покритонасінних рослин».

На основі аналізу літературних джерел [4, 5, 7, 8, 11, 12], матеріалів фондового гербарію Львівського національного університету імені Івана Франка (акронім LW), проведених впродовж 2017–2020 рр. маршрутно-експедиційних та геоботанічних досліджень різнотипових фітоценозів на території Золочівського району Львівської області встановлено або

підтверджено зростання 96 видів родини *Rosaceae* Juss. (33,22 % загальної чисельності у складі флори України), котрі належать до 27 родів. Таким чином, родовий коефіцієнт або середня кількість видів у роді становить 3,56.

Найбільш поліморфними родами є наступні: шипшина або троянда (*Rosa* L.) – 24 види, перстач (*Potentilla* L.) – 14 видів, таволга (*Spiraea* L.) та глід (*Crataegus* L.) – по 6 видів, яблуня (*Malus* Mill.) та суниця (*Fragaria* L.) – по 5 видів, ожина (*Rubus* L.) – 4 види, гравілат (*Geum* L.), парило (*Agrimonia* L.), слива (*Prunus* L.) та черемха (*Padus* Mill.) – по 3 види. Двома видами презентовані наступні роди: горобина (*Sorbus* L.), ірга (*Amelanchier* Medik.), гадючник (*Filipendula* Mill.) та вишня (*Cerasus* L.). Доволі значна кількість родів досліджуваної флори – 12 (44,4 % загальної кількості) є монотипними, тобто включають лише один вид.

Також нами було підтверджено зростання у районі дослідження двох видів родини *Rosaceae* Juss., які занесені до «Червоної книги України. Рослинний світ (2009)» [1, 2, 9, 10], зокрема:

1) *горобина берека* – *Sorbus torminalis* (L.) Crantz. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – зникаючий. Поодинокі або групами по 3–5 дерев, що збереглися у місцях, малоприсадибних для господарської діяльності (круті схили ярів, берегів річок) зростає в околицях сіл Жуличі та Черемошня. На території району дослідження охороняється у межах комплексних пам'яток природи місцевого значення «Жулицька гора» та «Свята гора». З метою збереження чисельності виду необхідно заборонити вибіркову рубку дерев, руйнування місць їхнього зростання, вирощувати у ботанічних садах і дендропарках.

2) *шипшина Чацького* – *Rosa czackiana* Bess. Природоохоронний статус виду у районі дослідження – вразливий. Ендемік зі складного поліморфного комплексу *Rosa gallica* L. s. l. Поодинокі або популяціями площею 1–5 м² трапляється на вапнякових відслоненнях та серед чагарників в околицях села Митулин. На території Золочівського району охороняється у структурі комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Гора Вапнярка» (околиці с. Митулин). З метою збереження чисельності необхідно проводити системний моніторинг стану і динаміки розвитку наявних популяцій, заборонити порушення умов місцезростання через неконтрольоване викошування, випалювання, надмірне випасання худоби та заліснення схилів.

Окрім того, у межах Золочівського району Львівської області нами було підтверджено чи виявлено ареали поширення 6 регіонально-рідкісних видів, зокрема: глід озброєний (*Crataegus praearmata* Klok.), який зрідка поширений на кам'янистих вапнякових відслоненнях, трав'яних схилах та серед чагарників у околицях сіл Новосілка та Митулин; перстач пісковий (*Potentilla arenaria* Borkh.), котрий спорадично зростає на пісках, степових ділянках та кам'янистих вапнякових схилах у околицях сіл Новосілка, Підлисса та Ремезівці; перстач простертий (*P. humifusa* Willd. ex Schlecht.), що розсіяно трапляється на степових ділянках, сухих трав'яних схилах, кам'янистих відслоненнях, лісових галявинах, на піщаних породах в околицях сіл Трудовач, Червоне та Сасів; гадючник звичайний (*Filipendula vulgaris* Moench), який спорадично поширений на трав'яних схилах, луках та лісових галявинах у околицях сіл Ремезівці, Підлипці та Білий Камінь; шипшина еліптична (*Rosa elliptica* Tausch), котра зрідка зростає серед чагарників та на кам'янистих відслоненнях у околицях хутора Лісовий та шипшина Шмальгаузена (*R. schmalhausiana* Chrshan.), що зрідка трапляється серед заростей чагарників, на схилах горбів та ярів переважно на кам'янистих відслоненнях в околицях села Верхньобуж.

Основними факторами, котрі визначають зменшення чисельності популяцій червонокнижних і регіонально-рідкісних видів родини *Rosaceae* Juss. на території Золочівського району Львівської області вважаємо наступні [6, 9, 10]:

- вирубування мішаних широколистяних лісів та їх заміна монокультурними, вибіркове вирубування береки як цінної деревини для виготовлення музичних інструментів (*Sorbus torminalis* (L.) Crantz.);
- руйнування екоотопів внаслідок видобутку корисних копалин (вапняків, крейди, пісковиків) (*Crataegus praearmata* Klok., *Potentilla arenaria* Borkh., *Rosa elliptica* Tausch);
- розорювання й інтенсивне господарське освоєння залишкових лучно-степових та степових екоотопів (*Potentilla arenaria* Borkh., *Potentilla humifusa* Willd. ex Schlecht.);
- збирання рослин населенням як лікарської сировини (*Filipendula vulgaris* Moench);

□ руйнування екоотопів через випалювання та розорювання, надмірне випасання худоби (*Rosa czackiana* Bess., *Rosa schmalhauseni* Chrshan.).

З метою охорони, збереження, раціонального використання та відтворення раритетних видів родини Розові у районі дослідження необхідно:

□ здійснювати системний моніторинг стану і динаміки чисельності популяцій червонокнижних та регіонально-рідкісних видів флори, а у разі їх чисельного скорочення оперативно встановлювати фактори, що його спричинюють;

□ у випадку виявлення нових ареалів поширення раритетних видів флори рекомендувати створення у цих місцях об'єктів природно-заповідного фонду, а також вирощувати рідкісні види на присадибних ділянках та у ботанічних садах;

□ заборонити неконтрольовану заготівлю рідкісних видів флори з метою їх використання як лікарських чи декоративних видів, порушення екоотопів внаслідок видобутку корисних копалин, вирубування лісів, неконтрольованого випасу худоби, випалювання та господарського освоєння залишкових ділянок лучно-степової рослинності;

□ ініціювати видання регіональних Зеленої і Червоної книг, регулярно інформувати місцеве населення про стан природоохоронної роботи у засобах преси, радіо та телебачення;

□ клопотати перед постійною комісією з питань охорони навколишнього середовища, сільського господарства та земельних відносин Золочівської районної ради (голова – Цебрій Ігор Анатолійович), стосовно створення заповідних ботанічних урочищ місцевого значення у околицях села Ремезівці з метою збереження популяцій *Potentilla arenaria* Borkh. і *Filipendula vulgaris* Moench. та в околицях хутору Лісовий для збереження популяцій *Rosa elliptica* Tausch.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барна М. М. Червоні книги України. Рослинний світ (1980, 1996, 2009): таксономічні, географічні та соціологічні аспекти / [Барна М. М., Яворівський Р. Л., Герц Н. В. та ін.] // Освіта та наука на хім.-біол. ф-ті Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка (1940–2010): регіон. наук.-практ. конф. (20–21 травня 2010 р., с. Гутисько Бережанського р-ну Тернопільської обл.): матер. конф. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – С. 12–15.
2. Мосякін С. Л. Рослини України у світовому Червоному списку / С. Л. Мосякін // Укр. ботан. журн. – 1999. – № 1. – С. 79–88.
3. Нечитайло В. А. Ботаніка. Вищі рослини / В. А. Нечитайло, Л. Ф. Кучерява. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – С. 265–278.
4. Определитель высших растений Украины / [Д. Н. Доброчаева, М. И. Котов, Ю. Н. Прокудин и др.]. – Киев: Наук. думка, 1987. – С. 156–177.
5. Собко В. Г. Рід *Rosa* L. (Rosaceae) у флорі Тернопільського плато / В. Г. Собко, О. В. Ключенко, Р. Л. Яворівський // Інтродукція рослин. Міжнар. наук. журн. – К.: Наукова думка. – 2004. – № 4. – С. 10–13.
6. Собко В. Г. Інтродукція рідкісних і зникаючих рослин флори України / В. Г. Собко. – К.: Наукова думка, 1996. – 284 с.
7. Тахтаджян А. Л. Система Магнолиофитов / А. Л. Тахтаджян. – Л.: Наука, 1987. – 439 с.
8. Флора УРСР: в 12 т. / за ред. Д. К. Зерова. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – Т. 6. – С. 5–301.
9. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – С. 573–581.
10. Яворівський Р. Л. Статус природоохоронної території як визначальний фактор збереження фіторізноманіття / Р. Л. Яворівський, Г. Л. Лендєнова // Тернопільські біологічні читання – Тернопіль Bioscience – 2018: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю заснування Голицького біостанціону ТНПУ імені Володимира Гнатюка (19–21 квітня, Тернопіль). – Тернопіль: Вектор, 2018. – С. 63–65.
11. Яворівський Руслан. Видовий склад родини Rosaceae Juss. у флорі Золочівського району Львівської області / Руслан Яворівський, Анастасія Наконечна // Матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (30 квітня 2020 р.). – Конін–Ужгород–Бельсько-Бяла – Київ: Посвіт, 2019. – С. 349–351.
12. Wierdak Sz. Zapiski florystyczne z Opola / Sz. Wierdak // Ibid. – 1926. – 51. – P. 55–74.

АНАЛІЗ УСПІШНОСТІ ІНТРОДУКЦІЇ ВИДІВ РОДУ *FORSYTHIA* JUSS. В УМОВАХ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Збагачення асортименту декоративних рослин, що культивуються в Україні – важливе питання сучасної проблеми раціонального використання рослинних ресурсів, що передбачає інтродукцію та детальне вивчення перспективних рослин. Значно покращити існуючі зелені насадження та підкреслити декоративну виразність нових можна за рахунок введення до їхнього складу перспективних інтродуцентів. До числа таких належать й види роду *Forsythia* Juss. Своїми високими декоративними властивостями, можливістю широкого композиційного використання у насадженнях різного призначення та іншим господарсько цінним якостям, форзиції інколи перевершують чимало аборигенних й інтродукованих рослин. Отож, всебічні дослідження форзицій в умовах Лісостепу України з метою вивчення їхніх біологічних та екологічних особливостей, а також аналіз успішності інтродукції цих рослин у зазначеному районі вважаємо *актуальними*.

Метою роботи було встановлення біологічних та екологічних особливостей представників роду *Forsythia* в умовах Лісостепу України та аналіз перспективності їх використання у народному господарстві України.

Для досягнення мети були поставлені такі *завдання*:

- на основі літературних даних проаналізувати загальні біологічні особливості та систематичне положення досліджуваних видів роду *Forsythia*;
- провести аналіз ґрунтово-кліматичних умов зростання досліджуваних рослин;
- встановити фенологічні особливості розвитку форзицій в умовах Лісостепу України;
- виявити резистентні можливості рослин видів роду *Forsythia* до несприятливих факторів навколишнього середовища району дослідження;
- оцінити сезонну декоративність форзицій упродовж року;
- визначити перспективи та напрямки використання досліджуваних форзицій у народному господарстві України;
- розробити практичні рекомендації щодо вирощування рослин видів роду *Forsythia* в умовах Лісостепу України.

Об'єктом дослідження були біологічні та екологічні особливості кущових видів роду *Forsythia* в умовах Лісостепу України, а *предметом* – біологія рослин видів роду колекції Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України (НБС) та міського озеленення у районі досліджень.

У роботі користувалися біоекологічними, польовими, лабораторними, морфологічно-описовими та статистичними *методами досліджень*.

До останнього часу серед дослідників існували суперечливі думки щодо кількості видів у роді *Forsythia*. Так, більшість вітчизняних ботаніків вважають, що цей рід об'єднує в собі 6 видів, а саме: форзиція європейська (*F. europaea* Deg. et Bald.), форзиція Джиральда (*F. giraldiana* Lingelsh.), форзиція середня (*F. × intermedia* Zab.), форзиція яйцеподібна (*F. ovata* Nakai), форзиція поникла (*F. suspensa* (Thunb.) Vahl) та форзиція найзеленіша (*F. viridissima* Lindl.) [3]. За даними інших авторів рід *Forsythia* об'єднує 8 видів [2]. Ki-Joong Kim у своїй праці “Molecular phylogeny of *Forsythia* (*Oleaceae*) based on chloroplast DNA variation” на підставі своїх філогенетичних досліджень обґрунтовує існування 9 видів форзицій та об'єднує їх у 4 споріднені групи: 1) *F. suspensa*; 2) *F. europaea* – *F. giraldiana*; 3) *F. ovata* – *F. japonica* Makino – *F. viridissima*; 4) *F. koreana* (Rehder) Nakai – *F. manshurica* Uyeki – *F. saxatilis* (Nakai) Nakai [12].

Результати його досліджень не підтверджують гібридне походження форзиції середньої (*F. × intermedia*) від *F. suspensa* та *F. viridissima*, як це вважалось раніше, проте, існування цього виду гібридного походження автор не заперечує. У наших дослідженнях ми притримувались саме цієї класифікації, оскільки вона наразі є найбільш обґрунтованою.

На основі аналізу літературних джерел види роду *Forsythia* нами були розподілені за природним походженням, флористичними областями й за їх наявністю у колекційних насадженнях Лісостепу України [4; 5; 11; 13; 14]. Усього на територію Лісостепу України в

різні роки інтродуковано 6 видів (у т. ч. 1 вид гібридного походження форзиція середня (*F. × intermedia*)), 2 різновиди та 11 форм форзицій різного географічного походження, що складає 67 % видового та лише близько десятої частини формового складу форзицій, відомих у світі. Вони представлені з усіх районів природних місцезростань форзицій. Найбільша кількість інтродуцентів – види зі Східноазійської флористичної області (Центральнокитайська – 3 види, та Японо-Корейська провінція – 1 вид).

Інтродукційне випробування в умовах Лісостепу України за даними професора М. А. Кохна успішно пройшли 6 видів, 2 різновиди та 8 форм форзицій [6]. Проте, в Лісостепу України нами виявлено 6 видів, 2 різновиди та 11 декоративних форм форзицій. Аналіз умов Лісостепу України та досвіду інтродукції видів *Forsythia* свідчать, що даний регіон є перспективним для їхнього культивування. Згідно з інтродукційним районуванням території України Правобережний Лісостеп належить до Північно-східного інтродукційного району, Правобережного інтродукційного підрайону, де можливі інтродукція та широка культура усіх видів північних районів Середземномор'я, Кавказу, північних районів Центрального Китаю, Північно-східного Китаю, Кореї та Примор'я, північної частини Японії тощо. Більшість видів роду форзиція походить саме з Східноазійської флористичної області (Китай, Корея, Японія).

Форзиції – листопадні кущі з супротивним розташуванням листків. Пагони та гілки зазвичай голі, порожнисті або з пластинчастою серцевиною. Бруньки з кількома зовнішніми лусками, що черепицеподібно налягають одна на одну. Листки прості або трійчасті, пилчасті або цілокраї, зрідка опушені, іноді трилопатеві або трилисткові. Квітки від лимонно-жовтого до насичено-жовтого кольору, на квітконосах, зазвичай розташовані по 1–3 (6) у пазухах. Розпускаються раніше листків. Чашечка глибоко 4-роздільна; віночок (1,5) 2–4 (6) см у діаметрі, з короткою дзвоникоподібною трубкою та 4 великими продовгуватими частками; тичинок 2, з пиляками, що злегка виступають з трубки; стовпчик тоненький, довший або коротший за тичинки, з 2-лопатевою приймочкою. Плід – двогнізда коробочка, котра розкривається вздовж та містить велику кількість насіння (крилатки) [4].

Форзиції за життєвою формою є фанерофітами, а за відношенням до вологи – мезофітами.

Для рослин роду *Forsythia* характерний диз'юнктивний ареал: 1 вид (*F. japonica*) трапляється лише в Японії, 3 види – в Кореї (*F. koreana*, *F. ovata* та *F. saxatilis*), 4 види – у різних частинах Китаю (*F. suspensa*, *F. viridissima*, *F. mandschurica* та *F. giraldiana*) та 1 вид (*F. europaea*) – у північній Албанії й прилеглий частині Косово. Така диз'юнкція ареалу, очевидно, вказує на філогенетичну давність роду [1].

У процесі інтродукції дерев і кущів терміни настання їхніх фенофаз зміщуються в залежності від кліматичних особливостей нового регіону, тому встановлення відповідності фенофаз деревних інтродуцентів умовам вторинного ареалу є важливим етапом оцінки успішності їхньої інтродукції. Стаціонарні дослідження ритмів росту і розвитку рослин роду *Forsythia* були проведені на базі дендрарію відділу дендрології та паркознавства НБС упродовж 2019–2020 років.

Інтродуковані форзиції у нашому регіоні квітують з першої половини квітня до початку травня, ще до розпускання листків. У перших числах квітня починає квітнути форзиція яйцеподібга (*F. ovata*). Решта форзицій квітують починаючи з другої половини квітня. Тривалість цвітіння залежить, перш за все, від біологічних особливостей виду, віку рослини і значною мірою від температурних умов року. За різкої зміни температури під час цвітіння відбувається зменшення його тривалості на 2–3 дні. Мінімальний період цвітіння спостерігали у *F. × intermedia* (14,2 дні). Найдовше цвітуть *F. europaea* (20 днів) та *F. suspensa* (21 день).

За роки спостережень не виявлено рясного плодоношення форзицій за винятком форзиції пониклої. На форзиціях яйцеподібній та найзеленішій формувались окремі плоди без насіння або з несхожим насінням.

Згідно результатів спостережень за польовою зимостійкістю форзицій в умовах Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України, діагностовано найвищу зимостійкість рослин виду *F. ovata*. Про вищу зимостійкість форзиції яйцеподібної, порівняно з іншими форзиціями, свідчить й те, що у рослин цього виду вегетація, ріст і закінчення росту пагонів починаються та закінчуються значно раніше, ніж у інших рослин цього роду.

Рослинам форми форзиції яйцеподібної *F. ov. 'Tetragold'* та різновидності форзиції пониклої *F. sus. var. Sieboldii* також була притаманна висока зимостійкість, оцінена у 3,8 бали. Дещо нижча зимостійкість характерна для рослин форми форзиції проміжної *F. in. 'Spectabilis'* та різновидностей форзиції пониклої *F. sus. 'Variegata'* і *F. sus. var. Fortunei* – 3,6 бали. Найнижчою зимостійкістю виявилася у рослин виду *F. intermedia*, його форми *F. in. 'Densiflora'* та різновидності форзиції пониклої *F. sus. 'Decipiens'* й оцінена лише 3 балами.

Аналіз результатів спостережень засвідчив, що ріст пагонів більшості видів і форм форзицій в умовах досліджуваного регіону зтягується до пізньої осені, внаслідок чого в окремі роки вони не встигають здерев'яніти повністю до настання зимового періоду року, хоча й закладають верхівкову бруньку. Та частина пагонів, що не встигла здерев'яніти взимку, підмерзає. Проте, пошкодження становлять не більше чверті загальної довжини пагона і зазвичай ріст на весні починається з верхівкової бруньки. Такі пошкодження спостерігали на *F. suspensa*, *F. viridissima* та інколи на рослинах інших видів за винятком форзиції яйцеподібної (*F. ovata*). За результатами попередніх досліджень помічено, що в особливо сувору зиму 2005–2006 р., коли температура повітря опускалася нижче позначки – 35°C, квітнула лише форзиція яйцеподібна, а у рослин решти видів і форм квітнули лише ті гілки, які були вкриті снігом, проте, навесні вони почали інтенсивно відростати (що, безумовно, вказує на вищу зимостійкість вегетативних бруньок порівняно з генеративними).

За нашими спостереженнями, коли форзиція найзеленіша на окремих пагонах упродовж осені частково не встигала скинути листки, вони залишалися зеленими й висіли на кущах до другої половини грудня. Подібне явище спостерігали й на формі форзиції пониклої *F. sus. 'Decipiens'*. Згідно досліджень К. А. Сергєєвої, накопичені органічні речовини у листках деревних рослин до початку листопаду поступово переходять до зимуючих органів [10]. Дослідниця зазначає, що вчасний листопад не лише забезпечує зимуючі надземні органи різними метаболітами, а ще й створює умови для синтезу високомолекулярних органічних сполук, обмежуючи доступ кисню до тканин. Тому відсутність листопаду сприяє зниженню зимостійкості деревних рослин, оскільки таке явище свідчить про незавершеність процесів вегетації та фізіологічну непідготованість рослин до зимового періоду. Помічено, що за відсутності листопаду, в окремі роки рослини *F. viridissima* та *F. sus. 'Decipiens'* зимують фізіологічно непідготовленими, проте суттєвих пошкоджень, які б могли бути пов'язані з низькою зимостійкістю, навесні впродовж багаторічного періоду спостережень за цими рослинами зафіксовано не було.

Л. І. Сергєєв зі співавторами вказують на те, що серед інших засобів, за допомогою яких рослини пристосовуються до негативних кліматичних умов зимового періоду, необхідно зазначити й здатність відновлювати втрачені частини [9]. Д. Ф. Проценко вважає, що за певних умов до стійких можна віднести не лише сорти рослин, котрі не ушкоджуються, а й ті, що після ушкоджень відновлюються. Також автор зазначає, що регенерація інтенсивніша у морозостійкіших сортів та порід [8].

Таким чином, враховуючи те, що навіть після сильних морозів форзиції відновлюють свій ріст, ці рослини є достатньо зимостійкими для успішного вирощування в умовах Лісостепу України. Окрім того, пошкоджені рослини більшості форзицій активно регенерують пагонову систему, проте не завжди квітують, тому можемо констатувати, що вегетативні бруньки у них зимостійкіші за генеративні.

Підводячи підсумки з вивчення зимостійкості форзицій на підставі багаторічних спостережень за станом перезимівлі цих рослин, можемо констатувати, що всі вони є цілком зимостійкими в умовах Лісостепу України, й виділити *F. ovata*, як найзимостійкішу із них.

Для комплексної оцінки успішності інтродукції форзицій в умовах Лісостепу України нами були застосовані методи інтегральної числової оцінки життєздатності та перспективності інтродукції деревних та кущових рослин на основі візуальних спостережень за П. І. Лапіним, С. В. Сідневою [7] та оцінка успішності інтродукції за М. А. Кохном [6].

Дослідження перспективності інтродукції показали, що досліджувані види належать до груп перспективних (100 %) для впровадження у культуру. Для них характерний регулярний приріст пагонів, вони мають добру зимостійкість: пошкоджень морозами немає або зрідка в суворі зими обмерзає не більше 50 % річного приросту. *F. sus. var. sieboldii* в умовах Лісостепу утворюють схоже насіння, решта видів та форм не плодоносять, але добре розмножуються

вегетативно. Отже, показники життєздатності досліджуваних рослин свідчать про їхній високий біологічний потенціал адаптивних реакцій і перспективність інтродукції цих рослин в умовах району досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аврорин Н. А. Переселение растений на Полярный Север. Эколого-географический анализ / Н. А. Аврорин. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1956. – 286 с.
2. Головкин Б. Н. История интродукции растений в ботанических садах / Б. Н. Головкин. – М. : Из-во Моск. ун-та, 1981. – 114 с.
3. Гурский А. В. Основные итоги интродукции древесных растений в СССР / А. В. Гурский. – М. – Л. : Из-во АН СССР, 1957. – 302 с.
4. Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. Ч. 2 : довідник / За ред. М. А. Кохно та Н. М. Трофименко. – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – 716 с.
5. Деревья и кустарники. Покрытосеменные : справочник / Под ред. Н. А. Кохно. – К. : Наук. думка, 1974. – 590 с.
6. Кохно Н. А. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине / Н. А. Кохно, А. М. Курдюк. – К. : Наук. думка, 1994. – 186 с.
7. Лапин П. И. Оценка перспективности интродукции древесных растений по данным визуальных наблюдений / П. И. Лапин, С. В. Сиднева // Опыт интродукции древесных растений. – М. : Изд. Главн. ботан. сада АН СРСР, 1973. – С. 7–67.
8. Проценко Д. П. Анатомія рослин : підруч. для ун-тів / Д. П. Проценко, О. В. Брайон. – К. : Вища школа, 1981. – 280 с.
9. Сергеев Л. И. Морфо-физиологическая периодичность и зимостойкость древесных растений / Л. И. Сергеев, К. А. Сергеева, В. К. Мельников. – Уфа : Изд-во Башкирского филиала АН СССР, 1961. – 223 с.
10. Сергеева К. А. Физиологические и биохимические основы зимостойкости древесных растений / К. А. Сергеева. – М. : Наука, 1971. – 174 с.
11. Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов / А. Л. Тахтаджян. – Л. : Наука, 1987. – 439 с.
12. Ki-Joong Kim. Molecular phylogeny of Forsythia (Oleaceae) based on chloroplast DNA variation / Kim Ki-Joong // Plant Systematics and Evolution. – 1999. – Vol. 218. – P. 113–123.
13. Krussmann G. Handbuch der Laubgehölze. Bd. 2 / G. Krussmann. – Berlin – Hamburg : Parey, 1977. – 486 s.
14. Rehder A. Manual of cultivated trees and shrubs hardy in North America / A. Rehder. – New York : The Macmillan Company, 1949. – 996 p.

*Санікович Ілона, Буряк Галина
Науковий керівник – проф. Грубінко Василь*

**СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІТОПЛАНКТОНУ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА**

Більшість великих та середніх річок України у другій половині минулого століття зазнали гідробудівництва, насамперед, зарегулювання стоку, що викликало поряд зі змінами гідрологічного режиму структурно-функціональних характеристик біоти [1, 5]. Процеси, які протікають при формуванні рівнинних водосховищ, супроводжуються поступовою зміною планктонних угруповань (алогенною сукцесією), викликаною докорінною перебудовою гідролого-гідрохімічних умов у нових водоймах [3]. Таксономічний склад угруповань, що формуються при цьому як компонент структурної організації останніх, закономірно змінюється в ході сукцесії, відображаючи перехід від реофільних умов до лімнічних.

Сукцесія фітопланктону є біологічним механізмом, який обумовлює його різноманіття від незарегульованої річки, в процесі її зарегулювання, та на сучасному етапі [2, 4].

Упродовж 2008–2019 рр. фітопланктон дослідженого водосховища був представлений 97 видами (109 внутрішньовидовими таксонами) (табл. 1).

У флористичному відношенні найбагатшими відділами у різні роки досліджень були зелені та діатомові водорості.

Кількість видів та внутрішньовидових таксонів водоростей планктону Тернопільського водосховища

Відділи	Період дослідження
	2008–2019 рр.
Cyanoprokaryota	<u>13 (13)</u> 11,9
Euglenophyta	<u>13 (17)</u> 11,9
Chrysophyta	<u>7 (8)</u> 6,4
Xanthophyta	<u>0 (0)</u> 0,0
Bacillariophyta	<u>29 (30)</u> 26,7
Dinophyta	<u>5 (5)</u> 4,6
Cryptophyta	<u>2 (2)</u> 1,8
Chlorophyta	<u>40 (40)</u> 36,7
Всього	<u>109 (115)</u> 100,0

Примітка. Над рискою – кількість видових таксонів в абсолютному вираженні, під рискою – те ж у %.

Оцінка багаторічної динаміки таксономічного складу фітопланктону Тернопільського водосховища на рівні класів засвідчила переважання Chlorophyceae, Bacillariophyceae, Nostogoniophyceae, Trebouxiophyceae, Euglenophyceae. Ядро альгофлори водосховища в різні роки досліджень формували 7 родин: Scenedesmaceae, Bacillariaceae, Euglenaceae, Oscillatoriaceae, Oocystaceae, Naviculaceae. У структурі фітопланктону Тернопільського водосховища найвище відносне значення таксонів внутрішньовидового рангу властиве евгленовим водоростям.

Ранжування видів водоростей за класами частоти трапляння також показало, що у Тернопільському водосховищі останні 10 років переважали види (80%), які зустрічалися «зрідка» (до 4% проб) і «нечасто» – (у 5–20% проб). Значно меншу частку мали види, які зустрічалися «часто» – 12% (у 21–50% проб), «досить часто» – 8% (у 51–80% проб), а тих, що відносяться до класу «дуже часто» (понад 80% проб), взагалі не знайдено.

Упродовж усіх років досліджень спостерігали переважання планктонних та планктонно-бентосних форм (33,3% та 49,0%). Відмічаємо зниження у часі частки бентосних (із 15,9% до 9,8%) форм [4].

Види-індикатори текучості вод та їх насичення киснем ранжували на повільнотекучі (їх частка у 2009–2019 рр. – 32,3%) та стоячі (відповідно – 71,0% та 67,7%).

Серед індикаторів солоності вод в усі роки досліджень переважали індиференти (75,8%), олігогалоби-галофіли були представлені значно меншою мірою (14,5%), незначною була частка олігогалобів-галофобів (3,2%).

Серед виявлених індикаторів *pH* води переважали індиференти (50,0%), досить помітною була частка алкаліфілів (50,0%). Щодо температурної приуроченості, то у різні роки досліджень переважали індикатори помірного температурного режиму та евритерми (44,4%). Відмічаємо зростання у часі частки теплолюбних (із 8,3% до 11,2%) та зникнення холодолюбних форм (16,7%), що, ймовірно, є відгуком планктонних водоростей на зміни клімату.

Ранжування видів водоростей за групами індикаторів за Ватанабе свідчить про переважання протягом усіх років досліджень еврисапробів (65%). Частка сапрофілів була незначною (15%). За досліджуваний період у планктоні водосховища незначно зросла частка

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

сапроксенів (із 20% до 24%), що свідчить незначне покращення якості вод у часі й узгоджується з даними сапробіологічного аналізу.

Таблиця 2

Домінантний комплекс фітопланктону Тернопільського водосховища у 2019 р.

Види	
Cyanoprokaryota	
<i>Gomphosphaeria aponina</i>	–
<i>Oscillatoria amphibia</i>	++
<i>Oscillatoria planctonica</i>	+
<i>Anabaena flos-aquae</i>	+
<i>Anabaena scheremetieviae</i>	+
<i>Anabaena hassalii</i>	+
<i>Aphanizomenon flos-aquae</i>	++
Euglenophyta	
<i>Euglena clara</i>	+
<i>Euglena spathirhyncha</i>	+
<i>Phacus splendens</i>	+
<i>Trachelomonas volvocina</i>	–
<i>Trachelomonas planctonica</i>	++
Bacillariophyta	
<i>Stephanodis cushantzschii</i>	+
<i>Cyclotellamene ghiniana</i>	+
<i>Aulacoseira granulata</i>	–
<i>Syne draulna</i>	–
<i>Syned raacus</i>	+
<i>Planothidium lanceolatum</i>	–
<i><u>Hippodonta hungarica</u></i>	–
<i>Navicula vulpina</i>	–
<i>Nitzschia sublinearis</i>	–
<i>Nitzschia heufferiana</i>	+
<i>Nitzschia vermicularis</i>	+
Dinophyta	
<i>Glenodinium foliaceum</i>	+
<i>Peridinium ciculiferum</i>	–
<i>Peridinium cinctum</i>	++
<i>Peridinium bonatum</i>	+
Chlorophyta	
<i>Chlamydomonas globosa</i>	–
<i>Chlamydomonas oblonga</i>	+
<i>Phacotus coccifer</i>	–
<i>Coelastrum microporum</i>	+

Кількісний розвиток фітопланктону водосховища у різні роки досліджень також відрізнявся. Так, середні значення чисельності фітопланктону у водосховищі сягали: у 2008–2019 рр. – 7,787±0,22 млн. кл./дм³ відповідно. Варто зазначити, що спільною рисою дослідження була визначальна роль синьозелених водоростей у формуванні загальної чисельності

(відповідно 83,7%). Субдомінантами були: весною-літом – евгленові (11,5–14,0%), діатомові (8,5–10,1%), зелені (7,8–8,4%); восени – діатомові (12,2%), евгленові (10,2%) та зелені (7,7%).

За досліджуваній період показники біомаси фітопланктону Тернопільського водосховища практично не змінилися. Зокрема, середня біомаса впродовж становила у 2008–2019 рр. – $3,800 \pm 0,50$ мг/дм³. Провідними відділами у формуванні біомаси протягом усього періоду досліджень були Cyanoprokaryota, Chlorophyta і Bacillariophyta.

Показники біомаси планктонних водоростей водосховища характеризують його трофічний статус як евтрофний.

У формуванні біомаси фітопланктону у 2008–2019 рр. спостерігали переважання протягом усіх сезонів водоростей із відділу Cyanoprokaryota (72,8–88,1%). Субдомінантами були зелені (2,0–7,7%), діатомові (1,2–6,0%) та евгленові (1,6–5,3%).

У 2019 р. домінуючий комплекс водосховища нараховував 22 види. До його складу входило 7 видів діатомових, 6 – синьозелених, 4 – евгленових, 3 представника дінофітових і 2 – зелених водоростей. У всі сезони у домінуючому комплексі були відмічені *Aphanizomenon flos-aquae* і *Peridinium cinctum* (табл. 2).

Примітка. "++" – види, що належали до рангу домінуючих у всі сезони.

Розрахунок індексу сапробності *S* за біомасою фітопланктону показав, що впродовж 2008–2019 рр. він змінювався в межах II та III класу якості води (1,50–2,39). Середнє значення його склало $2,11 \pm 0,06$.

Щодо сезонної динаміки індексу Шеннона, то впродовж вегетаційних сезонів спостерігали переважання олігодомінантної структури фітопланктону (значення H_B сягали навесні 1,53 біт./мг, влітку – 1,84 біт./мг і восени – 1,34 біт./мг відповідно).

Отже, переважання олігодомінантної структури водоростевих угруповань у водосховищах свідчить про специфіку створених у процесі регулювання водойм. Абіотичними параметрами, які впливають на інформаційне різноманіття фітопланктону, є вміст фосфору фосфатів, кольоровість і *pH*.

За показниками біомаси фітопланктону та індексом сапробності водосховища можна віднести до II–III класу якості вод.

Серед основних закономірностей часової динаміки фітопланктону малих водосховищ із різним рівнем трофності необхідно відзначити такі:

1. За період із 2008 по 2019 рр. практично не змінилася відносна частка та абсолютне число видів Cyanoprokaryota зменшилася їх роль в евтрофному водосховищі. Відмічено зростання видового багатства зелених, евгленових і золотистих водоростей.

2. У водосховищі незначно зросли родові коефіцієнти і насиченість видів внутрішньовидовими таксонами, тоді як для великих водоймищ, наприклад, Дніпра, властива виражена тенденція до спрощення таксономічної структури фітопланктону з їх віком. Це свідчить про значну інтенсивність адаптаційних процесів водоростевих угруповань малих водосховищ.

3. Відмічаємо зростання у часі частки теплолюбних та зменшення холодолілюбних форм, що, ймовірно, є відгуком планктонних водоростей на зміни клімату. За період із 2008 р. по 2019 р. середня температура води зросла майже на 1 °С.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авакян А. Б., Салтанкин В. П., Шарапов В. А. Водохранилища. Москва : Мысль, 1987. 325 с.
2. Догадіна Т. В. Характеристика альгофлори різних ділянок р. Тетерева. *Укр. ботан. журн.* 1975. 32, № 1. С. 19–23.
3. Одум Ю. Экология. Москва : Мир, 1986. Т. 1. 328 с.
4. Охапкин А. Г. Сукцессия фитопланктона при евтрофировании и зарегулировании стока речных экосистем. *Ботан. журн.* 2002. № 4. С. 84–94.
5. Углибление Тернопольского озера. Рабочий проект, Т.І, Тернополь 1989. – Фонди ВАТ «Тернопільводопроєкт».

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ У ШКОЛЯРІВ 11-12 РОКІВ М. ТЕРНОПОЛЯ

Фізичний розвиток дитини є основним шаблоном в адаптації організму до умов середовища існування, ідентифікатором способу життєдіяльності і вказує на відповідність гігієнічних норм навчання до особливостей розвитку школяра. На фізичний розвиток впливає чимало чинників екзогенного та ендогенного характеру [7]. Наприклад, до чинників екзогенної дії відносяться природно-кліматичні, еколого-гігієнічні та соціально-економічні, і зміни їх оптимального впливу призводять до змін розвитку всього організму. Також важливими критеріями формування цілісного здорового організму є належний ембріональний розвиток, здоров'я у перші роки життя, умови праці батьків, стиль харчування та активний спосіб життя [1, 5].

Важливий етап у формуванні фізичного розвитку припадає на пубертатний період, коли організм зазнає основних змін дозрівання. За останніми даними досліджень встановлено, що активні процеси розвитку починаються вже у 11-12 років, що відповідає середині першої фази пубертатного періоду. Однією із складових статевого дозрівання є вироблення гормонів, які регулюють процеси перебігу формування розвитку організму, збільшення маси і розмірів тіла, а також порушення в організмі викликані рядом характерних чинників [2, 3].

Метою дослідження було вивчення антропометричних показників школярів 11-12 років, визначення фізичної працездатності та рівня фізичного розвитку.

Завдання дослідження:

Визначити антропометричні показники, рівень фізичної працездатності та індекс маси тіла школярів 11-12 років.

Визначити рівень фізичного розвитку окремо хлопців та дівчат.

Порівняти дані медичних досліджень із даними особистих досліджень на базі школи.

В ході досліджень було задіяно 130 учнів (63 дівчини і 67 хлопців) у віковій категорії 11-12 років Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №23, які виконували всі запропоновані завдання для визначення їх рівня фізичного розвитку.

Для виконання поставлених завдань було використано методи оцінки фізичного здоров'я, які широко застосовуються на практиці та допомагають отримати об'єктивну картину фізичного розвитку школярів у визначеній віковій категорії [3, 5, 6].

В основі оцінки рівня фізичного розвитку має місце визначення індексу маси тіла, індексу Руф'є, вивчення встановлених медичних діагнозів та порівняння отриманих даних. Всі дослідження проводилися на базі школи.

Для визначення відповідності зросту і маси школяра, використали формулу знаходження індексу маси тіла (ІМТ):

$$ІМТ = m/h^2, \text{ де}$$

m – маса тіла (кг);

h – зріст (м).

Використовуючи даний метод, що базується на вимірах маси тіла та росту, встановлено, що у 51% школярів індекс маси тіла є нормальний, у 46% – дефіцит ваги, у 2% – надмірна вага і 1% школярів – ожиріння II ступеню (табл. 1). У хлопців показники дефіциту маси тіла та норми знаходяться в однакових кількостях, а у дівчат кількісно переважають нормальні показники індексу маси тіла. Надмірна вага зустрічається лише 2 хлопчиків і 1 дівчинки, ожиріння II ступеню – у хлопця із вагою 95 кг у віці 11 років.

Таблиця 1.

Індекс маси тіла (ІМТ) школярів 11-12 років

ІМТ	Кількість школярів	
	Хлопці	Дівчата
<18,5	32	29
18,5-24,9	32	33
25,0-29,9	2	1

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

30,0-34,9	-	-
35,0-39,9	1	-

Проводилося визначення індексу Руф'є в школі і зіставлялося з медичними обстеженнями, щоб встановити різницю отриманих результатів. Виявилось, що більшість встановлених проб медичними працівниками відрізнялося від справжньої оцінки їх стану серцево-судинної системи. За медичними даними у 12% учнів спостерігається задовільний рівень і у 88% – добрий рівень стану серцево-судинної системи. За даними особистих вимірів та обрахунків можна виокремити такі показники індексу Руф'є у школярів (рис. 1):

- погано – 1%;
- слабо – 5%;
- задовільно – 25%;
- добре – 69%.

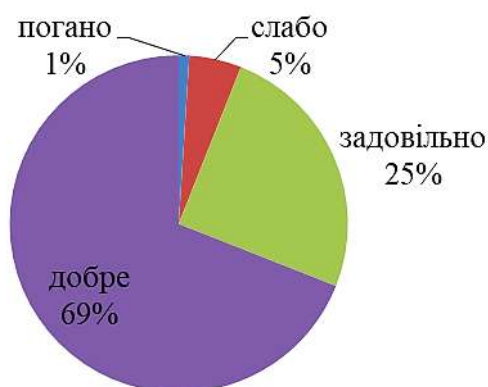

Рис. 1. Відношення показників індексу Руф'є до кількості школярів.

Така зміна прямо залежить від рівня фізичного розвитку школяра і встановленого діагнозу. Для прикладу, у дитини з індексом маси тіла 37 визначено індекс Руф'є за особистими дослідженнями 18,8, а за медичними – 7,2. У школяра з атріосептальним дефектом за медичними даними вказано 8,8, згідно пробі Руф'є, а за проведеним дослідженням – 17,2.

Кількісні показники рівня фізичної працездатності вказують на те, що у хлопчиків і дівчаток індекс Руф'є досягає позначки «добре» та «задовільно» у майже 100% обсязі. Із 63 досліджуваних дівчат лише у 6 виявлено слабкий рівень фізичної підготовки. А із 67 хлопців у 2 зустрічається слабкий рівень і у 1 школяра – поганий (рис. 2).

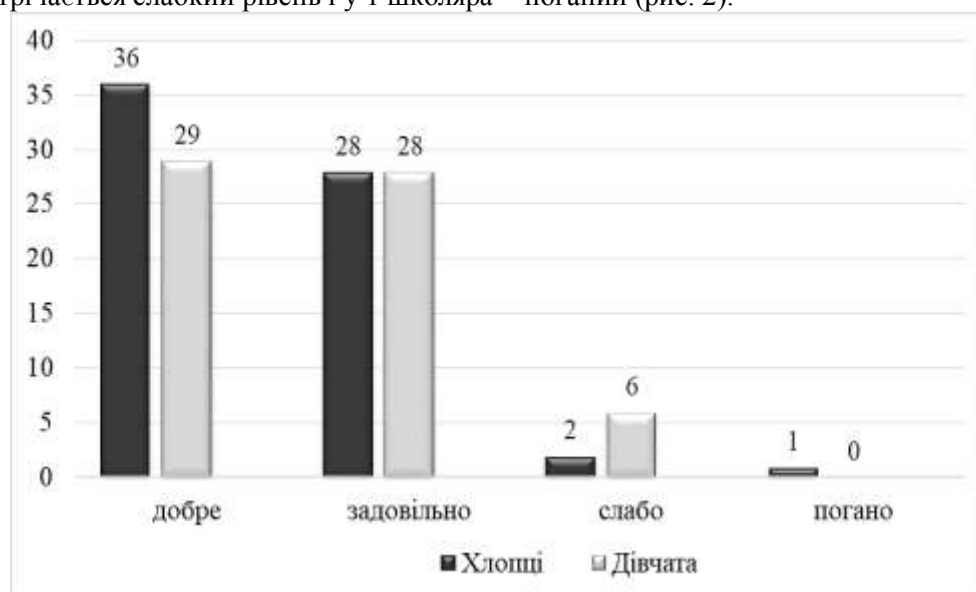

Рис. 2. Кількісні показники індексу Руф'є школярів 11-12 років.

За результатами досліджень можна зробити висновки, що у багатьох школярів спостерігаються порушення рівня фізичного розвитку, які супроводжуються у легких випадках порушенням постави, погіршенням зору, гіподинамією, ожирінням, а у складніших – астма, порушення роботи серцево-судинної системи, невралгії, діабет [4]. Через неправильне визначення індексу Руф'є більше 20% школярів, в яких індекс Руф'є вище норми, віднесено до основної групи з фізичної культури, а не до підготовчої чи спеціальної. В результаті у школярів може відбуватися перенапруження, яке супроводжується порушенням функції органів і систем організму в наслідок дії неадекватних навантажень [8]. Своєчасне встановлення невідповідностей між результатами медичних досліджень серцево-судинної системи і реальними показниками, допоможе уникнути перенавантаження організму. Оцінка рівня фізичного розвитку дітей допоможе знайти кращий підхід до умов навчання, враховуючи особливості стану здоров'я та психоемоційного стану, який викликаний через ряд порушень в організмі школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ажиппо О. Ю., Мамешина М. А., Масляк І. П. Оцінка фізичного здоров'я школярів середніх класів. XVI Міжнародна науково-практична конференція «Фізична культура, спорт та здоров'я: стан і перспективи в умовах сучасного українського державотворення в контексті 25-річчя Незалежності України». Харків: ХДАФК, 2016. С. 3-6.
2. Ареф'єв В. Г. Здоров'я підлітків і рухова активність. Дніпропетровськ. Спортивний вісник Придніпров'я №2: науково-практичний журнал, 2001. С. 3-23.
3. Баранов А. А., Кучма Р. В., Сухарева Л. М. Оценка состояния здоровья детей. Руководство для врачей. Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2008. С. 432.
4. Боднар І. Р. Інтегративне фізичне виховання школярів різних медичних груп: монографія. Львів: ЛДУФК, 2014. 316 с.
5. Іванько О. Г., Кизима Н. В., Пацера М. В. Фізичний розвиток дитини: навч. посібник для студентів 3 курсу мед. факультету. Запоріжжя : ЗДМУ, 2013. С. 65.
6. Круцевич Т. Ю. Концепція удосконалення програм з фізичної культури в загальноосвітній школі. Фізичне виховання в школі: Науково-методичний журнал № 2. 2012. С. 9-11.
7. Круцевич Т. Ю. Теорія та методика фізичного виховання. Київ: Олімпійська література, 2008. Т. 2. С. 368.
8. Цибенко В. О. Фізіологія серцево-судинної системи. Київ: Фітосоціоцентр, 2002. С. 175.

*Повх Оксана
Науковий керівник – доц. Боднар Оксана*

ОЦІНКА ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РІЗНОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА РІЗНИХ УМОВ НАВЧАННЯ

Фізичний розвиток дітей і підлітків – безперервний процес. Кожний етап вікового розвитку характеризується комплексом морфо-функціональних властивостей організму та обумовленим цими властивостями запасом фізичних можливостей [1].

Під фізичним розвитком розуміють сукупність морфологічних і функціональних ознак організму, тому від його рівня залежить стійкість організму до несприятливих впливів середовища, опірність хворобам та адаптаційний потенціал. Таким чином, фізичний розвиток і здоров'я дитини взаємопов'язані і впливають один на одного [1, 4].

Актуальним залишається питання вивчення та аналіз загального фізичного розвитку школярів різних вікових категорій та запровадження системи загальнодержавних заходів, спрямованих на підтримання і зміцнення здоров'я дітей.

Метою дослідження було вивчення морфо-функціональних особливостей організму дітей шкільного віку. Для виконання поставлених завдань необхідно було:

- провести антропометричні (виміряти вагу і ріст) виміри дітей різних вікових груп;
- встановити фізіометричні (артеріальний тиск і частоту серцевих скорочень) показники за різного функціонального стану організму;
- проаналізувати отримані результати та оцінити рівень фізичного розвитку обраних груп школярів.

Дослідження проводилися на базі Клинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Хмельницької області впродовж жовтня-листопада 2019 та вересня 2020 року. Участь у вимірах

взяли 30 дітей у віці від 8 до 16 років, як восени 2019, так і 2020 року. Учні були розділені на групи з урахуванням віку і статеві приналежності, що дозволило оцінити кожен окремий індекс для кожного віку й статі. Також надана загальна оцінка рівня фізичного здоров'я дітей різного шкільного віку на основі соматометричних та фізіометричних індексів.

Антропометричне дослідження проводилося за загальноприйнятою схемою вимірювання вагових та ростових параметрів тіла дітей [5, 8]. Маса тіла визначалась на вагах з точністю до 100 грам.

Кількісна оцінка фізичного здоров'я проводилась за методикою С. В. Хрущева, що складається з трьох індексів, які включають параметри фізичного здоров'я: вагово-ростовий індекс Кетле, індекс Руф'є та індекс Робінсона [5, 6, 7].

Індекс Кетле (ІМТ): $IMT(kg/m^2) = [m(kg)] / [L(kg/m^2)]$, де m – маса тіла; L – довжина тіла [3, 5].

Індекс Робінсона або індекс подвійного добутку характеризує систолічну роботу серця і розраховується за формулою:

$$IPD = \frac{ЧСС \cdot AT_{сист.}}{100}, \text{ де } ЧСС - \text{частота серцевих скорочень у стані спокою,}$$

$AD_{сист}$ – систолічний (максимальний) артеріальний тиск [5, 6].

Індекс Руф'є (для школярів проводиться щорічно згідно з Наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 р., № 518/674). У стані спокою, у положенні сидячи, в обстежуваного підраховують пульс кожні 15 с, доки не буде отримано 2 – 3 однакові цифри. Далі пропонується виконати навантаження – 20 присідань з витягнутими вперед руками впродовж 45 с. Під час виконання проби необхідно стежити за збереженням стандартних умов виконання навантаження, за зовнішніми ознаками втоми. Після закінчення присідань обстежений сідає, і проводиться підрахунок пульсу за перші 15 с та останні 15 с першої хвилини відновлення. Оцінювання функціональних можливостей серцево-судинної системи проводять за допомогою індексу Руф'є (ІР), який розраховують за формулою:

$$IP = \frac{4 \cdot P_1 + P_2 + P_3 - 200}{10}, \text{ де } P_1 - \text{частота серцевих скорочень за } 15 \text{ с у стані}$$

спокою, P_2 – частота серцевих скорочень за перші 15 с першої хвилини відновлення, P_3 – частота серцевих скорочень за останні 15 с першої хвилини відновлення. Рівні функціонального резерву серця визначаються з урахуванням п'яти градацій: менше 3 – високий рівень; 4 – 6 – вище середнього (добрий); 7 – 9 – середній; 10 – 14 – нижче середнього (задовільний); більше 15 – низький [2].

Результати досліджень та їх обговорення.

В процесі дослідження особливостей фізичного розвитку школярів 8-16 років отримані основні антропометричні дані, які використані для подальшого аналізу (табл. 1).

Середня величина зросту у хлопчиків 8-9-річного віку у 2019 році дорівнювала 133,4 см, 11-річного – 144,25 см, 14-15-річного – 162,9 см. У дівчат у 8-9 років – 127,4 см, у 11 років – 142,5 см, у 14-15 років – 162,5 см. Через рік, у 2020 році, у тих же хлопців середня величина зросту у 9-10-річного віку дорівнювала 140 см, 12-річного – 147,25 см, 15-16-річного – 170 см. У дівчат також спостерігали збільшення росту: у 9-10 років 134,2 см, у 12 років – 145,75 см, у 15-16 років – 165,3 см.

Вага тіла та величини її дуже варіабельні, але разом з іншими ознаками є важливим критерієм фізичного розвитку [1, 8]. У дівчат спостерігається також постійне збільшення ваги тіла. Так, вага тіла дівчат в 8-9 років за середньоарифметичними показниками дорівнювала 25,3 кг, а за рік спостерігали її збільшення до 29 кг, у віці 11 років – 31,25 кг, через рік – 34 кг, у віковій категорії 14-15 років вага за середньоарифметичними показниками дорівнювала – 53,6, а за рік збільшилася до 57 кг. У хлопців 8-9 років вага дорівнювала 28, через рік 33,8 кг, 11 років – 32,25 кг, за рік часу збільшилася на 3,5 кг, у віковій категорії 14-15 років вага за середньоарифметичними показниками дорівнювала – 52,7, через рік збільшилася до 58,8 кг.

Таблиця 1.

Основні антропометричні дані учнів різних вікових груп.

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

2019 рік				2020 рік			
вік		хлопці	дівчатка	вік		хлопці	дівчата
8-9 років	ріст, см	133,4 ± 5,1	127,4 ± 9,6	9-10 років	ріст, см	140,2 ± 9,8	134,2 ± 8,4
	вага, кг	28,1 ± 1,9	25,3 ± 2,5		вага, кг	33,8 ± 2,7	29,0 ± 3,1
10-11 років	ріст, см	144,3 ± 11,5	142,5 ± 12,1	11-12 років	ріст, см	147,25 ± 11,2	145,75 ± 10,8
	вага, кг	32,5 ± 2,9	31,25 ± 3,1		вага, кг	35,75 ± 3,4	34,05 ± 5,3
14 - 15 років	ріст, см	162,9 ± 12,7	162,5 ± 9,8	15 - 16 років	ріст, см	170,4 ± 5,6	165,3 ± 4,2
	вага, кг	52,7 ± 4,2	53,6 ± 4,5		вага, кг	58,8 ± 6,8	57,2 ± 5,1

При аналізі індексу Кетле, який використовується для визначення індексу маси тіла або гармонійності фізичного розвитку [3, 5], ми отримали дані, які узагальнені у табл. 2.

Зазначимо, що для хлопчиків 8-9 років, як у 2019 році, так і у 2020 р вже у віці 9-10 років, у 20 % випадків виявлений дефіцит маси тіла, для решти 80% – індекс маси тіла відповідав нормативним значенням.

Дівчатка молодшого шкільного віку, як у 2019 році, так і у 2020 році, усі 100% мають гармонійну тілобудову, тобто значення індексу маси тіла перебувало в межах фізіологічної норми. Хлопці і дівчата віком 11-12 років теж 100% характеризувалися нормовідповідними показниками ваги. Також 100 % хлопчиків 14-15 років у 2019 р. мали гармонійну тілобудову, проте у них через рік, вже у 15-16 років, у 16 % випадків спостерігали надлишок маси тіла, у решти 84% хлопців – гармонійна тілобудова. Водночас, у 14-15-річних дівчат у 16% виявлений дефіцит маси тіла, однак через рік, у 15-16 років, у них 100% індекс маси тіла відповідав нормі.

Таблиця 2.

Відсоткове співвідношення індексу маси тіла у різних вікових груп школярів

Результат	Хл. 8-9 р.	Хл. 9-10 р.	Дів. 8-9 р.	Дів. 9-10 р.	Хл. 11 р.	Хл. 12 р.	Дів. 11 р.	Дів. 12 р.	Хл. 14-15 р.	Хл. 15-16 р.	Дів. 14-15 р.	Дів. 15-16 р.
Недостатня вага	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16%	-
Норма	80 %	80 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	84 %	84%	100 %
Надлишок ваги	20 %	20 %	-	-	-	-	-	-	-	16 %	-	-
Ожиріння	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Загалом, при оцінці індексу Робінсона, який опосередковано характеризує аеробні можливості організму людини [4, 6], було визначено, що серед усіх учнів нашої вибірки у 2019 році високий рівень виявлено у 13,3 % учнів, найбільша кількість школярів – 40 % мають вище

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

середнього рівень, 33,3% – відповідають середньому рівню, 13,3 % школярів мають рівень нижче середнього (табл. 3).

У 2020 році високий рівень виявлено лише у 6,6 % школярів, 26,6 % школярів мають вище середнього рівень, найбільша кількість школярів – 40 % – відповідають середньому рівню, 23,3 % школярів мають рівень нижче середнього, у 3,3 % школярів показники були на низькому рівні

При цьому за цим параметром визначено, що високий рівень за оцінкою індексу Робінсона за рік зменшився на 6,7%. Зазначимо також, що у 2019 році найбільша кількість значень показника припадає на рівень вище середнього, а через рік – найбільша кількість значень індексу у середнього рівня. Крім цього, серед 15-16-річних хлопців індекс Робінсона спостерігався нижче середнього рівня, що може свідчити про порушення регуляції серцево-судинної системи на низьку фізичну активність [6, 7] (табл. 3).

Таблиця 3.

Оцінка індексу Робінсона в учнів молодшого, середнього і старшого шкільного віку

Рівні	кількість учнів, які мають відповідні значення індексу											
	Хл. 8-9 р.	Хл. 9-10 р.	Дів. 8-9 р.	Дів. 9-10 р.	Хл. 11 р.	Хл. 12 р.	Дів. 11 р.	Дів. 12 р.	Хл. 14-15 р.	Хл. 15-16 р.	Дів. 14-15 р.	Дів. 15-16 р.
Відмінний	-	-	3	1	-	-	1	-	-	1	-	-
Хороший	4	2	2	4	1	-	1	2	-	3	1	1
Середній	1	3	-	-	3	4	2	2	2	1	2	2
Низький	-	-	-	-	-	-	1	1	2	3	1	3
Дуже низький	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-

На думку окремих дослідників, існує необхідність модифікації запропонованої шкали оцінювання з урахуванням віку дітей та підлітків та особливостей функціонування їхньої серцево-судинної системи (табл. 4). Проба Руф'є дає можливість оцінити не тільки фізичну працездатність, стан тренуваності організму та функціональний резерв серця, але і надає важливу інформацію про перебіг пристосувальних процесів при адаптації до фізичного навантаження [2, 6].

Таблиця 4.

Відсоткове співвідношення значення проби Руф'є у дітей різного шкільного віку.

Значення показника проби	Хл. 8-9 р.	Хл. 9-10 р.	Дів. 8-9 р.	Дів. 9-10 р.	Хл. 11 р.	Хл. 12 р.	Дів. 11 р.	Дів. 12 р.	Хл. 14-15 р.	Хл. 15-16 р.	Дів. 14-15 р.	Дів. 15-16 р.
Поганий	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слабкий	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Задовільний	-	-	-	-	-	25%	50%	50%	66,6%	100%	83,4%	100%
Добрий	0%	80%	-	80%	100%	75%	50%	50%	33,4%	-	16,6%	-
Відмінний	0%	20%	100%	20%	-	-	-	-	-	-	-	-

У цій пробі простежувався рівень «добрий» у більшості школярів у віковій категорії 8-9 років у 2019 році – 40%, а ось через рік часу уже 80%; «високий рівень» – у 2019 році 60%

хлопчиків, у 2020 році – у 20%, і 100 % у дівчаток 8-9 років, а через рік – 80% «добре» і 20% «відмінно». «Середній» рівень мали у 2019 році 36,6 % школярів, у 2020 році – вже 50% школярів. У 2019 році 36,6 % школярів відносилися до категорії – «добре», а у 2020 році – 43,3 % Такі дані свідчать про цілком адекватну реакцію серцево-судинної системи на стандартне фізичне навантаження, хоча вважається, що все-таки показники повинні бути вищими.

Отже, до вирішення проблеми зі станом здоров'я дітей шкільного віку потрібний комплексний підхід, що повинен включати зусилля як системи освіти, так і охорони здоров'я. За результатами наших дослідження, з'ясовано, що стан фізичного здоров'я дітей уже в молодшому шкільному віці знаходиться, переважно, на нижче середньому та середньому рівнях фізичного здоров'я, при цьому майже кожний другий школяр середнього шкільного віку має задовільний рівень фізичного розвитку.

У зв'язку з цим виникає необхідність регулярної діагностики окремих параметрів фізичного здоров'я і проведення різнопланових оздоровчих заходів для забезпечення належного рівня фізичного здоров'я школярів. Тому перспективою подальшої роботи є розробка сучасної програми фізичного виховання школярів з урахуванням рівня їх фізичного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вікова фізіологія з основами шкільної гігієни: підручник. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2008. 433 с.
2. Заневський І. П., Заневська Л. Г. Модель проби Руф'є з урахуванням віку пацієнта: Теорія та методика фізичного виховання. 2013. № 2 (96). С. 35–38.
3. Земцова І. І. Спортивна фізіологія. К. : Олімпійська література, 2008. 208 с.
4. Квашніна Л. В., Маковкіна Ю. А. Своєчасна діагностика здоров'я дітей. Мистецтво лікування, 2005. № 10. С. 28–30.
5. Круцевич Т. Ю., Воробйов М. І., Безверхня Г. В. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді : навч.посіб. Київ, 2011. 224 с.
6. Марчик В. І., Мінжоріна І. Л., Функціональні проби та індекси в дослідженні фізичного стану людини: методичні рекомендації. Кривий Ріг : КПШ ДВНЗ «КНУ», 2016. 30 с.
7. Поляков С. Д., Хрущев С. В., Коренева И. Т. Мониторинг и коррекция физического здоровья школьников : методическое пособие. М: Айрис-Пресс, 2006. 96 с.
8. Child growth standards. URL: <https://www.who.int/toolkits/child-growth-standards>.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Продоус Леся
Науковий керівник – доц. Дащенко Наталія

КРОСМЕДІЙНІ МАТЕРІАЛИ У ПРАКТИЦІ СУСПІЛЬНОГО МОВНИКА УКРАЇНИ

Суспільне телерадіомовлення стало важливим елементом у розвитку демократичних країн, адже є показником свободи слова. Воно покликане об'єктивно висвітлювати різні точки зору та брати участь у формуванні культурного рівня громадян. Сьогодні суспільний мовник в Україні перебуває в стані реформування, тому аналіз та висвітлення технологій виготовлення його продукту особливо актуальні. Серед сучасних підходів до підготовки інформації до оприлюднення заслуговує уваги кросмедійний принцип.

Аналіз наукових публікацій засвідчує, що явище кросмедіа висвітлюється у працях як західних, так і вітчизняних учених: Дж. Д. Болтера, Л. Василик, Л. Городенко, Р. Грусіна, Г. Дженкінса, М. Женченко, Я. Засурського, А. Калмикова, М. Кастельса, Г. Почепцова, Р. Хольфельда, В. Шевченко, М. Шнайдера, Ш. Шульца та ін.

Про необхідність, можливості і доцільність застосування кросмедійних підходів у практиці українських засобів масового інформування мовиться у колективній монографії «Кросмедіа: контент, технології, перспективи» [2], у «Підручнику з крос-медіа» [4] та багатьох одноосібних публікаціях українських науковців.

Мета статті – окреслити перспективність кросмедійних принципів у практиці суспільного мовника України.

Джерельну базу дослідження становлять програми телеканалу «UA: Перший» та «UA:Регіони» упродовж 2020 р. [1].

За 2020 р. у сітці ефірного суспільного мовлення відбулось чимало змін, зумовлених урахуванням інтересів аудиторій, які в кожен конкретний проміжок часу дивляться телевізор, слухають радіо чи користуються іншими каналами отримання інформації.

Мовлення Національної суспільної телерадіокомпанії України (НСТУ) розвивається на основі мультиплатформної стратегії, відповідно до якої створюються програми для національного та регіональних ефірів телебачення, радіо, веб-сайту новин НСТУ, мобільних додатків та соціальних медіа, щоб обслуговувати інформаційні потреби громадян України на всіх медійних платформах. Створення крос-платформи дозволяє Суспільному охопити якомога більшу частку медіапростору країни, є ефективним інструментом залучення аудиторії. Значна частина виробленого продукту – універсальна, тобто придатна для крос-платформового використання та розміщення на інших каналах НСТУ.

Одним із прикладів кросмедійного продукту Суспільного є марафон «На карантині», який на початку літа переформатували на «Суспільну студію. Марафон», розширивши тематику із суто карантинної до суспільно-політичної. Однак сьогодні марафон «Суспільна студія» – це лише частина великого проекту «Суспільна студія». У будні у прямому ефірі телеканалу «UA: Перший» та регіональних каналів журналісти розповідають про найголовніші події у світі й країні. Тематично проект охоплює соціальну, політичну та культурну сфери життя сучасного суспільства. Глядач має змогу за допомогою прямих включень із регіонів дізнатися свіжу, оперативну інформацію.

За словами члена правління, відповідального за платформу телебачення, Ярослава Лодигіна, цей проєкт важливий, адже глядач суспільного мовника отримає якісне зображення зі студії та сучасний рівень роботи в прямому ефірі. «Суспільна студія і проєкти навколо неї створять єдність для телеканалу: естетичну, візуальну й смислову. Це практичне та ідеологічне рішення, котре нарешті виведе нас у сучасність. Вона працюватиме на повну: звідти

виходитимуть і «Новини», і «Спорт», і багато інших поточних проєктів. У нашій Суспільній студії вже є і ранкове шоу, і спецпроєкти, і брейкінги. Студія універсальна. Сподіваюся, цей великий павільйон на 650 м² ніколи не пустуватиме.

Водночас ми згенерували багато нових вакансій, переформатували зсередини дирекцію телебачення, щоб забезпечити цю студію журналістами, техніками, менеджерами й людьми інших телепрофесій. Цей проєкт вдалося реалізувати завдяки BBC Media Action, їхня участь – вирішальна. Усі продюсери, які розбудовували його, – мої герої!» [1].

Норвезький вчений Івар Джон Ердал пропонує розрізнити кросмедійне виробництво та кросмедійну комунікацію, які відповідають внутрішньому (організаційному) і зовнішньому (аудиторному) вимірам кросмедіа [6]. Внутрішній вимір кросмедіа описує виробничі процеси, режими організації та співпраці в медіа-організації, яка працює для кількох платформ, а зовнішній вимір – процес комунікації з аудиторією, внаслідок якої створюються медіа-продукти, орієнтовані на кроспросування, інтертекстуальність і повторне використання контенту.

На думку науковця, різні значення мають і поняття кросмедіа та мультиплатформність: перше вказує на використання більше ніж однієї медіаплатформи без комунікативних відносин чи взаємозв'язків між ними, кросмедіа є розширенням мультиплатформності, коли різні медіаплатформи мають комунікативний зв'язок, «спілкуючись одна з одною» [6].

За принципом мультиплатформності із 7 вересня 2020 р. на всіх платформах Суспільного виходить виборчий марафон «Місцеві», де розповідають історії з усієї країни про проблеми, якими живуть люди в регіонах і як їх можна вирішувати на місцевому рівні, не чекаючи політичних рішень «зверху». Історії з різних регіонів готують команди «Новин», їх транслюють в ефірі міжрегіонального «Ранку на Суспільному», «Суспільної студії», у новинних випусках «UA: Перший», в ефірі «Українського радіо», а також на сайті та в соціальних мережах суспільного мовника [2].

Варто відзначити також суспільно-політичне ток-шоу «Зворотній відлік», яке виходить у прямому ефірі між Новинами на «UA: Перший» з 21:35 до 23:00. Під час ток-шоу депутати Верховної Ради України, політичні оглядачі, експерти дискутують про поточні події у суспільному житті країни, реалізацію передвиборних програм, плани реформ.

Виконавча продюсерка суспільно-політичного мовлення на Суспільному Олександра Очман характеризує новий формат: «Наповнення блоків бачимо таким: в першому обговорюємо топ-тему тижня зі спікерами, що мають протилежні позиції і мають вплив на ситуацію. Другий блок «парламентський» – це або події у парламенті, чи дискусії щодо законотворчості, щодо законопроєктів, які суспільство вважає неоднозначними. Третій блок передбачає розмову з одним гостем. Сюди ми будемо запрошувати політичних топів і керівників різних структур, які безпосередньо впливають на життя українців» [3].

Якщо детальніше розглянути перспективи регіональних телеканалів, то блискучими назвати їх важко. Регіональні студії готують випуски місцевих новин, матеріали для суспільно-політичних програм «Тема дня», «Виборчий округ» та інформаційної програми «Сьогодні. Головне». Крім цього на осінь 2020 р. в ефірі регіональних філій UA: Суспільне мовлення заплановано 11 нових проєктів, які пройшли відбір у двох хвилях конкурсу та підготовку з командою продюсерів. Автори обраних ідей доопрацьовують свої матеріали з продюсерами філій, а також проводять експертизу проєктів із планово-економічним, юридичним і виробничим департаментами та технічною дирекцією суспільного мовника. Виготовлятимуть різні за тематикою програми не всі філії. Важливою вимогою до кожного обраного проєкту стала регіональна складова: розповідати про історії людей, туристичні локації, розслідування в контексті регіону, в якому мовить відповідна філія Суспільного.

Як показує практика, регіональним мовникам дуже важко конкурувати з загальноукраїнськими каналами через брак фінансування і слабе технічне забезпечення.

Висновки. Принципи кросмедіа у програмах Суспільного мовника України мають кілька основних аспектів: 1) пришвидшення надходження інформації до цільової аудиторії; 2) донесення інформації до різних вікових груп; 3) доступність матеріалів будь-де і будь-коли через використання інтернету, мобільних пристроїв, цифрових каналів зв'язку. Світові суспільні мовники вже застосовують усі ці медійні технології, тому сьогодні журналіст

повинен уміти адаптувати створюваний матеріал до усіх медійних каналів і платформ, щоби відповідати сучасним вимогам у галузі інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архів випусків програм на UA: Перший. URL: <https://tv.suspilne.media/programs>
2. Кросмедіа: контент, технології, перспективи : колективна монографія / за заг. ред. В. Е. Шевченко. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. 234 с.
3. На Суспільне повертається ток-шоу «Зворотний відлік» URL: https://stv.detector.media/reformuvannya/tv/na_suspilne_povertaetsya_tokshou_zvorotniy_vidlik/
4. Підручник з крос-медіа / видавці І. Н. Крецу, М. Гузун, Л. Василик. Boon-Sibiu : Schiller Publishing House, 2015. 140 с.
5. Суспільна студія на UA: Перший. URL: <https://tv.suspilne.media/news/channel/110409>
6. Erdal Ivar John. Cross-Media News Journalism: Institutional, Professional and Textual Strategies and Practices in Multi-Platform News Production : Doctoral thesis submitted for the degree of Ph.D. Oslo, 2008. 382 p.

Аношкіна Аліна

Науковий керівник – доц. Панчук Галина

**ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЇЖІ В РОМАНІ
«ФЕЛІКС АВСТРІЯ» СОФІЇ АНДРУХОВИЧ**

Їжа – основне джерело енергії, яке необхідне для життєдіяльності організму людини. У різні історичні часи склад їжі й харчування людей змінювалися залежно від розвитку виробничих сил суспільства, кліматичних і географічних умов, виду господарської діяльності. Характер харчування населення залежить також від культурного рівня розвитку країни, національних звичаїв народу, що в ній проживає.

З розвитком культури загалом їжа стає чимось більшим, ніж просто засобом для існування. Народна кухня – це така сама культурна спадщина народу, як мова, література, мистецтво, це неоціненний здобуток, яким можна пишатися, який не слід забувати.

Мета статті полягає в опрацюванні та систематизації семантико-стилістичних параметрів лексики на позначення їжі в романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович.

Так, тематична група лексики (ТГЛ) «Назви їжі» вже була предметом ґрунтовного вивчення переважно на матеріалі різних говірок південно-західного наріччя.

Зазначену групу лексики в українських говорах Східної Словаччини дослідила З. Ганудель, у карпатських говірках – Е. Гоца, предметом вивчення Л. Ура стали назви їжі в ужансько-латорицьких угорських говірках Закарпатської області, Є. Турчин здійснила системний опис назв їжі східнополіських говірок. Крім того, вивчення різних шарів лексики харчування представлено в публікаціях таких науковців, як П. Бабій, В. Борисенко, М. Бубряк, Й. Дзедзелівський, Я. Закревська, А. Майборода, В. Німчук, М. Тимченко та ін. Окремі номени на позначення назв їжі зафіксовано в численних лексикографічних джерелах таких авторів, як Г. Аркушин, В. Ващенко, Б. Галас, О. Євтушок, П. Лисенко, М. Негрич, Ю. Піпаш, В. Чабаненко, Г. Шило та ін.

Аналіз назв їжі на матеріалі говірок Прип'ятського Полісся здійснив білоруський дослідник Г. Вештарт.

Значний досвід у дослідженні лексики харчування мають російські вчені: С. Дмитрієва, І. Лутовінова (псковські говори), Н. Ільїнська (архангельські говори), Л. Анохіна (орловські говори), В. Губарева (гамбовські говори), Т. Карасьова (говірки Воронежчини), О. Малоземліна (російські говори камчадалів).

У статті акцентуємо увагу на кулінарній лексиці в романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. Спочатку ми ознайомилися із науково-критичними працями дослідників лексики на позначення їжі.

У статті проаналізовано семантичні та стилістичні особливості кулінарної лексики в романі «Фелікс Австрія». До семантичних особливостей лексики на позначення їжі в романі можемо віднести такі способи найменування їжі, як багатозначність лексичних одиниць, складна описова конструкція, діалектизми та запозичення. Чимало назв їжі є багатозначними:

під однією назвою страви найчастіше об'єднуються за функціональною ознакою – спільність технології (напр., *бабка, завиванець, товченики* тощо), основний продукт (*гречаники* – може об'єднувати назви *хліб, млинці, пампушки, вареники* і т. ін.), *ріжки* – різновид макаронних виробів і булочки, *крученики* – овочеві, м'ясні, рибні страви та ін.

Тематична група «**Назви їжі**» багата на різноманітні найменування страв. До прикладу: *карманадлі* – відбивані котлети в паніровці з сухарів; *накипляк* – пудинг; *леках* – традиційна страва єврейської кухні. Це медовий пиріг з корицею; *байгель* – чотиридільна булка; *цвібак* – бісквіт.

Ця група є найбільшою за кількістю номінативних одиниць та включає в себе такі лексико-семантичні підгрупи: лексеми на позначення гарячих страв (23 одиниці), холодних страв (40 одиниць), лексеми на позначення страв з борошна (28 одиниць), страви з сиром (4 одиниці), лексеми на позначення соусів (2 одиниці), лексеми на позначення овочів та фруктів (19 одиниць). Загалом тематична група «Назви їжі» в романі Софії Андрухович нараховує 116 лексем.

Тематичну групу «**Назви напоїв**» у романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович поділяємо на три лексико-семантичних підгрупи: назви алкогольних напоїв (7 одиниць), назви безалкогольних напоїв (11 одиниць) та назви молочних напоїв (4 одиниці). Наприклад: *сік* – це напій, виготовлений з ягід, фруктів, овочів; *какао* – напій, до складу якого обов'язково входить какао, а також молоко (або вода) і цукор; *узвар* – напій, виготовлений зі свіжих, сушених, заморожених фруктів та ягід.

Тематична група «**Назви спецій та солодоців**» включає у себе дві лексико-семантичних підгрупи: назви солодоців (10 одиниць) та назви спецій (16 одиниць). Багато лексем у цій групі є запозиченими з інших мов, а також трапляються в романі діалектизми стосовно назв спецій та солодоців. Тому їм притаманні цікаві найменування номінативних одиниць. Наприклад: *макагігі* – солодоші з горіхів, зернят та меду, схожі на козинаки; *лій* – жир рогатої худоби, що вживається в їжу.

Українська мова за час свого багатоговікового розвитку перебувала в контактах із сусідніми і віддаленими мовами. Ці контакти найбільшою мірою виявилися в запозиченні численних слів, які органічно входили до лексичної системи української мови, у багатьох випадках повністю адаптуючись у ній і навіть втрачаючи первісний статус одиниць іншомовного походження.

У творі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович виявляємо чимало **запозичень** з різних мов: французької (*крокети, соус, шампанське, лікер*), німецької (*бабка, фляки, кнедли*), польської (*повидло, поляндвиця*), арабської (*кава*), італійської (*мокки, цедра, салат*), румунської (*бринза, банош*), латинської (*вино*), литовської (*зрази*); екзотизми (слова, запозичені до якоїсь мови з інших мов на позначення реалій життя іншого народу чи країни): *єрош пішита* (*угорський соус*), *шодо* (*французький десерт*).

Найчисленнішим шаром споконвічної (успадкованої, корінної) лексики є власне українські слова, що виникли в період становлення та розвитку української мови. За обсягом і семантико-стилістичною структурою власне українська лексика є найпоширенішим та найрізноманітнішим пластом корінної лексики нашої мови. Ці слова можуть бути різного походження і різної давності, але закріпилися в українській мові в період її формування та розвитку. Ця лексика виражає специфіку української мови на лексичному рівні в зіставленні з іншими слов'янськими мовами. Саме такі слова на позначення їжі та напоїв вживаються у романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. До **власне української** лексики можна віднести такі одиниці: *галушки, сметана, хліб, молоко, пиво, борщ, масло, борошно, сир, мед, квас*.

У романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович наявні діалектизми наддністрянського говору (Івано-Франківська область). Діалектизми – це слова, що вживаються в певних місцевостях і не мають відповідників у літературній мові. Відповідно до території поширення вчені виділяють західні говірки, північні, а також південно-східні. Найпоширенішими і найбільш вивченими є діалектизми Західної України.

Діалектизми належать до лексики обмеженого вживання. Проте водночас це потужні джерела, які живлять велику ріку нашої мови, збагачуючи її синоніміку. Найчастіше діалектизми використовують у художніх та публіцистичних творах. Тому в романі «Фелікс Австрія» хоч і **діалектизми** є, проте їх небагато. Наприклад, *мармуляда* (*джерм*), *сос* (*соус*),

птисі (тістечка із заварним кремом), *цвібак* (бісквіт), *накипляк* (пудинг), *калярепа* (кольрабі), *каляфіор* (цвітна капуста).

Отже, кулінарна лексика у романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович багата на запозичення, діалектизми та інші способи вираження номінативних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрухович С. Ю. Фелікс Австрія. Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. 315 с.
2. Бігусяк М. Назви їжі та напоїв у регіональних словниках як джерело етнолінгвістичної інформації. Івано-Франківськ, 2014. 96 с.
3. Бодик О. П., Рудакова Т. М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 48 с.
4. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 20 с.
5. Гоца Е. Д. Назви рідких страв в українських говорах Карпат: Зб. Наук. Пр. Ужгород, 2000. Вип. 3. 115 с.
6. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2005. С. 154-155.
7. Сфремов Л. П. Екзотизми: мовознавство. 1973. С. 165-171.
8. Козирева З. Г. Українська когнітосфера «Їжа» як предмет лінгвістичного дослідження: Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Вип. 29. 2014. 55 с.
9. Ур Л. Л. Назви їжі й кухонного начиння в південних ужансько-латорицьких угорських говірках Закарпатської області: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2004. 19 с.
10. Херхадзе А. О. Іншомовна лексика в сучасній українській мові. 2013. № 15 (155). 21 с.
11. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV-XVII століть: автореф. дис. канд. філол. наук. 10.02.01. Київ, 2009. 22 с.

Гамеляк Ольга

Науковий керівник – проф. Поплавська Наталя

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНИХ ТОК-ШОУ

Сучасні тенденції українського телепростору засвідчують, що вагоме місце у його контенті посідають ток-шоу, дослідження яких наявні у працях таких науковців, як А. Юсипович, Ю. Щербина, Є. Могилевська, О. Мітчук, С. Акінфієв, Н. Вакурова, В. Гоян, В. Здоровега, В. Лизанчук, А. Новікова, Р. Удовиченко, С. Уразова, Н. Федотова, Т. Шальман, В. Бабенко, К. Грубич, Г. Кузнецов, А. Агурев, Е. Ларіна, Б. Гаймакова, В. Куликов, Б. Потятиник, Б. Люїс. Однак жанрова специфіка ток-шоу ще недостатньо розкрита. Цим і зумовлена актуальність дослідження.

Мета статті – дослідити специфічні жанрові особливості соціальних ток-шоу та їх функціонування у сучасному теледискурсі.

Термін «ток-шоу» (від англ. talk – розмова, бесіда; show – видовище, спектакль) означає «розмовне уявлення», «розмовне видовище». Термін «ток-шоу» поєднує дві різні, часто суперечливі, риторичні парадигми, пов'язуючи міжособистісну розмову (належність до усної традиції) із монологічним характером засобів масової інформації. На думку В. Бабенко, жанр ток-шоу є «максимально персоніфікована екранна форма розмовної журналістики, що поєднує ознаки інтерв'ю, дискусії, які концентруються довкола особи ведучого, за правилами асиметричної комунікації (комунікатор забезпечує напрям діалогу); також у студію запрошують гостей (героїв), цікавих своїми вчинками, думками, способом життя; обов'язкова присутність у студії “внутрішніх глядачів” та компетентних експертів» [2, с. 5].

Для ток-шоу характерна універсальна комунікативна практика – дискусія, яка своїм корінням сягає античної логіко-філософської традиції, згідно з якою протиставляється дискурсивне та інтуїтивне знання, тобто вміння, отримані під час розмірковування й обговорення. У сучасному телевізійному мовленні переважають дискусії на політичну та соціальну тематику [5]. У ньому присутні такі елементи драматургії, як фабула, сюжет, конфлікт і композиція. Як і в драматичному творі, композиція будь-якого ток-шоу містить: експозицію (пролог); початок (лід); кульмінацію (найвища точка втілення авторської позиції, напруги думки або конфлікту); перипетію (дії, що ведуть до розв'язки); розв'язку і епілог [12, с. 130].

Аналіз вітчизняних і американських ток-шоу дозволив вченим виділити наступні основні ознаки жанру: 1) ведучий як яскрава особа, здатна перетворити розмову в справжнє видовище; 2) студія, де відбувається основна дія; 3) гості програми; 4) обговорення заявленої теми; 5) глядачі в студії; 6) музична заставка – «візитна картка» ток-шоу. Другорядними ознаками жанру є: 1) участь в дискусії експертів; 2) участь у дискусії глядачів; 3) співведучі; 4) помічники ведучих (журналісти, що досліджують якісь проблеми, мікрофонні оператори); 5) пульти для голосування; 6) прийоми для посилення «ефекту видовищності» (показ аудіо- і відеоматеріалів, фрагментів теле- і кінофільмів, фотографій; включення музики; виступи співаків, танцюристів, демонстрацію професійної майстерності гостей і глядачів в студії і т.п.); 7) служба безпеки [5].

Є три основні причини, чому складним завданням є визначення жанру ток-шоу: 1) представляє швидко мінливі гібридні медіа-явища; 2) відображає інтертекстуальність через зв'язок з іншими опосередкованими формами розмов; 3) нескінченно реконструюється, порушуючи і переступаючи свої дискурсивні умовності. Ток-шоу демонструє гібридний мовленнєвий дискурс, в якому можуть бути пов'язані моделі комунікативної та соціальної поведінки з більш ніж одним типом дискурсу через зв'язок з іншими опосередкованими формами розмов, такими як інтерв'ю, дебати, ігрові шоу та вікторини [14, с. 489].

Дослідник Г. Кузнецов визначає ток-шоу як яскравий, динамічний спектакль і називає перші ознаки цього жанру: легкість розмови, артистизм ведучого і обов'язкову присутність аудиторії. Ці ознаки характерні, перш за все, для легкого жанру – розважальних ток-шоу, метою яких є розвага телеаудиторії, набуття нею життєвого досвіду. Крім того дослідник виділяє політико-аналітичні ток-шоу (спрямовані на обговорення політичних питань, серйозних державних і суспільних проблем); детективні ток-шоу (присвячені розслідуванню дивних, заплутаних і курйозних ситуацій, в які потрапляли телеглядачі); інтелектуальні ток-шоу (про різні аспекти культурної сфери соціуму); пародійні ток-шоу (розглядаються нами як пародія на перераховані вище види ток-шоу) [7].

Мета ток-шоу як жанру телевізійного дискурсу полягає в залученні широких мас телеглядачів до діалогу (в широкому сенсі) між телекомунікантом і телеаудиторією, спрямованому на з'ясування різних позицій і пошук спільних рішень під час обговорення суспільно-значущих тем, проблем особистого, сімейного життя. При такому розумінні основної мети ток-шоу як жанру телевізійного дискурсу до його функцій відносять такі: а) розважально-виховна; б) соціалізації особистості; в) ініціювання соціальних змін [1].

Ток-шоу відрізняється надзвичайною тематичною і функціональною широтою жанрового різновиду. Дослідники вважають, що ток-шоу поєднує сутнісні ознаки інтерв'ю, дискусії, гри, а також концентрується навколо особистості ведучого. Це максимально персоніфікована екранна форма. Гармонійній взаємодії ток-шоу і ведучого, насамперед, сприяють необхідні особистісні якості останнього: розум, винахідливість, чарівність, гумор, вміння зацікавлено слухати, пластично рухатися та інше. Важливими для успішності ток-шоу є також і постійна студія, і строго дотримувана циклічність, тобто регулярне анонсування якихось моментів, розраховане на збудження у свідомості масового глядача стану «нетерплячого очікування зустрічі». Драматургія ток-шоу тісно пов'язана із запитально-відповідальною основою цього жанру. Саме форма, якість, різновиди і логіка послідовності питань визначають інтригу і динаміку розвитку сюжетної лінії програми. Основні питання задає ведучий, а відповідають на них різні категорії учасників ток-шоу (герої, експерти, глядачі і т.д.). Залежно від завдання, яке ставить ведучий на різних етапах програми, він використовує різні типи питань [10].

Варто зазначити, що про жанрову специфіку ток-шоу найвлучніше висловилося професор Б.Д. Гаймакова, яка зазначила, що завдання жанру – активізувати сприйняття змісту програми за допомогою форми диспуту, гострих питань, висловлювання різних точок зору. Специфіка же ток-шоу полягає в тому, що при зовнішній формі вільної дискусії, насправді глядачам втлумачується якась одна єдина, строго обмежена в своїх параметрах позиція [4].

Статус довгожителів українського телебачення отримують соціальні ток-шоу. Вихід нових соціальних проєктів, заміна ведучих у таких програмах завжди стають сенсацією на медіаринку. Соціальні ток-шоу – це свого роду шаблон ситуацій і їхніх рішень, які виникають з нами. У них є свої сильні сторони і потенційні можливості. Глядачеві, який стикається з різними труднощами, дається зрозуміти, що його ситуація не унікальна, що він не самотній: є ще люди, яких хвилюють подібні проблеми, і ті, хто готовий поділитися з ними своїм життєвим досвідом. Саме такі програми дозволяють моделювати ситуації, спільно переживати їх, маючи підтримку віртуального колективу, і проговорювати можливі лінії поведінки [7]. Характерною рисою таких програм є те, що проблема, незалежно від її складності, розглядається як така, що неодмінно має вирішитись. Іноді це пов'язано з применшенням серйозності питання, але так трапляється не завжди. Теле-шоу схильні до дидактики. В них наявні моральні орієнтири, «добро» і «зло» прописані досить прозоро, і без сумніву справедливість переможе, а зло буде покаране [7].

Перевага цієї тематичної групи в тому, що проблема зачіпає велику кількість людей, яких вона стосується, завдяки чому зростає чисельність аудиторії. Ведучий повинен бути відомим глядачам, його популярність повинна виходити за межі його програми. Тематика таких ток-шоу стосується особистих і соціальних сфер життя. Учасниками виступають звичайні люди, адже їхні проблеми зрозумілі глядачам. Соціальні ток-шоу мають постійні теми: батьківство та діти, насилля, злочинність, сімейні, інтимні теми та ін. Жодна з таких програм не проходить без запрошених до студії фахівців і експертів. У таких ток-шоу головним є їх думка [6]. У соціальних ток-шоу враховуються інтереси і настрої глядача, адже будь-яка програма передбачає його реакцію.

Вибір тем і учасників, спосіб трансляції та обговорення перебувають під контролем телеканалу. Саме селекція тем показує, які аспекти життя вони пропонують своїй аудиторії, адже шоу формують сприйняття «важливості» певних тем для конкретного глядача [5]. Дослідник мовної й етнічної політики Володимир Куликов, аналізуючи медіадискурс, підсумовує: медійний дискурс інтерпелює читачів (глядачів) не стільки як громадян держави й членів нації, скільки як споживачів спраглих розваг і байдужих до проблем [8]. Організатори шоу в гонитві за видовищністю нерідко переступають межу моральності, що негативно впливає на глядачів, адже багато з них сприймає телевізійні образи як еталон, взірць для наслідування [5]. На думку львівського вченого Бориса Потятиника, причиною такої ситуації є те, що «голосу людини іноді важко сприйняти складну думку, тому й акцент робиться на емоціях, розвагах» [11].

Пропонуються у соціальних ток-шоу шляхи вирішення тих чи інших соціальних проблем, але не завжди процес рішення проблеми означає її ліквідацію. Соціальні ток-шоу повинні мати результат, наприклад, надання приватною клінікою безкоштовного лікування підлітку-наркоману і т.п. Перевага даної тематики в тому, що проблеми, яких вона стосується, зачіпають велику кількість людей, завдяки цьому зростає і чисельність аудиторії. Як правило, ток-шоу з такою тематикою виходить в ефір увечері.

Схема кожної програми досить проста і незмінна – це герої, глядачі, ведучий, експерти, запитання та відповіді. Усі досліджені ток-шоу структуровані за принципом трикутника: 1) ведучий; 2) експерти; 3) глядацька аудиторія в студії. За допомогою журналістських та сценічних прийомів кожного випуску досягається мета – розглядається проблема та визначається її вирішення. Кожний із учасників ток-шоу виконує журналістську та сценічну функції, тобто передає конкретне послання аудиторії та виконує роль, передбачену сценарієм [3].

На думку Б. Люїса, серед ролей, задіяних у телешоу, особливе місце, безумовно, належить ведучому, який є не просто особа, яка механічно начитує текст у мікрофон, а особистість, яка намагається впливати на реципієнта довірливим поглядом, розумною розмовою, наповненою глибинним сенсом. Як правило, це відома «медійна» людина, індивідуальний стиль якої багато в чому визначає імідж програми. Від нього залежить драматургія шоу – психологічна атмосфера, нагнітання і розрядження обстановки, контроль емоцій аудиторії. Він задає рамки, в яких проходить бесіда: чи буде це довірлива розмова, провокативне шоу або інтелектуальна дискусія. Звідси і маски ведучих: «шоумен», «інтелектуал» або «співчуваючий» [9].

Ведучий у шоу здебільшого виконує роль координатора та модератора в студії. Його професійні навички допомагають знайти спільну мову з кожним героєм у студії, адже він може глибше побачити проблему героя, створити «психологічний тиск». Зазвичай ведучий не має права на висловлювання власної оцінки дій та вчинків героїв в ефірі шоу, проте має право на висловлення власної думки як глядач, чоловік, небайдужий громадянин [3].

У той час, як ведучий керує і направляє дійство, гості одержують інформацію, реагують, висловлюючи свою думку, набувають соціального досвіду і, відповідно до побаченого й почутого, моделюють лінію своєї поведінки. Ставлення до того, що відбувається у студії, можуть активно висловлювати і телеглядачі, які присутні у студії. Вони як учасники процесу комунікації теж залучаються до створення програми ток-шоу, беручи участь у процесі спілкування, ставлячи запитання гостям, коротко коментуючи виступи, висловлюючи думки щодо проблеми. Іноді із залу звучать зауваження щодо виступу героя. Такі дії можуть супроводжуватись шумовими ефектами: сміхом, звуками голосів, тупотінням ніг, оплесками [13, с.72].

Отже, можна стверджувати, що сьогодні на телебаченні стався функціональний зсув в розважальність. На нинішньому етапі ток-шоу відносяться до найбільш рейтингових передач, тому телеканали зацікавлені в їх підтримці і збереженні аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агуреев А. Ток-шоу по-американски. Независимая газета от 29.03.2003. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ng.ru/+v/2002-03-29>.
2. Бабенко В. Видовищні комунікації: методи та форми взаємодії, естетична форма видовищності. Вісник Львів. ун-ту. 2011. Вип. 34. С. 4-13.
3. Вівдич М. Особливості тематики та структури соціальних ток-шоу на українському телебаченні (на прикладі телеканалів «Інтер», «СТБ» та «Україна»). Київ. 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2019/04/06_72_73.pdf.
4. Гаймакова Б. Д., Сенкевич М. П., Макарова С.К. Мастерство эфирного выступления. Москва. 1996. 166 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ipk.ru/ftpgetfile.php?id=153>.
5. Грубич К. Комунікаційні телевізійні технології шоу-програма. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-51/33.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).
6. Кондратьева, Н.Е. Ток-шоу как жанр современной массовой культуры. Аналитика культурологии. Тамбов: федерация гос. бюджет. образ. учреждений. высшего проф. образ. Тамбов. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. 2008. С. 59-63. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/tok-shou-kak-zhanr-sovremennoy-massovoy-kultury/viewer>.
7. Кузнецов Г. Ток-шоу: неизвестный жанр [Текст]. Москва. 1998. 48 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://evartist.narod.ru/text7/20.htm>.
8. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Київ: Критика. 2010. 655 с.
9. Люис Б. Диктор телевидения: пер. с англ. Москва: Рефлекс Бук. 1973. 130 с.
10. Могилевская Э. Ток-шоу как жанр ТВ: происхождение, разновидности, приемы манипулирования [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1114&level1=main&level2=articles>.
11. Потятиник Б. Медиа: ключі до розуміння. Львів: ПАІС. 2004. 312 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://prima.franko.lviv.ua/mediaeco/biblioteka/knyga.htm>.
12. Пуцята І. Естетика слова і зображення у соціальних ток-шоу: український досвід. Львів. 2018. 130 с.
13. Самосват І. Еволюція жанру ток-шоу в Українському медіапросторі (на прикладі проєктів «Правила виживання» і «Корисна програма»). Київ. 2019. 72 с.
14. Ilie C. Semi-institutional discourse: the case of talk shows. Journal of Pragmatics. 2001. Volume 33. №2. P. 489-494.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУТБОЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ (ЛІТЕРАТУРНА ЗБІРНА УКРАЇНИ «ПИСЬМЕННИКИ ПРО ФУТБОЛ», ГІЛЬЄМ БАЛАГЕ «МЕССІ»)

Словниковий склад мови – своєрідний макрообраз світу. Завдяки лексиці національної мови відбувається систематизація знань, розвиток різних сфер лінгвосоціуму: матеріальної і духовної. На перетині цих складних вимірів сформувався важливий сегмент сучасного мовносемантичного універсуму – футбольна термінологія.

Актуальність нашої роботи зумовлена потребою всебічного дослідження стилістики футбольної лексики не лише в науковому просторі, а й у книгах художнього спрямування.

Об'єкт дослідження – художні твори Літературна збірна України «Письменники про футбол», Гільєм Балаге «Мессі».

Предметом дослідження є стилістичні особливості футбольної лексики у творах Літературна збірна України «Письменники про футбол», Гільєм Балаге «Мессі».

Метою статті є виявлення в художніх творах Літературна збірна України «Письменники про футбол», Гільєм Балаге «Мессі» стилістичних особливостей футбольної лексики, з'ясування її своєрідності.

Як і кожна інша галузь знань, стилістика оперує великою кількістю особливих, тільки їй властивих мовознавчих термінів. Вона становить собою лінгвістичне вчення про закономірне і всенародно усталене функціонування мови, її основних структурних частин (фонетичного складу, лексики, фразеології, граматичної будови), всіх мовних одиниць, а також учення про мовні стилі, жанри, форми мови – усну й писемну, про використання мовних одиниць з якнайбільшою комунікативною доцільністю, з дотриманням при цьому властивих мовним явищам усталених стильових і стилістичних норм, емоційно-почуттєвого й експресивного (виражального) забарвлення.

У вище зазначених творах яскраво виражаються стилістичні особливості футбольної лексики. Можна виокремити деякі з них:

епітети:

на позначення ознак м'яча, напр.: *Штефко Рибак забив повно таких кручених м'ячів* [3, с. 8]; *Забиваючи свої неминучі м'ячі, динамівці навіть не намагалися вдавати шалену радість* [3, с. 18]; *Це був дивний м'яч* [3, с. 43]; *Ці обличчя прозирали із роздушених м'ячів* [3, с. 62];

стосовно інших понять футболу, напр.: *Протягом одного сезону Лобан зумів створити цілком нову, проте живу, цікаву, трохи згодом блискучу, а ще згодом і суперкласну команду* [3, с. 23]; *У півфіналі Кубка Чемпіонів – жахлива, незрозуміла, каліцька, дебільна поразка від «Порту»* [2, с. 27]; *Але була і приголомшлива, есдеківська поразка від «Юве» - 1:4* [3, с. 29]; *Відбувся кошмарний матч* [3, с. 107];

метафори:

на позначення дій з м'ячем, напр.: *Він футболить м'яча на подвір'ї за будинком* [3, с. 224]; *Злий Леоненко мало що бачив, але всіх штовхав і намагався забуцати куди-небудь м'яч* [3, с. 195]; *Він навіть не помітив, хто з його «одноклубників» зумів-таки заколупати м'яч* [3, с. 195]; *Коли він намагався обвести когось, м'яч не слухався* [3, с. 189];

стосовно інших дій під час гри, напр.: *Трошкін та Матвієнко стерегли фланги і за кожної нагоди ходили ними в атаку, вмикаючи надвисокі швидкості* [3, с. 14]; *Фоменко і Рєшко більші ніж надійно тримали центр оборони* [3, с. 14]; *Попереду терзали захист суперника феноменально швидкі, технічні й нестримні Онищенко та Блохін* [3, с. 15]; *І коли Жажса на п'ятнадцятій хвилині пулить повз воротаря майже з центру поля, я вже знаю, що це найкращий день в моєму житті* [3, с. 93];

дії щодо команд, напр.: *У «Чорноморці» друзяки відіграли всього лиш один сезон і, знову чимось невдоволені, перебігли у «Шахтар»* [3, с. 6]; *Поляки увірвалися до світової еліти і серед інших зламали Аргентину, Італію та Бразилію* [3, с. 11]; *1977-го він вивів «Динамо» у півфінал Кубка Чемпіонів* [3, с. 22]; *Мессі розбив «Реал Мадрид»* [1, с. 594];

перифрази:

□ дволексемні (Хав'єр Маскерано – «маленький бос»; Хаві, Мессі, Іньєста – «Свята Трійця»; тотальний футбол голландців – «летючі голландці»; Лобановський і Базилевич – Пат і Паташон (актори-коміки, дует); гравці «Манчестер Юнайтед» – «Червоні дияволи»; футбол – спорт мільйонів; м'яч – шкіряна куля), напр.: «Якось була одна гра проти «Осасуни», коли Лео хворів на грип», - згадує «маленький бос» Маскерано [1, с.598]; За це їх відразу ж нарекли «летючими голландцями» [3, с. 12]; Лобан (187 см) і Базиль (174 см), вищий і нижчий, довгастий і кругловидий, рудий і лисуватий, вибуховий і стриманий, **Пат і Паташон**, дві голови, що згідно із прислів'ям завжди краще, ніж одна [3, с. 10]; Це був кошмар: «одинокий диявол проти цілої зграї **Червоних дияволів**» [1, 589]; **Спорт мільйонів** продовжує свій розвиток [1, с. 186]; Реймандо падав додола після першого ж доторку **шкіряної кулі**, [3, с. 133];

□ багатолексемні (Базилевич і Лобановський – корифеї світового класу; голландська команда – сузір'я футбольних мудреців і жонглерів; «Динамо» – команда-мрія, команда футбольних святих; воротар – страж воріт), напр.: Як тренери вони вже на середину 1970-х років стали **корифеями світового класу** [3, с. 9]; Вони були **геніальні, ціле сузір'я футбольних мудреців і жонглерів**, усі атлетичні й довгоногі [3, с. 11]; Це й була вона, **команда-мрія, команда футбольних святих** [3, с. 15]; **Страж воріт** повів себе ще більш дивно і неадекватно [3, с.139];

□ порівняння, напр.: Трибуна під ногами обвалиться, **мов курс долара** [3, с. 96]; Перший м'яч, **мов ядро**, вилуплене з жерла гармати, він пропустив [3, с. 172]; Пас, **наче ракета**, яка летить по криволінійній траєкторії [1, с. 593]; Подекуди він грав більш-менш нормально, зате іноді поводився **немов п'яний** [3, с. 139]; Голи посипались у ворота «Торпедо», **неначе спілі горіхи з дерева** [3, с. 139].

Досить поширеними є слова – замітники імен гравців (Мессі – «Коротун», «Блоха», «карлик», малорухливі гравці – «буратіни»), напр.: *Із Синтією «Коротун» був більш говірким* [1, с. 57]; *Дванадцяти- та тринадцятирічні хлопці не припиняли глузувати з нього та називати «карликом»* [1, с. 26]; *Щоб наші «буратіни» старалися і тягнулися за таким майстром* [3, с. 130].

Часто зустрічаємо в художніх творах вживання переносного значення щодо тих чи інших футбольних лексем (сухий м'яч – м'яч, який забитий зі штрафного, при ударі не торкається жодного гравця; золота сторінка – визначна; «косити» – наслідувати когось, брати приклад), напр.: *Коли «Комбайнери» відвісили торпедівцям четвертий **сухий м'яч**, тренер заспокоївся* [3, с. 140]; *День, коли він отримав «Золотий м'яч» 2010 року, з Хаві та Іньєстою на другому і третьому місяцях, був одним із найщасливіших днів, то була **золота сторінка** в історії клубу* [1, с. 712]; *Твоє діло: поїхати на торпедівську базу і протягом чотирьох тижнів «**косити**» під Реймандо* [3, с. 124].

Фразеологізми по-особливому насичують твір, надають деяким реченням прихованого змісту (йти нога в ногу – одночасно, нарівні з ким-небудь, погоджено в діях та поглядах, з легкої ноги – вдало), напр.: *Увесь сезон команда **йшла нога в ногу** з «Араратом» – причому як у першості, так і в кубку* [3, с. 9]; *Чемпіонат Світу запам'ятався революційними змінами у грі, що відразу ж таки, з **легкої ноги** голландців, здобули назву тотального футболу* [3, с. 11].

Саме ці стилістичні засоби збагачують художню мову письменників, надають футбольним термінам різних відтінків у значенні, по-новому інтерпретують значення лексем футболу. Сучасна футбольна термінологія є відкритою мовною системою, тому вона активно досліджується та поповнюється в художніх творах та по-новому постає перед читачами в останні десятиріччя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гільєм Балаге. Мессі. переклад з англ. Ю. Складівського. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 728 с.
2. Дудик П. С. Стилістика української мови: навчальний посібник. К.: Академія, 1998. 123 с.
3. Літературна збірна України. Письменники про футбол. Укл. С. Жадан. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2011. 320 с.
4. Пономарів О. Д. Стилістика української мови: підручник 3-тє вид., переробл. і доповн. , Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. 358 с.

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЦЕПЦІЇ АУДИТОРІЄЮ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОНТЕНТУ В ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ «УКРАЇНСЬКА ПРАВДА», «КОРЕСПОНДЕНТ» ТА «ОБОЗРЕВАТЕЛЬ»

Засоби масової інформації покликані супроводжувати всі процеси, що відбуваються в соціумі, тому зі зміною політичного, економічного, гуманітарного та соціального векторів розвитку суспільства відбувається трансформація медійного простору країни. Це насамперед активізація інформаційних потоків, їх насичення новим контентом та пошук інструментів для продукування в інформаційний обшир. У цьому контексті дослідження інформаційного контенту в інтернет-просторі є *актуальним*, по-перше, для вивчення тематики та якості матеріалів, які пропонуються реципієнтам, по-друге, для визначення рівня зацікавленості аудиторії цим контентом.

Мета статті – вивчити думки аудиторії щодо специфіки репрезентації інформаційного контенту в онлайн-виданнях «Українська правда», «Кореспондент» та «Обозреватель».

Важливим етапом на шляху до аналізу інформаційного контенту в онлайн-ЗМІ є з'ясування теоретичних основ дефініції поняття «контент». Сам термін прийшов до нас із віртуального простору медіакомунікаційної сфери. У науковому дискурсі артикуються такі визначення: контент – зміст (наповнення) чого-небудь (це можуть бути текстові матеріали або відео, аудіозаписи); будь-який вид інформації (текст, аудіо, відео, зображення), що становить зміст інфопродукту.

Поняття «медіаконтент» набуло широкого вжитку в галузі масової інформації та є предметом багатьох досліджень як окремих вчених, так і наукових шкіл. Проблеми сутності та різновидів контенту актуалізуються в працях М. Маклюєна, Л. Одена, К. Афанасьєвої тощо. Вивченню контенту мережевих медіа присвячені наукові студії Дж. Гола, Л. Дмитріва, М. Женченко, А. Захарченка, Р. Крейга, Б. Потятиника тощо.

В. Садівничий подає таке визначення: «Медіаконтент — це змістове наповнення друкованого, аудіовізуального, електронного чи конвергентного засобу масової інформації матеріалами у формі тексту, зображення чи звукозапису з метою передачі інформативних, загальнозначимих, естетично привабливих різножанрових повідомлень, спрямованих на масову аудиторію» [2, с. 41].

З метою вивчення специфіки репрезентації інформаційного контенту в онлайн-виданнях «Кореспондент», «Обозреватель» та «Українська правда» ми провели онлайн-анкетування, цільовою аудиторією якого є жителі м. Тернополя. Усього було опитано 102 респонденти за стихійною вибіркою (поширення в інтернет – на електронну пошту людям зрілого віку, приватними повідомленнями та у популярні соціальні мережі: інстаграм, фейсбук, вайбер, а саме у групи масового зібрання: «м Жур -2», «Жур-1», «ФДЖ», «Монтаж», «Вчителі початкових класів», «МУФ-2» тощо). Опитаним запропонували відповіді на питання онлайн-анкети з визначеними варіантами відповіді та дати розгорнуті відповіді на відкриті питання.

У ході дослідження з'ясовано, що для отримання інформації більшість (61.7 %) респондентів використовують інтернет-видання «Українська правда», 6.3 % – «Кореспондент», 7.9 % – «Обозреватель», 4.2 % – усі вище перераховані, 20.2 % – жодне з них.

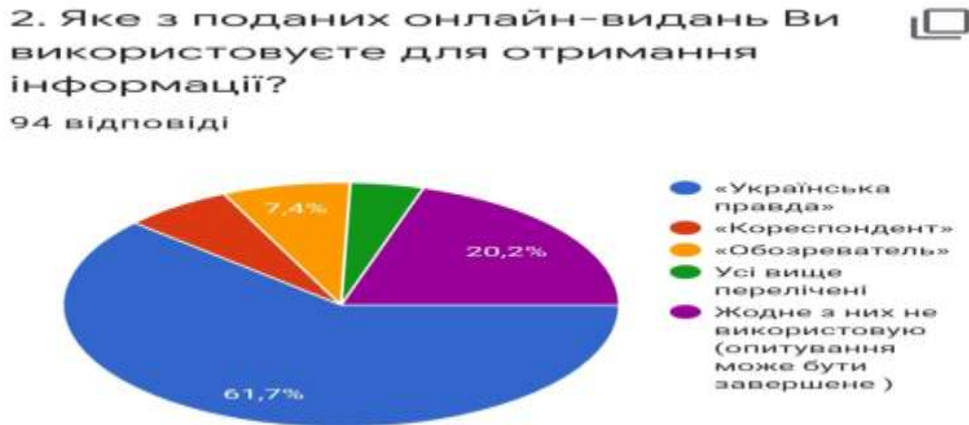

Рис. 1. Джерела інформації

Результати дослідження свідчать, що 73.8 % респондентів основним критерієм при виборі онлайн-ЗМІ як джерела інформації вважають якість інформаційного контенту, 45.2 % – репутацію медіа, 35.7 % – близькість поглядів, які транслює онлайн-видання, 13.1 % – персоналії журналістів, 6 % – власників ЗМІ.

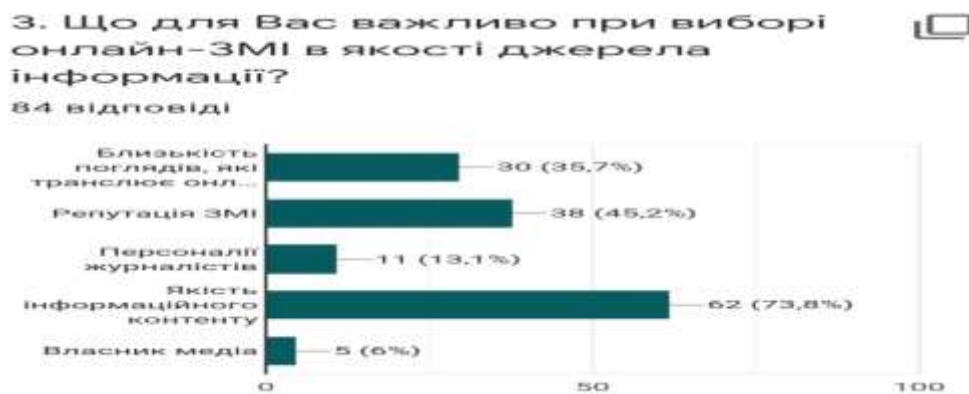

Рис. 2. Головні аспекти при виборі онлайн-ЗМІ

Анкета містила запитання, яке допомогло визначити рівень довіри респондентів до інформації, яка висвітлюється в онлайн-виданнях. Середня оцінка довіри становить 6,3 бали (10 – 0 %, 9 – 2.5 %, 8 – 12.5 %, 7 – 31.3 %, 6 – 15 %, 5 – 27.5 %, 4 – 5 %, 3 – 3.8 %, 2 – 2.5 %, 1 – 0%).

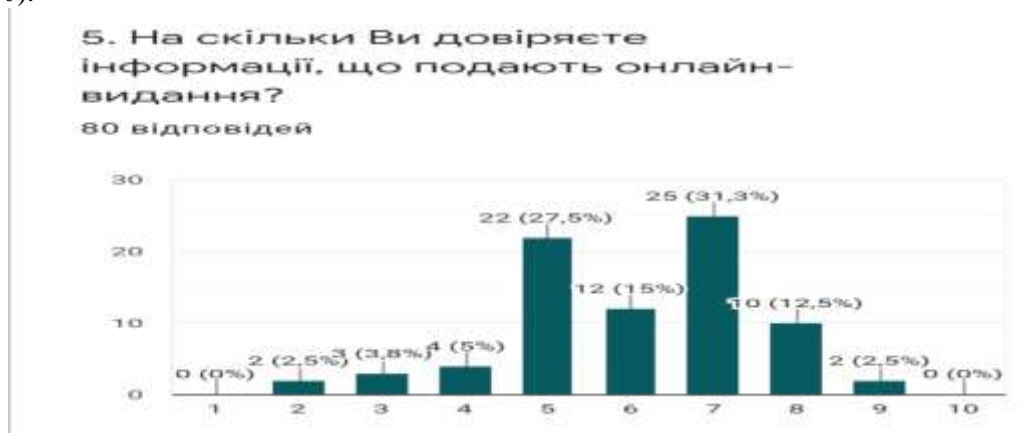

Рис. 3. Рівень довіри респондентів до інформації в онлайн-виданнях

За результатами онлайн-анкетування, 55 респондентів (64. %) стверджують, що найбільше у комунікативних дискурсах актуалізується політична тематика, 41 (47.7 %) –

соціальна, 39 (45.3 %) – медична, 34 (39.5%) – освітня, 29 (33.7 %) – економічна, 24 (27.9 %) – культурна, 18 (20.9 %) – спортивна, 17 (19.8%) – війська та воєнна, 14 (16.3 %) – правозахисна, 10 (11.6%) – гендерна.

7. Яка тематика найбільше артикулюється в онлайн-виданнях?

86 відповідей

Рис. 4. Тематика, яка актуалізується в онлайн-виданнях

Завдяки відкритому запитанню респонденти мали змогу самостійно окреслити популярні теми, які найчастіше актуалізуються в онлайн-виданнях. Опитані дали варіанти відповідей, у яких зазначили: COVID-19, виборча кампанія, політика, війна на сході України, медицина, стихійні лиха, економіка, культура, ДТП, реформи в Україні, історії успіху популярних людей, кримінальна хроніка, «дуті» сенсації, аналіз законодавства тощо.

8. Назвіть 5 тем, які найчастіше висвітлюються в онлайн-дискурсі

46 відповідей

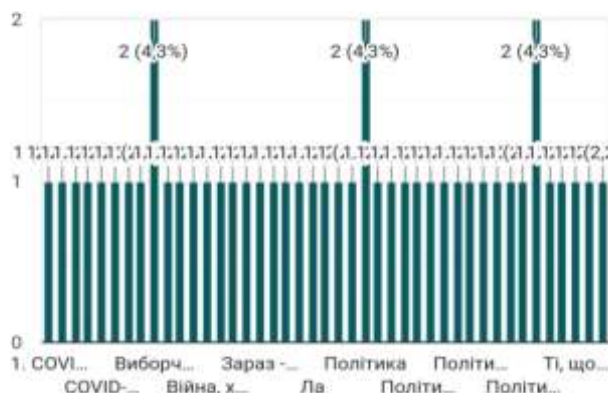

Рис. 5. Найпоширеніші теми, які висвітлюються в онлайн-дискурсі

У ході дослідження з'ясовано, що основними тематичними напрямками, які становлять для реципієнтів інформаційні пріоритети, є: інформація про реальні зміни на рівні громади, держави – 41 (50.6 %), позитивні історії успіху – 34 (44 %), реформи в Україні (освітня, медична, судова, децентралізація, пенсійна, земельна, антикорупційна, виборчого законодавства) – 35 (43.2 %), зрозуміле пояснення процесів в економіці, тарифо- та ціноутворення – 17 (21 %). Також респонденти дали власні варіанти відповідей: національно-історичний контент – 1 (1.3 %) та поточна інформація – 1 (1.3 %).

9. Які теми, питання і тематичні напрямки становлять для Вас інформаційні пріоритети?

81 відповідь

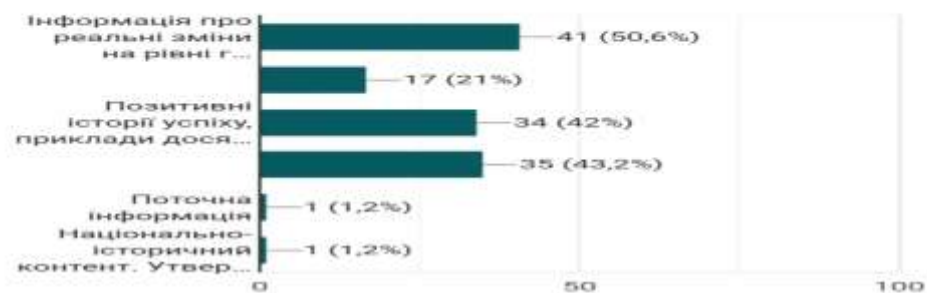

Рис. 6. Тематичні пріоритети респондентів

Респонденти окреслили спектр проблем, які найчастіше актуалізують медійники в онлайн-виданнях: боротьба з Covid-19, порушення закону, фінансування медицини та освіти, проблеми, які стосуються економічної, медичної, соціальної та правозахисної сфери тощо.

10. Які проблеми найбільше актуалізують медійники в онлайн-виданнях?

41 відповідь

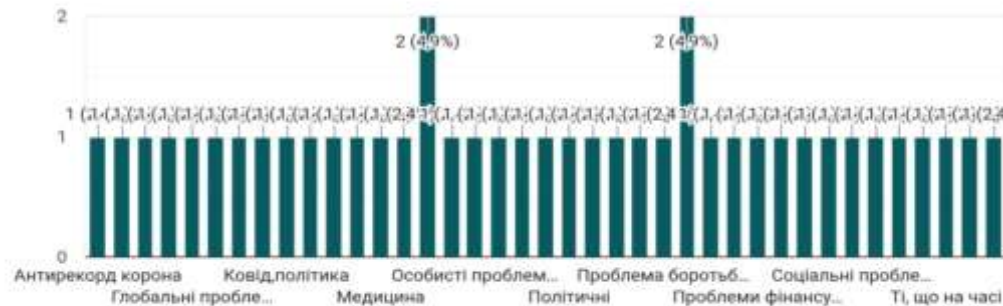

Рис. 7. Проблемні домінанти медіаматеріалів

В опитуванні нас цікавило, яких матеріалів не вистачає читачам в інтернет-виданнях. 41.5 % респондентів стверджують, що онлайн-ЗМІ повинні більше продукувати новітні жанрові форми (лонгрід, мультимедійні історії, слайд-шоу), 29.3 % – аналітичні матеріали, 20.7 % – художньо-публіцистичні, 8.85% – інформаційні.

12. На Вашу думку, яких матеріалів бракує в онлайн-виданнях?

82 відповіді

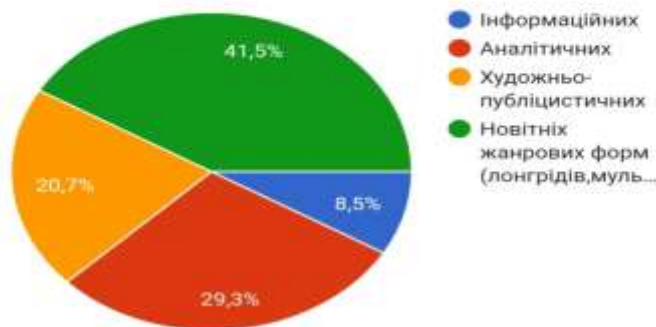

Рис. 8. Жанрова палітра зацікавлень респондентів

Дослідження показало, що медіаконтент частково (67.9 %) відповідає інформаційним потребам громадян. Тільки 17.9 % респондентів стверджують, що контент повністю відповідає їх інформаційним очікуванням. 11,9 % опитаних вважають, що в аналізованих онлайн-виданнях не задовільняються запити реципієнтів.

13. Чи відповідає медіаконтент Вашим інформаційним потребам?

84 відповіді

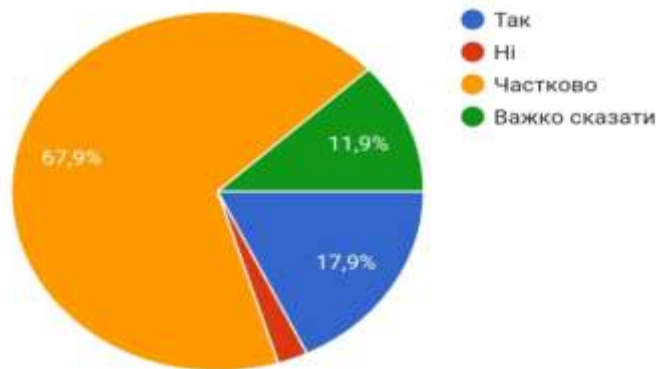

Рис. 9. Відповідність медіаконтенту інформаційним запитам респондентів

За результатами анкетування, в онлайн-виданнях «Українська правда», «Кореспондент» та «Обозреватель» переважає негативний контент (50,6 %). На функціонуванні конструктивних матеріалів акцентували 28,9 % опитаних, мотиваційних – 9,6 %, позитивних – 7,2 %.

14. Який інформаційний контент переважає в онлайн-виданнях?

83 відповіді

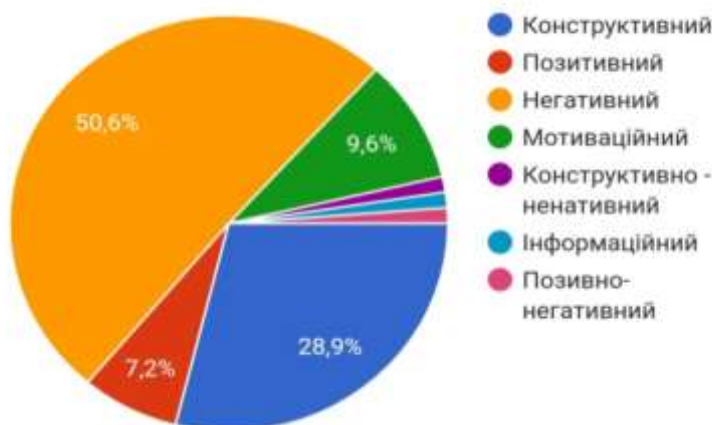

Рис. 10. Види інформаційного контенту в онлайн-виданнях

Запитання «Чи дотримуються медійники журналістської етики при висвітленні інформаційного контенту?» було спрямоване на виявлення знань, умінь та навиків громадян

щодо розрізнення порушень професійної етики при репрезентації інформаційного контенту. Тільки 19 % респондентів вважають, що журналісти дотримуються етичних стандартів, 75 % опитаних – частково, 6% – ні.

16. Чи дотримуються медійники журналістської етики при висвітленні інформаційного контенту?

84 відповіді

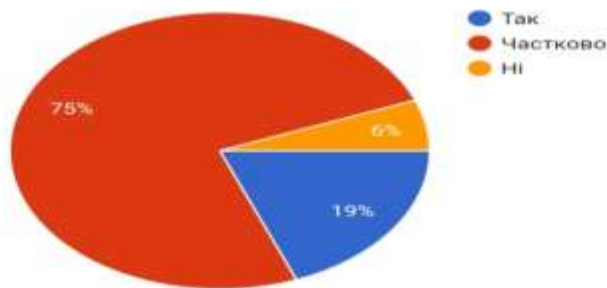

Рис. 11. Дотримання/порушення медійниками журналістської етики

Дослідження показало, що, створюючи інформаційний контент, медійники не дотримуються журналістських стандартів. 42 (51.9 %) респонденти вказують на порушення стандарту достовірності, 37 (45.7 %) – відокремлення фактів від коментарів, 30 (37%) – точності, 30 (37) % – повноти інформації, 24 (29.6 %) – балансу думок, 8 (9.9 %) – оперативності.

18. На Вашу думку, які журналістські стандарти найчастіше порушуються в аналізованих онлайн-виданнях?

81 відповідь

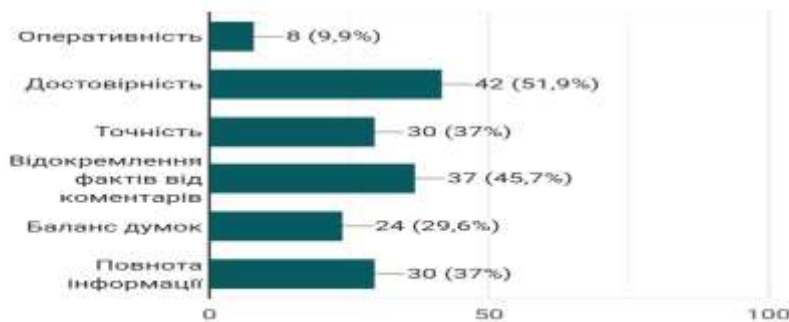
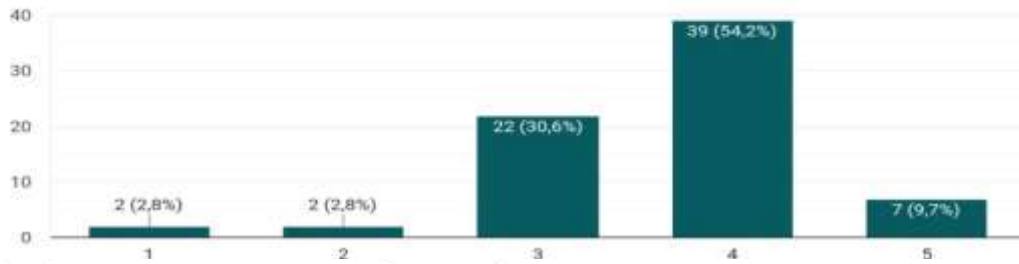

Рис. 12. Журналістські стандарти, які найчастіше порушуються при висвітленні інформації

Щодо виявлення рівня дотримання професійних стандартів журналістики в аналізованих інтернет-виданнях, слід зазначити, що зі 72 респондентів, які відповіли на це питання, 39 (54,2 %) відзначили «Українську правду» (4 бали), 33 (51.6 %) – «Кореспондент» (3 бали), 23 (37.7 %) – «Обозреватель» (3 бали). Опитані вважають, що в матеріалах онлайн-видання «Українська правда» найбільше дотримано професійних стандартів.

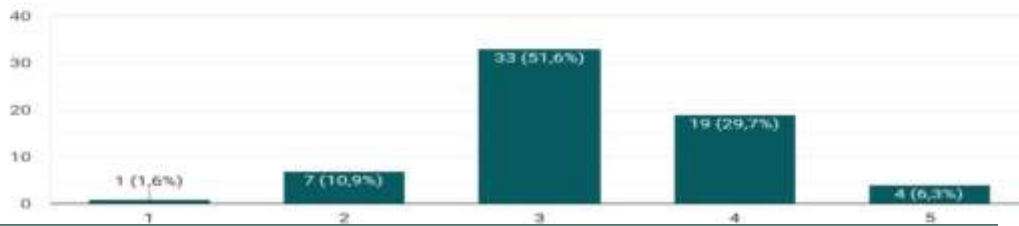
19. Оцініть рівень дотримання стандартів в онлайн-виданнях

72 відповіді

Оцініть рівень дотримання стандартів в онлайн-виданнях

64 відповіді

Оцініть рівень дотримання стандартів в онлайн-виданнях

61 відповідь

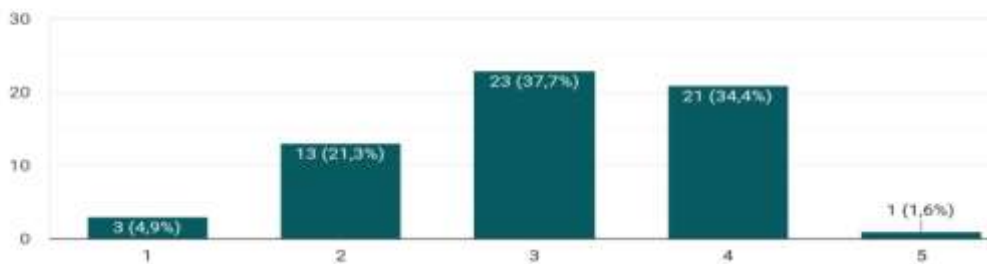

Рис. 13. Рівень дотримання журналістських стандартів в онлайн-виданнях

Досліджуючи ознаки неякісного інформаційного контенту, нами виявлено, що 34 (39.5 %) респонденти акцентують увагу на матеріалах, у яких артикуються власні позиції та упередження у свідомий чи несвідомий спосіб, 30 (34.9 %) опитаних виділяють поширення матеріалів без врахування контексту, аналітики чи перевірки фактчекінгу, 30 (34.9 %) – викривлення змісту подій шляхом «псевдооб’єктивного» тенденційного коментування, 22 (25.96 %) – тоталітаризм джерела повідомлень (відсутність альтернативних джерел інформації), 14 (16.3 %) – незнання журналістом законодавчих та етичних норм, 10 (11.6 %) – просування антидемократичних меседжів, ксенофобських заяв.

20. Які ознаки неякісного інформаційного контенту домінують у медіаматеріалах?

86 відповідей

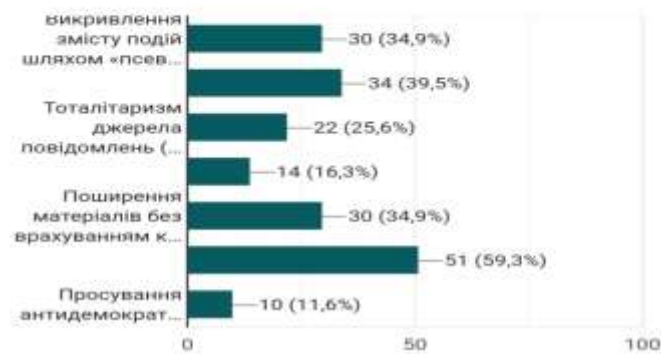

Рис. 14. Ознаки неякісного інформаційного контенту

З метою запобігти поширенню неякісного інформаційного контенту в онлайн-виданнях респондентам було запропоновано обрати найбільш дієві механізми, які зможуть мінімізувати кількість подібних матеріалів. Зі 102 респондентів 43 (51,2 %) стверджують, що потрібно зменшити залежність медіа від редакційної політики, тієї чи іншої політичної сили, 35 (41,7 %) – забезпечити належне фінансування медійників (підвищення заробітних плат), 31 (36,9 %) – високий рівень кваліфікації журналістів, 31 (36,9 %) – впровадити високі стандарти доброчесності журналістів, 17 (20,2 %) – сприяти написанню конструктивних матеріалів у жанрі «відновного нарративу», 15 (17,9 %) – створити наглядові ради.

21. На Вашу думку, які превентивні механізми потрібно впроваджувати, щоб мінімізувати кількість матеріалів із неякісним контентом?

84 відповіді

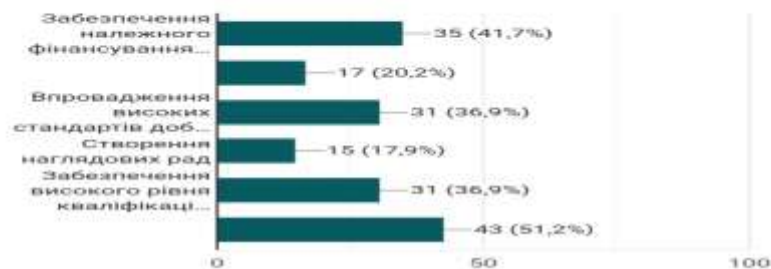

Рис. 15. Механізми, які сприятимуть мінімізації кількості матеріалів із неякісним контентом

У соціологічному дослідженні взяли участь представники різних вікових груп: респонденти до 18 років становлять 27,9 %, 19-25 років – 36 %, 26-45 років – 22,1 %, 46-60 років – 12,8 %, від 61 р. – 1,2 %. Найбільше респондентів заповнили анкету віком від 19 до 25 років – 36 %.

22. Ваш вік:

86 відповідей

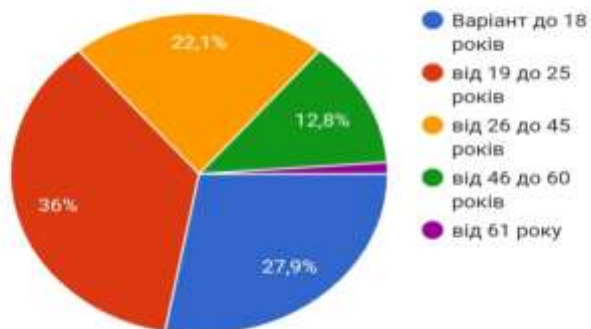

Рис. 16. Вік респондентів

Більшість респондентів – представниці жіночої статі (72.6 %), чоловіки складають 27.4 % анкетованих.

23. Ваша стать:

84 відповіді

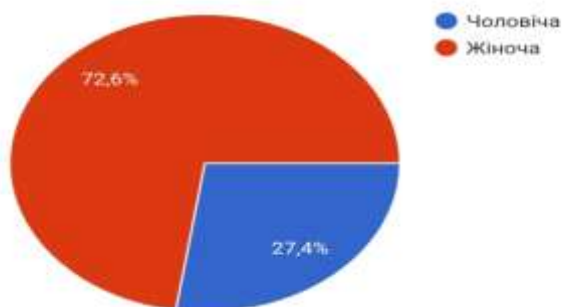

Рис. 17. Стать респондентів

За родом діяльності серед реципієнтів: працівники – 44.3 %, студенти – 39.8 %, безробітні – 6 %, пенсіонери – 6 %, учні – 3.4 %.

24. Ваш рід занять:

88 відповідей

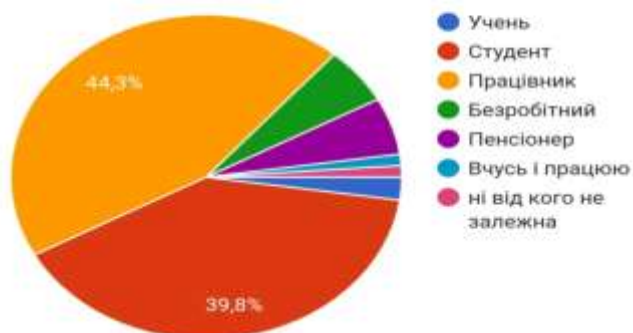

Рис. 18. Рід занять респондентів

Всеукраїнські інтернет-видання є основним джерелом інформації для більшості реципієнтів. Дослідження констатує, що громадяни **обирають онлайн-ЗМІ усвідомлено і раціонально, зважаючи на якість інформаційного контенту, репутацію медіа, близькість поглядів**. Найбільшою популярністю користується інтернет-видання «Українська правда». Серед джерел фрустрації в медіаконтенті громадяни найчастіше згадують засилля негативу та політики в її різних проявах. Чітко артикульованим є запит учасників анкетування на використання новітніх жанрових форм. Реципієнти вказали на домінування у матеріалах неякісного контенту, порушення етичних та професійних стандартів.

На основі результатів соціологічного дослідження подаємо журналістам рекомендації щодо висвітлення інформаційного контенту в онлайн-дискурсі: 1) медійники повинні створювати якісний контент, відображати причинно-наслідкові зв'язки; 2) розширити тематичний спектр інформаційного продукту за рахунок зменшення уваги до політичних тем. Це не означає ігнорування політики в новинах та неновинних форматах: ЗМІ повинні виконувати функції інформування суспільства для того, щоби політичні погляди та рішення громадян, зокрема електоральні, ґрунтувалися на поінформованості; 3) створювати медіапродукти в новітніх жанрових формах; 4) знизити рівень емоційної напруги; 5) висвітлюючи проблемні теми, вказувати на можливі рішення або приклади їх позитивного розв'язання в інших громадах; 6) контент, що виробляється, має бути сучасним та привабливим для споживача: технічно якісним, динамічним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дмитрів Л. Якість текстового контенту сайту з погляду редактора. Вісн. Книжк. палати. 2014. № 9. С. 10–12.
2. Садівничий В. О. Типи, види та особливості подачі контенту крос медіа. Кросмедіа: контент, технології, перспективи: колективна монографія. Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 234 с.
3. Бабенко В. Вірусний контент: поєднання. Український католицький університет. Теле- та радіожурналістика. 2016. Вип. 15. С. 103–109.
4. Артамонова І. М. Проблеми типології Інтернет-ЗМІ в новинній журналістиці. Медіа студія. Одеса. 2008. 145 с.

Жайворонко Аліна

Науковий керівник – доц. Синоруб Г.

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Взаємозалежність відкритості влади та довіри до неї посилює вимоги до інформаційно-комунікаційної діяльності, що полягає в інформуванні про сьогоdnішні події та ті, що плануються в майбутньому. Такі ж передумови характерні для об'єднаних територіальних громад, від яких залежить комфорт пересічного члена громади, його впевненість, а отже, стабільність та передбачуваність у стосунках із владою.

Проблематику комунікативної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з суспільством в умовах децентралізації досліджували такі науковці: В. Бакуменко, Р. Войтович, І. Грицяк, Т. Джига, О. Карпенко, Д. Коник, В. Князев, В. Куйбіда, М. Лашкіна, Л. Литвинова, Г. Почепцов, О. Радченко, А. Семенченко, Ю. Сурмін та інших. Розподіл та реалізація компетенцій органами публічної влади в період проведення реформ вивчали вітчизняні вчені: Л. Гогіна, О. Оболенський, Ю. Тихомиров, І. Шпекторенко, О. Хорошенко, В. Боднарчук, К. Денисов та ін..

Незважаючи на значний науковий доробок учених щодо актуальних проблем інформаційної комунікації, визріла потреба окреслити вагому роль місцевої громади в реалізації ідей, прийнятті рішень, які відіграють важливу роль в умовах децентралізації.

Мета статті полягає в обґрунтуванні процесу комунікації місцевих громад та влади в період проведення реформ.

Інформаційна взаємодія – це процес обміну відомостями (інформацією), що приводить до зміни знання хоча б одного з одержувачів цих відомостей [5, с.28]. Зазначимо, що децентралізація передусім покликана здійснити реформування місцевого самоврядування та

територіальної організації влади в Україні, передбачає добровільне об'єднання громадян. Однак, невпевненість у власних силах та недовіра до нового, до змін перешкоджають населенню активніше ухвалювати рішення про об'єднання громад.

Співпраця, розуміння взаємної відповідальності за розвиток свого села, селища, міста чи регіону неможливі без ефективної інформаційної взаємодії між владою й громадою, що дає можливість установити конструктивний діалог між ними, забезпечити інформаційну свободу особистості, сприяти розвитку демократії та самоврядування.

Окреслимо основні вектори інформаційної діяльності місцевих громад.

Участь громадян у прийнятті рішень породжує взаємну відповідальність за прийняті рішення. Часто виникає потреба в тому, щоб громада виступила співавтором рішення влади. Найприроднішими є прояви громадської участі у прийнятті владних рішень саме на рівні громади, де існують вікові вкорінені традиції (віча, сходи). Зазначимо, що пряме народовладдя потребує мінімальних затрат й дає максимальний ефект.

Залучення громади до прийняття рішень має носити характер не сумнозвісного «одноставного схвалення», а справжнього свідомого «співавторства», коли і влада, і громада розуміють проблеми, виклики та перспективи, зважують альтернативи й розуміють всеможливі ризики. Свідома громада не лише бере участь у прийнятті рішення, а й несе відповідальність за нього [2].

Громада, окрім того, що вона є співучасником прийняття рішень, може також виступати порадином та генератором ідей. Практика ефективного врядування, в тому числі в Україні, показує, що оптимальне рішення під час публічного обговорення часто приймається незалежними фахівцями, громадськими організаціями тощо. Річ у тім, що вирішення проблеми не завжди вдається конструктивно розгледіти з висоти виконкомівського кабінету, представники якого зазвичай завантажені іншими справами, можуть мислити певними шаблонами та стереотипами.

Оптимальна інформаційна політика позитивно впливає на ефективність управління. Зрозуміло, що добре поінформована громада здатна краще сприйняти та інтерпретувати владні рішення відповідно до проблем, які існують в тій чи іншій місцевості. Відбувається діалог обох сторін (громади та влади), що в реальних умовах здатен, принаймні, зняти зайві непорозуміння та звинувачення.

Прозорість діяльності місцевої влади є вагомим чинником, що підвищує зовнішню привабливість міста, селища, району в очах інвесторів та донорських організацій. Інвестиції вигідніші там, де заздалегідь відомі зрозумілі правила гри. В умовах негласної конкуренції громад щодо фінансування донорами, ключову роль відіграє вдало організована інформаційна робота, яка може стати саме тим доважком, що схилить терези на користь однієї зі сторін [1].

Однак, сьогодні більшість територіальних громад України, маючи право вирішувати питання місцевого значення, неспроможна це робити через брак власних коштів, занепад або відсутність інфраструктури, а також недостатність кваліфікованих кадрів.

Варто відмітити, що інформаційна політика – це вміння вести цілеспрямовану діяльність з інформування громади та зовнішньої аудиторії (представників інших громад).

Зосередимо увагу на принципових рисах інформаційної політики органу місцевого самоврядування:

- достовірність, тобто подання правдивої інформації, що забезпечить довіру до органу місцевого самоврядування як до джерела інформації;
- актуальність, тобто вчасне подання та оновлення інформації;
- повнота, а саме подання інформації, що має суспільне значення або становить суспільний інтерес;
- компетентність (фаховість), тобто професійний підхід до підготовки та подання інформації;
- відповідність форми подання змістові, яка буде найбільш зручною для сприйняття аудиторією;
- загальнодоступність, тобто можливість легко та швидко знайти потрібну інформацію;
- адресність – подання інформації, враховуючи особливості цільової аудиторії (підприємців, громадського сектору, інвесторів, соціально вразливих груп тощо);
- інтерактивність, тобто можливість зворотнього зв'язку з громадою;

□ системність – комплексні та взаємопов'язані заходи з інформування;
 □ постійність, що передбачає систематичне інформування, стабільне щоденне функціонування інформаційних механізмів [4].

Розглянемо вимоги до інформації, яка підлягає оприлюдненню органом місцевого самоврядування. Обов'язок інформування органів місцевого самоврядування про свою діяльність прямо випливає з чинного законодавства України – Конституції України, ст. 34, яка гарантує кожній людині та громадянину право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір [3].

У свою чергу, ст. 57 Основного Закону гарантує кожному право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. В інакшому випадку вони є не чинними.

Базовий для муніципального врядування законодавчий акт – Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» серед основоположних принципів місцевого самоврядування визначає принципи народовладдя і гласності (ст. 4). Однак, не підлягає доведенню теза, що однією з невідмінних умов народовладдя є належне інформування громади.

Згаданий Закон також закріплює механізми безпосередньої участі громадян у місцевому самоврядуванні: місцеві референдуми, громадські слухання, загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, участь в органах самоорганізації населення.

Отже, розглядаючи інформаційну комунікацію об'єднаних громад варто звертати увагу на законодавчі норми та зміни до них задля забезпечення жителів громади тією інформацією, яку вони мають право отримувати в рамках чинного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ефективна комунікація між державною службою та засобами масової інформації / Переклад з англійської Л. Б. Магдюк, О. М. Рудік. Дніпропетровськ: Центр економічної освіти, 2000. 68 с.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Практика публічних комунікацій для об'єднаних громад URL: https://drive.google.com/file/d/17vGWoRa_DxqXTrWkMeKWz3SGGC2LqijT/view
5. Парфьонова Г. Інформаційна взаємодія органів місцевого самоврядування м. Херсона та громади. Сучасний стан та перспективи. Аналітичне дослідження. Херсонська міська громадська організація «Розвиток», 2003. 79с.

Ковалішин З.

Науковий керівник – доц. Штонь Олена

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА

Фразеологзми виконують у мовленні багато різних функцій: образно – виражальну і одночасно емоційно – експресивну, вони також лаконізують мову, забезпечують точність вислову, вносять у мовлення перлини народно – авторської думки, полегшують конструювання мовлення.

Теоретичні засади фразеології висвітлено у працях Л. Авксентьєва, М. Алефіренка, Г. Їжакевича, В. Кононенка, Л. Скрипник, В. Ужченка, О. Юрченка та ін. Стилiстичні можливості стійких сполучень у художньому мовленні були предметом аналізу таких учених, як: Г. Їжакевич, Л. Мацько, С. Єрмоленко, В. Калашник, Л. Скрипник, Н. Сологуб, Н. Сидяченко тощо. Виразальний потенціал фразеологізмів у сучасних історичних романах досліджував В. Буда.

Образні вирази фразеологічного фонду увиразнюють мовну палітру багатьох українських письменників, репрезентуючи їх мовну картину світу та індивідуально-авторський стиль. У художньому тексті стійкі сполуки виконують стилістичну функцію – забарвлюють мову героїв, підкреслюють риси характеру, чітко і влучно доносять до уяви читача події, образи, змальовані

у творі. Творча лабораторія прозаїків кінця ХХ – початку ХХІ ст. ще очікує на ретельне розкриття з метою визначення відповідної ролі в історії розвитку української художньої мовотворчості. До когорти таких письменників можна віднести Володимира Даниленка, однією із художніх особливостей стилю якого є залюбленість у народних прислів'ях, приказках, афоризмах, висловах повчального характеру та інших фраземах. Незважаючи на те, що мова творів письменника привертає увагу як мовознавців, так і літературознавців [4, с. 25], дослідження фразеологічного багатства його творів ще не було предметом ґрунтовних лінгвостилістичних студій. Саме це і зумовлює *актуальність обраної теми*.

Мета статті: охарактеризувати семантику фразеологізмів у сучасній прозі Володимира Даниленка. *Джерельною базою* слугували такі твори митця: роман «Кохання в стилі бароко», збірка повістей «Гіні в маєтку Тарновських» та родинна хроніка «Грози над Туровцем».

Фразеологізми – виразники образотворчої мовленнєвої експресії у художньому творі. Вони підкреслюють і посилюють уявлення про який-небудь предмет чи про яке-небудь явище, викликають певні естетичні асоціації та почуттєво-оцінні реакції, а найголовніше – активізують увагу й образне мислення людини.

Семантичному аналізу фразеологізмів більшість зі своїх праць присвятив український літературознавець та мовознавець Андрій Васильович Ніковський. На підставі аналізу виявлених нами у творах В. Даниленка фразеологізмів їх можна поділити на 10 тематичних груп:

1. Фразеологізми зі значенням якісної характеристики особи (18 мовних фактів – 5,2% від усіх зафіксованих фразеологізмів у творах прозаїка); 2. Фразеологізми зі значенням якісної характеристики предмета (14 мовних фактів – 4,1%); 3. Фразеологізми зі значенням фізичного і психічного стану людини (63 мовних факти – 18,5%); 4. Фразеологізми зі значенням поведінки чи реакції особи (55 мовних фактів – 16,1%); 5. Фразеологізми зі значенням зовнішнього вигляду, портретної характеристики особи (3 мовні факти – 0,9%); 6. Фразеологізми зі значенням дії, занять особи (140 мовних фактів – 41,0%); 7. Фразеологізми зі значенням обставинної характеристики дії (25 мовних фактів – 7,4%); 8. Фразеологізми зі значенням кількісної характеристики предметів (8 мовних фактів – 2,4%); 9. Фразеологізми зі значенням місця або напрямку дії (10 уживань – 3,0%); 10. Фразеологізми з яскравим емоційним забарвленням (5 мовних фактів – 1,4%). Кількісне співвідношення їх демонструє наведена нижче діаграма. Опишемо детальніше три перші групи, які виявилися найчисельнішими.

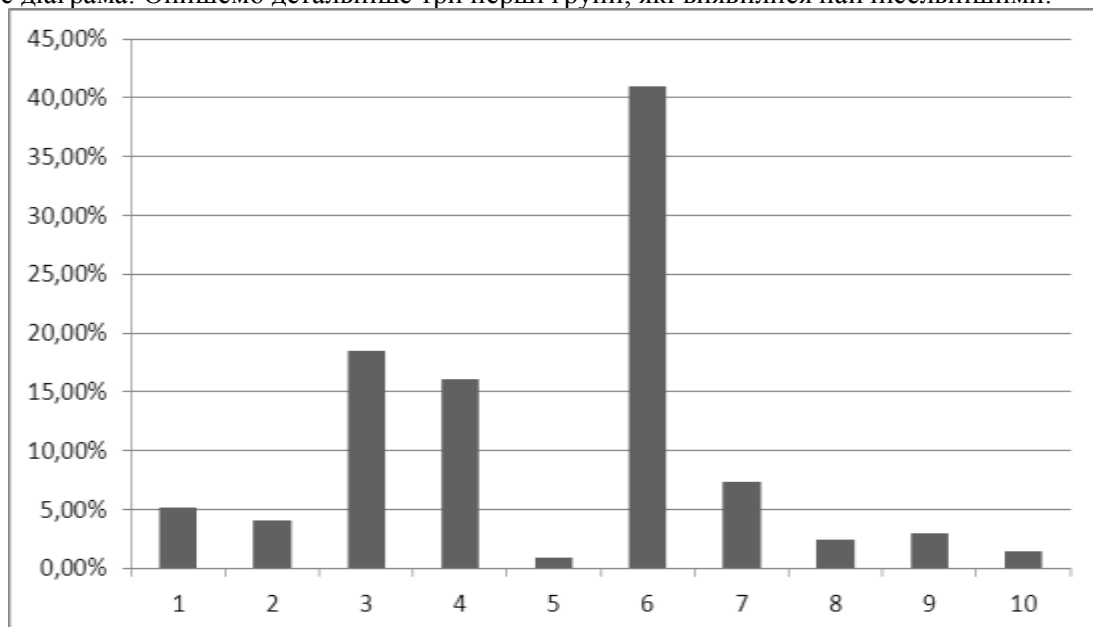

Рисунок 1. Співвідношення різних видів фразеологізмів за семантичним вираженням.

Як бачимо, тематична група «фразеологізми зі значенням дії, занять особи» – найчисельніша група з-поміж фразем (41,0% від усіх, зафіксованих нами). У межах цього класу варто виділити фразеологізми на позначення кохання, залицяння, симпатії та любові, оскільки вони уживаються у творах найчастіше. Почуття кохання / любові, яке виникає, пробуджується,

передають кілька фразеологічних зворотів, як-от: «– Тут на тебе **поклав око** один заможний чоловік із серйозними намірами» [3, с. 150]; «П'ятнадцятирічна Марія вже була досвідченою спокусницею, здатною **закрутити голову** будь-якому чоловіку» [3, с. 85]. Почуття кохання – різнобічне: коли взаємне, а коли нерозділене. Дуже часто воно переплітається із драмою, змушуючи людину страждати: «– Я **сохну за дівчиною**, яка не звертає на мене увагу» [1, с. 312].

На відміну від кохання, письменник не менш характерно змальовує й інше почуття – гнів, лють, роздратування. Наприклад: «– А тобі шкода коту рибку? – Мені не шкода, але для чого ти **доводиш її до сказу?**» [1, с. 146]; «**Пекло помсти кипить у моєму серці**, смерть і відчай, смерть і відчай довкола мене палають» [1, с. 200].

У творах письменника ми натрапляли на різні за структурою та образною вмотивованістю фразеологізми зі значенням «бити», «побити», «вдарити». Наведемо приклад: «Якщо є серед вас здорові чоловіки, хай **поміряються** зі мною **силою**» [1, с. 33]. Зафіксована незначна кількість фразеологічних одиниць зі значенням «жорстоко розправитися з комось»: «**Кажуть, російський цар, якщо встане не з тої ноги, може з кожного здерти шкуру**» [2, с. 202]. Цікавою є фразема, «**бити/вдарити по руках**», де у самому фразеологізмі простежується слово «бити», однак має зовсім інше значення. Проілюструємо: «**Вони вдарили по руках**, за одну ніч Моня Шекель завіз в Умань п'ятдесят діжок води, а на ранок Голда, дві дочки Тиква і Шейна, троє синів Йом-Тов, Шломо і Нахум жваво торгували водою на уманському базарі» [1, с. 283]. У наведеному реченні фразеологізм «**вдарити по руках**» означає **дійти згоди, домовитися**.

Доволі часто трапляються одиниці із тематичної групи «фразеологізми зі значенням фізичного і психічного стану людини» (18,5%; 63 мовних факти).

Лексема **психічний** походить від **психо** (грец. *psyche*), що означає розум, глузд. У творах В. Даниленка ми натрапили на низку фразеологізмів, у яких стрижневим словом виступає лексема **глузд**. Значення цих фразем трактується як **переставати володіти собою**. Приміром: «Вона була втіленням пристрасті, її очі горіли, а все тіло було наповнене такою любов'ю, від якої чоловік **втрачав глузд**» [2, с. 170]; «Відколи мене перевели зі Східної Німеччини в Україну, я **втрапив глузд** і ховав свої почуття від твого чоловіка, пілотів, Вадика, Миколи Васильовича, від тебе і себе» [1, с. 255].

Помітну роль у творах письменника займають фразеологізми на позначення **страху**. В основному зі станом страху, боязні не рідко супроводжуються такі поняття як «мороз», «мурашки», «жижки». Наведемо приклади із художніх творів: «**Дак ві мене й так застреліте**, – засмаявся вон, аж у всіх **мороз по шкурі** пошов» [1, с. 349]; «Коли подавала тобі відро з водою, і ти ненароком докоркнувся до моєї руки, я відчула, як **по всьому тілу забігали мурашки**» [1, с. 49].

Синонімічний ряд фразеологічних одиниць на позначення неспокою, тривоги, хвилювання досить чисельний. Наведемо найуживаніші ФО: **не знаходити собі місця, лиця нема/не було**. Проілюструємо їх у художніх зразках: «**Бачит моя сестра Гапа, що на мене ліца нема, а, главне, нема куска сорочки, і питає, в яком це болоте я так вітовкса?**» [1, с. 337]; «**Всю дорогу її тіпало в істериці, і вона не знаходила собі місця**; [3, с. 18].

Не менш чисельною є група «фразеологізми зі значенням поведінки чи реакції особи», що налічує 16,1% від усіх зафіксованих порівнянь (55 мовних фактів). Аналізуючи персонажів творів В. Даниленка, можна зробити висновок, що значна їх кількість завжди виявляла недовіру та інколи недоброзичливість. Приміром фразеологізм «зиркати спідлоба» в аналізованих творах характеризується 7 уживаннями та стосується різних образів: «– Ти що тут робиш?.. – розгубився Марцін. – Я тут співаю, – **глянула спідлоба** вона...» [1, с. 96]; «А кожен завойовник **дивився на людей, що розмовляли, писали, співали українською, спідлоба**» [3, с. 67].

Фразеологізми на позначення **ображатися, сердитися** не характеризуються частотністю, проте усе ж зафіксовані у творах: «**Проти передостаннього речення я особливо застерігав пана вїтца, що так не пишуть у листах до царя, але він гнівно затупав ногами**» [2, с. 201]; «– А твій дїм у Росії, – буркнув їй. Вона теж **надула губки** і заматляла худими ніжками» [1, с. 150].

Отже, дослідження семантичного аспекту фразеологізмів у творах Володимира Даниленка дозволяє зробити висновок про те, що фраземи відіграють важливу роль у творенні художнього тексту. Групування їх в окремі тематичні класи дозволяє простежити різноматні

характеристики як істот, так і неістот. Найпродуктивнішим класом фразем є «фразеологізми зі значенням якісної характеристики особи», а найменш чисельним – «фразеологізми зі значенням зовнішнього вигляду, портретної характеристики особи». Також зауважимо, що різноманіття кожного тематичного класу фразеологізмів є надзвичайно багатограним. **Перспективи подальших досліджень** убачаємо у вивченні інших лексико-фразеологічних засобів виразності у творах письменника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Даниленко В. Грози над Туровцем: родинні хроніки. Львів: Піраміда, 2014. 370 с.
2. Даниленко В. Кохання в стилі бароко. Львів: Піраміда, 2011. 254 с.
3. Даниленко В. Тіні в маєтку Тарновських: повісті. Львів: Піраміда, 2012. 180 с.
4. Кузнецова, Т. В. Фразеологізми у сімейному спілкуванні. Проблеми зіставної семантики. 2001. Вип. 5. С. 222–226.
5. СУМ: Академічний тлумачний словник в 11 т. [електронний ресурс]. Режим доступу. <http://sum.in.ua/>
6. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови. Т. 1: А-М. Київ: Вища шк., 1984. 304 с.
7. Удовиченко, Г. М. Фразеологічний словник української мови. Т. 2: Н-Я. Київ: Вища шк., 1984. 384 с.
8. Ужченко, В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник Київ: Знання, 2007. 494 с.
9. Франчук Н. Л., Поздрань Ю. В. Семантична класифікація українських фразеологізмів із компонентом-зоонімом (на матеріалі «Українсько-російського словника» А. Ніковського). Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 30 (69) № 1. Ч.1. 2019. С. 38-42.

Голуб Олена

Науковий керівник – проф. Струганець Любова

ЛЕКСИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ: БАЛАНС ПИТОМОГО ТА ЗАПОЗИЧЕНОГО

В умовах глобалізації в Україну проникають різні масові явища, які з'явилися в різних країнах. Оскільки всі трансформації в лінгвосоціумі відображає мова, лексико-семантична система поповнюється новими одиницями тематичної групи «Масова культура». Нові іншомовізми потребують системного вивчення. Це зумовлює актуальність нашої розвідки. Мета дослідження – соціолінгвістичний аналіз балансу питомих та запозичених лексем тематичної групи «Масова культура».

Динаміку розвитку лексико-семантичної системи української мови досліджують такі мовознавці, як Л. В. Струганець, О. А. Стишов, М. І. Навальна, С. Я. Єрмоленко, О. О. Тараненко, Н. Д. Іванова, К. М. Тищенко та ін. Науковці суголосні в тому, що мова – живий організм, постійно розвивається. Саме у використанні літературних норм особистостями реалізовується соціальна природа мови. О. І. Кульматицька вважає, що «найповніше та найбільш точно функціонування лексики масової культури в сучасному лінгвосоціумі відображає «живе» мовлення індивідуумів» [1, 104]. Тому джерельною базою нашого дослідження слугували результати онлайн-анкетування, проведеного у період карантину. Під час організації такого опитування важливо було правильно сформулювати вибірку респондентів. Методичним підґрунтям слугував навчальний посібник «Основи наукового дослідження мовної культури соціуму» за редакцією Л. В. Струганець [2]. Було сформовано дві анкети: перша – для учнів середніх класів, друга – для магістрантів та вчителів. Під час нашого соціолінгвістичного дослідження анонімним вибіркоким анкетуванням було охоплено респондентів із Тернопільщини: 25 учнів середніх класів, 11 магістрантів й 11 учителів різних спеціальностей.

На початковому етапі було укладено сам питальник. Закономірно, що сфера масової культури поповнилася багатьма запозиченими лексемами, які позначають різні напрямки та течії масової культури. На основі анкет досліджували розуміння іншомовної лексики зі сфери моди, кулінарії, соціальних комунікацій та розваг. Так, з'ясували, що із запропонованих слів *лайк*, *вподобайка*, *мені подобається*, *інше* 60% учнів використовують *лайк*, 36% – *мені*

подобається, 24% уживають нове слово *вподобайка* та один школяр запропонував свій варіант – *супер* (рис. 1). Магістранти та вчителі у повсякденному спілкуванні користуються словами *лайк* (50%) та *мені подобається* (50%) (рис. 2).

Із запропонованих слів оберіть те, яким користуєтеся в повсякденному спілкуванні:

25 відповідей

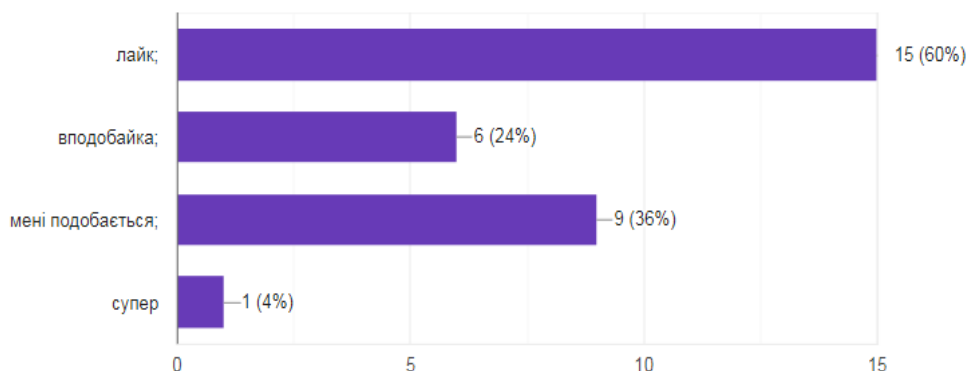

Рис. 1. Відповіді учнів щодо вживання слова *лайк* та його відповідників

Із запропонованих слів оберіть те, яким користуєтеся у посякденному спілкуванні:

22 відповіді

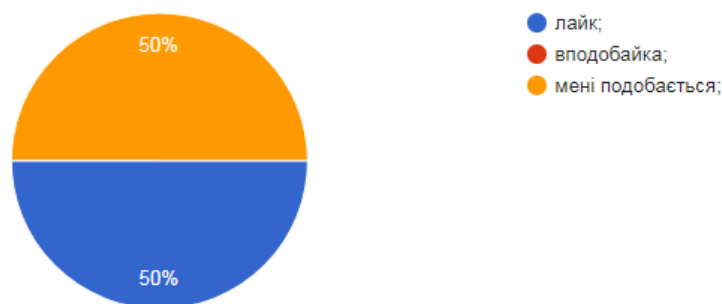

Рис. 2. Відповіді магістрантів і вчителів щодо вживання слова *лайк* та його відповідників

В анкетах натрапили на різні пояснення слова *донат*. Зазначимо, що ми очікували отримати відповіді саме зі сфери «Кулінарія», проте не вказували цього в завданні. 16,6% інформантів вважають, що це «пожертва» або певна «добровільна оплата», така ж кількість опитаних (16,6%) вказують, що це слово стосується онлайн-ігор («гроші на стрімі», «введення грошей на рахунок», «обмінювати реальні гроші на ігрову валюту»). Безперечно, більшість опитаних (23,8%) вказали, що *донат* – це «пончик». 23,5% респондентів не знають лексичного значення вказаного слова. Інші – 19,5% опитуваних подали неправильне тлумачення. Отже, запозичене слово *донат* поширене в сучасній комунікації з такими значеннями: 1) круглий пиріжок з діркою; 2) жертва коштів в грі; 3) благодійний внесок. Вважаємо, що запозичену лексему *донат* в сфері кулінарії варто замінити відповідником *пундик* або *пухтик*.

Певні труднощі в респондентів виникли із завданням, яке передбачало пояснити значення лексеми *світшоп*. Лише 9,1% магістрантів та педагогів вибрали правильну відповідь. 28% школярів вказали, що це цукерня.

Останнім часом в українській мові зростає кількість номінацій для найменування елементів одягу, так чи інакше пов'язаних із модою. На поставлені запитання «Як Ви вважаєте, що означає слово *худі* і в якій сфері його доречно вживати? Чи використовуєте його у своєму

мовленні?» 80,4% опитаних відповіли правильно: широкий светр, елемент одягу, використовують у сфері моди. Дехто з респондентів (13%) не знає значення цієї лексеми, а 6,6% реципієнтів вважають, що слово стосується худих людей.

До масової культури належить сфера соціальних комунікацій, тому одним із завдань анкети було пояснити значення слова *хайп*. 20% мовців вважають, що це *нав'язлива* або *агресивна реклама*, 15% – *скандал, галас*, 17% – *популярна тема у мережі, на якій хайпують всі*, 10% – *розголос*, 7% – *піар*. Деякі інформанти (11%) вказали недоречні номінанти на пояснення лексеми *хайп*. А 20% респондентів не справилися із завданням.

Ще одне запитання анкети ставило за мету з'ясувати, які із наведених пар слів вживають респонденти у повсякденному спілкуванні. Ми запропонували лексеми *батл і змагання, хобі і захоплення, паблік і спільнота, мастхев і трендова річ, сторіс і розповідь*. Відповіді магістрантів і педагогів щодо наведених в анкетах пар номінацій розподілились таким чином: 78,3% – *змагання*, 73,9% – *хобі*, 91,3% – *спільнота*, 56,5% – *трендова річ*, 69,6% – *сторіс*. Школярі відповіли так: 73,1% – *батл*, 65,4% – *хобі*, 61,5% – *спільнота*, 46,2% – *трендова річ*, 53,8% – *сторіс*.

Після опрацювання онлайн-питальників констатуємо той факт, що неозапозичення поширені у мовленні різних категорій мовців лінгвосоціуму, у нашому випадку – учителів, магістрантів і вчителів. Українські відповідники до іншомовізмів функціонують значно менше. Існує дисбаланс між використанням нової запозиченої і питомої лексики. Актуалізується потреба виховання мовної культури, вивчення особливостей адаптації запозичень у сучасній мовній практиці. Перспективу дослідження вбачаємо у виявленні нових тенденцій у лексиконі сучасної української масової культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульматицька О. Лексика сфери масової культури в соціолінгвальному вимірі. Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. Вип. 2 (17), 2007 1 (18), 2008. С. 103–110.
2. Основи наукового дослідження мовної культури соціуму / Л. В. Струганець, О. І. Бобесюк, О. А. Веремчук, І. Я. Заліпська; за ред. Л. В. Струганець. Тернопіль: Вектор, 2016. 164 с.

Нагорна Юлія

Науковий керівник – доц. Кушнір Оксана

МОНТАЖНІ СПЕЦЕФЕКТИ ЯК ВИРАЖАЛЬНИЙ ПРИЙОМ ІНФОТЕЙНМЕНТУ

В умовах постійної модифікації і трансформації ЗМІ перед медійниками виникають нові виклики щодо форми подачі інформації. Аудиторія, як головний споживач журналістського контенту, вимагає постійного оновлення і пошуку альтернатив щодо способів та методів ретрансляції новинних повідомлень. Зокрема, у телевізійній сфері (особливо при створенні підсумкових випусків новин) сьогодні активно працюють над тим, щоб спростити концепцію подання серйозної інформації, змінити формат подачі новин, а також створити власний неповторний стиль. Усе це стало можливим нині завдяки використанню інфотейнменту.

Явище інфотейнменту у засобах масової інформації визначило предмет наукового осмислення багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема, інфотейнмент як соціокомунікативне явище в сучасних українських інформаційно-публіцистичних телепроектах досліджувала Е. Бурдіна [2]. Методику здійснення масовокомунікаційного впливу на аудиторію за допомогою інфотейнменту вивчала О. Морозова [3]. Виразальні прийоми інфотейнменту виокремила К. Чорна [6]. Розвиток інфотейнменту як культурного феномену окреслила А. Сабліна [4].

Мета статті – виокремити види монтажних спецефектів як виразального прийому інфотейнменту у підсумкових телевізійних випусках новин за матеріалами програми «Сьогодні. Підсумки з Олегом Панютою» на телеканалі «Україна» [1].

Джерельну базу дослідження становлять підсумкові випуски програми «Сьогодні. Підсумки з Олегом Панютою» на телеканалі «Україна» упродовж вересня-жовтня 2020 року [1].

Наукове осмислення теми варто розпочати з визначення передумов виникнення явища інфотейнменту. За етимологією інфотейнмент («infotainment») – це злиття двох англійських слів: інформація («information») та розвага («entertainment»). Дослідники історії журналістики вважають, що *інфотейнмент* зародився приблизно у 1980-ті роки у США. Через падіння відсотку переглядів, а відтак і рейтингів на провідних американських телеканалах тамтешні журналісти були змушені шукати нові форми подання інформації для аудиторії. Це призвело до зменшення кількості так званої «офіційної» інформації і натомість обрамлення її у простіший стиль.

У царині новинних передач почали виокремлювати уже не суто інформаційні, а інформаційно-розважальні продукти. Першою із таких програм вважають щотижневик «60 хвилин» каналу CBS, де ведучі почали активно демонструвати в репортажі своє ставлення до подій, з'являтися в кадрі нарівні із героями матеріалів, що було вкрай нетиповим для американського інформаційного телебачення того часу. Досвід CBS підхопили інші телеканали (NBC, ABC «20/20», CBS «48 hours», Fox News) [6].

Про український інфотейнмент дослідники почали говорити після виходу щоденної передачі «Дивись!» на телеканалі ТЕТ, що транслювалася в ефірі спочатку без ведучого 20 жовтня 2003 року (хронометраж 15 хвилин), а згодом в оновленій версії із ведучими Павлом Шильком і Наталією Калатай (хронометраж 30 хвилин) [2].

Успішну перспективу активного розвитку українського телевізійного інфотейнменту, зокрема і підсумкових випусків теленовин, деякі науковці прогнозують лише для тих продуктів, де автори поєднують розважальні елементи із якісною журналістикою. Тобто тоді, коли домінуючим компонентом у них буде інформація, зміст передачі, а ігрові засади будуть лише формою чи способом подання цієї інформації [5].

Українська дослідниця О. Морозова вдало зазначає, що сьогодні інфотейнмент стає не просто способом подання інформації споживачеві, а методикою створення масовокомунікаційного впливу на аудиторію [3].

Це зумовлено інформаційними запитами сучасних споживачів медіаповідомлень. Публіка вимагає ігрової подачі вже звичного «сухого» інформаційного матеріалу і журналісти шукають нетрадиційні форми і засоби для задоволення цих потреб. Це помітила Ю. Снурнікова, наголошуючи, що телеаудиторія стає замовником спрощеного формату, і саме цей факт надає підстави ЗМІ для застосування нових прийомів, зокрема розважально-ігрових [5].

Оскільки аудиторія вимагає індивідуального підходу до створення медіаконтенту і новинного в тому числі, то створити сюжет чи програму таким чином, щоб врахувати конкретні інтереси глядача, – ось головний тренд сучасних новинних передач. Зарубіжна науковиця А. Сабліна з цього приводу зазначає: «Індивідуалізація інформації, звернення журналіста до конкретної людини, врахування його особистих, а не суспільних інтересів стали новими трендами в телевізійній журналістиці, а в сукупності і новим культурним феноменом. У цьому ключі інфотейнмент виступає як орієнтир у перенасиченому інформаційному середовищі» [4].

Одну з новаторських знахідок інфотейнменту приписують теоретику й практику Нілу Шапіро, продюсеру NBC, який утілював свої ідеї в тижневику «Dateline». Йдеться про зміщення акценту у телепередачах із питання «що?» на питання «як?», котре спричинило появу низки нових способів і прийомів подачі інформації. Багато з них засновані на базовій характеристиці інфотейнменту – грі [2].

Дієвими ресурсами телевізійного інфотейнменту виступають методи урізноманітнення відеоряду у новинних сюжетах. За допомогою використання нетипових планів зйомки, монтажних спецефектів, розмаїтості звукового ряду можна привабити, а найголовніше – втримати увагу потенційного реципієнта. Серед ефективних засобів впіймання уваги аудиторії виокремлюємо *можливості монтажу або постпродакшину* – так званого активного продовження створення відеотвору.

У своїй науковій роботі Е. Бурдіна окреслила характерні закономірності, за якими будується візуальний ряд матеріалів в українських програмах з огляду на інфотейнментові

тенденції. Дослідниця виокремила кілька основних видів і прийомів монтажу, які найчастіше апробуються у новинних телепрограмах [2].

Наприклад, у сюжеті «Нащадки конокрадів» (04.10.2020), де йдеться про часті крадіжки автомобілів, медійники використали *кліповий монтаж*: міні-нарізки із кількох кадрів розпочинають відеоматеріал задля створення динамічності; такий прийом супроводжується різкою зміною планів зйомки і звуковими ефектами, монохромізацією зображення тощо. Окрім того, у сюжеті використано *асоціативний монтаж*, де різні за змістовим наповненням кадри створюють загальну картину [1].

У відеоматеріалі «Ціна хліба» (11.10.2020) виокремлюємо *ритмічний монтаж*. Кілька кадрових нарізок із залученням музичних ефектів подано ще до початку синхрону. Серед використаних монтажних ефектів бачимо *перехід між кадрами із частковим білим спалахом*. Такий прийом допомагає акцентувати увагу глядача на головній темі відео, а також на самому інтерв'ю з героєм сюжету [1].

Матеріал «Війна на Кавказі» (27.09.2020) змонтовано із залученням кадрів *аматорської зйомки*. У сюжеті закадровий голос журналістки розповідає про передумови і причини виникнення збройних конфліктів у Нагірному Карабасі. Проілюстровано такий сюжет аматорськими відео для додання ефекту репортажності або «присутності» для глядача [1].

Сюжет «Недорадянський союз» (06.09.2020) створено із використанням *міжкадрового монтажу*. Для нього характерні вставки із яскравими архівними кадрами, що вже давно відомі публіці. Наприклад, для підкреслення іронічного закадрового тексту про політичне життя Бориса Єльцина подано відео із фрагментами кумедних ситуацій за участі героя [1].

У матеріалі про «Приготування домашнього хліба» (11.04.2020) можна виокремити фрагменти *внутрішньокадрового монтажу*, зокрема *прийом прискорення зображення на екрані*. З метою загравання із глядачем журналісти показали у пришвидшеному темпі процес готування і випікання хліба із використанням музичного супроводу [1].

У сюжеті «Вибори і порушення» (25.10.2020) про недотримання Виборчого кодексу України у день голосування до місцевих рад режисери під час монтажу використали *ефект накладання одного зображення на інше*. На екрані з'являються кілька фото із зафіксованими ймовірними порушниками із накладанням звукового ефекту і світловим переходом [1].

Прикладом використання *маніпуляцій у середині кадру* є відеоматеріал «Тихе сафарі» (25.10.2020) про те, як правильно збирати гриби і чим загрожують помилки грибників для здоров'я. Кадри зі зйомок у лікарняній палаті зображені за допомогою *ефекту сенії із затемненням по краях*, що начебто переносить глядача у минуле [1].

Вищезгадані монтажні прийоми і спецефекти різноманітні. Їхнє використання дозволяє авторам новинного контенту наблизити глядача до екранної реальності, зробити його віртуальним учасником подій. Окрім того, такі методи дозволяють спростити складну для сприймання інформацію і подати її з елементами «шоуїзації», що і становить виражальний прийом інфотейменту.

У процесі створення сюжету телевізійного інфотейменту змінюється і *функція монтажу*. Він від простого драматургічного компонування аудіовізуального матеріалу до створення принципово еволюціонує нової екранної реальності. Режисер монтажу вивчає реальність вихідного тексту, написаного журналістом, і перетворює вербальний складник на мову телеекрану. Візуалізація конкретних слів, фраз, речень, по-перше, може відбуватися не одночасно, а з відтермінуванням у часі, або ж узагалі задавати тон зображальному ряду сюжету. Відео не дублює слово, а існує з ним в одній стилістиці, створюючи єдине ціле. По-друге, майже завжди використовуються однакові за формою способи [2].

Сьогодні аудиторія тяжіє до споживання аудіовізуального продукту, у якому серйозна інформація обіграна у розважальній формі. У відповідь журналісти уможливають подачу великих обсягів новинного контенту з розважальними елементами завдяки використанню інфотейменту. Якісне представлення телевізійного новинного інфотейменту можливе за допомогою використання різноманітних виражальних прийомів, зокрема, монтажних спецефектів. Ці засоби роблять традиційний сюжет у підсумкових випусках новин більш динамічними, впізнаваними та актуальними для аудиторії телеканалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архів випусків програми «Сьогодні. Підсумки з Олегом Панютою» на телеканалі «Україна». URL: <https://syogodni-pidsumky.kanalukraina.tv/ua/>
2. Бурдіна Е. Інфотейнмент як соціокомунікативне явище в сучасних українських інформаційно-публіцистичних телепроектах : дис. ... к.н. із соц. ком. : 27.00.04 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2017. 257 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/dis_burdina.pdf.
3. Морозова О. О. Інфотейнмент як методика здійснення масовокомунікаційного впливу на аудиторію. Стил і текст. 2012. Вип. 13. С. 239-245.
4. Сабліна А. Н. Инфотейнмент: от журналистского приема к культурному феномену. URL: http://jf.spbu.ru/upload/files/file_1498656395_6296.pdf
5. Снурнікова Ю. М. Новини з перцем та бульбашками: інфотейнмент на сучасному українському інформаційному телебаченні. Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 33. С. 211-220.
6. Чорна К. В. Використання жанру інфотейнмент в українських теленовинах, пошук нових засобів і прийомів гри та розваги в інформаційних програмах. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство. 2015. Вип. 32. С. 148-155.

Москалик Мар'яна

Науковий керівник - доц. Дідук-Ступ'як Галина

ПЕРИФРАЗ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ ПУБЛІКАЦІЙ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ

Активний розвиток засобів масової інформації та комунікації актуалізує процес вивчення стилістично-експресивних засобів та дослідження їхніх функцій на сторінках газетної періодики, з допомогою яких журналісти формують образні ресурси публіцистичного дискурсу. Найбільш цікавим для розгляду та частим у використанні, на наш погляд, є стилістичний прийом, який надає образне найменування явищам, предметам, істотам тощо, а саме перифраз, адже він створює можливість урізноманітнення текстів, уникнення повторень. Він дозволяє до загальновідомої події, предмета, явища прикріпити певний маркер, ярлик, за якими будь-яка категорія людей зможе зрозуміти про що йдеться у публікації. Це увиразнює текст, дозволяє створити незвичні мовні конструкції, є вираженням майстерності володіння словом.

Засоби масової інформації щодня впливають на людей, як наслідок викликаючи в них ту чи іншу емоцію. Однак, вони також повинні прищеплювати засади морального, етичного з метою формування толерантного суспільства, а також формувати громадянську позицію, пробуджувати відчуття національної відповідальності. Перифраз є одним із тих стилістичних прийомів, який допомагає в реалізації цих виховних функцій, адже він проник у всіх сфери життя людини. Зокрема, нас зацікавили місцеві видання та ті дискурсивні маркери, які вони використовують у своїх жанрах для реалізації основних функцій преси. У цьому і полягає актуальність нашого дослідження.

Мета цієї статті - проаналізувати тексти місцевої преси Тернопільщини («Свобода», «Тернопіль вечірній», «Місто», «20 хвилин», «Доба», «Наш день», «НОВА Тернопільська газета», «Терен», «За Збручем» та ін..) на наявність перифраз та окреслити його функції в текстах, а також виокремити основні тематичні групи перенесення перифрастичних одиниць.

Проблемами сутності перифраз, їх, категоріальних властивостей, специфіки та окремих аспектів функціонування у мові періодики як засобу увиразнення тексту в ЗМІ займалися Г. Євсєєва, С. Єрмоленко, Л. Мацько, І. Кочан, Т. Винокур, М. Гладкий, Г. Сюта, М. Навальна, О. Потєбня, Л. Булаховський, Д. Вовчок, М. Коломієць, О. Макарова, Є. Регушевський, Л. Синельникова, Н. Сологуб, О. Юрченко та ін. Особливості мовлення в інтернет-ресурсах вивчали С. Зайцева, С. Коноплицький, О. Матвієнко, Л. Пономаренко, М. Рудик, М. Сидоров, С. Чемеркін, Г. Чичкань та ін.

Не зважаючи на довгу історію та активне використання перифраз у різножанрових текстах, цей стилістичний прийом досі не є до кінця вивченим, а його термін не є повністю обґрунтованим і чітко окресленим.

Наприклад, в Енциклопедії української мови читаємо: «Перифраз - слова, усталені словосполучення, (зрідка - речення), що є образно/переносними й описовими найменуваннями предметів, явищ, істот, осіб тощо; один із видів тропів» [2, с. 435].

В. Красавіна дотримується наступної думки: «У сучасному мовознавстві перифраза кваліфікується як описове образно-переносне найменування, що має метафоричний або метонімічний характер і несе в собі певну емоційну оцінку» [1, с. 88].

Науковці Є. Регушевський та М. Коломієць зазначають: «Активізація перифраз в сучасній українській мові викликана насамперед піднесенням загальної культури мови, бажанням мовців образно, емоційно виражати свої думки. Свідченням цьому є, по-перше, поява синонімічних перифраз і, по-друге, виникнення омонімічних» [3, с. 7].

Ця багатозначність визначається його використанням у різних наукових сферах, як-от стилістика, риторика, літературознавство, морфологія тощо. Такі позиції цього прийому власне і уможливають його вивчення не лише з точки зору лінгвістичного аналізу. Але не зважаючи на розходження думок науковців щодо тлумачення терміна, усі вони приходять до спільного висновку, що цей стилістичний прийом сприяє увиразненню мови преси.

У роботі ми послуговуватимемось визначення Г. Євсєєвої: «Перифраз - це функціонально-семантична одиниця мовлення, яка має форму словосполучення, що виділяє одну або декілька характерних рис предмета чи явища, є засобом їх образно-описової характеристики та контекстуальним синонімом до слова або неоднослівного позначення предмета чи явища» [4, с. 15]. Виходячи із цього визначення можна навести такі приклади перифраз, які були виявлені у процесі дослідження: «чорне золото» - «нафта» («Терен», р-ка «Економіка», Сер.28.2015 р.), «легені планети» - «ліс» («Місто», р-ка «Життя», 18.10.2020 р.), «зануритися в сон» - «заснути» («20 хвилин», р-ка «Новини кампаній», 24.01.2020 р.), «блакитне паливо» - «природній газ» («20 хвилин», р-ка «Гроші» 28.02.2020 р.), «новорічна красуня» - ялинка («Місто», р-ка «Головне», 29.11.2016 р.) тощо. Із них помітно як реалізується функція перифраза позначати не прямі назви предметів чи людей, а робити вказівки на їхні ознаки.

Серед видових ознак перифраз можемо виділити: заміненість словом, семантичну цілісність, відтворюваність синонімічність щодо первинної назви, оцінність, описовість, метафоричність, функціонування як одного члена речення, наявність вказівки на позначуваний об'єкт.

Дослідниця Г. Шаповалова функції перифраз окреслила так: «Роль перифрастичних одиниць тісно пов'язана з функціями засобів масової інформації, і передусім інформативною, функцією формування громадської думки, впливу на реципієнта тощо. Використання вторинних номінацій увиразнює мовлення засобів масової інформації і посилює дієвість медіатексту, їм властиві такі основні функції: номінативна, текстотвірна, експресивна, оцінна, сугестивна». [5, с. 126].

Фактичний матеріал дозволяє виокремити такі тематичні групи перенесення перифрастичних одиниць:

Назви машин і механізмів: «крила» - параплан («НОВА Тернопільська газета», р-ка «Культура», 18.10.2020р.);

Назви професій і видів діяльності людей: «медичне мистецтво» - хірургія («Терен», р-ка «Інтерв'ю», сер. 11, 2019р.), «свята професія» - лікар («Свобода», р-ка «»28. 03. 2020р.);

Назви абстрактних понять: «золоті руки» - майстер своєї справи («Терен», р-ка «Інтерв'ю», сер. 11, 2019р.), «всесвітня павутина» - Інтернет («Місто», р-ка «Загальне»19.10.2020р.);

Назви країн, міст, інші географічні назви та поняття: «файне місто» - м. Тернопіль («Наш день», р-ка «Культура», 31.03.2014р.), «Велике яблуко» - Нью-Йорк («НОВА Тернопільська газета», р-ка «Культура», 03.10.2020р.), «Український Прованс» - лавандове поле на Збаражчині («Місто», р-ка «Історія/туризм», 10.07.2020р.), «серце Європи» - центр Європи, територіально це Україна («Місто», р-ка «Історія/туризм», 13.02.2020р.);

Назви політичних і громадських діячів, письменників, літераторів, акторів, художників тощо: «зіркові гості» - працівники сфери медіа («20 хвилин», р-ка «Події», 31.10.2020р.), «народні обранці» - депутати («Тернопіль вечірній», р-ка «Влада», 04.09.2020р.), «шевченківці» - актори Тернопільського драмтеатру («Нова тернопільська газета», р-ка «Культура»,

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

17.09.2020р.), «Кобзар» - Тарас Шевченко («Місто», р-ка «Головне», 10.03.2018р.), «Політичний в'язень віків» - Левко Лук'яненко («Місто», р-ка «Культура», 27.09.2020р.), «леді Ю» - Юлія Тимошенко («НОВА Тернопільська газета», р-ка «Культура», 21.06.2018р.);

Назви політичних понять, процесів, явищ, соціальних інститутів: «кремлівські ворожі сили» - московська комуністична верхівка («Свобода», р-ка «Історія», 28.03.2020р.), «Гарант держави» - Президент України («20 хвилин», р-ка «Події», 18.09.2020р.);

Назви представників флори і фауни: «брати наші менші» - тварини («За Збручем», р-ка «Новини», 08.10.2020р.), «легені планети» - ліс («Місто», р-ка «Життя», 18.10.2020 р.), «новорічна красуня» - ялинка («Місто», р-ка «Головне», 29.11. 2016 р.);

Назви небесних тіл, явищ: «небесне світило» - Сонце («Тернополяни», р-ка «Життя», 13.11.2019р.);

Назви корисних копалин, хімічних речовин, мінералів: «чорне золото» - нафта («Терен», р-ка «Економіка», Сер.28.2015 р.), «блакитне паливо» - природний газ («20 хвилин», р-ка «Гроші» 28.02.2020 р.);

Назви продуктів харчування: «осіння вітамінна бомба» - квашена капуста («Наш день», р-ка «Головні новини», 24.10.2020 р.), «райські ягоди» - кардамон («Наш день», р-ка «Здоров'я», 11.10.2020 р.);

Назви релігійних понять, церковної атрибутики: «вікно у небо» - ікона («НОВА Тернопільська газета», р-ка «Культура», 01.09.2020р.);

Назви різних мистецьких напрямів, течій, явищ, здобутків: «важка музика» - рок («20 хвилин», р-ка «Люди», 02.08.2020р.);

Назви споруд, будинків, історичних пам'яток тощо: «Український Версаль» - Вишнівецький палац («Місто», р-ка «Історія/туризм», 16.11.2019р.), «Кремль» - офіційна резиденція Президента РФ («Місто», р-ка «Історія/туризм», 24.02.2020р.);

Назви природних людських процесів, вікових змін: «зануритися в сон» - заснути («20 хвилин», р-ка «Новини кампаній», 24.01.2020 р.) тощо.

Отже, перифрази є ефективним засобом висловлення певного оцінного ставлення до будь-чого. Окрім цього, перифразування використовується для більшого зацікавлення аудиторії, акцентуації уваги людей на певній публікації, уникнення повторів у тексті. Наше дослідження також дозволило виокремити тематичні групи перифраз, які функціонують в мові періодики місцевих видань, прослідкувати, що цей стилістичний прийом вживається в різних тематичних рубриках, а також зрозуміти його сутність та особливості функціонування в публікаціях місцевих онлайн-видань, чи їх онлайн-версій. Як наслідок, бачимо, що перифраз, потрапляючи в текст, працює не лише як засіб виразності, а і як важливий дискурсивний маркер, за допомогою якого засоби масової інформації можуть реалізувати свої функції впливу на настрої в суспільстві та формування громадської думки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Красавіна В. Перифраз у сучасному політичному дискурсі (на матеріалі електронних ЗМІ. Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. 2016. Вип. 33. С. 86-96.
2. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. В. М. Русанівський, О. О.Тараненко та ін. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – 740 с.
3. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. школа, 1985. – 152 с.
4. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80-90-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Євсєєва Галина Петрівна. – Дніпропетровськ, 2002. – 20 с.
5. Шаповалова Г. Особливості використання перифраз у сучасних закарпатських друкованих ЗМІ. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2010. № 23. С. 127– 129.

ПЕРЕКЛАД ВЛАСНИХ НАЗВ ТА ІМЕННИКІВ КАТЕГОРІЇ ІСТОТ В. МОРОЗОВИМ У ТВОРІ РОАЛЬДА ДАЛА «ВДВ»

Переклади Роальда Дала українською мовою стали відомі завдяки доробку Віктора Морозова. Йому вдалося зберегти індивідуальний стиль автора через який створюється неймовірний дитячий світ.

В. Морозов убачає секрет свого успіху в тому, що сам, насамперед, музикант: «Я відчуваю внутрішню музику тексту – це має неабияке значення для твору, особливо для дитячого, він має бути ритмізований і легкий для читання. Перекладачеві важливо відчувати мовну стихію, щоб переклад не був сухим, буквалістичним, щоб не було очевидно, що це перекладено з англійської чи французької, а щоб здавалося, ніби це українська книжка, написана українським автором» [5].

Метою нашої статті є визначення способів перекладу власних назв та іменників категорії істот з англійської мови.

Об'єктом дослідження є авторські неологізми з твору Роальда Дала «ВДВ (Великий Дружній Велетень)» та їх українські відповідники.

Вивчення цієї теми є актуальним у нас час, адже перекладачі стикаються з проблемою перекладу авторських неологізмів категорії істот та власних назв. Особливістю такого перекладу є збереження смислового навантаження слова для передачі стилістики твору.

Переклад власних назв та іменників категорії істот Віктор Морозов здійснив такими способами, як калькування, напівкалькування, транслітерація та методом створення семантичних неологізмів.

Слова на позначення імен велетнів утворені способом калькування. Як зазначає М. Севастюк, головним носієм ідіолекту у повісті виступає – ВДВ [3, С. 66]. Ім'я головного персонажа утворене способом абrevіатури «BFG», розшифровується як «Big Friendly Giant», і перекладено В. Морозовим як «ВДВ (Великий Дружній Велетень)».

Імена інших велетнів не випадкові, вони характеризують їх за способом дії. Наприклад, Тілогриз – *The Fleshlumpeter* – той, що їсть тіло / плоть («Він ковтати людські створінькала, мов цукор-рафінад, по три-чотири наразиво») [2, С. 86]. *Тіло* є прямим лексичним відповідником слова *flesh*, а *eater* передано за допомогою *гриз*, що хоч і є синонімічним поняттям, але все ж не тотожним.

Костохруст – *The Bonecruncher* – той, що поїдає (хрустить / гризе) кістки; це приклад повного калькування.

Досмертістискач – *The Manhugger* – чоловік-обіймач;

Дімопожирач – *The Childchewer* – той, що жує дітей;

М'ясопоглинач – *The Meatripper* – м'ясо крапати;

Угорлоковтач – *The Gizzardgulper* – горло ковтач («А ще Угорлоковтач має страшливо швидко руку – як білка-мобілка») [2, С. 94].

Дівчатокчавчав – *The Maidmasher* – maid-дівчина (застаріле), masher- товкач, давильня;

Кровопопивач – *The Bloodbottler* – кров розливач;

Різниченко – *The Butcher Boy* – син різника, підмайстер.

У наведених прикладах В. Морозов тлумачить новотвори способом **калькування та напівкалькування** (*the Bonecruncher* – *Костохруст*, *the Childchewer* – *Дімопожирач*). Зазвичай, утворення нових композитів здійснюється за допомогою словоскладання та афіксації. Незмінним лишається лише те, що перекладач намагається будь-яким способом зберегти емоційне забарвлення та стилістичну своєрідність оригіналу.

Однією з найхарактерніших ознак ідіолекту далівського велетня є велика кількість неологізмів. Багато слів винайдено письменником для позначення назв тварин, які характеризуються перекручуванням звукової форми слова. Вони перекладені В. Морозовим теж за допомогою способу калькування:

Дробомота – *The crumpscoddle* – вигадана тваринка; crumps-розчавлювати або видавати хрускіт зубами, coddle-водити когось за носа;

Жабурястики («І якщо ти не бачувати чому, то в твоїй голові самі *жабурястики*») [2, С. 77] – *Frogsquinkers* (By ringo, your head must be so full of *frogsquinkers*...) [4, С. 58] – жаби;

Клоника-цвіркунця – *Scotch-hopper* – *grasshopper* – коник-стрибунець;

Креветулько («Нумо, мала *креветулько*, скуштуй!») [2, С. 60] – *Winkle* («Go on, you snipsy little *winkle*, have a go!») [4, С. 43] – морський равлик;

Павухатки – *Spiders* – павуки;

Тарганячки («Мені на смак, як *тарганячки* і слизяки!») [2, С. 60] – *Clockcoaches* («To me it is tasting of *clockcoaches* and slime-wanglers!») [4, С. 44] – таргани, годинники-тренери;

Тигропотами – *Hippodumplings* – *гипопотам* + *вареник та ін.*

Щодо перекладу гри слів, В. Морозову вдається передати необхідний гумористичний ефект в перекладі, зберігаючи водночас невимушеність. Так, наприклад, в одному з найвідоміших епізодів казки, коли велетень розповідає про те, як смакують люди з різних країн світу, постають такі приклади **гри слів**:

«*Human beans* from Panama is tasting very strong of hats» [4, С. 18] – «Мешканці Панами на смак жорсткі, як панами» [2, С. 26].

«For instance, human beans from Wales is tasting very *whoshey* of fish» [4, С. 20] – «Наприклад, мешканці Сардинії дуже-байдуже пахнуть *сардиніями*» [2, С. 28].

Р. Дал будує **каламбур** на омонімії назв країн з вигаданими особливостями їхніх мешканців. Як видно з останніх двох прикладів, оригінал часто залишає місце для творчості перекладача. Для збереження стилістичного ефекту В. Морозову інколи доводиться нехтувати точністю в передачі назв, замінюючи їх назвами інших країн. Таким чином, образ часто не зберігається, проте за допомогою прийому компенсації стає можливим збереження гумористичного й емоційного ефекту каламбуру.

Протягом усієї історії Роальд Дал використовує **малапропізм** (це неправильне слововживання, заміна одного слова іншим схожим за звучанням) «*human bean*» (замість «human being»), який часто стає основою прийому гри слів. В. Морозов тлумачить цю лексему шляхом компенсації, створюючи **окаціоналізм** «людське створінкало», який передає характер мовлення велетня, однак поступається образом, закладеним в слові-оригіналі. Тому в перекладача виникли труднощі з передачею створених на цьому малапропізмі каламбурів: «*Do you like vegetables?*» *Sophie asked, hoping to steer the conversation towards a slightly less dangerous king of food.* «*The human bean is not a vegetable*» «*Oh, but the bean is a vegetable*» [4, С. 20].

Авторський каламбур створюється подвійною актуалізацією лексеми «*bean*», яка реалізує в цьому фрагменті одночасно два свої значення: «*боби*» – у прямому значенні та як частина малапропізму від лексеми «*human being*», тобто «людина».

Перекладені слова на позначення істот і за допомогою **транслітерації**, яка полягає у відтворенні кожної літери слова з латинського алфавіта на українській.

Серед аналізованих неологізмів цим способом перекладені такі слова: *Гальпемкрімку* («А про гамрелькрімку?») [2, С. 55] – *The humplecrimp* – *срімпр-перешкода*;

Канібаламут («Ти думати, раз я велетень, то я людожерний *канібаламут*?!») [2, С. 24] – *Cannybully* («Just because I is a giant? You think I is a man-gobbling *cannybully*!») [4, С. 17] – баламут;

Скрампулька («Ой, бідолашнава скрампулька!») [2, С. 41], *Scrumplet* («Oh, you poor little *scrumplet*!») [4, С. 30]. Це слово використовується на позначення невеликої, але привабливої людини.

Для перекладу авторських неологізмів зі збереженням їхнього смислового навантаження та функціонального призначення використовують метод створення **семантичного неологізму**.

Деякі неологізми використовує ВДВ у звертаннях до Софії: *дівчуватко* («Дивися он туди, дівчуватко, і казати мені, що бачувати») [2, С. 34] – *Little girl* («Peet out over there, little girl, and tell me what you is seeing») [4, С. 25] – маленька дівчина; *Трибулькава* – *All in one lump* – усе в одному згустку, бульбашці.

Є також експресивно-забарвлені неологізми на позначення істот, які мають негативну оцінку. Наприклад, *бабустриці* – *Old grandamma* – бабуся;

ганьбарик («А ти ганьбарик усіх велетнів!») [2, С. 73], *An insult* («And you is an insult to the giant peples!») [4, С. 54] – образа;

дурбецяло («Дурбецяй, дурбецяло!») [2, С. 91] – *Squib* – запал, петарда, сарказм;

кукумунда – A dogswoogler – хтось, хто є дурний і те, що він робить немає сенсу;
ліліпунсик – The titchy one – titchy-відьомський, один з відьмаків;
прудкасик – Galloping – швидкоплинний.

Способом калькування (це буквальный переклад, результатом якого є нова лексема) перекладені такі неологізми:

Відбивні молотилки («Вони такі, як відбивні молотилки») [2, С. 38], *As bumblehammers* («They is as big as bumblehammers») [4, С. 28], – *bumple-буми, hammers-молотки*

Жінок-велетенюк – A woman giant – жінка-велетень;

Ліліпунсик – Runt – карлик;

Rotrasper – rot – гниль, gasper – шкрібач – гнилошкрібка

Побрехельчиком («Я не хотіти, щоб мене прозивали побрехельчиком») [2, С. 51].

A fibster («I is not wishing to be called a fibster») [4, С. 37] – *брехунець;*

Сироїтка («То ти бути сироїтка?»), [2, С.42], *An norphan* («You is a norphan?»), [4, С. 30] – *сирота.*

Спосіб калькування можна простежити, зіставивши дослівний переклад англійського слова та український варіант В. Морозова.

Проаналізувавши наведені вище приклади перекладу, можна Морозов використовує такі способи, як калькування, напівкалькування, транслітератарції та підбирає семантичні неологізми, максимально зберігаючи при цьому функціонально стилістичне навантаження слів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коптілов В. Теорія і практика перекладу [Текст]: навчальний посібник. Київ: Юніверс, 2003. 280 с.
2. Р. Дал. ВДВ (Великий Добрий Велетень). Повість. Перекл. з англ. В.Морозова за ред І Малковича Київ: АБА-БА-ГА-МА-ЛА, 2013. 272 с.
3. Севастюк М. І. Відтворення стильових домінант казкової повісті Роальда Дала «ВДВ» в українському перекладі. // «Молодий вчений». №2 (66). Лютий, 2019. С. 64–69
4. Roald Dahl The BFG. Puffin, 2007. 217 с.
5. В. Морозов: Ім'я Гаррі Поттера слід було перекласти як «Грицько Гончар». [Електронний ресурс]. URL: <https://vsiknygy.net.ua/interview/31/?fbcl>

Нестерович Юліана
Науковий керівник – доц. Бабій Ірина

СЕМАНТИКО-ДЕРИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ТВОРАХ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

«Питання словотвору були й залишаються одними з актуальних у сучасному мовознавстві. Продуктивним способом словотвору української мови є складання» [4, с. 153]. М. Я. Плющ зазначає, що «складання – це спосіб творення складних слів поєднанням двох або більше основ чи цілих слів або їх скорочень» [5, с. 31]. Як зауважує І.М. Бабій, «складні слова як наслідок семантичної конденсації двох компонентів словосполучення, на основі яких вони виникли, є естетично вагомим засобом у мові художньої літератури» [1, с. 190].

Синхронно й найбільш повно проблематика складних слів висвітлювалась у працях Г.О.Винокура, М.М.Шанського, О.Ф.Ковальової, О.А.Василевської, М.І.Привалової, В.В.Лопатіна, А.І.Мельникової та ін. Українські композити досить повно проаналізовано у працях Н.Ф.Клименко, М.Я.Плющ, К.Г.Городенської, В.О.Горпинича, І.І.Ковалика, О.К.Безпояско, Є.А.Карпіловської, І.М.Бабій, Л.П.Кислюк, Л.Є.Азарової, Г.М.Вокальчук та ін.

Протягом останніх років особливо зростає інтерес до вивчення та дослідження творчості сучасних українських письменників. Цьому сприяє генерація нового покоління талановитих поетів та прозаїків, до числа яких, безумовно, належить Оксана Стефанівна Забужко. Її творчість вражає багатогранністю, образністю, метафоричністю. Як зазначає М. Г. Максименко, «мовний феномен Оксани Забужко привертає до себе увагу насамперед незвичністю, нешаблонністю лексики та образних засобів, вільним поводженням з стильовими нормами літературного словотворення» [6, с. 5].

Особливої уваги заслуговують *складні прикметники* у творчості Оксани Забужко, які в сучасному мовознавстві є мало дослідженими, тому наше дослідження є *актуальним*.

Мета статті – здійснити структурно-семантичний аналіз складних прикметників у поезії Оксани Забужко.

Як виявив здійснений нами аналіз, складні прикметники у творах О.Забужко найчастіше утворені способом складання. На основі підрядних сполучень іменника і прикметника (іменника і числівника) виникли такі слова: *двоногий* (від словосполучення *дві ноги*); *мишачохвостий* (від словосполучення *мишачий хвіст*); *пронизливоокий* (від словосполучення *пронизливе око*); *чорнобровий* (від словосполучення *чорні брови*) та ін. Сполучним елементом у них виступає інтерфікс «о».

На базі сурядних словосполучень прикметників утворились такі складні слова: *темно-сірий*, *розмашисто-гострий*, *ренесансно-красивий*, *надривно-малиновий*, *гадючо-холодний*, *кубістично-кістлявий*, *тепло-шоколадний*, *жовто-блакитний*, *буриestinoво-жовтий*, *ясно-синій*, *образно-мальовничий*, *світло-зелений*, *неосяжно-багатий* та багато інших.

Зауважимо, що в сучасній українській дериватології побутує погляд, що такі складні лексеми утворені змішаним способом: складанням з нульсуфіксацією. На цьому наголошують, зокрема В. О. Горпинич, С. Є. Панцьо, Л. О. Вакарюк та ін.

Є група складних прикметників, компоненти яких характеризують предмети за різними ознаками: *нестерто-яскравий*, *розмашисто-гострий*, *надривно-малиновий*, *густо-рожевий*, *тепло-шоколадний*, *смолисто-кучерявий*. Проте в мові художніх творів Оксани Забужко немає дисонансу: усі її новотвори надзвичайно гармонійно влітаються в канву поезії чи прози. Деякі компоненти, з яких складаються слова, перебувають в антонімічному відношенні один щодо одного, наприклад, *чорно-білий*

Деякі складні прикметників, які трапляються у творах Оксани Забужко, утворені словоскладанням: *ніжний-ніжний*, *чорним-чорнявий*, *рівним-прерівна*, *голий-босий*, *хитливий-сміхотливий*, *малий-хоровитий*. За характером твірної бази ці слова належать до таких груп:

парні зближення сумарної семантики: *голий-босий*;

повтори, що є експресивною редуплікацією певного слова: *ніжний-ніжний*, *чорним-чорнявий*, *рівним-прерівна*.

Низку складних прикметників утворено складносуфіксальним способом: *багатосерійний*, *гостросюжетний*, *двоколісний*, *парнокопитний*, *середньовічний*, *тисячосвічний*, *тисячолітний*, *глибоководний*, *гулкостінний*, *п'ятикімнатний*, *п'ятирічний*, *червоногалстучний*. У цих словах *-н-* виступає словотворчим суфіксом:

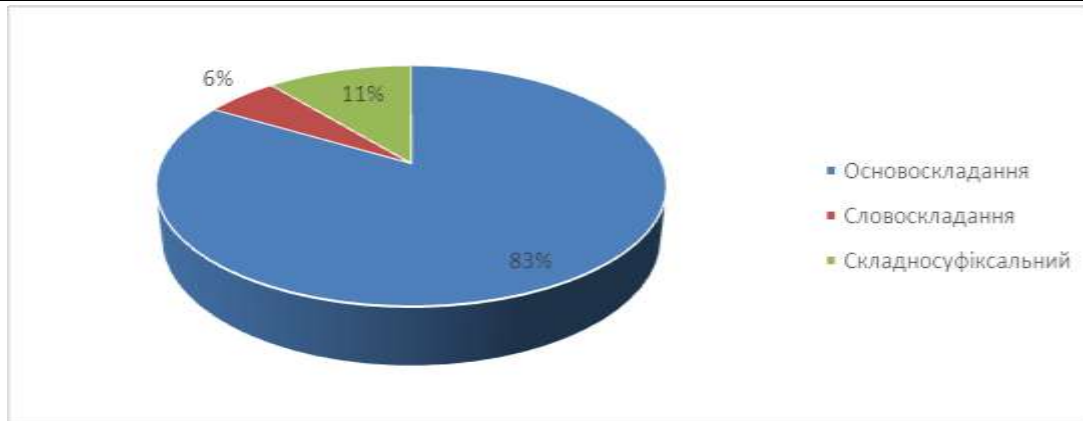
а) при початковому компоненті – основі прикметника: *гостросерійний*, *парнокопитний*, *середньовічний*, *глибоководний*, *гулкостінний*, *червоногалстучний*, а саме: глибок + о + вод + н - ий ← глибока вода;

б) при початковому компоненті – основі числівника: *двоколісний*, *тисячосвічний*, *тисячолітний*, *п'ятикімнатний*, *п'ятирічний*, *багатосерійний*, а саме: дв + о + коліс + н - ий ← два колеса.

Продуктивність способів творення складних прикметників у поезії Оксани Забужко та їх співвідношення можна простежити у наведених нижче Таблиці 1 та Діаграмі 1.

№	Спосіб творення	К-сть складних прикметників
1.	Основоскладання	91
2.	Словоскладання	6
3.	Складносуфіксальний	12

Таблиця 1. Способи творення складних прикметників у творах О. Забужко

Діаграма 1. Продуктивність способів творення складних прикметників у творах Оксани Забужко

Складні прикметники, виявлені у творах Оксани Забужко, характеризують особу, предмет чи явище за такими ознаками:

- матеріал: *конфітурно-морозивний* слід;
- внутрішні (психологічні) риси людини: *одчайдушно-веселий* боярин, *безкорисливо-щирий* захват, *неосяжно-багата* душа;
- зовнішні риси людини чи тварини: *боголикий* князь, *вухоослий* дідок, *гіллясто-нервові* руки, *невідривно-уважне* обличчя, *недитинно-владний* рот, *ренесансно-красиві* подруги, *розмашисто-гострий* профіль та ін.;
- властивості предметів: *гулкостінна* посилка, *тупоносі* черевички, *чорнильно-заплакане* (оголошення), *двоколісний* велосипед;
- відношення до простору: *глибоководне* занурення, *п'ятикімнатна* квартира, *щось утробно-загруднинне*;
- відношення до часу: *п'ятирічне* пальчище, *середньовічний* вертеп, *тисячолітній* погляд, *чотирилітньо-пушисті* кучері;
- відношення до кількості: *багатосерійна* недоля;
- якість: *безіменно-пропаще* людство, *щось бентежно-доросле*, *невідліпно-в'язка* присутність, *незглибимо-насичене* життя, *нестерто-яскрава* сила, *тепло-шоколадний* інтим (голосу), *нав'язливо-безглузді* уривки розмов та ін.

За вираженням різних відчуттів складні прикметники можна об'єднати в такі тематичні групи:

ті, що передають колірну ознаку: *жовтогарячий* місяць, *золотонога* дівчинка, *карамельно-жовта* підлога, *місячно-бліда* пляма, *надривно-малиновий* плащ, *темно-вишневий* рум'янець, *темно-горіхові* лики та ін.;

ті, що передають одоративні (запахові) відчуття: *млосно-солодкий* пах (запах), *нудотно-солодкавий* сморід, *солодкаво-нестерпний* запах, *прохолодно-вільготний* віддих землі, *лоскотно-духмяний* пух;

ті, що передають дотикові відчуття: *гадючо-холодні* ноги, *ніжні-ніжні* лапи;

ті, що передають слухові відчуття: *колодязно-нутряний* крик, *затишно-булькотлива* тьма.

Переважна більшість складних прикметників у творах Оксани Забужко є **авторськими неологізмами**, а саме: *конфітурно-морозивний* слід, *гулкостінна* посилка, *чорнильно-заплакане* (оголошення), *утробно-загруднинне* (щось), *чотирилітньо-пушисті* кучері. Можна виділити такі тематичні групи:

- лексеми на позначення кольору: *густо-рожева* плоть, *золотонога* дівчинка, *каламутно-жовтявий* ядух, *карамельно-жовта* підлога, *місячно-бліда* пляма, *надривно-малиновий* плащ та ін.;

- прикметники на позначення зовнішніх рис людини: *вухоослий* дідок, *гіллясто-нервові* руки, *гротесково-пісні* англійки, *заклякло-оцупкувата* рука, *кубістично-кістляве* плече, *пекучо-яскрава* сестра, *ренесансно-красиві* подруги, *розмашисто-гострий* профіль та ін.

Отже, у творах Оксани Забужко є велика кількість складних прикметників. Їх переважна більшість утворена способом основоскладання на основі підрядних та сурядних сполучень іменників і прикметників, іменників і числівників, двох прикметників. Декілька складних прикметників утворено словоскладанням та складносуфіксальним способом із додаванням суфікса *-н-*. Складні слова у творчості Оксани Забужко належать до таких лексико-тематичних груп: матеріал, внутрішні та зовнішні риси людини і тварини, властивості предметів, відношення до часу і простору, відношення до кількості, якість, відчуття. Найбільшою є кількість прикметників на позначення кольору, зовнішніх рис людини та якості ознаки. Велика кількість складних прикметників у творчості О.Забужко є авторськими новотворами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабій І.М. Номінативно-естетична функція складних слів у творах Івана Франка. Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Серія : Мовознавство, №1 (13). Тернопіль, 2005. С. 183-191.
2. Забужко О. С. Диригент останньої свічки. Київ : Радянський письменник, 1990. 140 с.
3. Забужко О. Сестро, сестро : Повісті та оповідання. 2-ге вид. Київ: Факт, 2004. 240 с.
4. Левицький А. Е, Шелудько А. В. Функціонування композитів української та англійської мов: зіставний аспект. *Studia Linguistica*. Київ : КНУ ім.Т.Шевченка, 2009. №3. С. 153-161.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови: підручник. У 2 ч. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
6. Феномен творчості Оксани Забужко // уклад.: Максименко М.Г. Полтава, 2015. 24 с.

Янковська Юлія
Науковий керівник – доц. Бабій Ірина

СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЄПРИКМЕТНИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «СОЛОДКА ДАРУСЯ» МАРІЇ МАТІОС)

Традиційно дієприкметник визначають як особливу форму дієслова, що виражає ознаку за дією або станом і має граматичні особливості дієслова та прикметника. Оскільки у мовознавстві відсутні праці, предметом аналізу яких були б дієприкметники у творах Марії Матіос, наше дослідження є актуальним.

Мета статті – описати семантику та граматичні особливості дієприкметників у сучасній українській мові, розглянути функціонування дієприкметників у романі «Солодка Даруся» Марії Матіос.

Проза Марії Матіос, будучи оригінальним і самобутнім явищем, максимально відповідає ідейно-стильовим параметрам української літератури порогу тисячоліть. Окремі грані творчої еволюції письменниці зауважено у відгуках Я. Голобородька, М. Шевченка, Б. Червона та ін. Про неї охоче пишуть тижневики «Друг читача», «Голос України», «Літературна Україна», «Дзеркало тижня» та ін. Роман Марії Матіос «Солодка Даруся» називають українською історією 30-х-70-х років ХХ століття в її буковинському й галицькому ареалах.

У сучасній лінгвістиці існують різні погляди науковців на частиномовний статус дієприкметника. «Одні мовознавці, уважаючи, що він означає ознаку предмета за дією, зближують його з прикметником, інші ж, стверджуючи, що дієприкметник виражає дію як ознаку предмета, уважають його однією з форм дієслова» [1, с. 11]. Деякі дослідники виокремлюють дієприкметник у самостійну частину мови.

«Об'єктивно ж фактом у мові є існування дієприкметника як самостійного лексико-граматичного класу», – стверджує Г. Гнатюк [2, с. 228]. О. Пешковський розглядав дієприкметник як змішану частину мови, а В. Виноградов – як проміжну між дієсловом і прикметником гібридну дієслівно-прикметникову форму. І. Вихованець, А. Грищенко, І. Кучеренко, Ю. Шевельов уважають, що дієприкметникові переважають прикметникові ознаки, і тому його слід кваліфікувати як віддієслівний прикметник. На думку В. Горпинича, дієприкметником є «...вербоїдна не дієвідмінювана форма, що означає дію як ознаку предмета, виражену морфологічними категоріями дієслова і прикметника» [3, с. 213].

Дієприкметник «як утворення змішаного гібридного характеру одержує дієслівні категорії разом з основою дієслова, яким він мотивується, прикметникові – разом з флексією» [2, с. 225].

Із дієслівних категорій дієприкметнику властиві категорії часу, виду, стану, перехідності/неперехідності, хоча виявляються вони по-різному – з більшою або меншою силою і певними особливостями. Незважаючи на найтісніший зв'язок з дієсловом, дієприкметник не повторює всі його граматичні категорії. Включаючись у парадигму прикметника, дієприкметник, природно, не може мати категорії особи, що становить одну з основних його відмінностей від дієслова, зовсім не має форм умовного, наказового, спонукального способів. В українській мові дієприкметник уживається тільки в дійсному способі.

Категорії роду, числа, відмінка виявляються в дієприкметнику, як і в прикметнику. Виражаючи ознаки предметів, дієприкметники, як і прикметники, тісно пов'язані в реченнях з іменниками, займенниками та іншими субстантивами, з якими узгоджуються в роді, числі, відмінку.

Час – одна з граматичних категорій дієприкметника, яка ще й досі викликає сумніви та різні оцінки аж до заперечення.

Категорія виду в дієприкметниках зумовлюється граматичними і семантичними особливостями основ. Тут виявляється нерозривний зв'язок з вираженими дієсловами якісного характеру дії.

«Категорія стану дієприкметників чітко розрізняється в науковій та навчальній літературі і є одним з кваліфікаційних факторів (поділ на активні та пасивні) дієприкметника. Вважається, що ця категорія в дієприкметниках виявлена виразніше, ніж у дієсловах, оскільки відношення активність-пасивність тут має формальні, морфологічні показники, на відміну від дієслів» [2, с. 228].

Категорією перехідності/неперехідності як однією з загальнодієслівних граматичних категорій охоплюються й дієприкметники. Оскільки всі дієслова поділяються на перехідні і неперехідні, цей поділ відбивається і на дієприкметниках. Співвідносні з перехідними дієсловами дієприкметники звичайно виявляють пасивний стан, з неперехідними – активний.

«Категорія числа в дієприкметниках також суто граматична, як і в прикметниках, на відміну від іменників, де вона лексико-граматична, самостійна. Категорія числа в дієприкметниках служить засобом синтаксичного зв'язку з іменниками, відображаючи ці зв'язки за допомогою відмінкових форм різних для однини й множини. Напр.: Привезли величезного сома, зловленого в сусідній річці» [2, с. 102].

Розглядаючи особливості категорії часу в дієприкметниках, слід виходити з того, що ознака, яку виявляє дієприкметник, зумовлюється дією, процесом, станом. Будь-яка дія, а тим більше процес, стан передбачає проходження, протікання, незважаючи на те, тривала чи миттєва ця дія, постійна чи з перервами, одно- чи багаторазова.

У романі «Солодка Даруся» чільне місце займають дієприкметники, які окреслюють і увиразнюють ознаки предметів, явищ, понять, котрі стають більш чіткими та зрозумілими для читачів.

Активні дієприкметники виражають ознаку предмета за дією, тобто означуваний дієприкметником предмет діє сам або перебуває у певному стані.

У романі «Солодка Даруся» зустрічаємо такі активні дієприкметники: «Даруся, зів'яла, геть зовсім безсила, змаліла, як дитинка ...» [4, с. 8]; «Я хоч і лихо, бо маю прирослий язик, але говорю, а вона все розуміє, і чує, але мовчить» [4, с. 62]; «Билися і паплюжилися одурілі від любові молодичі через одного і того ж чужого чоловіка» [4, с. 59]; «Він ішов вулицею, геть зовсім байдужий, мовби спорожнілий, як і його бесаги...» [4, с. 158].

Пасивні дієприкметники виражають ознаку предмета за стосунком до дії, тобто пов'язаний з дієприкметником предмет підлягає дії іншого предмета.

У романі «Солодка Даруся» знаходимо такі пасивні дієприкметники: «Так вони і йшли берегом, з витягнутими одне до одного руками, ніби велися до шлюбу або налігачі» [4, с. 11]; «А Славка, поваленого на землю, неначе кнура до зарізу, тримав його тато і з якимось приїжджим гостем» [4, с. 12]; «... І Даруся знову чує в собі силу, забрану з голови розпеченим залізом болю...» [4, с. 13]; «Даруся в неділю завжди зодягає мамину вишиту сорочку» [4, с. 15]; «Даруся викладає з кошика припасене добро довруг хреста...» [4, с. 27].

Отже, з усього розглянутого можна зробити висновок, що дієприкметник чітко виявляє граматичні категорії роду, числа й відмінка, характерні для прикметника. «При цьому не

помічається якихось відхилень чи послаблень тієї або іншої категорії. Єдине, що виявляється трохи специфічним, - це вираження дієприкметниками жіночого роду при іменниках чоловічого роду назв професій, посад, звань, які можуть стосуватися жінок» [2, с. 104], семантична структура класу дієприкметників досить складна. Але певної ідентичності між семантичними сферами дієслів і дієприкметників немає. Значення дієприкметників співвідносяться не з усіма значеннями дієслів: у дієсловах є значення відсутні або й неможливі в дієприкметниках, в останніх розвиваються деякі зовсім нові, невідомі в дієсловах значення. У дієприкметниках розвиваються також образні й переносні значення на основі семантики дієприкметників, а не дієслів. Властивість дієприкметників набувати додаткових семантичних відтінків у мові художньої літератури, уживатися в переносному, часто метафоричному значенні тощо зближує дієприкметники і з прикметниками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божко Ю. О. Особливості дієприкметника в сучасній українській мові. Лінгвістика. 2013. № 2. С. 11-16.
2. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові. Київ: Наукова думка, 1982. 248 с.
3. З. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
4. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «ПРАМІДА», 2007. 188 с.

Муквич Мирослава

Науковий керівник – канд. наук із соц. комунікацій Драган-Іванець Наталія

ОСОБЛИВОСТІ ПОРТРЕТНОГО ІНТЕРВ'Ю НА ПЛАТФОРМІ YOUTUBE

Журналістське інтерв'ю є об'єктом низки теоретичних досліджень. Його місце та роль в загальній системі інформаційних жанрів досліджували такі науковці: О. Чекмишев, М. Василенко, І. Михайлин, М. Кім, О. Тертичний, М. Лукіна, З. Вайшенберг, Б. Пфейфер, В. Ворошилов та інші. У своїх працях вони ґрунтовно висвітлили методологію підготовки та проведення інтерв'ю, розвиток жанру у світовому журналістикознавстві, охарактеризували його різновиди. Проте дослідники недостатньо приділили уваги природі та характеру виникнення нових модифікацій жанру, що є актуальним в епоху розвитку сучасних технологій.

Мета дослідження – вивчити новітній формат інтерв'ю, що транслюється на платформі YouTube та виявити його відмінності від класичного телевізійного інтерв'ю. YouTube-інтерв'ю складає велику конкуренцію традиційним телевізійним інтерв'ю через відсутність цензури та можливість монетизації каналу. Саме тому дослідження цього формату інтерв'ю актуальне в контексті інформаційного прогресу.

Дослідник В. Сиченков визначив основні складові частини портретного інтерв'ю: герой – формат – ЗМІ – періодичність – документальна основа – автопортрет – драматизм [8]. Останній компонент є ледь не найголовнішим для сучасного українського телебачення. Науковець А. Соколов трактує драматургію в сучасній екранній творчості як віртуальний монтаж, маючи на увазі неможливість її фіксації в матеріальному втіленні. Дослідник відзначає надзвичайну важливість драматургії, адже їй підпорядковані усі виражальні засоби екранного твору [7]. Часто, щоб досягнути бажаного драматизму під час інтерв'ю, журналісти соціальних ток-шоу вдаються до грубих методів, нехтують усіма моральними та етичними законами.

Драматизація в YouTube – це добровільний акт з метою отримання більшої популярності. Це явище отримало назву «хайп». У медійному просторі поняття «хайп» вперше зустрічається в книжці «Медіавірус!» американського теоретика Д. Рашкоффа [6, с. 123]. За його визначенням «хайп» – це процес створення штучної сенсаційності, нав'язливого рекламування, створення галасу й ажіотажу навколо конкретного явища або персони. Наприклад, в хайпі нещодавно звинуватили зіркову пару Наталію Корольову та її чоловіка Тарзана. Мовляв, вони штучно вигадали історію зі зрадою Тарзана задля збільшення своїх рейтингів. Щоб ця ситуація розповсюдилася, пара обрала YouTube як метод висвітлення інформації. Російська телеведуча Ксенія Собчак організувала інтерв'ю з ними в себе на YouTube-каналі «Обережно, Собчак» [2].

За своєю метою портретне YouTube-інтерв'ю не відрізняється від телевізійного. Завдання інтерв'юера – розкрити образ співрозмовника. Через свою специфіку, телебачення надає респондентам вужчий майданчик для відвертості, де не лише журналісти, але й самі інтерв'юювані поведуться дуже стримано, намагаючись дотримуватися телевізійного етикету. Перевага ж інтерв'ю в YouTube – це ширший простір для обидвох сторін комунікації.

Для аналізу ми обрали канал відомої української телеведучої Марії Єфросиніної, яка сьогодні впроваджує свої професійні журналістські навички на платформі YouTube. Зокрема, її авторський проєкт під назвою «Екзамен». Формат передбачає відвертість обидвох сторін комунікації: як інтерв'ююваного, так й інтерв'юера.

Феномен щирості інтерв'ююваних на YouTube полягає в тому, що під час комунікації спікер навряд чи почує зауваження щодо відвертої пози, невідповідного вбрання чи ненормативної лексики. YouTube, як і більшість соціальних мереж, став важливим інструментом для реалізації права на свободу слова, оскільки платформа створює умови для безперешкодного вираження своїх поглядів і переконань максимальній кількості користувачів.

Телебачення – це здебільшого підготовлений режисерами сценарій. Про це розповів сучасний український філософ Сергій Дацюк у своїй доповіді на тему «Свобода слова в умовах безпекових викликів: чому не можна її обмежувати» під час III Громадянського лекторію. «Виявляється, що ви можете піти на телеканал, але ваша свобода слова буде обмежена рамками теми, рамками того, що буде запитувати журналіст, і вам не дадуть відхилитися. Цей момент є надзвичайно критичним для сучасних медіа», – вважає філософ [5].

YouTube навпаки гарантує свободу слова і самовираження. Єфросиніна в одному із випусків проєкту «STORIES» розповіла, що саме YouTube дозволив їй відкритися для глядача і стати справжньою. Мовляв, телебачення вимагало від неї конкретного телевізійного образу, який вподобала її аудиторія, і від якого їй важко було відмовитися [4].

Дуже показовим компонентом, що дозволяє Марії Єфросиніній бути собою в YouTube просторі, можна вважати ненормативну лексику та вульгаризми, якими наповнені більшість випусків «Екзамену». Під час інтерв'ю з Григорієм Решетніком Марія Єфросиніна розповіла про своє ставлення до ненормативної лексики в YouTube: «Я за свободу, за самовираження, люблю іноді матюкатися. Мої глядачі 15 років мені виносили мізки через те, що я в телевізорі була такою ідеальною. А тепер, коли я – це я, мені телефонує Притула і каже, що його мама не задоволена тим, що в інтерв'ю з ним я часто матюкаюся» [1].

Варто зазначити, що YouTube не такий демократичний у ставленні до своїх користувачів, як може здатися на перший погляд. На цій платформі багато обмежень. Що стосується саме ненормативної лексики, то YouTube трактує це обмеження так: «Контент може бути непридатним для показу реклами, якщо в ньому часто використовується груба нецензурна лексика чи вульгарні висловлювання впродовж усього відео» [10].

Що стосується пози в кадрі, то можна говорити про розкутість Єфросиніної, якої в неї не було на телебаченні. Вона може сісти в позу лотоса на дивані, як це зробила в інтерв'ю із Сергієм Притулою. Інтерв'ююваному ця розкутість з боку інтерв'юера сигналізує про своєрідну психологічну захищеність. Пригадайте, вдома, де ми почуваємося в безпеці, нам дозволено сидіти, лежати, стояти, як комфортно. Саме цю атмосферу домашнього затишку транслюють своєю розкутістю YouTube-інтерв'юери.

Зовнішній вигляд для інтерв'юерів також важливий. Якщо на телебаченні вони змушені відповідати образу, то в YouTube можна бути самим собою, без будь-якого дрес-коду. Над зовнішнім виглядом Єфросиніної працюють її стилісти та візажисти, що дослухаються до всіх побажань інтерв'юерки. Відповідно вона почувається під час комунікації набагато впевненіше, що впливає на успішність та ефективність YouTube-інтерв'ю.

Специфіка YouTube полягає в тому, що заробіток до контентмейкера надходить через рекламу та монетизацію. На каналі у Марії Єфросиніної реклама з'явилася відносно недавно, в середині 2020 року. Інтерв'юерка рекламує мережу медичних лабораторій та школу англійської мови. Вона відмовляється рекламувати алкогольні напої та сигарети на своєму каналі в YouTube. Про це інтерв'юерка розповіла колезі Раміні Есхакзай, авторці проєкту «Ходять чутки» в YouTube [3].

Щоб з'ясувати затребуваність жанру інтерв'ю на платформі YouTube, ми провели опитування серед громадян Тернопільської області. До голосування долучилося 200

респондентів. З них 85,3% опитуваних активно переглядають інтерв'ю на платформі YouTube. Щодо віку YouTube-аудиторії, то можна зробити такі висновки: найактивнішими користувачами платформи є люди, віком від 19 до 25 років (45,1%), на другому місці серед споживачів YouTube-продукту знаходяться громадяни, віком від 26 до 35 років (27,8%), на третьому місці – люди до 18 років (10,5), віковий діапазон користувачів платформи від 36 до 50 належить 13,5 % опитуваних, 3% респондентів – це аудиторія віком від 50 і більше [9].

Сьогодні YouTube-інтерв'ю – це своєрідна еволюція жанру та новітня тенденція розвитку журналістської творчості. Внаслідок трансформації традиційного телевізійного інтерв'ю дослідники виокремили новітній жанр – YouTube-інтерв'ю. Зумовили його генезу суспільний прогрес, розвиток медіаіндустрії та технічна революція. Портретне YouTube-інтерв'ю відрізняється більшою свободою самовираження для обидвох сторін комунікації, що позитивно впливає на ефективність кінцевого продукту інтерв'ю. Важливою для YouTube-інтерв'юера є особиста репутація. Він може дуже легко зіпсувати її, «годуючи» аудиторію другосортною рекламою. YouTube-інтерв'ю – це достойна конкуренція традиційному телевізійному інтерв'ю, через відсутність цензури та можливість монетизації каналу. Сьогодні портретне YouTube-інтерв'ю заслуговує на пильну увагу з боку дослідників задля аналізу якісного інформаційного контенту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архів випусків програми «Екзамен» на YouTube-каналі Марії Єфросиніної. URL: https://www.youtube.com/watch?v=SFw7n0Cp6_M
1. 2.Архів випусків програми «Осторожно, Собчак» на YouTube-каналі Ксенії Собчак. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mBVwlmwPYhc>
2. 3.Архів випусків програми «Ходят слухи» на YouTube-каналі Раміни Есхакзай. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=q-NLmyiNBw>
3. 4.Архів випусків програми «STORIES» на YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=EOVyQNR88_s
4. Дацюк С. Сучасна свобода слова. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5d2489c93323c/>
5. Рашкофф Д. Медиавирус! Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание / Пер. с англ. Д. Борисова. — М.: Ультра.Культура, 2003. — 368 с.
6. 7.Соколов И. Киносценарий. Теория и техника. Москва: Кинопечать, 1986. 89 с.
7. 8.Сыченков В.В. Интервью-портрет как тип коммуникации. Казань, 2007. 19 с.
8. 9.Google Форма. Особливості портретного інтерв'ю на платформі YouTube URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd75uvJAR1eAnHirPCKtf39gQE9TQAZfwQpAFoihbaVIZmQDQ/viewform?usp=sf_link
9. 10.YouTube Довідка. Правила щодо контенту, який можна монетизувати. URL: <https://support.google.com/youtube/answer/6162278?hl=uk>

Павелко Ярина

Науковий керівник – доц. Ткачук Олександр

ФУНКЦІЇ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖА В НАРАТИВІ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Оповідна манера Василя Стефаника привертала увагу дослідників, адже письменник відомий як майстер короткої новели, в якій виступив майстром психологічного аналізу. Ідейно-естетична структура прози письменника стала об'єктом численних праць. Якщо, у монографії В.Лесина про творчість В.Стефаника, опублікованій у 1965 році, про поетику творів згадувалось побіжно, то в його ж дослідженні «Василь Стефаник. Нарис життя і творчості» 1981 року містився окремий розділ «Стиль Стефаника»[5]. Наступного року з'явилася монографія М.Грицюти, в якій також приділено увагу своєрідності стильової системи[1]. Новий етап дослідження питання розповідної поетики Стефаника пов'язаний з сучасним українським літературознавством, яке після відмови від радянських ідеологічних доктрин, по-новому оцінило модернізм творчості Стефаника. Останнім часом з'являються публікації, які розкривають все нові грані новелістики Стефаника, в аспекті психологізму [4], поетики[6], наративу[3].

Потреба вираження психології героїв зумовили новий підхід до зображення людини в українській літературі кінця XIX – поч. XX ст., зокрема і в малій прозі. В цей період з'являється імпресіоністична манера письма з її акцентом на відтворенні суб'єктивного враження, детально змальованій картині буття. Проте, В. Стефаник як митець-експресіоніст пішов власним шляхом. Леся Українка у статті “Малорусские писатели на Буковине” відзначила особливість розповідної манери Стефаника: “Всі нариси Стефаника просякнуті тим животворним духом співчуття автора до своїх персонажів, який надає неповторний колорит художнім творам і якого не може приховати навіть сама об'єктивна форма ...; герої п. Стефаника пасивні або інертні, але вони повні такого живого, захоплюючого страждання, перед яким неможливо залишатися спокійним” [9, с.122]. Йдеться про таку наративну форму, в якій читач не орієнтується на судження автора, тобто оповідача, а головним джерелом знання стають почуття, кут зору героїв. Відтак *актуальним* є розгляд оповідної побудови новел митця крізь призму сучасної наративної теорії.

Мета нашого дослідження – проаналізувати наративну ситуації в новелістиці В. Стефаника, роль мовлення персонажа та оповідача у формуванні читацької рецепції.

По-новому структуруючи новели, В. Стефаник задля уникнення традиційності викладу та етнографізму й побутовізму з надмірними описами, змінює оповідну манеру, вдаючись до об'єктивного відтворення трагічної, вражаючої читача дійсності. В. Стефаник прагне до створення ілюзії сценічності подій. Така оповідна манера була зумовлена також експресіоністичною стильовою настановою.

Остання полягала у вираженні психологічної напруги, яскравих почуттів героя, що відбивається, насамперед, через його мовлення. Це явище спостерігаємо у багатьох новелах-сценках В. Стефаника, серед яких “Стратився”, “Синя книжечка” та ін. Через висловлювання героїв відбувається нагнітання драматичної напруги у творі, очікування трагічної розв'язки. На цьому акцентував І. Денисюк, який вказав, що послідовна візуальність, гострота діалогів роблять новелу сценічною [2, с. 81].

Як відзначають літературознавці, у літературі кінця XIX – поч. XX ст. відбувся поворот у бік сценічного зображення, утвердилась перевага «показу» на «розповіддю» [8, с.19]. Прикладом цього є притаманний Стефаникові драматичний спосіб розгортання сюжету через зображення напруженої стрімкої дії. Письменник у своїх творах відтворював не послідовну історію в хронологічному порядку, а тільки певний її фрагмент, пов'язаний з найвищою точкою напруження конфлікту. Прикладом, є оповідання «Синя книжечка», де передісторія Антіна викладена стисло, без пояснення причин його нещасливої долі. Звідси читач сприймає історію героя не через опис, розповідь третьособового наратора, а через показ і діалог, в якому відбувається розвиток дії в творі. У діалозі відбувається розкриття подій, розвиток конфлікту, що сприяє сюжетному рухові у новелі. При цьому, діалог може відтворювати кульмінаційний момент конфлікту і водночас повідомляти читача про події, що зумовили конфлікт, наміри інших персонажів і самого героя, вчинки дійових осіб. Показовим прикладом є новела «Злодій», в якій максимальна драматична напруга як і сам розвиток конфлікту передано в діалозі.

Майстерність психологізму письменника виявилась у передачі через висловлювання героїв їхньої реакції на розгортання подій. Ще В. Лесин помітив, що В. Стефаник максимально “навантажує” репліку героя, яка говорить часто більше, ніж цілий опис. Такими функціями наділений, зокрема, монолог старої матері у «Святому вечері». Структура наративної ситуації заснована навколо мовлення персонажа, яке по-суті актуалізує динаміку зовнішнього подієвого плану сюжету. Оповідач лише моделює драматичну сцену.

Як правило, новели Стефаника побудовані, як такі діалогічні сцени, саме в них виявляється експресивно-загострений конфлікт. У діалозі відтворюються неймовірно напружені почуття, у максимально загостреному вияві, протистояння з антагоністом, при цьому протиставляються моральні та ідейні розбіжності («Лесева фамілія»). У такий спосіб письменнику вдалося розкрити не лише на вчинки героїв, але й їх мотиви. Читачеві стають зрозумілі психологічні стани героїв, ставлення до інших людей, навіть світогляд персонажа. Майстерність психологічного аналізу проявляється і в моделюванні дитячої психології, як в оповіданні “Мамин син”, в якому всю інформацію про події читач дізнається з реплік малого Андрійка з сім'єю.

Слід зазначити, що модернізація нарративу прози В. Стефаніка відображала загальнолітературних змін психологізації прози і тенденціями жанрового розвитку малої прози цього періоду. Персонаж стає головним виразником точки зору, в сценах моделюється його суб'єктивний погляд на події, герой, через трагічність ситуації, буття, наділений винятковою експресивністю вислову, а також зростає роль читача, який прочитує психологічний стан героя через рецепцію сили переживань особи та художні деталі. Стефанік створив індивідуальні прийоми психологізму, зумовлені особливостями авторського стилю. Він майстерно komponує сюжетно-композиційні компоненти новели, поєднує діалогічний та монологічний елемент, наділяє останні потужною експресією.

Сюжет новел В. Стефаніка будується на конкретній ситуації, часто заснований на реальних подіях, лише окремі твори на двох-трьох подіях (наприклад «Кленові листки»). Однак письменник відкидає усе зайве, передає тільки головне. В сюжеті письменник майстерно поєднує пряме мовлення персонажів та мовлення оповідача, які нагадують ремарки в п'єсі, що вказують на місце, час подій, деталі, жести героїв. Цю специфіку стилю відмітила Леся Українка, вказуючи, що В. Стефанік уникає безпосередньої авторської оцінки зображуваних подій. Це тип оповідача, який не подає власних оцінок, лише фіксує та показує події, створюючи ілюзію сприйняття читачем того, що відбувається ніби "на сцені". Це наближає оповідь до персонажної нарративної ситуації, де читач орієнтується на оцінки крізь кут зору персонажа, що спрямовується за допомогою спорадичних коментарів наратора [10, с.63]. Таким чином, новелістика В. Стефаніка відбиває загальну тенденцію до поглиблення психологізму та драматизації художнього зображення, прагнення до стислості й об'єктивності, що позначається на специфіці нарративної ситуації

Отже, у новелах Стефаніка мовлення персонажа є максимально навантажене, через нього відтворюються не лише обставини, ситуація, але виявляється психологічна домінанта характерів героїв. Водночас це не імпресіоністична манера оповіді, оскільки події передано крізь призму не суб'єктивного бачення, а усвідомлення їх персонажами і вираження у мовленні, діалозі або монології. Також, через сценічний показ, завдяки діалогам виражається конфлікт. Мовлення героя є емоційним відображенням найгостріших і найдраматичніших ситуацій у житті героїв, передають вкрай напружений стан, різноманіття почуттів дійових осіб. Коментарі розповідача у такий спосіб нагадують ремарки у п'єсі, при цьому простежується зовнішня фокалізація, стосовно героїв твору. Потребі вираження емоцій підпорядкований сюжет, звідси відхід від традиційного нарративу, акцент на окремих сценах, максимально сконденсованому опису й домінуючій ролі мовлення персонажа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грицюта М.С. Художній світ В. Стефаніка. К.: Наукова думка, 1982. 199 с.
2. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч.. XX ст. Львів, 1999. 280 с.
3. Дробот І.В. Новелістика Василя Стефаніка: проблема модернізації нарративу. Магістеріум. Літературознавчі студії. Випуск 8. К.: Національний університет "Києво-Могилянська академія", 2002. С.10-15.
4. Зубрицький М. Психологізм соціальних новел Василя Стефаніка. Проблеми гуманітарних наук. Філологія 32. 2013. С.168-183.
5. Лесин В. Василь Стефанік. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1981. 150 с.
6. Московкіна І.І. Поетика В. Стефаніка. Прикарпатський вісник НТШ. №2(14). 2011. С.84-97.
7. Стефанік В. Вибране. Ужгород: Карпати, 1979. 392 с.
8. Ткачук О. Нарративна перспектива та дистанція в модерністичному дискурсі кінця XIX - поч. XX ст. Слово і час. 2003. №11. С. 17-24.
9. Українка Леся. Українські письменники на Буковині. Леся Українка. Зб. "Василь Стефанік у критиці та спогадах". К.: Дніпро, 1970. 482 с.
10. Шмид В. Нарратологія. М.: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.

**НЕОРОМАНТИЧНА ПОЕТИКА РОМАНУ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО «МАЙСТЕР
КОРАБЛЯ»**

Кінець XIX – початок XX століття – період розквіту модернізму, час, коли з'являються письменники, які входять сміливо в європейський простір літератури із своїми пропозиціями вдосконалення й оновлення форми та стилетворенням. У цей час активно починає розвиватись неоромантизм як основна із провідних течій модернізму.

З перших видань до письма Ю. Яновського критика поставилась з інтересом. В радянський період дослідники неоднозначно оцінили творчий доробок митця. Тому хоч маємо певну кількість досліджень, присвячених письменникові, не всі вони актуальні сьогодні. Водночас в українському літературознавстві є цінні праці про творчий доробок митця М. Гнатюка, Т. Салиги, Т. Ткаченка, Л. Гижої, Т. Гундорової, М. Неврлого, М. Бажана, О. Коваль, проте стверджувати про повноту розкриття неоромантичної поетики у творчості Ю. Яновського поки не можна.

Потреба ґрунтовного, системного і комплексного погляду на ідіостиль, виявлення широкого поля поетикальних домінант митця, необхідність дослідити неоромантичні тенденції в творчості Ю. Яновського, в контексті літератури початку XX століття та палітри виражальних засобів українського неоромантизму зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті полягає у тому, щоб систематизувати риси неоромантичної поетики у зв'язку з ідіостилем творчості Ю. Яновського на матеріалі романів «Майстер корабля».

Т. Гундорова пояснює неоромантизм як стильовий напрям модернізму, споріднений із романтизмом, який з'явився в літературі України на початку XX століттях [1, с. 167]. Основними рисами є пошук ідеалу та мрії, туга за Батьківщиною і красою, пошук довершеності, гармонії та справедливості.

Форму вираження свого художнього світу Ю. Яновський шукав наполегливо третину свого творчого шляху. Твори перших збірок митця сприймалися народом радше як пошуки власного голосу, ніж його створення. Але не можна не помітити, що і власна думка, і стиль в нього були неординарні, від твору до твору він намагався змалювати глибші картини часу та прагнув, як і всі неоромантики, до відтворення часу ідеального та істинного.

Знаковою й еталонною є його «романтична обдарованість». Основою більшості новел Яновського є вирішальний момент або подія для головного героя. Автора цікавила не еволюція і становлення характеру, а сама поведінка персонажа у час найважчих життєвих випробувань. Романтичні тенденції письменника можна вважати своєрідним вступом до його «зрілого» неоромантизму, який спостерігаємо у багатьох творах митця, проте найбільше – у «Майстрі корабля» та «Чотирьох шаблях».

Одним із центральних неоромантичних мотивів у творі «Майстер корабля» є повернення на Батьківщину, яка, на думку Заверталюк Н.І., представлена насамперед історією Богдана та хазяїна трамбака, до яких оповідач повертається декілька разів і виділяє кілька спрямувань [2, с. 33]. Зазначимо, що розповіді хазяїна трамбака і Богдана сповнені барвами екзотичних країн, в яких їм довелося побувати (Магелланська протока, Балканський півострів, Філіппінські острови, Яву та інші), прикметами іноземного докільця, авантюрами та пригодами, детективами, які теж є беззаперечними рисами неоромантичної поетики. При усьому цьому у ситуаціях переважає опозиція «свій/чужий», яку подано через призму таких відчуттів як переживання, сум, ностальгія та потяг до рідного краю. Психологічно «свій» репрезентується як образ Батьківщини, фабульно розгорнутий у монологіях, описах, подіях та діалогах. Для Богдана Батьківщина – це Море і Місто, які реалізуються у такій подієвості як спілкування з новими людьми, участь у спорудженні корабля. Для хазяїна трамбака образ рідної країни єдиний – море, воно для нього є символом життя, протиставленням монастиря, до якого він намагався втекти від самого себе після втрати коханої.

Не можна оминати й мариністичної символіки, яка наділена глибоко філософськими рисами. Варто зазначити і те, що морська стихія у творі є своєрідним втіленням подвійної природи: втілення свободи духу, креативного мислення і прагненні до волі з одного боку, і

руйнівна стихія, яка може посприяти проти людини з іншого: «Коли барометр падає, море штормує, багато подій приходить таких, що дивно стає, де вони могли взятися, жахливі. У скаламученій воді моря, у розлютованому повітрі береганосяться отруйні рухання. І навіть по штормові є небезпека їхніх шкідливих впливів»[5, с. 79].

На думку К. Ніколенко, корабель у творі слугує символом покликання митця, море є утіленням свободи думки, творчої уяви автора і своєрідної спонтанності, а вітрила – символізують слово, яке може досягнути увесь світ[4, с.51].

Варто звернути увагу і на те, що в образі-символі пошкодженого корабля Юрій Яновський описує радянську Україну, яка з кожним днем переживає нове лихо. Саме тому використання мариністичної символіки, які наділені непокою і протестом не є випадковими, підтвердженням слугують рядки: «Своїм звичаєм шторм, знявшись над морем, заносить на береги анархічності й непередбачуваного хвилювання»[5, с.84].

Однією із найважливіших неоромантичних ознак твору є й інтертекстуальність, саме поєднання різних форм оповіді, помітний вплив «чужого письма» та алюзія. Твір має чотири епіграфи, і кожен із них має своє смислове навантаження. Зазначимо, що у романі відбувається й перенесення авторського сюжету в різноманітні локації, що зумовлює своєрідну множинність інтерпретацій. Автор стверджує: «Я пишу насамперед для себе, і мені все цікаве. Я, може, не хочу показувати витонченої, красивої будівлі, а хочу так дати матеріал, щоб у кожного читача виріс в уяві окремих будинок художнього впливу»[5, с.39].

Отже, твір Юрія Яновського «Майстер корабля» наділений багатьма рисами неоромантизму, основними із яких є: ностальгія за Батьківщиною, інтертекстуальність, використання екзотики та мариністичних мотивів. Герої роману розкриваються у творчості, бажанні гармонізувати навколишній світ, передусім Батьківщину. Вдаючись до символічного образу кораблебудування, монтажно-асоціативної композиції та образу митця з автобіографічними рисами Яновський моделює неоромантичний ідеал. Так само митець у романі «Чотири шаблі» змальовує романтизованих героїв у красі соціального та національного будівництва, у ньому події громадянської війни набувають характеру легенди, недаремно, радянські критики охрестили Яновського співцем «націоналістичної романтики».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гундорова Т. Реалізм і неоромантизм в українській літературі початку ХХ ст. (теоретично-методологічний аспект). Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст. Київ. 1991. С.166–191.
2. Заверталюк Н. І. Мотив повернення на Батьківщину в романі «Майстер корабля» Ю. Яновського. Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту). 2012. Вип. 14. С. 30-40.
3. Коробкова Н. К. Мариністична символіка як складник алюзійності роману «Майстер корабля» Ю. Яновського. Актуальні проблеми слов'янської філології. 2011. Вип. XXIV, ч. 2. С. 175–184.
4. Ніколенко К. "Діалог культур" у романі Ю. Яновського "Майстер корабля". Філологічні науки : науковий журнал. Полтава. 2018. Вип. 28. С. 48 -55.
5. Яновський, Ю. Майстер корабля. Нью-Йорк. НТШ. 1954. 240с.

*Ясович Євгенія
Науковий керівник – доц. Панчук Галина*

АНТРОПОНІМНО-АПЕЛЯТИВНІ ТА АПЕЛЯТИВНІ НАЗВИ В ОСНОВАХ ПРІЗВИЩ М. СВАЛЯВИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вивчення стану дослідження антропонімії, ознайомлення з основними здобутками в цій галузі мовознавства є одним із актуальних і перспективних завдань української ономастичної науки.

Процес становлення прізвищ був досить тривалим. У прізвищах закладено стиль життя людей, їхній побут, звички, характер, соціальний статус тощо. Саме тому вони відіграють важливу роль у процесі становлення особистості.

Мета статті – дати характеристику прізвищ, утворених від апелювативно-антропонімічних назв та апелювативних означень особи.

Аналіз твірних основ прізвищ жителів м. Сваляви будемо робити, опираючись на класифікацію прізвищевих назв М. Худаша, а саме:

1. Прізвища, утворені від антропонімів.
2. Прізвища, утворені від апелятивно-антропонімних назв.
3. Прізвища, утворені від апелятивних означень особи.

Антропонімно-апелятивними вважаємо такі найменування, які давалися їх носіям за фізичними, психічними рисами чи особливостями поведінки, що спостерігалися в реальній дійсності, тобто вони мають ознаки апелятивів. Пройшовши процес онімізації і трансонімізації, ці іменування згодом ставали антропонімами. М. Худаш відзначає, що для цього типу назв належать як іменування, що мали ознаки апелятивів й не були позбавлені певної експресії та виступали індивідуальними мовними новотворами свого часу для іменування людей, так і найменування, що були взяті з апелятивної лексики, але в плані номінації людей мали специфічне експресивно-емоційне навантаження, яке несло в собі розрізнявальну ідентифікаційну функцію.

Семантичне розмаїття апелятивно-антропонімних назв пояснюється тим, що фізичні чи психічні особливості насамперед фіксуються оточенням. Вдало підмічені і до слова сказані знайомими чи незнайомими, такі назви інколи супроводжують людину все життя, стають прізвиськом, яке в багатьох випадках успадковується [2].

У нашій лексичній базі спостерігаємо такі різновиди відповідних прізвищ:

Прізвища, в основах яких відображені назви за особливостями характеру, поведінки людини, її інтелектуальним рівнем:

Баландюк – від польського діалогічного *balanda*, що в перекладі означає «незграбна людина» [3, 45]; *Балог* – угорське прізвище *Balog*, що походить від апелятиву *balog* і означає «лівак» [3, 46]; *Баляк* – від румунського слова *balala* – «нероба» [3, 47]; *Брудняк* – місцеве українське утворення з суфіксом -ак, утворене від прикметника – брудний [3, 91]; *Бунда* – утворене від сербського *bunda*, що в перекладі означає «людина, яка говорить дурниці» [3, 98]; *Буцко* – від угорського *bucko* – «дебела, низька на зріст людина» [3, 102]; *Вурста* – від місцевого апелятиву «вурста» – «той, що ся вурстив», тобто «вихрест» [3, 128]; прізвище *Галай* має два значення: утворене від українського «галай» – «крикун», від польського діалогічного *halaj* – «шибеник» [3, 132]; *Дзямко* – від карпатського «дзяма» – «худа жінка» [3, 194]; *Дурда* – від чеського *drda* – «непосида» [3, 197]; *Слеш* – від угорського слова *jeles* – «відмінна, зразкова людина» [3, 222]; *Махорчук* – «махорити – дурити, обманювати» [3, 372]; *Свистак* – від свистак, тобто свистун; *Сирохман* – від бойківського «сирохман» – «самітня людина» [3, 516]; *Хваста* – від «хвистун, хвалько» [3, 584].

Прізвища, в основах яких відображені назви за характерними особливостями зовнішності людини:

Наприклад, прізвище *Канчій* утворене від угорського апелятиву *kancsi*, що означає «косоокий» [3, 248]; *Балан* – утворене від гуцульського «балан» – «білявий хлопець» [3, 46]; *Дурда* – з білоруської означає «висока на зріст неповоротка людина» [3, 197]; *Довганя* – «висока на зріст жінка» [3, 202]; *Жмуркович* – «жмурко, людина, яка часто жмуриться» [3, 226]; *Зизич* – «зиза – косоока людина» + ич [3, 233]; *Дилда* – «здоровило» [3, 196].

У відапелятивних антропонімах відображається певним чином історія розвитку словникового складу мови. Основи відапелятивних прізвищ є лексемами, що конденсують у своїй семантиці глибоку лінгвістичну й історичну інформацію, оскільки, як відзначає П. Чучка, у них відображено не просто давній стан мови, а й особливості матеріальної і духовної культури предків [4]. Прізвищами апелятивного походження вважаємо такі, що первісно ідентифікували особу за професійними, етнічними, соціальними, релігійними ознаками, тобто такими що «прямо відповідали реальному станові речей» [2]. Дотримуємось думки М. Худаша, що назви, які характеризували особу за буденною реальною властивою апелятивною ознакою, піддавалися антропонімізації менше, ніж ті, що називали особу за якоюсь характерною (фізичною чи психічною) ознакою, тому такі прізвища, утворені від апелятивних означень особи, могли минути стадію прізвиськ.

Сучасні прізвища м. Сваляви Закарпатської області, утворені від апелятивних означень особи, реконструюють такі групи апелятивної лексики:

Прізвища, утворені від назв осіб за професією чи заняттям

Виникнення значної частини прізвищ пов'язана з соціальною приналежністю чи постійним заняттям людини. Оскільки сама професія часто передавалася за спадковістю, то і прізвища, що утворювалися від назви занять, професій, ставали родовими прізвищами. Наприклад, прізвища типу *Багрій*, *Багрійчук*, *Багричук* утворені від арабського слова *bahri* — моряк чи від *багрій* — сіро-бурий віл [ЕСУМ I, 110]. На Закарпатті в селах є дуже поширеним знахарство, тому прізвище *Байса* утворене від діалектного слова «бай», що в перекладі означає «знахар» або прізвище з таким самим значенням — *Баняс* [3, 45-48]. Прізвище *Зварич* утворене від прикарпатського апелятиву «зварич», що означає «солевар» [3, 231]. Прізвище *Желізняк* утворене від апелятиву «желізняк», що означає «торговець залізними виробами» [3, 223]. Також *Ковач* походить від давньослов'янського апелятиву «ковачь» — «коваль» [3, 221], *Сабов* — від місцевого українського мадяризму «сабів» — «кравець». Також таке прізвище, як *Князь* походить від українського соціально-політичного терміна «князь» [3, 270], *Немеш* — від назви угорського титулу *netes* — «шляхтич» [3, 408].

До лексики на позначення військової справи належить прізвище *Вайдич*: Вайда + -ич, що в перекладі з давньослов'янської означає «воєвода» [3, 105], *Жовнір* — від давнього «жовнір», тобто «солдат», яке прийшло до українців від поляків [3, 226]; *Добош* — від угорського апелятиву *dobos* — «військовий барабанщик» [3, 200].

Прізвища, що походять від назв осіб за їх етнічною приналежністю

Етноніми — це назви етносів, взятих у їхній сукупності. Причиною виникнення відетнонімних прізвищ є звичайна міграція людей з одної етнічної території на іншу, тому найменування людей етнічними ознаками часто застосовувалося до пришельців.

Семантичний аналіз основ прізвищ м. Сваляви Закарпатської області виявляє такі відетнонімні утворення: *Лемак* (назва малороса, котрий живе в Угорщині, в долинах, за Бескидами) [3, 332], *Дулеба* (дуліба — один із давнього східнослов'янського племені на Волині) [3, 215], *Булак* (від мікроетнічного *булак*, так називали лемки зайшого галичанина) [3, 96], *Лендсел* (від угорського етноніму *lengyel* — «лях, поляк») [3, 333], *Мадяр* (від місцевого традиційного етноніму «мадяр» — «угорець») [3, 353], *Орос* (угорський етнонім *orosz*, що означає «русин») [3, 420].

Прізвища, що походять від назв населених пунктів чи місцевостей

Аналізовані прізвища наочно ілюструють внутрішні міграційні процеси. Різні класи топонімів (ойконіми, мікротопоніми, хороніми) різною мірою були використані для творення прізвищ. Переважна більшість відтопонімних прізвищ утворена від назв поселень, тобто від ойконімів. Наприклад, прізвище *Алмаший* утворене від місцевого угорського ойконіма *Almas* [3, 37]. Так само і прізвище *Анталовцй* утворене від місцевого давнього угорського ойконіма *Antalovtsi* [3, 39], *Яблонський* — від ойконіма Яблонька + -ський [3, 643], *Яворівський* — від ойконіма Яворів + -ський [3, 643], *Лашкай* — угорське утворення, яке походить від ойконіма *Lasko* [3, 328].

Прізвища, що походять від назв осіб за місцем проживання або особливостями їх появи в якомусь населеному пункті

Прізвище *Загоруйко* та *Задорожний* утворені з применника та іменника: *Загоруйко*: за + горою, *Задорожний*: за + дорогою [3, 228-229].

Отже, серед антропонімно-апелятивних назв в основах прізвищ, то найбільшу групу становлять прізвища, в основах яких відображені назви за особливостями характеру, поведінки людини та особливостями зовнішності людини. Сучасні прізвища м. Сваляви як утворення від апелятивних означень особи реконструюють різні групи апелятивної лексики. Таких прізвищ небагато, але найбільшу частину з тих прізвищ становлять слова на позначення професії, заняття, та прізвища, що походять від назв осіб за їх етнічною приналежністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Редько Ю. К. Українські прізвища. Київ, 1996. 214 с.
2. Чучка П. П. Словотвір українських андронімів // Питання словотвору. Київ, 1979. С.152 – 160.
3. Чучка П. П. Прізвища Закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 704 с.
4. Худаш М. Л. До питання класифікації прізвищевих назв XIV – XVIII ст. // З історії української лексикології. Київ, 1980. С. 96-160.

5. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля. Матеріали для спецкурсів та спецсеінарів (методичні рекомендації). Тернопіль: Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, 2001. 195 с.
6. Керста Р. Й. Особові назви, утворені від загальних назв на означення професій, роду занять (на матеріалі пам'яток української мови XVI ст.) // Питання історії української мови. Київ, 1970. 157 с.
7. Панцьо С. Є. Рослинний і тваринний світ у прізвищах галицьких лемків // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: Тези доповідей. Ужгород, 1982. С. 172-174.

Список умовних скорочень

ЕСУМ — Етимологічний словник української мови. К., 1982–1989. Т. 1–3.

Шаблій Катерина

Науковий керівник – канд.н. із соціальних комунікацій Решетуха Тетяна

СПОРТИВНА ТЕМАТИКА У РЕГІОНАЛЬНОМУ МЕДІА ДИСКУРСІ

Сучасний професійний спорт являє собою соціокультурне явище, яке має значущість не лише для гравців, але й для глядачів. Роль медіа та спортивних матеріалів у системі соціальних комунікацій вагома. Вони, зокрема, популяризують здоровий спосіб життя, виховують патріотизм, дають нагоду гордитися і пишатися своєю країною, формують прагнення бути схожим на відомих спортивних діячів.

Із зростанням обсягу спортивного контенту на українському телебаченні, зокрема й появи прямих трансляцій спортивних ігор, працівники регіональних інтернет-видань у підготовці текстів повинні докладати все більше зусиль, аби задовольнити смаки вболівальників, розширити коло реципієнтів, а, відповідно, і своїх професійних компетенцій. Сучасний професійний спорт без комерційного, скандального, екстремального, демонстраційного компонентів буде симулякром самого ж себе, порожньою копією, позбавленою будь-якої рефлексії [1, с. 83].

Мета нашої роботи – дослідити спортивну тематику у регіональних інтернет-виданнях у період з вересня 2019 року до вересня 2020 року.

Аби виокремити спортивну тематику у регіональному медіа дискурсі з'ясуємо значення терміну «спортивна інформація». За словами науковця Є. Войтика, спортивна інформація охоплює найрізноманітніші аспекти спортивного життя і висвітлює як загальні уявлення про спорт як про основу способу життя, про спортивний захід як про видовище, як про цілу бізнес-індустрію, так і дає загальну характеристику видів спорту, дійових осіб, спортсменів, тренерів тощо. Він зазначає, що спортивна інформація є певним феноменом, основне завдання якого – відображення сфери спортивної діяльності і всього, що з нею пов'язано, а також залучення до теми спорту якомога більшої аудиторії. [1, с. 84].

Дослідник спортивної журналістики О. Черних називає мультимедійність, інтерактивність, гіпертекстуальність – «трьома китами» інтернет-журналістики. Саме вони, на його думку, надають вагому перевагу спортивним інтернет-ЗМІ над традиційними, тому спортивні газети, журнали, телеканали активно опановують всесвітню павутину, створюючи власну інтернет-версію або повністю переходячи в мережу. Проте, не дивлячись на бурхливий розвиток українських спортивних медіаресурсів, їм є до чого прагнути і є що виправляти [2, с. 206].

Розглянемо спортивні медіа тексти інтернет-видань України у регіональному розрізі. Для цього нами проаналізовано 10 видань із Західної («20 хвилин», «Тернополяни»), Східної («ВсіСуми.com», «Сумські дебати»), Північної («Високий вал», «Cheline»), Південної («Український південь», «Kherson.net») та Центральної («Дзвін», «Черкаси 24») України за період з вересня 2019 по вересень 2020 року.

У зазначений період у тернопільському виданні «20 хвилин» вийшло 290 спортивних матеріалів, що становить 2,94 % від загальної кількості текстів різної тематики. Аналіз показав, що найбільша кількість текстів «20 хвилин» присвячена футбольній тематиці. У відсотковому співвідношенні тексти про футбол становлять 32,76 % від загальної кількості спортивних матеріалів у рік; 15,86 % становлять тексти про біатлон, 8,97 % спортивних матеріалів присвячено волейбольній тематиці, 7,24 % – про греко-римську боротьбу, про баскетбол – 6,

55 %, бокс – 4, 48 %, футзал – 3, 79 %, легку атлетику та регбі – по 2,41 %, всі інші види спорту – до 1 %.

За аналогічний період у тернопільському виданні «Тернополяни» було опубліковано 234 матеріали на спортивну тематику (1,67 % від загальної кількості матеріалів). У відсотковому співвідношенні найчастіше зустрічаються тексти про баскетбол – 23,08 %, по 13,25 % від загальної кількості матеріалів на спортивну тематику присвячено таким видам спорту як футбол та біатлон, волейболу – 10,26 %, боксу – 5, 98 %, греко-римській боротьбі – 5,13 %, вільній боротьбі – 4,70 %, легкій атлетиці – 3,42 %, тенісу – 2,14 %, велоспорту, плаванню, картингу, регбі, фрі-файту – 1,71 %, пауерліфтингу – 1,28 %, всі інші представлені види спорту – до 1 %.

За цей час у сумському виданні «Сумські дебати» вийшло друком 460 спортивних матеріалів, що становить 2,10 % від загальної кількості усіх публікацій. У відсотковому співвідношенні серед усіх спортивних матеріалів видання найчастіше зустрічаються тексти про футбол – 16,96 %, про волейбол – 12,39 %, біатлон – 11,96 %, легку атлетику – 8,70 %, футзал – 5,43 %, бокс – 5,22 %, хокей – 4,57 %, пауерліфтинг – 3,04 %, бодібілдинг – 3,04 %, дзюдо та теніс – 2,61 %, самбо – 1,96 %, баскетбол – 1,74 %, карате та гандбол – 1,52 %, велоспорт та греплінг – 1,30 %, сумо, греко-римська боротьба та ММА – 1,09 %. Висвітлення всіх інших видів спорту у виданні «Сумські дебати» становлять менше 1 % від загальної кількості текстів спортивної тематики.

Упродовж року у сумському виданні «ВсіСуми» опубліковано 123 матеріали на спортивну тематику, а це – 2,25 % від загальної кількості матеріалів. Найбільша кількість текстів присвячена саме футбольній тематиці. У відсотковому співвідношенні такі тексти становлять 60,98 % від загальної кількості матеріалів. На другому місці – хокей із показником 16,26 %, третє – біатлон – 5,69 %, карате, легка атлетика та футзал – по 2,44 %, теніс – 1,63 %. Тексти про інші види спорту становлять менше одного відсотка від загальної кількості спортивних матеріалів у рік.

У чернігівському виданні «Високий вал» вийшло 104 спортивні матеріали, що становить 1,50 % від загальної кількості матеріалів. У відсотковому співвідношенні тексти футбольної тематики становлять 71,15 %. Щодо представлення інших видів спорту, то ми отримали такі цифри: бокс – 3,85 %, панкратіон, легка атлетика, кульова стрільба, біатлон – по 2,88 %, зимові види спорту, самбо, пауерліфтинг – по 1,92 %, плавання, лижні перегони, теніс, велоспорт, волейбол, баскетбол, спортивні інфраструктура – 0,96 %.

Упродовж року у чернігівському виданні «Cheline» вийшов 171 спортивний матеріал, що становить 1,95 % від загальної кількості матеріалів різної тематики. Відсоткове співвідношення текстів з окремих видів спорту до загальної кількості спортивних матеріалів склало: футбол – 28,07 %, волейбол – 12,87 %, бокс – 10,53 %, біатлон – 6,43 %, велоспорт – 5,85 %, самбо та легка атлетика – по 4,09 %, важка атлетика, кульова стрільба та дзюдо – по 3,51 %, загальна фізична підготовка – 2,92 %, шахи, лучний спорт, гирьовий спорт – по 1,75 %, армреслінг, фітнес, лижні перегони – по 1,17 %.

У херсонському виданні «Український південь» вийшло 160 спортивних матеріалів (1,62 % від загальної кількості матеріалів різної тематики в рік). У відсотковому співвідношенні текстів про окремі види спорту до загальної кількості матеріалів спортивної тематики: футбол – 16, 25 %, волейбол – 16,25 %, загальна фізична підготовка – 5, 63 %, плавання – 5, 63 %, бокс – 5 %, шахи – 5 %, карате – 3,75 %, вільна боротьба – 3,75 %, футзал – 3,75 %, теніс – 3,13 %, танці – 3,13 %, важка атлетика – 3,13 %, баскетбол – 3,13 %, веслування, кікбоксинг, самбо – по 2,50 %, карате, легка атлетика, гандбол, художня гімнастика, велоспорт, гирьовий спорт, лучний спорт – по 1,88 %, бадмінтон, ММА, тхеквондо, стрибки у висоту, стрибки на батуті – по 1,25 %, кайтбордінг, ушу, вейкбордінг, дзюдо, бодібілдинг, мотокрос, джиу-джитсу, кульова стрільба, хокей, пауерліфтинг, фітнес, софтбол, греко-римська боротьба, фехтування – менше одного відсотка від загальної кількості текстів спортивної тематики.

Упродовж року у херсонському інтернет-виданні «KhersonNet» вийшло 74 спортивних матеріали, що становить 0,84 % від загальної кількості матеріалів різної тематики на рік. У відсотковому співвідношенні тексти про футбол становлять 21,62 % від загальної кількості матеріалів; 16,22 % становлять тексти про спортивну інфраструктуру, 9,46 % спортивних матеріалів присвячено дзюдо, 6, 76 % – про волейбол, плавання та хокей – по 5,41 %, легка

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

атлетика та гирьовий спорт – по 4,05 %, шахи, карате, спортивна гімнастика, вільна боротьба, бокс, велоспорт – по 2,70 %, пауерліфтинг, баскетбол, стрибки на батуті, кульова стрільба, мотокрос, веслування, лучний спорт, віндсерфінг – по 1,35 %.

Упродовж року в черкаському інтернет-виданні «Дзвін» вийшло 265 спортивних матеріалів, що становить 1,96 % від загальної кількості матеріалів різної тематики. Найбільша кількість текстів присвячена футболу. У відсотковому співвідношенні вони становлять 27,55 % від загальної кількості матеріалів, 18, 11 % становлять тексти про баскетбол, 4,91 % – бокс, 4,15 % – футзал, 3,77 % – волейбол, легку атлетику – 3,40 %, лучний спорт та веслування – по 3,02 %, дзюдо – 2,64 %, кульову стрільбу та кікбоксинг – по 2,36 %, шахи, хокей і бодібілдинг – 1,89 %, самбо, пауерліфтинг, триатлон, регбі – по 1,51 %, фехтування, греко-римську боротьбу, велоспорт, автоспорт – по 1,13 %, кінний спорт, важку атлетику, настільний теніс, карате, аджиліті, стрибки в довжину – по 0,75 %, водно-моторний спорт, мотокрос, фітнес, теніс, софтбол, греплінг, ММА, вільна боротьба, гирьовий спорт, тхеквондо – по 0,38 % від загальної кількості матеріалів на спортивну тематику в рік.

У період з вересня 2019 року до вересня 2020 року у черкаському інтернет-виданні «Черкаси24» вийшло 253 спортивних матеріалів, що становить 3,37 % від загальної кількості матеріалів різної тематики. Найбільша кількість матеріалів також присвячена футбольній тематиці. У відсотковому співвідношенні тексти про окремі види спорту до загальної кількості спортивних матеріалів складають: футбол – 17,79 %, баскетбол – 15,02 %, бокс – 8,30 %, легка атлетика – 5,53 %, спортивна інфраструктура – 3,56 %, дзюдо – 3,16 %, триатлон, кікбоксинг, футзал, волейбол – по 2,77 %, танці – 2,37 %, веслування, греко-римська боротьба, велоспорт, бодібілдинг – по 1,98 %, фехтування, міні-футбол, тренування в домашній умовах під час карантину, карате, хокей – по 1,58 %. Матеріали із таких видів спорту – плавання, кросфіт, фітнес, аджиліті, лучний спорт – по 1,19 %, регбі, спортивне орієнтування, мотоспорт, самбо, важка атлетика, гирьовий спорт, пауерліфтинг, шахи, тхеквондо – менше 1 %.

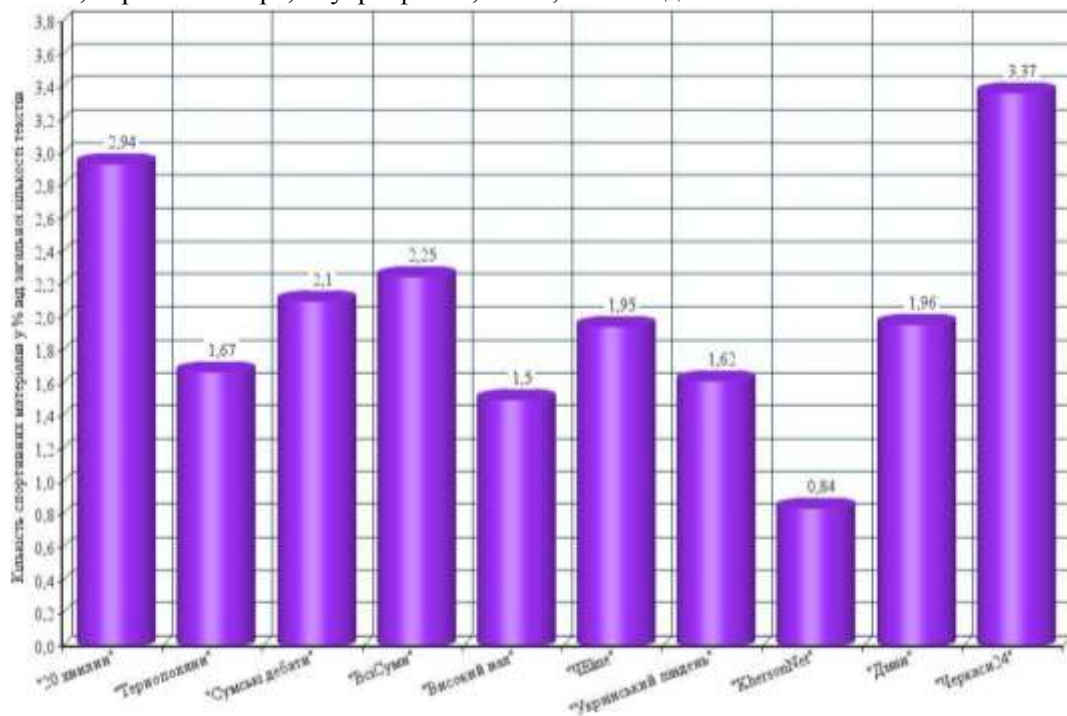

Рис. 1. Кількість матеріалів на спортивну тематику в регіональних інтернет-виданнях (вересень 2019 – вересень 2020 років)

У ході аналізу нам вдалося з'ясувати, що кількість матеріалів на спортивну тематику у регіональних інтернет-виданнях коливається в межах від 0,84 % до 3,5 % від загальної кількості опублікованих текстів. Найбільше їх у виданні «Черкаси24» (3,37 %), а найменше – у «KhersonNet» (0,84 %). Щодо змістового наповнення, то найчастіше журналісти висвітлюють футбольну тематику, трохи менше уваги приділяють традиційним біатлону, волейболу та баскетболу. Відносно нові види спорту майже не представлені на сторінках регіональних

інтернет-видань України. Кількість текстів із окремих видів спорту залежить від їхньої популярності у регіоні.

Розглянуті тексти спортивної тематики виконують як інформаційну, так і експресивну функцію. Вони інформують про події із світу спорту, а інколи й передають емоції, переживання гри, доповнені подробицями і фактами, статистичними даними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусев А. В. Спорт і медіа в масовому суспільстві: проблеми взаємодії. «Держава та регіони». Серія: Соціальні комунікації. 2015. № 2. С.81–86.
2. Регіональні ЗМІ України: історія, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали інтернет-конференції / відп. ред. А. О. Галич. Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2017. С. 206–210.
3. «20 хвилин». URL : <https://te.20minut.ua/> (Заголовок з екрану).
4. «Тернопільяни». URL : <https://ternopoliany.te.ua/> (Заголовок з екрану).
5. «Сумські дебати». URL : <http://debaty.sumy.ua/> (Заголовок з екрану).
6. «Всі Суми». URL : <http://www.vsisumy.com/> (Заголовок з екрану).
7. «Високий вал». URL : <https://val.ua/> (Заголовок з екрану).
8. «Cheline». URL : <https://cheline.com.ua/> (Заголовок з екрану).
9. «Український південь». URL : <https://pivdenukraine.com.ua/> (Заголовок з екрану).
10. «KhersonNet». URL : <https://kherson.net.ua/> (Заголовок з екрану).
11. «Дзвін». URL : <https://dzvin.media/> (Заголовок з екрану).
12. «Черкаси24». URL : <https://che24.online/> (Заголовок з екрану).

Сукмановська А.

Науковий керівник – проф. Палихата Елеонора

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У сучасному українському соціумі відбувається реформування усіх галузей української освіти на різних етапах навчання. Відповідно спостерігаються прогресивні зміни у методиці навчання української мови учнів основної школи. У Державному стандарті середньої загальної освіти йдеться про формування у школярів умінь і навичок вживання слів відповідно до їх лексичного значення. Лексикологія розглядає слова як систему, що складається з декількох підсистем. Лексичні одиниці утворюють групи, різні за обсягом, формою та змістом.

Проблеми теорії та методики вивчення лексикології у різний час досліджували лінгвісти, лінгводидакти і психологи (І. Р. Вихованець, М. М. Лазаренко, М. Г. Стельмахович, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, М. М. Скиба, Л. С. Скрипник, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський та інші).

Актуальність дослідження зумовлена потребами суспільства в підготовці грамотного молодого покоління як майбутнього української нації, частковою лексичною неграмотністю школярів і завданнями реформування мовної освіти в Україні, спрямованими на вироблення в учнів лексичних умінь і навичок.

Мета статті – стисло висвітлити методику формування лексичної грамотності учнів основної школи для вивчення лексикології і збагачення словникового запасу. Для досягнення мети: 1) висвітливо зміст лексичної роботи під час опрацювання лексики в основній школі; 2) подамо визначення понять «знання», «уміння» і «навички»; 3) запропонуємо методи, прийоми і засоби навчання, що сприяють вивченню лексичного матеріалу на теоретичному і практичному рівнях; 4) зосередимо увагу на типах уроків, що проводяться під час вивчення лексики; 5) актуалізуємо увагу на «системі вправ» і запропонуємо її для формування лексичних умінь.

Зміст лексичного матеріалу складається: 1) з відомостей про лексику, лексикологію, лексичне значення слова, однозначні й багатозначні слова, використання багатозначних слів у прямому і переносному значенні; 2) з роботи над лексичною помилкою, групами слів за значеннями (синоніми, омоніми, антоніми), зі словниками синонімів, антонімів, омонімів; 3) з ознайомлення учнів із групами слів за походженням (власне українські й запозичені слова), з паронімами; 4) зосередимо увагу на лінгводидактичних основах словникової роботи; 5) схарактеризувати словникові вправи.

У процесі вивчення лексики учні отримують лексичні знання, на основі яких виробляються відповідні уміння. Визначення поняття «знання» в дидактичній літературі тлумачиться як «відображення об'єктивної дійсності у формі фактів, уявлень, понять і законів науки. Вони є колективним досвідом людства, результатом пізнання об'єктивної дійсності» у навколишньому світі [5].

Уміння пояснюється як готовність свідомо і самостійно виконувати практичні дії, інтелектуальні операції на основі засвоєних знань і набутих навичок [5]. *Навички* є компонентами практичної діяльності, що виявляються в процесі виконання дій, доведених до досконалості шляхом багаторазового виконання вправ [5].

У лінгводидактиці *знання* пояснюється як «результат засвоєння фактів, понять, закономірностей, правил із фонетики, лексики, словотвору, граматики, орфографії тощо. Знання є результатом навчання, вони служать матеріалом для мислення і мовлення, є основою для формування *умінь* [4, с. 267]. Основний критерій освіченості – це системність знань і мислення, що виявляються в тому, що людина здатна самостійно відновити необхідна зв'язки у системі знань за допомогою логічних роздумів і суджень. Уміння – це готовність, здатність учнів виконувати дії, необхідні для закріплення засвоєного теоретичного матеріалу [4, с. 261]. Навички є автоматизованими уміннями, що використовуються для закріплення вивченого теоретичного матеріалу [4, с. 277]

Зосередимо увагу на типах уроків, що проводяться під час вивчення лексики. До них належать: урок вивчення нового матеріалу, урок закріплення вивченого, урок повторення, урок узагальнення і систематизації, урок контрольної роботи, урок аналізу контрольної роботи тощо.

Основне на уроці – це його зміст. Увесь лексикологічний теоретичний матеріал опрацьовується на уроках вивчення нового матеріалу. Цей урок складається з таких основних етапів: 1) проводиться актуалізація опорних знань, що передують вивченню нового матеріалу. Це своєрідний фундамент для побудови етапу уроку засвоєння нового лексичного матеріалу; 2) на другому етапі відбувається сам процес вивчення нового теоретичного лексичного матеріалу, що стосується теми, що має засвоюватися; 3) кожний теоретичний матеріал засвоюється практично, тобто відбувається формування *умінь*, що переходять у навички. Ця робота відбувається під час закріплення вивченого за допомогою укладеної системи вправ.

Під час опрацювання лексикології використовуються різні методи, прийоми і засоби навчання для засвоєння лексики на теоретичному і практичному рівнях. При цьому застосовуються теоретичні й теоретично-практичні методи навчання (пояснення, робота з підручником, метод евристичної бесіди, програмування тощо) та відповідні прийомами (аналіз, синтез, алгоритмізація та ін.). Практичний матеріал про лексичне значення слова, однозначні й багатозначні слова, використання багатозначних слів у прямому і переносному значеннях опрацьовується за допомогою методу вправ на усному і писемному рівнях. Метод роботи з підручником застосовується з використанням прийомів: наочності, читання й усвідомлення учнями правил, аналіз прикладів, наведення власних прикладів, зіставлення і порівняння груп слів за значенням. Пароніми вивчаються за допомогою методів пояснення, евристичної бесіди, роботи з підручником, презентації, програмування, вправ і засобів навчання (ТСН, наочність у вигляді таблиць, роздавальний дидактичний матеріал, індивідуальні картки тощо). Для закріплення вивченого теоретичного матеріалу з лексикології потрібно формувати навички і виробляти мовно-мовленнєві уміння за допомогою вправ. Вони належать до практичних методів навчання і полягають «у багаторазовому свідомому виконанні певних дій з метою застосування навчального матеріалу на практиці, внаслідок чого забезпечується поглиблення знань, формуються відповідні вміння» [1, с. 7]. Вправи – це послідовні дії та операції, що виконуються багаторазово для вироблення необхідних *умінь*. У методиці навчання української мови вправи класифікують, виходячи з різних критеріїв: а) змісту, б) форми проведення, в) складності і поділяються на: 1) підготовчі, 2) вступні, 3) пробні, 4) тренувальні, 5) творчі, б) контрольні [3, с. 118].

Важливо використовувати учням для вивчення лексики систему вправ, під якою розуміють сукупність практичних робіт учнів, що виконуються самостійно і забезпечують закріплення засвоєних знань [2, с. 187]. Пропонуємо вправи, розроблені В. О. Онищуком, що мають аналітичні, трансформаційні, конструктивні, творчі і комунікаційні завдання. Наводимо приклад вправ до теми «Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова. Пряме й

переносне значення слова». Сутність цих вправ полягає в заповненні усіх етапів уроку вивчення нового матеріалу. Підготовчі вправи проводяться під час актуалізації опорних знань; вступні вправи виконуються на етапі першого кроку закріплення вивченого, виконуються біля дошки і в зошитах під постійним керівництвом учителя; тренувальні вправи (за зразком, за інструкцією і за завданням) поступово ускладнюються і виконуються на етапі закріплення вивченого. Завершальна вправа – це самостійна творча вправа, яка демонструє, що учень навчився упродовж уроку, що засвоїв, а над чим ще потрібно попрацювати вдома і на наступних уроках. Пропонуємо систему вправ за редакцією В. О. Онищука, на яку накладаються вправи інших класифікацій, що мають за мету спочатку побачити явище, що вивчається, потім виконати легке завдання під неухильним керівництвом учителя, згодом – за зразком, за інструкцією учителя, за відповідним завданням і на кінець – виконати вправу творчого комунікативно спрямованого спрямування. Наприклад:

Підготовча вправа. Переписати, вставити пропущені літери. Пояснити лексичне значення виділених слів, користуючись тлумачним словником.

1. Над Дн.провою сагою стоїть явір між лозою (Т. Шевченко). 2. Додадуть наснаги я.ні зорі і тих.ї води (В. Бровченко).

Вступна вправа. Записати у дві колонки багатозначні й однозначні слова. Перевірити себе за тлумачним словником.

Київ, Дніпро, голова, ручка, урок, лексикологія, душа, префікс, диктант.

Тренувальна вправа (за зразком). Кожне слово ввести до двох словосполучень: 1-ше – у прямому значенні, 2-ге – в переносному.

Зразок: Світла кімната, світла голова.

Залізний, рожевий, дрімучий, вершина, глибина, мовчати, спати.

Тренувальна вправа (за інструкцією). Згрупувати слова зі спільним значенням, дати кожній групі слів узагальнену (родову) назву.

Інструкція: Ягоди: калина, малина, смородина, ожина.

Ластівка, хліб, письмо, радість, молоко, говоріння, сокіл, варення, гордість, каша, тривога, шашлик, читання, колібрі, сором, аудіювання, зозуля, снігур, співчуття.

Тренувальна вправа (за завданням). Скласти і записати речення, в яких подані слова вживалися б у переносному значенні.

Глибокий, ллється, хвіст, хребет, кипіти, заснути.

Завершальна вправа творчого характеру. Скласти і записати міні-твір про зимовий ліс, уживаючи подані слова в переносному значенні.

Срібний, сивий, крижаний, свинцевий, сіється, ллється, сердиться.

Зпропоновані вправи є прикладом, як можна закріплювати інший лексичний матеріал, що вивчається під час вивчення лексикології і спрямовані на закріплення лексичних знань та формування відповідних умінь. Аналогічні вправи для вивчення «Лексикології» можна виконувати при опрацюванні інших тем, дотримуючись поступового ускладнення завдань і логічної послідовності їх виконання.

Зосередимо увагу на лінгводидактичних основах словникової роботи. Для цього пропонуємо учням розрізняти поняття «вивчення лексики» і «словникова робота» з учнями основної школи. Ці поняття не завжди чітко розмежують. Під час вивчення лексикології учні вивчають слово як одиницю лексичного рівня, знайомляться із багатством і різноманітність словникового складу української мови. Тоді як словникова робота – це робота над збагаченням словникового запасу учнів, вона проводиться на всіх уроках української мови та під час вивчення інших предметів. І має свої особливості. У словниковій роботі слід враховувати ознаки слова в системі мовних одиниць. Слово є одиницею мови і мовлення, воно має такі ознаки: єдність звучання і значення, лексико-граматичне співвідношення, відтворення, фонетичне й акцентуаційне оформлення. У процесі словникової роботи звертається увага на значення слова, влучне його використання у мовленні, правильній його вимові й наголошенні, виявленні значенневих забарвлень слова, що має здатність уживатися у різних мовленневих ситуаціях тощо. Словникову роботу можна проводити за допомогою виконання: 1) лексичних вправ, мета яких – з'ясування семантики слова, його основних ознак, сфери вживання; 2) лексико-семантичних вправ, що використовуються для повторення теоретичних відомостей з лексики, збагачення словника, розвитку мовлення школярів тощо; 3) лексико-стилістичних

вправ, що передбачають вироблення навичок використання слів у тексті певного стилю; 4) лексико-орфографічних вправ, спрямованих на засвоєння граматичного матеріалу, структурних елементів слова (морфем), його написання.

Лексичні вправи активізують діяльність учнів, сприяють збагаченню словникового запасу, доречному використанню кожного слова у мовленні.

Перспективи дослідження вбачаємо у поглибленні словникової роботи під час вивчення лексики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грішин Е. О., Рудакевич М. І. Термінологічний словник з педагогіки. Тернопіль : Терноп. експерим. ін-т пед. освіти. 1995. 79 с.
2. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка: Учеб. пособие для студентов пединститутов. М. : Просвещение, 1988. 240 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентиліук. К. : Ленвіт, 2004. 400 с.
4. Палихата Е. Я. Методика навчання української мови. Практикум: навчально-методичний посібник. Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2019. 300 с.
5. https://pidruchniki.com/18490511/pedagogika/osnovni_kategoriyi_pedagogiki

Табак І.

Науковий керівник – проф. Палихата Елеонора

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСВОЄННЯ ДЕФІСНИХ НАПИСАНЬ

На сучасному етапі реформування української освіти особливе місце займає українська мова як навчальний предмет і засіб вивчення інших дисциплін. Вивчення української мови української мови передбачає засвоєння усіх мовних норм, зокрема й орфографічних.

Проблема вивчення орфографії учнями основної школи була предметом дослідження багатьох українських лінгводидактів, серед яких М. В. Барабаш, А. А. Бурячок, М. М. Николин, І. М. Хом'як, Г. М. Приступа та ін., але дефісні написання не були предметом окремого наукового студіювання.

Актуальність дослідження зумовлена потребами суспільства у підготовці грамотного молодого покоління як майбутніх представників української нації, частковою орфографічною неграмотністю школярів і завданнями реформування мовної освіти в Україні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ вивчення дефісних написань і формування відповідних умінь в умовах основної школи. Поставлена мета реалізується за допомогою висвітлення лінгвістичних, психологічних і дидактичних основ методики формування орфографічних умінь в учнів основної школи. Лінгвістичне підґрунтя стосується питань орфографії як системи правил написання слів, що відповідають українському правопису, а саме: написання значущих частин слова, вживання великої букви, перенесу слів з рядка в рядок, написання слів разом, окремо і через дефіс. Дефісні написання належать до небуквених орфограм. Орфограма-дефіс – це написання складних слів через дефіс [4, с. 148]. Для засвоєння цих орфограм потрібно знати правило, уміти навести приклад, правильно записати слово. Орфографічним називається правило, яке необхідно застосувати до тієї чи іншої орфограми на основі її відмінних ознак [4, с. 130]. Через дефіс пишуться іменники, прикметники, числівники, займенники і прислівники. Ті іменники пишуться через дефіс, що означають: протилежні за змістом поняття (*купівля-продаж*), спеціальність, професію (*лікар-еколог*), позначають казкових персонажів (*Лисичка-Сестричка*), державні посади, військові, наукові звання (*прем'єр-міністр, член-кореспондент*), складні одиниці виміру (*кіловат-година*), з першою складовою частиною *віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, міні-, обер-* (*віце-президент*), іншомовні назви проміжних сторін світу (*норд-вест*) субстантивовані словосполучення, що означають назви рослин (*чар-зілля*), у словах, перше слово яких підкреслює прикмету предмета, явища, названого другим словом (*буй-тур*) тощо. Через дефіс пишуться прикметники, утворені: від складних іменників, що пишуться через дефіс: *дизель-моторний (дизель-мотор)*; із двох чи більше прикметникових основ, не підпорядкованих одне одному (*аграрно-сировинний*); узвичаєні написання (*всесвітньо-історичний*), складні прикметники із закінченням першої

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

частини на *-ико (-іко) (історико-культурний)*; складні прикметники з першою частиною *військово-, воєнно- (військово-морський, воєнно-стратегічний)*; у яких перша частина не має прикметникового суфікса, але за змістом однорідна з другою і приєднується до неї за допомогою сполучного звука **о** або **е**: *м'ясо-молочний*; утворені з двох або більше основ, що означають колір або відтінки кольорів (*блакитно-синій, темно-зелений*, але: *жовтогарячий, червоногарячий*; назви сторін світу (*південно-східний, норд-остівський*; з першим компонентом, написаним цифрами (*20-річний*); числівники, написані цифрами й літерами (*7-ий, 3-тисячний*), займенники з компонентами *бозна-, будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-* (*бозна-де, будь-котрий, хто-будь, казна-що, хтозна-який*, але *будь у кого*); прислівники з префіксом *по-* і суфіксами *-ому, -к(и) (по-іншому, по-людськи)*, неозначені прислівники з *-будь, будь-, небудь-, казна-, хтозна-*: *казна-як*; утворені з двох прислівників (*вряди-годи*); повторенням слів або основ (пліч-о-пліч, як-не-як)

Під час вивчення дефісних написань враховуються вікові та психологічні особливості школярів «сприймання, пам'ять, мислення, увага» [1, с. 23], що впливають на засвоєння орфографічних знань і вмінь. Сприймання відображає в мозку людини предмети та явища у сукупності всіх їхніх якостей при безпосередній дії на органи чуття [2, с. 106]. Пам'ять сприяє «засвоєнню, збереженню та подальшому відтворенню» [1, с. 69] знань про дефісні написання. Мислення в «наочно-дійовому, наочно-образному, словесно-логічному» [2, с. 122] виявах є важливим під час запам'ятовування правил про дефісні написання. Враховується й довільна увага учнів, «як свідомо спрямоване зосередження особистості» [1, с. 111] на орфограмах, що вивчаються. У 12-13-річному віці здатність до запам'ятовування зростає і характеризується переходом від домінування механічного запам'ятовування до смислового; у 13-14-річному – учні сприймають і запам'ятовують за допомогою логічної пам'яті.

Дидактичні особливості вивчення дефісних написань – це закономірності, принципи, методи, прийоми і засоби навчання орфографії. Закономірності: виховний і розвивальний характер навчання, глибина усвідомлення змісту; цілеспрямована взаємодія вчителя й учня на уроці; ефективність навчання за умови активності [5, с. 110]. Принципи як «основні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи» [5, с. 111] використовуються як загально-дидактичні, так і власне методичні. Відбувається взаємозв'язок усіх розділів шкільної програми, функціонально-стилістична спрямованість у навчанні мови, зв'язок вивчення мови з розвитком зв'язного мовлення тощо. Методи навчання української мови як об'єднана в одне ціле діяльність учителя й учнів, спрямована на засвоєння мовних знань, умінь і навичок. У процесі вивчення дефісних написань пропонуються теоретичні (розповідь, пояснення, інформування) теоретично-практичні (бесіда, робота з підручником, мовний розбір), практичні (вправи, перекази, твори, редагування) методи навчання [3, с. 46–59] та прийоми навчання, як деталі методів: мисленнєві (аналіз – синтез; порівняння – абстрагування; конкретизація – узагальнення; індукція – дедукція), специфічні (групування, заміна, перестановка мовних одиниць тощо) та засоби навчання дефісних написань: ТЗН, шкільний підручник, наочність (таблиці, роздавальний матеріал) тощо.

Отже, урахування запропонованих теоретичних особливостей – лінгвістичних, психологічних, дидактичних – дає можливість створити якісну методику вивчення одного із типів орфограм – написання слів через дефіс.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна психологія: Навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ: Центр учб. літератури, 2012. 296 с.
2. Загальна психологія: Навч. посібник / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. К.: МАУП, 2000. 182 с.
3. Методика викладання української мови в середній школі: Навч. посіб. для студ. філол. фак. педінститутів спец. «Укр. мова і літ.» / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. Київ: Вища шк., 1979. 278 с.
4. Пономарів О. Сучасна українська літературна мова, 2-ге вид. К.: Либідь, 2001. 387 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Вид. центр «Академія», 2002. 528 с.

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОР В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ Л. КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ» І «БЕРЕТЕЧКО»

Метафора – художній засіб, який полягає у перенесенні ознак одного предмета чи явища на інший на основі їхньої подібності.

У сучасному мовознавстві метафору кваліфікують як особливий мовленнєвий механізм, що уможливує тлумачення певного об'єкта у світлі іншого, розширюючи цим наші уявлення про обидва об'єкти. Вивчення когнітивних механізмів творення метафор дало змогу дослідникам установити найпродуктивніші моделі метафоричних перенесень, що є типовими для людського мислення взагалі [1, с. 156].

Осмислення метафори як засобу пізнання дійсності відкрило нові перспективи її дослідження в межах художнього, зокрема поетичного, тексту. Скажімо, дослідження індивідуально-авторських опрацювань концептуальних метафор у літературі та їх експресивним потенціалом, специфіку функціонування в художніх текстах, особливості використання їх окремими авторами.

Актуальність даної статті визначається тим, що поетеса, створюючи метафори, вводить в цей процес все нові й нові семантичні групи лексики, і, як наслідок, створює безліч нових мовно-художніх образів, що впливає на розвиток сучасної української літературної мови та стимулює подальшу увагу до рідного слова.

У сучасному мовознавстві метафори досліджували В. Русанівський, С. Єрмоленко, Л.Кравець, Л. Мацько, Л. Пустовіт та ін.

Метафоричність творів Ліни Костенко часто була об'єктом дослідження мовознавців. Серед тих, хто займався цим питанням, слід відзначити таких авторів, як О.М. Башкирова, Л.В. Краснова, В.П. Саєнко, А. Сафонова, О. Степанюк, В. Хархун, В. Шелест та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості використаних метафор в історичних романах Ліни Костенко «Маруся Чурай» і «Берестечко».

Зафіксовані в досліджуваних творах Л. Костенко метафори покласифіковані за морфологічним принципом, тобто за приналежністю метафори до певної частини мови. Найбільше виявили використання дієслівної метафорики, менше прикметникової та іменникової. Аналіз творів Ліни Костенко свідчить про достатньо часте звернення поетеси до метафоризації дії і стану, що можна пояснити своєрідною семантичною відкритістю дієслова через абстрактність іменованої дії та його здатністю входити до складу численних синонімічних рядів і, відтак, розширювати можливості перенесення характеру дії з одного предмета на інший.

Ліні Костенко властиво оживляти предмети, абстрактні поняття та наділяти їх людськими рисами: щастя йде у руки [3, с. 65], місто спить [3, с. 67], свіча у келії дрижить [3, с. 101], кричали полускані стіни [3, с. 112], заглянув спогад у віконце миті [2, с. 96], сниться цим руїнам [2, с. 101], життя за мною браму зачина [2, с. 102], чорнильну лжу породить каламар [2, с. 136]. Дієслівні метафори служать засобом персоніфікації тваринного і рослинного світу, явищ природи. Наприклад: зойкнула вода [3, с. 11], вітер гонить куряву [3, с. 34], старий лелека молиться до зір [3, с. 55], вітер коси ворушив [3, с. 86], одридали в небі журавлі [3, с. 92], зима старенькі стріхи залатала [3, с. 123], волочить місяць промінь перетертий [2, с. 32], дощ вже сам собі набрид [2, с. 29], чапля миє ноги [2, с. 35], співає пташка голосом тонким [2, с. 73], поле тужить за сівбою [2, с. 103]. Меншу групу становлять природоморфні, коли світ моделюється за подібністю до природних явищ. Можемо побачити на прикладах метафор: вуха ж в'януть на таку олжу [3, с. 15], човен хлеще водиченьку [2, с. 45], майбутнє сходить чорною сівбою [2, с. 69], гризеться за корону [2, с. 84].

Поширеною моделлю в досліджуваних романах Ліни Костенко є метафоричні конструкції зі стрижневим дієсловом, яке опосередковано пов'язує іменникові форми в називному та орудному відмінках. Наприклад: кривавим градом плаче горобина [3, с. 103], дощем надихалась рілля [3, с. 143], туманом дихають яри [2, с. 108]. Ще одним способом реалізації дієслівної метафори – за допомогою однорідних членів речення, що виконує подвійну функцію: з одного боку, це засіб уведення переносного значення слова в мову,

об'єктивно необхідний, а з другого боку – це засіб підкреслення, підсилення новизни семантики слова. Дієслова нанизуються одне на одне, наступне немовби уточнює попереднє, і всі разом вони різносторонньо характеризують певне явище: Там бій гримить. Там гине наша воля. // Там треба рук, і зброї, і плечей. // І що там варт чиясь окрема доля, // той тихий зойк у безмірі ночей? [3, с. 30].

Менш вживаними за кількістю у досліджуваних романах є прикметникові метафори, що дозволяють авторці найповніше описати предмет у різноплановій, образній характеристиці. Підсиленню ознаки сприяє вживання однорідних прикметників, які поєднуються в метафоричних структурах за допомогою сполучників чи без них. Наприклад: моя любов, прогіркла й перестояна [3, с. 44], серце в неї горде і трудне [3, с. 62], риси мертві і застигли [3, с. 86], очі в нього тихі та ласкаві [3, с. 94], душа підступна і злочинна [3, с. 96], двори якісь похмурі, непривітні [3, с. 96], вільну, горду голову свою [2, с. 83], м'ята ж тут – смарагдова, вечірня [2, с. 88]. У художньому словнику поетеси трапляються прикметникові метафори, в основі перенесення яких лежать назви дорогоцінних металів. Вони вживаються для характеристики кольору різних предметів, для уточнення метафоричного образу [6, с. 37]. Можна побачити на прикладах: срібним голоском [3, с. 36], залізну фіранку [3, с. 67], скроні в срібній папороті [3, с. 69], головою срібний [3, с. 89], ліси смарагдово-руді [3, с. 103], обняв залізними руками [3, с. 124], золоті лини [3, с. 163], словами золотими [2, с. 84], іскри золоті [2, с. 86], м'ята ж тут – смарагдова, вечірня [2, с. 88], у дуплах срібних лип [2, с. 113]. Фіксуємо прикметникову метафорику, що позначає гаму кольорів. Звернемо увагу, що якісний прикметник червоний має похідне, переносне значення, яке перетворює назву в поетичний символ. Червоний колір набуває своєрідних відтінків, які допомагають відтворити точніше метафоричний образ: багряне сонце [3, с. 30], часи криваві [3, с. 31], кривавий піт [3, с. 60], багровий сором [2, с. 30]. Виразність метафоричних компонентів посилюється у позиції відокремлення: на цій землі, слізьми политій [2, с. 82].

Ліна Костенко майстерно оперує й іменниками, навантажуючи їх новими значеннями й досягаючи завдяки цьому бажаної мовної реалізації. Досить поширеними серед іменникової метафорики є генітивні конструкції, що являють собою поєднання іменників, один з яких вжито в називному відмінку, а другий – у родовому. Наприклад: крихта надії [3, с. 77], голос України [3, с. 28], у серці міста [3, с. 31], в закапелках дня [3, с. 55], голубів пара [3, с. 70], клаптями ночі [3, с. 77], грім твоїх музик [2, с. 5], у завірюхах вороння [2, с. 29], обличчя скель [2, с. 80], днів моїх скрижаль [2, с. 83], саднами душі [2, с. 89]. Такі конструкції, завдяки стислій формі дають змогу зберегти глибокий зміст, і, крім того, можуть вживатися самостійно, адже є зрозумілими і без контексту. Аналіз метафор у досліджених творах показав, що поетеса часто використовує метафору-номінацію, яка слугує для називання предметів навколишньої дійсності. Фіксуємо такі приклади: *ревнощі – це сказ* [3, с. 12], *чужа душа – то*, кажуть, *темний ліс*. // А я скажу: не кожна, ой не кожна! // *чужа душа – то тихе море сліз*. // Плювати в неї – гріх тяжкий, не можна [3, с. 18], *не язик – жало* [3, с. 63], *життя – така велика ковзаниця* [3, с. 73], *діти, цей ласкавий рій* [3, с. 82].

Художня мова Ліни Костенко є взірцем майстерності, а метафора – провідним інструментом у творенні поетичних образів. Лексико-семантична сполучуваність компонентів є відображенням індивідуального стилю поетеси, адже передає особисті уявлення про властивості позначуваного, особливості її світосприйняття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ашиток Н. Способи актуалізації метафоричного слова в художньому творі. Сучасний погляд на літературу. Київ, 2000. Вип. 4. С. 156–162.
2. Костенко Л.В. Берестечко: історичний роман. Київ: Укр.письменник, 1999. 157 с.
3. Поезія / Ліна Костенко, Олександр Олесь, Василь Симоненко, Василь Стус. 2-ге вид., доп. Київ: Наук. думка, 2003. 272 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Володіння мовою і мовленням є необхідною умовою формування соціально активної особистості. Мовлення – це не тільки одна із форм спілкування, а й важлива форма передачі та набуття і застосування знань.

На сучасному етапі розвитку і вдосконалення освітньої системи українська школа потребує вдосконалення методики та методичного процесу формування комунікативних умінь, а сучасні програмні вимоги більшою мірою спрямовані на вдосконалення національної системи освіти, збереження культурної спадщини українського народу, зокрема збереження і розвиток української мови. Беззаперечної значущості набуває своєчасно організована робота щодо формування комунікативних умінь, яка є міцним підґрунтям для подальшого успішного навчання читання, аудіювання, говоріння і письма.

Реалізація концепції Нової української школи, де однією з ключових компетентностей у формуванні особистості визначено комунікативну, є стратегічним завданням сучасної системи освіти. Вільне володіння та бажання спілкуватися рідною мовою є актуальними потребами сучасного українського суспільства, в тому числі й учнів старшої школи.

Особлива роль у шкільній програмі з української мови належить розділові «Розвиток зв'язного мовлення», адже навчити учнів вміло володіти мовою можна лише у процесі зв'язного мовлення. Тому учителі-словесники повинні розуміти важливість саме таких уроків.

На цьому наголошують учені, у тому числі й вітчизняні лінгводидакти, які досліджували і продовжують досліджувати проблеми розвитку мовлення учнів, окреслюючи основні шляхи реалізації завдань для переосмислення загальноосвітніх функцій української мови (В. Мельничайко, «Письмовий екзамен. Як уникнути помилок» [6], О. Мазур, «Психологічні аспекти розвитку мовлення учнів» [5], Е. Палихата, «Текст як одна із допоміжних опор навчання діалогічного мовлення» [8], В. Бадер, «Удосконалення мовленнєвого розвитку школярів» [1], Г. Шелехова, «Формування в школярів умінь сприймати усне і писемне мовлення» [11], Н. Остапенко, «Особливості використання інтерактивної технології на уроках розвитку зв'язного мовлення учнів» [7] тощо).

Практична значущість уроків розвитку зв'язного мовлення полягає у тому, що учні навчаються не лише розвивати власне мовлення та вміння спілкуватися, а й сприймати на слух усний виклад, письмовий виклад, складати діалоги, правильно оформляти ділові папери, писати різні види робіт, зокрема перекази, твори, відгуки.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичній розробці методики удосконалення зв'язного мовлення учнів старшої школи.

У «Словнику-довіднику з методики викладання української мови» учені-лінгвісти Захлюпана Н. М. і Кочан І. М. зазначають: «Зв'язне мовлення – термін методики викладання мови, який уживається у трьох значеннях: 1. Діяльність мовця, процес вираження думки. 2. Текст, висловлювання, продукт мовленнєвої діяльності. 3. Назва розділу методики розвитку мовлення» [4, с. 95]. Як зазначає Людмила Галаєвська: «Комунікативна діяльність має здійснюватися в ході розв'язування учнями системи усних і письмових мовленнєвих завдань, розташованих у порядку наростання їх складності» [2, с. 26].

Відомий педагог К. Д. Ушинський неодноразово звертав увагу на важливість рідної мови у формування особистості людини. Учений зазначав, що у середніх і старших класах «твори, якщо під ними розуміти вправління в дарі слова, повинні становити головне заняття на уроках рідної мови, але вони мають бути справді вправами, тобто за можливістю самостійними зусиллями учнів у висловлюванні усно або письмово своєї самостійної думки, а не зшиванням чужих фраз» [10, с. 218].

Як відомо, підготовка до написання твору будь-якого виду проводиться заздалегідь і в різних аспектах. Попередньо вчитель визначає тему твору, разом з учнями аналізує її, складає орієнтовний план, потім організовує роботу зі збору матеріалу. При цьому показує, як потрібно використовувати зібраний матеріал за вивченою чи прочитаною літературою, за власними спостереженнями, на матеріалі життєвого досвіду, за картиною чи фільмом.

Важливим моментом є поступовий розвиток учнів, їхнє постійне вправлення, тому учителі-словесники повинні уникати одноманітних вправ, а навпаки ускладнювати вправи різними граматичними, орфографічними, стилістичними завданнями, що органічно пов'язуються з вимогами мовного оформлення думки. Однак вони не повинні відвертати увагу учнів від виконання основного завдання цього виду зв'язного мовлення.

Оскільки програма з української мови – орієнтир для учителя, то, відповідно до програми, написання творів спрямовується на родинні стосунки, сім'ю, роль матері в сім'ї, норми моралі, взаємини батьків та дітей, зовнішню та внутрішню красу людини, етику спілкування та український етикет [9, с. 91].

Якщо такий твір учні пишуть за власними спостереженнями, про події в особистому житті та власні міркування, то вони мають можливість використовувати у своїх творах знання з літератури, мистецтва, історії, християнської етики, суспільствознавства, про проблеми молоді, загальнолюдські і національні моральні цінності, повчальні історії, які допоможуть схарактеризувати предмет розповіді, опису чи міркування. Але необхідно пам'ятати, що у творі-описі мають відобразитися просторові відношення, найхарактерніші ознаки; у творі-розповіді повинен бути єдиний послідовний зв'язок між подіями та часовим співвідношенням, а у творі-роздумі мають відобразитися власний життєвий досвід, широта читацького кругозору учнів, які допоможуть показати причинно-наслідкові відношення та глибокі знання з мови, літератури.

Одним із найскладніших видів творів вважають твір-роздум, адже це текст, який повинен містити логічно послідовне доведення чи пояснення чогось, низку думок, міркувань, висновків із певної теми. Саме у такому творі учень має змогу висловити свої почуття, переживання, думки, міркування з приводу чого-небудь. Зазвичай у таких творчих роботах школярі доводять правильність чи неправильність якогось твердження шляхом міркувань, за допомогою аргументів, спростовують різні суперечливі думки, пояснюють причини будь-якого явища та доводять істинність певної думки.

Тому, щоб реалізувати повноцінно такий вид твору, учні повинні розуміти, що складовими частинами твору-роздуму є теза (основна думка або твердження), аргументи (докази, приклади), висновок (логічний підсумок).

Важливий акцент у старшій школі повинен робитися на творах-роздумах, оскільки якісне формування вміння правильно провести підготовку до розуміння суті самого твору-роздуму сприятиме полегшенню роботи вчителя під час підготовки учнів 11 класів до ЗНО, а саме до написання есе. Незважаючи на те, що твір-роздум має чітку структуру, а есе довільну, це лише стане пропедевтичним етапом, щоб учням навчитися правильно, чітко і послідовно висловлювати свої думки під час написання есе, а від уміння побудувати власне висловлювання значною мірою залежить і майбутній результат.

Стислий огляд особливостей розвитку учнівського мовлення на уроках української мови у старшій школі дає змогу зрозуміти актуальність цієї проблематики та ще раз переконує у важливості подальшого ґрунтовного студіювання окресленої теми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадер В. Удосконалення мовленнєвого розвитку школярів. *Педагогіка і психологія*. 1998. №4. С. 31–36.
2. Галаєвська Л. Розвиток діалогічного мовлення на уроках української мови. *Українська мова і література*. 2014. №8. С. 26–30.
3. Донченко Т. Формування в учнів поняття про типи мовлення і типологічну структуру тексту. *Дивослово*. 2004. №4. С. 23–26.
4. Захлюпана Н. М., Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 250 с.
5. Мазур О. Психологічні аспекти розвитку мовлення учнів. *Дивослово*. 2003. №11. С. 74–75.
6. Мельничайко В. Я. Письмовий екзамен. Як уникнути помилок. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1998. 64 с.
7. Остапенко Н. Особливості використання інтерактивної технології на уроках розвитку зв'язного мовлення учнів. *Українська мова і література*. 2012. №8, С. 8–10.
8. Палихата Е. Я. Текст як одна з допоміжних опор навчання діалогічного мовлення. *Наукові записки ТДПУ імені Володимира Гнатюка*. 2002. Вип. 8. С. 99–118.

9. Українська мова. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році /укладач О. Ю. Котусенко. Харків : Вид-во «Ранок», 2017. 112 с.
10. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. Пер. з рос. /редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. Київ : Рад. школа, 1983. С. 218–219.
11. Шелехова Г. Формування в школярів умінь сприймати усне і писемне мовлення. *Українська мова і література в школі*. 2003. №4. С. 7–18.

Кав'як Мар'яна

Науковий керівник – канд. пед. наук Головата Лариса

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК НАПИСАННЯ ТВОРІВ-РОЗПОВІДЕЙ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У П'ЯТИКЛАСНИКІВ

Важливим засобом спілкування, обміну думками і почуттями між людьми є мовлення. За його допомогою людина пізнає навколишній світ, передає і засвоює інформацію. З перших днів шкільного життя у дитини виникає потреба у спілкуванні – вміння говорити правильно, красиво, логічно. Саме тому уроки української мови допомагають створити мовне середовище.

Провідним принципом навчання рідної мови, який охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності учнів, є розвиток зв'язного мовлення. У сучасній школі на уроки власне розвитку зв'язного мовлення відводиться досить мало годин, однак зв'язне мовлення інтегрується в аспекти уроків з української мови.

Аналіз літератури з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що цю тему досліджувало багато науковців, зокрема психологів. Саме завдяки працям таких відомих учених, як П. П. Блонський, Д. Б. Ельконін, Л. С. Виготський, Л. Ф. Войтко, О. Р. Лурія, С. Л. Рубінштейн, утворилося психологічне підґрунтя навчання школярів зв'язного мовлення. Науковці на перший план висували мотивацію, розглядаючи її як імпульс для всього мовотворення.

Проблемі розвитку зв'язного мовлення велику увагу приділяв знаний педагог К. Д. Ушинський, який стверджував, що «...бідність словника школяра породжує одноманітність мовлення і робить його незрозумілим для слухачів...» [8, с. 456].

Основне завдання розвитку зв'язного мовлення – формування умінь аналізувати і конструювати тексти усіх типів і стилів мовлення. Необхідність систематичної роботи над твором є важливою умовою навчання, оскільки школярі вчать розуміти тему та знаходити свою власну, визначати її зміст і обсяг, дотримуватися їх на всіх етапах підготовки й оформлення; критично оцінювати матеріал, тему загалом, висловлювати своє ставлення до зображуваного; передавати в тексті твору власну позицію; накопичувати матеріал, спостерігати, виділяти із свого досвіду головне; осмислювати факти, описувати, передавати свої знання, почуття, наміри; розміщувати матеріал у необхідній послідовності, складати план і дотримуватися його в конструюванні зв'язного тексту; добирати найвлучніші лексичні засоби, будувати синтаксичні конструкції і зв'язний текст; орфографічно та каліграфічно правильно записувати текст, розставляючи розділові знаки, дотримуватися абзаців; перевіряти свій твір, виявляти помилки у мовленні інших учнів; удосконалювати написане.

Робота над розвитком зв'язного мовлення передбачає розвиток умінь слухати; збагачення словникового запасу; засвоєння літературної мови; удосконалення граматичних умінь; вміння правильно висловлювати свої думки; формування культури мовлення [1, с. 87].

Мета статті полягає в обґрунтуванні основних шляхів удосконалення навичок написання творів-розповідей на уроках розвитку зв'язного мовлення.

Найважливішим видом роботи з розвитку зв'язного мовлення, якому певною мірою підпорядковані всі інші мовленнєві вправи, зокрема перекази, вільні диктанти, творчі диктанти, є *учнівський твір*. За новою концепцією навчання рідної мови, твір є метою, засобом, змістом вивчення української мови.

Щоб забезпечити змістовність учнівських висловлювань, необхідно пропонувати учням говорити лише про те, що вони добре знають, в іншому випадку їхнє мовлення буде бідним, нечітким і, зрештою, незрозумілим.

Зміст для бесід, розповідей, описів дають книги, картини, екскурсії, спостереження, власні роздуми, переживання, тобто життя, яке оточує учня. Завдання вчителя полягає у тому, щоб допомогти учням зібрати необхідний матеріал, вибрати з нього найдоцільніше і раціонально використати його для побудови власних висловлювань.

Для розвитку мовлення учнів важливе значення має дидактичний матеріал, який використовує учитель. У сучасній методиці розроблено безліч вправ і завдань до уроків зв'язного мовлення, які сприяють не тільки формуванню вміння розпізнавати лінгвістичні поняття та явища, репродукувати мовні одиниці, але й виробляють навички літературно-мовної практики, творення текстів різних стилів, жанрів і типів мовлення.

Особливого значення вчитель повинен надавати формуванню правильності мовлення школярів, тобто відповідності його літературній нормі, в усному мовленні – ще й орфоепічну правильність. Постійно в полі зору словесника має бути вилучення з учнівських висловлювань діалектизмів і заміна їх літературними аналогами [7, с. 16].

Щоб збагатити мовлення учнів виражальними засобами, до яких належать епітети, порівняння, метафори, уособлення тощо, треба почати із спостережень за ними в авторських текстах [6, с. 29]. Наприклад, учитель пропонує учням текст. Після прочитання діти знаходять у ньому порівняння і пояснюють їх. У цей час слід звернути увагу на те, яку роль відіграють порівняння у тексті. З цією метою можна спробувати вилучати їх, а потім порівнювати обидва варіанти.

Можливі й інші види роботи: подати учням текст без порівнянь і запропонувати доповнити його ними; записати на дошці порівняння і запропонувати скласти з ними висловлювання; оголосити тему, подати ключові слова і поставити завдання спочатку дібрати порівняння, а потім скласти твір [5].

Належне місце в роботі з розвитку монологічного мовлення має посідати добір епітетів. Спочатку діти виявляють їх в авторських текстах, пояснюють вживання, а згодом варто звернути увагу на емоційно-експресивні відтінки епітетів [5].

Твір-розповідь є якраз тим найкращим засобом, який оживляє уроки української мови, захоплює учнів, на власному досвіді допомагає їм проникнути в багатющі можливості мови і усвідомити необхідність її ретельного вивчення заради повноцінного вираження своїх думок і почуттів, заради виявлення власної творчості. Твір допомагає дітям глибше усвідомити свої почуття, привчає до послідовного викладу своїх думок, підвищує власну самоповагу учнів, розвиває інтерес до літературної творчості. У навчанні дітей розповіді застосовуються різні прийоми, основними з яких є: зразок розповіді учителя, план розповіді, складання розповіді за частинами, колективне складання розповідей та ін.

Щоб забезпечити підвищення грамотності на уроках РЗМ, необхідно застосовувати систему завдань та вправ, у процесі виконання яких формуються всі мовні вміння і навички. Зокрема, репродуктивні (вправи на відтворення) та продуктивні (з елементами творчості); розпізнавальні (вчать виявляти мовні явища за їх характерними ознаками), конструктивні (побудова різноманітних за структурою мовних одиниць), творчі; мовні, мовленнєві та комунікативні [5].

Цікавою, на нашу думку, є система вправ запропонована відомим лінгводидактом О. М. Біляєвим: вправи на спостереження й аналіз мовних одиниць у зв'язному тексті; аналіз текстів різних типів і стилів мовлення; синонімічні заміни в тексті; конструювання мовних одиниць (за моделями, схемами); редагування чужого і власного висловлювання [5]. Цілком погоджуємося із думкою ученого про те, що розвиток мовлення учнів повинен забезпечуватися не тільки на спеціально відведених заняттях, але й під час вивчення усього курсу мови та інших шкільних предметів. Шляхом реалізації такого навчання є постійне збагачення мови новими лексичними і синтаксичними засобами, що робить її чистою, багатогою, образною, змістовною, доступною, а це сприяє підвищенню культури мовлення як учителя, так і учня.

Важливе місце у системі розвитку мовлення необхідно відводити вправам на побудову мовних одиниць, зокрема нових слів, словосполучень, простих і складних речень, складного синтаксичного цілого.

Під час написання творів-розповідей учителеві необхідно створити максимально сприятливі умови для всіх учнів. Особливу увагу потрібно приділити самореалізації здібних, філологічно обдарованих дітей. Із цією метою доцільно використати творчі вправи,

дослідницько-пошукові завдання, провести мовні спостереження та дослідження, лінгвістичні ігри, створити діалоги та монологи тощо. Для забезпечення логічності і послідовності учнівських висловлювань упродовж підготовчої роботи учитель має активізувати знання дітей про будову тексту. Пропонуємо під час складання тексту-розповіді використовувати такий алгоритм.

Алгоритм підготовки до написання твору-розповіді

1. Визначте, про що ви будете розповідати, з'ясуйте, чи цікаво це читачам.
2. Дайте назву своєму твору. Сформулюйте головну думку.
3. Складіть план розповіді та вкажіть у ньому вступ, зав'язку, кульмінацію, розв'язку, закінчення.
4. Підберіть мовленнєві засоби (епітети, порівняння тощо), щоб ваша розповідь була цікавою.
5. Пам'ятайте основні ознаки тексту-розповіді (у тексті йдеться про епізод, випадок із життя; до тексту-розповіді можемо поставити запитання *Хто? Що робить? Де? Коли?*; за змістом тексту можна намалювати серію малюнків; зміст тексту оформлено як розповідь або казку).

Отже, багатство і краса рідної мови демонструються через мовний матеріал і завдання, які мають бути правильно підібрані учителем. Основними шляхами удосконалення навичок написання творів-розповідей на уроках розвитку зв'язного мовлення у п'ятикласників є створення спеціального мовного середовища, яке сприятиме розвитку цього вміння; комбінування різних методів навчання, видів наочності, ілюстративного матеріалу тощо; використання системи навчально-тренувальних вправ та завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабкіна О., Колесник Т. Уроки розвитку зв'язного мовлення. 5–6 класи /за ред. Г. Р. Корицької. Харків : Вид. група «Основа», 2008. С. 73–77.
2. Бадер В. І. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів: автореф. дис...на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2004. 36 с.
3. Бадер В. І. Проблема взаємозв'язаного навчання усного і писемного мовлення школярів у методичній спадщині О. Біляєва. Вісник Львівського університету. Серія: Філологія. 2010. Вип. 50. С. 29–34.
4. Бакунець Г. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках зв'язного мовлення. Українська мова і література в школі. 2005. № 2. С. 36–38.
5. Біляєв О. М. Вправи в навчанні мови. Українська мова і література в школі. 2004. №6. С. 2–5.
6. Бондаренко Н. Робота над типами мовлення у 5–6 класах. Бібліотечка «Дивослова». 2007. № 4. 64 с.
7. Калюжна О. І. В. О. Сухомлинський про уроки розвитку зв'язного мовлення. Вивчаємо українську мову та літературу. 2008. № 33. С. 6–8.
8. Ушинський К. Д. Керівництво до викладання за «Рідним словом». Обов'язки для наставника. Повне зібрання творів. Київ : Радянська школа, 1954. Т. 2. С. 456–457.

Синьовська Марія

Науковий керівник – канд. пед. наук Головата Лариса

**СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (5 КЛАС)**

Гуманізація відносин учасників педагогічного процесу виражається у визнанні за кожною дитиною права на отримання освіти, задоволенні її освітніх потреб, увагою до здібностей і можливостей кожного учня.

До недавнього часу системи освіти чітко поділялися на масові і спеціальні. У багатьох країнах для дітей із проблемами здоров'я чи психічного розвитку організовувалися спеціальні та компенсаційні класи або допоміжні (спеціальні) школи. Дітям із важкими порушеннями можна було взагалі не отримувати освіти. Але в останні десятиліття у зв'язку з гуманістичною спрямованістю навчання та виховання намітилася загальноосвітня тенденція до охоплення всіх категорій дітей, у тому числі дітей із різного роду проблемами, обов'язковою освітою шляхом

їх інтеграції в масову школу. Інклюзивна освіта сьогодні з повним правом може вважатися одним із пріоритетів державної освітньої політики України. Перехід до неї зумовлений уже тим, що наша країна ратифікувала Конвенції ООН в царині прав дітей та прав інвалідів [1].

Оскільки в Україні практика інклюзивної освіти впроваджена нещодавно, то дослідження властивостей навчання дітей з особливими потребами є актуальним, особливо якщо йдеться про окремі шкільні предмети, адже кожен із них має свою специфіку, свої освітні завдання. Стосується це й української мови, оскільки мовна освіта є одним із найважливіших аспектів формування компетентної особистості.

Проблема здобуття освіти дітей з особливими потребами перебуває в центрі уваги багатьох провідних як зарубіжних, так і вітчизняних учених, зокрема В. Андрущенка, М. Ярмаченка, Е. Андрєвої, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат, Є. Ярьської-Смирнової, О. Акімової. Різні аспекти інклюзивної освіти в Україні досліджено у працях І. Гевко, О. Василенко, О. Заярнюк, І. Калініченко та ін.

Мета статті – дослідити специфіку навчання української мови дітей з особливими освітніми потребами на прикладі 5 класу.

Сучасний урок мови – це, насамперед, урок, на якому словесник уміло використовує усі можливості учня, весь його творчий потенціал із метою активного розумового розвитку, глибокого й усвідомленого засвоєння лінгвістичних знань, формування комунікативної компетентності, відтак – виховання мовної особистості. На уроці реалізуються комунікативно-діяльнісний, українознавчий, функціонально-стилістичний та інші аспекти навчання мови. Саме він забезпечує комплексний підхід до навчання і виховання, реалізацію найголовніших цілей – дидактично-розвивальної та виховної. Окрім того, на уроці розкривається краса й багатство української мови та створюються умови для їх засвоєння учнями і користування у своїй комунікативній діяльності.

Для організації ефективної навчальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами на уроках української мови необхідно використовувати особистісно-орієнтований підхід, який слід реалізувати через впровадження сучасних освітніх технологій:

1) здоров'язберігаючих технологій (система заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я учнів: динамічні паузи, створення сприятливого психологічного клімату на уроці, вправи на релаксацію, дихальна гімнастика, гімнастика для очей);

2) педагогіки співробітництва (робота в парах, групах);

3) проектної роботи, яка дозволяє будувати навчальний процес, виходячи з інтересів учнів. В основі проектної роботи лежить розвиток пізнавально-творчих інтересів учнів, розвиток критичного мислення, умінь орієнтуватися в інформаційному просторі. Метод проектів орієнтований на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну, групову, яку школярі виконують протягом певного проміжку часу. Цей метод органічно поєднується з методом навчання у співпраці, проблемним і дослідницьким методом навчання;

4) компетентісно-орієнтованого навчання (індивідуальний і диференційований підхід, різнорівневі завдання);

5) ІКТ-технологій – застосування їх у навчальній діяльності дозволяє урізноманітнити форми і види робіт з учнями з особливими освітніми потребами, активізувати їх увагу. Для дітей з особливими освітніми потребами використання на уроці ІКТ дозволяє сформувати стійкі візуально-кінетичні і візуально-аудіальні умовно-рефлекторні зв'язки центральної нервової системи. Вони дуже важливі для корекційної роботи, у процесі якої у дітей формуються правильні мовленнєві навички. Використання мультимедійних презентацій, комп'ютерних тренажерів, електронних освітніх ресурсів підвищує мотиваційну активність дітей;

6) інтерактивних методів навчання та ігрових технологій. Інтерактивні технології навчання передбачають організацію і розвиток діалогового спілкування між учителем і учнем, а також між учнем і учнем, стимулюючи при цьому природну активність учнів: розумову (інтенсивність мислення, висловлювання припущень, генерування ідей, проектування, конструювання, моделювання, творча уява, зосередженість, увага, спостережливість, аналітико-синтезуючі операції); емоційну (емоційна напруга, переживання); соціальну (імітація виконання соціальних ролей, обмін думками, ставленнями, судженнями тощо); фізичну (напруженість, рухливість, практична діяльність) [2, с. 13]. Запровадження інтеракції в освітній

галузі має стати системним процесом, що охоплює всі види діяльності, розширюючи можливості педагога та формуючи в учня важливі для нашого часу компетентності. Таким чином, інтерактивне навчання є ефективним способом організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами на уроках української мови.

Під час вивчення української мови у 5 класі є широкі можливості для застосування усіх перелічених педагогічних технологій, тому вчитель повинен впроваджувати їх в освітній процес, враховуючи при цьому загальну кількість учнів та кількість учнів з особливими освітніми потребами, їх розумові можливості, загальну атмосферу в класі, власну підготовленість та досвід, а також матеріально-технічну базу школи.

Оволодіння сучасними педагогічними технологіями, їх застосування – обов'язкова компетенція професійної діяльності кожного вчителя-словесника у процесі роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Перспективи дослідження вбачаємо у розробці комплексу вправ і завдань, які можна використовувати для навчання української мови дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, у 5 класі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаптована конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами. Нью-Йорк, 13 грудня 2006 р. URL: www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages
1. .2. Кларин М. В. Інтерактивне обучение – інструмент освоєння нового опыта. *Педагогика*. 2000. №7. С. 12–18.
2. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН № 912 від 01.10.10 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
3. Українська мова: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

Ясович Є.

Науковий керівник – проф. Палихата Елеонора

ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Сучасні зміни в суспільстві зумовлюють оновлення освіти з урахуванням інноваційних педагогічних ідей кращих вітчизняних та світових традицій. Зміст і перспективи реформування освітньої галузі відображені у низці керівних державних документів, у результаті яких істотно змінюється соціальне замовлення школи, спрямоване на підготовку компетентної особистості, здатної творчо мислити і реалізувати освітні досягнення в конкретній сфері життя. Робота над текстотворенням підвищує рівень мовного і мовленнєвого розвитку школярів. Звідси посилена увага до питань теорії, зокрема до відомостей, що відносяться до побудови зв'язних цілісних висловлювань різних стилів, типів і жанрів. Перспективна текстотворча діяльність учнів загальноосвітньої школи на уроках української мови відбувається упродовж усього навчання в початковій, основній і старшій її ланках, щоб розвинути у школярів дар слова. Значні перспективи вбачаються у формуванні текстотворчої компетентності старшокласників у роботі над текстами-описами, текстами-розповідями і текстами-роздумами, як засобами взаємопов'язаного розвитку мовлення й мислення, вироблення цілісної мовної картини світу, самопізнання і виховання, інструментом розв'язання життєвих проблем.

Мета статті – висвітлити шляхи формування текстотворчої компетентності учнів старшої школи, готовності створювати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення.

Текстотворча діяльність школярів стосується формування умінь продукувати монологічні, діалогічні та полілогічні висловлювання, виступати публічно перед аудиторією, підготовленою до сприймання.

Педагогічні спостереження показали, що у старшокласників мінімізовані знання з теорії текстотворення: про монологічний, діалогічний і полілогічний тексти, типи і жанри мовлення, лиш окремі з них можуть стисло їх схарактеризувати – подати структуру чи вказати на їхню відмінність. Аналогічна ситуація і з продукуванням текстів-описів, текстів-розповідей і текстів-роздумів, старшокласники не можуть побудувати діалоги з репліками-монологіями – описами,

розповідями чи роздумами, підготовлені виступи перед аудиторією учні можуть лише зачитати, експромтні тексти на запропоновану тему незмістовні, мовлення при цьому безбарвне, нецікаве.

Формування текстотворчої діяльності старшокласників відбувається відповідно до вимог навчальної програми з української мови [4, с. 112].

Звертаємо увагу на змістові та структурно-функційні особливості текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення, що відображені у програмі з української мови: 10 клас – монологічне мовлення: розгорнуте повідомлення в науковому, публіцистичному стилях за попередньо складеними планом, тезами, конспектом; діалогічне мовлення: моделювання і розігрування діалогів відповідно до ситуацій, телефонної розмови, виступу під час бесіди, дискусії, полеміки; твір-роздум на суспільно-політичну тему в публіцистичному стилі. 11 клас – монологічне мовлення: публічний виступ (риторика), діалогічне мовлення: діалог-обмін думками, враженнями [4, с. 85-89].

Для поглиблення знань про текстотворення пропонуємо відтворити і повторити матеріал про: монолог, монологічну (надфразову) єдність, монологічні висловлювання у складі діалогічного спілкування; риторика, публічний виступ (промова, доповідь, повідомлення на запропоновану тему тощо); підготовка до публічного виступу (план, тези, конспект); діалог (діалогічна єдність, діалогічні репліки, їхня класифікація (за значенням, за обсягом, за метою висловлювання); полілог (дискусія, диспут, обговорення, бесіда, правила їх проведення); паралінгвістичні засоби, що супроводжують мовлення: постава, міміка, жести, інтонація; техніка мовлення (виразність, правильність, логічність тощо); культура мовлення, етичні мовленнєві формули, прийняті в ораторській практиці, дотримання правил мовленнєвого етикету. Опрацювання теоретичного матеріалу завершується текстотворчим процесом: 1) вибір теми висловлювання, складання плану, моделювання тексту з добором відповідної лексики, вибір звертання, логічне продукування речень, щоб відповідали темі, добирання доречних формул мовленнєвого етикету тощо; 2) тренування у виголошенні підготовленого тексту на рівні говоріння, інтонування, дотримання правильної дикції, показників мовленнєвої культури, мовленнєвого етикету та логіко-емоційної виразності.

У процесі формування текстотворчої діяльності школярів враховуються їхні знання, вміння і досвід текстотворення. Відтворення і продукування текстів як засобу формування текстотворчої компетентності учнів старших класів зумовлено лінгвістичними, тематично-орієнтованими і лінгвометодичними чинниками. Лінгвістичні фактори стосуються дотримання мовних норм, показників мовленнєвої культури, вивчення різних типів мовлення, усвідомлення структури текстів (розповідей, описів і роздумів), що дає змогу формувати активну мовну особистість, здатну відтворювати і створювати власні висловлювання. Тематично орієнтовані чинники спрямовані на підготовку учнів до усного продукування текстів відповідно до комунікаційних тем у процесі текстотворчої діяльності. Лінгвометодичні фактори текстотворення активізують пізнавально-комунікаційну діяльність учнів; забезпечують взаємопов'язаний розвиток мислення і мовлення школярів; сприяють формуванню в них інформаційних, описових, аргументаційних умінь.

Під час формування текстотворчої компетентності учнів старших класів приділяється увага визначенню «психолого-педагогічних засад ефективного формування текстотворчої компетентності старшокласників: ускладнення пізнавально-комунікативної діяльності учнів, схильність до міркувань та дискусій, особистісне самовизначення, розвиток мотиваційної сфери [3, с. 10].

Процес вироблення учнями старших класів текстотворчої компетентності відбувається на рівні трьох видів креативної діяльності: 1) мовно-мовленнєвої, на основі якої виробляються уміння відтворювати готові тексти, продукувати власні висловлювання, дотримуючись мовних норм, керуючись текстотворчими знаннями й уміннями, здобутими в попередніх класах; 2) активізації текстотворчих процесів під керівництвом учителя і за умови особистої потреби реалізації текстотворчої активності (повідомити, розповісти, описати, обміркувати), застосовуючи критичне мислення, навички саморегуляції текстотворення; 3) самостійного стимулювання учнями власної творчої активності, створення висловлювань та оцінювання текстотворчої діяльності.

Оптимізація навчання текстотворення пов'язана з використанням традиційних та інноваційних форм, методів і прийомів навчання. Основною формою сучасної освіти в нашому суспільстві є урок, який має забезпечувати особистісно-орієнтований підхід і розвиток у старшокласників критичного мислення. З цією метою пропонуємо використовувати уроки розвитку зв'язного мовлення (усного навчального твору, роботи за картиною, створення текстів публіцистичного стилю – замітки, статті, нарису, уроки діалогування, практичної риторики, повідомлення інформації), та нестандартні уроки: КВК, семінари, дискусії, конференції, мають за мету підготовку, продукування і виголошення текстів. Кожний з названих уроків має свою структуру, яку можна змінювати залежно від його мети і завдань. Пропонуємо структуру уроків діалогування, практичної риторики, КВК [2, с. 100].

Структура уроку діалогування: 1. Організаційний момент (1 хв.). 2. Повідомлення теми та мети уроку (1-2 хв.). 3. Актуалізація опорних знань (2 хв.). 4. Повідомлення теоретичних відомостей (5 хв.). 5. Закріплення вивченого: 5. 1. Удосконалення вмінь і навичок говоріння в діалозі (читання діалогів в особах, робота над промовлянням реплік, їх інтонуванням; складання тематичних реплік, робота над використанням правильних форм звертання, що відповідають діалогічній ситуації, робота над їх інтонуванням, продукування діалогічних єдностей тощо) (12–14 хв.). 5. 2. Тренування в діалогічному спілкуванні: створення учителем комунікативних природних і штучних (вербально описаних) ситуацій, створення діалогічних текстів, їх розігрування тощо (14 – 15 хв.). 6. Домашнє завдання (2 хв.). 7. Підсумок уроку (3 хв.) [2, с. 27]. Етапи уроку діалогування часто збігаються з етапами уроку вивчення нового матеріалу.

Структура уроку практичної риторики: 1. Організаційний момент (1 хв.). 2. Повідомлення теми та мети уроку, мотивація навчальної діяльності (2 хв.). 3. Актуалізація опорних знань (3 хв.). 4. Вивчення нового теоретичного матеріалу (5–7 хв.). 5. Закріплення вивченого: 5.1. Навчальне аналітичне читання зразкового публічного тексту, що вивчається, із побудовою запитань до прочитаного (7–10хв.). 5.2. Складання власного висловлювання (промови чи доповіді) (12 хв.). 5.3. Перевірка складеного тексту: зачитування учнем вголос, висловлювання учителем зауважень, побажань (5–7 хв.). 9. Домашнє завдання (врахування зауважень, удосконалення тексту) (2 хв.). 10. Підсумок уроку (1–2 хв.) [2, с. 29].

Структура уроку-КВК: 1. Організаційний момент (1 хв.). 2. Перевірка домашнього завдання за допомогою спеціально підібраних завдань, сцен, діалогів (8 хв.). 3. Актуалізація опорних знань у вигляді розв'язання кросвордів (7 хв.). 4. Повідомлення теми та мети уроку; мотивація навчальної діяльності (1 хв.). 5. Виконання завдань із вибором правильних відповідей (тести) (7–8 хв.). 6. Відгадування загадок (7 хв.). 7. Творчі завдання з використанням мовного матеріалу (10–12 хв.). 8. Домашнє завдання (2 хв.). 9. Підсумок уроку (1 хв.) [2, с. 56].

Структура уроку-дискусії: 1. Організаційний момент (1 хв.). 2. Повідомлення теми та мети уроку; мотивація навчальної діяльності (2 хв.). 3. ступне слово вчителя (про дискусію, її суть, і потребу проведення (3–5 хв.). 4. Постановка дискусійних запитань (3–5 хв.). 5. Аргументовані виступи учнів з проблеми (20–25 хв.). 6. Аналіз і синтез дискусійної теми (5 хв.). 7. Підсумкове слово вчителя (2–3 хв.). 8. Домашнє завдання (2 хв.). 9. Підсумок уроку (1 хв.) [2, с. 30].

Інноваційними називають методи навчання, спрямовані на «упровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів» [1, с. 185]. До них належать: діалогування, тематичні бесіди, обговорення проблеми, ситуаційні висловлювання, інсценування, ділові ігри, дискусії, диспути, «мозковий штурм» тощо.

Формування текстотворчої компетентності старшокласників за допомогою інтерактивних методів передбачає «активну взаємодію учнів: співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), моделювання життєвих та професійно-орієнтованих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації» [5]. У процесі формування текстотворчої компетентності учнів старших класів «обираємо імітаційні, операційні, рольові, ділові ігри, ігри-вправи, -змагання та ін.» [5].

Особливо результативним є метод вправ, що має імітаційний, аналітично-інтерпретаційний, конструктивно-трансформаційний і творчий характер.

До першої групи вправ належать імітаційні, що мають за мету детально, близько до тексту відтворити висловлювання.

Мета аналітично-інтерпретаційних вправ – провести аналіз мовних, змістових, паралінгвістичних чи інших компонентів тексту, інтерпретувати висловлювання.

Конструктивно-трансформаційні вправи спрямовані на перетворення змісту тексту залежно від мети створення висловлювання.

Пропонуємо питання для перевірки текстотворчих знань:

1. Що таке текст? Дайте визначення.
2. Поясніть, як ви розумієте поняття «стиль мовлення».
3. Перелічіть стилі мовлення.
4. Назвіть типи мовлення і подайте структуру кожного типу мовлення.
5. Що таке жанр мовлення?
6. Які жанри мовлення ви знаєте?
7. Назвіть позамовні (паралінгвістичні) засоби мовлення.
8. Які засоби логіко-емоційної виразності ви знаєте?
9. Що таке діалог? Що є одиницею діалогічного мовлення?
10. Як класифікуються діалогічні єдності?
11. Що таке монолог? Назвіть жанри монологічних текстів.
12. Що таке полілог? Назвіть жанри полілогічних текстів.

Пропонуємо завдання для перевірки текстотворчих умінь:

1. Скласти текст-опис природи (портрет, інтер'єр) (5–7 речень).
2. Скласти текст-розповідь (5–7 речень), виголосити її.
3. Скласти текст-роздум (5–7 речень), виголосити її.
4. Розіграти діалог за ситуацією, запропонованою учителем.
5. Провести дискусію на соціально актуальну тему.

Отже, робота над текстотворенням є важливою у процесі розвитку зв'язного мовлення старшокласників. У перспективі її варто було б розглянути в парі з текстосприйняттям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект: Наук-метод. посіб. / За ред. Л. Даниленко. К.: Логос, 2001. 185 с.
2. Палихата Е. Я. Уроки української мови: класифікація, типи, структура. Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2017. 100 с.
3. Перхайло Н. А. Формування текстотворчої компетентності старшокласників у процесі профільного навчання української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2013. 22 с.
4. Українська мова. Навчальні програми. 5-11 класи. Харків: Ранок, 2016. 112 с.
5. <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/>

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

*Михайлишин Іван
Науковий керівник, доц. Басістий Павло*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІЗИКИ

Поняття «компетентність» давно використовується в психологічній і педагогічній літературі, однак підвищений інтерес до нього спостерігається лише останнім часом. Можливо, це пов'язано з тим, що воно висвічує нову, вельми цікаву грань нашої мінливої реальності. Адже сьогодні не рідкісні випадки, коли людина, що має високі показники за параметрами інтелекту і креативності, заслуги в науковій або мистецькій діяльності, підкріплені відповідними знаннями та ступенями, може виявитися вельми непродуктивною або просто некомпетентною в нових для себе умовах.

Метою статті є аналіз можливостей позакласного заходу як методу формування в учнів вмінню застосовувати знання на практиці.

Аналіз основних досліджень. Питанню формування вміння застосовувати знання, присвячені роботи багатьох психологів, педагогів та методистів. Однак вони розглядають шляхи формування цього вміння на уроках (в процесі вирішення завдань, при виконанні лабораторних або самостійних робіт і т.д.) і зовсім не приділяється увага можливостям позакласної роботи з предмета. Активними пошуками відповіді на питання про удосконалення змісту і якості фізичної освіти займалися ряд учених-дослідників: Л. Ю. Благодаренко, С. П. Величко, В. Ф. Заболотний, Т. М. Попова, О. І. Ляшенко, М. Т. Мартинюк, Ю. М. Оришин, А. І. Павленко, Т. М. Попова, П. С. Атаманчук, М. І. Садовий, В. Д. Сиротюк, Н. Л. Сосницька, Б. А. Сусь, та ін.

Виклад основного матеріалу. Фізика вивчає найбільш загальні властивості і закони руху матерії, вона відіграє провідну роль в сучасному природознавстві. Це обумовлено тим, що фізичні закони, теорії та методи дослідження мають вирішальне значення для всіх природничих наук. Фізика – наукова основа сучасної техніки [1]. Електротехніка, автоматика, електроніка, космонавтика і багато інших галузей техніки розвинулися з відповідних розділів фізики. Подальший розвиток науки і техніки призведе до ще більшого проникнення досягнень фізики в різні галузі техніки.

У зв'язку зі зростанням значення фізики для природознавства і для розвитку техніки знання фізики стають необхідними кожній людині сучасного суспільства.

Вивчаючи фізику, учні знайомляться з цілим рядом явищ природи і їх науковим поясненням; у них формується переконання в матеріальності світу, в відсутності будь-якого роду надприродних сил, в необмежені можливості пізнання людиною навколишнього світу. Знайомлячись з історією розвитку фізики і техніки, учні починають розуміти, як людина, спираючись на наукові знання, перетворює навколишню дійсність, збільшуючи свою владу над природою. Все це має важливе значення для формування у школярів діалектико-матеріалістичного світогляду, наукової картини світу.

Треба частіше знайомити школярів з яскравими епізодами з історії великих відкриттів і винаходів, з життям і подвигами полум'яних борців за істину. Інакше кажучи, наука на уроці повинна бути олюднена, поставати перед учнями не як склад довідкових відомостей, які треба тільки завчити, а як арена боротьби. На уроках повинні частіше звучати яскраві уривки з популярних творів великих вчених, емоційно розповідаючи про свої пошуки і знахідки, про труднощі і їх подолання, про вразивши їх явища неживої і живої природи. Такі уроки будуть викликати в учнів бажання докладніше ознайомитися з творами, уривки з яких учитель включив в свою розповідь, стимулювати позакласне читання науково-популярної літератури [2]. Особливо великі можливості для розвитку допитливості і самовиховання відкривають

факультативні курси за вибором учнів і позакласні заняття. Тут кожен школяр має можливість вибрати собі справу до душі, виявляти, ставити і вирішувати питання, що цікавлять проблеми, проводити спостереження, досліди, знаходити відповіді в різних літературних джерелах, встановлювати зв'язки з науково-дослідними установами, вченими-фахівцями

З одного боку позакласна робота з фізики компонент навчання цього предмету, з іншого - частина всього навчально-виховного процесу в середньому навчальному закладі. Ці дві її функції, в дійсності найтіснішим чином пов'язані між собою, визначають проблеми, які стоять перед нею, і характерні риси, зумовлені особливостями сьогоденного дня.[3]

Як компонент фізичної освіти позакласна робота повинна вирішувати три комплекси завдань: виховні, освітні і розвиваючі. Це означає наступне:

По-перше, позакласна робота покликана сприяти вихованню учнів: становленню їх ідейно-політичних переконань, почуття патріотизму і інтернаціоналізму, відповідальності перед Батьківщиною, виробленню активної життєвої позиції; формуванню діалектико-матеріалістичного світогляду; виробленню чітких моральних критеріїв і принципів, які відповідають найвищим гуманістичним, людським ідеалам, виховання вміння працювати, розуміти значення трудової діяльності; розвитку естетичних поглядів: розуміння прекрасного в житті, бажання його досягнути, берегти і примножувати.

По-друге, позакласна робота повинна мати освітнє значення: бути спрямована на поглиблення і розширення системи наукових знань по фізичних поняттях і закономірностях, методах фізичної науки і застосуванні знань на практиці у всіх сферах виробництва, медицині та побуті, ролі фізики в прискоренні науково-технічного прогресу.

По-третє, для вирішення розвиваючого комплексу завдань її слід орієнтувати на вироблення сукупності інтелектуальних умінь і практичних навичок, які стануть в нагоді кожному надалі на будь-якому його трудовому посту, на розвиток потреби до самоосвіти та умінь здійснювати його [4].

Розглянемо принципи організації позакласної роботи.

1. Однією з головних завдань позакласної роботи є пробудження в учнів пізнавального інтересу до фізики. Такий інтерес не може виникнути, якщо робота виконується без бажання, з примусу. Тому одним з перших принципів організації позакласної роботи є її добровільність.

2. Відомо, що за рівнями загального розвитку, спрямованості інтересів і рис характеру учні відрізняються один від одного. Ігноруючи ці відмінності, неможливо домогтися успіху в позакласній роботі. Тому облік індивідуальних, особливостей учнів є важливим принципом її організації.

3. В позакласній роботі важливо постійно піклуватися про розширення кругозору, ерудованості учнів, а не обмежувати їх діяльність тільки тими її видами, які їм «подобаються». Наприклад, «практикам» слід давати завдання, що вимагають застосування і теоретичних знань, тим, кого захоплює тільки електрику, - завдання і з інших розділів фізики, а тих, кого цікавлять тільки цікаві питання, треба поступово залучати до «серйозної» фізики і т. д. При цьому треба мати на увазі, що по-справжньому розвиваючими є тільки творчі завдання, вони і повинні займати чільне місце в позакласній роботі. Сформульовані в цьому пункті вимоги до організації позакласної роботи висловлюють собою принцип гармонійного творчого розвитку учнів.

4. Досвід показує, що справжній інтерес в учнів викликають посилені, але в той же час досить складні завдання, при виконанні яких вони можуть повністю розкрити свій творчий хист. В цьому випадку і розвиток учнів йде найбільш швидким темпом. Таким чином, робота на високому рівні складності ще один принцип організації позакласних занять.

5. Особливу цінність представляють роботи, які носять суспільно корисний характер (конструювання приладів і установок для шкільного кабінету, складання завдань, використовуваних потім на уроках, підготовка фізичного вечора і т. д.). Таким робіт слід віддавати перевагу: дуже важливо всіляко популяризувати позакласну роботу, поміщаючи матеріали про неї в шкільну стінну друк, готуючи виступи її учасників на уроках з повідомленнями, організовуючи шкільні виставки за результатами проведеної роботи і т. п. Це різко підвищує інтерес учнів до позакласної роботи.

Слід також домагатися, щоб будь-яка розпочата учнями робота доводилася ними до кінця і оформлялася за можливості красиво. Кращі роботи учнів із зазначенням прізвищ їх авторів

повинні зберігатися в фізикабінеті Все це важливо в виховному відношенні. Висловлені вимоги до позакласної роботи є одночасно і принципами її організації: суспільно корисна спрямованість роботи, широка популяризація, обов'язковість і ретельність виконання будь-яких завдань.

6. Нарешті, слід сказати, що позакласна робота принесе найбільшу користь в тому випадку, якщо буде служити інтересам всіх учнів. Тому планувати її слід разом і в зв'язку з плануванням навчальної роботи. Органічний зв'язок позакласної роботи з навчальною також є одним з принципів її організації [5].

Висновки. Правильно організована позакласна робота може дуже вплинути на формування особистості учнів, на розвиток їх самостійності, ініціативи і творчих здібностей. Схильність учнів до моделювання, конструювання, винахідництва загальновідома. Спираючись на неї, учитель фізики може успішно вирішувати завдання політехнічного навчання та профорієнтації учнів. На позакласних заняттях учні вчать роботу з літературою, вмінню самостійно отримувати необхідні дані і поповнювати свої знання. До теперішнього часу склалося чимало різних форм організації позакласної роботи. Це і традиційні фізичні та фізико-технічні гуртки, вечори, доповіді та реферати учнів, олімпіади та конкурси, виставки з фізики і техніки, випуск стінних газет, організація позакласного читання, демонстрація навчальних і науково-популярних кінофільмів, позапрограми екскурсії, а також порівняно нові форми - «декади фізики», конференції, фізичні «бої», фізичні «вогники» та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Атаманчук П. С. Інноваційні технології управління навчанням фізики : монографія / Атаманчук П. С. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець Подільський державний педагогічний університет, інформаційно видавничий відділ, 1999. – 174 с
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н.М. Бібік та ін.; під заг.ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.
3. Засекіна Т. М., Засекіна Д. О. Визначення структури предметної компетентності учнів з фізики у 7-9 класол. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методол. семінару, 3 квіт. 2014 р. К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України. 2014. Ч.1. С. 364–370.
4. Ткаченко О. К., Федьович М. В., Моргун Г. В. Позакласна робота з фізики: Навчальний посібник для фізичних спеціальностей. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 198 с.
5. Браверман Э.М. Внеклассная работа по физике: содержание и методика проведения: Метод. пособие для проф.-тех. Училищ. – М.: Высш. Шк., 1990. – с.191

Богач Ілона

Науковий керівник – доц. Кравчук Василь

МНОГОЧЛЕННА АПРОКСИМАЦІЯ ФУНКЦІЇ $Y = \text{LOG}_A(1 + X)$

Для вивчення реальних явищ і процесів природи доволі часто використовують їх математичний опис (математичну модель). У ролі математичних моделей можуть, зокрема, виступати диференціальні та інтегральні рівняння. Оскільки знайти точні розв'язки таких рівнянь вдається не завжди, то виникає потреба в пошуку наближених розв'язків.

Для наближення многочленами функцій, які є розв'язками задачі Коші для лінійного диференціального рівняння з многочленими коефіцієнтами, можна використати *апроксимаційний* метод (*A*-метод), розроблений В. К. Дзядиком [1]. Цей метод зручний тим, що для наближення функції достатньо знати лише те, що вона є розв'язком зазначеної задачі, тобто його можна використовувати для пошуку наближених розв'язків такої задачі.

A-метод можна використати й для наближення елементарних функцій, склавши для них відповідні задачі Коші [2]. У даній роботі це зроблено для логарифмічної функції.

Розглянемо функцію $y = \log_a(1 + x)$, де $x \in [-h; h]$, $0 < h < 1$. Побудуємо за *A*-методом многочлен n -го степеня для наближення цієї функції.

Теорема 1. Коефіцієнти многочлена $y_n(x) = \sum_{k=0}^n c_k x^k$, побудованого за *A*-методом для

наближення функції $y(x) = \log_a(1 + x)$, $x \in [-h; h]$, визначаються за формулами

$$c_k = \frac{(n+1)\tau}{k} \sum_{i=0}^{\left[\frac{n-k}{2}\right]} (-1)^{n-k+1-i} h^{-(n+1-2i)} \frac{(n-i)!}{i!(n-2i)!} \cdot 2^{n-2i}, \quad k = \overline{1, n} \quad (1)$$

$$c_0 = -\tau t_0, \quad (2)$$

де

$$\tau = \frac{h}{\ln a \cdot (n+1)} \left(\sum_{i=0}^{\left[\frac{n+1}{2}\right]} \frac{(-1)^{n-i} (n-i)!}{i!(n-2i)!} \left(\frac{2}{h}\right)^{n-2i} \right)^{-1}, \quad (3)$$

t_0 — коефіцієнт многочлена Чебишова $T_{n+1}(x) = \sum_{i=0}^{n+1} t_i x^i$.

Доведення. Складемо для функції $y(x) = \log_a(1+x)$ задачу Коші. Оскільки $y'(x) = \frac{1}{\ln a \cdot (1+x)}$, то маємо диференціальне рівняння $\ln a \cdot (1+x)y'(x) = 1$. Початкова

умова: $y(0) = \log_a 1 = 0$. Отже, дана функція є розв'язком задачі Коші

$$\ln a \cdot (1+x)y'(x) = 1; \quad y(0) = 0. \quad (4)$$

Замінімо задачу Коші еквівалентним їй інтегральним рівнянням Воль-терра. Для цього проінтегруємо рівняння $\ln a \cdot (1+t)y'(t) = 1$ по змінній t у межах від 0 до x . Враховуючи початкову умову, матимемо:

$$\ln a \cdot \int_0^x (1+t)y'(t) dt = \int_0^x dt;$$

$$\ln a \left((1+x)y(x) - \int_0^x y(t) dt \right) = x;$$

$$(1+x)y(x) = \int_0^x y(t) dt + \frac{x}{\ln a}.$$

Отже, функція $y(x) = \log_a(1+x)$ є розв'язком інтегрального рівняння Вольтерра

$$(1+x)y(x) = \int_0^x y(t) dt + \frac{x}{\ln a}. \quad (5)$$

Функцію $y(x)$ наближатимемо многочленом $y_n(x) = \sum_{i=0}^n c_i x^i$, який є розв'язком рівняння

$$(1+x)y_n(x) = \int_0^x y_n(t) dt + \frac{x}{\ln a} - \tau T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right), \quad (6)$$

де τ — деяка стала. Із цього рівняння маємо:

$$(1+x)(c_0 + c_1 x + c_2 x^2 + \dots + c_n x^n) = c_0 x + c_1 \frac{x^2}{2} + \dots + c_n \frac{x^{n+1}}{n+1} + \frac{x}{\ln a} - \tau \left(t_0 + t_1 \frac{x}{h} + \dots + t_{n+1} \left(\frac{x}{h}\right)^{n+1} \right), \quad (7)$$

де $t_i, i = \overline{0, n+1}$ — коефіцієнти многочлена Чебишова $T_{n+1}(x)$.

Прирівнявши в рівності (7) коефіцієнти при однакових степенях x , отримаємо систему $n+2$ рівнянь з $n+2$ невідомими $c_0, c_1, c_2, \dots, c_n$ і τ .

$$\begin{cases} c_0 = -\tau t_0; \\ c_0 + c_1 = c_0 + \frac{1}{\ln a} - \tau \frac{t_1}{h}; \\ c_1 + c_2 = \frac{c_1}{2} - \tau \frac{t_2}{h^2}; \\ c_2 + c_3 = \frac{c_2}{3} - \tau \frac{t_3}{h^3}; \\ \dots \\ c_{n-1} + c_n = \frac{c_{n-1}}{n} - \tau \frac{t_n}{h^n}; \\ c_n = \frac{c_n}{n+1} - \tau \frac{t_{n+1}}{h^{n+1}}. \end{cases} \quad (8)$$

Перше рівняння системи дає значення (2) коефіцієнта c_0 . Значення τ можна знайти так.

Оскільки $(1+x)y_n(x) = \int_0^x y_n(t) dt + \frac{x}{\ln a} - \tau T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right)$, то

$$y_n(x) + (1+x)y'_n(x) = y_n(x) + \frac{1}{\ln a} - \frac{\tau}{h} T'_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right);$$

$$(1+x)y'_n(x) = \frac{1}{\ln a} - \frac{\tau}{h} T'_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right).$$

Узявши в одержаній рівності $x = -1$, знайдемо, що $\tau = \frac{h}{\ln a \cdot T'_{n+1}\left(-\frac{1}{h}\right)}$.

Многочлен Чебишова $T_{n+1}(x)$ можна записати у вигляді

$$T_{n+1}(x) = (n+1) \sum_{i=0}^{\left[\frac{n+1}{2}\right]} \frac{(-1)^i (n-i)! 2^{n-2i}}{i!(n+1-2i)!} x^{n+1-2i},$$

тому

$$T'_{n+1}(x) = (n+1) \sum_{i=0}^{\left[\frac{n+1}{2}\right]} \frac{(-1)^i (n-i)! 2^{n-2i}}{i!(n-2i)!} x^{n-2i},$$

$$T'_{n+1}\left(-\frac{1}{h}\right) = (n+1) \sum_{i=0}^{\left[\frac{n+1}{2}\right]} \frac{(-1)^{n-i} (n-i)! \left(\frac{2}{h}\right)^{n-2i}}{i!(n-2i)!},$$

$$\tau = \frac{h}{\ln a \cdot (n+1)} \left(\sum_{i=0}^{\lfloor \frac{n+1}{2} \rfloor} \frac{(-1)^{n-i} (n-i)! \left(\frac{2}{h}\right)^{n-2i}}{i!(n-2i)!} \right)^{-1}.$$

Знаючи τ , з останнього рівняння системи знаходимо c_n , потім підставляємо його значення в попереднє рівняння і послідовно в такий спосіб шукаємо всі коефіцієнти c_i . Одержимо формули (1) для коефіцієнтів многочлена $y_n(x)$.

Отже, коефіцієнти многочлена $y_n(x)$, побудованого за A -методом для наближення функції $y(x) = \log_a(1+x)$, $x \in [-h; h]$, і τ визначаються відповідно за формулами (1), (2) і (3).

Теорему 1 доведено.

Теорема 2. Для многочлена $y_n(x) = \sum_{k=0}^n c_k x^k$, побудованого за A -методом для наближення функції $y(x) = \log_a(1+x)$, $x \in [-h; h]$, виконується нерівність

$$\| \log_a(1+x) - y_n(x) \|_{C[-h;h]} < \frac{1+h}{1-h} \cdot \frac{1 + \frac{2h(1+h)}{n}}{1 - \frac{2h(1+h)}{n}} \cdot E_n(\log_a(1+x))_{C[-h;h]}. \quad (9)$$

Доведення. Нехай $y(x) - y_n(x) = \log_a(1+x) - y_n(x) = r_n(x)$. Віднявши від рівності (5) рівність (6), матимемо:

$$(1+x)(y(x) - y_n(x)) = \int_0^x (y(t) - y_n(t)) dt + \tau T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right);$$

$$(1+x)r_n(x) = \int_0^x r_n(t) dt + \tau T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right).$$

Розв'язком даного інтегрального рівняння є функція

$$r_n(x) = \frac{\tau}{1+x} \left(T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right) + (1+x) \int_0^x (1+t)^{-2} T_{n+1}\left(\frac{t}{h}\right) dt \right). \quad (10)$$

Запишемо рівність (10) у вигляді:

$$r_n(x) = \frac{\tau}{1+x} \left(T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right) + \alpha_n \right), \quad (11)$$

$$\text{де } \alpha_n = \alpha_n(x) = (1+x) \int_0^x (1+t)^{-2} T_{n+1}\left(\frac{t}{h}\right) dt.$$

Оскільки $|\alpha_n| = \left| (1+x) \int_0^{\delta} T_{n+1}\left(\frac{t}{h}\right) dt \right| < \frac{2h(1+h)}{n}$, то з рівності (11) отримуємо:

$$|r_n(x)| \leq \left| \frac{\tau}{1+x} \right| \left(\left| T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right) \right| + |\alpha_n| \right) < \frac{|\tau|}{1-h} \left(1 + \frac{2h(1+h)}{n} \right).$$

Якщо $n > 2h(1+h)$, то $|\alpha_n| < 1$. У такому випадку, зважаючи на рівність (11), різниці

$r_n(x)$ в $n+2$ точках $s_k = -h \cos \frac{k\pi}{n+1}$, $k = \overline{0, n+1}$, набуває значень, знаки яких по чергово змінюються. Тому на основі теореми Валле-Пуссена і рівності (11) для $n > 2h(1+h)$ матимемо:

$$E_n(\log_a(1+x))_{C_{[-h;h]}} \geq \min_{k=0, n+1} |r_n(s_k)| = \min_{k=0, n+1} \left| \frac{\tau}{1+s_k} \left(T_{n+1} \left(\frac{s_k}{h} \right) + \alpha_n \right) \right| \geq$$

$$\geq \frac{|\tau|}{1+h} \left(\left| T_{n+1} \left(\frac{s_k}{h} \right) \right| - |\alpha_n| \right) \geq \frac{|\tau|}{1+h} \left(1 - \frac{2h(1+h)}{n} \right).$$

Отже, $E_n(\log_a(1+x))_{C_{[-h;h]}} \geq \frac{|\tau|}{1+h} \left(1 - \frac{2h(1+h)}{n} \right)$, звідки

$$|\tau| \leq \frac{1+h}{1 - \frac{2h(1+h)}{n}} E_n(\log_a(1+x))_{C_{[-h;h]}}. \quad (12)$$

Оскільки для будь-якого значення $x \in [-h; h]$ виконується нерівність $|r_n(x)| < \frac{|\tau|}{1-h} \left(1 + \frac{2h(1+h)}{n} \right)$, то на основі нерівності (12) маємо:

$$\| \log_a(1+x) - y_n(x) \|_{C_{[-h;h]}} < \frac{1+h}{1-h} \cdot \frac{1 + \frac{2h(1+h)}{n}}{1 - \frac{2h(1+h)}{n}} \cdot E_n(\log_a(1+x))_{C_{[-h;h]}}.$$

Теорему 2 доведено.

Із теореми 2 випливає, що побудовані многочлени $y_n(x)$ здійснюють найкраще по порядку наближення функції $y = \log_a(1+x)$, $x \in [-h; h]$.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзядык В. К. Аппроксимационный метод приближения алгебраическими многочленами решений линейных дифференциальных уравнений. // Изв. АН СССР. Сер. матем. — 1974. — 25, № 4. — С. 937–967.
2. Дзядык В. К. Об эффективном построении многочленов, которые осуществляют близкое к наилучшему приближение функций $\exp x$, $\sin x$ и др. // Укр. мат. журн. — 1973. — 25, № 5. — С. 435–453.
3. Галан В. Д., Грод І. М., Кравчук В. Р. Наближення функцій многочленами на довільному проміжку з використанням інтегральних рівнянь Вольєрра. // Буковин. мат. журн. — 2018. — 6, № 3-4. — С. 36–39.
4. Кравчук В. Р. Про один простий спосіб раціональної апроксимації функцій. // Укр. мат. журн. — 1992. — 44, № 7. — С. 248–253.

Нижник Ганна

Науковий керівник – доц. Кравчук Василь

МНОГОЧЛЕННА АПРОКСИМАЦІЯ ПОКАЗНИКОВОЇ ФУНКЦІЇ НА СИМЕТРИЧНОМУ ПРОМІЖКУ

Під час обробки експериментальних даних, чисельному диференціюванні та інтегруванні важливу роль відіграють задачі апроксимації функцій «менш складними» функціями, зокрема многочленами.

Нехай функція $y(x)$, $x \in [-l; l]$, $l > 0$, є розв'язком задачі Коші для лінійного диференціального рівняння з многочленними коефіцієнтами виду

$$a_0(x) y^{(k)} + a_1(x) y^{(k-1)} + \dots + a_k(x) y = p(x), \quad y^{(j)}(0) = y_j, \quad j = \overline{0, k-1},$$

де $a_j(x)$, $j = \overline{0, k}$, і $p(x)$ — деякі многочлени, до того ж $a_0(x) > 0$ для будь-якого $x \in [-l; l]$.

Для наближення функції $y(x)$ многочленами можна використати *апроксимаційний* метод (A -метод), розроблений В. К. Дзядиком [1, с. 251–254]. Цей метод зручний тим, що для наближення функції $y(x)$ достатньо знати лише те, що вона є розв'язком зазначеного інтегрального рівняння, тобто його можна використовувати для пошуку наближених розв'язків таких рівнянь.

У роботі В. К. Дзядика [2] A -метод використаний для наближення деяких елементарних функцій — ним побудовані многочлени, які здійснюють їх асимптотично найкраще або найкраще по порядку наближення. Так, для функції $y = e^x$, де $x \in [-l; l]$, побудовані за A -методом многочлени задовольняють рівність

$$\|e^x - P_n(x)\|_{C_{[-l;l]}} = \left(1 + O\left(\frac{1}{n}\right)\right) E_n(e^x)_{C_{[-l;l]}},$$

де $E_n(e^x)_{C_{[-l;l]}}$ — величина найкращого рівномірного наближення функції $y = e^x$ многочленами степеня не вище n .

Використаємо A -метод для многочленної апроксимації функції $y = a^t$, де $a > 0$, $a \neq 1$, на симетричному проміжку $[-l; l]$. Задамо l у вигляді $l = h \cdot \log_a e$ та зробимо заміну $t = (\log_a e) \cdot hx$. Отримаємо функцію

$$y = a^{(\log_a e) \cdot hx}, \text{ тобто } y = e^{hx}, \text{ де } x \in [-1; 1].$$

Для цієї функції обґрунтуємо таке твердження.

Теорема 1. Для будь-якого натурального n алгебраїчний многочлен

$$y_n(x) = \sum_{k=0}^n c_k x^k, \tag{1}$$

де

$$c_k = \frac{h^k}{k!} \left(1 - \tau \cdot \frac{n+1}{2} \sum_{i=\lfloor \frac{n+1-k}{2} \rfloor}^{\lfloor \frac{n+1}{2} \rfloor} (-1)^i \frac{(n-i)!}{i!} \left(\frac{2}{h}\right)^{n+1-2i} \right), \quad k = \overline{0 \ n} \tag{2}$$

$$\tau = \left(\frac{n+1}{2} \sum_{k=0}^{\lfloor \frac{n+1}{2} \rfloor} (-1)^k \frac{(n-k)!}{k!} \left(\frac{2}{h}\right)^{n+1-2k} \right)^{-1}, \tag{3}$$

має ту властивість, що для всіх значень $x \in [-1; 1]$ виконується рівність

$$e^{hx} - y_n(x) = \tau \left(T_{n+1}(x) + h \int_0^x e^{h(x-z)} T_{n+1}(z) dz \right), \tag{4}$$

де $T_{n+1}(x) = \sum_{i=0}^{n+1} t_i x^i$ — многочлен Чебишова степеня $n+1$.

Доведення. Функція $y = e^{hx}$ є розв'язком задачі Коші

$$y'(x) - hy(x) = 0, \quad y(0) = 1.$$

Справді, $y'(x) = he^{hx}$, тому $y'(x) - hy(x) = he^{hx} - he^{hx} = 0$; $y(0) = e^0 = 1$.

Замінімо задачу Коші еквівалентним їй інтегральним рівнянням Воль-терра. Для цього, врахувавши початкову умову, проінтегруємо рівняння $y'(t) - hy(t) = 0$ по змінній t у межах від 0 до x . Одержимо рівняння

$$y(x) = h \int_0^x y(t) dt + 1. \quad (5)$$

Функцію $y = e^{hx}$, де $x \in [-1; 1]$, наближатимемо многочленом $y_n(x) = \sum_{i=0}^n c_i x^i$,

який є розв'язком рівняння

$$y_n(x) = h \int_0^x y_n(t) dt + 1 - \tau T_{n+1}(x), \quad (6)$$

де τ — деяка стала. Із цього рівняння маємо:

$$\sum_{i=0}^n c_i x^i = h \sum_{i=0}^n c_i \frac{x^{i+1}}{i+1} + 1 - \tau \sum_{i=0}^{n+1} t_i x^i. \quad (7)$$

Прирівнявши в рівності (7) коефіцієнти при однакових степенях x , отримаємо систему $n + 1$ рівнянь з $n + 1$ невідомими $c_0, c_1, c_2, \dots, c_n$ і τ , з якої одержуємо рівності (2) і (3).

Розглянемо різницю $e^{hx} - y_n(x)$. Позначимо:

$$e^{hx} - y_n(x) = r_n(x). \quad (8)$$

Від рівності (5) віднімемо почленно рівність (6):

$$y(x) - y_n(x) = h \int_0^x y(t) dt - h \int_0^x y_n(t) dt + \tau T_{n+1}(x).$$

Врахувавши позначення (8), отримаємо:

$$r_n(x) = h \int_0^x r_n(t) dt + \tau T_{n+1}(x). \quad (9)$$

Знайшовши $r'_n(x)$ та $r_n(0)$, замінимо дане інтегральне рівняння еквівалентною йому задачею Коші:

$$r'_n(x) = hr_n(x) + \tau T'_{n+1}(x), \quad r_n(0) = \tau t_0. \quad (10)$$

Розв'язком цієї задачі Коші є функція

$$r_n(x) = \tau \left(T_{n+1}(x) + h \int_0^x e^{h(x-t)} T_{n+1}(t) dt \right). \quad (11)$$

Покажемо, що це справді так.

$$r_n(0) = \tau \left(T_{n+1}(0) + h e^0 \int_0^0 e^{-ht} T_{n+1}(t) dt \right) = \tau t_0,$$

$$\begin{aligned} r'_n(x) &= \tau \left(T'_{n+1}(x) + h^2 e^{hx} \int_0^x e^{-ht} T_{n+1}(t) dt + h e^{hx} e^{-hx} T_{n+1}(x) \right) = \\ &= \tau T'_{n+1}(x) + h\tau \left(h \int_0^x e^{h(x-t)} T_{n+1}(t) dt + T_{n+1}(x) \right) = \tau T'_{n+1}(x) + hr_n(x). \end{aligned}$$

Отже, розв'язком задачі Коші та інтегрального рівняння (9) є функція (11).

Теорему 1 доведено.

Для многочленної апроксимації функції $y = a^t$, де $a > 0$, $a \neq 1$, на симетричному проміжку $[-l; l]$ ми зробили заміну $t = (\log_a e) \cdot hx$, звідки $x = h^{-1} \ln a \cdot t$. Тому,

використовуючи побудовані в теоремі 1 многочлени $y_n(x)$, для наближення функції $y = a^t$ використовуватимемо многочлени $y_n(h^{-1} \ln a \cdot t) = P_n(t)$.

Теорема 2. Якщо $y_n(x) = \sum_{k=0}^n c_k x^k$ — многочлен побудований за А-методом для наближення функції $y = e^{hx}$, де $x \in [-1; 1]$, і $P_n(t) = y_n(h^{-1} \ln a \cdot t)$, то

$$\|a^t - P_n(t)\|_{C_{[-t;t]}} = \left(1 + O\left(\frac{1}{n}\right)\right) E_n(a^t)_{C_{[-t;t]}}.$$

Доведення. Оцінимо норму $\|a^t - P_n(t)\|_{C_{[-t;t]}} = \|r_n(t)\|_{C_{[-t;t]}}$. Повернувшись у формулі (4) до заміни, одержимо:

$$r_n(t) = \tau \left(T_{n+1}(h^{-1} \ln a \cdot t) + h \int_0^{h^{-1} \ln a \cdot t} e^{\ln a \cdot t - hz} T_{n+1}(z) dz \right). \quad (12)$$

Запишемо рівність (12) у вигляді:

$$r_n(t) = \tau \left(T_{n+1}(h^{-1} \ln a \cdot t) + \alpha_n(t) \right), \quad (13)$$

де $|\alpha_n(t)| = \left| h \int_0^{h^{-1} \ln a \cdot t} e^{\ln a \cdot t - hz} T_{n+1}(z) dz \right| = \left| e^{\ln a \cdot t} h \int_0^{\theta} T_{n+1}(z) dz \right| < \frac{2ha^h}{n-1},$

$$\theta \in [0; h^{-1} \ln a \cdot t].$$

(використали другу теорему про середнє для інтегралів).

Із рівності (13) отримуємо:

$$|r_n(t)| \leq |\tau| \left(|T_{n+1}(h^{-1} \ln a \cdot t)| + |\alpha_n(t)| \right) < |\tau| (1 + |\alpha_n(t)|).$$

Якщо $n > 2he^h + 1$, то $|\alpha_n| < 1$. У цьому випадку згідно з рівністю (12) різниця $r_n(t)$

в $n + 2$ точках $s_k = -\frac{h}{\ln a} \cos \frac{k\pi}{n+1}$, $k = \overline{0, n+1}$ приймає значення з почерговими знаками.

Тому на основі теореми Валле-Пуссена і рівності (12) при $n > 2he^h + 1$ виконується нерівність

$$E_n(a^t)_{C_{[-h;h]}} \geq \min_{k=0, n+1} |r_n(s_k)| = \min_{k=0, n+1} |\tau (T_{n+1}(h^{-1} \ln a \cdot s_k) + \alpha_n(s_k))| \geq |\tau| (1 - |\alpha_n|),$$

з якої випливає, що

$$|\tau| \leq \frac{1}{1 - |\alpha_n|} E_n(a^t)_{C_{[-t;t]}}.$$

Тоді

$$\|a^t - P_n(t)\|_{C_{[-t;t]}} \leq \frac{1 + |\alpha_n|}{1 - |\alpha_n|} E_n(a^t)_{C_{[-t;t]}}.$$

Оскільки

$$\|a^t - P_n(t)\|_{C_{[-t;t]}} \geq E_n(a^t)_{C_{[-t;t]}},$$

то з останніх двох нерівностей маємо:

$$\|a^t - P_n(t)\|_{C_{[-l;l]}} = \left(1 + O\left(\frac{1}{n}\right)\right) E_n(a^t)_{C_{[-l;l]}}.$$

Теорему 2 доведено.

Примітка. Із теореми 2 випливає, що побудовані многочлени $P_n(x)$ здійснюють асимптотично найкраще наближення функції $y = a^t$, де $a > 0$, $a \neq 1$, на симетричному проміжку $[-l; l]$.

Якщо $l < \frac{2}{\ln a}$, то можна показати, що

$$E_n(a^t)_{C_{[-l;l]}} = \frac{2}{(n+1)!} \cdot \left(\frac{l \cdot \ln a}{2}\right)^{n+1} \left(1 + O\left(\frac{1}{n}\right)\right). \quad (14)$$

Із рівності (14) прослідковується залежність величини найкращого рівномірного наближення функції $y = a^t$, де $x \in [-l; l]$, від n , a та l .

Отже, використавши A -метод для многочленної апроксимації функції $y = a^t$, де $a > 0$, $a \neq 1$, на симетричному проміжку $[-l; l]$, ми побудували многочлени $P_n(x)$, які здійснюють асимптотично найкраще наближення даної функції, та оцінили величину її найкращого рівномірного наближення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзязык В. К. Аппроксимационные методы решения дифференциальных и интегральных уравнений. — Киев: Наук. думка, 1988. — 304 с.
2. Дзязык В. К. Об эффективном построении многочленов, которые осуществляют близкое к наилучшему приближение функций **Ошибка! Объект не может быть создан из кодов полей редактирования.**, $\sin x$ и др. // Укр. мат. журн. — 1973. — 25. №5 — с. 435–453.
3. Галан В. Д., Грод І. М., Кравчук В. Р. Наближення функцій многочленами на довільному проміжку з використанням інтегральних рівнянь Вольтерра. // Буковин. мат. журн. — 2018. — 6, № 3-4. — С. 36–39.
4. Кравчук В. Р. Про один простий спосіб раціональної апроксимації функцій. // Укр. мат. журн. — 1992. — 44, № 7. — С. 248–253.
5. Пашковский С. Вычислительные применения многочленов и рядов Чебышева. — М. Наука, 1983. — 384 с.

Бартошевський Тарас

Науковий керівник – канд. пед. наук Федчишин Ольга

ТЕХНІЧНІ ЗАДАЧІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

Фізика є фундаментальною наукою, яка вивчає загальні закономірності перебігу природних явищ, закладає основи світорозуміння на різних рівнях пізнання природи і дає загальне обґрунтування природничо-наукової картини світу. Сучасна фізика, крім наукового, має важливе соціокультурне значення. Вона стала невід'ємною складовою культури високотехнологічного інформаційного суспільства. Сучасна молодь повинна бути готовою до використання сучасних технічних надбань цивілізації, вміти безпечно їх використовувати, швидко адаптуватись в мінливому світі технологій. Освіта повинна забезпечувати адекватність потенціалу трудових ресурсів техніці, технологіям, методам управління виробництвом, які сьогодні оновлюються дуже швидко.

Впродовж тривалого часу сприйняття фізики як прикладної науки спотворювалось, що призвело до втрати нею конкурентоспроможності з соціальними науками, роль яких вочевидь переоцінюють. Це означає, що навчальний процес з фізики слід орієнтувати на формування у молодого покоління знань і умінь, що дозволять їм у майбутньому підтримувати і розвивати науковий і технічний потенціал своєї країни.

Одним із шляхів розв'язання проблеми підвищення якості шкільної фізичної освіти є формування в учнів технічних знань, які відповідатимуть рівню науково-технічного прогресу. Окремі підходи до розв'язання цього питання у процесі вивчення курсу фізики у закладах загальної середньої освіти подані у працях О.І. Бугайова, С.У. Гончаренка, Є.В. Коршака, М.Т. Мартинюка, В.Ф. Савченка, В.П. Сергієнка, М.І. Шута та інших. Важлива роль технічних знань у процесі навчання фізики висвітлена у працях Л.Ю. Благодаренко [1]. Формування в учнів технічних знань та мислення при вивченні курсу фізики забезпечить використання технічних задач.

Під технічною задачею ми розуміємо задачу з проблемним актуальним змістом, що вимагає застосування фізичних знань для пояснення роботи або будови механізмів, приладів та технічних установок, і у процесі розв'язання якої формуються дослідницько-пошукові навички, а також фізичне та технічне мислення [2].

Найбільш ефективними є технічні задачі, які містять неповну інформацію і сформульовані таким чином, що для їх розв'язання необхідно використовувати довідкову літературу, паспортні дані машин, приладів та пристроїв. Частина технічних задач доцільно ілюструвати рисунками, схемами, що дозволяють отримати інформацію, якої не вистачає. Це, до речі, допомагає розкрити фізичний зміст задачі, на який учні зазвичай не звертають уваги, сприяє більш повному та міцному засвоєнню фізичних закономірностей, демонструє застосування законів фізики на практиці, а також дозволяє формувати в учнів здатність до наукового пізнання.

Ефективним засобом формування предметної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти у процесі навчання фізики є розв'язування задач.

Критерієм сформованості предметної компетентності є здатність установлювати зв'язки між набутими знаннями та практичними ситуаціями, а також набір оптимальних методів розв'язання практичних завдань. Навчально-виховний процес потрібно організовувати так, щоб випускник школи мав бажання і здатність до самоосвіти, виявляв активність і відповідальність у громадському й особистому житті, був здатний до підприємливості та ініціативності, мав уявлення про світобудову, бережно ставився до природи, безпечно й доцільно використовував досягнення науки і техніки, дотримувався здорового способу життя [3].

На нашу думку, більшість задач технічного спрямування з фізики мають бути творчими. Це забезпечить виконання учнями послідовних логічних кроків у процесі розв'язування задачі, а, отже, сприятиме розвитку їх логічного мислення. Для забезпечення ефективності використання таких задач, за змістом вони мають бути наближені до ситуацій, з якими кожен учень зустрічається у практичній діяльності. Зазвичай технічні задачі передбачають пояснення будь-якого явища, яке використовується в техніці, роботи приладів та механізмів, будови пристроїв. Під час їх розв'язку доцільно використовувати принципові та монтажні схеми, схеми електричних кіл, приладів та механічних вузлів машин або механізмів.

Зрозумілим є те, що технічні задачі залежно від свого змісту можуть мати різний рівень складності та різну форму подання. Для розв'язування деяких задач учневі достатньо базового знання з фізики та вміння застосовувати логічне мислення, яке спрямоване на фізико-технічну складову будь-якого питання. Інші ж задачі потребують більш глибокого осмислення та застосування дослідницько-пошукових навичок. Це означає, що для розв'язування такого завдання учень повинен розуміти не лише фізичний аспект, а й керуватися своїми знаннями про будову та принцип роботи технічного засобу. Технічні задачі можуть бути представлені у формі питання-відповідь, неповного речення, яке необхідно доповнити, принципової електричної та монтажною схеми, що містить надлишкові елементи або тесту з ґрунтовними варіантами відповідей.

Технічні задачі використовують з різною дидактичною метою: для активізації інтересу до вивчення фізики, розвитку розумової діяльності, здійснення міжпредметної інтеграції знань, формування практичних умінь. Як і інші задачі з практичним змістом, вони виконують в навчальному процесі з фізики наступні функції: навчальну; розвиваючу; виховну; мотиваційну; прогностичну; інтегративну; контролюючу. Зазначені функції мають загальний характер і притаманні всім фізичним задачам.

Наведемо приклад задачі технічного змісту.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Першим літальним апаратом, що подолав звуковий бар'єр у 1947 р., був літак-ракета Bell X-1. З 1940 р. і до кінця ХХ ст. швидкості найшвидкісніших літаків зросли більш ніж у 6 разів. Перші надзвукові польоти дали вченим багато інформації, що дало їм змогу створити ще швидкісніші літаки. Як це вплинуло на «геометрію крила»?

Відповідь. У подальших науково-технічних розробках крила відхилялися назад, як у наконечників стріли, поки з'єдналися біля хвоста, утворивши єдину площину. Таке крило назвали трикутним; воно надавало літаку більшої обтічності. Крім того, трикутне крило краще поводитися в ударній хвилі і допомагало долати звуковий бар'єр з мінімальною вібрацією. Деякі надзвукові літаки оснащені крилами, які можуть змінювати стрілоподібність. Кожне з них шарнірно кріпиться на фюзеляжі. Під час зльоту і посадки крила устанавлюються перпендикулярно до корпусу, щоб забезпечити максимальну підймальну силу. У горизонтальному польоті вони відходять назад, утворюючи обтічне трикутне крило.

Після опрацювання додаткової інформації учні відповідають на запитання:

Поясніть поняття «дозвукова», «білязвукова» та «гіперзвукова» швидкості.

Поясніть явище «звукового бар'єру».

Який з літаків є найшвидкіснішим реактивним літаком?

У процесі розв'язання задач відбувається формування в учнів прийомів розумової діяльності; розвиток науково-технічного, логічного і образного мислення; формування і розвиток дослідницьких, творчих, пізнавальних, комунікативних, рефлексивних, практичних вмінь.

Розв'язуючи задачі технічного змісту учні усвідомлюють основи фізичної науки, засвоюють основні поняття й закони, оцінюють роль знань в житті людини і суспільному розвитку, а також формується науковий світогляд і відповідний стиль мислення, розвиток здатності пояснювати природні явища і процеси та застосовувати здобуті знання під час розв'язування задач, удосконалення досвіду провадження експериментальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Благодаренко Л. Ю. Інноваційні підходи до концепції розвитку політехнічного навчання в основній школі. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 16. С. 265-268.
2. Велика ілюстрована енциклопедія ерудита: Пер. з англ. / Наук. кер. авт. Колективу Ч. Тейлор. – К: Махаон-Україна, 2005. – 496с. іл.
3. Федчишин О.М., Мохун С.В. Політехнічне навчання у формуванні предметної компетентності учнів на уроках фізики. Підготовка майбутніх учителів фізики хімії біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи : зб. тез доп. II міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 14 травня 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 40-43.
4. Цехмістер В. А. Предметна компетентність як особистісна характеристика учня під час розв'язування фізичних задач старшої школи Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія: Педагогічна – 2016. - Вип. 22. - С. 236-239.

Витвицька Людмила

Науковий керівник – доц. Мацюк Віктор

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ІНТУЇЦІЇ, УЯВИ, ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

Соціально-економічні перетворення, які здійснюються в Україні, зумовлюють значні зміни в розвитку системи освіти. Для цього заплановано реалізацію стратегії прискореного, випереджувального інноваційного розвитку освіти і науки, забезпечення умов для самоствердження і самореалізації особистості впродовж життя. Сучасні документи, такі як Концепція Нової української школи та новий Державний стандарт базової середньої освіти, актуалізують проблему формування високого інтелектуального рівня особистості як першочергове завдання загальної середньої освіти. Проте аналіз практики шкільного навчання фізики свідчить, що організація освітнього процесу не завжди дозволяє створити сприятливі умови для розвитку школярів. Це обумовило потребу в удосконаленні методики навчання

фізики в основній школі, зокрема в спрямуванні освітнього процесу на формування наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів.

Метою статті є обґрунтування основних чинників формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики в основній школі.

Різним аспектам проблеми формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів присвячено дослідження відомих педагогів і психологів: І. Беха, Д. Брунера, Л. Виготського, П. Гальперіна, М. Холодної, А. Хуторського, І. Якиманської та ін. У працях цих та інших науковців доведено, що основу формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів становить розвиток індивідуальних психологічних ресурсів кожного школяра, гуманне ставлення до нього, допомога йому з боку вчителя в реалізації його природних здібностей. Аналіз сучасних наукових джерел також засвідчує, що в теорії і практиці навчання фізики в основній школі накопичено значний досвід, який може стати основою наукового підходу до формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики: розкрито особливості формування наукового стилю мислення (С. Гончаренко, Б. Кремінський та ін.); досліджено вплив рівня сформованості розумових дій на формування системності знань з фізики (О. Бугайов, Є. Коршак, О. Ляшенко); визначено особливості розвитку наукової інтуїції учнів у процесі розв'язування задач з фізики (А. Павленко, Б. Сусь та ін.); розкрито роль інтуїції при розв'язуванні творчих задач (Є. Коршак, О. Сергеев та ін.); розкрито можливості використання в навчальному процесі сучасних педагогічних технологій (С. Величко, О. Пометун, Г. Селевко та ін.) [1].

Водночас у сучасній методичній літературі відсутні наукові праці, в яких обґрунтовувався б системний підхід до формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики в основній школі, що визначає актуальність нашого дослідження.

У процесі дослідження були застосовані теоретичні методи, зокрема аналіз, порівняння, систематизація й узагальнення навчально-методичних, науково-популярних і прикладних джерел.

Аналіз наукової літератури показує, що провідною дидактичною метою навчання фізики в основній школі є оволодіння кожним учнем практичними вміннями і навичками на рівні, який з одного боку відповідає його навчальним можливостям, а з іншого – забезпечує виконання навчальної програми. Нерідко для успішного формування вмінь та навичок практичного характеру під час вивчення фізики необхідно розв'язувати велику кількість однотипних завдань або таких, які відрізняються незначними елементами. Подібна діяльність швидко втомлює учнів, у них знижується бажання виконувати такі вправи та розв'язувати задачі. Хоча «фізика – найцікавіша з усіх наук про природу, яка охоплює всі без винятку явища, глибоко розкриває всі процеси мікро- та макросвіту, живої та неживої природи» [2, с. 193], і повинна викликати інтерес в учнів, проте для багатьох школярів вона стає одним із незрозумілих предметів шкільного курсу.

Серед означених психологічних особливостей учнів основної школи актуальними для формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів є:

- кризовий характер становлення особистості підлітка і його прагнення до самостійності. У цьому віці інтенсивно розвивається довільна логічна пам'ять, прийоми запам'ятовування стають усвідомленими, різноманітними та гнучкими;

- природна схильність підлітка до фантазування, спираючись на конкретне, наочне. У них краще, ніж в учнів молодшого віку, розвинуті просторові вміння, сформовані інтелектуальні вміння класифікувати, узагальнювати;

- можливість педагогічними засобами підвищити розумову активність і продуктивність навчальної діяльності учнів, створити і закріпити рефлекс мети та умови для розгортання повного циклу авторської дії, тобто для побудови проектної навчально-пізнавальної діяльності учнів з фізики в основній школі.

- значна частина учнів основної школи відчуває певні труднощі при виконанні дій, які пов'язані з використанням розумових операцій і прийомів, адекватних процедурам наукової інтуїції, уяви, образного мислення [3].

З метою формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики важливо вміло поєднувати репродуктивні і творчі види діяльності

школярів. Зазвичай, розрізняють два види творчої діяльності учнів, які сприяють формуванню інтуїції, уяви, образного мислення учнів на уроках фізики:

- розв’язування завдань, які потребують нестандартного підходу;
- постановка проблеми та відшукування шляхів та способів її розв’язання, складання нових задач, пошук раціональних способів розв’язування задачі [4].

Використання проблемних завдань у процесі формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики дозволяє залучати їх до різних видів парної, групової та індивідуальної роботи, у яких закладений освітній та виховний потенціал. Зокрема, для учнів 7–9 класів цікаві завдання на розвиток здібностей осмислення абстракцій (проведення цікавих фізичних експериментів, дослідів на уроках та в домашніх умовах; розробка проектів по заданій вчителем темі)[5].

Під час розробки експериментальної методики нами враховано такі особливості формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики в основній школі:

- змістовий, якісний, функціональний відбір навчального матеріалу як проекту продуктивної діяльності учнів, спрямованої на формування та розвиток наукової інтуїції, уяви, образного мислення;

- організація навчально-виховного процесу з фізики в основній школі з використанням сучасних технологій, що дозволяє системно застосовувати механізми продуктивної діяльності учнів як засобу формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення;

- на основі узагальнення навчального матеріалу, домагатися від учнів глибокого розуміння і засвоєння навчального матеріалу, вміння самостійно вирішувати поставлені перед ними завдання.

Доцільно також «використовувати сучасні технології навчання, які дають змогу вчителю отримати високі результати засвоєння навчального матеріалу» [6,]. Такий підхід дозволяє виділити перелік форм, прийомів і засобів формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики в школі: використання сучасних технологій навчання (проблемного навчання, ігрових методів, особистісно орієнтованого навчання, розвивального, інтерактивного, проектного); форми організації роботи з формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики (групова, парна, колективна, індивідуальна, індивідуально-групова); підбір методів формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення під час вивчення фізики залежно від рівня навчальних досягнень учнів; використання набутих прийомів роботи для вирішення нових завдань [7].

Представлені засоби формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів дали можливість належно організувати навчальний процес з фізики. Оскільки специфіка наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів передбачає використання евристичних прийомів, нами застосовано такі прийоми: конкретизації, варіювання, аналогії, систематизації, узагальнення. У свою чергу, формування та розвиток наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів передбачає використання методів інтерактивного навчання (мозкового штурму, мозкової атаки, банку ідей, синектики, фокальних об’єктів, міжпредметних аналогій, синектики та ін.). У результаті дослідження вдосконалено методику навчання фізики в основній школі шляхом цілеспрямованого упровадження механізмів і процедур продуктивного мислення у процес навчання.

Досвід упровадження методики формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики в основній школі показав, що необхідно враховувати низку чинників ефективної організації цього процесу: врахування вікових та психологічних особливостей підлітків: організації навчального процесу з фізики засобами сучасних педагогічних технологій; використання відповідного навчального змісту навчального матеріалу. Врахування психологічних аспектів розвитку особистості учнів, а також педагогічних принципів проблемного та інтерактивного навчання, допоможе вчителю віднайти конкретні засоби і прийоми організації навчальної діяльності учнів з метою досягнення навчально-виховних цілей загалом, зокрема формування та розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів під час вивчення фізики в основній школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Благодаренко Л. Ю. Технології особистісно-орієнтованого навчання фізики : навч.-метод. посіб. К. : НПУ, 2005. - 112 с.
2. Бургун І. В. Розвиток навчально-пізнавальних компетенцій учнів основної школи в навчанні фізики: монографія. Херсон : Грінь Д. С., 2014. - 528 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін. К. : Просвіта, 2001. - 416 с.
4. Кремінь В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К. : Грамота, 2015. - 448 с.
5. Нова українська школа: поради для вчителя / за ред. Бібік Н.М. К.: Пляди, 2017. - 206 с.
6. Сіпій В. В. Професійне самовизначення підлітка за компетентнісного підходу до навчання фізики. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід : зб. наук. праць. Вінниця: Планер, 2016. Вип. 44. - С. 175–178.
7. Терещук С. І., Декарчук М. В. Психолого-педагогічні закономірності формування фізичних понять в курсі фізики 7-8 класів. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського університету. Серія педагогічна. Кам'янець-Подільський : КПДУ, 2003. Вип. 9. - С. 171-173.

Волощакевич Андрій

Науковий керівник – доц. Мацюк Віктор

ПРОЕКТНА І ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ

Наш час, коли усе навколо розвивається з шаленою швидкістю, вимагає ґрунтовних змін у питаннях освіти, зокрема у підході учнів та педагогів до дослідницької діяльності. У процесі виконання проектної чи дослідницької роботи виникає потреба у самонавчанні та самовдосконаленні, що теж готує учня до реалій життя у сучасному світі, а також розкриває у ньому нові навички та таланти. Проектно-технологічна діяльність спрямована на досягнення єдиної мети освіти – забезпечення інтелектуального, фізичного і соціального розвитку особистості того, хто навчається. Проблема організації особистісно-орієнтованої проектно-технологічної діяльності пов'язана з підвищенням якості технологічної освіти. Метод творчих проектів дає можливість кожному учню обирати проекти відповідно до своїх психофізіологічних та розумових здібностей, розвиває емоційно-вольову сферу дитини.

Метою статті є аналіз можливостей та значення використання проектів та дослідів у вивченні фізики.

Різносторонній підхід до використання методу проектів у навчанні яскраво висвітлено у наукових публікаціях багатьох науковців. С. І. Мірошник, А. О. Масинець, Л. І. Мотуз, О.О. Хищенко чітко описали фундаментальні засади, приклади застосування методу проектів у навчанні та ґрунтовно дослідили важливість такого підходу; з'ясували мету, принципи, завдання та функції упровадження навчального проектування, вимоги до його організації, а також доцільність використання; розглянули педагогічні особливості управління проектно-технологічною діяльністю учнів.[1]

У процесі дослідження були застосовані такі методи: теоретичні — аналіз, порівняння, систематизація й узагальнення навчально-методичних, науково-популярних і прикладних джерел.

Огляд літературних джерел з даної проблеми дозволяє стверджувати про наявність різних етапів використання проектів у світі. Як основний ми висуваємо погляд Майкла Кноля:

- 1590-1765: Початок проектної роботи в архітектурних школах Європи;
- 1765-1880: Проект як звичайний метод навчання та його розвиток в Америці;
- 1880-1915: робота над проектами в ручному навчанні та в загальноосвітніх школах;
- 1915-1965: Перевизначення методу проекту та його повернення з Америки до Європи;
- 1965-сьогодні: Повторне відкриття ідеї проекту та її третя хвиля міжнародного розповсюдження. [2]

Розглянувши приклади сучасних моделей навчання в деяких зарубіжних країнах, варто відзначити, що метод проектів як освітня технологія має свою історію. Як стверджує В.Н. Стренберг «діаграма популярності "методу проектів" показує, що пік його популярності

припав на 1920 роки. До середини століття він піддавався жорсткій критиці з боку представників традиціоналізму. І лише в 70-80-і роки в Європі, а пізніше, в 90-і роки в Росії "метод проектів" переживає свого роду ренесанс, проникаючи в усі ступені школи".¹ Але він останнім часом тільки посилює свої позиції, займаючи чільне місце серед інших сучасних методів педагогічної теорії та практики.[3]

На сьогодні метод проектів науковці відносять до технологій XXI століття, які передбачають адаптування до змінних умов життя людини постіндустріального суспільства. На початку XXI ст. проектна технологія навчання визнається педагогами як одна з особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, в основі якої лежить визнання унікальної сутності кожного учня (того, хто навчається), його індивідуальності. При цьому змінюється роль викладача. Його основним завданням стає створення відповідного навчального середовища, у якому учень має можливість спиратися на свій особистісний потенціал.

Практика користування методу проектів показує, що разом вчитися не тільки легше і цікавіше, але й значно ефективніше. Допомогти один одному, разом вирішити будь-які проблеми, розділити радість успіху або гіркоту невдачі - так само природно, як сміятися, співати, радіти життю. Тому можна з упевненістю стверджувати, що в учня розвивається креативна компетентність, як показник комунікативного володіння предмету на певному рівні. Проект створює максимальні умови для прояву і становлення творчих можливостей учня.

На сьогоднішній день до проекту висуваються досить серйозні вимоги:

1. Проект виникає в результаті наявності проблеми, що потребує вирішення, він повинен бути затребуваним і актуальним, і відповідати завданню.

2. Необхідна реалізація повного життєвого циклу проекту - від задуму до утилізації для інноваційного проекту або від гіпотези до вживання отриманого завдання для дослідницького проекту.

3. Оригінальність рішення на рівні пошуку унікальності даного проекту, пояснення, який продукт або знання породжується проектом.

4. Відповідність вимогам професійної спільноти як на етапі реалізації проекту, так і на етапі оцінки результату.

5. Окремо відзначаються такі вимоги до процесу досягнення результатів проекту як самостійність команди, облік обмеженості тимчасових, фінансових та інших ресурсів, продуманість у виборі організаційних рішень, розподілі ролей.

6. Проектна робота повинна мати освітній результат, який окремо виділяється і обговорюється учасниками проекту.

Авторами виділяються дві основні класифікації студентських проектів: по основній діяльності, яка виконується в ході проекту і по результату або продукту, який виходить на його виході.

Метод творчих проектів дає можливість кожному учню обирати проекти відповідно до своїх психофізіологічних та розумових здібностей, розвиває емоційно-вольову сферу дитини. Проектна діяльність розкриває перед учнем широке поле нової діяльності, тим самим сприяючи появі великого кола інтересів, і, потім, через них, впливає на формування переконань та світогляду особистості, що є чи не найголовнішим завданням сучасної школи. У системі суб'єктних взаємин під час використання проектно-дослідницької технології змінюється позиція вчителя, який стає одним із членів проектно-дослідницького колективу і може брати на себе різноманітні соціальні ролі в малій групі – джерела ідей, інформації, радника, рефері тощо. Він так само, як інші члени проектно-дослідницької групи, вступає в систему відносин, взаємодії, співпраці, несе відповідальність за навчально-проектну діяльність.

В основі кожного проекту лежить якась проблема. Щоб вирішити, учням потрібно не тільки знання предмету, а й володіння великим обсягом знань, творчими, комунікативними і інтелектуальними вміннями.

¹ Dewey J. Experience in Education. The latter works of J. Dewey. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1938. Vol.13. – 64 p. S.56

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хищенко О. О. Особливості організації проектно-технологічної діяльності учнів на уроках технологій / О. О. Хищенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. - 2015. - Вип. 51. - С. 292-296. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_5_2015_51_56.
2. KNOLL MICHAEL. 1995. "The Project Method: Its Origin and International Influence." In Progressive Education across the Continents. A Handbook, ed. Volker Lenhart and Hermann Röhrs. New York: Lang.
3. Knoll, M.: Europa - nicht Amerika. Zum Ursprung der Projektmethode in der Paedagogik, 1702-1875. In: Paedagogische Rundschau 44 (1991), S. 41.58).

Гой Віталій
Науковий керівник – доц. Мохун Сергій

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АСТРОНОМІЇ (ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКЗОПЛАНЕТ)

У сучасному суспільстві головною метою освітнього процесу є підготовка учнів та студентів до самостійного життя в сучасному суспільстві, тому необхідно навчити їх вчитися, здобувати знання, ставити перед собою конкретні завдання та вирішувати їх, застосовуючи найоптимальніший алгоритм.

У державному освітньому стандарті в якості результатів навчання виступають компетентності. У законі України «Про освіту» [1], термін «компетентність» – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Щоб випускник міг займатися самоосвітою, потрібно сформувати у нього дослідницьку компетентність. Ми в своїй статті зупинимося на формуванні дослідницької компетентності учнів закладів загальної середньої освіти та здобувачів вищої освіти під час вивчення астрономії.

Завдання виявлення і вивчення екзопланет становить величезний науковий інтерес з точки зору розуміння походження й еволюції планетних систем. До недавнього часу було невідомо, чи є Сонячна система унікальною у Всесвіті, а однозначного уявлення про її походження немає до сих пір. З виявленням перших екзопланет з'явилася можливість поглянути на еволюцію планетних систем зі сторони і побудувати загальну теорію походження і еволюції планетних систем у зір різних класів. Дане питання стає ще цікавішим в зв'язку з тим, що перші ж виявлені планетні системи у інших зір показали велику відмінність за своєю структурі від Сонячної системи.

В даній роботі ми хочемо запропонувати комплексне завдання для формування дослідницької компетентності учнів закладів загальної середньої освіти та здобувачів вищої освіти під час вивчення астрономії під назвою «Дослідження екзопланет», яке дасть їм змогу стати дослідниками зір і їхніх планетних систем. В результаті виконання цього дослідження учні та студенти дадуть відповідь на запитання: «Чи зможе людство теоретично проживати в даній системі?» Однак, все це вимагатиме від юних дослідників ґрунтовних знань в області фізики та астрономії, бажання дізнаватися щось нове та мріяти про зоряне майбутнє людства!

Наведемо приклад такого дослідження. [2] Розглянемо планетну систему Kepler-186. Ця планетна система цікава тим, що екзопланета цієї системи Kepler-186f увійшла в історію як перша екзопланета розміром з Землю, яка знаходиться в зоні життя своєї зорі. Але тепер вчені мають підстави припускати, що Kepler-186f може бути схожа на Землю за ще одним важливим параметром – динамікою зміни нахилу осі обертання.

Знайдемо зону, придатну для життя, зорі Kepler-186. Потік випромінювання від зорі зменшується пропорційно квадрату відстані, тому чим далі від зорі перебуває якесь космічне тіло (планета, комета чи астероїд), тим менший потік випромінювання від зорі потрапляє на одиницю його поверхні, і відповідно, тим менше ця поверхня нагріватиметься поглинутим

промінням. На певній відстані від зорі внаслідок поглинання потоку випромінювання температура на поверхні цього тіла становитиме близько $T_K = 373,16$ К (температура кипіння води за земного атмосферного тиску). Ця відстань дає ближню межу, за якою вода може перебувати в рідкому стані. Із віддаленням космічного тіла від зорі, потік випромінювання, що потрапляє на його поверхню, зменшується й на певній відстані від зорі температура поверхні тіла становитиме $T_3 = 273,16$ К (температура замерзання води). Ця відстань дає зовнішню межу, до якої вода ще може існувати у рідкому стані на поверхні такого космічного тіла [3].

Для знаходження зони населеності нам потрібні офіційні дані деяких характеристик материнської зорі, які можна знайти на офіційному сайті NASA (<https://exoplanetarchive.ipac.caltech.edu/>) або скориставшись можливостями астропрограми Stellarium (рис. 1).

Stellarium 0.16.1

Kepler-186

Тип: планетна система
 ПС/Сжил (J2000.0): 19h54m36.61s/+43°57'18.0"
 ПС/Сжил (на дату): 19h55m16.94s/+44°00'38.0"
 ГК/Сжил: 6h31m31.54s/+44°00'38.0"
 Аз/Вис: +306°25'39.2"/+27°41'47.3"
 Гал. довг./шир.: +78°31'11.4"/+8°10'14.6"
 Супергал. довг./шир.: +5°21'22.5"/+59°03'04.2"
 Екл. довг./шир. (J2000.0): +318°40'33.2"/+62°38'10.4"
 Екл. довг./шир. (на дату): +318°57'41.4"/+62°38'04.7"
 Відхилення екліптики (на дату): +23°26'11.6"
 Середній сидеричний час: 2h26m49.6s
 Видимий сидеричний час: 2h26m48.5s
 Сузір'я МАО: Суг
 Відстань: 492.50 св.р.
 Металічність [Fe/H]: %2
 Маса: 0.478 $M_{\text{Сонце}}$
 Радіус: 0.47200 $R_{\text{Сонце}}$
 Ефективна температура: 3788 К

Екзопланета	b	c	d	e	f
Назва	—	—	—	—	—
Період (днів)	3.89	7.27	13.34	22.41	129.95
Маса ($M_{\text{Юп}}$)	—	—	—	—	—
Радіус ($R_{\text{Юп}}$)	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Велика піввісь (а.о.)	0.0400	0.0610	0.0910	0.1290	0.3560
Ексцентриситет	—	—	—	—	—
Нахил орбіти (°)	—	—	—	—	—
Кутова відстань (")	—	—	—	—	—
Рік відкриття	2014	2014	2014	2014	2014
Клас планети	—	—	—	—	M-Тепла Як Земля
Рівноважна температура (°C)	—	—	—	—	-91.15
ESI	—	—	—	—	0.58

Kepler-186

Рис. 1. Планетна система Kepler-186 (Stellarium)

Світність зорі Kepler-186 знайдемо за формулою:

$$L = \sigma T^4 \cdot S = \sigma T^4 \cdot 4\pi R^2, \text{ де } \sigma = 5,67 \cdot 10^{-8} \frac{\text{Вт}}{\text{м}^2 \cdot \text{К}^4} \text{ – стала Стефана-Больцмана.}$$

З рис. 1 видно, що ефективна температура зорі 3788 К, а радіус зорі – $0,472 R_{\square}$ ($R_{\square} = 6,95 \cdot 10^8 \text{ м}$). Знайдемо світність зорі Kepler-186:

$$L = 5,67 \cdot 10^{-8} \frac{\text{Вт}}{\text{м}^2 \cdot \text{К}^4} \cdot (3788\text{К})^4 \cdot 4 \cdot 3,14 \cdot (0,472 \cdot 6,95 \cdot 10^8 \text{ м})^2 = 0,158 \cdot 10^{26} \text{ Вт}$$

Знайдемо межі зони, придатної для життя, зорі Kepler-186:

$$r_{\min} = \sqrt{\frac{L}{4\pi\sigma T_K^4}} = 0,2239 \text{ а.о.}, \quad r_{\max} = \sqrt{\frac{L}{4\pi\sigma T_3^4}} = 0,4178 \text{ а.о.}$$

Отже, за світності зорі Kepler-148 $L = 0,158 \cdot 10^{26} \text{ Вт} = 0,0411 L_{\odot}$ зона, придатна для життя, лежить в межах $(0,2239 - 0,4178) \text{ а.о.}$

Однак, ще слід врахувати багато факторів при розрахунку інтервалу зони населеності, зокрема, зробити «запас міцності», зважаючи на те, що частина зоряної енергії відбивається та розсіюється атмосферою планети.

Перевірити отримані результати можна на спеціалізованому сайті [4] (рис. 2).

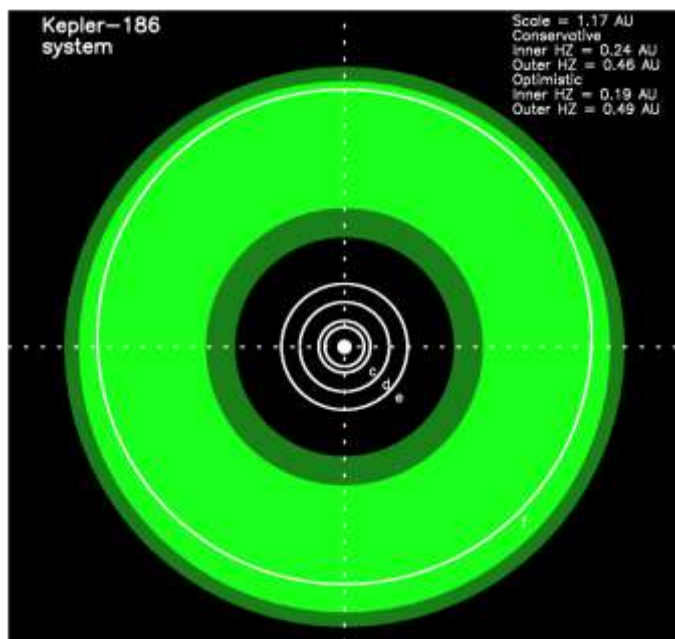

Рис. 2. Зона населеності зорі Kepler-62. [4]

Після проведених розрахунків спробуємо вказати планети, які знаходяться в зоні населеності системи зорі Kepler-186. З характеристик екзопланет (рис. 1) бачимо, що в зону населеності зорі Kepler-186 потрапляє лише екзопланета Kepler-186f (велика піввісь орбіти $a = 0,386 \text{ а.о.}$)

Звичайно, знаючи характеристики екзопланет та їх материнської зорі (наприклад, рис. 1), можна визначити багато інших фізичних та астрономічних даних. Наведений алгоритм дослідження екзопланет може бути використаний учнями, студентами та вчителями як дидактичний матеріал для творчих та індивідуальних навчально-дослідних завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ЗАКОН УКРАЇНИ "Про освіту" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Мохун С. В., Федчишин О. М. Деякі аспекти використання комп'ютерних астрономічних програм в освітньому процесі. Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 29-30 травня 2020 р. С. 209-212.
3. Мохун С.В., Федчишин О.М. Формування дослідницької компетентності під час вивчення астрономії (дослідження екзопланет). Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології, природничих наук в контексті вимог Нової української школи: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 14 травня 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 168-172 с.
4. Habitable Zone Gallery [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hzgallery.org/>.

РОЗРОБКА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ З АСТРОНОМІЇ МІЖПРЕДМЕТНОГО ЗМІСТУ

Зв'язок дидактики астрономії з дидактикою інших природничо-математичних навчальних дисциплін і не тільки обумовлена складними, різноманітними зв'язками між цими науками, які постійно поглиблюються.

Зростаючий взаємозв'язок астрономії з іншими природничо-математичними науками зумовлений сучасними тенденціями в розвитку пізнання навколишнього світу, розростанням і зміцненням «міжнаукових» зв'язків і ліквідації монополізму на виключно «свої» об'єкти науки з використанням власних специфічних методів дослідження (рис. 1).

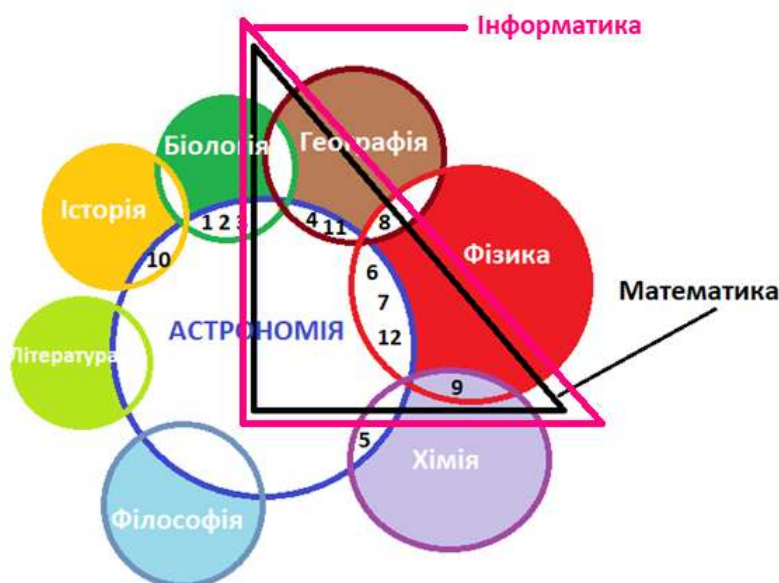

Рис. 1. Взаємозв'язок астрономії з іншими науками (1 – геліобіологія, 2 – ксенобіологія, 3 – космічна біологія і медицина, 4 – математична географія, 5 – космохімія, 6 – астрופізика, 7 – космофізика, 8 – фізична географія, 9 – фізична хімія, 10 – археоастрономія, 11 – астрометрія, сферична астрономія, 12 – небесна механіка).

Астрономія має важливе прикладне значення. Її засобами можна спонукати учнів до вивчення інших шкільних предметів, адже вона, як ніяка інша наука, має чи не найцікавіший предмет свого дослідження – зоряне небо. І водночас вона не обходиться без математичного апарату та законів фізики. Про це повинен пам'ятати кожен вчитель астрономії і, користуючись міжпредметними зв'язками, сприяти всебічним успіхам учнів у навчанні [1].

Кожен викладач чи вчитель за період своєї педагогічної діяльності неодноразово зустрічався з фактом втрати інтересу учнів до навчання, з небажанням сприймати інформацію на уроці, а тим більше в позаурочний час.

В зв'язку з цим виникла потреба у розробці нетрадиційних завдань, розв'язуючи які учні чи студенти відчули б себе дослідниками в певній галузі науки чи критиками в ній. Саме такі творчі завдання спонукатимуть їх до пошуку нової інформації з певної галузі знань, розвиватимуть критичне мислення, формуватимуть дух дослідника та критика і, водночас, вчитимуться ставити перед собою завдання та шукатимуть шляхи їх вирішення.

Виявляється, перевірити правдивість історичних фактів та подій, які відбулися достатньо давно, можна за допомогою астрономічних подій (в багатьох випадках науковці користувались саме цим методом). Сучасні технології дозволяють це робити «не виходячи з кімнати». Пропонуємо і Вам це зробити за допомогою електронного планетарію Stellarium [2].

Орієнтовний приклад оформлення комплексного завдання «Перевірка історичних фактів та подій за допомогою сучасних технологій»

Перша згадка про сонячне затемнення.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Теоретична частина. Найперше зникнення Сонця, яке згадується в історичних хроніках, вважається затемнення в Китаї 22 жовтня 2134 (2137) року до н.е. Роль астронома в той час зводилася до відслідковування сонячних, місячних та планетарних рухів та їх вплив на діяльність правлячого імператора.

Під час правління легендарної династії Ся (кінець III – початок II тис. до н.е.) в Китаї були дві посади придворних астрономів. За легендою, в 2137 р. до н.е. були страчені астрономи Хо і Хі, що не зуміли передбачити затемнення.

Сонячне затемнення, зафіксоване в «Ши-цзин» («Книга пісень») (історичний класичний текст, де міститься багато астрономічних відомостей з китайської літератури), вважалось таким, що відбулося в 3-му тисячолітті до н.е.: «У перший день місяця, в останній місяць осені, Сонце і Місяць не зустрічалися ... Імператор став дуже нещасним, бо, не знаючи, що настає затемнення, він не зміг організувати команди, щоб бити в барабани і стріляти стрілами в повітря, щоб відлякати невидимого дракона» [3].

Практична частина. З історичних хронік відомо, що під час правління легендарної династії Ся (рис. 2б), столицею китайської держави було місто Денфен (Dengfeng, $34^{\circ}27'37''$ пн.ш., $113^{\circ}01'41''$ сх.д.), яке збереглося до сьогодні (рис. 2а).

а

б

Рис. 2. Денфен (*Dengfeng*, $34^{\circ}27'37''$ пн.ш., $113^{\circ}01'41''$ сх.д.) (*Google Maps*) (а) та межі території тогочасного Китаю (б).

Перевіримо, чи дійсно мала місце ця подія за допомогою астропрограми *Stellarium*. Для цього в середовищі цієї програми вводимо географічні координати столиці стародавньої китайської держави Денфен ($34^{\circ}27'37''$ пн.ш., $113^{\circ}01'41''$ сх.д.), дату, яку вказують китайські хроніки (22 жовтня 2134 (2137) року до н.е.) та віртуально спостерігаємо за зоряним небом протягом доби.

На жаль, в цей час ніякого сонячного затемнення на цій території не спостерігалось (за результатами *Stellarium*).

Для того, щоб перевірити прогнозовані затемнення в околі Денфена протягом певного проміжку часу поблизу цієї дати скористаємося програмою для розрахунку сонячних затемнень *EmapWin* (рис. 3) [4].

Як видно з рис. 3, сонячне затемнення на цій території спостерігалось 22 жовтня 2136 року до н.е.

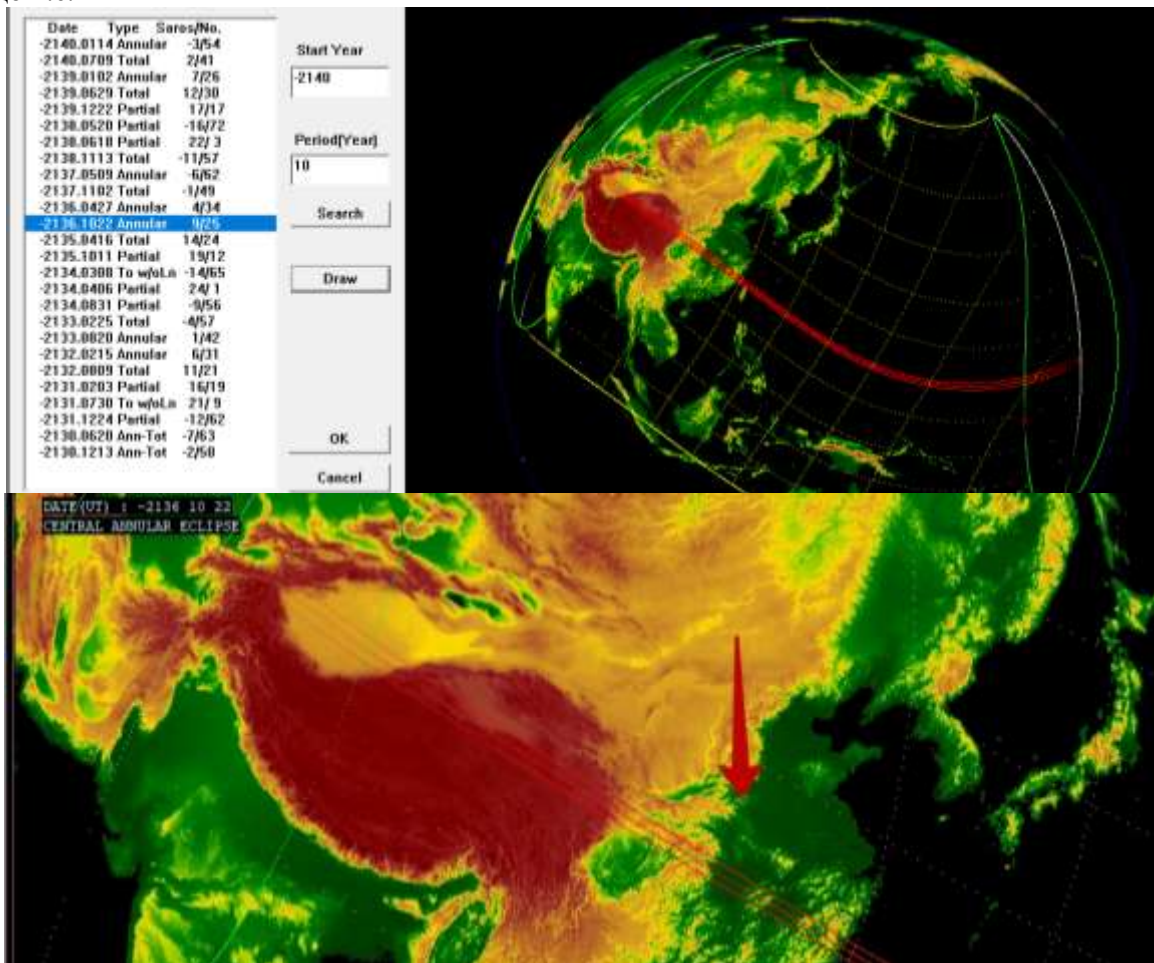

Рис. 3. Програма для розрахунку сонячних затемнень *EmapWin*.

Як бачимо з рис. 4, це затемнення не було повним (максимальна фаза затемнення складала 81,9 %).

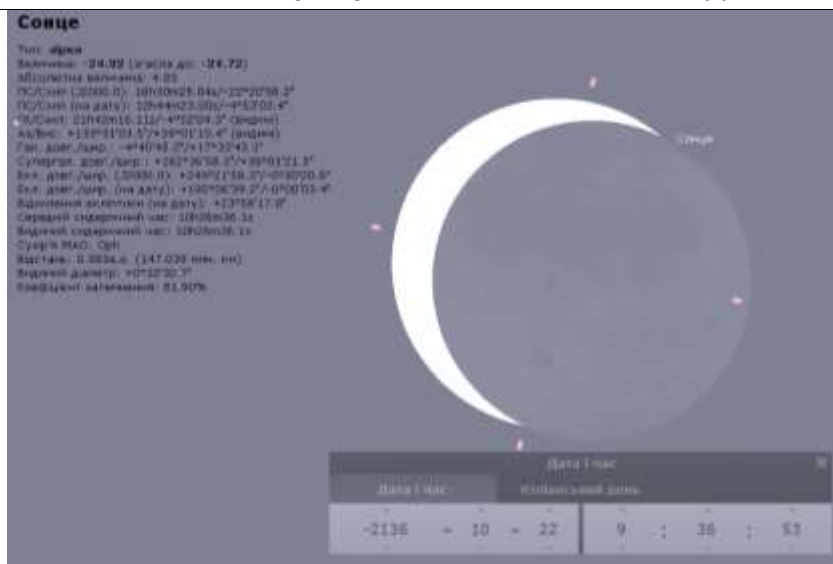

Рис. 4. Сонячне затемнення 22 жовтня 2136 року до н.е. в середовищі Stellarium.

Отже, можна зробити наступні висновки:

Найперше зникнення Сонця, яке згадується в історичних хроніках, вважається затемнення в Китаї 22 жовтня 2134 (2137) року до н.е. – недостовірна інформація. Затемнення Сонця на території тогочасного Китаю відбулося 22 жовтня 2136 року до н.е.

Затемнення Сонця в столиці стародавньої китайської держави Денфен в цей час було частковим (максимальна фаза затемнення склала 81,9 %).

Розроблені нами завдання дозволяють реалізувати міжпредметні зв'язки астрономії з іншими предметами, а саме:

Астрономія і фізика. Використання фізичних законів під час виконання науково-дослідного завдання з різних розділів фізики (механіка, оптика).

Астрономія і математика. Перевірка астрономічних явищ за допомогою математичних моделей.

Астрономія та інформатика. Використання астрономічної програми Stellarium.

Астрономія і географія. Визначення географічного положення пункту спостереження та умови видимості астрономічних об'єктів.

Астрономія та історія і література. Пошук історичної інформації в світовій літературі, яка пов'язана з астрономічними подіями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мохун С.В., Федчишин О.М. Перевірка історичних фактів та подій за допомогою сучасних технологій. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи: матеріали IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 7-8 лист. 2019 р. С. 169-172.
2. Stellarium [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://stellarium.org/uk/>
3. Predictions for Solar and Lunar Eclipses [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eclipsewise.com><http://www.hzgallery.org/>.
4. Програма для расчета солнечных затмений EmapWin [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ivmk.net/lithos-emapwin.htm><http://www.hzgallery.org/>.

ДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ LEARNINGAPPS В ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

В умовах швидкого розвитку інформаційних технологій і змін щодо вимог освітнього процесу система освіти повинна реагувати швидким пошуком нових засобів навчання, методів і підходів до використання інформаційно-комунікаційних технологій. Тому актуальною є організація освітнього процесу з урахуванням технологій дистанційного навчання як у закладах вищої освіти, так і в закладах загальної середньої освіти, розробка теоретичних, практичних і соціальних аспектів їх застосування.

В Україні проблеми дистанційного навчання досліджували В. Биков, Н. Думанський, Г. Кравцова, В. Кухаренко, В. Олійник, К. Обухова, О. Самойленко, Н. Морзе, Н. Твердохлебова, О. Захар, та ін. За кордоном проблеми впровадження технологій дистанційної освіти, зокрема перспективи її розвитку, досліджували Дж. Андерсон, Ст. Віллер, Т. Едвард, Р. Клінг.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що дистанційне навчання — це сукупність технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію учнів і вчителів у процесі навчання, реалізація учнями усіх аспектів самостійної роботи; навчання, яке поєднує традиційні й інноваційні засоби, а також форми навчання, які ґрунтуються на інформаційно-комунікаційних технологіях; навчання в онлайн режимі.

Звичайно, під час реалізації дистанційного навчання виникають певні труднощі: заклади загальної середньої освіти не готові до того, що освітній процес відбуватиметься поза межами класних кімнат; недостатня матеріальна база як окремих учителів, так і учнів; невміння користуватися програмним забезпеченням, яке дозволить провести повноцінний віртуальний урок.

Сьогодні існує велика кількість додатків, сервісів і програмних продуктів для здійснення якісного дистанційного навчання. Більшість з них досить прості у використанні, безкоштовні для завантаження та доступні як для комп'ютерів, ноутбуків, планшетів, так і для мобільних телефонів.

Наприклад, Lab4Physics — мобільний додаток для відтворення фізичних експериментів. Вона дозволяє застосовувати планшети та смартфони як лабораторні інструменти [2]. Завдяки цій програмі можна провести значну кількість експериментів без спеціального обладнання. Вона має простий інтерфейс, дозволяє учням вдосконалювати свої знання і поза межами школи. Завдяки використанню датчиків гаджету чи девайсу (камера, мікрофон тощо) додаток дозволяє проводити експерименти, здійснювати аналіз і математичну оцінку зміни фізичних властивостей. В умовах дистанційного навчання мобільний додаток забезпечує виконання лабораторних робіт згідно навчального плану.

Детальніше проаналізуємо сервіс для підтримки процесів навчання та викладання за допомогою невеликих інтерактивних модулів — LearningApps.org. Ці модулі можна використовувати безпосередньо як навчальні ресурси або для самостійної роботи. Метою роботи в LearningApps.org є створення загальнодоступної бібліотеки незалежних блоків, придатних для повторного використання та змін. Блоки (Вправи) не включені в жодні конкретні сценарії чи програми, тому вони не розглядаються як цілісні уроки чи завдання, натомість їх можна використати у будь-якому методичному сценарії. На відміну від інших сервісів, саме ця платформа може щоразу поповнюватись і вдосконалюватись як учителем, так і учнями.

Простий інтерфейс програми дозволяє розробляти тестові завдання, самостійні роботи, інтерактивні вправи для перевірки якості знань учнів з певної теми чи розділу. Різноманітність вправ, які можна розробити на даному сайті є необмеженою. Зупинимось на конкретних прикладах, як за допомогою даного сервісу можна організувати з учнями самостійну роботу, перевірку знань з певної теми чи розділу в умовах дистанційного навчання.

Розглянемо приклади завдань для самостійної роботи учнів 8 класу під час вивчення розділу «Електричні явища. Електричний струм», а саме теми «Закон Ома».

Рис. 1. Шаблон «Перегони»

На рис. 1а) подано приклад завдання тестового характеру з вибором однієї правильної відповіді. Завдання такого типу дозволяють здійснювати перевірку як теоретичного матеріалу, так і практичних умінь і навичок. Учня пропонується також перемогти у перегонях, назвавши якнайбільше правильних відповідей (рис. 1б)). Після виконання всіх завдань учень має можливість побачити, наскільки добре він засвоїв дану тему, оскільки висвітлюються результати перегонів. Зазначимо також, що в умовах дистанційного навчання учні можуть надсилати вчителю на електронну пошту чи на деяку електронну платформу розв'язання завдань.

Ще одним прикладом використання можливостей електронного середовища LearningApps.org є використання шаблону «Поділ на групи».

На рис. 2а) подано приклад завдання, що пропонується учням під час вивчення теми «Самостійний газовий розряд». Під час виконання завдання учні пригадують поняття газового розряду, його види та закономірності виникнення і співвідношення між основними фізичними величинами, що вивчаються у розділі «Електричні явища. Електричний струм».

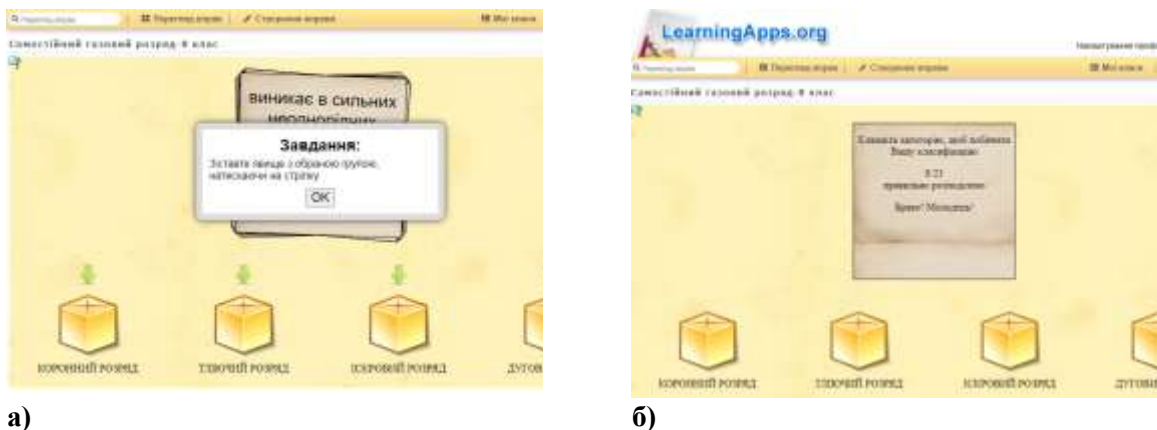

Рис. 2. Шаблон «Поділ на групи»

Вибираючи правильні варіанти відповідей, учні отримують зображення із кількістю правильних відповідей (рис. 2б)).

Вправа такого типу можна застосовувати на різних етапах уроку: для актуалізації знань учнів, при вивченні нового навчального матеріалу, для перевірки засвоєних знань тощо. Така вправа є інтерактивною, не вимагає додаткових зусиль і пояснень учителя.

Одним з вирішальних факторів ефективного використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі є знання і вміння вчителя, який застосовує ці технології,

раціонально поєднуючи їх з традиційними. Розроблення та впровадження інформаційних технологій навчання фізики ґрунтується на змінах навчальної діяльності учня та кардинальній модернізації діяльності вчителя фізики, який повинен володіти певними методичними прийомами, а саме знати методологічні аспекти, цілі та завдання застосування інформаційних технологій навчання фізики [1].

Реалізація дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти — це не проблема, а можливість удосконалювати себе як сучасного вчителя, реалізовувати себе як фахівця у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, зацікавлювати учнів і прищеплювати їм звичку постійно займатись самоосвітою та самовдосконаленням, підвищувати якість навчання, використовуючи сучасні технології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Федчишин О. М. Діяльність вчителя на уроках фізики з використанням інформаційних технологій та засобів навчання. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи: тези доп. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Тернопіль, 9–10 листопада, 2017): Тернопіль, 2017. С. 244–248.
2. Lab4Physics. URL: <https://lab4u.co/en/lab-in-your-pocket/lab4physics/> (дата звернення: 25.03.2020).
3. Офіційний сайт LearningApps.org. URL: <https://learningapps.org/> (дата звернення: 09.11.2020).

*Котляр Ігор
Науковий керівник – доц. Мохун Сергій*

РОЗРОБКА І ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АСТРОНОМІЇ

На даний час в навчальних закладах існують різноманітні форми і методи контролю знань учнів та студентів, які з'явилися на різних етапах розвитку суспільства. З усього різноманіття форм і методів контролю в даній роботі розглядаються педагогічні тести. Вони мають значні переваги, як перед психологічним тестуванням, так і перед традиційними контрольними роботами, однак вони мають цілу низку обмежень і умов у використанні. Однак, незважаючи на існуючі обмеження, на сьогоднішній день метод тестування є найбільш потужним, надійним і об'єктивним при вирішенні широкого спектру педагогічних завдань.

У зв'язку з посиленням ролі інформаційних та комунікаційних технологій в освітньому процесі простежується тенденція переходу від традиційних форм контролю визначення якості навчання до комп'ютерного тестування. Ефективність і доцільність проведення такого контролю з використанням даних методів визначається якістю матеріалу, його цільовими установками, методичною обґрунтованістю їх послідовності, систематичністю його проведення, а також специфікою навчальної дисципліни.

Використання інформаційних та комунікаційних технологій дозволяє зробити тестовий контроль складовою частиною і одним з компонентів процесу навчання, який може використовуватися для закріплення нового матеріалу, а також для формування певних навичок і вмінь.

На формування і розвиток особистості найбільше впливає середовище, в якому вона живе, навчається, працює. Тому сьогодні для закладу вищої освіти важливою і актуальною проблемою є проблема створення такого високотехнологічного інформаційно-комунікаційного освітньо-наукового середовища, в якому студент знаходиться щодня в процесі всього періоду навчання у вищій школі, яке повинне відповідати потребам інформаційного суспільства, сучасному стану розвитку науки і техніки, світовим освітнім стандартам і сприяти формуванню інформаційно-комунікаційних компетентностей всіх учасників освітнього процесу від професора до студента.

Одним із засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що відповідає зазначеним умовам, є система Moodle – модульне об'єктноорієнтоване динамічне навчальне середовище, яка є вільно поширюваною системою управління навчальним контентом. Система Moodle орієнтована, насамперед, на організацію взаємодії між викладачем і студентами в процесі

навчання, хоча вона може бути використана і для організації традиційних дистанційних курсів, а також підтримки очного і заочного навчання. [1].

Усі без винятку методики навчання астрономії вказують на велику роль у процесі її вивчення наочності. Один з найдавніших навчальних предметів першим, мабуть, використав наочність, наприклад глобус небесної сфери. А статус «спостережної науки» свідчить: астрономічні об'єкти здавна не лише описували словами, але й робили їх замальовки, а після появи фотографії стали фотографувати. Такі зображення перетворювали в наочність для використання у процесі викладання астрономії. Не маючи змоги продемонструвати на уроці астрономічний об'єкт, відтворити небесне явище, використовували зображення, що показували об'єкт чи основні моменти небесного явища. Сучасні технології кардинально розширили можливості в реалізації принципу наочності, значно полегшили створення у практичній педагогічній діяльності різноманітних наочних засобів навчання – від простих статичних зображень до тривимірної динамічної комп'ютерної графіки. Не стільки ефект (хоча й ця складова наочності потрібна в розумних межах), а ефективність в умовах розгляду конкретного питання на уроці астрономії – ось головна функція будь-якої наочності [2].

З іншого боку, найважливішим компонентом педагогічної системи і складовою частиною навчального процесу є контроль за навчальною діяльністю, призначений для визначення успішності навчання, аналізу отриманих результатів та корекції подальшого процесу навчання. Інструментом підвищення якості освіти разом із реформуванням змісту освіти виступає вдосконалення системи оцінювання, модернізація діагностики навчання.

Саме тому нашим завданням було розробити навчальний курс «Астрономія в тестах», який би за допомогою наочності дозволив перевірити набуті студентами знання з астрономії та суміжних з нею дисциплін.

Розроблений курс поділено на чотири блоки, а саме:

- астрономічні терміни;
- впізнай сузір'я;
- вкажи астрономічний об'єкт;
- вкажи ученого.
- А тепер детальніше про кожен навчальний блок.

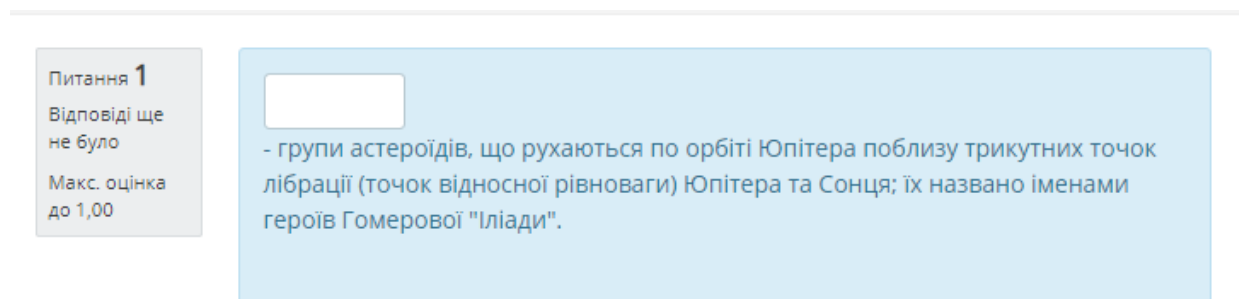

Рис. 1. Завдання у формі короткої відповіді блоку «Астрономічні терміни».

Блок «Астрономічні терміни» містить 292 тестових завдання, з яких 221 завдання – у формі короткої відповіді (рис. 1) та 71 завдання на відповідність (рис. 2).

Питання 1
Відповіді ще не було
Макс. оцінка до 1,00

На рисунку показано можливі стадії еволюції зір. Встановіть відповідність між числом, та подією, на яку воно вказує

Сонцеподібна зоря Масивна зоря

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Вибух та руйнування зорі (наднова) Вибрати... ▾

Скидання оболонки червоним гігантом (планетарна туманність) Вибрати... ▾

Нейтронна зоря Вибрати... ▾

Білий карлик Вибрати... ▾

Рис. 2. Завдання на відповідність блоку «Астрономічні терміни».

Метою тестування з допомогою тестових завдань цього блоку є перевірка основних астрономічних термінів та понять, розуміння еволюції Всесвіту та його складових, функціонування Сонячної системи, впізнання астрономічних об'єктів та ін.

Питання 1
Відповіді ще не було
Макс. оцінка до 1,00

Вкажіть назву сузір'я, зображеного на рисунку

Бетельгейзе Беллатрикс λ π¹ π²

NGC 2238 М 78 Минтака

Альнитак Альцилам τ β

М 43 М 42 Хатиса Ригель

Единорог Зайц Зяц

Саиф

Виберіть одну відповідь:

а. Ковш

б. Лебідь

в. Оріон

г. Скорпіон

Рис. 3. Завдання на множинний вибір (з однією правильною відповіддю) блоку «Впізнай сузір'я».

Блок «Впізнай сузір'я» містить 88 тестових завдань на множинний вибір (з однією правильною відповіддю) (рис. 3).

Ці тестові завдання можна використати як складову проміжного тестування на знання сузір'їв. Оскільки небесна сфера поділена на 88 ділянок (сузір'їв), то не дивно, що тестових завдань саме 88.

Блок «Вкажи астрономічний об'єкт» містить 131 тестове завдання, з яких 110 завдань на множинний вибір (з однією правильною відповіддю) (рис. 4) та 21 завдання на відповідність.

Рис. 4. Завдання на множинний вибір «Вкажи астрономічний об'єкт».

Метою тестування з допомогою тестових завдань цього блоку є розширення кругозору студентів у плані візуального впізнання різних астрономічних об'єктів таких як планети, супутники, туманності та ін.

Блок «Вкажи ученого» містить 140 тестових завдань, з яких 112 завдань на множинний вибір (з однією правильною відповіддю) (рис. 5) та 28 завдань на відповідність.

Метою тестування з допомогою тестових завдань цього блоку є перевірка знань студентів щодо основних історичних подій в астрономії та розширення кругозору у плані візуального впізнання історичних постатей, які зробили значний внесок у розвиток астрономії як науки.

Рис. 5. Завдання на множинний вибір «Впізнай ученого».

Основним недоліком тестового контролю з астрономії є те, що тестові завдання дають можливість перевірити обмежену область знань і умінь, залишаючи осторонь діяльність по відтворенню конкретних ситуацій, що відповідають науковим фактам.

Необхідно пам'ятати, що тестування – це не самоціль, а ефективна форма повторення – узагальнення і впорядкування вивченого. Контрольно-оцінювальна функція навчання – це лише елемент добре організованого і технологічно продуманого навчально-виховного процесу. Якщо учні чи студенти матимуть міцні знання, то їх оцінювання не становитиме особливих труднощів, в якій би формі воно не проводилось.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE: Методичний посібник / Ю. В. Триус, І. В. Герасименко, В. М. Франчук // За ред. Ю. В. Триуса. – Черкаси. – 220 с
2. Іван Крячко Методика навчання астрономії в старшій загальноосвітній школі. — К.: Видавничий центр «Наше небо», 2018. — 244 с.

Стефанюк Ярослав

Науковий керівник – канд. пед. наук Федчишин Ольга

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ ARDUINO У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Учні старшої школи у процесі навчання фізики повинні опанувати вміннями пошуку та формулювання висунутих наукових ідей, гіпотез, обґрунтуванням теоретичних фактів, оцінки меж похибки вимірюваної величини; вміти будувати фізичну модель при розв'язуванні завдань, застосовувати математичний апарат, а також самостійно планувати та проводити проектно-дослідницьку діяльність.

Саме використання платформи Arduino у навчально-виховному процесі дозволяє розкрити ці можливості. Загалом, учні краще засвоюють навчальні дисципліни, які ґрунтуються на застосуванні даної платформи, оскільки це дає можливість реалізувати задумане. Зауважимо, що використання ресурсів для вивчення робототехніки, з кожним днем набуває все більшої популярності та актуальності.

Платформа Arduino – це сімейство мікроконтролерів для легкого створення автоматики та робототехніки. Початкова ціль Arduino – це навчання. Учням набагато цікавіше вчитися, якщо вони можуть застосувати нові знання та вміння на практиці й побачити результати своїх старань. Це набагато ефективніше, аніж слухати «суху» теорію на уроках.

Програма для Arduino називається «скетч», яка створюється в програмному середовищі Arduino IDE та програмується власною мовою Arduino wiring яка є спрощеною C++ та наслідує від неї синтаксис. За допомогою Arduino проектів можливе ефективне використання мобільних телефонів під час навчального процесу. Оскільки учні можуть керувати створеними пристроями за допомогою своїх смартфонів.

Розглянемо один із прикладів, а саме передавання рухів акселерометра смартфона на рухому платформу за допомогою Bluetooth модуля.

Для написання скетчу використано типовий програмний код для передавання сигналу зі смартфона на сам Bluetooth модуль.

```

#define servo_X 2
#define servo_Y 3

#include <Servo.h>
Servo servoX, servoY;
byte prevX, prevY;

int intData[PARSE_AMOUNT];
boolean recievedFlag;

void setup() {
  Serial.begin(9600);
  servoX.attach(servo_X);
  servoY.attach(servo_Y);
  servoX.write(90);
  servoY.write(90);
}

void loop() {
  parsing();
  if (recievedFlag) {
    recievedFlag = false;
    byte thisX = 90 - intData[0];
    byte thisY = 90 + intData[1];
    if (prevX != thisX) {
      prevX = thisX;
      servoX.write(thisX);
    }
  }
}

}

}

boolean getStarted;
byte index;
String string_convert = "";
void parsing() {
  if (Serial.available() > 0) {
    char incomingByte = Serial.read();
    if (getStarted) {
      if (incomingByte != divider && incomingByte != ending)
        string_convert += incomingByte;
      } else {
        intData[index] = string_convert.toInt();
        string_convert = "";
        index++;
      }
    }
  if (incomingByte == header) {
    getStarted = true;
    index = 0;
    string_convert = "";
  }
  if (incomingByte == ending) {
    getStarted = false;
    recievedFlag = true;
  }
}
}
}

```

Рис.1. Скетч рухомої платформи

Для проекту необхідна платформа Arduino Pro Mini, програматор USBAsp, оскільки дана платформа не має власного, два сервоприводи SG90, Bluetooth модуль типу JDY-31 та елемент живлення.

Додаток для керування було створено у середовищі Thinkable – візуальне середовище розробки додатків для мобільних пристроїв. Слово "візуальне" означає, що програмувати ми будемо візуальними блоками, що втілюють функції та змінні. Конструктор зроблений настільки яскраво і «по-дитячому», що з ним без проблем розбереться учень, у якого на інформації навчають Scratch, що було розроблено спеціально для учнів.

Рис.2. Додаток для керування платформи

На рис. 3 наведена схема з'єднання елементів при монтажі

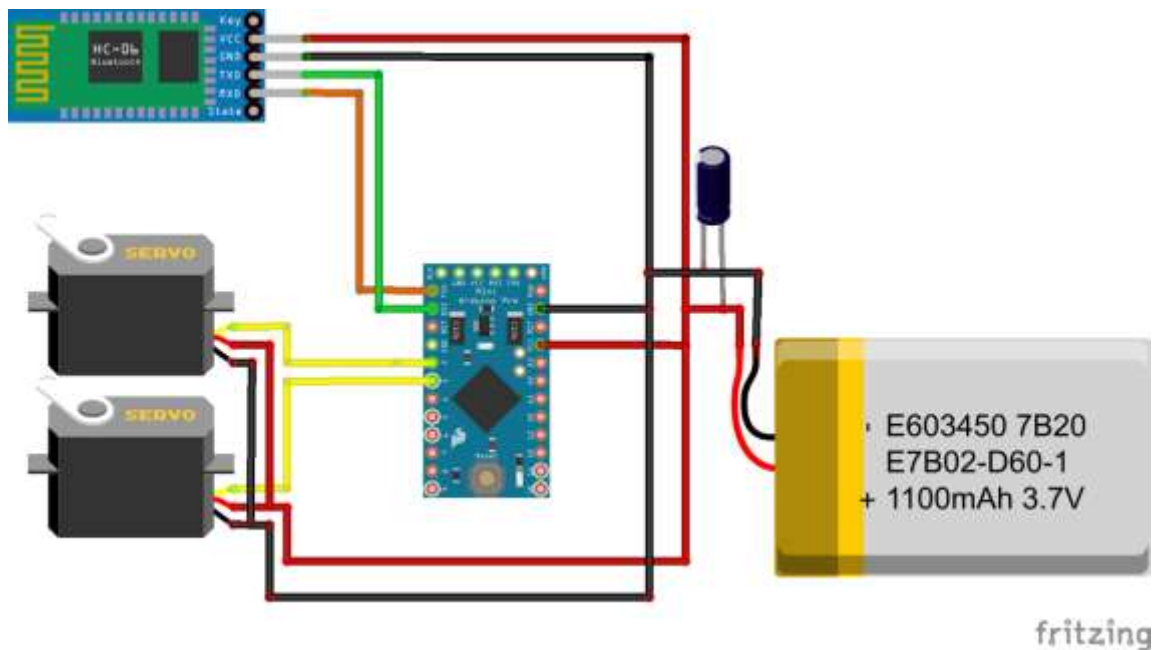

Рис.3. Схема з'єднання елементів

Платформа закріплена на двохосьовому шарнірі (рис.4) по взаємно перпендикулярних осях та приводиться в рух за допомогою двох сервоприводів. Arduino приймає через Bluetooth пакети даних і повертає сервоприводи, нахилиючи стіл по осях X та Y.

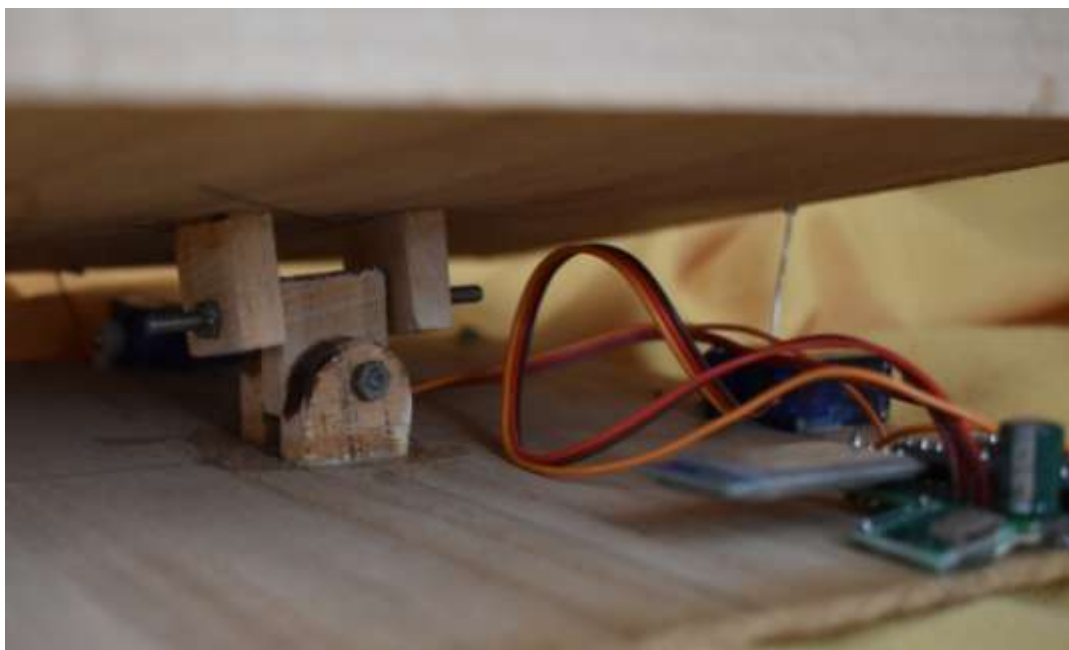

Рис. 4. Двохосьовий шарнір

Даний проект являє собою класичний інерційний лабіринт із кулькою та реальною фізикою рухів (рис.5).

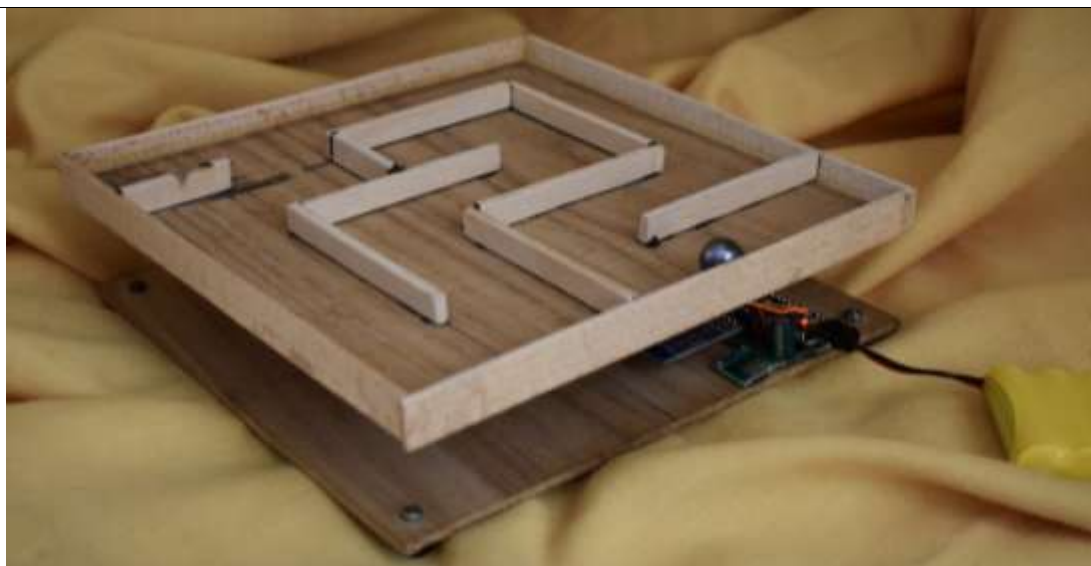

Рис.5. Готовий виріб

Незважаючи на позитивний ефект застосування робототехніки в урочній діяльності, як показує досвід багатьох вчителів-предметників, освітня робототехніка переважно функціонує в гуртковій роботі. Це пояснюється недостатньою розробленістю методики використання робототехніки в навчальному процесі, відсутністю навчальних посібників для учнів і методичних рекомендацій для вчителів. Разом з тим можна зазначити, що існує ряд методичних посібників зарубіжних авторів щодо використання робототехніки в проектній роботі з фізики, хімії, біології, що може бути використано в роботі учителів.

Отже, безумовною перевагою використання платформи Arduino в навчальних цілях є те, що учні без глибоких знань та вмінь програмування та схемотехніки можуть сконструювати готовий пристрій. Для ознайомлення з платформою потрібно небагато часу, її доцільно використовувати для учнів 8-9 класів, оскільки саме тоді формується уявлення учнів про світ професій. Сподіваємось, що Arduino буде використовуватись у більшості закладів загальної середньої освіти, зокрема на уроках фізики, трудового навчання та інформатики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Курс «Arduino для начинающих» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://edurobots.ru/kurs-arduino-dlya-nachinayushhix/>. – Дата перегляду: 07.11.2020.
2. Програмування мікроконтролерних плат Arduino/Freeduino [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://arduinoplus.ru/5-knig-ob-arduino/#1__ArduinoFreeduino /. Дата перегляду: 06.11.2020.
3. Проекти з використання контролера Arduino [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://arduinoplus.ru/5-knig-ob-arduino/#3__Arduino_2 /. Дата перегляду: 06.11.2020.
4. Стефанюк Я.О., Федчишин О.М. Використання платформи ARDUINO у навчальній діяльності учнів. Збірник тез за матеріалами V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи». Тернопіль. 2020. С 34-37
5. Уроки Arduino и робототехники [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://alexgyver.ru/lessons/> /. Дата перегляду: 08.11.2020.

Хміль Оксана

Науковий керівник – викл. Корсун Ігор

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ТЕСТУВАННЯ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ФІЗИКИ

Процес навчально-пізнавальної діяльності учнів неможливий без оцінювання результатів цієї діяльності, перевірки її якості та продуктивності, що сприяє поглибленню знань, корекції хибних уявлень, повторенню і запам'ятовуванню матеріалу. Для успішного складання

зовнішнього незалежного оцінювання важливим є досконале вміння безпомилково виконувати тестові завдання. Використання комп'ютерного тестування створює рівні умови для всіх учасників та зменшує вплив суб'єктивної думки на оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Проблемою, що нині постала перед українським суспільством, є відсутність об'єктивних критеріїв, які забезпечували б порівняння фахівців, закладів, послуг, програм тощо і створювали б основу для конкуренції, тим самим стимулюючи підвищення якості освіти. Ця ситуація певною мірою є наслідком того, що формування фахівців (початкова, середня, вища освіта) здійснюється за відсутності об'єктивного оцінювання їхніх особистих здібностей і професійної компетентності [2].

Як зазначає Ляшенко О.І., останнім часом у своїй контрольно-оцінювальній діяльності вчитель усе частіше використовує педагогічні тести. І це не випадково, оскільки вони забезпечують об'єктивність і порівнянність досягнутих результатів учнів, усебічність і справедливість в оцінюванні їх навчальної діяльності. Використання педагогічних тестів сприяє реалізації всіх функцій контролю і відповідає основним його принципам. Тому вони стали найбільш ефективним засобом педагогічних вимірювань [1, с. 6].

Дослідженнями ефективних способів оцінювання навчальних досягнень учнів за допомогою комп'ютера в різний час займалось багато педагогів та науковців. Зокрема, Сергієнко В.П., Малежик М.П., Сіткар Т.В. у своєму навчальному посібнику детально розглядають особливості застосування комп'ютерних технологій у тестуванні [3]. Сідоренко О. М. [5] описав основні можливості програми для тестування easyQuizzy.

Варто відзначити важливу роль комп'ютерного тестування для оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів саме на уроках фізики. Спеціально розроблені завдання для проведення тестового контролю з даного навчального предмета дозволяють адекватно оцінити рівень знань учнів за допомогою сучасних програмних засобів.

Зауважимо, що як і будь-який метод оцінювання знань, тестування має свої недоліки та переваги. Завдяки стандартизованій процедурі проведення та перевірки показників якості тесту тестування вважається об'єктивнішим та якіснішим методом оцінювання. Автоматизоване тестування надає рівні умови для оцінювання усім учасникам освітнього процесу і є незалежним від суб'єктивної думки вчителя, тому результати контролю будуть більш справедливими. За даними англійської асоціації NEAB, що займається підсумковою атестацією учнів Великобританії, тестування дозволяє знизити кількість апеляцій більш ніж у три рази, зробити процедуру оцінювання однаковою для всіх учнів незалежно від місця проживання, типу і виду освітньої установи, в якій навчаються учні [4].

Тести можуть містити як завдання лише з однієї теми курсу фізики для тематичного контролю знань, так і досягнути більш об'ємний матеріал при повторенні цілого розділу. Цього важко досягнути, використовуючи лише усні чи письмові методи контролю, тому що витрачається занадто багато часу для розгорнутих відповідей учнів, а сучасний етап розвитку педагогічної науки і практики характеризується стрімким зростанням обсягу інформації при обмеженій кількості навчальних годин і високих вимогах до якості навчання.

Серед недоліків варто зазначити те, що при тестуванні є можливість відгадати правильну відповідь або випадково вибрати правильний варіант. Чим більша кількість запропонованих відповідей, тим об'єктивніший тест і тим менша ймовірність простого вгадування. Також тест не має можливості для перевірки чи оцінювання творчих завдань.

Використання саме комп'ютерного тестування дає змогу підвищити ефективність та об'єктивність контролю. При комп'ютерному тестуванні, яке отримало назву computer-based testing (CBT), тестові завдання виконуються безпосередньо на комп'ютері, де й відразу після завершення опрацьовуються й виводиться відповідний результат. Отже, для комп'ютерного тестування характерна автоматизація всього процесу оцінювання.

Роботу з виконання тестів можна організувати двома способами:

- Виконання завдань у тестовій програмі, що встановлена на комп'ютері.
- Учні працюють в режимі on-line, з безпосереднім доступом до мережі Інтернет.

Комп'ютерні тестові програми, такі як Test-W2, MyTestX, easyQuizzy, Hot Potatoes та онлайн-платформи для створення та виконання тестів Google Forms + Flubaroo, QuizStar,

Classmarker, Naurok та інші, є безкоштовними й можуть бути успішно використані під час вивчення шкільного курсу фізики та підготовки учнів до ЗНО.

Для комп'ютерного тестування з метою оцінювання навчальної діяльності учнів можна використовувати контрольно-діагностичну систему **Test-W2**. Дана програма складається з чотирьох блоків: 1) програма-оболонка для проведення тестування Test-W2; 2) редактор тестів Editor; 3) програма для конвертування тестів Converter; 4) протокол результатів тестування Result.

Перевагою даної системи є можливість проведення тестування через локальну мережу, збереження прізвища, класу учня, дати і часу проходження тесту, а також оцінки в протокол, що зберігається. При створенні запитань можна використовувати можливості редакторів Paint і Word, добирати потрібні параметри тексту, вводити графічні зображення, формули та таблиці.

До недоліків даного програмного продукту можна віднести використання шкали оцінювання лише 2, 5, 6, 9 або 12 балів, відсутність інструментів для порівняння та аналізу результатів тестування.

EasyQuizzy — безкоштовна програма, у якій можна створювати тести українською мовою, використовувати в текстах малюнки, діаграми та схеми. Тести easyQuizzy зручно використовувати на уроках фізики під час щоденних швидких опитувань і підготовки до ЗНО [5].

Програма має зручний інтерфейс і дозволяє здійснювати автоматизоване тестування за авторськими методиками. Кожен створюваний тест являє собою незалежний файл, який запускається на будь-якому комп'ютері під керуванням Windows.

EasyQuizzy дозволяє створювати п'ять типів питань: альтернативний вибір, вибір однієї правильної відповіді, вибір кількох правильних відповідей, встановлення правильної послідовності, встановлення відповідності, вільна відповідь. До кожного тестового питання передбачені підказки, що вказують на кількість можливих відповідей. Після тестування створюється протокол тесту для аналізу результатів, який можна видрукувати, також автоматично створюються службові відомості: дата, час проходження тесту, загальна, опрацьована і правильна кількість запитань, відсоткове співвідношення правильних відповідей до загальної кількості.

Програма easyQuizzy підтримує конвертування тестів, створених в інших програмах, як, наприклад, Test-W2, з можливістю їх редагувати, доповнювати та зберігати. Також важливою функцією даної програми є захист тест-файлів паролем доступом на їх завантаження і редагування.

Hot Potatoes - це програмна оболонка для створення тестових завдань. Завдання потрібно зберігати у форматі Web-сторінок, що дозволяє проводити тестування без застосування спеціальної програми-оболонки. Цей програмний засіб підходить для вчителів, які хочуть проводити вікторини та невеликі практичні вправи для своїх учнів.

Навчальні вправи створюються за допомогою п'яти модулів, кожний з яких призначено для створення різних форм тестових завдань: JQuiz дає можливість створювати прості запитання із вибором однієї правильної відповіді; JMatch – створення завдань на встановлення відповідності; JMix – завдання з відновленням послідовності; JCloze - заповнення пропусків; JCross – створення кросворду.

Hot Potatoes дозволяє достатньо просто будувати тестові завдання усіх основних форм. Водночас для проведення тестування Hot Potatoes має суттєві незручності. Головною з них є саме модульна структура: створення різних типів тестових завдань розділено між різними модулями. Усі завдання виконуються у навчальному режимі, а режим тестування можливий тільки для питань зі складним множинним вибором. Відчутним мінусом програми також є відсутність аналітичної звітності за результатами тестування.

Останнім часом все більшої популярності серед вчителів та учнів набувають онлайн-тести на різноманітних Інтернет-сервісах. Перехід на дистанційну форму освіти змушує педагогів шукати нові інструменти для ефективного оцінювання.

Google Forms дозволяє створювати опитування чи прості тести та зберігати результати в електронній таблиці, тоді як **Flubaroo** - розширення для Google Sheets,- аналізує ці результати та оцінює їх у новій електронній таблиці. Даний ресурс підтримує 9 типів запитань і вимагає лише реєстрацію. При використанні Google Forms є можливість ділитися тестами з колегами для спільної роботи та аналізу результатів.

QuizStar - це безкоштовний онлайн-сервіс для вчителів, який дозволяє створювати тести для учнів, запрошувати їх до онлайн-класу та переглядати результати тестування у вашому браузері. Вчитель реєструється на веб-сайті, створює тест та вводить запитання. Потім потрібно створити онлайн-клас і призначити тестування групі учнів. Недоліком даного ресурсу є можливість створювати лише три види запитань.

Серед українських онлайн-ресурсів для проведення тестового контролю популярною є платформа «**На Урок**». Створення онлайн тестів є безкоштовним та доступним для кожного вчителя, вимагається лише реєстрація. Для роботи з учнями в онлайн режимі можна скористатись бібліотекою онлайн-тестів освітнього проекту «На урок», де є різноманітні інтерактивні завдання для контролю знань і залучення учнів до активної роботи вдома з усіх навчальних предметів старшої школи. Можливість створення тестових запитань різних видів, додавання зображень як до запитання, так і до відповідей є важливим для створення тестів із фізики. Також вчитель може обмежити час виконання тесту чи задати домашнє завдання тестового характеру, яке необхідно виконати за певний час. Результати тестування демонструються в особистому кабінеті вчителя.

Проаналізувавши дані комп'ютерні програми та онлайн сервіси для тестування при вивченні курсу фізики, можна зробити висновок, що застосування комп'ютерних тестів на уроках фізики має позитивні сторони, тому що реалізується особистісно-орієнтований підхід у навчанні, формуються вміння учнів обирати головне, аналізувати, розвиваються навички, які є необхідні для успішного складання зовнішнього незалежного оцінювання.

Використання комп'ютерного тестування дає змогу не тільки кількісно та якісно оцінити рівень навчально-пізнавальної діяльності учнів, а також сформувати чітку організацію самонавчання та вдосконалення набутих знань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тестові технології оцінювання компетентностей учнів : посібник / за ред. Ляшенка О.І., Жука Ю.О. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 181 с.
2. Булах І.Є., Мруга М.Р. Створюємо якісний тест: Навч. посіб. — К.: Майстер клас, – 2006 – 160 с.
3. Сергієнко В.П., Малежик М.П., Сіткар Т.В. Комп'ютерні технології в тестуванні: навч. посіб. – Луцьк: «Волиньполіграф», 2012. – 290 с.
4. Конструювання тестів. Курс лекцій: навч. посіб. /Л.О. Кухар, В.П. Сергієнко. – Луцьк, 2010. – 182 с.
5. Сідоренко О.М. Програма для тестування easyQuizzy / О.М. Сідоренко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2010. – № 5. – С. 17–18.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Довгий Ярослав

Науковий керівник – доц. Наумчук Володимир

РОЗВИТОК ШВИДКІСНО-СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАСТІЛЬНОГО ТЕНІСУ

У науково-освітньому просторі спортивні ігри розглядаються як універсальний чинник всебічного й гармонійного розвитку особистості, а їх цінність визначається можливістю активного та одночасного впливу на психофізіологічну і моторну сфери людини [1-3]. Педагогічні можливості ігор пов'язуються з духовно-моральним і фізичним удосконаленням особистості, формуванням у неї гуманістичних та ціннісних орієнтирів. При цьому подальший пошук шляхів реалізації потенціалу спортивних ігор у різних ланках системи освіти обумовлює необхідність їх всебічного пізнання, як дієвого інструменту педагогічного впливу.

Чинне місце серед спортивних ігор належить настільному тенісу, який є одним із найуживаніших засобів фізичного виховання школярів. Ця спортивна гра забезпечує всебічний та гармонійний розвиток особистості, уможливорює засвоєння основних рухових умінь і навичок, виховання необхідних якостей та здібностей. Настільний теніс – елегантний вид рухової діяльності, що створює ситуацію успіху, атмосферу свободи і комфорту, де кожен учень може реалізувати себе, розкрити наявні психофізичні та інтелектуальні ресурси.

Органічним чинником становлення особистості виступають рухові здібності, які є обов'язковою складовою фізичного виховання школярів. Вони віддзеркалюють рухові можливості людини, в основі яких лежать її природні задатки [4]. Розвиток рухових здібностей забезпечується через цілеспрямований вплив фізичних навантажень на фізіологічні системи, які обумовлюють необхідні позитивні зрушення в організмі. Він тісно пов'язаний з формуванням рухових умінь та навичок і зумовлений обсягом й характером рухової активності школяра.

У дослідженнях А. Дубенчука, Ж. Козіної, В. Костюкевича, М. Линця, В. Ляха, В. Платонова, С. Присяжнюка, Л. Сергієнка та інших фахівців зазначається, що у процесі фізичного виховання дітей та молоді важливе місце належить вихованню швидкісно-силових здібностей, оскільки необхідний рівень їх розвитку значною мірою визначає досягнення запланованих результатів у фізкультурно-спортивній діяльності і сприяє покращанню життєвоважливих функцій.

Мета статті – визначити вплив настільного тенісу на розвиток швидкісно-силових здібностей учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Настільний теніс – одна із улюблених та поширених спортивних ігор, яка є важливою складовою фізичного виховання школярів. Цей ігровий вид спорту сприяє всебічному й гармонійному розвитку, моральному і естетичному становленню дітей та молоді, збереженню й зміцненню їх здоров'я. Його використання дозволяє підвищити зацікавленість учнів до систематичної рухової діяльності, формувати у них потребу до ведення здорового способу життя. Заняття настільним тенісом створюють сприятливі умови для цілеспрямованого розвитку фізичних якостей школярів, покращання показників їх інтелектуальної діяльності, підвищення загальної працездатності.

У навчальній програмі з фізичної культури для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів настільному тенісу відводиться чинне місце. Зокрема, ця спортивна гра представлена окремим варіативним модулем, змістове наповнення якого відповідає цілям і завданням фізичного виховання. Модуль «Настільний теніс» включає необхідні теоретичні відомості, основні елементи техніки і тактики гри в нападі та захисті, державні вимоги до рівня спеціальної фізичної та техніко-тактичної підготовки учнів, орієнтовні навчальні нормативи для кожного року навчання, а також перелік навчального обладнання та інвентарю [5].

Настільний теніс – динамічна спортивна гра зі швидкісно-силовою спрямованістю. Вона характеризується значним арсеналом рухових дій, що вимагають належного розвитку та прояву швидкості, сили, спритності, спеціальної витривалості у рухових режимах, що постійно змінюються. Ігрова діяльність потребує доволі великої кількості різних за метою, призначенням, структурою, характером й ступенем складності рухів.

Зміст швидкісно-силових вправ з настільного тенісу, передбачених навчальною програмою складається з вправ із подоланням власної ваги тіла: швидкий біг по прямій, швидкі пересування боком, спиною, переміщення зі зміною напрямку, різного роду стрибки на двох ногах, з ноги на ногу, на одній нозі, в глибину, у висоту, на дальність, а також вправ, пов'язаних з нахилами, поворотами тулуба, що виконуються з максимальною швидкістю. Перелік засобів включає різноманітні рухливі ігри та завдання, що доповнюється елементами спортивних ігор, які переважно короткотривалі за часом і реалізуються з високою інтенсивністю.

Швидкісні здібності є можливостями людини, які забезпечують їй виконання рухових дій за мінімальний для конкретних умов проміжок часу [1]. Розрізняють елементарні і комплексні форми прояву швидкісних здібностей. Елементарні форми прояву швидкісних здібностей включають швидкість реакції, швидкість окремого руху та частоту (темп) рухів. У свою чергу, комплексні форми становлять швидкість виконання рухових дій загалом, здатність за найкоротший проміжок часу набирати максимальну швидкість та спроможність достатньо тривало підтримувати її.

Хоча швидкість є тим компонентом, який впливає на розвиток швидкісно-силових показників, вона не є визначальною. Збільшення потужності рухів забезпечується, насамперед, розвитком силових здібностей. Це пояснюється тим, що швидкісні здібності, умовно кажучи, більш консервативні, порівняно з іншими руховими здібностями і вони меншою мірою прогресують протягом життя. Окрім того, недостатній розвиток у людини повільної сили, стримує також і її швидкісні прояви. Така закономірність виявляється при виконанні будь-яких рухових дій, пов'язаних з невеликою м'язовою силою [4].

Ступінь прояву швидкісно-силових здібностей залежить не тільки від величини м'язової сили, але і від ступеня концентрації нервово-м'язових зусиль, прояву максимальної потужності за короткий час, мобілізації функціональних можливостей організму. Тому виховання власне силових можливостей школяра створює основу для розвитку його швидкісно-силових здібностей.

Швидкісно-силові здібності відносяться до рухових якостей, прояв яких обумовлено тим, що м'язова сила поступово зростає за рахунок збільшення швидкісного скорочення м'язів і пов'язане з цим напруження [6]. Швидкісно-силові навантаження більш різносторонні та ефективні, ніж просто швидкісні чи силові навантаження. І вони краще адаптують організм до виконання роботи, зумовлюючи не тільки зростання сили, але й швидкості.

Під час планування процесу фізичного виховання школярів потрібно враховувати, що рухові якості складно й не однозначно пов'язані між собою. Зокрема, результати досліджень рухової підготовки учнів шкільного віку дозволяють зробити висновок, що:

розвиток максимальної динамічної сили практично не впливає на стан швидкісної і статичної сили, швидкість рухів необтяжених ланок тіла;

збільшення швидкісної сили супроводжується істотним приростом показників швидкості рухів, як обтяжених, так і вільних частин тіла, а також максимальної динамічної сили;

зростання показників статичної сили впливає лише на збільшення максимальної динамічної сили, але не на швидкісну силу й швидкість рухів;

збільшення в абсолютних величинах будь-якої з вказаних здібностей не пов'язано безпосередньо із збільшенням витривалості, тобто збільшення максимальної динамічної сили не обов'язково супроводжується зростанням показників динамічної силових витривалості, а швидкісної сили – швидкісної витривалості [7].

Доцільно вказати на необхідність комплексного вдосконалення швидкісно-силових здібностей учнів та уникнення роздільного впливу на розвиток сили і швидкості. Покращання швидкісно-силових здібностей школярів потрібно здійснювати за допомогою вправ, структура яких близька до тих елементів гри, що складають техніку нападу і захисту. Важливою виступає обставина, за якою розвиток вказаних здібностей має забезпечувати зміцнення м'язів усього

опорно-рухового апарату, формування умінь проявляти швидко-силові здібності під час удосконалення техніко-тактичних дій та веденні спортивної боротьби із суперником.

Висновки. Вирішення завдання щодо розвитку швидко-силових здібностей учнів загальноосвітніх навчальних закладів засобами настільного тенісу повинно сприяти й досягненню цілей фізичного виховання – формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості, яка має поєднувати духовну чистоту й фізичну досконалість. Досягнення запланованих характеристик повинно забезпечуватися через зміцнення здоров'я школярів, загартування їх організму, формування стійкого інтересу до систематичних занять фізичними вправами, розвиток й удосконалення рухових здібностей та особистісних якостей, оволодіння спеціальними фізкультурними знаннями і необхідними руховими уміннями та навичками, підвищення загальної працездатності, прищеплення гігієнічних навичок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наумчук В. І. Теоретико-методичні основи навчання спортивним іграм. Тернопіль : Астон, 2017. 144 с.
2. Спортивные игры: Техника, тактика, методика обучения / под ред. Ю. Д. Железняка, Ю. М. Портнова. Москва: Академия, 2002. 520 с.
3. Naumchuk V. Characterization of the Four-Stage Structure of the Process of Learning Motor Actions in Sports Games. International Journal of Human Movement and Sports Sciences, Vol. 7(4), pp. 81-88, 2019. doi: 10.13189/saj.2019.070403
4. Шиян Б. М., Омеляненко І. О. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. Ч. 2. 304 с.
5. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи / под ред. Т. Ю. Круцевич, С. М. Дятленко, І. Х. Турчик та ін. Київ: МОН, 2017. 117 с.
6. Линець М. М. Основи методики розвитку рухових якостей. Львів: Штабар, 1997. 207 с.
7. Методика фізичного виховання учнів 1-11 класів / за ред. М. Д. Зубалія. Київ, 2012. 216 с.

*Балюрко Володимир
Науковий керівник – доц. Грабик Н.*

ПОКАЗНИКИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ 15-17-РІЧНИХ ЮНАКІВ

Діагностика функціонального стану юнаків у процесі фізичного виховання і занять спортом є важливою для оцінки міри впливу фізичних навантажень на організм, внесення корективів для адекватної реакції на різні за обсягом та інтенсивністю фізичні навантаження. Ці заходи є передумовою оптимізації рівня здоров'я. На думку науковців, специфіка функціональної діагностики практично здорових людей передбачає надання оцінки не стільки характеру і ступеню порушення тієї чи іншої системи, органу, скільки поточному рівню їх функціонування або функціонального резерву [1, 2, 6].

Оскільки, одним із обов'язкових компонентів ефективного управління навчально-виховним процесом з фізичного виховання підходу та оцінювання тренувальних впливів є визначення рівня функціональних можливостей організму, *метою нашого дослідження* є визначення функціонального стану 15-17-річних юнаків.

Для отримання об'єктивних даних ми використовували *такі методи дослідження*: теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, педагогічний експеримент, фізіологічні методи, функціональні проби, методи математичної статистики. У дослідженні брали участь 51 юнак 15–17 років, учні 10-11 класів ЗОШ 16 та 9 м. Тернополя.

Для оцінки функціонального стану серцево-судинної системи ми визначали: частоту серцевих скорочень у спокої (ЧСС_{сп}), артеріальний тиск систолічний і діастолічний (АТ_{сист} та АТ_{діаст}), систолічний і хвилинний об'єми крові (СОК і ХОК); функціональні проби для оцінки ступеня стійкості серцево – судинної системи. Стан респіраторної системи визначали за допомогою ЖЄЛ, проб Штанге і Генче, індексу Робінсона [5].

На думку багатьох авторів оцінка функціонального стану серцево-судинної системи у підлітків та виявлення його відхилень від норми у здорових школярів являється важливим превентивним заходом [4]. Функціональний стан серцево-судинної системи підлітків – одна із самих значимих характеристик фізичного здоров'я. Вона відіграє важливу роль в адаптації

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

організму до фізичних навантажень і є одним з основних показників функціональних можливостей організму.

Показники функціонального стану серцево-судинної системи представлені у таблиці 1. Показники ЧСС в стані відносного спокою не виявили суттєвої різниці між віковими групами. Найбільший результат ЧССсп зафіксували у юнаків 15 років $83,1 \pm 6,1$ уд/хв, а найнижчий результат у юнаків 17 років $76,1 \pm 6,0$ уд/хв. Таким чином, з віком спостерігається деяка тенденція до зниження ЧСС в стані спокою, що відповідає фізіологічній закономірності. Серед 14,7 % юнаків 15 років та 8,3% 16 років спостерігали ЧСС більше 90 уд/хв. Середньовікові показники ЧССсп юнаків 15–17 років відповідають наведеним в спеціальній літературі діапазнам [6].

Таблиця 1.

Показники функціонального стану серцево-судинної системи 15-17-річних юнаків

ПОКАЗНИКИ	15 років (n=17)			16 років (n=18)			17 років(n=16)		
	\bar{x}	S	m	\bar{x}	S	m	\bar{x}	S	m
ЧСС в спокою, уд/хв	83,1	6,1	1,5	81,5	6,9	1,6	76,1	6,3	1,6
АТ сист., мм.рт.ст.	115,7	8,5	2,1	120,4	8,5	2,0	116,1	5,7	1,4
АТ діаст., мм.рт.ст.	73,5	7,5	1,8	76,8	5,5	1,3	76,1	5,2	1,3
СОК, мл	72,7	6,1	1,5	73,2	7,5	1,8	71,5	5,6	1,4
ХОК, мл/хв	6	0,6	0,1	5,9	1,1	0,3	5,4	0,5	0,1
ЖСЛ, мл	2930,6	584,1	141,7	2894,5	482,5	113,7	3020,6	512,1	128,0
Проба Генче, с	24,1	4,1	1,0	25,1	3,1	0,7	27,1	2,3	0,6
Проба Штанге, с	48,3	14,2	3,4	45,5	12,7	3,0	52,2	15,1	3,8
Індекс Робінсона, у.о.	95,1	9,8	2,4	97,3	11,8	2,8	88,4	9,6	2,4

Артеріальний тиск є інтегральним показником системи кровообігу, який залежить від серцевого викиду, стану вегетативної регуляції і системи мікроциркуляції [4]. Показники величини АТсист та АТдіаст у юнаків між віковими групами не мали значних розбіжностей, коефіцієнт варіації знаходився в межах від 4,9 % до 10,2 %, що свідчить про однорідність групи. Відсутня і будь-яка закономірність у змінах їх значення у міру збільшення їх віку. Найбільші показники АТсист та АТдіаст спостерігалися у юнаків 16 років АТсист $120,4 \pm 8,5$ мм рт. ст. та АТдіаст $76,8 \pm 5,5$ мм.рт.ст.; найнижчі у юнаків 15 років АТсист $115,9 \pm 8,5$ мм рт. ст. та АТдіаст $x = 73,8 \pm 7,5$ мм. рт. ст.

У 22,2 % юнаків 16 років спостерігаються відхилення від середньовікової норми у бік збільшення показника АТсист, а у 15- та 17-річних даний показник знаходився у межах норми. У юнаків з підвищеною масою тіла спостерігається підвищений АТсист, що відповідає закономірності розвитку ризику серцево-судинним захворюванням.

Підвищення показника АТдіаст у досліджуваних юнаків 15–17 років відмічено у 63,7 %, лише 36,3 % юнаків потрапили у межі середньовікової норми. У досліджуваних були виявлені ознаки юнацької гіпертонії, коли АТсист досягав 130-140 мм рт. ст. При цьому слід відмітити, що скарг на стан здоров'я протягом навчального року від них не було. Згідно з останніми експериментальними даними [3] виявлення АТсист вище 125 мм рт. ст. у юнаків є доцільним відносити їх до групи з чинником ризику порушення регуляції артеріального тиску. Збільшення АТдіаст у юнацькому віці понад 75 мм рт. ст. слід вважати прогностично несприятливим [13].

Величина ХОК є інтегральною характеристикою кровообігу, сприяє забезпеченню метаболічних потреб. Показники СОК та ХОК у юнаків 15–17 років знаходились у межах норми, не виявлено і значних розбіжностей між віковими групами ($V=13,7\%$). Величина СОК у всіх юнаків знаходилась у межах вікової норми, і теж не мала розбіжностей ($V=8,8\%$), даних факт свідчить про однорідність групи.

За даними нашого дослідження 23,5 % юнаків 15 років мали індивідуальні показники ЖСЛ, які знаходились у межах вище середньовікових норм, у 16-річних 33,3 %, найменший відсоток 12,5 % у юнаків 17 років. У 17-річних юнаків лише 6,3% досліджуваних індивідуальні показники відповідали середньовіковим нормам, а 82,1 % юнаків – знаходяться в межах нижчих за середньовікові норми.

Аналогічною була картина з результатами проб із затримкою дихання на вдиху і видиху, яка характеризувала стан кисневого забезпечення організму досліджуваних. Підвищення цих показників спостерігається у юнаків 17 років, так за результатами досліджень проба Штанге становить $52,2 \pm 15,1$ с. У юнаків 15 років результат становить $48,3 \pm 14,2$ с, а у юнаків 16 років $45,5 \pm 12,7$ с.

Аналіз результатів проби Генче виявив, що індивідуальні результати, які були вище середньовікової норми мали юнаки 17 років – 12,5%, юнаки 16 років – 5,6 %, та 5,9 % – 15-річні юнаки. В ході нашого дослідження ми спостерігали ріст показників проби Генче із збільшенням віку.

В досліджуваних групах середньостатистичні значення індексу Робінсона збільшувались у 16 років і зменшувались у 17 років. Так, у юнаків 15 років $95,1 \pm 9,8$ у.о.; у юнаків 16 років $97,3 \pm 11,8$ у.о., у 17-річних $88,4 \pm 9,6$ у.о. Слід пам'ятати, що чим нижчі показники індексу Робінсона, тим вищі аеробні можливості організму.

Показники значень індексу Робінсона у більшості юнаків 15–17 років оцінювались на рівні нижче середнього і становлять 53% у 15-річних, 77,8% у 16-річних та 62,5% у 17-річних хлопців. Інша частина продемонструвала середній рівень.

Результати тестування функціонального стану серцево-судинної системи 15–17-річних юнаків показали, що ЧСС в стані відносного спокою знаходяться в межах фізіологічної вікової норми, не виявили суттєвої різниці між віковими групами. Підвищення показнику АТдіаст у досліджуваних юнаків 15–17 років зафіксовано у 63,7 %, лише 36,3 % юнаків потрапили у межі середньовікової норми. Показники СОК та ХОК у юнаків 15–17 років знаходились у межах норми, не виявлено і значних розбіжностей між віковими групами.

Функціональний стан дихальної системи за показником ЖЄЛ у більшості юнаків характеризується як нижче середнього рівня. У більшості юнаків показників проби Штанге і Генче були в межах вікової норми та фіксували ріст цих показників із збільшенням віку. Показники значень індексу Робінсона у більшості юнаків 15–17 років оцінювались на рівні нижче середнього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Благій О. Л., Ярмак О. М. Сучасні підходи до моніторингу фізичного стану старшокласників. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми фізичного виховання спорту і туризму». Запоріжжя, 2009. С.25-26.
2. Бондар Т. С. Педагогічний контроль рівня фізичної підготовленості школярів в аспекті компетентнісного підходу [Електронний ресурс]. Народна освіта. 2011. № 3(15). Режим доступу : http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/15/statti/bondar.htm.
3. Круцевич Т. Ю., Воробйов М. І., Безверхня М. М. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : навч. посіб. Київ : Олімп. Література, 2011. 224 с.
4. Лошицька Т. І. Аналіз функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем у юнаків з різними рівнями фізичного здоров'я та фізичної підготовленості. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Харків, 2005. №18. С.44.
5. Маліков М.В., Сватсьв А.В., Богдановська Н.В. Функціональна діагностика у фізичному вихованні і спорті: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Запоріжжя: ЗДУ , 2006. 227 с.
6. Ярмак О. М. Аналіз сучасних систем оцінки рівня фізичного здоров'я юнаків. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2009. №1. С.158-161.

*Бурич Надія
Науковий керівник – доц. Грабик Н.*

СТАВЛЕННЯ УЧНІВ СІЛЬСЬКИХ І МІСЬКИХ ШКІЛ ДО УРОКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Останнім часом дуже часто спостерігається зниження інтересу школярів до занять фізичної культури, що в свою чергу негативно впливає на здоров'я підростаючого покоління.

Рівень захворювання серед школярів різко прогресує, значно погіршується стан здоров'я, також знижується фізична підготовленість і працездатність [1, 4].

Підлітковий вік є найбільш сприятливим для формування мотивації до занять фізичною культурою. Адже в цьому віці починається активно формуватися індивідуальний спосіб життя, який є основою їхнього здоров'я у майбутньому [3].

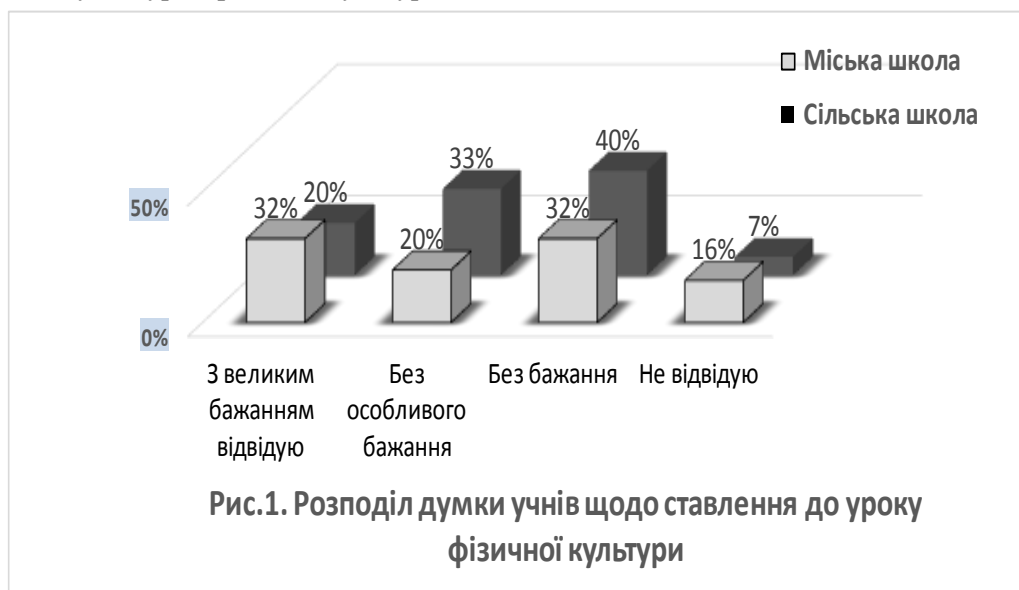
Аналіз спеціальної літератури свідчить про те, що сьогодні існує широкий спектр досліджень, пов'язаний із пошуком ефективних підходів спрямованих на удосконалення навчально-виховного процесу шкільного фізичного виховання. Одним із ключових напрямків у цьому процесі є формування в учнів інтересу до фізичного виховання, потреби у веденні здорового способу життя та в систематичному використанні фізичних вправ. На думку Я. Кравчука формування інтересу до фізичного виховання в школі потребує цілеспрямованої та систематичної діяльності вчителя, що включає формування спеціальних знань, практичну діяльність і створення позитивно емоційного фону [2].

Мета дослідження – визначити ставлення учнів сільських і міських шкіл до уроку фізичної культури.

Методи і організація дослідження. Були використанні наступні методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення даних науково – методичної літератури; анкетування, методи математичної статистики. Анкетування проводилося у 2019 році у ньому брали участь 50 учнів 13 років (8 клас) з них 15 учнів сільської школи і 35 учнів міської школи. Дослідження проводилося на базі сільської школи Друхівська ЗОШ I-III ступенів та на базі міської школи ЗОШ №16 м. Тернополя.

З метою визначити ставлення учнів сільських і міських шкіл до уроку фізичної культури ми провели опитування за власно розробленою анкетою. У дослідженні ми застосували індивідуальне та персональне анкетування. Анкети містила питання, які дозволяли виявити ставлення учнів до уроку фізичної культури.

Результати дослідження. Аналіз даних Рис.1 свідчить, що переважна більшість учнів (72%) відвідують урок фізичної культури без бажання.

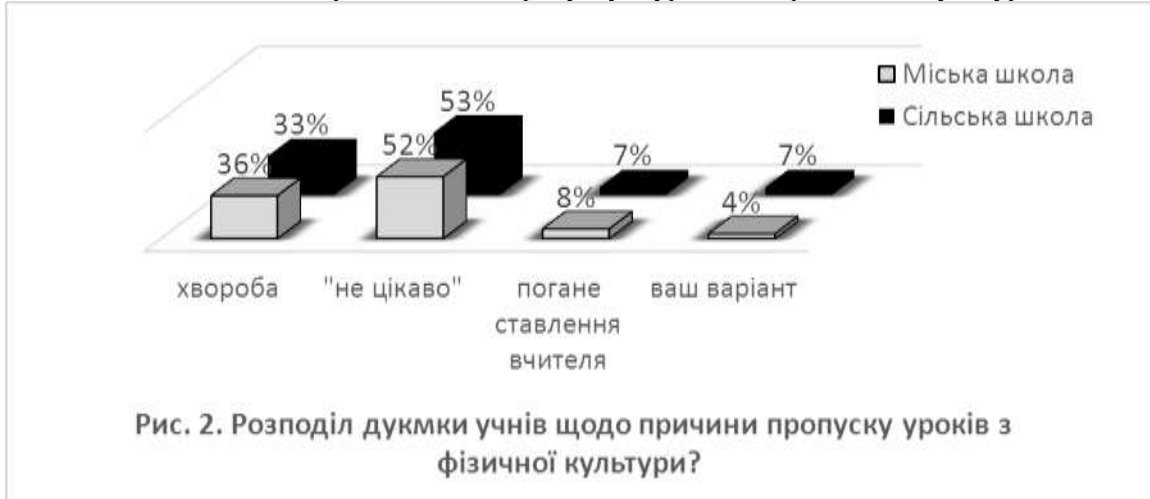
Лише 20% учнів сільської школи і 32% міської школи відвідують урок з великим бажанням. Невеликий відсоток учнів сільської школи (7%) та дещо більший у міській школі (16%) не відвідують урок фізичної культури. Насторожує той факт, що серед учнів більше третини відвідують уроки без особливого бажання.

Основними мотивами відвідування уроків з фізичної культури з метою підвищення фізичної підготовленості є для 40% учні сільської школи і 24% міської школи, покращити рівень здоров'я для 32% учнів міської школи і 20% учнів сільської школи. З метою цікаво провести час, уроки фізичної культури, відвідували 16% учнів міської школи і 8% сільської школи. Необхідно відмітити, що існує досить великий відсоток учнів як сільської так і міської школи (50%) учнів як відвідують урок для того щоб уникнути неприємностей.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Аналіз даних опитування свідчить про те, що 26% учнів сільської школи пропускають урок “без причини” дуже часто, а 60% учнів міської школи пропускають урок лише з “поважних причин”. Заслуговує на увагу факт, що значний відсоток учнів як в сільській школі (48%) так і в міській (36%) “інколи” без причини пропускають уроки фізичної культури.

Результати аналізу проведеного дослідження (Рис. 2.) свідчать також про те, що для більше половини учнів міської школи (52%) і сільської школи (53%) причиною пропусків уроків фізичної культури є не цікавість самого уроку. Для 8% учнів міської школи і 7% учнів сільської школи причиною пропуску уроків фізичної культури є погане ставлення до них учителя із цього предмету. Більше третини учнів сільської (33%) і міської школи (36%) зазначили основною причиною пропуску уроку з фізичної культури є “хвора”.

На запитання: “Чи впливає особистість вчителя на бажання займатися фізичними вправами ” більшості учнів сільської школи (60%) та міської школи (76%) відповіли: “дуже впливає”. Для 26% учнів сільської школи і 20% учнів міської школи особистість вчителя немає значення.

Висновки. Аналіз результатів проведеного анкетування показав, що переважна більшість учнів відвідують урок фізичної культури без бажання. Разом із тим, необхідно відмітити, що великий відсоток учнів сільської і міської школи відвідують урок фізичної культури з великим бажанням. Основними мотивами відвідування уроків з фізичної культури для учнів є бажання покращити рівень здоров'я та підвищити фізичну підготовку. Не зважаючи на досить позитивне ставлення учнів до уроків фізичної культури, велика частина із них пропускають ці заняття. Основними причинами пропуску учнями занять з фізичної культури є те, що вони часто хворіють та їм “не цікаво”. Особистість вчителя має значний вплив на бажання займатися фізичними вправами. Проведений аналіз матеріалів свідчить, що практично не існує різниці у ставленні учнів сільських та міських шкіл до уроків фізичної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ігнатенко С.О. Виховання в старших підлітків загальноосвітньої школи інтересу до фізичної культури і спорту. Адаптаційні можливості дітей та молоді. Матеріали VII (IX) Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса 17-19 вересня 2008 року / [під ред. А.І. Босенка]. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2008. – С. 135-139.
2. Кравчук, Я. (2016). Формування у школярів інтересу до виконання фізичних вправ. *Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society*, (2(6), 67-71. Retrieved from <https://sport.vnu.edu.ua/index.php/sport/article/view/1189>
3. Столітенко Є. Виховання позитивного ставлення до фізичної культури в учнів 5-7 класів. *Фізичне виховання в школі*. 2001. № 3. С.40-44.
4. Сугула В.О., Васьков Ю.В., Бондар Т.С. Формування фізичної культури особистості — стратегічне завдання фізкультурної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2009. № 1. С.15-21.

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО ТРАВМАТИЗМУ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Сучасний рівень розвитку суспільства значною мірою актуалізує наукові проблеми, пов'язані зі збереженням і зміцненням здоров'я та фізичним розвитком учнівської й студентської молоді.

Серед причин погіршення стану здоров'я підростаючого покоління виділяють, у першу чергу, гіподинамію, недосконалість існуючої системи охорони здоров'я, зростання рівня дитячого травматизму, економічну та соціальну кризи, забруднення навколишнього середовища (Г.Л. Апанасенко, 2000). Проблема травматизму в теперішній час займає третє місце серед захворювань населення України. За даними Міністерства охорони здоров'я України, переважна більшість травм (68%) виникає в підростаючого покоління. Як свідчить статистичний аналіз звітів закладів охорони здоров'я України за 2005-2010 р., 26% шкільних травм діти отримують на уроках фізичної культури та позаурочних формах організації занять з фізичного виховання. Травми є основною причиною летальних наслідків у дітей шкільного віку, причому від них гине або отримує серйозні ушкодження більше дітей, ніж від усіх інших захворювань, узятих разом (Г. П. Вороб'єв, І.Я. Грубар, 2006). У комплексі профілактичних заходів, спрямованих на зниження захворюваності та смертності дітей, важливу роль відіграє попередження нещасних випадків і травм, що стали одним з головних факторів, які загрожують життю і здоров'ю дітей (Г. П. Вороб'єв).

Незважаючи на численні дослідження, профілактика шкільного травматизму залишається однією із найбільш важливих проблем в організації навчально-виховної роботи

Профілактика шкільного травматизму та безпека занять фізичною культурою є одним із найбільш важливих питань організації навчально-виховної роботи в шкільній системі фізичного виховання, яка можлива за відповідних умов організації навчального процесу. У ході вирішення проблеми зменшення випадків травматизму в галузі фізичного виховання необхідно застосувати такий підхід, при якому ризик травмонебезпеки повинен бути виключений за рахунок логічно побудованої системи її попередження. Це у свою чергу потребує відповідної професійної підготовки вчителя фізичної культури, наявності в нього знань, умінь та навичок з технології травмопрофілактики, як структурного елементу педагогічних технологій, створення організаційно-методичних умов особистісне орієнтованої підготовки майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту, удосконалення змісту професійно-орієнтованих дисциплін навчального плану (І.А. Бріжата, І.Я. Грубар 2000, А.П. Конох, 2000, С.О. Бондарь 2018.). Ураховуючи соціальну значущість та актуальність проблеми дитячого травматизму, відсутність технологій профілактики шкільного травматизму в професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури, зумовило тему нашого дослідження.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування профілактики шкільного травматизму в підготовці майбутніх фахівців із фізичного виховання.

Методи дослідження: аналіз методичної та спеціальної літератур, навчально-нормативної документації, психологічної, педагогічної, навчальних програм і навчальних планів

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дав змогу визначити такі види травматизму: сімейний; побутовий; вуличний; шкільний: а) під час перерви; б) на уроках (фізичної культури, трудового навчання); спортивний: а) під час організованих занять спортом; б) під час неорганізованих занять спортом; інший травматизм.

На основі наукових студій з'ясовано, що шкільний травматизм належить до групи найменш вивчених видів травматизму в дитячому віці. За даними різних авторів, він становить від 6% до 16% від усього дитячого травматизму. За частотою випадків в Україні шкільний травматизм займає третє місце після побутового й вуличного та має тенденцію до зростання.

Як наголошує більшість науковців, під час навчального-виховного процесу близько 95,6% травм виникає на уроках фізичної культури і лише 4,4% – під час інших уроків. Той

факт, що 4/5 усіх ушкоджень діти отримують у приміщенні школи і лише 1/5 – на її території, свідчить про низький рівень організації учнів під час навчально-виховного процесу в школі та відсутність контролю за ними з боку вчителів.

На основі аналізу педагогічної літератури за напрямком дослідження визначено, що основними причинами травматизму є такі: організаційні недоліки при проведенні занять і змагань; помилки в методиці, які пов'язані з порушенням дидактичних принципів навчання; відсутність індивідуального підходу; недостатній облік стану здоров'я, статевих і вікових особливостей, фізичної й технічної підготовленості школярів; недостатнє матеріально-технічне оснащення занять; незадовільний санітарно-гігієнічний стан залів і майданчиків; низький рівень виховної роботи; відсутність медичного контролю й порушення лікарських вимог; суб'єктивні чинники; гіпокінезія; психологічні причини.

Шкільний травматизм розглядається як важлива проблема соціального характеру. Часто він є однією з основних причин, що загрожує життю та здоров'ю учнів. Робота з профілактики травматизму, захворювань і нещасних випадків на заняттях фізичною культурою й спортом є одним із найважливіших завдань викладачів, тренерів, інструкторів, медичних працівників, дирекції шкіл.

Аналіз навчальних планів, програм навчальних дисциплін у системі підготовки майбутніх фахівців фізичної культури, ознайомлення зі змістом підручників та навчальних посібників дали можливість стверджувати, що сьогодні недостатньо навчально-методичного матеріалу для цільової травмопрофілактичної підготовки студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю. Саме тому пошук шляхів оптимізації знань і вмінь попередження шкільного травматизму при викладанні професійно-орієнтованих дисциплін є нагальною потребою в підготовці фахівців.

Для визначення основних причин виникнення травм на уроках фізичної культури та їх частки в статистичному загалі шкільного травматизму нами було проведено опитування вчителів фізичної культури, учнів та їх батьків. У результаті аналізу анкетних даних визначено такі основні причини ушкоджень: неякісна підготовка місць занять, де частка цього фактора травматизму становить 17%; порушення методики проведення занять (невідповідність фізичного навантаження, недостатнє забезпечення страхування, відсутність навчання методик страхування, неправильний добір вправ) – 16%; відсутність інструктажу – 15%; відсутність лікарського контролю – 14 %; незадовільний стан спортивного інвентарю – 11%; незадовільна організація уроку (перенасичення залів, незадовільний стан дисципліни учнів, відсутність контролю з боку вчителя) – 10%; власна необачність – 7%; переоцінка своїх можливостей – 5%; відсутність відповідного одягу та взуття – 5%.

Проаналізувавши журнали медичних працівників шкіл та медичні картки учнів у дитячих консультаціях, ми виявили значну кількість випадків ушкоджень та травм учнів, отриманих під час проведення занять з фізичної культури за один навчальний рік. У результаті аналізу документів зафіксовано 2707 випадків травмування. Відсоток випадків травмування хлопців та дівчат від загальної кількості обстежених не однаковий і складає 58,3% та 41,7% відповідно.

Аналізуючи дані щодо видів ушкоджень під час занять фізичною культурою учнів у школах м. Тернополя та області, можна зазначити, що переважно учні отримують забої та подряпини, а саме: хлопці – 45,7%, дівчата – 54,3%. На другому місці у хлопців та дівчат травми кисті – 14% та 13% відповідно. Третє місце складають травми над'яtkово-гомiлкового суглобу у хлопців (12,3%) та травми суглобів кисті у дівчат (8,5%). Менший відсоток у хлопців становлять травми суглобів кисті – 10,1%; травми ліктьового суглобу – 4,8%; травми колінного суглобу – 2,2%; у дівчат: травми над'яtkово-гомiлкового суглобу – 8,3%; травми ліктьового суглобу – 3,5% та виникнення гострого патологічного стану – 2,5%.

Встановлено, що за період одного навчального року серед загальної кількості шкільних травм переважають травми, отримані на уроках фізичної культури – 60,6%, травми, що трапились на перервах – 35,4%, та травми, які учні отримали безпосередньо в класі – 4%.

З метою з'ясування ставлення вчителів фізичної культури до проблеми профілактики шкільного травматизму, усвідомлення значущості цієї проблеми та визначення рівня знань, умінь та навичок, нами було проведено анкетування, у якому взяли участь 45 учителів загальноосвітніх навчальних закладів м. Тернопіль. У результаті дослідження визначено, що 21% респондентів не володіє методами страхування учнів; 18% не можуть правильно вибрати із

запропонованих підвідні вправи; 27% не змогли дібрати вправи для створення методики самострахування; 24% недостатньо обізнані із заходами профілактики травматизму в системі фізичного виховання; 64% не знають юридичних аспектів своєї відповідальності за порушення правил безпеки при організації навчального процесу. Таким чином, можна констатувати незадовільний рівень знань учителів фізичної культури з профілактики шкільного травматизму та травмопрофілактичної підготовки.

У формуванні культури фізичного здоров'я дітей значну роль відіграють батьки. Тому з метою виявлення рівня знань з профілактики травматизму в школі було проведено тест-опитування батьків учнів загальноосвітніх шкіл, в якому взяли участь 256 осіб. Систему попередження травматизму в школі, де навчається дитина, батьки оцінили в такий спосіб: “відмінно” – 1,8%; “добре” – 7,1%; “задовільно” – 39,2%; “незадовільно” – 51,7%. Таким чином, 91% батьків не задоволені станом профілактичної роботи з питань травматизму в школі, 53,5% вважають недостатнім свій рівень знань щодо попередження травматизму власної дитини, 85,7% з них хотіли б їх розширити.

У результаті контролю за якістю знань майбутніх фахівців з фізичної культури з проблеми профілактики шкільного травматизму визначено, що більшість (76%) студентів не володіє методиками дозування фізичних навантажень залежно від контингенту учнів. Значні труднощі викликають завдання, пов'язані з добором підготовчих вправ, 42% студентів не змогли правильно дібрати підвідні вправи для вивчення основних вправ, запропонованих шкільною програмою, а назвати параметри санітарно-гігієнічних вимог до спортивних залів, майданчиків, інвентарю, обладнання та спортивної форми змогли тільки 12% майбутніх фахівців.

Висновки: встановлено, що шкільний травматизм належить до групи найменш вивчених видів травматизму в дитячому віці. Він становить від 6% до 16% від усього дитячого травматизму, а за частотою випадків в Україні він займає третє місце після побутового й вуличного та має тенденцію до зростання; під час навчального-виховного процесу близько 95,6% травм виникає на уроках фізичної культури і лише 4,4% – під час інших уроків; дослідження спонукають стверджувати про необхідність перегляду змісту професійної підготовки вчителів фізичної культури, а в межах нашого дослідження – тієї його частини, що стосується професійної травмо-профілактичної підготовки. Підтвердженням цього є відповіді вчителів про те, що якісна травмопрофілактична підготовка – важлива складова професійної майстерності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апанасенко Г.Л. Эволюция бионергетики и здоровье человека.– Санкт-Петербург: МГП «Петрополис», 2000.– 123с.
2. Воробьёв Г. П. Почему возникают травмы и как их предупредить //Теория и практика физической культуры. – 1989. – № 9. – С. 31-33.
3. Грубар І.Я. Дитячий травматизм на заняттях фізичними вправами //Молода спортивна наука України: 36.наук. статей.– Львів 2000.– № 4.– С. 165-167.
4. Бріжата І.А. Формування культури фізичного здоров'я учнів в системі профілактики шкільного травматизму / І.А. Бріжата // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Харків-Львів: ХДАДМ (ХХП), 2003. – № 17. – С. 33–37.
5. Грубар І.Я. Невирішені проблеми дитячого травматизму під час уроків фізичної культури //Оптимізація процесу фізичного виховання в системі освіти.– Тернопіль, 2003.– С. 144-146.
6. Конох А.П. Профілактика травматизма у младших школьников средствами физического воспитания: Автореф. дисс. ...к. н. по физ. восп. и спорту.– К., 2000.– 20 с.
7. Бондарь СО. Види та структура локалізації травм, як передумова формування здоров'язбережувальних засад попередження дитячого травматизму. Україна: Здоров'я нації. 2018;2(49):9-16.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ 9-10-РІЧНИХ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Сучасні умови навчальної та побутової діяльності висувають значні вимоги до рівня фізичного розвитку, працездатності та функціонального стану організму дітей. Фізичне виховання у загальноосвітній школі повинно відповідати потребам суспільства щодо підготовки до активної життєдіяльності здорових, гармонійно розвинутих, фізично підготовлених людей і спрямоване на виховання в учнів свідомої потреби до засвоєння цінностей фізичної культури у всьому її різноманітті [2].

Науковцями постійно здійснюється пошук нових шляхів, підходів для оптимізації, підвищення ефективності процесу фізичного виховання школярів [1]. Проте, інноваційний досвід оптимізації системи фізичного виховання молодших школярів не завжди знаходить застосування в умовах сільської школи. В останні десятиліття застаріле обладнання та спортивний інвентар, зниження якості викладання шкільної фізичної культури, відтік кваліфікованих вчителів фізичної культури в інші сфери, реструктуризація мережі освітніх закладів сільської місцевості зумовили кризові явища у системі фізичного виховання сільської загальноосвітньої школи [1, 4].

Ефективність процесу фізичного виховання у загальноосвітній школі (у тому числі – в початковій) визначається ступенем сприяння всебічному фізичному розвитку дитини, зміцненні її здоров'я, руховій підготовленості і залежить від урахування біологічних, анатомо-фізіологічних і соціально-психологічних закономірностей розвитку молодших школярів [5].

Мета дослідження – виявити особливості фізичного розвитку 9-10-річних дітей сільської школи.

Методи дослідження: теоретичний аналіз даних літературних джерел, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний), педагогічне тестування, антропометричні методи; методи математичної статистики.

Дослідження проводилось на базі Грабовецької школі I-II ступенів та Баворівській школі I-III ступенів Тернопільського району Тернопільської області. Досліджуваним контингентом були діти 9-10 років (4 клас), всього 44 учні з них по 10 хлопців 9-ти та 10-ти років та по 12 дівчат 9-ти та 10-ти років.

Вивчення морфофункціональних показників є значущим при розробці системи педагогічного впливу в процесі занять фізичними вправами з дітьми 9-10 років в умовах сільської школи. Середньостатистичні значення морфологічних параметрів фізичного розвитку дітей дають уявлення про стан фізичного розвитку дітей різних статево-вікових груп та його відповідність віковим нормам [3].

Аналіз результатів антропометричних вимірювань представлені у таблиці 1. Середні значення маси тіла у хлопчиків 9-10 років є дещо вищими у порівнянні з показниками регіональних таблиць, і відповідають середньому рівню розвитку [3]. Так маса тіла у 9-річних – $31,7 \pm 4,6$ кг, а у 10-річних – $36,3 \pm 6,5$ кг. Спостерігалась значна різниця між мінімальними і максимальними показниками 9-річних – 16,4 кг; 10-річних – 24 кг, що свідчить про суттєву різницю індивідуальних показників у цьому віці.

У дівчат 9-річного віку середнє арифметичне маси тіла – $29,8 \pm 5,4$ кг, максимальний показник – 42,0 кг, мінімальний – 21,7 кг, різниця – 20,3 кг. У віці 10 років у дівчат маса тіла – 31,7 кг, мінімальне значення – 23 кг, максимальне – 36,6, різниця між ними – 13,6 кг. Отримані показники свідчать про різні темпи збільшення маси тіла. Показники маси тіла у хлопчиків з 9 до 10 років збільшується на 4,6 кг. Дещо нижчі темпи збільшення маси тіла у дівчат на 1,9 кг.

Середній показник зросту хлопців 9-ти років становить 135,3 см, 10-ти років – 138,0 см. Різниця між мінімальними та максимальними показниками досягає 19 та 13 см відповідно.

Довжина тіла у дівчат 9-ти років становить 137,0 см, 10-ти років – 139,0 см. Різниця між мінімальними та максимальними показниками від 18 до 25 см. Такі дані свідчать про індивідуальні розбіжності у показниках зросту дітей. Зріст хлопців збільшився у середньому на 2,7 см, а у дівчат на 2 см, що підтверджує дані авторів про відсутність статевого диморфізму у

ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

темпах збільшення довжини тіла до початку періоду статевого дозрівання [2]. Отримані середні значення відповідають показникам регіональної таблиці стандартів та середньому рівню розвитку як у хлопчиків, так і у дівчат [3].

Таблиця 1.

Показники фізичного розвитку 9-10-річних учнів сільської школи

Показники фізичного розвитку	Статистичні показники	хлопці		дівчата	
		9 років n=10	10 років n=10	9 років n=12	10 років n=12
Маса тіла, кг	\bar{x}	31,7	36,3	29,8	31,7
	min	24,0	23,0	21,7	23,0
	max	40,4	47,0	42,0	36,6
	S	4,64	6,59	5,4	3,6
Довжина тіла, см	\bar{x}	135,3	138,0	137,0	139,0
	min	127,0	130,0	130,0	128,0
	max	146,0	143,0	148,0	153,0
	S	5,38	3,57	4,76	6,68
Обвід грудної клітки, см	\bar{x}	69,8	71,9	66,0	67,5
	min	65,0	65,0	58,0	61,0
	max	74,0	80,0	74,0	73,0
	S	2,55	4,12	4,23	3,21
Індекс Кетле, г см ⁻¹	\bar{x}	234,0	262,8	217,6	227,1
	min	187,5	170,4	161,9	179,7
	max	298,5	331,0	285,7	263,7
	S	31,44	44,12	32,75	22,46
Життєвий індекс, мл • кг	\bar{x}	47,9	43,4	45,8	45,5
	min	30,0	34,2	35,7	38,2
	max	62,50	65,22	56,52	56,52
	S	9,21	6,10	5,51	4,89
Силовий індекс, %	\bar{x}	47,24	51,82	36,55	42,14
	min	22,98	37,50	23,34	32,79
	max	64,59	67,86	56,00	61,23
	S	11,78	8,34	6,14	7,60

Показники обводу грудної клітки (ОГК) відповідають середньому рівню розвитку молодших школярів: у хлопців 9-ти років – 69,8 см та 10-ти років – 71,9 см; у дівчат – 66,0 см і 67,5 см, відповідно. За цим показником також зафіксована значна різниця між мінімальними і максимальними показниками у всіх статево – вікових групах: у хлопців – 9-15 см, а у дівчат – 11-16 см.

Аналіз результатів констатувального експерименту показав, що показники фізичного розвитку хлопчиків є дещо вищими у порівнянні з дівчатками, але ці відмінності не є достовірними ($p > 0,05$).

Отримані результати антропометричних показників 9-10-річних учнів сільської школи має певні відмінності порівняно з дітьми, які проживають у містах. Порівняльний аналіз даних нашого дослідження та досліджень проведених на міських учнях іншими авторами [2, 5], показав, що показники довжини тіла у міських школярів є вищими (як у хлопців, так і у дівчат) у середньому на 1-7 см. Така сама тенденція прослідковується у показниках маси тіла, але не у всіх статево - вікових групах. Так, а у хлопчиків і дівчат 9 років, які проживають у місті маса тіла є більшою майже на 5 кг. Що стосується показників обводу грудної клітки, то тут навпаки, результати є вищими у сільських школярів, а саме: у хлопців 9 років – на 2,2 см; у дівча 9 років

– на 1 см. Відмінності у показниках маси тіла та ОГК сільських і міських школярів, можуть бути обумовлені особливостями харчування та більшим рівнем рухової активності, яка обумовлена умовами проживання у сільській місцевості.

Індекси фізичного розвитку відображають зв'язки між окремими антропометричними показниками та надають можливість оцінити якісні зміни у показниках фізичного розвитку [1].

Відповідність маси тіла довжині тіла дитини відбувалась за допомогою масо-зростового індексу Кетле, який майже у всіх досліджуваних статеві - вікових групах знаходяться у межах норми (180-260 г/см), тільки у 10-річних хлопців $262,8 \pm 44,1$ г/см, і відповідає високому рівню фізичного розвитку.

Життєвий індекс опосередковано свідчить про резервні можливості функції зовнішнього дихання. У обстежуваних хлопців 9-10 років життєвий індекс знаходиться нижче вікової норми ($43,4 \text{ мл} \cdot \text{кг}^{-1}$, $47,9 \text{ мл} \cdot \text{кг}^{-1}$). Подібна тенденція прослідковується у дівчат 9-10-річного віку, де результати відповідають рівню нижче середнього (відповідно $45,7 \text{ мл} \cdot \text{кг}^{-1}$, $45,5 \text{ мл} \cdot \text{кг}^{-1}$).

Показник силового індексу у переважній кількості обстежуваних відповідає рівню розвитку нижче середнього (норма для хлопців 51-60%, для дівчат – 46 - 50%). Тільки у хлопчиків 10 років 51,8% .

Порівнюючи показники індексів фізичного розвитку досліджуваних груп дітей з даними, які були отримані іншими авторами [2, 5] можна відмітити спільні тенденції у показниках індексу Кетле і життєвого індексу. Що стосується силового індексу, то середньоарифметичні значення хлопців і дівчат 9-10 років сільських загальноосвітніх шкіл перевищують показники їх однолітків міських шкіл (за даними Н. В. Москаленко, 2010; О. В. Шиян, 2016) на 8-10%.

Показники фізичного розвитку (довжина–і маса тіла, обвід грудної клітки) 9-10-річних учнів сільської школи знаходяться у межах вікових норм. Показники хлопців є дещо вищими у порівнянні з дівчатами, але ці відмінності не є достовірними. Отримані результати свідчать про певні відмінності за антропометричними показниками між дітьми, які проживають сільській та міській місцевості.

Схожа тенденція прослідковується у показниках індексів фізичного розвитку. Можна відмітити спільні тенденції у показниках індексу Кетле і життєвого індексу. Значення силового індексу хлопців і дівчат 9- 10-річного віку сільських шкіл перевищують показники їх однолітків міських шкіл.

Визначення показників фізичного розвитку молодших школярів дає можливість вносити корективи у процес фізичного виховання і сприяти підвищенню його ефективності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Москаленко Н. В., Шиян О. В. Інноваційні технології у фізичному вихованні школярів : навч. посіб. Дніпропетровськ : Інновація, 2011. 238 с.
2. Пангелова Н. С., Рубан В. Ю. Фактори, які впливають на організацію фізичного виховання молодших школярів у міській і сільській місцевості. Спортивний вісник Придніпров'я. 2016. № 1. С. 211–215.
3. Про затвердження Критеріїв оцінки фізичного розвитку дітей шкільного віку <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1694-13>
4. Рубан В. Ю. Вікові особливості фізичного розвитку учнів початкових класів сільських загальноосвітніх шкіл. Спортивний вісник Придніпров'я. № 3. 2016. С. 184–188.
5. Шиян О. Порівняльний аналіз показників фізичного стану учнів середнього шкільного віку, які навчаються у сільських і міських загальноосвітніх школах. Спортивний вісник Придніпров'я. 2016. № 1. С. 235–240.

Марчин Роман

Науковий керівник – канд. наук з фіз. вих. і спорту Грубар Ірина

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ФУТБОЛОМ НА МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАТУС ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Аналіз науково-методичної літератури доводить, що до проблеми висвітлення специфічного впливу занять з футболу на організм дітей зверталось багато науковців і тренерів-практиків (В. Дублінський, 2001; И. Швигов, 2002). Однак, в експериментальних і

теоретичних дослідженнях існує певна суперечливість щодо відносно окремих аспектів оцінки стану фізичного розвитку, соматичного здоров'я, фізичної і розумової працездатності у дітей шкільного віку, які займаються футболом. Згідно з новою навчальною програмою в систему фізичного виховання школярів введено щотижневий урок з елементами футболу, який, на думку фахівців, повинен оптимізувати їх рухову активність (А. Васильчук, 2006; В.). Дослідження проблем фізичного розвитку і психо-соматичного здоров'я дітей у зв'язку з введенням у шкільний розклад цього уроку не систематизовані і фрагментарні. В науковій літературі ці питання висвітлюються досить односторонньо і, як правило, обмежуються узагальненими оцінками впливу футболу на організм юнаків, які постійно займаються футболом у спеціалізованих класах чи дитячо-юнацьких спортивних школах (С. Коваль, 2003).

Повідомлень, які стосуються диференційованого підходу в оцінці стану психо-соматичного здоров'я для теоретичного обґрунтування доцільності занять футболом дітей молодшого шкільного віку у загальноосвітніх школах, ми не зустрічали. Структура і зміст уроків футболу надзвичайно варіативні, залежать від багатьох факторів, а їх вплив на стан фізичного розвитку, соматичне здоров'я і розумову працездатність дітей цього віку мало вивчені і вимагають подальшого уточнення (В. Абрамов, 2003; В. 2000; В. Ареф'єв, 2002).

Мета дослідження: оцінити вплив занять футболом на морфофункціональний статус, фізичний стан та соматичне здоров'я школярів 6-8 років.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення даних наукових джерел, педагогічні спостереження, педагогічний експеримент, метод педагогічних контрольних випробувань (тести), медико – біологічні методи.

Результати дослідження. Унаслідок систематизації даних літератури, нами розроблено спортивно-оздоровчу програму оптимізації рухового режиму дітей молодшого шкільного віку, засобами футболу, яка передбачала застосування засобів футболу на уроках фізичної культури, на перервах, під час секційних занять в школі.

У процесі розробки програми занять спортивно-оздоровчої спрямованості з елементами футболу для дітей молодшого шкільного віку звертали увагу на підвищення інтересу учнів до футболу та формування їхньої мотивації на заняття футболом у позанавчальний час.

При організації занять з фізичного виховання молодших школярів на основі використання елементів гри у футбол, необхідно здійснити низку послідовних заходів, суть яких полягає: в підготовці місць і інвентаря для занять футболом в спортивному залі і на спортивному майданчику; добір адекватних віковим особливостям способів володіння м'ячом; створенні умов виконання різних рухів у таранно-гомільковому, колінному і кульшовому суглобах; забезпеченні умов виконання рухів окремими ланками рухового апарату в усіх можливих напрямках, зумовлених анатомічною будовою суглобів усього тіла; використанні вправ, що забезпечують узгодження рухів окремих ланок опорно-рухового апарату для виконання рухової дії футболіста (удари по м'ячу, передачі, зупинки, ведення тощо); розподілі вправ, що вивчаються, по складності їх виконання і засвоєння дітьми протягом навчального року; створенні блоків, що складаються зі вправ, спрямованих на засвоєння рухових дій, а також ігор.

Заняття засвоєння елементів гри у футбол необхідно проводити на основі спеціально розробленої методики, яка характеризується послідовним опануванням дітьми п'ятьма блоками вправ з арсеналу рухових дій гри у футбол. Рекомендується застосовувати блоки спеціальних вправ у такій послідовності: на розвиток "відчуття м'яча"; на навчання ударів; на навчання зупинок і передач; на навчання ведення; комбіновані вправи, що спрямовані на закріплення гри у футбол.

У ході оптимізації рухового режиму молодших школярів на початковому етапі ми передбачали опанування дітьми елементів техніки гри у футбол на уроках фізичної культури з використанням спеціально розроблених вправ, об'єднаних у навчальну програму, які відповідають етапові початкового навчання й підпорядковуються основним принципам дидактики, а також супроводжуються поясненнями та демонстраціями вчителя. Заняття повинні носити ознайомчо-початковий характер, потім по мірі засвоєння рухових дій, проводяться фізкультурні заняття, що спрямовані на закріплення матеріалу, варіативні, з використанням складніших варіантів уже засвоєних рухових дій і тренувальні, що включають велику кількість вправ, змагань та ігор з м'ячом, спрямованих на розвиток функціональних і

рухових якостей. Робота з дітьми молодшого шкільного віку проводилася відповідно до встановлених правил проведення і послідовності занять. Заняття необхідно проводити тричі на тиждень, тривалістю по 25-30 хвилин, включаючи елементи гри у футбол в співвідношенні 25%, 50%, 100% від загального часу занять. Обсяг занять за розробленою методикою повинен складати не менше 33,3% (34 заняття на рік) при 25%, 43,2% (44 заняття на рік) при 50% і 23,5% (24 заняття) і при 100% включенні до змісту занять елементів гри у футбол.

Таким чином, заняття футболом на 28,5% збільшують рівень рухової активності та сприяють процесу розвитку швидко-силових здібностей у дітей молодшого шкільного віку. Тож, для підвищення ефективності уроків фізичної культури в початкових класах, доцільним є запровадження уроків в яких понад 50% часу відводилось би елементам футболу.

Відкритим залишається й питання медико-біологічного обґрунтування впливу додаткового уроку футболу на організму дітей як одного з важливих компонентів їх соматичного здоров'я.

Аналіз даних щодо маси тіла показав, що середньо-нормативні показники мають більше половини всіх обстежених дітей (51,4%), майже у третини школярів (29,2%) спостерігається надмірна, а в 19,6% дефіцит маси тіла. Порівняно з віковою нормою у 43,2% дітей 8 років виявлена надмірна маса тіла. У віці 6 і 7 років цей показник дорівнює відповідно 22,7% і 21,8%. У 60,3% 6-річних і 58,7% 7-річних дітей маса тіла відповідає віковій нормі, тоді, як діти 8-ми років тільки у 34,6% мають її належну величину. Низькі показники маси тіла характерні для 17,0% дітей 6-ти, 19,5% - 7-ми і 22,2% - 8-ми років.

За даними нашого дослідження 67,9% всіх школярів мали належний рівень довжини тіла. При цьому для дітей 8 років характерна тенденція досягнення верхньої межі фізіологічної норми цього показника. Порівняно з віковою нормою 20,1% дітей 6 років мають підвищені показники довжини тіла; серед дітей 7 років таких 20,5%, а 8 - 33,6%. У 37,6% 6-ти річних, 38,9% 7-ми річних і 42,1% 8-ми річних дітей виявлені середні значення довжини тіла. Низькі показники довжини тіла мають 42,3% дітей 6-ти, 40,6% - 7-ми і тільки 24,3% дітей 8-ми років.

Дані щодо окружності грудної клітки дозволили встановити, що у 51,5% всіх обстежених дітей вони відповідали середнім величинам вікової норми. У 41,2% цей показник був низьким і тільки у 7,2% мав високі значення. У процесі аналізу вікових особливостей встановлено, що 43,2% дітей 6-ти, 42,4% - 7-ми і 37,9% дітей 8-ми років не досягають належного вікового рівня щодо окружності грудної клітки (ОГК). Середній рівень мали відповідно 49,6%, 50,5% і 54,2% дітей. Високий рівень ОГК характерний тільки для 6,8% дітей 6-ти, 6,9% - 7-ми і 7,9% дітей 8-ми років.

У результаті обстеження ми виявили низький рівень розвитку функціональних резервів респіраторної системи у всіх дітей 6-8 років. Так, середні величини ЖЄЛ мали 36,2% - 6-ти, 45,9% - 7 і 48,7% - 8 років. Низький показник спостерігається у 55,2% дітей - 6, у 42,8% - 7 років і у 36,7% - 8 років. Високі значення ЖЄЛ мають відповідно 8,6%, 11,3% і 14,6% дітей.

Інтегральна оцінка фізичного розвитку молодших школярів показала, що середній рівень мали 74,5% дітей 6-ти, 72,4% 7-ми і 72,7% 8-ми річного віку. Низький і нижче середнього рівень фізичного розвитку виявлений серед 13,4% 6-ти, 18,4% 7-ми і 20,2% 8-ми річних дітей. Питома вага дітей з вище середнього рівнем фізичного розвитку складає відповідно у 6-ти річних дітей – 12,1%; у 7-ми річних – 9,2% і у 8-ми річних – 7,1%.

Більше половини (63,6%) молодших школярів мають низький рівень фізичної підготовленості (ФП), ще 22,0% – середній і тільки 14,3% відносяться до групи із високим рівнем фізичної підготовленості. Аналіз рівня соматичного здоров'я у віковій групі 6-річних хлопчиків свідчить, що 73,9% мають «низький» і «нижчий від середнього»; серед 7-річних - таких 71,4%, а поміж 8-річних - 73,5%.

Вивчення фізичного розвитку молодших школярів після експерименту показало, що порівняно зі школярами КГ в ЕГ не знайдено статистично значимого збільшення показника довжини тіла. У дітей КГ встановлено збільшення показника маси тіла на 14,3%, масо-ростового індексу Кетле на 7,5%. І навпаки, в дітей ЕГ у порівнянні з КГ показник ОГК збільшився на 11,9%. Дослідження функціональних показників зовнішнього дихання порівняно з дітьми КГ дозволило виявити в ЕГ збільшення життєвої ємності легень (ЖЄЛ) на 17,2 %, життєвого індексу (ЖІ) на 6,7 %.

Дослідження річної динаміки впливу занять футболом на швидко-силові здібності дозволило встановити прискорені темпи їх приросту в дітей ЕГ.

Вибухова сила за показниками стрибка в довжину з місця виявили найбільший її приріст у дітей ЕГ (у середньому 8,9%), тоді як у дітей КГ інтенсивність приросту вибухової сили становить тільки 3,5%.

Фізична працездатність інтенсивно покращується в дітей ЕГ протягом усього навчального року, що, на нашу думку, досягається за рахунок підвищення аеробної витривалості. Темпи формування м'язової системи визначають процеси розвитку динамічної сили витривалості, яка в дітей ЕГ покращується в середньому на 12,5%. Дослідження статичної витривалості, спритності та гнучкості показало найбільші темпи їх приросту також у дітей ЕГ, відповідно, на 12,5%, 14,8% і 16,2%.

При порівнянні індивідуальних рівнів фізичної підготовленості школярів ЕГ встановлено, що після експерименту середнього рівня досягли 38,5% дітей 6-ти, 39,2% 7-ми і 45,6% 8-ми річного віку. В КГ ці показники становили відповідно 12,3%; 14,1% і 15,6%. Загалом 69,4% школярів ЕГ підвищили свої індивідуальні рівні фізичної підготовленості, тоді як в КГ таких учнів було 30,1%.

Впровадження уроку з футболу для дітей 6-8 років передбачає спортивно-оздоровчий режим, який дає змогу покращити показники РА, що впливає на рівень фізичної підготовки (ФП), соматичного здоров'я (СЗ) і фізичної працездатності (ФПр). Показники ФПр у дітей ЕГ зросли в середньому на 12,4% у 6-річних, на 11,6% – у 7 –ми і 14,7 % – у 8-ми річних.

За показниками бігу на 30 м, стрибком в довжину з місця, тесту на гнучкість діти ЕГ переважають дітей КГ відповідно на 14,4%, 12,8%, 16,8%. Найбільший приріст відбувся в розвитку швидко-силових здібностей в середньому на 14,2% у дітей 6-7 років і на 15,3% у 8 років, витривалості (відповідно на 26,4% і 31,5%) і спритності – на (23,7% і 32,6%). Проте, ефективність впливу футбольних вправ для розвитку м'язової сили є нижчою – приріст показників склав тільки 2,3% у хлопчиків 6-7 років і 1,2% у 8 років .

У дітей ЕГ у всіх вікових підгрупах відбулися статистично вірогідні ($P < 0,05$) зміни за всіма показниками СЗ. Життєвий індекс підвищився в середньому на 32,4%; силовий індекс – на 15,3%; індекс Руф'є покращився на 45,2%; індекс Робінсона на 3,9 у.о; росто-ваговий індекс на 46%. У дітей КГ ці показники відповідно покращилися на 9,7%; 10,6%; 30,4%; 7,4 у.о; 48%. У 36,6% дітей ЕГ рівень СЗ за Г.Л. Апанасенком відповідав вище середнього у 12,4%, а у 45,2% – середньому, що відповідно на 17,7% і 26,1% більше, ніж у дітей КГ.

Отже, нами був отриманий фактичний матеріал, який свідчить про суттєве покращання в дітей ЕГ морфофункціонального стану, фізичної підготовленості й фізичної працездатності та їх взаємозв'язків.

Висновки: впроваджена програма уроку з футболу для дітей 6-8 років дозволяє швидко компенсувати дефіцит РА, створити належний психофізичний потенціал, необхідний для успішного навчання дітей в школі, дозволяє рекомендувати впровадження уроку футболу в навчальний процес у загальноосвітніх школах; отримані результати свідчать, що покращення рівня фізичної підготовленості, фізичної працездатності, фізичного розвитку і соматичного здоров'я значною мірою залежать від педагогічних умов проведення занять та раціонального застосування сукупності елементів гри у футбол; методика занять на уроці фізичної культури з елементами футболу будувалася із врахуванням вихідного рівня морфофункціонального стану школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дублінський А. В. Тенденції розвитку сучасного футболу / А. В. Дублінський // Практикум з футболу. – К.: Науково-методичний комітет Федерації футболу України, 2001. – 202 с.
2. Швыков И.А. Футбол в школе /И.А. Швыков–Терра-Спорт, Олимпия Пресс, М., 2002. – 144 с.
3. Васильчук А. Методика навчання елементам футболу старшокласників на уроках фізичного виховання і в секційних заняттях з футболу в загальноосвітніх навчальних закладах /Васильчук А., Фалес Й., Ніколаєнко С. // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць з галузі фіз. культ. та спорту. – Львів: 2006. – Вип. 10, Т. 1. – С. 144–150.
4. Коваль С. Індивідуальна підготовка юних футболістів / С. Коваль // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. – Львів : 2003. – Вип. 7, т. 3. – С. 88–91.

5. Абрамов В. Рухова активність і здоров'я оцінка рівня здоров'я дітей шкільного віку /В. Абрамов, Ю. Борисов //Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: Збірник наукових праць. - Рівне: РВЦ Міжнародного університету "РЕГТ" ім. С. Дем'янчука, 2003. - Ч. 1. - С. 122-126.
6. Ареф'єв В. Г. Фізична культура в школі / Ареф'єв В. Г., Єдинак Г. А. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – 383 с.

Микитюк Олег

Науковий керівник – канд. наук з фіз. вих. і спорту Грубар Ірина

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ У СІМ'Ї

На сучасному етапі розвитку суспільства постала проблема розв'язання питань, пов'язаних із дитячою інвалідністю. Тому, першочерговим завданням соціальної політики держави є забезпечення нормальних умов життєдіяльності та повноцінної адаптації дітей з обмеженими можливостями в соціумі, що і передбачено: урядовою програмою «Діти України», цільовою комплексною програмою «Фізичне виховання – здоров'я нації», законами України «Про концепцію розвитку охорони здоров'я населення України», «Про охорону дитинства». Провідною ідеєю досліджень останніх років є орієнтація на ефективне використання збережених функцій з компенсаторно-корекційним навантаженням, цілеспрямований розвиток психічних процесів, що зумовлюють рівень опанування дітьми-інвалідами знань, умінь і навичок, відповідну освіченість та інтеграцію у сучасне суспільство [1, 2].

Інвалідність дитячого населення є однією з найбільш актуальних проблем, оскільки вона є медичною, соціальною, психологічною, економічною проблемою і має державне значення [3].

У концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку». І це закономірно, адже побудувати повноцінну національну школу без активної участі й підтримки сім'ї неможливо [4].

Проте задля оптимального розвитку та адекватної самореалізації людині з обмеженими можливостями потрібен багатоаспектний взаємозв'язок із суспільством, що встановлюється у процесі соціально-психологічної адаптації, спілкування, колективної діяльності. У таких умовах безсумнівно зростає велика роль сім'ї дитини-інваліда, яка може і має стати вагомим чинником виховання толерантного відношення суспільства до дітей з відхиленнями у стані здоров'я. [5, 6].

В галузі фізичної культури в останні роки державні і суспільні організації докладають значні зусилля для залучення інвалідів до систематичних занять фізичними вправами як ефективного універсального засобу фізичної, психічної та соціальної адаптації.

Сутність навчання і фізичного виховання дитини з обмеженими можливостями полягає у всебічному розвитку його особистості, яке складається не з корекції окремих функцій, а передбачає цілісний підхід до особистості дитини. Створення умов для повноцінного розвитку дитини – один із найважливіших пріоритетів політики кожної держави. Особливо це стосується дітей-інвалідів, які потребують піклування з боку держави і їхніх батьків. Такі діти повинні бути забезпечені доступом до медичного обслуговування, до відновлення здоров'я засобами фізичного виховання та реабілітації; вони повинні залучатися до занять фізичними вправами, що дає можливість дитині розвиватись як особистості, виступати засобом соціалізації.

Ефективним способом корекції та компенсації недоліків фізичного розвитку, функціональних та моторних порушень дітей з обмеженими можливостями є використання засобів, форм і методів фізичного виховання, адекватних їх функціональним і руховим можливостям. Заняття фізичними вправами є найефективнішим засобом фізичної реабілітації та соціалізації таких дітей. Все це зумовлює актуальність вивчення сучасних проблем українських сімей, що мають дітей з обмеженими фізичними можливостями

Мета дослідження: вивчити та проаналізувати особливості організації фізичного виховання дітей-інвалідів у сім'ї.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, педагогічне спостереження.

Показник інвалідності дітей можна вважати концентрованим відображенням успішності суспільства, соціальної захищеності та рівня і якості здоров'я підростаючого покоління. Він найбільш яскраво ілюструє різке зниження у дітей функціональних можливостей організму, реакцій пристосування і захисту. Позитивна тенденція стану захворюваності дитячого населення це поліпшення якості медичної допомоги дітям, що і зумовили зменшення поширеності інвалідності з 207,6 на 10 тис. дітей віком до 18 років у 2011 р. до 201,6 у 2015 році. Первинна інвалідність за цей період зменшилася з 23,4 до 21,6 на 10 тис. дитячого населення. Загальна чисельність дітей-інвалідів упродовж останніх п'яти років зменшилася на 21,6 тис. і у 2015 р. становила 153547 осіб, або 2,02% від загальної кількості дітей. За розрахунками Європейської Академії Дитячої Інвалідності, в Україні очікується понад 200 тис. дітей-інвалідів віком до 18 років, з них до 80 тис. з важкою інвалідністю. [3].

В Україні існує низка законодавчих актів стосовно підтримки і допомоги сім'ям, де є діти з особливими потребами, зокрема дітям-інвалідам. Проте основний тягар з вирішення соціальних проблем, пов'язаних з інвалідністю дитини, все ж таки лежить на плечах батьків. Основним каналом залучення до цінностей фізичної культури інвалідів та осіб з обмеженими можливостями належить сім'ї. Ситуація сімей з дітьми-інвалідами ускладнюється тим, що багато кому з батьків бракує відповідних психологічних, педагогічних, юридичних знань. Для вирішення вищезазначених проблем батькам, педагогам та іншим фахівцям необхідно об'єднатись і вибрати найбільш оптимальні умови, форми навчання, виховання і фізичного розвитку, що забезпечать нормальне життя для дітей і їх сімей.

На сьогоднішній день існує реальна можливість залучення батьків до повноцінної інформації стосовно різноманітних аспектів особливостей фізичного виховання дітей інвалідів у сім'ї.

Зусиллями Спеціального Олімпійського комітету, Федерації фізичної культури і спорту інвалідів, фонду «Діти-інваліди та спорт», Асоціацією батьків дітей-інвалідів створюються комплексні оздоровчі програми, що включають сімейний відпочинок в літніх і зимових оздоровчих таборах. У цих організаціях виховуються не тільки діти, а й їхні батьки. Об'єднані разом, вони докладають зусиль, щоб створити для дітей цікаве, комфортне і корисне, дозволя.

Спортивні, рухливі, театралізовані ігри, плавання, походи, спонукають дітей до дії, переживання нових відчуттів, контактам з іншими дітьми. Педагогічні спостереження показують, що в процесі таких занять знімаються нервові стреси, комплекси зневіри в себе, забуваються про хвороби.

Ефективним способом корекції та компенсації недоліків фізичного розвитку, функціональних та моторних порушень дітей з обмеженими можливостями є використання засобів, форм і методів фізичного виховання, адекватних їх функціональним і руховим можливостям. Заняття фізичними вправами є найефективнішим засобом фізичної реабілітації та соціалізації таких дітей. Фізичне виховання осіб із особливими потребами переслідує виховні, корекційні та оздоровчі цілі.

Фізична культура і спорт з цією категорією населення можуть виступати як ефективний засіб реабілітації та соціальної адаптації. Для інвалідів заняття фізичною культурою і спортом виступають головним чинником для покращення самопочуття, підвищення рівня здоров'я та рівня фізичної підготовленості, задоволення потреб у спілкуванні, розширенні кола знайомств, самореалізації та соціалізації.

Проте, лише незначна частина дітей-інвалідів залучена до фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи. Основними причинами недостатнього розвитку фізичної культури інвалідів є: незнання ними власного фізичного потенціалу, відсутність мотивації, усвідомленої потреби в руховій активності; незрілість суспільної думки про необхідність створення для інвалідів умов «рівної особистості»; відсутність кваліфікованих педагогів, які володіють комплексом фундаментальних та прикладних знань і практичних умінь, які дозволяють розвивати і підтримувати фізичні можливості інвалідів та формувати їх особистість; неповна і не завжди грамотна інтерпретація медичних відомостей про патологію дитини спеціалістами фізичної культури, що призводить до недостатньо цілеспрямованої корекції дефектів її розвитку і здоров'я.

Організація педагогічної допомоги батькам дитини-інваліда буває у наступних формах роботи: телефон довіри; психологічні тренінги; індивідуальні і сімейні консультації; сімейна психотерапія та сімейні зустрічі; практикуми; лекційна робота.

Метою педагогічної допомоги батькам є : емоційно-психологічний настрій дітей і батьків; задоволеність дітей і батьків конкретними заходами; масовість участі та якість підготовки конкретних заходів; якість діагностики (педагогічний моніторинг з дітьми та батьками); готовність до співпраці й підтримці, прагнення зробити особистий внесок у спільну справу [1, 6].

Більшість дітей які за станом здоров'я навчаються вдома мають низький рівень фізичного розвитку, порушення постави, макро- і мікрomotorні порушення але здатні до самостійного пересування, а значить, з ними реально організувати фізкультурні заняття, використовуючи всі доступні форми та засоби, де активність і бажання батьків має першочергове значення.

Спільно з фахівцями і батьками розробляється комплексна програма реабілітаційних заходів, яка повинна регулярно обговорюватися і коригуватися залежно від досягнень тих що займаються. Вона передбачає розробку та впровадження різних форми навчання батьків, для навчання хворих дітей 7-10-річного віку (1-4 клас), що показали позитивні результати. [4, 5].

Лекції. Це традиційна форма занять з батьками. Вона дозволяє представити великий обсяг інформації і дуже ефективна на початку роботи. Можливі теми лекційних занять з батьками: 1. Особливості психічного і фізичного розвитку дітей з обмеженими можливостями. 2. Причини травматизму під час занять фізичними вправами. Надання допомоги та супровід дітей з обмеженими можливостями. 3. Роль занять фізичними вправами в режимі дня дитини. Форми фізичного виховання в сім'ї. 4. Особливості занять іграми з дрібною моторики і роль батьків під час таких занять. 5. Проведення занять з розвитку великої і дрібною моторики в домашніх умовах.

Бесіди. Індивідуальні або групові бесіди можуть проводитися з ініціативи фахівця і присвячуватися розширенню тематики лекційного курсу. При групових бесідах комплектування груп носить системний характер і залежить від теми майбутньої розмови, бажання батьків і наявності проблем у розвитку дитини. Також в ході бесід батькам даються рекомендації щодо виконання домашніх завдань, повторення вивченого матеріалу, пояснюється спрямованість окремих занять та ігор.

Консультації. Консультації присвячуються питанням батьків, які можуть у них виникати в ході теоретичного і практичного курсів занять і проводяться з ініціативи батьків. Для консультацій можуть також бути запрошені й інші фахівці, наприклад лікар або психолог, це допоможе скласти правильну індивідуальну програму для дітей різної нозології, що сприятиме кращому психофізичному розвитку дітей з вадами розвитку.

Корекційно-розвиваючі заняття фізичними вправами та іграми в малих групах (на базі школи) дітей разом з батьками (2 рази на тиждень) для наступних самостійних занять в домашніх умовах.

Навчання батьків дітей-інвалідів до занять іграми та фізичними вправами разом в умовах організованого сімейного відпочинку в оздоровчому таборі.

Складання індивідуальних програм для домашніх занять, що включають спеціальні корекційні вправи, рухливі і малорухливі ігри на зміцнення організму в цілому, розвиток дрібною моторики, активізацію мови і пізнавальної діяльності, виправлення постави, загартування та інші. Відповідно руховим і психічним можливостям дитини з урахуванням медичних показань і протипоказань дітей.

Організація спортивних свят фестивалів та інших заходів, силами батьків і дітей, де діти зможуть показати всі навички, які вони набули в процесі занять, підвищать бажання займатися фізичною культурою, дадуть можливість дітям відчувати себе членами колективу. Педагогічні дослідження показують вибіркоче ставлення батьків до різних форм занять. Так, за деякими даними, 15% батьків позитивно оцінюють лекції, 40% - вивчення матеріалів в папках-пересування і батьківських куточках, 60% - батьківські збори і 95% віддають перевагу індивідуальним консультаціям з фахівцями (Кутузова І.А., 1998).

Висновки: результати аналізу літератури та психолого-педагогічні спостереження вказують на те, що ефективність реабілітації та інтеграції дітей-інвалідів, обумовлена ступенем інтегрованості в суспільство усієї родини загалом; необхідно підкреслити роль батьків у

фізичному розвитку і фізичному вихованні своїх дітей. Від їх участі, розуміння і допомоги залежать виховання, здатність до самовиховання, формування ціннісних орієнтацій, мотивів, потреб, які надалі визначають ступінь адаптації аномальної дитини до життя в суспільстві; ефективним способом корекції та компенсації недоліків фізичного розвитку, функціональних та моторних порушень дітей з обмеженими можливостями є використання засобів, форм і методів фізичного виховання, адекватних їх функціональним і руховим можливостям а заняття фізичними вправами є найефективнішим засобом фізичної реабілітації та соціалізації таких дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар В. І. Інклюзивне навчання та підготовка педагогічних кадрів для його реалізації /В. І. Бондар // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – № 15. – С. 39 – 42.
2. Колупаєва А. А. Інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади як проблема освітнього реформування / А. А. Колупаєва // Педагогічна і психологічна науки в Україні : Т. 3. Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 331.
3. Глобальная стратегия охраны здоровья женщин и детей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.who.int/pmnch/activities/jointactionplan/20100910_gswch_russian.pdf. – Название с экрана.
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнична група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.
5. Григоренко В.Г., Сермеев Б.В. Теория и методика физического воспитания инвалидов: В 2-х частях.- Одесса, 1991.-170с.
6. Любушкина Т. Досвід соціальної підтримки та для реабілітації дітей із обмеженими можливостями // Питання соціального забезпечення. – 2006. –окт. - №19. –С.13-14.

Ціцюра Ігор

Науковий керівник – канд. пед. наук Сопотницька О.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКИ ГРИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ

Сучасні тенденції розвитку волейболу висувають високі вимоги до формування та вдосконалення прийомів техніки гри не тільки гравців високої кваліфікації, а й юних волейболістів починаючи з етапу початкової підготовки, оскільки недостатній їх рівень негативно позначається як на оволодінні техніко-тактичною майстерністю в майбутньому, так і на ефективності змагальної діяльності.

Однією з проблем підготовки юних волейболістів в даний час, є вдосконалення процесу навчання техніки гри і розвитку фізичних якостей. Так, Ю.Д. Залізнякам (2012) визначено детальну структуру становлення навичок гри волейбол. Перспективним слід визнати і поширення програмованого навчання техніки ударних рухів, які представлені в роботах Н.А. Носко (1986, 2006) і С.С. Єрмакова (1990, 2000., 2010). На сьогоднішній день багато вчених у своїх дослідженнях акцентують увагу на тому, що розвиток фізичних якостей ефективно впливає на якісне засвоєння рухових умінь і навичок. На думку ряду авторів, виникає необхідність пошуку резервів, які дозволяють без значного збільшення обсягу тренувальних навантажень у відносно ранньому віці створити міцну базу фізичної підготовленості та необхідних рухових навичок, підвищити ефективність тренувального процесу (В.І. Андреев, 2010 року; Е.К.Ахмеров 2010 року; А.І. Дубенчук 2010 року; А.В.Вергель, 2011 року; Л.А.Дударева, Л.Г.Теплова, 2012).

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні методичних підходів формування техніки гри волейболістів.

Навчання техніки - найважливіше і відповідальне завдання навчально - тренувального процесу волейболістів. Основна умова підвищення рівня майстерності волейболістів - відмінне володіння технікою. Однак це не таке просте завдання і вимагає великої працьовитості та наполегливості волейболістів, а також майстерності тренера [6].

Структура окремих технічних прийомів здається досить простою, але її ефективне застосування в грі пов'язане з певними труднощами:

- короткочасність торкання м'яча, внаслідок чого неможливо виправити помилку;
- мала площа зіткнення з м'ячем, ускладнює досягнення точності виконання прийому;
- три торкання м'яча вимагають високої точності виконання і цілеспрямованості [4].

Тому оволодіння раціональною технікою гри – головне завдання в технічній підготовці волейболістів. Виконання цього завдання буде успішним, якщо в тренувальному процесі будуть використані[5]:

а) принцип поступовості при навчанні техніки гри (не закріпивши один руховий навик, не переходити до іншого);

б) цілеспрямована фізична підготовка як основа для утворення рухових навичок, знання біомеханічних закономірностей руху і дій при виконанні технічних прийомів волейболу;

г) усвідомлення причин виникнення помилок при навчанні та вдосконаленні техніки гри та виправлення їх;

д) підвідні вправи, тренажери, навчальні пристрої, які роблять техніку рухів доступною для дітей без спотворення її сутності.

У своїх дослідженнях науковці Ю.Д. Железняк, Ю.М. Портнов [7], В. Ізотов [8], відзначають, що на початку навчання важливо домогтися узгодженості в роботі ланок тіла. При подальшому навчанні умови виконання прийомів ускладнюються шляхом зміни вихідних положень, після попереднього переміщення, збільшення площі дії, створення найпростіших ігрових ситуацій. Процес оволодіння технікою гри волейбол підпорядковується закономірностям формування рухових навичок. При формуванні рухової навички розрізняють фази, які ідуть в певному порядку один за одним і їх треба розглядати з фізіологічної, психологічної та методичної точок зору [2, 6].

Перша фаза - в ній створюється уявлення про рухову дію і формується початкове вміння (етап початкового розучування). Спочатку вправа виконується невірно і лише приблизно схоже на кінцевий варіант. Виконання супроводжується зайвими м'язовими зусиллями і значним підвищенням обміну речовин. Тут відзначається генералізація збудження центральної нервової системи (ЦНС). Недостатня досконалість координації в роботі м'язів призводить до скутості рухів. Основне завдання на цьому етапі - **ОВОЛОДІТИ ОСНОВАМИ ТЕХНІКИ ТА ЗАГАЛЬНИМ РИТМОМ ДІЇ**. Занадто часті повторення вправи протягом одного заняття недоцільні, оскільки утворення нових координацій швидко стомлює нервову систему. Вивчення складного технічного прийому (наприклад, нападаючого удару) доцільно по частинах, а більш простих - в цілому.

У роботах В.М.Шулятьєва [9] та ін. наголошується на тому, що при навчанні елементів техніки гри необхідно використовувати наочні, словесні способи передачі інформації.

Друга фаза - формування вміння досконалого виконання рухової дії (етап поглибленого розучування). Рухові відчуття стають чіткішими, з'являється можливість уточнити рух. У корі великих півкуль відбувається концентрація нервових процесів з розвитком внутрішнього гальмування [1]. Основне завдання на цьому етапі - детальне вивчення рухової дії з виправленням виявлених помилок. Число повторень в одному занятті збільшується. Перерва між заняттями в 2-3 дня не знижує ефективності в навчанні. Використовуються методи навчання, які спираються на рухове сприйняття (словесний, наочний, сполученого впливу, ідеомоторні) [2, 6, 9].

Третя фаза - стабілізація і автоматизація дії (етап закріплення і подальшого вдосконалення рухової навички). При виконанні дії не потрібно зосередження уваги. Рух стійкий до зовнішніх факторів і не піддається зовнішньому гальмуванню. Основне завдання на цьому етапі - подальше вдосконалення технічних деталей рухової дії, доводячи її до автоматизму; досягнення варіабельного навичку (гнучкого, рухомого), що не піддається впливу перешкодам (шум, світло та ін). Удосконалення майстерності повинно відбуватися відповідно до індивідуальних особливостей спортсмена. Застосовуються словесний, наочний, ідеомоторний методи тренування, технічні засоби з багаторазовим повторенням вправ у стандартних і мінливих умовах при максимальній нарузі м'язових і вольових зусиль.

У своїх роботах Ю.М. Клещев [6], В.П. Черемісін [10] відзначають, що оволодіння спортивною технікою волейболу в процесі навчання здійснюється за наступною схемою (для всіх технічних прийомів гри):

- Термінологічно правильно назвати прийом.
- Показ прийому тренером на слайдах, плакатах, відео техніки з коментарями про його ролі в грі.
- Пояснити техніку виконання прийому з демонстрацією (положення ланок тіла до виконання, в момент виконання, після виконання технічного прийому).

Робляться спроби практичного виконання прийому – вихідне положення (стійка), переміщення, імітація в цілому або по частинам.

Вправи з м'ячами з партнером в найпростіших умовах.

Робота на тренажерах, спеціальному обладнанні з м'ячами і без м'ячів.

В міру засвоєння рухових дій умови виконання вправ ускладнюються (збільшення кількості м'ячів, партнерів, додаткові завдання і т.д.).

Виконання технічного прийому в умовах наближених до ігрових.

На всіх стадіях навчання техніки необхідно виправляти помилки відразу ж після їх виникнення. Чим раніше приступають до виправлення помилок в техніці, тим більша ймовірність успіху в оволодінні раціональної технікою. Типові причини помилок при навчанні техніки гри в волейбол:

- а) недоліки в розвитку фізичних якостей (спритності, швидкості, сили);
- б) спортсмен неправильно уявляє рух в технічному прийомі;
- в) волейболіст невірно відчуває м'язові сприйняття;
- г) немає анатомічних передумов для вивчення того чи іншого прийому;
- д) несистематичне відвідування тренувань, в результаті чого руховий навик не стабілізується;
- е) спортсмен мало змагається, і тому немає стабілізації техніки прийомів.

Знаючи типові помилки і причини їх виникнення, можна сформулювати основні методичні прийоми їх виправлення:

- розуміння спортсменом принципів основ техніки рухів;
- створення умов, в яких неправильне виконання руху неможливо;
- спрямоване почуття рухів з зовнішньою допомогою;
- виборчі вправи в окремих компонентах руху;
- зіставлення помилкового і правильного виконання прийому (словесне пояснення, відеозапис, плакати та ін.).

Закріплення техніки та її подальше вдосконалення відбуватимуться тим успішніше, чим якісніше будуть виправлятися помилки, яких припускаються волейболісти. Визначати причини помилок слід спільно зі спортсменом. Спочатку виправляються основні помилки так, як другорядні нерідко є похідними від основних [3, 4]. Помилки, допущені під час навчання техніці гри, нерідко є результатом неправильних дій самого тренера (недооцінка здатності спортсмена активно сприймати показ і пояснення; не доведення до свідомості волейболіста помилок при виконанні ним вправи, відсутність індивідуального підходу та ін.).

Узагальнюючи погляди науковців можна зробити висновок, що технічна підготовка є стрижневим системоутворюючим елементом усієї багатогранної структури навчально-тренувального процесу волейболістів.

Вірно побудований процес підготовки волейболістів на початковому етапі з врахуванням методичних підходів навчання сприяє досконалому оволодінню прийомами гри і забезпечує надійність ігрових дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агинако Л. Обучение техническим элементам волейбола. Спорт в школе. Москва, 2008 (№23). С. 28-33.
2. Беляев А.В., Булыкина Л.В. Волейбол: теория и методика тренировки. Москва, 2007. 184 с., ил.
3. Ахмеров Э.К. Волейбол в спортивной школе: пособие. Минск, 2010. 255 с.
4. Беляев А.В. Обучение технике игры в волейбол и ее совершенствование. Москва, 2008. 56 с.

5. Васильков А.А. Теория и методика физического воспитания: учеб. для студентов вузов. Ростов н/д, 2008. 381 с.
6. Клещев Ю.Н. Волейбол (Серия «Школа тренера»). Москва, 2005. 400 с.
7. Железняк Ю.Д., Портнов Ю.М., Савин В.П., Лексаков А.В. Спортивные игры: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва, 2012. 520 с.
8. Изотов В. Методика обучения технике волейбола // Спорт в школе. Москва, 2009 (№3).
9. Шулятьев В.М. Спортивные игры: теория, методика, практика: учеб. пособие. Омск, 1998. 92 с.
10. Теория и методика спортивных игр: вып. 4: сб. лекций. Ч. 1 / сост. Черемисин В.П. Малаховка, 2006. 176 с.

ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ

*Гончарук Василь
Науовий керівник – доц. Проців Лілія*

САЛЬСА В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Сальса – жанр, який включає в себе безліч різновидів ритмічних стилів і музичних форм. У перекладі з іспанської мови «сальса» (salsa) означає «соус». Сам термін був комерціалізований в Нью-Йорку у 60-ті роки ХХ століття з метою популяризації «гарячої» афро-кубинської музики. Технічно, сальса є таким самим широким терміном, як джаз або рок. Цей жанр складається з різних ритмічних форм, таких як сон (son), мамбо (mambo), гуарача (guaracha), бомба (bomba) і меренге (merengue), а також стилів оркестровок, таких як чаранго (charanga), конхунто (conjunto), секстет (sexteto) та інших. Оскільки сальса увібрала в себе культурні традиції різних народів, їхні музичні гармонії, ритми та інструменти, потрібно розглянути окремо кожен з цих впливів [1, с. 13; 5].

З початком знищення корінного населення (індіанців) та заселенням іспанськими колоністами африканцями різних племен, починають утворюватися нові музичні форми. У 1791 році на Гаїті (французька колонія) після повстання рабів почалася масова втеча колоністів у Сантьяго-де-Куба, що на східній частині острова. Вони привозять із собою контрданс (фігурний придворний танець). Він настільки сподобався, що тепер вже місцеві кубинці, почали інтегрувати його у власну музичну творчість. Одні з найбільш цікавих кубинських контрдансів були створені композитором Мануелем Саумеллемом. Таким чином, поступову починає утворюватися новий жанр – дансон. Завдяки композитору Мігелю Файльде дансон стає новим різновидом танцю. Наприкінці 1877 року він склав чотири дансоні та назвав їх «Божевілля», «Невдячність», «Скарги» і «Висоти Сімпсона» [2].

Також однією із складових сальси є румба – одна з візитівок Куби. Популярність цього слова зіграла з румбою злий жарт: вона тісно асоціюється з танцем із латиноамериканської програми спортивних бальних танців. Насправді бальна румба не має жодного відношення до кубинської румби. Фактично, танець з програми спортивних танців – це кубинське болеро, старанно перероблене під танцювальні смаки європейців. Аутентична румба виникла в ХІХ столітті в найбільш урбанізованій частині Куби - в Гавані і Матансасі, куди в пошуках роботи з'їжджалися звільнені з рабства чорні селяни зі східних провінцій, багато з яких належали до народів банту. Це було цілою субкультурою. З точки зору теорії жанрів, кубинська румба є результатом трансформації африканських ритмів під впливом європейської музичної традиції. Від іспанців румба взяла, з одного боку, віршовані розміри і вокальну манеру, а з іншого – розподіл інструментів в ансамблі. В африканській музиці виконували соло зазвичай більш «низькі» барабани, а «високі» грали акомпанемент. У європейській музиці роль соло зазвичай виконували інструменти більш високого ладу. В румбі також використовується саме цей принцип. Від африканської музики румба успадкувала, перш за все, поліритмію і синкопи, а також «трійку» барабанів різної висоти тону. У вокальному елементі африканська традиція проявилась у використанні прийому чергування фраз між хором та солістом (антифонний принцип, або «питання-відповідь»).

На початку 1920-х років Гавану заповнив «сон». З ХVІ до ХVІІ століття словом «сон» позначалися невизначені форми народної танцювальної музики. Сон почав набувати форми з появою французьких негрів в Сантьяго-де-Куба. Його розвиток (переважно в народному середовищі) відбувався паралельно з розвитком контрдансу. Сон має ті ж складові елементи, що і дансон. Але обидва жанри розвивались абсолютно різними шляхами: контрданс був салонним, аристократичним танцем, сон – танцем суто народним. Контрданс виконували оркестри, сон був піснею, яку супроводжували ударні інструменти. Разом із соном повернулись первісні автентичні інструменти: марімбула, кіхада, бонго, дзвіночки-екони, ботіха. Він

складається з двох змінних частин – заспіву та приспіву: ларго (або інакше версо, або поесія) і монтуно. Ларго – старовинний початковий речитатив, який розгортається в помірному темпі і виконується одним голосом. Наступна частина – монтуно – виконується всім хором. Під впливом американського джазу сон трансформувався у сон-мотуно (пісня з гір). У 1939 році Арсенію додає до традиційного складу септету (труба, гітара, трес, бонго, контрабас, мараки і клавесин) конги, фортепіано і другу, а пізніше і третю трубу. Ця форма ансамблю, названа згодом конхунто (тобто просто «ансамбль»). Ці нововведення осучаснили сон і перетворили його із народного танцю у салонний [1, с.34; 2; 4, с. 59].

Під впливом розвитку інструментально-танцювальної музики у США, починаються експерименти із кубинською музикою, збільшується кількість труб, що призводить у 50-ті роки до виникнення мамбо і «мамбоманії». Існувало два види мамбо. Перший з них – варіант Переса Прадо – був більш популярним серед «грінго», білих американців. Другий варіант став своїм для латиноамериканців, що проживали у США (переважно в Нью-Йорку) [2].

З приходом рок-н-ролу «мамбоманія» стихає і починаються нові пошуки виразових засобів з метою зацікавлення слухачів. Так виникає ча-ча-ча. Скрипаль Енріке Хоррін замість того щоб використовувати різноманітні барабани – зводить партію ударних до гуїро; замість збільшення кількості труб і тромбонів – відмовляється від мідних духових на користь скрипок і флейт.

Поки американці веселилися під кубинську музику, життя на Кубі ставало все менш і менш веселим. Мафіозний режим, встановлений на острові Фульхенсіо Батістою, перетворив Кубу із «загально американського будинку відпочинку» в «будинок гральний» і навіть «публічний», а значна частина земель та промислових підприємств належали американським компаніям.

Ще одним жанром, який проник у США була пачанга. Традиційно вважається, що вона виникла у другій половині 1950-х років на Кубі як результат змішування ритмів меренге і кумбії (мерекумбе). Батьком цього стилю часто називають кубинця Едуардо Давідсона. Пачанга стала «латиноамериканським твістом» [2; 3].

Середина 1960-х років стала переломною для латиноамериканської музики Нью-Йорка. Ера мамбо підійшла до кінця, і навіть поява ча-ча-ча і пачанги не змогла надовго виправити ситуацію, що склалася. Нове покоління латиноамериканців, які народились у США після Другої світової війни, сприймали цю країну вже інакше, ніж їхні батьки, котрі переїхали в Штати з Пуерто-Ріко або з Куби. Підлітки Ель Баррію прагнули виглядати американцями в більшій мірі, ніж самі американці. Це призвело до того, що латиноамериканці разом з американцями африканського походження поєднують мамбо із соулом і фанком. Таким чином утворився новий жанр – бугалу або латин-соул. Проте, через не вигідні умови праці та внаслідок все більшого віддалення від кубинської основи, бугалу зміг протриматись всього три роки і поступився сальсі.

Сальса починає свій новий шлях саме тоді, коли американець італійського походження Джеррі Масуччі та нью-йоркський домініканець Джонні Пачеко вирішують заснувати у Нью-Йорку власну компанію звукозапису, яка отримала назву Fania Records. Вони також організують гурт Fania All-Stars, в якому беруть участь відомі музиканти. Вони повернулися до кубинської музики: сону, гуарачі, сону-монтуно, гуахіри та ін. Новизна полягала у тому, що Джонні Пачеко вирішив осучаснити жанри і подати їх публіці під новим соусом. Саме тоді світ пізнав слово «сальса», тобто соус. Гурт Fania All-Stars збирала повні зали, їхні виступи нагадували рок-концерти, тільки для латиноамериканців. Починають зароджуватися танцювальні напрямки: salsa New-York та salsa Los Angeles. На Кубі також виникає свій стиль танцю – salsa casino [2; 5].

Звісно цей ажіотаж не міг оминати і Україну. У 1997 році починають з'являтися перші танцювальні школи сальси в Києві. Сьогодні їх налічується більше десяти. А у 2004 році Ілля Єресько (Україна) – піаніст, відомий композитор і джазмен, разом з лід вокалісткою Кароліною Патоцкі (США), створюють гурт під назвою DISLOCADOS, у склад якого збирають професійних музикантів, що мали безпосереднє відношення до цієї музики та культури. Завдяки власним амбіційним ідеям та стрімкому бажанню їх реалізувати, гурт швидко здобув визнання не тільки в Україні, але й за кордоном. Сьогодні на рахунок гурту 3 студійних платівки.

DISLOCADOS об'їздили з гастроями більше 20-ти країн світу (від Європи до Марокко), відіграли майже 1500 концертів на території України та отримали нагороди на чисельних конкурсах та фестивалях, зокрема відомому міжнародному конкурсі Independent Music Awards у наступних номінаціях: «Краща латиноамериканська пісня» – (2012); «Краща латиноамериканська платівка» – «Pasaporte Universal» (2012); «Краща святкова пісня» – «Navidad en Heathrow (2012)»; конкурсі Vox Pop Award у номінації «Краща латиноамериканська пісня» – «Como Tú»; «Краща латиноамериканська платівка» – «La Salida» (2011) [6].

Отже, сальса розвивається, видозмінюється, набуває нових рис, активно інтегрується в сучасний соціокультурний простір як на Американському континенті, так і в Європі. Завдяки своїй свіжості, запальним ритмам, енергії, самобутності, які зародились в середовищі латиноамериканської автентичної музики, на початку XXI століття сальса здобуває все більше прихильників та поціновувачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коротка історія сальси [Електронний ресурс]: стаття – Режим доступу: <http://www.mambo-tribe.org/forum/blog.php?b=719> – Дата перегляду: 14.10.2020.
2. Муліо Р. Путівник з сальси для фортепіано та ансамблю/ Р. Муліо – 1993. – С. 13–47.
3. DISLOCADOS. UKRAINIAN SALSA IDOLS [Електронний ресурс]: - Режим доступу: https://caribbean.com.ua/ua/concert_hall_ua/dislocados-4/ - Дата перегляду: 20.10.2020.
4. Feijio, Samuel El son cubano: poesia general/ Feijio, Samuel// Editorial Letras Cubanas - La Habana, Cuba, 1986.
5. Gerard Salsa! The Rhythm of Latin Music./ Gerard, Charley with Marty White Cliffs, IN, 1989.
6. Sadie, Stanley The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Vols. 6 and 17. London: Macmillan Pub. Ltd., 1980

ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Лобацький Андрій

Науковий керівник – канд. пед. наук Сіткар Тарас

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «WEBGL» У 3D БІБЛІОТЕКАХ

Важливою складовою підготовки кваліфікованих фахівців із веб-розробки є достатньо якісне та кваліфіковане підґрунтя знань в основних сферах та напрямках веб-розробки. Тривимірна графіка останнім часом набирає популярності у веб-розробці, що стає вагомим чинником для ознайомлення з цією технологією під час вивчення предметів пов'язаних з веб-програмуванням. Зазвичай на заняттях з веб-програмування учні знайомляться з такими технологіями як: PHP, Python, HTML, CSS. Але всі вони розраховані на базові знання для розробки стандартизованих веб-ресурсів, водночас вивченню технології тривимірного моделювання не приділяють значної уваги. Хоча розуміння особливостей роботи WebGL дасть змогу сформуванню в учнів цілісну картину знань на базовому рівні про тривимірну графіку у веб-браузерах.

Мета статті – розкрити особливості технології WebGL та принципи її використання у 3D бібліотеках.

Актуальність дослідження. Під час вивчення та роботи з технологією тривимірного моделювання зазвичай використовують різноманітні бібліотеки для реалізації завдань. Новачки намагаються скористаюся готовою бібліотекою без розуміння того, які функції та можливості надає їм дана технологія. Але важливо володіти базовими знаннями побудови тривимірної графіки у веб-додатках. Основою тривимірних бібліотек є технологія WebGL. Хтось називає її бібліотекою тривимірної графіки, хтось 3D-API, API-інтерфейс растеризації [5].

Ретельно розглянувши визначення та процес роботи з тривимірними бібліотеками можна зробити висновки, що значну частину роботи розрахунку та відображення тривимірної графіки вони виконують самостійно, надаючи нам методи для передачі базових 3D-даних таких як: параметри матеріалів, джерела світла, на основі чого і виконується промальовування тривимірної графіки [1].

WebGL - дана технологія використовується для малювання 3D, але не створює тривимірну графіку з «коробки» [2]. Ви можете написати бібліотеку, яка буде малювати тривимірну графіку за допомогою WebGL, але сама по собі вона не створює тривимірну графіку, вам потрібно знати математику матриць, нормалізовані координати, усічені піраміди, перехресні добутки, скалярні суми та добутки, змінну інтерполяції, обчислення дзеркального освітлення та всі види інших речей, для повного розуміння яких затрачаються місяці або роки.

WebGL - це просто механізм растеризації, подібний до Canvas 2D. Звичайно, у WebGL є функції, які допоможуть вам реалізувати 3D. У WebGL є буфер глибини, який робить сортування по глибині набагато простіше, ніж в системі без нього. WebGL також має різні вбудовані математичні функції, які дуже корисні для виконання тривимірних обчислень, хоча, не мають нічого спільного з тривимірною графікою [4]. Математичні функції використовується для обчислення математики моделі незалежно чи це 1D, 2D, 3D чи ні. Але в кінцевому рахунку WebGL растеризує отриманий результат. Ви повинні надати йому координати простору, які представляють те, що ви хочете намалювати. Звичайно, ви вказуєте x, y, z перед рендерингом, але цього навряд чи достатньо, щоб кваліфікувати WebGL як 3D-бібліотеку. Оскільки суть 3D-бібліотеки в тому, щоб ці знання були вбудовані в 3D-моделі, тоді ви можете просто покласти на бібліотеку, яка зробить це за вас. Це властиво для 3D-бібліотек, схожих на three.js [3].

Порівнюючи WebGL та 3D-бібліотека зауважимо, що WebGL – являє собою більш низькорівневий функціонал відображення графіки, що являє собою технологію растеризації 1D,

2D, 3D графіки у вказаному місці за вказаними самостійно формулами відображення графіки. У своєю чергу 3D-бібліотека має готові методи для відображення 3D на площині, нам же залишається лише встановити вхідні параметри (матеріали світла, та оброблюваної моделі). Знання основи технології WebGL дає більші ґрунтовні знання для застосування тривимірної графіки у веб-браузерах, адже будь-яка бібліотека побудована на цій технології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Введение в 3D: основы Three.js. Сайт <https://habr.com> . 2020. URL: <https://habr.com/ru/post/494810/> . (дата звернення: 29.10.2020).
2. Основы WebGL. Сайт webglfundamentals.org. 2016. URL: <https://webglfundamentals.org/webgl/lessons/webgl-fundamentals.html>. (дата звернення: 29.10.2020).
3. Трёхмерная графика в вебе. Сайт <https://habr.com>. 2020. URL: <https://habr.com/ru/post/325646/>. (дата звернення: 29.10.2020).
4. WebGL - Растеризация против 3D-библиотек. Сайт webglfundamentals.org. 2016. URL: <https://webglfundamentals.org/webgl/lessons/webgl-2d-vs-3d-library.html>. (дата звернення: 29.10.2020).
5. WebGL для всех . Сайт <https://habr.com>. 2020. URL: <https://habr.com/ru/company/2gis/blog/273735/>. (дата звернення: 29.10.2020).

Лозовий Роман

Науковий керівник – канд. пед. наук Сіткар Тарас

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ В СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІКТ

Питання підготовки студентів педагогічних коледжів із застосуванням ІКТ сьогодні викликає певний інтерес у працівників вищих навчальних закладів освіти. Про це засвідчують публічні виступи вчених педагогів, наукові дискусії, прагнення викладачів внести певні зміни, спрямовані на вдосконалення навчального процесу, висловлювання викладачів педагогічних коледжів щодо необхідності освоєння навчального матеріалу, який би відповідав потребам сучасної освіти. Можна бачити, що існуюча практика підготовки студентів педагогічних коледжів відчуває певні труднощі, пов'язані з упровадженням ефективних методів, форм і засобів навчання, застосуванням ІКТ, які б дозволяли цілеспрямовано вирішувати складні завдання навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах освіти. Звідси виникає необхідність наукового аналізу того, що характеризує педагогічні дії викладачів, які у своїй діяльності прагнуть вирішувати завдання навчання студентів педагогічних коледжів засобами ІКТ. Якою є ефективність цієї роботи, наскільки послідовними й виваженими є педагогічні рішення, пов'язані з упровадженням ІКТ в підготовці студентів педагогічних коледжів, чи можна вважати достатнім педагогічне забезпечення процесу підготовки студентів засобами ІКТ? Усі ці питання вимагають наукової відповіді. Ураховуючи важливість і необхідність кваліфікованого осмислення зазначеної проблеми в нашому дослідженні були сформульовані наступні завдання науково-теоретичного й дослідно-експериментального змісту: проаналізувати стан підготовки студентів педагогічних коледжів до проектування із застосуванням ІКТ; дослідити готовність викладачів педагогічних коледжів до професійної підготовки студентів, в умовах коледжу, засобами інформаційно-комунікаційних технологій навчання вивчити ставлення студентів педагогічних коледжів до питань організації їх професійної діяльності засобами ІКТ [7]. Стан комп'ютерного забезпечення підготовки студентів педагогічних коледжів . У пошуках відповіді на це питання ми вважали необхідним, передусім, проаналізувати думки та погляди вчених, педагогів, методистів, щодо змісту та основних напрямів комп'ютерного забезпечення студентів педагогічних коледжів у процесі професійної підготовки. Слід зазначити, що в науково-педагогічному і методичному арсеналі вищих навчальних закладів накопичено матеріал, який засвідчує, що вказана проблема знаходиться в центрі уваги дослідників. Йдеться, передусім, про науково-методичні розробки, які присвячені запровадженню ІКТ в системі професійної підготовки студентів педагогічних коледжів [6]. У пошуках відповіді на питання щодо оптимізації процесу комп'ютерного забезпечення навчання і професійного розвитку студентів педагогічних коледжів вчені

вказують на роль та функції комп'ютерних засобів навчання у педагогічній освіті (Т. Трубочанінова), можливості комп'ютера в діяльності педагога (М. Петрова), аналізують досвід окремих навчальних закладів, щодо запровадження нових інформаційних технологій у педагогічній освіті (М. Близнюк), наголошують на особливостях викладання дисциплін з комп'ютерної графіки (В. Михайленко, М. Петров, В. Молочков, В. Ванін, С. Ковальов). Крім цього, у науковій літературі аналізуються перспективи використання ІКТ з метою організації репродуктивного і продуктивного навчання (Є. Локтюшина), запровадження ІКТ у педагогіці й засобах масової інформації (М. Ігнат'єв). В умовах сьогодення ситуація суттєво змінилася на користь гуманітарних дисциплін і спеціальностей. Це стало можливим, передусім, за умови удосконалення комп'ютерної техніки, накопичення досвіду розробки комп'ютерних навчальних програм, розширення сфери застосування комп'ютерних методів навчання, зміни ставлення працівників у галузі педагогічної освіти до комп'ютера як засобу вирішення професійних завдань. Водночас посилюється усвідомлення того, що комп'ютери можуть виконувати чимало функцій, але замінити мислення людини, її професійну активність вони не можуть. За участю комп'ютера можна виконувати зображення у різних аспектах та співвідношеннях предметів і явищ, вибудовувати проекти та конструювати певні моделі та вироби, здійснювати управління складними функціональними системами та технологічними процесами. З погляду науковців (О. Співаковський та ін.), комп'ютер має широкі функціональні можливості, але не може мислити. Ця функція є пріоритетом людини. Розуміння цього є принциповим для сучасної практики педагогічної освіти, спрямованої на підготовку студентів педагогічних коледжів, здатних реалізувати свої творчі сили й можливості в тісній взаємодії з комп'ютерною технікою. Прийняття оптимальних педагогічних рішень передбачає, передусім, глибоке знання особливостей розвитку всебічно розвиненої особистості і, зокрема, особливостей формування її найважливіших якостей. Ефективно впливати на підготовку студентів педагогічних коледжів буде можливо, якщо враховуватимуться їх структурні та функціональні особливості, характер та способи використання на практиці, спрямованість та рівень розв'язання завдань педагогічного змісту. Виходячи з такого розуміння, нами були визначені завдання науково-педагогічного пошуку, пов'язані з дослідженням особливостей та стану підготовки студентів педагогічних коледжів. У психологічній літературі знайшли певне висвітлення питання особливостей професійного розвитку особистості. Йдеться, зокрема, про особливості розвитку професійних здібностей студентів педагогічних коледжів у сфері пізнавальної, науково-дослідної, технічної, культуротворчої, навчальної та педагогічної діяльності. Отримані наукові дані дозволяють зробити висновок про те, що професійні здібності являють собою індивідуально-психологічні особливості, які є однією із суб'єктивних умов успішного виконання певного типу діяльності. Професійні здібності не можуть бути уніфіковані, адже вони мають особистісну зумовленість, відображають тісний зв'язок з найважливішими формами і способами діяльності людини. Професійні здібності студента педагогічного коледжу не є виключенням і характеризуються тим, що засвідчують про певну спрямованість, характер, рівень організації того виду діяльності, який є домінуючим у процесі його життєвої та професійної самореалізації. Таким видом діяльності студента педагогічного коледжу є педагогічна освіта й виховання учнівської молоді. Саме тому є доцільним вивчення особливостей розвитку професійних здібностей студента педагогічного коледжу як важливого чинника його педагогічної діяльності. Як зазначено у педагогічному словнику за ред. М. Ярмаченка, здібності людини поділяються на загальні і спеціальні. Здібності не можна зводити до знань, умінь та навичок індивіда. Їх проявами є швидкість, глибина, легкість і міцність оволодіння засобами і прийомами діяльності. Здібності пов'язані із загальною спрямованістю особистості, ступенем сталості та схильності людини до тієї чи іншої діяльності. Спеціальні здібності, як психологічні особливості індивіда, дають можливість успішно виконувати визначений вид діяльності [9]. Здібності випускників педагогічного коледжу нами віднесено до категорії спеціальних, які покликані функціонально забезпечувати вид професійної діяльності, який є визначальним для професійної освіти й виховання дітей та молоді. Майбутній учитель не може успішно вирішувати основні завдання педагогічної освіти, не маючи достатньо розвинених професійних здібностей. Саме тому професійну підготовку майбутнього учителя слід визначати як важливий чинник його навчальної діяльності, як ефективну передумову успішного розв'язання ситуацій, які виявляються у процесі ставлення до педагогічних

цінностей, їх сприймання, осмислення та інтерпретації в системі навчально-виховної роботи [5]. Професійні здібності студента педагогічного коледжу є не лише ознакою його особистісного розвитку, але й важливою умовою його професійної самореалізації, досягнення бажаного рівня педагогічного діалогу учнів зі світом. На основі аналізу теоретичних джерел, присвячених змісту та характеру педагогічної діяльності випускника коледжу (О. Рудницька, С. Головатий, Т. Трубчаннікова, В. Щербина, І. Уріс, та ін.), нами виділено ряд особливостей професійної підготовки студентів педагогічних коледжів засобами ІКТ. Вони пов'язані із загальною спрямованістю особистості на утвердження в житті та професійній діяльності педагогічних принципів та цінностей, ступенем сталості та схильності до педагогічної діяльності, розвитком та збагаченням у процесі професійної підготовки інформаційно-комунікаційних задатків. Адже як зазначено у науково-педагогічній літературі, розвиток спеціальних і, зокрема, творчих здібностей опирається на відповідні задатки. Існують у житті людини особливі сензитивні періоди, протягом яких здібності розвиваються особливо [4]. Поряд із зазначеним вище слід наголосити й на тих особливостях професійної підготовки студентів педагогічних коледжів, які пов'язані з їх виявленням у педагогічній діяльності. Саме на матеріалі виявлення здібностей у процесі педагогічної діяльності видається можливим прослідкувати їх реальний зв'язок з існуючою практикою педагогічної освіти, методами вирішення пізнавальних і творчих завдань, характером розв'язання проблемних ситуацій, а також можливостями особистості щодо професійної самореалізації. Професійна підготовка студентів педагогічних коледжів зумовлена діяльнісною сферою, тобто тими практичними діями, які мають місце у процесі педагогічної освіти, навчання і виховання. Адже випускник педагогічного коледжу прагне досягти певних результатів та ефективності своєї діяльності, залучаючи до прийняття відповідних рішень свої професійні сили й можливості [4]. Практична діяльність дозволяє зазначити, що її цілі, засоби і способи актуалізуються ззовні, а пізнавальні, ціннісно-орієнтовані і проектовні компоненти в значній мірі є згорнутими. Кожна практична дія студента педагогічного коледжу випереджається побудовою на інтелектуальному рівні певного проекту, плану. Образ дії включає уявлення про цілі, способи виконання і контролю за їх здійсненням. Він формується особистістю самостійно або за допомогою пояснення. Результати дії співвідносяться з образом дії, потім вносяться необхідні корективи. Отже, способом виконання дій, що забезпечує сукупність надбаних знань, умінь і навичок, є практична діяльність, яка формується шляхом вправ і надає можливість виконання дій не тільки в звичних, але й у незвичних умовах. У сукупності з навичками і знаннями практична діяльність забезпечує умови для відображення дійсності, образів, явищ. Саме тому нами була виокремлена діяльнісна зумовленість професійної підготовки студентів педагогічних коледжів. Діяльнісна зумовленість характеризується вольовими якостями професійної особистості, творчим використанням знань і навичок у відповідності до поставлених цілей, мотивів вибору способів і засобів їх досягнення, усвідомленням і об'єктивним оцінюванням власних дій щодо цілі на кожному етапі професійної діяльності [3]. Вольовим якостям професійної особистості притаманні цілеспрямованість, наполегливість, самовладання, дисциплінованість. Розвиток вольової регуляції пов'язаний із мотиваційною сферою, стійкістю світогляду і переконань, здатністю до вольових зусиль в особливих ситуаціях діяльності. Студент педагогічного коледжу повинен свідомо ставити перед собою завдання і переслідувати більш віддалені цілі, що потребують значних вольових зусиль впродовж тривалого часу. Ретельна розробка і старанне виконання поставлених завдань пов'язане з такою якістю професійної особистості як працьовитість, що виявляється в позитивному ставленні її до процесу навчальної діяльності. Позитивне ставлення до навчального процесу можливе, якщо особистість задоволена результатом навчальної діяльності, що стає можливим, коли вона володіє певними теоретичними знаннями та відповідними вміннями й навичками, може оперувати ними. Тобто розвиток знань, умінь і навичок знаходиться на рівні, коли особистість може оперувати ними підсвідомо, не замислюючись, або свідомо трансформувати отриману інформацію згідно своїх задумів, що є дуже важливим у процесі педагогічної діяльності [2]. Діяльнісні способи виявлення навчальних та професійних здібностей випускника педагогічного коледжу характеризуються тим, що приймаються вольові рішення, необхідні для досягнення навчальної мети, використовуються необхідні теоретичні знання й уміння для розв'язання навчальних завдань, здійснюється оцінювання власних практичних дій та їх ефективності в навчальному

процесі. Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що професійна підготовка студентів педагогічних коледжів являє собою складне психологічне явище, оцінити яке не можна за спрощеною схемою. Звідси виникає необхідність обґрунтування тих критеріїв і показників, які б дозволили визначати рівні професійної підготовки студентів педагогічних коледжів [1].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кочарян А. Б. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності науково-педагогічних працівників гуманітарних спеціальностей класичних університетів: дис. кан. пед. н. 13.00.10. Київ, 2017. – 280с.
2. Ляш А. А. Содержательный компонент методики обучения учителей информатики использованию педагогических технологий информационнообразовательный систем в профессиональной деятельности. Образовательные технологии и общество. 2011. № 2. Т. 14. – С. 452-466.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Гранма, 1999. – 350 с.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка, 2016. – 448 с.
5. Ничкало Н. Г. Професійно-технічній освіті – державну підтримку та науково-технічне забезпечення. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ: ІСДО, 1995. № 15. С. – 11.
6. Образцов П. И. Психолого-педагогические аспекты разработки и применения в вузе информационных технологий обучения: монография. Орел, 2000. – 145 с.
7. Петрова В. И. Критерии оценки степени сформированности ИКТ компетентности в процессе обучения будущих бакалавров по направлению «Педагогическое образование». Вестник Нижневартковского государственного университета. 2013.
8. Сіткар Т.В. Професійна підготовка інженерно-педагогічних кадрів до майбутньої професійної діяльності / С.В. Сіткар, Т.В. Сіткар // Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 23-24 вересня 2016 року) – Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2016. – 120с.
9. Ярмаченко М.Д. Стимулювання інтелектуального розвитку - важлива теоретична проблема і практичне завдання. Педагогіка і психологія. 1997, №2. – С. 239.

Процик Оксана

Науковий керівник – канд. пед. наук Ожга Михайло

МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ 3D-МОДЕЛІ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ДРУКУ

3D-модель - це об'ємна фігура в просторі, створювана в спеціальній програмі. За основу, як правило, приймаються креслення, фотографії, малюнки та детальні описи, спираючись на які, фахівці і створюють віртуальну модель.

Створення 3D-моделі об'єкта здійснюється за допомогою 3D-моделювання. На першому етапі 3D-моделювання проводиться збір інформації: ескізи, креслення, фотографії і відеоролики, малюнки, часто навіть використовують готовий зразок виробу - в загальному, все, що допоможе зрозуміти зовнішній вигляд і структуру об'єкту. На основі отриманої інформації створюється тривимірна модель за допомогою спеціальної комп'ютерної програми. Після того як модель буде виконана, на неї можна буде подивитися з будь-якого ракурсу, наблизити, віддалити, внести необхідні корективи. Сама по собі модель вже готова для подальшого використання - друку на 3D принтері або будь-якого іншого методу прототипування.[1]

Аддитивні технології (3D-друк) — одна з форм технологій адитивного виробництва, де тривимірний об'єкт створюється шляхом накладання послідовних шарів матеріалу (друку, вирощування) за даними цифрової моделі.

Друк здійснюється спеціальним пристроєм — 3D-принтером, який забезпечує створення фізичного об'єкта шляхом послідовного накладання пластичного матеріалу на основі віртуальної 3D-моделі. 3D-принтери, як правило, швидші, більш доступні і простіші у використанні, ніж інші технології адитивного виробництва. 3D-принтери пропонують розробникам продуктів можливість друку деталей і механізмів з декількох матеріалів та з різними механічними і фізичними властивостями за один процес складання.

3D друк часто називають «магічною» технологією, оскільки дозволяє

перетворювати, отримані в CAD-системах в готові вироби. У реальності процес

3D-друку вимагає також багато ручної праці, що включає попередню підготовку і подальшу обробку надрукованих деталей для досягнення їх бажаної якості. [4]

3D-друк здійснюється наступним чином:

Етап 1: Створення цифрової моделі

Процес 3D-друку починається з розробки майбутнього тривимірного об'єкта в 3D-редакторі або САD-програмі («3D Studio Max», «AutoCAD», «Компас», «SolidWorks» тощо). Просту модель може створити будь-який користувач, який має навички роботи з персональним комп'ютером і стандартними пакетами прикладних програм. На створення тривимірного об'єкта потрібно від декількох годин до декількох днів, все залежить від ступеня складності моделі.

Етап 2: Експорт 3D-моделі в STL-формат

Коли моделювання закінчено, слід зберегти отриманий файл в STL-формат, який розпізнає більшість сучасних 3D-принтерів. Для цього потрібно вибрати в меню пункт «Зберегти як» або «Import / Export», в залежності від використовуваної програми. Перед експортом файлу слід вказати ступінь деталізації моделі. Якщо вибрати параметр «Точно», то розбиття вийде щільним, готовий файл займе досить багато місця на жорсткому диску комп'ютера і буде довше оброблятися спеціальним програмним забезпеченням, але зате на виході користувач отримає об'єкт з високоякісною поверхнею. Якщо вибрати параметр «Грубо», то розбиття вийде нещільним, готовий файл займе на жорсткому диску менше місця і буде швидше оброблятися в спеціальній програмі, але і якість зовнішніх поверхонь буде значно нижча.

Етап 3: Генерування G-коду

STL-файл з майбутнім об'єктом обробляється спеціальною програмою-слайсер, яка переводить його в керуючий G-код. Якщо модель не піддати слайсингу, то 3D-принтер не розпізнає її. Найбільш популярні програми - Cura, Slic3r, Kisslicer, Skineforge та ін.

Етап 4: Підготовка 3D-принтера до роботи

На етапі підготовки 3D-принтера з технологією FDM-друку до роботи слід наклеїти на робочу платформу спеціальну самоклеючу плівку і завантажити в спеціальний відсік бобіну з полімерними нитками.

Етап 5: Друк 3D-об'єкта

Найважливішими елементами 3D-принтера є робоча платформа і друкуюча головка. На робочій платформі відбувається формування готового об'єкта. Під час роботи платформа рухається вгору і вниз по осі Z. Друкуюча головка видавлює на робочу платформу розплавлену полімерну нитку, шар за шаром формуючи готовий об'єкт. Друкуюча головка 3D-принтера рухається по горизонталі і вертикалі (осі X, Y).

Сам по собі процес тривимірної друку досить простий. Друкуюча головка видавлює в робочу зону перший шар розплавленого пластику, після чого платформа опускається вниз на товщину шару і починається формування наступного шару, який накладається поверх попереднього. Після завершення друку кожного шару платформа опускається вниз, так відбувається протягом усього циклу друку, поки на платформі не з'явиться готовий об'єкт.

Етап 6: Фінішна обробка об'єкта

Після завершення друку більшість 3d-моделей мають численні виступи і нависаючі елементи, які необхідно акуратно видалити.

Рисунок 1 – основні етапи 3D-друку

Якість друкованої деталі безпосередньо залежить від двох речей: налаштування принтера та якості цифрової моделі деталі, що використовується для друку. Дуже важливу роль відіграє якість моделювання тривимірної деталі перед друком. Адже якщо при хорошій якості моделі апаратні налаштування можна легко змінити, і надрукувати деталь з необхідною точністю, то при поганій якості цифрової моделі, поліпшити друк апаратно неможливо. [2]

Правила підготовки моделі до 3D-друку.

Для того, щоб можна було роздрукувати 3d-модель, вона має бути "water tightness" (тобто цілісною, такою, що утворює замкнутий об'єм).

Бажано, щоб основа моделі було плоскою. У разі, якщо вона не є такою, може статися деламінація, внаслідок чого можуть зміститися осі координат. Якщо ж немає можливості зробити підставу плоскою, слід друкувати модель на рафті.

Якщо модель має безліч маленьких деталей, їх розмір повинен бути більше діаметра сопла. В іншому випадку, 3D-принтер не зможе надрукувати їх.

Якщо модель має великий розмір, краще друкувати її по частинах. Для цього її слід розрізати, а потім з'єднати за допомогою клею.

Також слід подумати про міцність моделі. Краще, щоб навантаження розподілялося поперек шарів.

Для друку модель зберігаємо у «.stl» форматі. Формат «.stl» обраний через те, що він сумісний з усіма програмами.[3]

ЛІТЕРАТУРА:

1. 3D-модель: види, рівні складності, складові частини, 2014. URL: <https://koloro.ua/ua/blog/3d-tehnologii/3d-model-vidy-urovni-slozhnosti-sostavnye-chasti.html>
2. Алгоритми і методи створення опису поверхонь, 2016. URL: https://cad.kpi.ua/attachments/093_2016d_Semyroz.pdf

3.	Сізов В. Д., Сороквашин С. В.	Основи 3D-друку.	URL:
http://cpto.dp.ua/public_html/posibnyky/osnovy_3d.pdf
4.	ТЕХНОЛОГІЯ ДРУКУ	3D-ПРИНТЕРА.	URL:
http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7589/1/9.pdf

*Смольницька Вікторія
Науковий керівник – доц. Володимир Рак*

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У період карантинних заходів через пандемію COVID-19 з'явилась потреба у переході від стаціонарного до дистанційного навчання. Відтак, саме мультимедійні засоби набули актуальності у навчальному процесі, адже вони не тільки полегшують процес дистанційної освіти, а й роблять його значно ефективнішим.

Якість навчання у теперішній час посідає однією із проблем у нашій країні. Вона спричинена об'єктивними та суб'єктивними змінами у сучасному суспільстві та сфері освіти. З одного боку, це збільшення обсягу необхідної фахової інформації, перевантаження навчального матеріалу, складність змісту та скорочення часу на його засвоєння. З іншого боку - зростають вимоги до якості професійних знань.

Для підвищення якості навчання в ПТНЗ необхідно розробити систему освітніх методів, яка дозволить:

- повернути мотивацію до здобуття знань;
- стимулювати інтерес до освіти та самоосвіти;
- розвивати пізнавальну діяльність та активну життєву позицію;
- заохочувати потребу в додаткових знаннях та компетенціях;
- максимально використовувати мультимедійні засоби навчання (МЗН).

Мультимедіа розуміється як сучасна комп'ютерна технологія, що дозволяє об'єднати в комп'ютерній системі текст, звук, відеозображення, графічні зображення й анімацію. Використання віртуальної реальності у педагогічному процесі породжує ефект присутності, а це робить можливим змінити всю систему навчання й виховання. Виникає можливість багато інформаційних матеріалів передавати учням через їх безпосереднє зіткнення з досліджуваними об'єктами і явищами, моделювати виховні ситуації, у яких учневі треба буде приймати якісь рішення та діяти відповідно до обставин. Звідси стає очевидним, що дидактичні можливості мультимедійних засобів навчання зростають в міру розвитку їх техніко-технологічного та програмно-методичного рівня.

Використання мультимедіа сприяє:

- індивідуалізації навчально-виховного процесу з урахуванням рівня підготовленості, здатностей, інтересів і потреб учнів;
- зміні характеру пізнавальної діяльності учнів у бік її більшої самостійності та пошукового характеру;
- стимулюванню прагнення учнів до постійного самовдосконалення та готовності до самостійного перенавчання;
- посиленню міждисциплінарних зв'язків у навчанні, комплексному вивченню явищ і подій;
- підвищенню гнучкості, мобільності навчального процесу, його постійному й динамічному відновленню;
- зміні форм і методів організації позанавчальної життєдіяльності учнів та організації їхнього дозвілля [2].

Використання мультимедіа для повторення, узагальнення та систематизації знань не тільки допомагає створити конкретне візуальне зображення об'єкта дослідження, явища чи події, але й доповнює відому інформацію новими даними.

Оскільки мультимедійні засоби можуть бути представлені в різних форматах, їх використання спрощує сприйняття споживачами інформації. Застосовуючи мультимедіа, можна подавати інформацію у вигляді не лише тексту, але й разом із аудіоданими чи відеокліпами. Різні форми надання інформації дозволяють споживачам активно сприймати

матеріал. Інтернет-мультимедіа стає все більше об'єктно-орієнтованим, що дозволяє споживачам обробляти інформацію без спеціальних знань.

Мультимедійні засоби навчання не можуть замінити викладачів, але вони поліпшують та урізноманітнюють їх діяльність, тим самим підвищуючи ефективність роботи учнів. Як ми всі знаємо, людина пам'ятає 20% відеоінформації та 30% аудіоінформації. Якщо поєднати те, що вона одночасно бачить, чує і робить, ефективність пам'яті складає 80% інформації [2].

Мультимедійні засоби навчання є елементами електронного підручника - це свого роду синтез програмних методів, що дають студентам можливість працювати самостійно або за участю викладача, використовуючи комп'ютер. Електронні підручники зазвичай складаються з трьох компонентів: подання інформації всіх тем робочої програми дисципліни; вправ, які допомагають закріпити отримані знання; тестів для оцінювання знань студентів.

До достоїнств електронних підручників можна віднести: наочність подачі матеріалу, можливість коригування підручника та адаптація його до рівня і вимог дисципліни, самоконтроль проходження матеріалу, зворотній зв'язок, простота в застосуванні

Електронна інтерактивна дошка є найбільш універсальним інструментом подання навчальних та мультимедійних матеріалів під час освітнього процесу. За допомогою електронної інтерактивної дошки вони подаються у повнішому обсязі, чітко промальовуються на екрані, що націлює кожного студента на запам'ятовування інформації.

На рисунку 1 відображено дані, отримані в результаті проведення опитування серед студентів на тему: «Які мультимедійні засоби використовують викладачі під час навчання?».

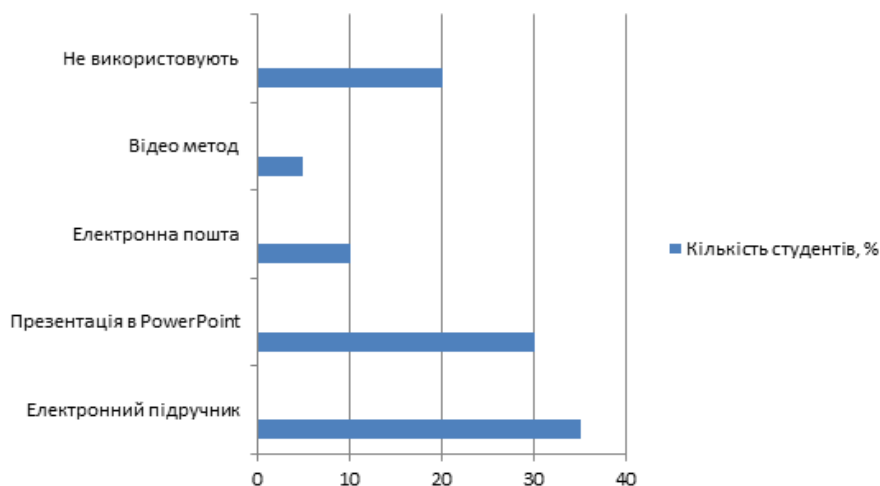

Рис.1. Відповіді студентів на питання про використання мультимедійних засобів

Отож, бачимо, що використання мультимедійних засобів є важливим компонентом у роботі викладача, адже має великі дидактичні можливості:

- урізноманітнення форм подання інформації, навчальних завдань;
- забезпечення зворотного зв'язку;
- індивідуалізація процесу навчання,
- розширення поля самостійності;
- застосування ігрових прийомів;
- активізація навчальної діяльності учнів;
- посилення мотивації навчання.

Різні види МЗН дозволяють підвищити ефективність пізнавальної діяльності, змодельовати способи реалізації та практичного застосування отриманих знань під час віртуальних вправ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Використання мультимедійних засобів у викладанні іноземної мови професійного спрямування у вищій школі, 2012. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1096> (дата звернення: 21.10.2020).
2. Мультимедійні засоби навчання як вирішальний фактор ефективності навчального процесу, 2013. URL: https://osvita.ua/school/lessons_summary/proftech/34663/ (дата звернення: 21.10.2020).
3. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання, 2012. URL: http://lib.iitta.gov.ua/618/4/Multymed_syst_posibn.pdf (дата звернення: 21.10.2020).

4. Синиця М.О. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі ВНЗ як засіб формування педагогічних знань // Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 418-438.

*Друль Дмитро
Науковий керівник – проф. Гевко Ігор*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ КОЛЕДЖУ

Нині в усьому світі можна спостерігати процеси які мають значний вплив на освітні системи. Сильно збільшується кількість знань і технологій, що відповідно входять в усі ланки життя суспільства, спостерігається нестача висококваліфікованих спеціалістів, які відповідають сучасним вимогам.

Сучасний етап розвитку української освіти характеризується масштабними змінами, які зумовлені не лише актуальними завданнями формування особи педагога, а й включення вітчизняної системи освіти в загально світові інтеграційні процеси, що проходять під час інформатизації та глобалізації. Ціленаправлене набуття майбутніми вчителями знань, умінь і навичок, спрямованість на розвиток професійної компетентності, розробка та реалізація ефективних механізмів її формування є однією з основних складовою освітньої політики нашої держави.

Процес інформатизації суспільства є одним з найбільш значущих глобальних процесів ХХІ століття. Швидкі темпи його інформатизації передбачають масове впровадження методів та засобів збору, обробки, передачі та забезпечення інформатизації на базі обчислювальної техніки й засобів передачі інформації. Відтак суспільство набуває ознак інформаційного. У свою чергу, інформаційне суспільство змінює традиційні уявлення про працю, освіту, культуру спілкування. Жодна із сфер діяльності людини не лишилася поза впливом інформаційних технологій. Як відзначає, С. Сисоева, інформаційне суспільство виробляє велику кількість різноманітної інформації, що надходить до людини з джерел різного ступеня надійності, а тому пошук, критична оцінка, структурування, робота з інформацією – це стратегічне знання, яким повинна володіти кожна людина для орієнтації в інформаційному просторі і створення свого власного уявлення про оточуючий світ [1, с. 82].

Зараз в економіці всього світу можна чітко побачити зміну акцентів з робочої сили, природних запасів, капіталу на знання інформації і блискавичний доступ до неї. У теперішньому суспільстві ВНЗ повинен формувати у молодого фахівця вміння та навички працювати з великим об'ємом інформації, щоб забезпечити його конкурентоздатність на ринку праці. тому, потрібно впроваджувати в педагогічну практику сучаснішу методику навчання, що дозволить підвищити якість навчання, активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвине їх розумові здібності. Таке не просте завдання можливо вирішити використовуючи інформаційні технології навчання.

Сьогодні основними факторами успішного соціально-економічного росту держави й забезпечення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку це досягається збільшенням наукоємності виробництва, інтенсифікація новітньої діяльності підприємств та інформатизація основних сфер людської діяльності.

Запровадження інформаційних технологій у закладі освіти передбачає:

- ширше використання комп'ютера й електронних носіїв як інструмента повсякденної навчальної роботи;
- редагування змісту навчання традиційних дисциплін та їх інтеграцію;
- зміну методів самостійної дослідницької роботи студентів під час виконання різних дослідницьких завдань;
- залучення студентів до колективного розв'язання проблем;
- запуск спільних проектів з викладачами різних дисциплін;

- підготовку викладачів до роботи з новим змістом, методами та організаційними формами навчання, до інтенсивного використання засобів обчислюваної техніки в навчальному процесі [2, с. 322–223].

Використання інформаційних технологій в навчанні вносить у розвиток людини різноманітні зміни, що відносяться як до пізнавальних, так і до емоційномотиваційних процесів, вони впливають на характер людини, під час цього відзначається ріст пізнавальної мотивації студентів під час процесу роботи з комп'ютером. У педагогічних працях наголошується, що інформаційні технології безпосередньо впливають на розвиток теоретичного, творчого процесу мислення тих та істотно впливає на розвиток уявлень, студента, покращує сприйняття навчального матеріалу, сприяє його науковому розумінню [2, с. 323].

Майбутні випускники сучасного педагогічного коледжу повинні самостійно, приймати рішення, активно діяти, адаптуватися до умов життя. Для цього потрібно створювати такі умови, що дозволять: залучати кожного, студента, до активного пізнавального процесу; спільної праці щодо вирішення різноманітних проблем та викликів; широка комунікація; вільний доступ до потрібної інформації. У зв'язку з цим перед педагогами стає завдання забезпечити якість освіти на основі залучення інформаційних технологій.

У різних навчальних закладах проблема використання інформаційних технологій постає по-різному. Це можна пояснити різною підготовленістю викладачів до впровадження інформаційних комп'ютерних технологій, різноманітним фінансовим станом. Першочерговим завданням будь-якого педагогічного коледжу повинне бути комплексне використання вказаних можливостей комп'ютера як інформаційного засобу навчання, адже зменшення ролі комп'ютера в освітньому процесі до одного-двох напрямків призводить до зменшення дидактичної ефективності комп'ютерної техніки.

Сприяючи збільшенню грамотності студентів, даючи їм шанси долучатися до високоінтелектуальної комунікації, програмна оболонка комп'ютера сильно змінює спосіб побудови текстового простору, тобто на заміну одновимірному тексту приходять багатовимірний електронний гіпертекст. Таким чином, постає важливе питання комп'ютерної грамотності. Як зазначає Л. Голунова, термін «комп'ютерна грамотність» містить загальні знання, що стосуються інформаційних комп'ютерних технологій, комп'ютерів, їх потенціалу, можливості й меж їх використання для вирішення різних професійних проблем, а також основи знань і практичних навичок роботи з комп'ютером. Е. Маргуліс визначає комп'ютерну грамотність як сукупність інтелектуально-практичних засобів, необхідних для успішного спілкування з комп'ютером, використанні його у своїй діяльності [3, с. 261].

Навчальний процес сучасного педагогічного коледжу має постійно вдосконалюватись, і це вдосконалення може відбуватися, зокрема, через активне використання інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сисоєва С.О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект / Світлана Сисоєва // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2003. – Вип. 3/4. – С.78–87.
2. Кондратюк В.Д. Психолого-педагогічні основи використання інформаційних і комунікаційних технологій у навчальному процесі / В.Д. Кондратюк // Зб. наук. пр. : Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми / [Редкол. : І.А. Зязюн (голова) та ін.]. – К.; Вінниця, 2010. – Вип. 26. – С. 319–324.
3. Компьютерная технология обучения : словарь-справочник / [под. ред. В.И. Гриценко, А.М. Довгяло, А.Я. Савельева]. – К. : Наукова думка, 1992. – А-М. – 344с.; Н-Я. – 1993. – 650 с.

Квет Надія

Науковий керівник – доц. Мамус Галина

НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПРОЕКТУВАННЮ ВИРОБІВ З ПЛАСТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ ТЕХНОЛОГІЙ

На теперішній час ліплення з пластичних матеріалів є дуже популярним заняттям. Виготовляти й декорувати вироби з полімерної глини, солоного тіста, холодного фарфору –

модно, оригінально та доступно. Власноруч створені предмети інтер'єру мають свою особливу енергетику, приносять відчуття затишку. Робота з м'яким і пластичним матеріалом заспокоює, знімає напругу, агресію й тривогу; дозволяє вести себе природно і невимушено. У роботі з холодним фарфором приваблює не стільки доступність, екологічність і відносна дешевизна, скільки безмежні можливості для творчості, які надає цей матеріал. Його легко приготувати й зберігати впродовж тривалого часу. Для виготовлення виробів з холодного фарфору не потрібне додаткове термооброблення для закріплення форми. У процесі освоєння цього виду ліплення розширюється світогляд учнів, розвивається образне мислення та фантазія.

Мета статті – розкрити особливості навчання старшокласників проектуванню та художньому оформленню виробів з холодного фарфору на заняттях технологій.

Використовуючи пластичні матеріали, створюють та прикрашають вироби інтер'єрного призначення. Декором з холодного фарфору можна оживити будь-яке приміщення: оздобити рамки годинників, дзеркал, рамочки для фотографій, шкатулки; виготовити панно, сувеніри, картини чи надзвичайно реалістичні квіткові композиції, поєднуючи вже набуті знання та вміння і опановуючи матеріал варіативного модуля «Дизайн предметів інтер'єру».

Холодний фарфор – це доступний, дешевий і найбільш піддатливий матеріал для ліплення на сьогоднішній день. Не потрібно шукати аналогії цієї маси з порцеляною та керамікою. Нічого спільного холодний фарфор з класичним його варіантом немає. Єдина схожість – це зовнішній вигляд. У застиглому вигляді за кольором він злегка нагадує справжній фарфор, котрий випалюють у печі при дуже високій температурі. Вироби з холодного фарфору не піддають випалу. Вони висихають самостійно на повітрі й стають твердими та міцними.

Холодний фарфор – це полімерна маса для ліплення і моделювання. Полімерною її називають тому, що вона об'єднує в собі як природні, так і синтетичні компоненти. Спочатку до складу матеріалу входили кукурудзяний крохмаль, через що його ще називають «pastadimais» – кукурудзяне тісто або паста, а також клей, рослинне масло і гліцерин [3]. Але сучасні умільці не перестають доповнювати його іншими інгредієнтами, щоб підвищити якість і розширити можливості маси. За своєю консистенцією він нагадує пластилін. Але працювати з кукурудзяним тістом набагато приємніше: він не бруднить руки і зручніший для ліплення.

Історія холодного фарфору починається в XIX столітті [1]. Його батьківщиною вважають Аргентину. Хоча існують й інші дані, згідно з якими цей вид порцеляни розробив і вдосконалив російський майстер Петро Іванов. Ще на початку XIX століття він створював квіткові композиції в білих тонах з холодного фарфору. Їх використовували в парфумерній галузі як прикраси флаконів для парфумів та парфумованої води. Декорували ними також каміни, дзеркала й вази. До наших днів збереглися роботи цього майстра, що відрізняються оригінальністю і неповторністю. Проте рецепт унікального складу порцелянової суміші був втрачений, а секрет неповторної пластичності та гнучкості порцеляни так і не був розгаданий. До теперішнього часу ніхто не може відродити точність щодо складових матеріалу і вишуканість техніки виготовлення виробів.

Існують більш ранні підтвердження існування холодного фарфору. У китайських трактатах про мистецтво та скульптуру є описи ліплення з цього матеріалу, але називається він інакше; однак рецептура абсолютно схожа з тією, яку використовував П. Іванов.

Холодний фарфор використовують для ліплення невеликих за розмірами виробів зазвичай природних кольорів. Під час роботи йому можна надати будь-якої форми, розкачувати в тонкий пласт і на поверхні наносити стеком найтонші візерунки (наприклад, прожилки листочка).

Процес ліплення холодним фарфором є творчим і спонукає до самостійності та впевненості в своїх силах, сприяє естетичному розвитку особистості.

Вважаємо, що на заняттях трудового навчання та технологій необхідно поєднувати вивчення технік декоративно-ужиткового мистецтва і виготовлення виробів із сучасних матеріалів із врахуванням тенденцій дизайну.

Відповідно до рекомендацій навчальної програми модуля «Дизайн предметів інтер'єру» [2] старшокласники можуть опановувати особливості виготовлення виробів та декорування з використанням холодного фарфору. Цей вид ліплення є універсальним для навчання і хлопцям, і дівчатам. У процесі творчого проектування учні доповнюють знання про стилі інтер'єрів та дизайн сучасних виробів; про принципи гармонійної побудови з врахуванням законів, правил та елементів

композиції; про засоби художнього конструювання; вдосконалюють вміння виготовлення виробів інтер'єру тощо. Об'єктами проектно-технологічної діяльності можуть бути світильники, декоративні вази, годинники, тематичні чи святкові інсталяції, топіарій, сувеніри, рамки для фото, обереги тощо.

З метою виявлення зацікавленості учнів до створення виробів з використанням стандартних та оригінальних технологій було проведено дослідження. Старшокласникам загальноосвітньої школи I-III ступенів с. Настасів Тернопільського району Тернопільської області було запропоновано відповісти на ряд запитань, що стосуються особливостей вивчення предмету «Технології» в 10-11 класах і варіативних модулів, зокрема.

У результаті бесіди було з'ясовано, що 91 % учнів 10-11 класів позитивно ставляться до вивчення програм варіативних модулів на уроках технологій. 34 % опитаних подали свої пропозиції щодо вибору конкретних варіативних модулів, структури та змісту цих модулів.

92 % старшокласників виявили бажання опанувати варіативні модулі «Дизайн предметів інтер'єру», «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва», «Ландшафтний дизайн». Вони вважають, що набуті знання, вміння та навички у результаті вивчення матеріалу цих модулів є не тільки цікавими, а й будуть корисними для використання в побуті й подальшому житті.

У результаті опитування 78 % учнів зазначили, що хотіли би вивчати матеріал, який за своєю структурою та змістом відрізняється від традиційних видів народних ремесел, оскільки надають перевагу сучасним напрямкам мистецтва та творчості; хотіли би опанувати нові технології виготовлення виробів та за власним бажанням подавали пропозиції додатково знаходити при потребі необхідну інформацію для проведення практичної чи теоретичної частини занять в інтернет-джерелах (готувати короткі повідомлення, реферати, мультимедійні презентації, добирати відеоролики проведення майстер-класів). Для цієї групи опитаних основним було освоєння чогось нового й оригінального. 73 % старшокласників висловилися позитивно про впровадження індивідуального підходу у навчальний процес; розробку творчих проектів різного рівня складності відповідно до знань та навчальних можливостей учнів.

Для 55 % опитаних пріоритетним є вибір об'єкту виготовлення: його конструкція, використання сучасних технік декорування виробів, можливості добору різного оздоблення.

Варто зазначити, що всі учні, які брали участь в опитуванні, зацікавилися розповіддю про нестандартні технології та матеріали для проектування виробів. Наприклад, більшість старшокласників не знала про використання холодного фарфору для ліплення. Вони були здивовані історією його походження та розвитку, технологією застосування та властивостями виробів з цього матеріалу. Старшокласники запропонували впроваджувати домашні завдання для збору необхідної інформації в інтернет-мережі для розроблення та виконання творчих проектів.

Учні виявили зацікавленість та бажання за власним задумом проектувати та декорувати вироби із екологічно безпечних конструкційних матеріалів, проте вони досконало володіють лише певними техніками оздоблення і тому більшість потребує підтримки й допомоги зі сторони вчителя. Учителі ж засвідчили, що позитивним фактором на заняттях технологій є спільна діяльність зі старшокласниками у процесі створення та художнього оформлення виробів, продумані та визначені ідеї проектів та їх реалізація. Проте, з метою вдосконалення своєї професійної майстерності, педагоги постійно перебувають у стані самостійного творчого пошуку навчального матеріалу в різних інформаційних джерелах.

У результаті проведеного дослідження зроблено висновки, що для успішного творчого проектування на уроках технологій учням необхідно опанувати нові техніки виготовлення і декорування предметів інтер'єрного призначення; набувати практичного досвіду з виготовлення оригінальних виробів, що відповідають конструкторсько-технологічним та естетичним вимогам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вироби з холодного фарфору. URL:<http://allua.kiev.ua/virobi-z-holodnogo-farforu/> (дата звернення: 05.10.2020).
2. Навчальна програма «Технології 10–11 класи (рівень стандарту)», URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>(дата звернення: 02.11.2020).

3. Холодний фарфор: що це таке? Чим він відрізняється від полімерної глини і що з них краще?. URL:<https://zarobitok.in.ua/holodniy-farfor-31-foto-scho-ce-take-chim-v-n-v-dr-znya-t-sya-v-d-pol-merno-glini-scho-z-nih-krasche-yak-virobi-mozhna-zrobiti-z-r-dkogo-gnuchkogo-porcelyani/> (дата звернення: 23.10.2020).

Роба Павло

Науковий керівник – канд. технічних наук Луцик Ірина

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОЗРОБКИ ПРОГРАМНИХ ПРОЕКТІВ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ВІЗУАЛЬНОГО ПРОГРАМУВАННЯ

Реформування освітнього процесу в умовах впровадження Концепції Нової української школи загострило ряд проблем, однією з яких недостатній рівень підготовки шкільних вчителів інформатики початкової школи до викладання основ алгоритмізації та програмування. Крім того, перед вчителем постає питання: як максимально ефективно використати відведені години, що призначені для навчання учнів початкових класів основам програмування.

Тому актуальною проблемою є розробка методик використання програмних продуктів та основ програмування для навчання молодших школярів. Слід зауважити, що технології програмування це не тільки об'єкт для вивчення згідно шкільної програми, це також інструмент для створення навчального середовища, який стає необхідним на шляху оновлення змісту освіти. Тому сучасний учитель повинен приділяти значну увагу підготовчій роботі по створенню навчального середовища, в якому будуть забезпечені навчальні потреби кожного учня.

В свою чергу, педагогічні коледжі зустрічаються із проблемами саме у практичній частині підготовки майбутніх вчителів початкової школи щодо вивчення сучасних технологій програмування, що пов'язано із наступними факторами. Це, насамперед – недостатня кількість годин, що відводиться на практичну підготовку студентів для вивчення технологій застосування сучасних програмних середовищ. Крім того серед вчителів початкової школи низьким є рівень зацікавленості до вивчення програмування, що актуалізує питання у доцільності використання середовища Scratch у навчанні учнів початкових та середніх класів.

Висвітлення доцільності використання середовища програмування Scratch у процесі підготовки студентів педагогічних коледжів за напрямком підготовки «Початкова освіта».

Для вивчення основ програмування доцільним є використання інтерпретованої динамічної візуальної мови програмування Scratch, у якій код створюється шляхом маніпулювання графічними блоками. Програмне середовище орієнтовано в першу чергу на дітей та початкове знайомство з основними концепціями та ідеями програмування. Завдяки динамічності, дане середовище дає змогу змінювати код навіть під час виконання. Мова має за мету навчити дітей основам програмування і дає можливість створювати ігри та анімаційні ролики. Користувачі можуть створювати онлайн-проекти, ними можна обмінюватися всередині міжнародної спільноти, яка існує в мережі Інтернет. Середовище програмування можна безкоштовно завантажити і вільно використовувати у шкільній чи позашкільній освіті [2].

Варто розуміти, що Scratch не використовується лише для створення ігор. За допомогою наданих середовищем засобів програмісти можуть створювати анімацію, виводити текст, генерувати розповіді, музику, тощо. На сьогодні існує велика кількість програм, які можуть бути використані для вивчення тем з математики, історії чи природознавства. Scratch дозволяє вчителям створювати уроки і завдання з анімацією, яка допомагає візуалізувати складні концепції, вікторини, ігри та навчальні посібники з інтерактивними елементами.

Під час створення учнями проектів в Scratch, опановуються практичні навички майбутніх фахівців, які будуть необхідні для їх успішної самореалізації та майбутнього успіху [5]. Це дозволяє сформувати творче мислення, розвинути вміння спілкування, системного аналізу та використання сучасних технологій. Як результат – формуються компетентності для ефективної взаємодії, вміння розв'язувати завдання проектування а також навички до освоєння нового навчального матеріалу, що на даний час є необхідним навиком впродовж всього життя.

Використання Scratch суттєво полегшує роботу педагога, частково перекладаючи її на комп'ютер, адже створені у ньому програмні додатки, що містять елементи анімації, можна використовувати для демонстрації різних об'єктів і явищ та створення моделей різноманітних процесів. Таким чином, Scratch не тільки мова програмування, а й вдале середовище для проектної діяльності, оскільки все необхідне для такої діяльності включено до його складу [1].

Отже, педагогічний та дидактичний потенціал середовища програмування Scratch дозволяє розглядати його як перспективний інструмент організації проектної науково-пізнавальної діяльності школяра, спрямованої на його особистісний і творчий розвиток. Проте для того, щоб ефективно і правильно навчити учнів програмуванню, недостатнім є впровадження лише сучасних програмних інструментів. Повинна також оновлюватися методика навчання не тільки школярів, а, в першу чергу, методика викладання спеціалізованих інформатичних технологій у педагогічних коледжах. Освітня програма, зміст навчальних дисциплін у коледжі повинні динамічно оновлюватися, вдосконалюватись, імплементуючи нові методики навчання, щоб забезпечити якісну підготовку вчителів інформатиків як для молодшої так і для середньої школи.

Слід зауважити, що доволі часто студенти коледжів, що навчаються на спеціальностях, які є непрофільними щодо вивчення інформаційних технологій, не виявляють зацікавленості до програмування. Це пов'язано, в першу чергу, з їх недостатнім початковим рівнем знань алгоритмізації, що не дозволяє повністю сприймати навчальний матеріал щодо технологій програмування. В результаті виникає проблема у зацікавленості студентів до навчання. Тому, в даному випадку, основою методики вивчення алгоритмізації є використання технологій візуального програмування у середовищі Scratch.

Використання середовища Scratch у навчальній діяльності студентів сприятиме активізації процесу їхньої підготовки до навчальних занять. Це також формуватиме готовність майбутніх педагогів до викладання інформатичних дисциплін. Застосовуючи Scratch-інструментарій студенти можуть створювати інтерактивні анімовані матеріали, наповнювати портфоліо власних навчально-методичних матеріалів а також колективно працювати над проектами та обмінюватися результатами через Scratch-спільноту;

В свою чергу викладачі педагогічних коледжів повинні акцентувати увагу студентів, що особливістю створення таких матеріалів є планування сюжету, а саме: продумування сцен, спрайтів (персонажів), образів, діалогів, положення. Тобто викладачі повинні акцентувати увагу студентів на важливості методичного наповнення сюжету. Також важливо тут залучення студентів до колективної роботи, розподіляючи ролі між учасниками. І саме на цьому практичному етапі у розробці проектів програмування займає тіньову позицію, а Scratch виступає для студентів середовищем, в якому реалізовуватимуться творчі власні ідеї, які зможуть в подальшому використовуватися у їх професійній діяльності [6].

Набуті студентами прийоми роботи та уміння використовувати алгоритмічні конструкції дають можливість більш ґрунтовно та самостійно працювати над удосконаленням вмінь програмування та конструювання анімованого унаочнення навчальної тематики.

Використання середовища Scratch для вивчення основ програмування у педагогічних коледжах сприяє більш ефективному формуванню практичних вмінь студентів до створенням різноманітних навчальних проектів та інтерактивних анімованих матеріалів. Важливим в даному випадку також є акцентування не тільки на вмінні використовувати програмний інструментарій, а вмінні формувати змістове наповнення сюжетів програмних розробок. Таким чином використання засобів візуального програмування у середовищі Scratch забезпечує формування у студентів навичок розробки програмних проектів та розвиток їх дидактичних навиків і вмінь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сорокіна Т. Є. Візуальне середовище Scratch як засіб мотивації до вивчення програмування / Т. Є. Сорокіна. – 2015. – С. 30–34.
2. Патаракін Е. Д. Педагогічний дизайн соціальної мережі Scratch. Освітні технології і суспільство / Е. Д. Патаракін. – 2013. – С. 505–528.
3. Литвин А. В. Викладання анімаційної середовища програмування Скретч в системі додаткової освіти. Проектна діяльність школяра в середовищі програмування Scratch. / А. В. Литвин.

4. Риндак В. Г. Проектна діяльність школяра в середовищі програмування Scratch / В. Г. Риндак. // навчально-методичний посібник. – 2009. – С. 116.
5. Таболкін Д. Інформатика: дитяча енциклопедія / Д. Таболкін. // Харків. – 2005. – С. 319.
6. Чепіль М. М. Педагогічні технології / М. М. Чепіль. // навчальний посібник. Київ. – 2012. – С. 224.

Адамішин Оксана

Науковий керівник – доц. Франко Юрій

ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ ВМІНЬ СТУДЕНТІВ МЕТОДАМИ ТА ЗАСОБАМИ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОРИСТУВАЧІВ В СИСТЕМАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Аналіз останніх досліджень показав, що питання розвитку методів ідентифікації користувачів у системах дистанційного навчання розглянуті в багатьох роботах різних вчених. Наприклад, роботи Іванова А. І., Сорокіна І. А., Рибчинко Д. Є. присвячені дослідженню динамічних методів біометричної ідентифікації, зокрема, динаміці рукописного почерку та клавіатурного почерку [1, 3, 9]. У роботах Юркова П. Ю., Бабенко Л. К., Федорова В. М., Каткова О. Н., Дворянкина С. В. розглянуті методи динамічної біометричної ідентифікації за голосовим сигналом [1, 3, 5]. Роботи Диденко С. М., Шапцева В. А. присвячені дослідженню динамічних методів ідентифікації користувачів за почерком миші, зокрема за допомогою математичного апарату нейронних мереж [1, 2, 3]. Аналіз результатів дослідження свідчить про недостатню вивченість проблеми використання методів ідентифікації користувачів у системах дистанційного навчання в закладах освіти.

Мета статті – формування практичних вмінь студентів для дослідження залежностей між індивідуальними біометричними параметрами людини для її унікальної ідентифікації в системах дистанційного навчання.

Сьогодні однією з найактуальніших проблем вищої школи є психологічне обґрунтування організації індивідуального навчання в телекомунікаційному комп'ютерному освітньому середовищі. Тобто проблема верифікації за допомогою психофізичних параметрів має багато спільних точок дотику з проблемою індивідуальних технологій навчання.

Сучасні біометричні інформаційні системи та технології розпізнають людей на основі їх анатомічних особливостей (відбитків пальців, образу обличчя, малюнка ліній долоні, райдужної оболонки, голосу) або поведінкових рис (підпису, ходи) [6-8].

Дистанційна освіта висуває певні вимоги до психологічних особливостей студента: по-перше, у нього повинна бути висока стійка мотивація до отримання освіти; по-друге, студент досить чітко повинен представляти бажаний результат навчання, по-третє, він повинен розуміти, що несе відповідальність за знання, отримані за допомогою системи дистанційного навчання (СДН).

Дистанційна освіта забезпечує людині вільний графік навчання, асоціюється з вільним відвідуванням сервера СДН. У зв'язку з цим, існує ймовірність того, що при тестуванні студент може посадити за комп'ютер замість себе більш обізнану в предметі людину. Навігаційна система дистанційної освіти повинна перевіряти, чи знаходиться за віддаленим комп'ютером саме той, якого навчають, за якого він себе видає, тобто, зробити розпізнавання користувача.

Яким чином сьогодні вирішується ця проблема, то це вимагає додаткових досліджень. Кожен вступник на навчання в системі дистанційної освіти людина отримує своє вхідне ім'я і пароль для входу на сервер з навчальними матеріалами. При зверненні студента до сервера про нього можна збирати інформацію, корисну для викладача: перелік сторінок, відвіданих користувачем за сеанс роботи; час, проведений на кожній сторінці; активовані гіперпосилання на даній сторінці; перелік файлів, які були скопійовані користувачем з навчального сервера; час тестування; та ін.

При необхідності адміністратор сервера системи дистанційного навчання може за допомогою інформації, що збирається відновити будь-який сценарій сеансу роботи будь-якого студента.

Але вся зібрана таким чином інформація є непрямою. Тобто, якщо в систему увійшов чоловік по вхідному імені та паролю свого колеги з метою відзначитися і взяти участь в

тестуванні, то його неможливо викрити. Іншими словами, потрібні прямі докази того, що даний сеанс навчання провів дійсно той користувач, з чийм ім'ям зіставлене вхідне ім'я і пароль.

Вирішити цю проблему можна двома способами. Перший спосіб заснований на використанні додаткового апаратного забезпечення, він найбільш надійний, але пов'язаний з додатковими витратами, на які сьогодні, швидше за все, не піде жодна система дистанційної освіти, хоча все залежить від того, наскільки "відповідальні" знання отримує студент.

Додаткове апаратне забезпечення дозволяє здійснювати верифікацію по біометричних характеристиках людини: відбиток пальця; геометрія руки; райдужна оболонка ока; сітківка ока; голос людини; геометрія особи.

При всьому різноманітті біометричних методів в системах дистанційного навчання в основному використовуються три: розпізнавання за відбитком пальця, за зображенням особи (двохвимірному або тривимірному – 2D або 3D-фото) та за райдужною оболонкою ока. Однак будь-який з них заснований на зіставленні даних ідентифікованої об'єкта і біометричного еталона. Таке зіставлення неможливо без запису і збереження біометричної інформації, тобто без її документування [2,4].

Аналізуючи основні способи розпізнавання, які існують, на сьогоднішній день, можна зробити прогноз, що в системах дистанційного навчання вже в найближчому майбутньому почнуть застосовуватися програмні методи. Ці методики не змушують до додаткових витрат на придбання спеціального обладнання, вони цікаві педагогіці в тому плані, що аналізують психофізичний стан студента в поточний момент часу.

На основі аналізу сучасних біометричних систем розпізнавання людини у пропонується використати мультимодальну (бімодальну) систему ідентифікації, яка складається з двох характеристик: обличчя та голос.

Мультимодальна біометрична система ідентифікації, являє собою багатофакторну ідентифікацію персоналу, яка складається з двох основних статичних компонентів: ідентифікація за зображенням людини; ідентифікація за паролем фразою.

Ідентифікація за обличчям здійснюється в режимі реального часу в момент піднесення або підходу до пристрою з камерою. Для реєстрації та ідентифікації достатньо трьох зображень.

Ідентифікація за голосом проводиться на основі використання статичної паролем фрази. На етапі реєстрації фразу необхідно повторити декілька разів так досягається максимальна надійність і оцінюється варіативність виголошення.

Мультимодальне рішення являє собою узагальнення результатів, отриманих у ході голосової і лицьової ідентифікації. Результатом обробки цих модулів є математичні ймовірності подібності Голосу (Voice) та Обличчя (Face) еталонного зразка користувача, які надійшли на вхід аудіо/відео потоком. На основі цих величин розраховується мультимодальна ймовірність ідентифікації [5].

Мультимодальна система для ідентифікації, розпізнавання і авторизації об'єктів, об'єднала дві біометричні характеристики: голос і обличчя.

Спочатку було розроблено алгоритм роботи модуля зі звуком (голосом): включення пристрою, вибір режиму (запис еталона або ідентифікація), при виборі першого – відбувається прийом звукового стерео-сигналу, шумозаглушення і запис еталонної спектрограми; при виборі другого – пристрій приймає звуковий стерео сигнал у режимі реального часу, здійснює шумозаглушення і порівнює його з еталоном. У разі якщо запис не відповідає еталону, значить ідентифікований об'єкт не отримає доступ (рис. 1 а).

Потім було розроблено алгоритм роботи модуля з зображенням: включення пристрою, вибір режиму (збереження еталона або ідентифікація), при виборі першого – відбувається прийом 3D відеосигналу, накладення знімків і збереження еталонного зображення; при виборі другого – пристрій приймає 3D відеосигнал у режимі реального часу, здійснює накладення знімків і порівнює їх з еталоном. У разі якщо зображення особи не відповідає еталону, значить ідентифікований об'єкт не отримає доступ (рис. 1 б).

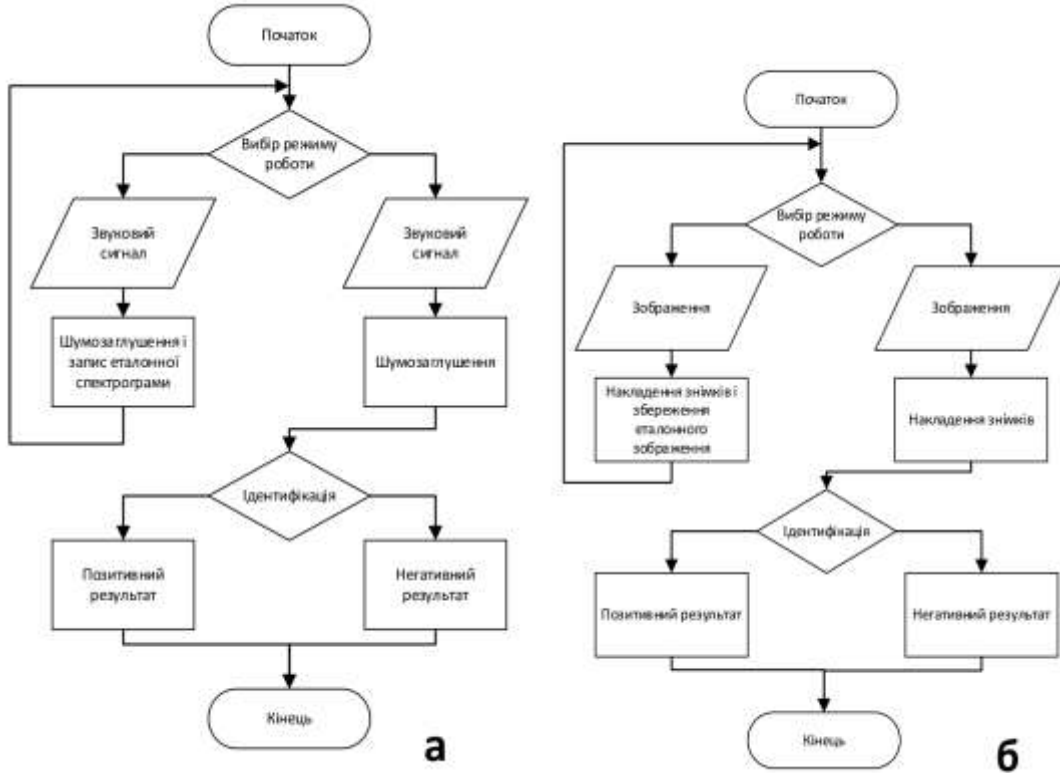

Рис. 1. Алгоритми роботи модулів звуку та зображення

Для реалізації розробленого алгоритму створення еталону зображення та подальшого шифрування біометричних зразків використано сучасні мови Webпрограмування: HTML5 та JavaScript, а також спеціальну мову CSS (каскадні таблиці стилів), щоб візуально представити сторінки, написаних мовами розмітки даних. На рис. 2 представлено головну сторінку створеного сайту, який має наступну структуру сторінок: головна, БД, публікації та шифрування.

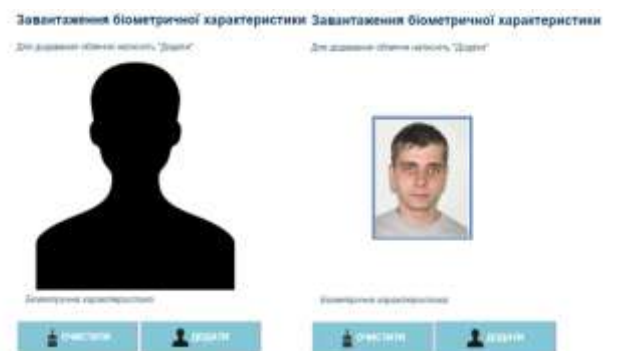
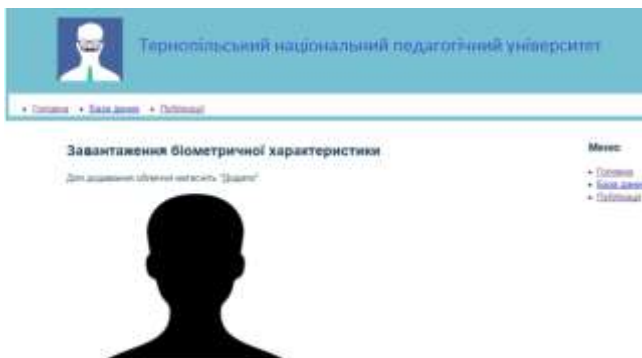
Рис. 2 Головна сторінка системи

Рис. 3. Додавання характеристик

Першим кроком при роботі з сайтом є додавання біометричної характеристики для цієї дії необхідно натиснути кнопку «Додати», а для завантаження нової – «Очистити» (рис. 3). Після того, як біохарактеристика відобразиться у браузері, можна переходити до наступних кроків.

Другий та третій кроки – це знебарвлення та виділення області ідентифікації (рис. 4).

Четвертий крок – це виділення кордонів та додавання еталону до БД (рис. 5).

П'ятий, останній крок, реалізує шифрування еталона засобами CryptoJS (рис. 6).

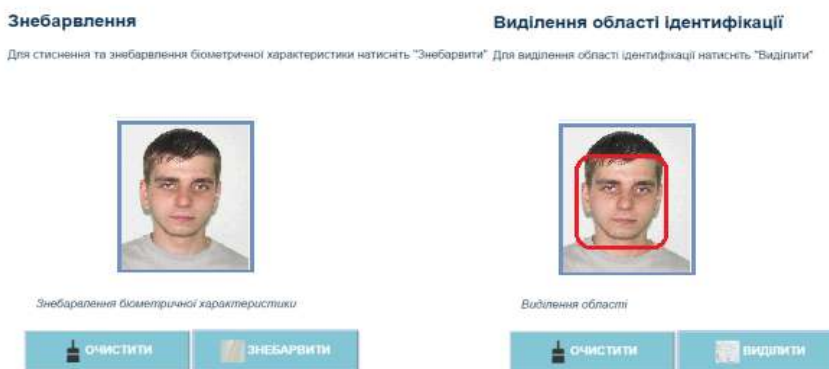

Рис. 4. Попередня обробка

Рис. 5. Додавання еталону в базу даних

Рис. 6. Захист еталону

Проведено аналіз основних способів розпізнавання в системах дистанційного навчання. Реалізовано розроблений алгоритм створення еталону біометричної характеристики, подальше її шифрування та зберігання шляхом використання сучасних мов Web-програмування: HTML5 та JavaScript, а також спеціальну мову CSS (каскадні таблиці стилів), щоб візуально представити сторінки, написаних мовами розмітки даних. Запропоновані методики не змушують до додаткових витрат на придбання спеціального обладнання, вони цікаві педагогіці в тому плані, що аналізують психофізичний стан студента в поточний момент часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Газин А. И. Особенности голосовой аутентификации личности [Електронний ресурс] – 2010. – Режим доступу до ресурсу: cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-golosovoy-autentifikatsii-lichnosti.pdf.
2. Прудник А. М., Власова Г. А., Я. В. Рошупкин. – Биометрические методы защиты информации / . – Минск: БГУИР, 2014. – 123 с.
3. Системы контролю доступу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.npblog.com.ua/>
4. Моржаков В., Мальцев А. Современные биометрические методы идентификации / БДИ. – 2009. – №2. 2012. – 123 с.
5. Мальцев А. Современные биометрические методы идентификации [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://habrahabr.ru/post/126144/>
6. Медведев С. Ю. Преобразование Фурье и классический цифровой спектральный анализ [Електронний ресурс] / Вибродиагностика для начинающих и специалистов – Режим доступу до ресурсу: http://www.vibration.ru/preobraz_fur.shtml.
7. K.-R. Muller, S. Mika, G. Ratsch, K. Tsuda, and B. Scholkopf. An introduction to kernel-based learning algorithms, IEEE Transactions on Neural Networks, 12(2). pp. 181–201, 2001.
8. Nilsson M., Nordberg J., Claesson I. Face Detection Using Local SMQT Features and Split Up SNoW Classifier // Proceedings of IEEE Int. Conf. ICASSP, V. 2, P. 589–592, 2007
9. CryptoJS. JavaScript бібліотека криптографічних стандартів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://code.google.com/archive/p/crypto-js>

Артимович Василь
Науковий керівник – викладач Потапчук О.

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ

Важливою складовою нової парадигми освіти є ідея неперервного навчання, що охоплює усі форми, типи та рівні навчальної діяльності. В свою чергу формування інформаційної компетентності є сукупністю духовних цінностей у сфері інформаційних відносин, створених людством упродовж його історії.

У період переходу до інформаційного суспільства необхідно підготувати особистість до швидкого сприйняття та опрацювання великих об'ємів інформації, оволодіння сучасними засобами, методами та технологією роботи з інформаційними ресурсами в процесі формування інформаційної компетентності студента в освітньому просторі. На сьогоднішній день навчання у стає все більше технологічним, що передбачає не тільки комп'ютеризацію процесу навчання, а й введення нових форм педагогічного керування цим процесом, у зв'язку з чим стають необхідними додаткові теоретичні та прикладні педагогічні дослідження: особливе місце серед них займають роботи, що стосуються підготовки студентів до професійної діяльності.

Формування інформаційної компетентності (ІК) розглядається, сьогодні, як невід'ємна складова реформи системи вищої педагогічної освіти в цілому. Основна мета якої передбачає підготовку технічного і технологічно освіченого фахівця відповідно до вимог інформаційного суспільства, формування необхідних знань, умінь і навичок технічного характеру та формування основних компонентів інформаційної культури [2, с. 3].

У зв'язку з цим гостро постає проблема підготовки інформаційно компетентних педагогів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, формування яких йде впродовж усього навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти (ЗВО).

В зв'язку зі вказаною проблематикою *мета статті* полягає у обґрунтуванні методики застосування електронних освітніх ресурсів у навчальному процесі для формування їх інформаційної компетентності.

Відмінною рисою сучасних досліджень стало також вивчення можливостей інформаційних технологій: у формуванні інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців (С. Абрамова, Н. Апатова, Д. Белл, В. Беспалько та ін.).

В наукових працях Р. Гуревич розглядає інформаційну компетентність як мобілізуючу роль в формуванні компетентності [3, с. 38]. Інформаційно-освічений студент здатний підкреслити відповідну інформацію з різних джерел. Така особа має бути також наділена необхідною здатністю якісної та кількісної оцінки і самооцінки інформації з тим, щоб виявити спірні питання закладені в інформації.

Слід зазначити, що в сучасному тлумаченні терміну «інформаційна компетентність» найчастіше має на увазі використання комп'ютерних інформаційних технологій, а точніше визначення слід трактувати як «комп'ютерна інформаційна компетентність». Крім того, Я. Кузьмінов в поняття «Інформаційна компетентність» вкладає і методичний аспект діяльності вчителя [4., с. 21].

П. Беспалов визначає інформаційну компетентність як «...інтегральну характеристику особи, що передбачає мотивацію до засвоєння відповідних знань, здібність до вирішення завдань в учбовій і професійній діяльності за допомогою комп'ютерної техніки і володіння прийомми комп'ютерного мислення [1., с. 45].

Головною метою проектування електронних освітніх ресурсів є забезпечення доступу до освітніх ресурсів шляхом використання сучасних інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж і надання умов майбутнім педагогам для формування їх інформаційної компетентності.

На основі проведеного аналізу, та зважаючи на популярність засобів розробки електронних ресурсів, для даного дослідження вважаємо актуальним здійснити розробку за допомогою систем CMS.

Всю роботу по створенню сайту за допомогою CMS WordPress можна умовно розбити на кілька етапів. Так, починається розробка сайту з установки дистрибутива WordPress на хостинг або ж на локальний сервер, а наступним етапом є верстка шаблону сайту під WordPress або ж установка готового шаблону. Потім виконується настройка параметрів роботи WordPress, встановлення та налаштування необхідних плагінів, розробка індивідуальних модулів і компонентів. Завершується створення сайту на WordPress наповненням сайту унікальним контентом.

Перед тим, як приступити до створення сайту, важливим завданням є вибір програмних засобів. Для початку потрібно встановити програмний засіб Denwer та завантажити CMS WordPress. Тепер необхідно створити базу даних (БД) для WordPress. Для роботи з БД використовується phpMyAdmin, яка вже встановлена в Denwer – це безкоштовна утиліта для управління базами даних MySQL. Наступним кроком необхідно потрібно створити користувача MySQL з паролем та підключити створену базу даних до CMS WordPress.

Після налаштувань потрібного програмного забезпечення, приступаємо безпосередньо до створення ресурсу. Для того, щоб розпочати роботу потрібно зайти на локальний сервер, який після відповідних налаштувань має назву – <http://ipf.ktnp.ua>. Після переходу за посиланням, відкривається вікно для введення необхідної інформації, після налаштувань, можна заходити на свій обліковий запис у WordPress, де відкривається головна сторінка CMS. Також можна подивитись зовнішній вигляд сайту за замовчуванням (рис.1).

Наступним кроком буде підбір готового шаблону сайту. Для цього заходимо в розділ «Теми» та переглядаємо запропоновані. Після чого вибираємо тему, яка нам найбільше підходить (рис. 1). Обрана тема підходить під будь-який тип пристрою та будь-якої мови інтерфейсу. Дана тема призначена для ділових сайтів, включає в себе головну сторінку з декількома розділами, віджети, навігацію, соціальне меню та логотип.

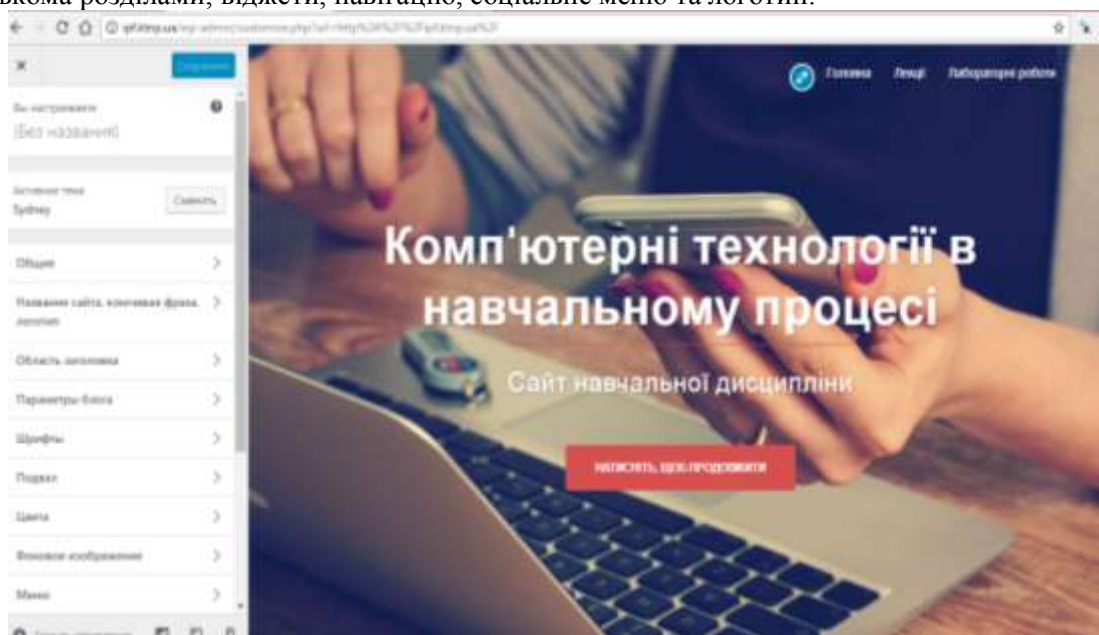

Рисунок 1 – Налаштування теми

Сайт «Комп'ютерні технології у навчальному процесі» відповідає навчальному плану та робочій програмі зазначеної дисципліни. На сайті використовується читабельний текст, добре підібрана кольорова гамма, ілюстративне наповнення сайту відповідає його змісту, а також використовується якісний і корисний контент. Тобто, загальне оформлення сайту є доцільним.

Після завантаження сайту на хостинг, електронна адреса сайту: <https://ktnp.000webhostapp.com/>.

Отже, хочеться відзначити, що новітні електронні освітні ресурси відіграють важливу роль у сучасному навчальному процесі, а особливо якісно сприяють розвитку інформаційної компетентності студентів. Такі ресурси, під час самостійної роботи студентів, будуть спонукати їх до пошукової, розвиваючої та творчої діяльності.

Дидактичні можливості електронних освітніх ресурсів дуже великі. Сьогодні вони стають засобом досягнення освітніх цілей як для студентів, так і для викладачів, при цьому не замінюють викладача, а стають одним з найбільш важливих засобів навчання. Тому, на сьогодні є актуальним питання створення електронних освітніх ресурсів як для окремих навчальних дисциплін, так і для забезпечення освітніх цілей в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беспалов П. В. Компьютерная компетентность в контексте личностно-ориентированного обучения / П. В. Беспалов // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 45-50.
2. Вдовиченко Р. П. Між професійною підготовкою та компетентністю / Р. П. Вдовиченко // Управління освітою (Шкільний світ). – 2003. – № 15-16. – С. 2-3.
3. Гуревич Р. С. Формування інформаційної компетентності майбутніх вчителів засобами мультимедіатехнологій / Р. С. Гуревич // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2007. – С. 38-41.
4. Кузьминов Я. И. Профессиональный стандарт педагогической деятельности (проект) / Я. И. Кузьминов // Вестник образования. – 2007. – № 7. – С. 17-24.

Віннічук Петро
Науковий керівник – доц. Потанчук О.

МЕТОДИКИ ПРОЕКТУВАННЯ АРХІТЕКТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ В СЕРЕДОВИЩІ AUTOCAD ARCHITECTURE

Входження системи вищої освіти України у Європейський освітній простір передбачає відповідні зміни у професійній підготовці фахівців, зокрема інженерно-педагогічних, а ринкові аспекти змінюють умови проектування і вимагають нового підходу до використання систем автоматизованого проектування (САПР).

Використання САПР універсального призначення в архітектурних проектах не дозволяло враховувати багаторівневу структуру будівлі, генерувати спеціальні типи розрізів/фасадів (внутрішні і зовнішні), використовувати інструменти моделювання основних конструкційних елементів (стін, вікон і дверей, дахів, сходів) тощо [1]. Каталоги компаній, які займаються поширенням програм для будівельного проектування, налічують сотні найменувань програм вітчизняних та зарубіжних виробників, тому при виборі програмного забезпечення потрібно детально проаналізувати їх.

В зв'язку зі вказаною проблематикою *мета статті* полягає у обґрунтуванні особливостей середовища AutoCAD Architecture та методики проектування архітектурних об'єктів в ньому.

AutoCAD компанії Autodesk – універсальна базова програма, яка є однією із найбільш популярних інструментів для випуску проектної документації. Добре продуманий графічний діалог із багаточисельними функціями, безперервний розвиток та підтримка докорінно змістило акценти САПР у бік автоматизації чисто графічних робіт, тим більше, що випуск проектної документації на комп'ютерах став традиційним для більшості проектних організацій [4].

AutoCAD Architecture – це модуль AutoCAD, призначений для архітектурного проектування. AutoCAD Architecture є об'єктно-орієнтованою програмою, в якій здійснюється параметричне управління архітектурними об'єктами (стіни, вікна, двері, дахи) при створенні креслень, специфікацій і 3D-моделей, необхідних для проекту будівлі [2].

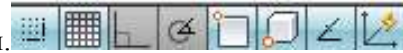
Проте відмінністю AutoCAD Architecture від інших програмних продуктів є те, що з одним кресленням одночасно можуть працювати більшість суміжників, при цьому не відбувається втрата даних у файлі у архітектурних об'єктів, як при експорті в DWG у аналогічних об'єктів програм Arhcad, Allplan та ін. За допомогою вбудованих засобів візуалізації є можливість підготувати презентацію проекту на будь-якій стадії його розробки, навіть коли проект ще не завершений. Можливості візуалізації повністю інтегровані в середовище AutoCAD Architecture [3].

Вибравши план будинку та підбравши відповідний масштаб для побудови проекту можна розпочати його моделювання. Запускаємо програму AutoCAD Architecture та створюємо новий проект вказавши номер проекту, назву та короткий опис проекту. Перед початком

проекування безпосередньо конструкцій та елементів проекту, перевіряємо налаштування основних режимів креслення:

Звичайне і полярне відстеження – 45 градусів;

Прив'язки – конточка, середина, центр, квадрант, перетин.

Динамічний ввід – введення координат «відносні».

В рядку стану креслення для елементів оформлення встановлюємо поточний масштаб

1:100 . Наступним кроком є створення і промарковування сітки осей. За допомогою команди «Розширена сітка колон» вибираємо тип сітки та задаємо необхідні відстані між осями, напрямок та маркування. В диспетчері структури проекту створюємо новий елемент – фундамент (рис. 1).

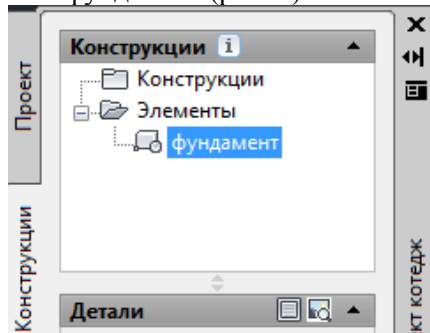

Рис. 1. Вікно диспетчера структури проекту

Підлоги, підвісні стелі, окремі майданчики і навіси для 3D-моделі, а також для інтер'єрів можна отримувати за допомогою архітектурного об'єкта «перекриття». Скористаємось цією командою для побудови фундаменту задавши товщину 300 мм та звис 500 мм [2].

Наступним кроком є створення конструкцій проекту, тобто стін. Для цього в диспетчері структури проекту на папці конструкції ПКМ обраємо нову конструкцію. У вікні, що відкрилося задаємо назву конструкції та ставимо позначку автоматично відкрити в графічному редакторі. Після цього відкривається нове креслення де можна починати проектувати стіни цокольного поверху. Для цього у вкладці «сервіс» вибираємо інструменти проектування. Обравши тип стіни, по периметру сітки осей будуємо стіни. Після чого, редагуємо стиль задавши товщину та тип стіни. Також здійснюємо налаштування штриховки зовнішніх стін (рис. 2).

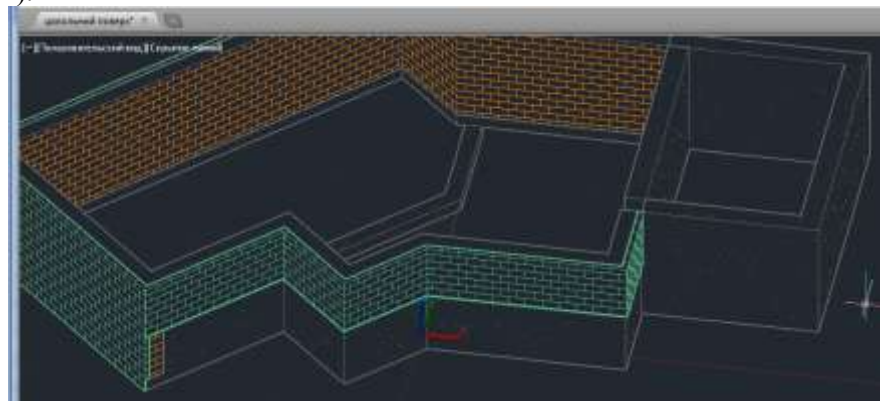

Рис. 2. Відображення штриховки в 3-D вигляді

Будуємо перестінки на плані за допомогою гіпсокартонної стіни. Встановлюємо двері та вікна за допомогою інструментів «двері», «вікно», які розташовані в інструментальній палітрі. Встановивши архітектурні об'єкти у план, змінюємо їхні розміри за допомогою редагування стилю (рис. 3).

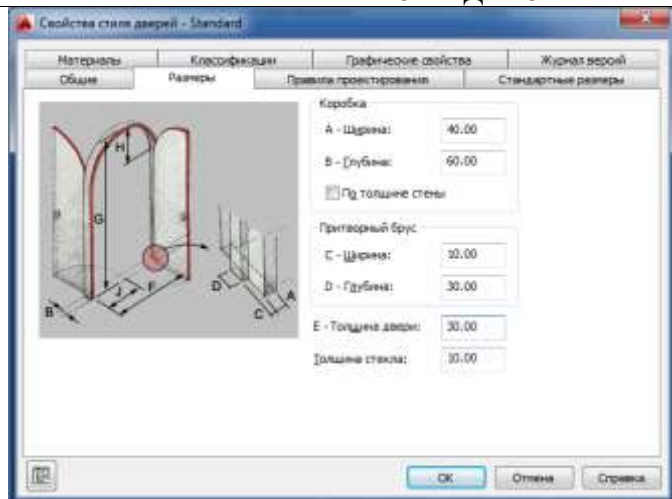

Рис. 3. Відображення властивостей стилю дверей

Тепер створимо плиту перекриття будівлі. Плити перекриття можна створити вручну, вказуючи на плані кути замкнутого контуру. Так само можна використовувати заздалегідь створений замкнутий контур полі-лінії. Для цього скористаємось інструментальною палітрою, зокрема інструментом «перекриття» (рис. 4). При побудові плити перекриття необхідно контролювати рівень прив'язки.

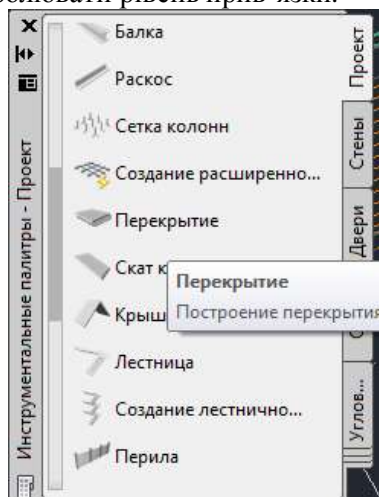

Рис. 4. Вікно інструментальної палітри

Налаштування матеріалів для «реалістичного» відображення можна здійснити двома способами:

1. Завантажити матеріал AutoCAD (вкладка «Візуалізація» «Оглядач матеріалів»).
2. У стилях об'єктів, на вкладці «Матеріали», створюється новий «архітектурний матеріал» і викликається його редактор. У «графічних властивостях» вибирається екранне уявлення, в якому матеріал повинен відобразитися. На вкладці «Інші» вибирається «матеріал (AutoCAD) для візуалізації». Таким чином, після виконання ряду операцій ми отримуємо проект будинку створеного в середовищі AutoCAD Architecture (рис.5).

Рис. 5. Проект будинку в середовищі AutoCAD Architectur

Призначена для користувача, перспективна точка зору може бути встановлена командою «Орбіта», проте краще використовувати команду «Камера» (вкладка «Візуалізація»). На плані вказується точка камери, задається «Ім'я». Після попередньої установки викликати команду «Коригування» виду (розгорнути панель «Камера»), де в діалоговому вікні кнопками підганяється положення камери, фокусна відстані, зміщення.

Проектування архітектурних об'єктів в середовищі AutoCAD Architecture дає широкі можливості завдяки функціональним можливостям, бібліотеці та зручності роботи в ньому. Тому перспективами подальших досліджень є розробка методичних матеріалів для впровадження в навчальний процес студентів спеціальності Професійна освіта (Комп'ютерні технології).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Качуровская Н. М. Формирование профессиональной культуры будущих специалистов-архитекторов в образовательном процессе вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Качуровская Наталья Михайловна. – Курск, 2005. – 183 с.
2. САПР для інженера [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mikhailov-andreys.blogspot.com/2012/06/autocad-2013-11-autodesk-360.html>.
3. Системи автоматизованого проектування електронних пристроїв і систем (E-CAD / EDA - системи): навчальний посібник / За ред. Ю.В. Петрова; Балт. держ. техн. ун-т. - СПб, 2015. - 120 с.
4. Погорелов В. AutoCAD 2009. 3D-моделювання / Віктор Погорелов. – М.: БХВ-Петербург, 2009. – 400 с.

Маслянов Олексій

Науковий керівник – проф. Гевко Ігор

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ FUSION 360 У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Розвиток комп'ютерних технологій вплинув на усі сфери діяльності людини. Інформаційні технології невинно розвиваються і дають нові продукти своєї діяльності. Великий вклад вони зробили у підготовці майбутніх спеціалістів різних сфер. На сьогоднішній день в різних галузях людської діяльності широко використовується тривимірна графіка. З її допомогою можна спроектувати все що нас оточує. З допомогою тривимірної графіки ми можемо відвідати відомі музеї, перебуваючи біля екрана свого ПК, переглянути як буде виглядати наш майбутній дім. Комп'ютерні технології дозволяють розробити свій власний виріб, починаючи від власної ідеї закінчуючи готовим виробом. Вони дозволяють уникнути помилок, економлять наш час та кошти.

Тому зараз володіння графічними програмними продуктами з проектування тривимірної графіки є обов'язковою вимогою для більшості кваліфікованих робітників не лише IT-галузі, ай інших напрямків. Розвиток, розповсюдження та впровадження систем тривимірного комп'ютерного проектування у виробничі та невиробничі процеси викликає попит на

спеціалісті комп'ютерного профілю, які зможуть ефективно використовувати системи тривимірного комп'ютерного проектування у професійній діяльності.

Важливою складовою підготовки вчителів інформатики та фахівців із освітніх комп'ютерних технологій є вміння працювати з тривимірними моделями, також їх редагувати. На заняттях з комп'ютерної графіки студенти ознайомлюються з такими програмними продуктами: Adobe Photoshop та Illustrator, Corel Draw, Affinity Designer та інші. Але всі вони розраховані на роботу із двовимірною графікою. У той же час програмам, призначеним для роботи із тривимірними об'єктами не приділяють значною уваги. Хоча розуміння особливостей моделювання 3D об'єктів є важливим для сформування у студентів цілісних знань з сучасної комп'ютерної графіки. Важко виділити однозначні причини такої ситуації. Серед основних варто назвати недостатню забезпеченість комп'ютерами, необхідними для роботи із програмами тривимірної графіки. Це можна пояснити тим, що для опрацювання великих масивів графічної інформації та імітації 3D простору на площині необхідні значні обсяги оперативної пам'яті і потужні обчислювальні можливості центрального процесора та відеокарти. Нажаль більшість програм для роботи з графікою є платними і не всі навчальні заклади мають змогу придбати ліцензію [5].

Одним з маловідомих програмних продуктів для вивчення тривимірної графіки є Fusion 360. Ця програма має навчальну ліцензію, а отже може використовуватися у навчальному процесі. Окрім цього всі проектні дані Fusion 360 зберігаються у хмарі. Студенти можуть безпечно отримати доступ до своїх даних Fusion 360 з будь-якого місця. Вони також можуть використовувати групові проекти. Викладач може контролювати, хто ще може отримати доступ до даних проекту та співпрацювати у проекті. Fusion 360 використовує проектний підхід зверху вниз, за якого можна простіше зрозуміти процес проектування моделі, щоб отримати уявлення про її композицію [4].

Якщо студенти знайомі з системою CAD, то ним дуже легко буде орієнтуватись в інтерфейсі програми. Всі компоненти проектів існують в одному файлі Fusion 360. Групи компонентів діють як підгрупи, а тіла – фізичні об'єкти, які існують або в хмарі, або в складі лише одного проекту. Студенти можуть створювати кілька примірників компонента, а зміна одного змінить усі інші екземпляри. У Fusion 360 всі компоненти, які виконують роль єдиної функціональної одиниці, у складальному кресленні. Вони можуть вставляти частини ескізу в збірку або використовувати ескіз у наступних проектах. Під час цих операцій видно всі інші компоненти в складі. Після завершення розробки усіх компонентів моделі можна зробити складання цілого проекту [4].

Існують програми, які спеціалізуються на використанні певної техніки створення геометричної поверхні. Прикладами таких програм є ZBrush, Mudbox та Houdini. У перших двох реалізовано ефективну техніку цифрової скульптури, а у Houdini найкращі реалізовані можливості для процедурного моделювання. Враховуючи таку різноманітність підходів, студентам необхідно донести сутність кожного із них, але доцільніше розглядати докладно тільки створення об'єктів за допомогою технік твердотілого та полігонального моделювання [5].

У Fusion 360 найбільш розвинені інструменти для твердотілого моделювання. Це пов'язано із тим, що вони є базовими для розуміння решти підходів до формування геометричної форми об'єкта. Розкриємо сутність кожного з них. Для твердотілого моделювання характерним є формування поверхні на основі базових примітивів (паралелепіпед, піраміда, сфера, циліндр, конус тощо), геометричних перетворень (паралельне перенесення, поворот навколо заданої осі, симетрія відносно площини, масштабування) та бульових операцій (об'єднання, перетину та різниці множин) [2].

Представлений підхід найбільш використовується системами автоматизованого проектування та підготовки технічної документації, хоча він також реалізований і у більшості програмах тривимірного моделювання. Питання полігонального моделювання не менш важливим є для розуміння суті сучасного стану 3D технологій. Ключовою особливістю цього підходу є те, що користувач переміщуючи та додаючи нові вершини, ребра та полігони формує оболонку віртуального об'єкта. У рамках ознайомлення студентів із цією технікою моделювання важливо, щоб вони засвоїли такі поняття як: «екструдкування», «вершина», «ребро», «полігон», «каркасне відображення моделі», «відображення моделі із урахуванням

текстур та матеріалів», «правильна полігональна сітка» тощо. Окрім цього студенти мають вивчити також і інструментарій, який дозволить виконувати коректну побудову поверхні тривимірного об'єкта [1].

У програмі Fusion 360 вони представлені за допомогою таких команд як: «Design» – активація режиму редагування; «Translate», «Rotate», «Scale» – дозволяють виконувати паралельне перенесення, поворот навколо вказаної осі, масштабування тіла «body»; «Extrude» – процес формування нових поверхонь [4]. Не менш значимими є теми пов'язані присвоєнням 3D моделі оптичних властивостей та їх налаштування. Загалом під матеріалом віртуального 3D об'єкта розуміють набір даних, які дозволяють змоделювати оптичні властивості реального предмету (передати колір, відбиття світла, прозорість, блики на поверхні тощо) [1].

Візуалізація – це процес генерації фотореалістичного зображення шляхом поєднання інформації про геометрію, камеру, текстуру, освітлення та затінення (також звані матеріали) за допомогою комп'ютерної програми. Ви можете використовувати візуалізовані зображення для передачі зовнішнього вигляду та функцій конструкцій [3]. Окремо варто розглядати налаштування параметрів графічного зображення (розширення зображення, кольорова модель, глибина кольору тощо). У випадку вивчення тривимірного моделювання як окремого предмету зазначені теми варто розширити, а також доповнити питаннями пов'язаними із застосуванням модифікаторів при моделюванні тривимірних об'єктів. Підводячи підсумок зауважимо, що питання вивчення тривимірного моделювання у закладах вищої освіти, які готують вчителів інформатики та фахівців із комп'ютерних технологій, не є достатньо розкритим і саме тому потребує вивчення та прискіпливої уваги з боку спеціалістів, зокрема фахівців із методики навчання інформатики та професіоналів із комп'ютерної графіки та моделювання [5].

Викладання тривимірного моделювання у ЗВО є невід'ємним атрибутом у підготовці вчителів інформатики в умовах розвитку нашого суспільства. Ця галузь є доволі молода та постійно розвивається, молодим вчителям інформатики потрібно володіти основними азами створення та редагування тривимірних моделей.

Наведені особливості вивчення 3D моделювання на прикладі програмного графічного комплексу Autodesk Fusion 360 розкриваються у статті лише частково, проте дозволяють зорієнтуватися у такій складній тематиці як навчання тривимірної комп'ютерної графіки. На даний момент потребують розробки питання пов'язані із створенням навчально-методичних комплексів, навчальних посібників із вказаної тематики для спеціалізованих програмних комплексів 3D моделювання. Нажаль на теренах України невелика кількість навчальних закладів знайомлять студентів з таким доволі цікавим і зрозумілим програмним продуктом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Види 3D моделювання. Сайт 3d-modeli.net. 2018. URL: <http://3d-modeli.net/uroki-3d/6175-vidy-3d-modelirovaniya>. (дата звернення: 04.08.2020).
2. Осадча К. П., Чемерис Г. Ю. Добір засобів тривимірного моделювання для формування графічної компетентності майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 62, № 6. С. 70 – 85.
3. Fusion 360. Official site Autodesk.org. URL: <http://help.autodesk.com/view/fusion360/ENU/?guid=GUID-1C665B4D-7BF7-4FDF-98B0-AA7EE12B5AC2> (дата звернення: 05.08.2020).
4. Tien-Chi Huang, Chun-Yu Lin. From 3D modeling to 3D printing: development of a differentiated spatial ability teaching
5. Мосіюк О. О. Особливості вивчення 3D моделювання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів інформатики / Мосіюк О. О. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2018. Вип. 2 (43). С. 182-186. – URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SR795RZCTVgJ:visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/articledownload/15739/15&cd> (дата звернення 05.08.2020).

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ДРУК ТРИВИМІРНИХ ОБ'ЄКТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Створення і вдосконалення комп'ютерних наук призвело до застосування нових технологій в різних сферах наукової та практичної діяльності. Однією з таких сфер стала освіта. Поява і розвиток засобів комп'ютерної графіки відкриває для сфери освіти принципово нові потенціали, завдяки яким з'являється можливість не тільки використовувати графічні образи в якості ілюстрацій, а й змінювати їх, вивчати поведінку об'єктів, динамічно управляти їх змістом, формою, розмірами та кольором, досягаючи більшої наочності. З'являються нові нетрадиційні технології, в тому числі й такі, що змінюють сам стиль використання комп'ютера. Серед них найбільш динамічно розвиваються мережні технології, комп'ютерна графіка, тривимірне моделювання й анімація тощо. Досягнення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) актуалізують питання підготовки фахівця у галузі комп'ютерних технологій, подання інформації у вигляді графічних образів креслень, схем, малюнків, ескізів, презентацій, візуалізацій, віртуальних світів тощо.

Професійна підготовка майбутніх фахівців в галузі комп'ютерної графіки повинна бути орієнтована на підготовку конкурентоспроможного фахівця, затребуваного ринком праці в умовах зростаючих темпів інформатизації освіти, створення єдиного інформаційного середовища і формування відповідних професійних компетенцій в умовах стрімкого розвитку програмних, інтелектуальних продуктів і рішень в галузі ІКТ [1].

Питаннями розробки та впровадження комп'ютерної графіки в навчальний процес займалися Г. Горшков, І. Захарова, І. Котов. Методичні аспекти формування знань і вмінь на заняттях інженерно-комп'ютерної графіки відображені в наукових працях І. Гевко, О. Джеджули, В. Забронського, В. Михайленка [2, 4].

На сьогодні комп'ютерна графіка – це один з найбільш розвинутих напрямків інформаційних технологій. За допомогою комп'ютерної графіки можна візуалізувати такі явища та процеси, які не можна побачити в дійсності, можна створити наочний образ (прототип) того, що насправді ніякої наочності не має (наприклад, ефекти теорії відносності, закономірності числових рядів тощо).

Створення тривимірних моделей сьогодні незамінний процес в усіх областях діяльності людини, таких як: промисловість, медицина, архітектура, будівництво, дизайн, освіта, кіно тощо. Проектування тривимірних моделей дозволяє оцінити технічні та фізичні особливості змодельованого об'єкту ще до створення його реального зразка. Завдяки таким методам дослідження моделі виробу можна проаналізувати його розмір, матеріал та комплектацію.

Сучасні можливості тривимірної графіки та потужність комп'ютерної техніки дозволяють обробляти досить складні сцени в режимі реального часу без втрати швидкості і якості відображення. Ці можливості привели до появи інтересу до тривимірної візуалізації з боку фахівців з різних сфер діяльності.

КОМПАС-3D, як універсальна система тривимірного проектування, знаходить своє застосування під час вирішення різних завдань, у тому числі, архітектурно-будівельного і технологічного проектування. Найбільш широке застосування система КОМПАС-3D отримала під час рішення задач проектування архітектурних споруд, металевих конструкцій – сталевих споруд, фасадних і купольних конструкцій з алюмінієвого профілю тощо.

Перед тим як приступити до створення друкованого макету 3D-моделі корпусу, потрібно зробити його аналіз та адаптувати до 3D-друку. Оскільки кінцевий результат моделювання буде представлений у вигляді друкованого макету, тому створену модель необхідно експортувати в STL-формат.

З огляду на відповідність поставлених завдань, хід виконання проекту вважаємо за доцільне поділити на такі основні етапи: аналіз, конструювання (застосування інженерних навичок), дизайн (застосування дизайнерських компетентностей), друк моделі (рис. 1) [3].

Рис. 1 Етапи розробки проекту.

Першим етапом підготовки до друку буде аналіз геометрії 3D-моделі, який полягає у тестуванні моделі на наявність відкритих просторів у полігональній сітці, наявність деяких зміщень полігонів а також дефектів в геометрії.

Наступним кроком є аналіз всіх параметрів, розмірів, а також їх перевірка на відповідність матеріалам друку. Оскільки, розроблена тривимірна модель має розмір реальної будівлі, тому для створення друкованого макету необхідно її масштабувати.

Розпочинати побудову архітектурної споруди корпусу потрібно з цокольного поверху. Першим кроком в побудові цоколя буде створення сітки будівлі на якій проектуватимуться стіни. Наступним кроком буде побудова стін цокольного поверху та проєкція вхідних сходів. За допомогою головного меню додаємо проєкцію цокольного поверху та редагуємо його задаючи такі параметри як висота стін, висотна висота та перекриття знизу та зверху. Будуємо тривимірну модель цокольного поверху, щоб впевнитись про відсутність помилок при проектуванні (рис. 2).

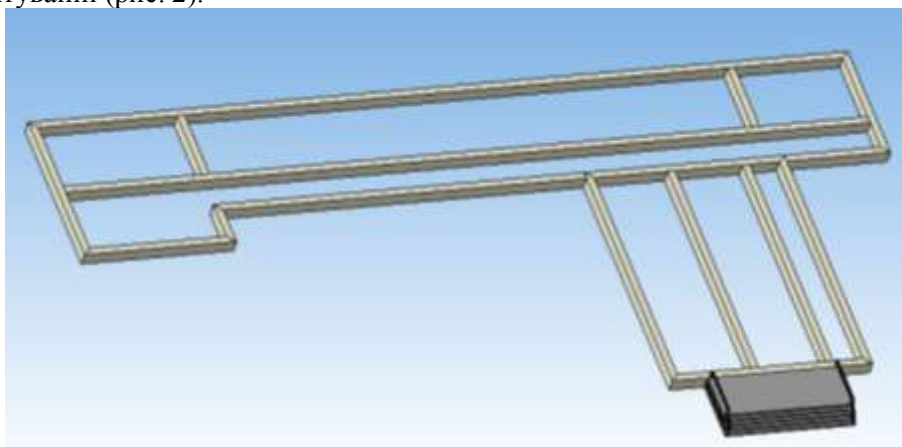

Рис. 2 Тривимірна проєкція цокольного поверху та сходів

Наступним кроком буде проектування першого поверху вибираємо команду Додати поверх. Проектувати перший поверх потрібно на основі другого – це і вказуємо в параметрах діалогового вікна (рис. 3)

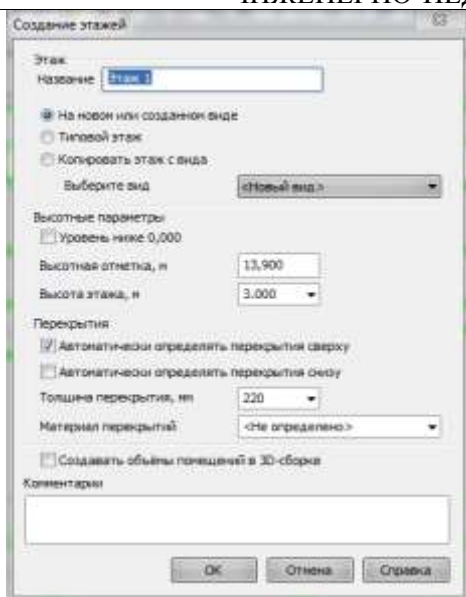

Рис. 3. Створення нового поверху

В результаті вище проведених дій ми отримали ще одну проєкцію поверху. Наступним кроком побудови нашого об'єкту будівництва буде тривимірна модель першого поверху (рис. 4).

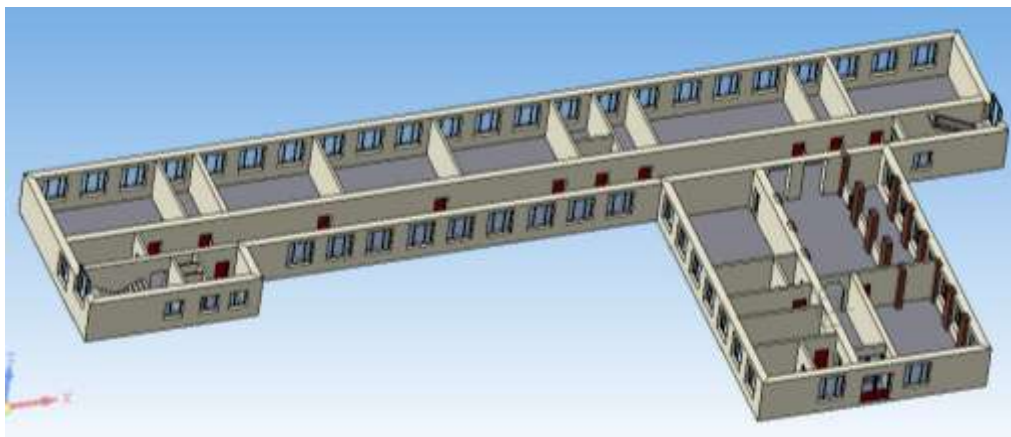

Рис. 4 Тривимірна проєкція першого поверху

Виконуючи всі вище вказані операції в тій же самій послідовності за допомогою КОМПАС-3D та бібліотеки «Проектування будівель і споруд: АС/АР» проектуємо другий та третій поверхи.

На основі детального аналізу зображень та визначених розмірів створена первинна основа моделі, яка в подальшому відредагується для більшої реалістичності відповідними інструментами. Складність побудови моделі полягає в її насиченості дрібними деталями, їх несиметричності та розташуванні у різних площинах.

Резюмуючи підсумки в проектуванні навчального корпусу за допомогою програмного середовища КОМПАС-3D, його бібліотеки «Проектування будівель і споруд АС/АР» та документації і креслень корпусу ми змоделювали тривимірну модель об'єкта. Проведена робота не потребувала великих зусиль та матеріальних затрат, що говорить про те, що програмне забезпечення КОМПАС-3D абсолютно адаптована до проектування архітектурних споруд (рис. 5).

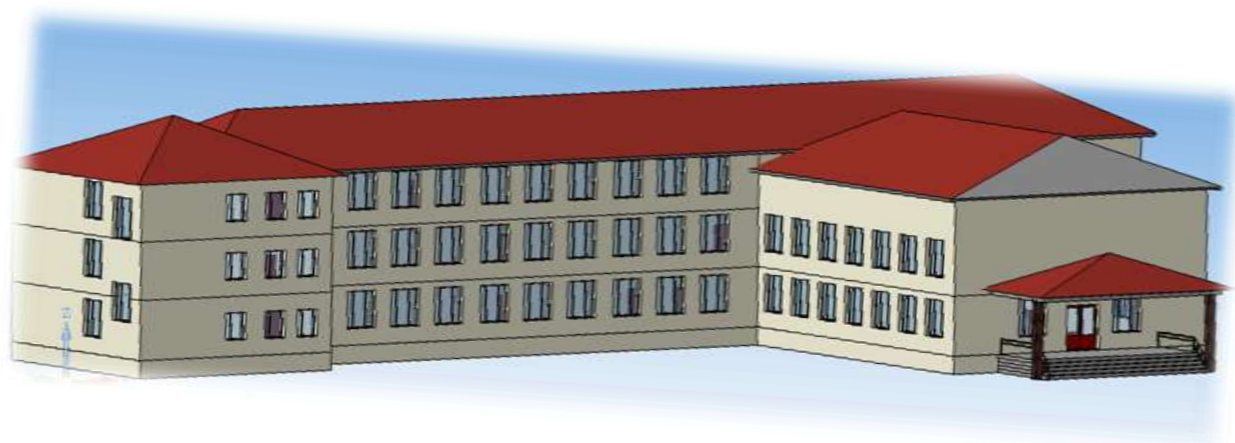

Рис. 5 Спроектований макет корпусу

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що системи з комп'ютерною графікою, які застосовують в сфері освіти, дозволяють побачити глибинні закономірності досліджуваних процесів і в значній мірі підсилюють конструкторську думку. Комп'ютерна графіка виконує при цьому перш за все когнітивну, а не ілюстративну функцію, оскільки в процесі навчальної роботи з комп'ютерними системами процедурного типу у студентів формуються суто особистісні, тобто індивідуальні, компоненти знань. Візуальні можливості сучасних засобів наочності впливають на створення умов, необхідних для процесу мислення. Вони відіграють провідну роль в запам'ятовуванні матеріалу і, створюючи яскраві опорні сигнали, допомагають виявити логіку навчального матеріалу, сприяють систематизації отриманих знань. Представлена методика створення та друку тривимірних моделей може успішно використовуватись не тільки для графічної візуалізації будівельних об'єктів але й для навчальних цілей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волошук І. С. Педагогічне дослідження. К.: Інформаційні системи, 2009. 390 с.
2. Гевко І. В. Використання сучасних інформаційних технологій – основа професійного зростання педагога. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім.Т.Г.Шевченка. 2018. №151 (2). С.10-14.
3. Nevko, I., Potapchuk, O., Lutsyk, I., Yavorska, V., & Tkachuk, V. (2020). Methods building and printing 3D models historical architectural objects. In SHS Web of Conferences (Vol. 75, p. 04016). EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207504016>.
4. Джеджула О. М. Створення інформаційно-технологічного середовища графічної підготовки студентів на основі мультимедійного навчально-методичного комплексу. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця: Планер, 2009. Вип. 21. С. 358–363.

Максимович Юрій

Науковий керівник – канд. пед. наук Ящик Олександр

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНТЕРНЕТ-ПОРТАЛІВ

Пошук інформації міцно інтегрувався в структуру нашого суспільства. На сьогоднішній день мережа Інтернет є найбільш доступним способом комунікації та обміну інформації між людьми. Щомісяця в світі виконується більше 158 млрд операцій пошуку, що дає приблизно 5,2 млрд операцій пошуку в Інтернеті кожен день. Це означає що в середньому щосекунди виконується більше 61 000 операцій пошуку [1].

Вся інформація зберігається на різного роду веб-сайтах, які складаються з величезної кількості сторінок на різноманітну тематику. Основною проблемою для користувача є навігація серед величезної кількості проіндексованих сторінок та пошук потрібної інформації. Саме з

цією метою були створені пошукові системи і завдяки ним користувач знаходить потрібну йому інформацію. Але далеко не завжди, перший знайдений варіант, буде задовольняти потреби користувача. Веб-сторінка повинна бути заповнена релевантною інформацією, щоб при запиті до пошукової системи, та видала користувачу саме потрібну веб-сторінку. Основною метою пошукової оптимізації і є привернення уваги до даної сторінки кінцевого користувача а також збільшення довіри до веб-ресурсу зі сторони пошукової системи.

На сьогоднішній день, великої актуальності набуває можливість підвищити рейтинг сайту в таблиці результатів пошукових систем. Чим вище рейтинг, тим буде більшою кількість показів веб-сайту, серед результатів відповідного запиту. Підвищення рейтингу дозволить збільшити зацікавленість користувача даним сайтом.

Пошукова оптимізація (від англ. Search Engine Optimization, більш поширена абревіатура "SEO") – це дії стосовно покращення та адаптації Інтернет ресурсу засобами зовнішньої та внутрішньої оптимізації з метою кращої індексації веб-сторінки. Зовнішня оптимізація сайту спрямована на виконання ряду заходів стосовно покращення репутації сайту в пошуковій системі. Зовнішня оптимізація передбачає створення бази посилань на Інтернет ресурс. Для пошукової системи важлива кількість посилань а також популярність ресурсу на якому вони розміщені.

Зовнішня оптимізація впливає на такі поняття як PR, ТІЦ і ЗІЦ.

PR (англ. Page Rank – «ранг сторінки») – метод був розроблений і використовується в компанії Google, головна ідея якого полягає в присвоєнні кожній сторінці в Інтернеті певного індексу, який залежить від кількості посилань на дану сторінку. При розміщенні сайту на хостингу і після проходження його першої індексації, пошуковими системами надається кожній сторінці деяке початкове числове значення, яке буде збільшуватись при збільшенні посилань на дану сторінку.

ТІЦ (Тематичний Індекс Цитування) – індекс, розроблений компанією «Яндекс». ТІЦ відображає, скільки сайтів за схожою тематикою посилаються на певний ресурс. Даний індекс впливає тільки на позицію сайту в Яндекс каталогах [2].

ЗІЦ (Зважений Індекс Цитування) – параметр який показує популярність ресурсів , що посилаються на певний ресурс.

Внутрішня оптимізація сайту передбачає ряд заходів спрямованих на зацікавлення користувачів даним Інтернет ресурсом та покращення рейтингу сайту в пошукових системах.

Внутрішня оптимізація включає – аналіз специфікацій сайту. Цей етап дозволяє виявити програмні помилки, які були допущені на етапі розробки ресурсу. Одним з критеріїв які враховують пошукові системи це якість сайту. Якщо оптимізований сайт має багато недоліків, пошукові системи враховують кожен з них і формують індекс який впливає на рейтинг сайту. Роботу з meta-тегами та HTML; складання семантичного ядра на основі запитів до пошукових систем; створення дизайну який відповідає правилам UI та UX; створення внутрішніх посилань між сторінками ресурсу, що дозволить пошуковим роботам швидше індексувати нові сторінки ресурсу; написання текстів які будуть відповідати як вимогам пошукових машин так і запитам користувачів.

Пошукову оптимізацію можна розділити на 3 основні типи:

Біла оптимізація – робота з оптимізації ресурсу виконується без порушень правил пошукових систем. Веб-сторінки відповідають пошуковим запитам користувачів та правилам пошукових систем. Оптимізація сайту проводиться тільки методами внутрішньої та зовнішньої оптимізації. Включаючи ряд наступних заходів:

- Покращення видимості веб-сторінок для пошукових систем.
- Ре дизайн та вдосконалення ресурсу.
- Написання текстів з урахуванням пошукової оптимізації.
- Врахування відгуків користувачів стосовно роботи ресурсу.
- Створення партнерських програм для просування ресурсу.

Сіра – оптимізація ресурсу, при якій правила особливо не порушуються, що не несе ніяких наслідків. Цей вид оптимізації в основному має недоліки для користувачів, оскільки збільшується заспамленість тексту ключовими словами та фразами. Використовуються такі методи оптимізації:

100% штучний посилальний профіль.

Надмірне використання ключових слів в тексті.

Надмірне використання ключових запитів в заголовках.

Розміщення посилань на сторінках соціальних мереж які не мають відношення до тематики сайту.

Цей вид оптимізації використовується в 90% випадків, оскільки отримати дійсні посилання на сайт – це трудомістка і затратна процедура.

Чорна оптимізація – порушуються правила пошукових систем і основна мета ввести в оману пошукову систему заради більш високої позиції в рейтингу. Чорні оптимізатори використовують наступні методи оптимізації:

Використання прихованого тексту який має велику кількість ключових слів і який розрахований на пошукові системи.

Приховані посилання за розділовими знаками. Також використання посилань на картинках малого розміру які не в змозі розпізнати людське око.

Використання групи сайтів які створюються з метою посилання один на одного, що призводить до збільшення їх рейтингу в пошукових системах.

Використання сателітів які використовуються для просування одного основного сайту.

Використання вище зазначених методів є ризикованим і завжди є вірогідність потрапити під фільтр пошукових систем. Чорна оптимізація також може застосовуватись проти конкурентів і оптимізатор може користуватись наступними засобами: залишити коментарі про плагіат на сайті конкурентів; розміщувати посилання які ведуть на сайт конкурента на сайтах з поганим рейтингом; залишати в коментарях до статті відгуки про неякісні Інтернет – ресурси; користуватись рекламними посиланнями конкурентів, тим самим зменшуючи їх кількість.

Головною особливістю складання SEO тексту є те, що він повинен бути орієнтований на цільову аудиторію. Тому також важлива частота появи нової інформації, яка залежить від типу Інтернет ресурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The Art of SEO / E.Enge, S. Spencer, J. Stricchiola, R. Fishkin, 2014. – 688 с.
2. Офіційний сайт yandex.ru [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://yandex.ru/support/webmaster/site-quality-index.html>
3. Комплексний веб-мониторинг / М. Хаслер. – Москва: Эксмо, 2015. – 432 с.
4. Rolling out mobile-first indexing [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://webmasters.googleblog.com/2018/03/rolling-out-mobile-first-indexing.html>.
5. Google Image best practices [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://support.google.com/webmasters/answer/114016?hl=en>.
6. Using Search Console with your website [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://support.google.com/webmasters/answer/6258314?hl=en&ref_topic=9268559.
7. Get started with Analytics [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: support.google.com/analytics/answer/1008015?hl=en.

Довбуш Андрій

Науковий керівник – канд. пед. наук Ящик Олександр

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ НАВЧАЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ

Інформаційно-комунікаційні технології за короткий час стали невід’ємною складовою сучасного суспільства. У багатьох країнах світу вільне володіння цими технологіями є складовою базової освіти. Багато управлінських рішень вирішуються шляхом складання зведеної і аналітичної звітності в офісних електронних документах (MSExcel, MSWord). Зараз для багатьох освітян увійшло в звичку використовувати комп’ютерні програми, які можуть зробити розклад занять, розподіл аудиторного фонду навчального закладу або розрахувати навантаження вчителів. Тому актуальним є аналіз інформаційних освітніх систем.

Для того щоб успішно керувати освітнім простором у коледжі, необхідно грамотно оцінювати якість інноваційної діяльності його педагогічного колективу. Рішення поставленого завдання може бути досягнуто через використання механізму системного моніторингу

освітнього середовища навчального закладу, одним з напрямків якого є моніторинг якості діяльності.

Ефективність моніторингу значною мірою обумовлена цілеспрямованим застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розвиток яких в даний час охоплює всі найважливіші сторони людської діяльності, відкриваючи нові можливості в економіці, соціальній сфері, науці та освіті. Процеси інформатизації набули широкого поширення в області контролю і управління якістю освіти.

Реалізація завдання підвищення ефективності управління коледжем також може бути забезпечена автоматизацією навчального процесу та документообігу, що дозволяє організувати грамотний менеджмент на всіх рівнях організаційної структури закладу освіти. Для вирішення поставлених завдань необхідне створення автоматизованої системи управління коледжем.

Вона повинна забезпечувати побудову єдиного інформаційного простору при взаємодії Міністерства освіти і навчальних закладів; електронний документообіг, формування планів та консолідованої звітності; підтримувати розподілене опрацювання даних і колективну роботу користувачів системи, використовувати єдину систему класифікації та кодування; мати засоби оперативного, аналітичного опрацювання даних.

Інформатизація навчальних закладів – пріоритет державної освітньої політики. і одним із напрямів сучасної державної політики в Україні в галузі освіти є вдосконалення інфраструктури інформаційного освітнього простору. У цьому контексті важливим є створення відповідних електронних ресурсів коледжу.

У напрямку поширення у вітчизняну освіту інформаційних технологій (ІТ) працюють практично всі світові лідери в галузі інформаційно-комунікаційних технологій і багато вітчизняних ІТ-компаній. Навчальні заклади співпрацюють з технологічними лідерами ІТ-індустрії при цьому отримують доступ до сучасних інформаційних технологій. Це дозволяє не лише оптимізувати навчальний процес, а й ознайомити учнів з ІТ-розробками, які у свою чергу в майбутньому стануть їх робочим інструментом у подальшій діяльності.

За останні роки Україна прямує до інтеграції проведення науково-технічної політики. Одним із завдань якої є створення системи вибору і тиражування кращих ІТ засобів серед навчальних закладів та наукових організацій. При цьому особливу увагу слід приділяти вільному ПЗ. Продовжує реалізовуватися проект із створення постійно діючої системи сертифікації програмних та інформаційних засобів наукового і навчального призначення, які розробляються, замовляються, постачаються і експлуатуються у сфері діяльності Міністерства освіти і науки України.

Однією з основних цілей використання інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні коледжем є підвищення ефективності його функціонування і розвитку за рахунок використання сучасних інформаційних технологій. Використання ІТ в управлінні сучасним закладом освіти повинно забезпечувати:

В освітній діяльності:

- створення сучасного розподіленого навчально-методичного середовища коледжу;
- використання Інтернет та Інтранет технологій в навчальному процесі;
- реалізацію проектів, які ґрунтуються на елементах електронного навчання;
- експорт та імпорт навчальних послуг в міжнародному освітньому просторі.

В управлінні коледжем:

- управління процесами збору, зберігання і опрацювання даних про стан об'єктів коледжу, пошуку та аналізу даних;
- забезпечення автоматизованого контролю виконання прийнятих рішень;
- вдосконалення планування управління навчальним закладом;
- підвищення якості обліку і ефективності використання фінансових і матеріально-технічних ресурсів.

Проекти запровадження систем автоматизації управлінської діяльності традиційно охоплюють широкий спектр завдань: від додаткової формалізації процедур збору та зберігання даних до здійснення змін в організаційній структурі управління і перерозподілу обов'язків. Визначальною рисою даного типу проектів є те, що від успішності результатів реалізації може залежати ефективність функціонування закладу освіти в цілому або його окремих підрозділів.

А тому детальне планування і контроль не лише технічних, організаційних, а й людських аспектів запровадження системи мають особливе значення.

Інтенсивне ускладнення і збільшення масштабів промислового виробництва, розвиток економіко-математичних методів управління, впровадження комп'ютерної техніки в усі сфери виробничої діяльності людини, що володіють великим швидкодією, гнучкістю логіки, значним обсягом пам'яті, послужили основою для розробки автоматизованих систем управління, які якісно змінили формулу управління, значно підвищили його ефективність. Переваги комп'ютерної техніки виявляється у найбільш яскравій формі при збиранні та опрацюванні великих кількостей даних, реалізації складних законів управління.

Одним із складних завдань, що стоять перед сучасним закладом освіти, – це підвищення ефективності його роботи, а саме – комплексна дія на мережеву інфраструктуру, організаційну структуру, системи управління і оплати, корпоративну культуру коледжу.

Комплексний підхід до інформатизації закладу освіти повинен будуватися на основі теорії системного аналізу. Це дозволяє сформулювати систему принципів інформатизації коледжу, виходячи із цілей інформатизації: неперервність, управляємість, комплексність, інформаційна безпека, захист авторських прав, виключення можливості несанкціонованого доступу до даних й відтоку даних, професіональність. Концепцію інформатизації ВНЗ I-II рівня акредитації можна сформулювати таким чином: інформаційна оснащеність, комп'ютерні знання суб'єктів педагогічного процесу, розвиток індивідуальних творчих можливостей на основі комп'ютеризації навчання.

Єдиним рішенням що допоможе підвищити ефективність роботи коледжу є автоматизація діяльності вузу шляхом створення інформаційного середовища, яке з одного боку, надає доступ до необхідних користувачам актуальних, несуперечливих, повних даних, з іншої – є необхідним інструментом діяльності співробітників закладу навчання студентів.

Зважаючи на вище викладений аналіз можна стверджувати, що для ефективного впровадження автоматизована система управління ВНЗ I-II рівня акредитації повинна мати наступні характеристики: використання відкритої архітектури; наявність модульної організації; застосування стабільних, які перевірені довгим часом експлуатації, структур баз даних; кросплатформенність; мінімізація вимог до програмного забезпечення клієнта; підтримка розмежування прав доступу користувачів системи; підтримка одночасного мережевого доступу до системи різних користувачів; наявність розвинутих механізмів захисту зберігання та передавання даних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білощицький А.О. Методи та моделі комплексного інформаційно-освітнього середовища в умовах розвитку вищого навчального закладу: Автореф. дис. канд. техн. наук: 05.13.06 — Київ, 2007. — 23с.
2. Білощицький А.О. Методи та моделі комплексного інформаційно-освітнього середовища в умовах розвитку вищого навчального закладу: Автореф... дис. канд. техн. наук: 05.13.06 — Київ, 2007. — 23с
3. Іванюта П.В. Управлінські інформаційні системи в аналізі та аудиті: навчальний посібник./ П.В. Іванюта. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 180 с.
4. Мілаш О.О. Інформатизація вищих навчальних закладів як пріоритет державної освітньої політики в Україні [Електронний ресурс] // Державне будівництво. – Режим доступу: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/index.html>
5. Писаревська, Т.А. Інформаційні системи в управлінні персоналом та економіки праці : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення, 2006. - 284 с.
6. Про затвердження Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006 – 2010 роки. Постанова Кабінету Міністрів України №1153 від 07.12.05. – 2005.
7. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року. Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.07. – 2007. – № 612.
8. Пушкар М.С. Проектування систем автоматизації: навчальний посібник / М.С. Пушкар, С. М. Проценко. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2013. – 268 с.
9. Серкова Л.Е. Математична модель системи автоматизованого проектування ІАСУ "Вищий навчальний заклад" // Вісник ЧІПІ. – 2001. – № 3. – С. 116–119.

10. Федусенко О.В., Рафальська О.О. Системи управління навчальним процесом студентів з розгалуженою організацією дистанційного навчання у вищому навчальному закладі// Управління розвитком складних систем. – 2013. – Вип. 13. – С. 162 – 165.

Квак Артем

Науковий керівник – канд. пед. наук Яцик Олександр

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАТИКИ У МОЛОДШІЙ ШКОЛІ

На сьогоднішній день, коли посилюється взаємодія між виробництвом і наукою, розвивається процес інтенсифікації виробництва, скорочуються терміни розробки та впровадження нових технічних пропозицій, зростає потреба у молодих винахідниках, висококваліфікованих кадрах у всіх галузях науки, техніки і виробництва. Суспільство потребує висококваліфікованих фахівців із творчими здібностями та перспективними якостями, набуття яких передбачає впровадження та використання сучасних методів та засобів навчання, вивчення новітнього обладнання та технологій. Наразі цінним є не тільки набуття майбутніми спеціалістами знань та досвіду, використання сучасних засобів, але й уміння адаптуватися до впровадження нових технологій майбутнього. Одним із найбільш активних в сенсі розвитку є робототехнічний напрям, який за останні декілька років став основною складовою в сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Ще на початку 2007 року Білл Гейтс сказав, що сьогоднішнє поширення робототехніки аналогічне до розвитку персональних комп'ютерів у 70-ті роки. У даний час робототехніка є одним з перспективних напрямів науково-технічного прогресу, в якому проблеми розвитку механіки та нових технологій поєднуються з проблемами штучного інтелекту. Розвиток цього напрямку в рамках освітнього процесу відбувається в галузі інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій. Тому особливе значення зараз має впровадження навчальних роботів у освітній процес позашкільної, середньої та вищої школи.

В Україні широко пропагується та розвивається робототехнічне конструювання. Вивчення учнями основ робототехніки та технічного конструювання сприяють формуванню знань з графічного програмування, умінь проектування моделей роботів та їх використання, побудови та програмної реалізації алгоритмів, формуються уміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології з метою ефективного розв'язання нетипових завдань щодо отримання, подання та обробки інформації через фізичні пристрої.

Нові часи принесли нові тренди в освіту – вже багато років школи стараються робити наголос на розвиток таких напрямків як креативність, вміння логічно мислити, вирішення завдань та розвиток взаємодії. Це якраз ті напрямки, які не втратять своєї актуальності із плином часу і дозволять комфортно адаптуватись до нового оточення.

Наступає ера роботизації життя. На сьогодні промислові роботи і комплексна автоматизація виробництва використовуються у більшості галузей промисловості. Тому саме до цього виду технічної творчості у дітей виникає значний інтерес, який можна розвивати, вводячи робототехніку в школу, починаючи розвивати дітей у цій галузі з молодшої школи.

Галузь «Технології» в інтеграції з іншими освітніми галузями є базовою для успішного оволодіння молоді практичними навичками користування сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями для розв'язування життєвих та навчальних завдань.

Формування ІКТ-компетентності учнів – один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної загальної освіти. Вивчення інформатики в молодшій школі розпочинається з другого класу.

Програма «Інформатика» для 2–4 класів спрямована на реалізацію мети та завдань освітньої галузі «Технології», визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти, та враховує рекомендації ЮНЕСКО «Інформатика в початковій освіті» [2].

Курс «Інформатики» є підготовчим курсом, що передує більш широкому і глибокому вивченню базового курсу інформатики в середній школі, являє собою скорочений систематичний виклад основних питань науки інформатики та інформаційних технологій в елементарній формі, а також носить світоглядний характер.

Метою курсу «Інформатики» є формування і розвиток в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності та ключових компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу і соціалізації у суспільстві.

Основними завданнями курсу «Інформатики» є формування в учнів молодшого шкільного віку:

- початкових уявлень про базові поняття інформатики, зокрема, повідомлення, інформацію та дані, інформаційні процеси, комп'ютер та інші пристрої, що використовуються для роботи з повідомленнями та даними, сфери їх застосування у житті сучасної людини в інформаційному суспільстві;

- початкових навичок знаходити, використовувати, створювати та поширювати повідомлення та дані, застосовуючи для цього засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема, створювати графічні зображення, комп'ютерні презентації, текстові документи, шукати інформацію в мережі Інтернет, користуватися електронною поштою та ін.;

- алгоритмічного, логічного та критичного мислення;

- початкових уявлень та навичок роботи з різними програмними засобами підтримки вивчення інших предметів початкової школи, а також для розв'язування практичних завдань з цих предметів.

У контексті початкового навчання предметна ІКТ-компетентність розглядається як здатність учня актуалізувати, відбирати, інтегрувати й застосовувати в конкретній життєвій або навчальній ситуації, в тому числі проблемній, набуті знання, уміння, навички, способи діяльності щодо використання ІКТ.

Предметна ІКТ – компетентність учнів виявляється у таких ознаках:

- здатність раціонально використовувати комп'ютер і комп'ютерні засоби для розв'язування завдань, пов'язаних з опрацюванням даних, їх пошуком, зберіганням, поданням і передаванням;

- готовність вирішувати інформаційні проблеми шляхом застосування засобів ІКТ та алгоритмів виконання завдань;

- здатність співпрацювати за допомогою засобів ІКТ для виконання комплексних завдань;

- вміння безпечно працювати з комунікаційними системами.

Діяльнісний вимір предметної ІКТ-компетентності пов'язаний з такими алгоритмічними вміннями учнів молодшого шкільного віку: складає алгоритми дій з повсякденного життя, з використанням матеріалу навчальних предметів (математики, української мови тощо); розрізняє істинні та хибні висловлювання, наводить приклади; формулює висловлювання з логічним слідуванням; аналізує зміст завдань на складання алгоритму для виконавців; формулює команди для виконавця, прогнозує очікуваний результат; шукає варіанти виконання завдань, обирає та обґрунтовує варіанти виконання завдання; розрізняє алгоритмічні структури (слідування, повторення, розгалуження); створює та виконує алгоритми з повторенням у визначеному середовищі [2].

Для формування міжпредметних компетенцій, особливо з курсом математики, у рамках пропедевтичного курсу програмою передбачено вивчення питань, пов'язаних з алгоритмами та їхніми виконавцями. У результаті ознайомлення з ними учні повинні розуміти на інтуїтивному рівні (а не на рівні строгих означень) поняття виконавця, його середовища, команди, системи команд виконавця, алгоритму, отримати перші уявлення про основні алгоритмічні структури, зокрема, слідування, розгалуження та повторення, навчитися виконувати готові алгоритми, а також складати прості алгоритми для виконавців, які працюють у певному зрозумілому для відповідної вікової категорії комп'ютерному середовищі, використовуючи просту систему їхніх команд. Головною метою вивчення алгоритмів є вміння розв'язувати значущі для учнів задачі з їх повсякденного життя, застосовуючи алгоритмічний підхід: уміння планувати послідовність дій для досягнення мети, передбачати можливі наслідки; розв'язувати задачі, для яких відповіддю є не число або твердження, а опис послідовності дій, створення моделі, схеми, графіка тощо.

Види діяльності, які слід реалізовувати в процесі вивчення курсу – ігрова, навчально-ігрова, практичне експериментування, конструювання, художня діяльність, дослідження, співпраця в парі, групова взаємодія [2].

Вивчення алгоритмів в молодшій школі починається у третьому класі в другому семестрі при вивченні теми «Алгоритми і виконавці» на вивчення якої виділяється 5 годин. У четвертому класі вивчення алгоритмів продовжується в другому семестрі при вивченні теми «Висловлювання. Алгоритми з розгалуженням і повторенням» на вивчення якої виділяється 8 годин.

Враховуючі все вище зазначене, можна зробити висновок про те, що на ринку наявна низка конструкторів, які розраховані на шкільний вік та сприяють розвитку навичок з робототехніки у школярів. Лише вдало розроблена методика та використання відповідних технічних засобів в процесі навчання інформатики в школі, у відповідності до мети та цілей навчання, дозволить формувати у учнів відповідні навички програмування, стимулює зацікавленість до техніки та моделювання, сприятиме розвитку логічного та алгоритмічного мислення.

Програмування є важливою частиною навчання 21 століття. Пропоновані платформи забезпечує інтуїтивно зрозумілий процес програмування, що дозволяє дітям втілювати в життя всі свої ідеї. Це покращує навички алгоритмічного і логічного мислення, розпізнавання образів і підводить до ідеї імітаційного моделювання. Факультативи з робототехніки є шляхом розвитку творчих здібностей, також розпалює цікавість у дітей, одночасно підвищуючи їх знання та вміння в області науки, техніки, технологій і кодування. Це відмінний спосіб підготувати молодих ентузіастів робототехніки для більш просунутих програм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт загальної середньої освіти в Україні. Інформатика. Освітня галузь —Технології|| — К., Освіта України, 2003.
2. Інформатика. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2-4 класів [електронний ресурс] /Міністерство освіти і науки України/ – режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
3. Інформатика. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2-4 класів [електронний ресурс] /Міністерство освіти і науки України/ – режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/pochatkova-shkola.html>
4. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа). // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. Січень 2002. № 2 — К., Педагогічна преса, 2002 — 23 с.
5. Коршунова О. В. Сходинки до інформатики: підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. — К. : Генеза, 2012. — С. 101–103. 8. Корнієнко М. М., Крамаровська С. М., Зарецька І. Т. Сходинки до інформатики. 2 кл.: підруч. для загальноосвіт. навч. закл. — Х. : Видавництво «Ранок», 2012. — С. 118.
6. Ломаковська Г. В., Проценко Г. О., Ривкінд Ф. М., Ривкінд Й. Я. Сходинки до інформатики: підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. — 124 С.
7. Морзе Н.В., Варченко-Троценко Л.О., та Гладун М.А. Основи робототехніки. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2016.
8. Інформатика програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [електронний ресурс] /Міністерство освіти і науки України/ – режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>

*Поврозник Ігор Васильович
Науковий керівник проф. Гевко Ігор*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

Сьогодні в суспільстві відбувається стрімкий розвиток і використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема комп'ютерних, які вимагають від фахівця відповідних знань, умінь і навичок. Нова освітня парадигма за пріоритет професійної освіти розглядає орієнтацію на інтереси особи, становлення її ерудиції, розвитку самостійності у здобутті знань, тобто на компетентнісний підхід до освіти [1]. Виходячи з цього, побудова

навчального процесу має спиратися на нові підходи до викладання комп'ютерних дисциплін у навчальних закладах освіти I-II рівнів акредитації.

Поява дистанційної освіти (ДО) призвела до зовсім нового розуміння процесу навчання і розширила його можливості. До переваг ДО можна віднести: навчання в будь-який момент часу, можливість самостійно обирати курси для навчання, необмеженість у часі, віддаленість навчання, доступність навчання. Виділяють наступні моделі дистанційного навчання:

- на базі самостійного вивчення матеріалу (екстернат);
- навчання в університеті;
- співпраця навчальних закладів;
- автономні освітні установи;
- автономні навчальні системи;
- дистанційне навчання з використанням мультимедійних програм

В найближчому майбутньому дистанційне навчання буде ставати все більш актуальним і задіє більшу частину викладачів закладів вищої освіти (ЗВО). Нові кваліфікаційні вимоги до викладача ЗВО, до його професійних якостей та рівня підготовки здобувачів, будуть залежати в першу чергу від людського фактору, а саме професійної та педагогічної майстерності розробників електронних дидактичних засобів.

Як показує аналіз перспектив розвитку комп'ютерних, телекомунікаційних та цифрових технологій, на сьогодні в традиційному та дистанційному освітньому процесі затребуваний комплекс нових функціональних обов'язків і кваліфікаційних вимог до викладачів ЗВО. У сфері нових кваліфікаційних вимог можна зазначити освіту в галузі медіакультури; розуміння дидактичних властивостей різних складових інноваційного компонента навчально-методичних комплексів і перспективних програмних засобів; підготовка до роботи в телекомунікаційних віртуальних середовищах; знання методів проектування електронних дидактичних засобів і вміння працювати з ними в навчальному процесі. Серед нових обов'язків слід виділити:

- проектування цілей і завдань викладання дисципліни з урахуванням освітнього ресурсу електронних дидактичних засобів;
- розробку методики проведення комп'ютерних лабораторно-практичних занять, що дозволяє освоювати методологію самоосвіти і моделювати майбутню професійну діяльність;
- підготовку мультимедійних матеріалів навчального призначення: електронного конспекту лекцій-презентацій, фрагментів відеосупроводу в аналоговому і цифровому форматі, електронних видань і веб-курсів, інших електронних дидактичних засобів;
- роботу з електронною поштою студентів в корпоративних і глобальних комп'ютерних мережах;
- проведення віртуальних консультацій: chat-форуми, електронні дошки оголошень, e-mail розсилки, відеоконференції; підготовку програмно-педагогічних завдань для адаптивного тестування і контролю рівня знань студентів за розділами дисципліни викладання.

Навчання в системі дистанційної освіти (ДО) висуває нові вимоги до професійних якостей та рівня підготовки здобувачів, все це вимагає необхідність формування базового рівня інформаційної культури (БІК) здобувача. У закладах освіти повинні готувати студентів, які вміють самостійно вчитися, працювати з інформацією, самостійно вдосконалювати свої знання та вміння в різних областях, набуваючи, якщо виявиться необхідним, нові знання, професії, цим їм доведеться займатися протягом усього життя.

На жаль, в нашій країні на сьогодні майже не сформувалася система підготовки активних споживачів інформації: в школах та закладах освіти немає спеціалізованої дисципліни, спрямованої на формування інформаційної культури учнів.

Для підтримки дистанційного навчання у коледжах можна використовувати безкоштовні, вільно поширювані системи створення дистанційних курсів такі як Moodle, ATutor, Ilias, Olat., зокрема у КЗЛОП Бродівський фаховий педагогічний коледж імені М Шашкевича використовується **сервіс Google – Classroom**.

Аналізуючи різноманітні інформаційно-комунікаційні технології, що може використовувати викладач у своїй практичній діяльності, варто звернути увагу на технології

дистанційного навчання, які характеризуються технологічністю, великою цільовою аудиторією, гучністю та якістю [3].

На сьогодні існує велика кількість тлумачень дистанційного навчання (ДН) як одного із видів навчального процесу [3]. Технології дистанційного навчання складаються з двох типів: педагогічних та інформаційних технологій (рис.1).

Основні аспекти технологій дистанційного навчання можна реалізовувати не тільки з допомогою освітніх платформ чи спеціалізованих веб-орієнтованих навчальних середовищ. Аналізуючи можливості інтернет-сервісів, їх функціональні властивості, можемо зробити висновок, що застосування інтернет-сервісів у навчальному процесі можна ототожнювати з реалізацією технологій дистанційного навчання. Для прикладу можна навести соціальні мережі як навчальне джерело обміну інформацією та комунікації студентів. Також використання сервісів Google як потужних інструментів для освітніх цілей. Сервіси Google наповнені також педагогічними можливостями (Рис. 2) та дають змогу: «урізноманітнити форми й методи організації навчання та спілкування між користувачами; оптимізувати методичну роботу; зробити навчання ефективним і цікавим; сформувані бачення перспектив впровадження педагогічних ІКТ та інновацій» [2].

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- технології опосередкованого активного спілкування викладача зі студентом з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи з структурованим навчальним матеріалом, представленим у електронному вигляді.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- технології створення, передачі і збереження навчальних матеріалів, організації і супроводу навчального процесу дистанційного навчання за допомогою телекомунікаційного зв'язку.

Рис. 1 Педагогічні та інформаційні технології дистанційного навчання

Рис. 2 Можливості сервісів Google

За допомогою Google – сервісів, викладач може створити веб – сайт, швидко зреагувати в режимі реального часу. Налаштувати спільну роботу зі студентами з метою редагування документів, створення проектів. Мати ефективні засоби контролю на надійне хмарне середовище, а також працювати з даними сервісами з мобільного пристрою, планшету чи ПК за умови підключення до інтернету.

Основними перевагами сервісів Google для процесу навчання є простота використання, швидкість роботи, яка не вимагає спеціальних знань. На сьогодні сервіси Google наповнені інструментами з потужними функціональними можливостями. Наявність спеціальних функцій дозволяє викладачу використовувати сервіси Google як елементи дистанційного навчального процесу. Реалізовувати технології дистанційного навчання, використовуючи сервіси Google, дозволяє Classroom. Він створений в якості ще однією служби Google, яку можна використовувати для навчання, як вже відомі Gmail, Документи, Google Диск. Служба Classroom готова забезпечити користувачів універсальним рішенням для роботи, шляхом об'єднання швидкої інтеграції з Google Диском, зручний інтерфейс і нові можливості, так необхідні викладачам. З 2017 року сервіс доступний для роботи всім користувачам, які мають аккаунт Google.

Функціональні можливості Classroom:

- організація обміну даними між студентом і викладачем;
- використання та створення різних видів індивідуальних та групових завдань, опитувань, оголошень;
- організація групової роботи;
- контроль за знаннями студентів (створення завдань в тестовій формі), можливість виставлення оцінок;
- можливість вставляти посилання на файли та додавати матеріал з Google Діску. Можна вибрати і завантажити файли з пристрою. А також файли які вже зберігаються на Google Діску. Таким чином, навчальна робота студентів переноситься на домашнє вивчення. Натомість в аудиторії викладач організовує обговорення з прочитаного.
- додавати відео до завдання, здійснюючи пошук відеозаписів на YouTube;
- можливість перевіряти здані студентами виконаних завдань, робити поправки та за потреба повертати завдання студенту на доопрацювання;
- можливість встановити термін здачі виконаного завдання студентом.

Компанія Google оголосила про випуск нового безкоштовного сервісу Classroom, який допоможе викладачеві спростити підготовку завдань та проведення заняття. Classroom інтегрований з Google Docs, Drive, Gmail і входить в спеціалізований пакет Google Apps for Education для системи навчання. Сервіс дозволяє викладачам створювати завдання для студентів, виставляти оцінки і залишати коментарі і в цілому спрощує процес спілкування з аудиторією. Створений в Classroom документ можна зробити загальнодоступним для всієї аудиторії, або розіслати копії кожному студенту окремо. Відкривати доступ до тесту можна як групі, так і кожному студенту окремо, у файлах текстових завдань викладач може залишити зауваження. Для кожного завдання і студента в Google Drive автоматично створюються папки, таким образом, при вході у свій профіль студент відразу бачить нові завдання. Також окрім навчального процесу, студенти можуть використовувати Classroom як платформу для спілкування.

Отже, дистанційне навчання дозволяє освоювати навчальний матеріал без відриву від роботи та інформаційних технологій, спілкуватися в чатах між собою та викладачем.

Реалізація технологій дистанційного навчання повинна відбуватись на певному програмному забезпеченні чи сервісах. За допомогою яких можна розміщувати дидактичні матеріали викладача, здійснювати сам процес навчання та контроль успішності студентів. Основні аспекти технологій дистанційного навчання можна реалізовувати не тільки з допомогою освітніх платформ чи спеціалізованих веб – орієнтованих навчальних середовищ.

Аналізуючи можливості інтернет – сервісів, їх функціональні властивості, їх застосування у навчальному процесі можна ототожнювати з реалізацією технологій дистанційного навчання. Для прикладу можна навести соціальні мережі як навчальне джерело обміну інформацією та комунікації студентів. Також використання сервісів Google як потужних інструментів для освітніх цілей.

Реалізувати технології дистанційного навчання, використовуючи сервіси Google, дозволяє Classroom. Classroom – безкоштовний сервіс Google, розроблений у 2014 році для навчальних закладів, які прагнули спростити процес навчання, а саме: створення, поширення і оцінювання завдань онлайн. Він створений в якості ще однією служби Google, яку можна використовувати для навчання, як вже відомі Gmail, Документи, Google Диск. Служба Classroom готова забезпечити користувачів універсальним рішенням для роботи, шляхом об'єднання швидкої інтеграції з Google Диском, зручний інтерфейс і нові можливості, так необхідним викладачам. З 2017 року сервіс доступний для роботи всім користувачам, які мають акаунт Google.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верхола А. П. Системний аналіз процесу навчання графічних дисциплін у технічному університеті. Вища освіта України. – 2005. – № 3. – С. 70–73.
2. Вдовичин Т.Я., Когут У.П. Інформаційні технології: Google-сервіси: навчальний посібник. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2019. – 66 с.
3. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання : Умови застосування. Дистанційний курс : [навч. посібник]. За ред. В. М. Кухаренка, 3-є вид. – Харків: НТУ «ХП», Торсінг, 2002. – 320 с.

ЗМІСТ

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	3
РОЖАНСЬКА НАТАЛІЯ <i>Key Challenges and Their Solutions in Medical Translation</i>	3
АЛЕКСЕВИЧ МАРІЯ <i>Способи передачі пропріальної лексики у художньому тексті</i>	6
ЗАЛУЖЕЦЬ ВІКТОРІЯ <i>Структурно-композиційні особливості англійської термінології охорони довкілля</i>	8
КРАВЕЦЬ МАРІЯ <i>Функціональне навантаження антропонімів у романі Г. Грасса «Бляшаний барабан»</i>	10
ЛЕЙБИЧ ЯРИНА <i>Визначення та поняття маніпуляції</i>	12
КОВАЛЬ ІРИНА <i>Специфіка відтворення авторських власних назв засобами української мови</i>	14
РИБКА ЮЛІАНА <i>Феномен неологізмів у текстах сучасних англомовних ЗМІ</i>	17
МИХАЙЛИШИН ЛЕСЯ <i>Особливості функціонування запозичень у правничому дискурсі</i>	19
ХИЛЬ МАРІЯ <i>Характеристика англомовної медичної термінології у стоматології</i>	21
ПЛЮХІН ЛІЛІЯ <i>Функціональні особливості сленгізмів в англомовному теледискурсі</i>	22
ЧЕРНЕНЬКА ОЛЬГА <i>Особливості персонажного мовлення підлітків у романі Д. Тартт <i>The Goldfinch</i> («Щиголь»)</i>	24
ВИСОЧАНСЬКА СОЛОМІЯ <i>Емотивність та засоби її вираження в англійській художній літературі</i>	26
ЯЦЮК ОЛЬГА <i>Емотивно-оцінна лексика в романі Ф. Бернетт «Таємничий сад»</i>	27
ЛУЧКО РУСЛАНА <i>Важливість вживання фемінитивів у сучасному медіа-дискурсі</i>	29
ЛЕЙБИЧ ЯРИНА <i>Типологія правничих термінів та її відтворення</i>	30
ПРОЦИШИН ТАРАС <i>Локалізація відеоігор в контексті аудіовізуального перекладу</i>	33
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	35
ДАНІВ ГАЛІНА <i>Самостійна робота на уроках географії як спосіб формування компетентності «уміння вчитися упродовж життя»</i>	35
КУЛЬБАБА АЛІНА <i>Проектна технологія як інноваційна модель навчання географії у загальних закладах середньої освіти</i>	39
МАСЛЮК ІННА <i>Нетрадиційні методи боротьби із шкідниками та захворюваннями рослин як альтернатива традиційним (на прикладі <i>Cucumis sativus L.</i>, <i>Cucurbita pepo var. Giraumontia L.</i>, <i>Brassica oleracea L.</i>)</i>	42
СКИБІЦЬКА ТЕТЯНА <i>Принцип Zero Waste як драйвер розвитку екологічно дружнього способу життя</i>	45
ГОЛОВАЧУК ВІКТОРІЯ <i>Нетрадиційні методи боротьби із шкідниками і захворюваннями рослин як альтернатива традиційним (на прикладі <i>Lycopersicon esculentum L.</i>, <i>Capsicum annuum L.</i>, <i>Solanum melongena L.</i>)</i>	47
ГАВРИШКО МАРІЯ <i>Принцип BYOD – Bring Your Own Device (Принесіть свої власні пристрої) в освітньому процесі шкільного курсу географії</i>	49

ЗМІСТ

<i>ВАЛИЦЬКА ГАННА</i> Суспільно-географічне дослідження процесів децентралізації в Україні.....	52
<i>БАЛАБАН ЗОРЯНА</i> Аналіз структури, обсягів та напрямів трудової міграції населення України впродовж 2008-2019 рр.	54
<i>ТАРЧИНЕЦЬ АНГЕЛІНА</i> Аналіз і оцінка медико-демографічної ситуації в Закарпатській області.....	56
<i>КОВАЛЕНКО МАРІЯ</i> Екологічний стан земельних ресурсів Бродівського району.....	60
<i>ГУТ ВІКТОРІЯ</i> Сучасні аспекти трансформації земельних ресурсів Тернопільського району.....	62
<i>ВАСИЛЬКІВ НАТАЛІЯ</i> Оцінка впливу демографічного та економічного факторів на освіту регіону (на прикладі м. Почаїв Кременецького району Тернопільської області).....	64
<i>ГОМЕНЮК ІВАННА</i> Особливості лісових насаджень ДП «Тернопільський лісгосп».....	68
<i>ДУТКА АНДРІЙ</i> Рекреаційний потенціал історико-культурних ресурсів Гусятинського району.....	70
<i>СОЛЯРЧУК ОКСАНА</i> До питання трактування поняття «культурний ландшафт».....	73
<i>НЕБЕСНА ЛІЛІЯ</i> Просторово-часовий розподіл атмосферних опадів на території Хмельницької області на початку ХХІ століття.....	75
<i>СІДЛЯК ЛІЛІЯ</i> Сезонна динаміка метеорологічних умов міста Бучача.....	80
<i>AIKATERINI-SOTIRIA ARGYRIOU</i> Factors that Contribute to the Formation of Foreign Policy.....	83
<i>ТАНАВСЬКИЙ ІГОР</i> Методичні підходи і методи дослідження адміністративно-територіального устрою.....	86
<i>СЕМБРАТ СЕРГІЙ</i> Джерельна база історико-географічних досліджень.....	87
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ.....	90
<i>ГЛЄБОВА АНАСТАСІЯ</i> Фактори цивілізації як інструмент впливу ідеології на повсякдення міського населення СРСР в 1920-1930-х рр.	90
<i>КУДАСОВА АНАСТАСІЯ</i> Проблема переосмислення суспільної ролі церкви в публіцистиці Адама Міхніка.....	93
<i>БОГАЙЧУК НАТАЛІЯ</i> Жіночий рух у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1919–1939).....	96
<i>КАШАРАБА ЗОРЯНА</i> Відновлення незалежності Литви (1918; 1990): історичний дискурс.....	99
<i>КРУПІК Дарія</i> Викладач історії як суб'єкт державотворчого процесу.....	101
<i>ЛИПКА ТЕТЯНА</i> Передумови та наслідки Упсальського собору 1593 р. для політичного розвитку Шведського Королівства.....	104
<i>ЛУШЕВ ОЛЕКСАНДР</i> В'язень ГУЛАГу – Йосиф Сліпий.....	105
<i>ПАПА НАЗАРІЙ</i> Любомир Гузар в духовній історії України.....	107
<i>МУНИЛО НАЗАР</i> Роль ЗМІ у державотворчому процесі, або четверта «гілка влади» в дії.....	109
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ.....	113
<i>БОРЕЦЬКА МАР'ЯНА</i> Розвиток словникового запасу дітей дошкільного віку.....	113
<i>БОРТНЯК СВІТЛАНА</i> Виховання школярів на ідеях миру як педагогічна проблема.....	115
<i>ВОЯК ХРИСТИНА</i> Участь жінок у місцевому самоврядуванні як важлива умова сучасного соціального розвитку.....	117
<i>ГАНУЩАК АНАСТАСІЯ</i> Методика опрацювання елементів лексики на уроках української мови.....	119
<i>ДУТЧАК ІГОР</i> Соціально-психологічні чинники дезадаптації у	

ЗМІСТ

<i>старшому підлітковому віці: теоретичний аспект</i>	122
<i>МАГА ІРИНА Інтеграція дітей з особливими потребами у загальноосвітній простір як актуальна соціальна проблема</i>	125
<i>МАЙХЕР СЕРГІЙ Організація груп взаємодопомоги в умовах соціальної служби</i>	128
<i>МАРУСЯК МАРІЯ Основні чинники девіантної поведінки у старшому підлітковому віці</i>	130
<i>МИКОЛЮК ЗОРЯНА Формування життєвих цінностей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів як соціальна проблема</i>	133
<i>ДМИТЕРЧУК ГАЛИНА Самореалізація обдарованих учнів як соціальна проблема</i>	135
<i>ОНУФРІЄНКО МАРІЯ Когнітивний стиль як одна із стильових характеристик індивідуальності</i>	138
<i>ПАВЛИШИН ХРИСТИНА Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності соціального працівника</i>	142
<i>ПИНДИКІВСЬКА ОЛЬГА Психологічні аспекти оцінювання вчителем результатів діяльності молодших школярів</i>	144
<i>РУБІНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР Поняття стресу та стресової ситуації у психологічній науці</i>	146
<i>ГАЙ ОЛЬГА Психологічні особливості розвитку мотивації до навчання у молодших школярів засобами арттерапії</i>	150
<i>УСТИМЕНКО НАТАЛІЯ Феномен самооцінки у сучасних психологічних дослідженнях</i>	152
<i>ВОВЧОК ТЕТЯНА Психологічні особливості розвитку креативних здібностей молодших школярів</i>	155
<i>ДЯКІВ ОЛЕНА Психологічні особливості розвитку творчих здібностей підлітків</i>	158
<i>БОЙКО НАТАЛІЯ Структура та основні показники позитивного іміджу фахівців виробничої сфери</i>	160
<i>ГАВРИШКІВ ІРИНА Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищій школі</i>	163
<i>НОВИЦЬКА КАТЕРИНА Психосоматика онкологічних захворювань</i>	166
<i>ЮРДИГА НАТАЛІЯ Розвиток емоційної саморегуляції в студентській молоді засобами танцювально-рухової терапії</i>	168
<i>ТАРКА ОКСАНА Соціально-психологічні чинники виникнення мобінгу</i>	171
<i>ТАТОМИР ЮРІЙ Чинники асертивної поведінки майбутніх психологів</i>	174
<i>ТКАЧУК НАТАЛІЯ Зарубіжний досвід наставництва дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування</i>	176
<i>ФЕДОРОВА ТЕТЯНА Особливості психологічної готовності до материнства у дівчат юнацького віку</i>	178
<i>СТРАВІНСЬКА НАДІЯ Дидактичні ігри в початковій школі та їх структура</i>	181
<i>СТЕЛЬМАХ ЗОРЯНА Соціально-психологічний тренінг як ефективний метод профілактики девіантної поведінки старших підлітків</i>	183
ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	187
<i>БЕЗУШКО ВІКТОРІЯ Відображення таксономічного різноманіття та біотопного складу представників ряду горобцеподібні у орнітологічній експозиції колекції ПЗ «Медобори»</i>	187
<i>ДЕРИШ ГАЛИНА, КІРИК ВІКТОРІЯ Використання дослідницьких завдань на уроках біології в сучасній школі</i>	189
<i>ВІЛЬГУШИНСЬКА ЗОРЯНА Аналіз червонокнижних та регіонально-рідкісних видів флори ботанічного заказника місцевого значення «Могила» (Бережанський район, Тернопільська область)</i>	191

ЗМІСТ

<i>НАКОНЕЧНА АНАСТАСІЯ</i> Аналіз видового складу <i>Rosaceae Juss.</i> у флорі Золочівського району Львівської області	194
<i>ОРИСИК ІРИНА</i> Аналіз успішності інтродукції видів роду <i>Forsythia Juss.</i> в умовах лісостепу України.....	197
<i>САНІКОВИЧ ІЛОНА, БУРЯК ГАЛИНА</i> Структурно-функціональні особливості фітопланктону Тернопільського водосховища	200
<i>БЕРНЕЦЬКА МАРІЯ</i> Дослідження рівня фізичного розвитку у школярів 11-12 років м. Тернополя	204
<i>ПОВХ ОКСАНА</i> Оцінка фізичного розвитку дітей різного шкільного віку за різних умов навчання.....	206
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ	211
<i>ПРОДОУС ЛЕСЯ</i> Кросмедійні матеріали у практиці суспільного мовника України.....	211
<i>АНОШКІНА АЛІНА</i> Лінгвістичні особливості лексики на позначення їжі в романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович.....	212
<i>ГАМЕЛЯК ОЛЬГА</i> Жанрова специфіка соціальних ТОК-шоу	215
<i>ГОРБАЧ МАРТА</i> Стилістичні особливості футбольної лексики в художніх творах (літературна збірна України «Письменники про футбол», Гільєм Балаге «Мессі»)	219
<i>ДРОБИК ТЕТЯНА</i> Соціологічне дослідження рецепції аудиторією інформаційного контенту в онлайн-виданнях «Українська правда», «Кореспондент» та «Обозревателю».....	221
<i>ЖАЙВОРОНКО АЛІНА</i> Інформаційна діяльність місцевих громад в умовах децентралізації	230
<i>КОВАЛИШИН З.</i> Семантика фразеологічних одиниць у прозі Володимира Даниленка.....	232
<i>ГОЛУБ ОЛЕНА</i> Лексика сучасної української масової культури: баланс питомого та запозиченого	235
<i>НАГОРНА ЮЛІЯ</i> Монтажні спецефекти як виражальний прийом інфотейнменту.....	237
<i>МОСКАЛИК МАР'ЯНА</i> Перифраз як засіб увиразнення публікацій місцевої преси	240
<i>РОМАНОВИЧ ВЕРОНІКА</i> Переклад власних назв та іменників категорії істот В. Морозовим у творі Роальда Дала «ВДВ».....	242
<i>НЕСТЕРОВИЧ ЮЛІАНА</i> Семантико-дериваційні особливості складних прикметників у творах Оксани Забужко.....	245
<i>ЯНКОВСЬКА ЮЛІЯ</i> Семантико – граматична характеристика дієприкметників у сучасній українській мові (на матеріалі роману «Солодка Даруся» Марії Матіос).....	248
<i>МУКВИЧ МИРОСЛАВА</i> Особливості портретного інтерв'ю на платформі Youtube	250
<i>ПАВЕЛКО ЯРИНА</i> Функції мовлення персонажа в наративі новел Василя Стефаника	252
<i>ХАЛІМОН МАРІЯ</i> Неоромантична поетика роману Юрія Яновського «Майстер корабля».....	255
<i>ЯСОВИЧ ЄВГЕНІЯ</i> Антропонімно-апелятивні та апелятивні назви в основах прізвищ м. Сваляви Закарпатської області	256
<i>ШАБЛІЙ КАТЕРИНА</i> Спортивна тематика у регіональному медіа-дискурсі.....	259
<i>СУКМАНОВСЬКА А.</i> Методика вивчення лексикології в основній школі.....	262
<i>ТАБАК І.</i> Теоретичні основи засвоєння дефісних написань	265
<i>ШТОКАЛО ОЛЬГА</i> Семантико-структурні особливості метафор в історичних романах Л. Костенко «Маруся Чурай» і «Берестечко»	267

ЗМІСТ

<i>ЯРЕМЧУК МАРІЯ</i> Особливості роботи з розвитку мовлення у старшій школі	269
<i>КАВ'ЯК МАР'ЯНА</i> Шляхи вдосконалення навичок написання творів-розповідей на уроках розвитку зв'язного мовлення у п'ятикласників.....	271
<i>СИНЬОВСЬКА МАРІЯ</i> Специфіка навчання української мови дітей з особливими освітніми потребами (5 клас)	273
<i>ЯСОВИЧ Є.</i> Формування текстотворчої компетентності учнів старших класів загальноосвітньої школи	275
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	279
<i>МИХАЙЛИШИН ІВАН</i> Компетентнісний підхід в організації позакласної роботи з фізики	279
<i>БОГАЧ ІЛОНА</i> Многочленна апроксимація функції $y = \log_a(1 + x)$	281
<i>НИЖНИК ГАННА</i> Многочленна апроксимація показникової функції на симетричному проміжку	285
<i>БАРТОШЕВСЬКИЙ ТАРАС</i> Технічні задачі як засіб формування предметної компетентності учнів на уроках фізики	289
<i>ВИТВИЦЬКА ЛЮДМИЛА</i> Чинники розвитку наукової інтуїції, уяви, образного мислення учнів у процесі навчання фізики	291
<i>ВОЛОЩАКЕВИЧ АНДРІЙ</i> Проектна і дослідницька діяльність учнів як засіб реалізації компетентнісного підходу під час вивчення фізики	294
<i>ГОЙ ВІТАЛІЙ</i> Формування дослідницької компетентності під час вивчення астрономії (дослідження екзопланет).....	296
<i>ГУЦУЛ ЛЕОНІД</i> Розробка дослідницьких завдань з астрономії міжпредметного змісту	299
<i>ЖУК МАР'ЯНА</i> Дидактичні можливості <i>LearningApps</i> в організації дистанційного навчання фізики	303
<i>КОТЛЯР ІГОР</i> Розробка і застосування тестових завдань в процесі вивчення астрономії	305
<i>СТЕФАНЮК ЯРОСЛАВ</i> Використання платформи <i>Arduino</i> у навчальній діяльності учнів	309
<i>ХМІЛЬ ОКСАНА</i> Використання комп'ютерного тестування для оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів з фізики	312
ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	316
<i>ДОВГИЙ ЯРОСЛАВ</i> Розвиток швидкісно-силових здібностей школярів засобами настільного тенісу.....	316
<i>БАЛЮРКО ВОЛОДИМИР</i> Показники функціонального стану 15-17-річних юнаків.....	318
<i>БУРИЧ НАДІЯ</i> Ставлення учнів сільських і міських шкіл до уроку фізичної культури	320
<i>ДОБРОВОЛЬСЬКА СВИТЛАНА</i> Педагогічні технології профілактики шкільного травматизму у фаховій підготовці майбутніх учителів фізичної культури	323
<i>ЗАВЕРУХА НЕЛЯ</i> Особливості фізичного розвитку 9-10-річних учнів сільської школи.....	326
<i>МАРЧИН РОМАН</i> Вплив занять футболом на морфофункціональний статус дітей молодшого шкільного віку	328
<i>МИКИТЮК ОЛЕГ</i> Фізичне виховання дітей-інвалідів у сім'ї.....	332
<i>ЦІЦЮРА ІГОР</i> Методичні підходи формування техніки гри на початковому етапі підготовки волейболістів.....	335
ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ	339
<i>ГОНЧАРУК ВАСИЛЬ</i> Сальса в сучасному соціокультурному просторі	339

ЗМІСТ

ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	342
<i>ЛОБАЦЬКИЙ АНДРІЙ Особливості використання технології «WebGL» у 3D бібліотеках.....</i>	<i>342</i>
<i>ЛОЗОВИЙ РОМАН Формування професійних здібностей в студентів педагогічних коледжів із застосуванням ІКТ.....</i>	<i>343</i>
<i>ПРОЦИК ОКСАНА Методика створення 3D-моделі для подальшого друку</i>	<i>346</i>
<i>СМОЛЬНИЦЬКА ВІКТОРІЯ Використання мультимедійних засобів в закладах професійної освіти.....</i>	<i>349</i>
<i>ДРУЛЬ ДМИТРО Особливості використання сучасних інформаційних технологій в професійній підготовці майбутніх вчителів в умовах коледжу.....</i>	<i>351</i>
<i>КВЕТ НАДІЯ Навчання старшокласників проектуванню виробів з пластичних матеріалів на заняттях технологій.....</i>	<i>352</i>
<i>РОБА ПАВЛО Формування навичок розробки програмних проектів у студентів педагогічних коледжів засобами візуального програмування</i>	<i>355</i>
<i>АДАМІШИН ОКСАНА Формування практичних вмінь студентів методами та засобами для ідентифікації користувачів в системах дистанційного навчання.....</i>	<i>357</i>
<i>АРТИМОВИЧ ВАСИЛЬ Формування інформаційної компетентності студентів засобами електронних освітніх ресурсів.....</i>	<i>361</i>
<i>ВІННІЧУК ПЕТРО Методики проектування архітектурних об'єктів в середовищі AUTOCAD ARCHITECTURE</i>	<i>363</i>
<i>МАСЛЯНОВ ОЛЕКСІЙ Особливості використання Fusion 360 у процесі професійної підготовки майбутніх учителів інформатики.....</i>	<i>366</i>
<i>ТАСМАСІС СЕРГІЙ Особливості використання та друк тривимірних об'єктів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів інформатики.....</i>	<i>369</i>
<i>МАКСИМОВИЧ ЮРІЙ Оптимізація інтернет-порталів.....</i>	<i>372</i>
<i>ДОВБУШ АНДРІЙ Використання інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні навчальним процесом.....</i>	<i>374</i>
<i>КВАК АРТЕМ Особливості вивчення інформатики у молодшій школі</i>	<i>377</i>
<i>ПОВРОЗНИК ІГОР Використання цифрових інформаційних ресурсів при дистанційному навчанні.....</i>	<i>379</i>
ЗМІСТ	384